
АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

1(38), 2019

БАС РЕДАКТОР

Т. Балықбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары: **Момбек А.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы: **Исалиева С.Т.** – э.ғ.м. (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Абылкасымова А.Е.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Кулсариева А.Т.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Менлибекова Г.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ); **Намазбаева Ж.И.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Стукаленко Н.М.** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау МУ); **Таубаева Ш.Т.** – п.ғ.д., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Шайбакова Д.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Айтбаева А.Б.** – п.ғ.к., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Искакова А.О.** – п.ғ.к., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰӨА); **Искакова А.Т.** – п.ғ.к., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Касен Г.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Сагинтаева А.К.** – ф.ғ.к., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ)

Халықаралық редакция кеңесі

Абдуллин Э.Б. – п.ғ.д., профессор (Мәскеу МПУ, Ресей); **Бейляров Э.** – п.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Әзірбайжан); **Вежбински Я.** – г.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Гура Т.Е.** – п.ғ.д., профессор (Запорожье ОДК ПББИ, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **Кенжеғалиева М.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Лейпциг университеті, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Климент Охридский атындағы София университеті, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – п.ғ.д., профессор (Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, Ресей); **Тастанбекова К.** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Федосенко Е.В.** – PhD, доцент (Балтық гуманитарлық институты, Санкт-Петербург, Ресей); **Юко Момииути** – әдебиет докторы, профессор (Васеда университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Балықбаев Т.О. – доктор педагогических наук, профессор

Редакционный совет

Момбек А.А. – заместитель главного редактора, к.п.н., асс.профессор (КазНПУ имени Абая); **Исалиева С.Т.** – ответственный секретарь, м.с.н. (КазНПУ имени Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Кулсариева А.Т.** – д.философ.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ имени Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.п.с.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филолог.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Айтбаева А.Б.** – к.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Искакова А.О.** – к.п.н., доцент (КазНАИ имени Т.Жүргенова); **Искакова А.Т.** – к.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Касен Г.А.** – к.п.н., асс.профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Сагинтаева А.К.** – к.филолог.н., доцент (Назарбаев Университет); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ГПУ).

Международный редакционный совет

Абдуллин Э.Б. – д.п.н., профессор (МГПУ, Москва, Россия); **Бейляров Э.** – д.п.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Гура Т.Е.** – д.п.с.н., профессор (Запорожский ОИ ППО, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор (Кыргызский ГУ имени И.Арабаева); **Кенжеғалиева М.Д.** – д.филолог.н., профессор (Лейпцигский университет, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Университет Климент Охридского, София, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (РГСУ, Москва, Россия); **Тастанбекова К.** – PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония); **Федосенко Е.В.** – доктор PhD, доцент (Балтийский ГИ, С-Петербург, Россия); **Юко Момииути** – д.литературы, профессор (Университет Васеда, Япония)

CHIEF EDITOR

Balykbayev T.O. – doctor of pedagogical sciences, professor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai KazNPU); **Abilkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery, Almaty); **Imanbayeva S.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kulsariyeva A.T.** – doctor of philosophical sciences, professor (Abai KazNPU); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbayeva Zh.I.** – doctor of psychological sciences, professor (Abai KazNPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh. Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai KazNPU); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Isakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (N.Zhurgenov KazNAA); **Isakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (al-Farabi KazNU); **Sagintayeva A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University); **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU).

International Editorial Board

Abdullin E.B. – doctor of pedagogical sciences, professor (Moscow SPU, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinski Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Gura T.E.** – doctor of psychological sciences, professor (Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Leipzig University, FRG); **Koleva I.** – doctor, professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences (Russian State Social University, Russia); **Tastanbekova K.** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Fedosenko E.V.** – PhD, associate professor (Baltic Humanitarian University, Saint-Petersburg, Russia); **Momiyuti Yuko** – doctor of Literature, professor (Waseda University, Japan).

Үчредитель: Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. №10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

© КазНПУ им. Абая, 2018

Құрметті оқырмандар!

Біздің журналдың отыз сегізінші шығарылымының бірінші нөмірінде психология-педагогикалық ғылымның әр түрлі бағыттары бойынша мақалалар ұсынылған. Сонымен, "Педагогика және психология әдіснамасы мен теориясы" бөлімінде STEM білім беруді (Science, Technology, Engineering and Mathematics) қалыптастырудың негізгі практикалық тәсілдері, атап айтқанда, Қазақстанда STEM білім беруді енгізуге кедергі келтіретін, технологияның негізгі идеясын ашатын факторлар, соның ішінде парадигмальды факторлар қарастырылады; бастауыш мектептің оқу үрдісінде оқушылардың коммуникативтік қасиеттерін дамытудың қазіргі тенденцияларына шолу, мектепке дейінгі бейіндегі болашақ мамандарды дайындауға педагогикалық процестің әсері, ХХІ ғасыр дағдылары негізінде оқушылардың экономикалық білімін қалыптастыру, психологиялық-педагогикалық зерттеулерде "арнайы педагогты дайындау" ұғымының мәні.

"Білім берудегі инновациялар" бөлімінде инклюзивті білім беру ресурстары ретінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, жаңартылған білім беру мазмұнының бағдарламасы бойынша "орыс тілі" оқулығының құрылымы мен мазмұны, ЖОО-да орыс тілі сабақтарында формативті бағалау стратегиясын іске асыру, grassroots projects феномені

және Орталық Азияның дәстүрлі музыкасының жаһандануы мәселелері, маман тұлғасының қазіргі заманғы жоғары білімнің жетекші мәселесі ретінде қалыптасуы ашылады, музыкалық және антропологиялық білім негізінде дәстүрлі және инновациялық адами құндылықтарды интериоризациялау.

Авторлардың зерттеу диапазоны "Білім берудің проблемалары мен перспективалары" бөлімінде кәсіби оқытудағы композициялық қызметті, өнер мамандықтарында кәсіби бағытталған шет тілін оқытудағы ағылшын музыкалық идиомдарын, әртүрлі кәсіби бағыттағы қазіргі жастардың құндылық бағдарларын, РКИ оқыту практикасында мультипликациялық фильмдерді пайдалануды, денсаулық мәдениетін дамытушы білім беру ортасының компоненті ретінде, арт-педагогикалық және арт-терапевтік қызметтерді қамтиды, шетел аудиториясындағы орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында оқытудың аудио-визуалды құралдары.

«Оқытудың заманауи әдістері мен технологиялары» бөлімінде білім алушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асырудың педагогикалық әдістері, дарынды жасөспірімдермен жұмыс істеу бойынша мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесін ғылыми-педагогикалық қамтамасыз ету, шетел студенттерін қозғалыс етістіктеріне оқыту әдістері және

композицияны оқытудың полихудожествендік факторлары көрсетілген.

Қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларды эстетикалық тәрбиелеу және синьзян қазақтарының ән-дастандарының ерекшеліктері «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы контекстіндегі Білім, мәдениет және өнер бөлімінде кеңінен қарастырылады. Ал «Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістік» айдарында телесериалдардың функционалдық жіктелуі, кескіндеме оқытудың көркемдік-реалистік рухани-танымдық негіздері өзекті қызығушылық тудырады.

Редакциялық кеңес атынан және өз атыман шетел азаматтарына арналған филология-

лық мамандықтар кафедрасын 25 жылдық мерейтойымен және мерейтойымен – Рахат Наурызбайқызы Наурызбаеваны, Меңсұлу Ысқаққызы Жексембекованы құттықтаймыз! Оларға зор денсаулық, игілік және шығармашылық шабыт тілейміз!

Құрметті авторлар мен оқырмандар! Журналдың бірінші нөмірінен мақалаларды қабылдау талаптары өзгергеніне назар аударамыз.

Біз ынтымақтастықты жалғастыру педагогикалық қызметтегі жаңа ғылыми жаңалықтар мен жеңістерге ықпал ететініне сенеміз. Сіздерге зор денсаулық, амандық, тыныштық және бейбітшілік тілейміз!

Құрметпен,
бас редактор

Т.Балықбаев

Уважаемые читатели!

В первом номере тридцать восьмого выпуска нашего журнала представлены статьи по различным направлениям психолого-педагогической науки. Так, в разделе «Методология и теория педагогики и психологии» рассматриваются основные практические подходы к формированию STEM образования (Science, Technology, Engineering and Mathematics), а именно, факторы, в том числе парадигмальные, препятствующие внедрению STEM образования в Казахстане, раскрывающие основную идею технологии; обзор современных тенденций развития коммуникативных качеств личности учащихся в учебном процессе начальной школы, влияние педагогического процесса на подготовку будущих специалистов дошкольного профиля, формирование экономического образования школьников на основе навыков XXI века, сущность понятия «подготовка специального педагога» в психолого-педагогических исследованиях.

В разделе «Инновации в образовании» раскрываются информационно-коммуникационные технологии как ресурсы инклюзивного образования, структура и содержание учебника «русский язык» по программе обновленного содержания образования, реализация стратегии формативного оценивания на занятиях русского языка в вузе, феномен grassroots projects и вопросы глобализации традиционной музыки Центральной Азии, становление личности специалиста как ведущая проблема современного высшего образования, интериоризация традиционных и инновационных человеческих ценностей на основе музыкального и антропологического знания.

Диапазон исследований авторов в разделе «Проблемы и перспективы образования» охватывает композиционную деятельность в профессиональном обучении, английские

музыкальные идиомы в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку на специальностях искусства, ценностные ориентации современной молодежи с разной профессиональной направленностью, использование мультипликационных фильмов в практике обучения РКИ, культуру здоровья как компонент развивающей образовательной среды, арт-педагогические и арт-терапевтические услуги, аудиовизуальные средства обучения на уроках русского языка и литературы в иноязычной аудитории.

В разделе «Современные методики и технологии обучения» представлены педагогические методы осуществления системы физического воспитания обучающихся, научно-педагогическое обеспечение системы повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками, методы обучения иностранных студентов глаголам движения и полихудожественные факторы обучения композиции.

Особенности песен-дастанов синьзянских казахов и эстетическое воспитание учащихся через казахское народное творчество освещаются в разделе «Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел». А в рубрике «Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство» живой интерес вызовут вопросы функциональной классификация телесериалов, художественно-реалистические духовно-познавательные основы обучения живописи.

От имени редакционного совета, и от себя лично, поздравляем кафедру филологических специальностей для иностранных граждан с 25-летием, и с юбилеем – Рахат Наурызбаевну Наурызбаеву и Менсулу Искаковну Джексембекову!

Желаем им крепкого здоровья, благополучия и творческого вдохновения!

Уважаемые авторы и читатели! Обращаем Ваше внимание на то, что с первого номера нашего журнала изменились требования по приему статей.

Мы верим в то, что продолжение сотрудничества будет способствовать новым научным открытиям и победам в педагогической деятельности. Желаем Вам крепкого здоровья, благополучия, спокойствия и мира.

С уважением,
главный редактор Т.Балыкбаев

МРНТИ 14.07.07

Т.К. Игусинов¹, Б.Медетов², А.Т. Искакова³

^{1,3}Казахский национальный педагогический университет имени Абая

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби

(Алматы, Казахстан)

КАК РАЗВИВАТЬ STEM ОБРАЗОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ?

Аннотация

В данной статье авторами рассматриваются основные практические подходы к формированию STEM образования (Science, Technology, Engineering and Mathematics) в Казахстане, а именно, факторы, в том числе парадигмальные, препятствующие внедрению STEM образования в Казахстане, раскрывающие основную идею технологии. Особое внимание авторы уделяют необходимости комплексного подхода по созданию механизма внедрения STEM в казахстанское образовательное пространство и предлагают схему взаимодействия организаций образования и заинтересованных (государственных и негосударственных) структур. Характерной особенностью данной работы является то, что в ней на основе глубокого, системного анализа практики предлагается алгоритм внедрения STEM в вузе. Также, в статье раскрываются движущие силы, задающие вектор развития системы образования, утверждается о необходимости создания эко-среды, где образование, наука и бизнес выступают как взаимодополняющие друг друга элементы единой системы. Авторами особо выделена зависимость успешного внедрения STEM от подготовленности топ-менеджмента структур образования к восприятию сути данной технологии.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, STEM образование, знаниецентристская парадигма, когнитивная парадигма, информационно-предметная парадигма, функционально-компетентностная парадигма, приборостроение, робототехника, мехатроника, технология, инновации, парадигма, организация образования, бизнес, образование и наука.

Введение. В последнее время в Казахстане стало очень популярно использование такой аббревиатуры как STEM (science, technology, engineering and mathematics). В рамках Государственной программы развития образования и науки на 2016-2019 годы [1] в Казахстане школы и вузы прилагают усилия к развитию STEM образования [2]. Однако на наш взгляд, развитие STEM образования в одиночку, силами единичных школ и вузов весьма проблематично. Отмечая актуальность технологии STEM образования, в данной статье авторами выделяются четыре фактора, препятствующие внедрению STEM образования в Казахстане, а также предлагаются конкретные шаги по их устранению.

Введение. В последнее время в Казахстане стало очень популярно использование такой аббревиатуры как STEM (science, technology, engineering and mathematics). В рамках Государственной программы развития образования и науки на 2016-2019 годы [1] в Казахста-

не школы и вузы прилагают усилия к развитию STEM образования [2]. Однако на наш взгляд, развитие STEM образования в одиночку, силами единичных школ и вузов весьма проблематично. Отмечая актуальность технологии STEM образования, в данной статье авторами выделяются четыре фактора, препятствующие внедрению STEM образования в Казахстане, а также предлагаются конкретные шаги по их устранению.

Основная часть. С точки зрения зарубежных исследователей, STEM представляет собой интегрированный подход обучения, в рамках которого академические научно-технические концепции изучаются в контексте реальной жизни. Цель такого подхода – создание устойчивых связей между школой, обществом, работой и целым миром, способствующих развитию STEM-грамотности и конкурентоспособности в мировой экономике [3].

В целом, STEM – это учебная программа обучения четырем специфичным дисципли-

плинам, таким как Science (физика, биология, химия), Technology (компьютерные науки, робототехника и т.д.), Engineering (приобретение и применение технических, научных и математических знаний для разработки и внедрения материалов, конструкций, машин, устройств, систем и процессов, которые безопасно реализуют желаемую цель) и Mathematics (математика). Отметим, что основная идея STEM заключается в применении междисциплинарного и прикладного подхода. Вместо того, чтобы преподавать четыре дисциплины как отдельные предметы, STEM объединяет их в единую парадигму обучения, основанную на реальном применении полученных знаний [4].

Отмечая вышеизложенное, мы видим, что в настоящее время STEM является одним из главных трендов в мировом образовании. Благодаря стремительному развитию технологий, появляются новые профессии, повсеместно растет востребованность специалистов STEM. К примеру, в европейских странах прогнозируется, что спрос на профессионалов в области STEM вырастет к 2025 году на 8%, тогда как на другие профессии – только на 3% [5].

Внедрение STEM в образовательное пространство. В свою очередь, в Казахстане существуют несколько факторов, затрудняющих внедрение данного подхода обучения:

1. Государственная программа развития образования и науки на 2016-2019 годы [1].

2. Казахстанская (пост-Советская) система образования основана на узко-дисциплинарном фактологическом преподавании предметов в рамках знаниецентристской (когнитивной, информационно-предметной) парадигмы образования [6].

3. Предметная область западной системы образования и Казахстанской резко отличаются [1], [7].

4. Учителя не имеют навыков практического использования знаний преподаваемых дисциплин [8].

5. Критерии системы оценки успеваемости учащихся и студентов прямо противоречат введению STEM образования [4].

Внедрение STEM в казахстанское образовательное пространство подразумевает комплексный подход по созданию механизма, позволяющего решать следующие задачи:

1. Создание координирующего исполнительного органа, например, предприятия «STEM implementation QZ», на Республиканском уровне (рисунок 1).

2. Создание понимания сути дисциплины на всех уровнях руководства системы образования, проведение тренингов для руководителей управлений образования акиматов, директоров школ, руководителей вузов и промышленных предприятий.

3. Создание нормативно-правовой базы проектного обучения.

4. Внедрение проектного обучения с изменениями системы оценки успеваемости, иными словами, переход от фактологического образования к компетентностному.

5. Создание современной и необходимого уровня материально-технической базы школ, колледжей и вузов.

6. Подготовку преподавателей STEM в условиях университетов.

7. Создание образовательных программ для разных категорий обучающихся (школа, вуз и т.д.)

8. Создание механизма взаимодействия образования, STEM- структуры и бизнеса.

Таким образом, необходима координирующая структура по внедрению STEM-образования (STEM implementation QZ) с Министерством образования и науки РК (МОН РК), высшими/средними учебными заведениями и управлениями образования, схема взаимодействия которой представлена на рисунке 1.

Упрощенный пример внедрения STEM на базе вузов. Отмечая зарубежный опыт в данном направлении, в США, Великобритании, Китае, Израиле на уровне государственных программ внедряют STEM-обучение в вузах. Экономика этих стран достигла очень высокого уровня развития. По данным исследований всего 1% привлеченных специалистов в этой

сфере увеличивает ВВП страны на \$50 млрд. А спрос на STEM-специалистов уже сейчас превышает предложение в два раза [9].

Однако, в наших странах в настоящее время STEM в вузах ограничен образовательными программами, помогающими сформировать у обучающихся базовое понимание сочетания физики и программирования для решения производственных задач. Слабая материальная база, отсутствие преподавателей,

имеющих хорошие теоретические знания и практический опыт применения (так называемых разработчиков), отсутствие стимулирующих факторов, таких как отсутствие необходимости реального применения полученных знаний в процессе обучения, непонимание путей применения полученных знаний для зарабатывания денег ведут к потере сути STEM и смысла его преподавания.

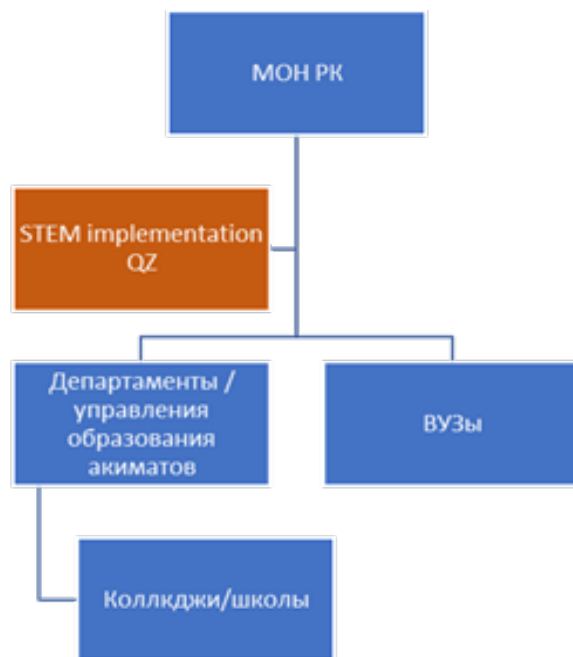

Рисунок 1. Схема взаимодействия новой структуры и системы образования

Резюмируя вышеназванное, внедрение STEM в вузе должно происходить по следующему алгоритму:

1. Создание STEM – структуры с необходимой материально-технической базой.
2. Наличие бизнес структуры, например, офиса коммерциализации или бизнес партнера (далее БП).
3. Создание механизма взаимодействия образования, STEM структуры ВУЗ-а и БП.
4. Создание условий перевода принципа обучения техническим специальностям на проектный подход в рамках функционально-компетентностной парадигмы, используя ресурсы STEM структуры ВУЗ-а.
5. Разработка современных образователь-

ных программ, основанных на принципах STEM-образования.

Как мы знаем, драйвером современной науки является бизнес. Иными словами, необходимо создание эко-среды, в котором образование, наука и бизнес выступят как взаимодополняющие друг друга элементы единой системы. На рисунке 2 изображена система, где три составляющие: образование, STEM – структура ВУЗа и БП, органично дополняют друг-друга.

Комплексная деятельность трех составляющих заключается в том, что на современном рынке существует огромная потребность в решении задач, связанных с робототехникой,

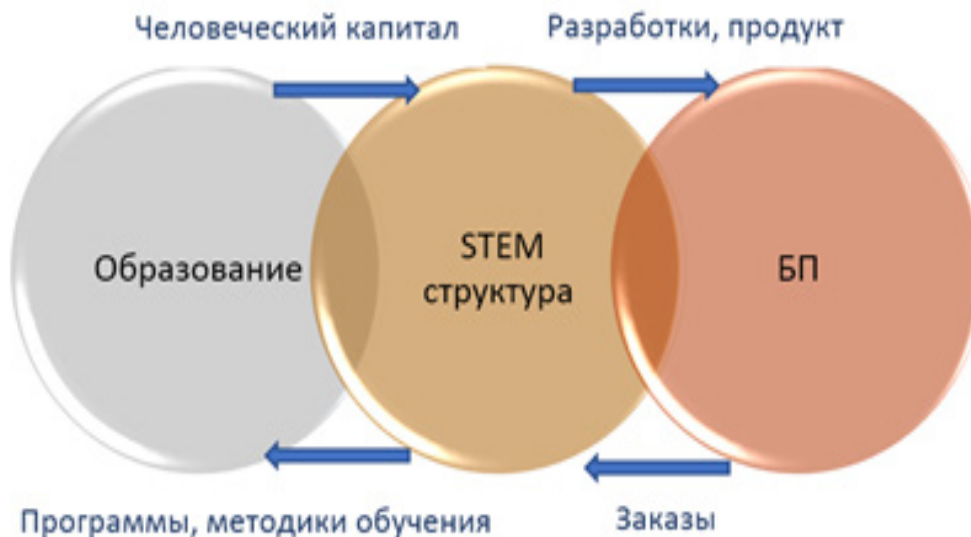

Рисунок 2. Система совместной работы

приборостроением и другими видами технико-технологического творчества. Например, в период с 2010 по 2014 год средний рост продаж роботов составлял 17% в год, а в 2014 году продажи выросли на 29%, что является самым высоким показателем в годовом исчислении, причем поставщики автозапчастей и электротехническая / электронная промышленность являются основными драйверами роста, а ежегодные заявки на патенты на технологии робототехники утроились за последнее десятилетие [10].

Исходя из потребностей рынка, БП формирует пакет коммерческих проектов (бизнес заказов) в данной области. Данные проекты реализуются на базе STEM структуры, имеющей соответствующую материально-техническую базу и квалифицированных сотрудников с опытом практической работы. В зависимости от сложности проектов, требования к квалификации сотрудников возрастает.

В свою очередь, для реализации проектов STEM структура в обязательном порядке привлекает преподавателей, ученых и студентов, обучающихся по STEM-программам (приборостроение, робототехника, мехатроника и т.п.). Следовательно, ученые вузов получают возможность применения на практике своих изобре-

тений, научных решений и других результатов своей деятельности. Также STEM структура университета может стать хорошей площадкой для студентов для прохождения профессиональной практики.

Таким образом, в результате:

1. БП решает свои проблемы, связанные с высокотехнологичными задачами.

2. STEM структура получает внебюджетное финансирование, постоянно имеет необходимое количество человеческих ресурсов требуемой квалификации, имеет четкое понимание современных трендов, что позволяет разрабатывать современные учебные программы для обучения студентов (бакалавров, магистрантов и докторантов).

3. Образование получает возможность постоянно обновлять учебные программы обучения в соответствии с последними требованиями рынка, усиливает профессорско-преподавательский состав, студенты (бакалавры, магистранты и докторанты) имеют возможность одновременного получения образования и практического опыта в реальном секторе экономики, что увеличивает привлекательность университета для абитуриентов и бизнес партнеров.

4. Создается эко-среда необходимая для генерации инновации.

5. Создается необходимая инфраструктура и возможности для коммерциализации результатов научной деятельности (инновации) профессорско-преподавательского состава вуза.

Мы понимаем, что в ближайшем будущем в мире будет резко не хватать: IT-специалистов, программистов, инженеров, специалистов высоко технологичных производств и др. Поэтому обучение по программе STEM для вузов чрезвычайно важно в перспективе. Согласно отчету веб-сайта STEMconnector.com, в 2018 году прогнозы оценивались потребностью в 8.65 млн. работников на рабочих местах, связанных с STEM. Производственный сектор сталкивается с опасно большой нехваткой со-

трудников с необходимыми навыками – почти 600 000 человек. По данным отчета, только облачная вычислительная система создаст 1.7 миллиона рабочих мест [11].

В заключение хотелось бы сказать, что внедрение STEM в образовательную среду Казахстана нуждается в комплексном подходе и понимании сути STEM на всех уровнях внедрения, включая топ-менеджмента структур образования. Внедрение STEM должно быть хорошо скоординировано и вестись одновременно на всех уровнях. В этих целях координация внедрения должна проводиться компетентной независимой структурой при полной поддержке государства.

Список использованных источников:

- [1] Государственная Программа развития образования и науки на 2016-2019 годы. – Астана, 2016 [Online].
- [2] Матасова О. STEAM-образование внедряет сельская школа в Акмолинской области, 18 ноября 2018 [Online]. Available: https://www.inform.kz/ru/steam-obrazovanie-vnedryaet-sel-skaya-shkola-v-akmolinskoy-oblasti_a3459352. [Accessed 11 февраль 2019].
- [3] Tsupros N. and Kohler R. STEM Education in Southwestern Pennsylvania/Report of a project to identify the missing components /Leonard Gelfand Center for Service Learning and Outreach at Carnegie Mellon University and The Intermediate Unit 1 Center for STEM Education, 2009.
- [4] Hom E. J., What is STEM Education? 11 February 2014. [Online]. Available: <https://www.livescience.com/43296-what-is-stem-education.html>. [Accessed 09 February 2019].
- [5] Ногайбаева Г., Жумажанова С., Развитие STEM-образования в мире и Казахстане: Білімді ел / Образованная страна, 25 октября. – 2016. – vol. 20. – № 57. – P.10.
- [6] Балькбаев Т.О., Жампеисова К.К., Ханн Н.Н., Колумбаева Ш.Ж., Полипарадигмальный подход как методологическая основа формирования конкурентноспособного высшего педагогического образования /Педагогика және психология. – 2018. – №2 (35). – PP.5-18.
- [7] ОЭСР, Обзор национальной политики в области образования /Высшее образование в Казахстане 2017 – Астана: Информационно-аналитический центр, 2017.
- [8] Ирсаилов, С. и др., Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (за годы Независимости Казахстана). – Астана: Информационно-аналитический центр, 2017.
- [9] STEM-специалисты – за ними будущее [Online]. Available: <https://why-education.com/articles-54-stem-spyetsialisty--za-nimi-budushcheye.html>. [Accessed 25 февраль 2019].
- [10] Delvaux M. Motion for a European Parliament Resolution /European Parliament. – Bruxelles, 2017.
- [11] STEM connector (2018). [Online]. Available: www.stemconnector.com. [Accessed 25 февраль 2019].
- [12] Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 годы. – Астана, 2004.

References:

- [1] Gosudarstvennaya Programma razvitiya obrazovaniya i nauki na 2016-2019 gody. – Astana, 2016 [Online].
- [2] Matasova O. STEAM-obrazovanie vnedryaet sel'skaya shkola v Akmolinskoy oblasti, 18 noyabrya 2018 [Online]. Available: https://www.inform.kz/ru/steam-obrazovanie-vnedryaet-sel-skaya-shkola-v-akmolinskoy-oblasti_a3459352. [Accessed 11 fevral' 2019].
- [3] Tsupros N. and Kohler R. STEM Education in Southwestern Pennsylvania/Report of a project to identify the missing components /Leonard Gelfand Center for Service Learning and Outreach at Carnegie Mellon University and The Intermediate Unit 1 Center for STEM Education, 2009.
- [4] Hom E. J., What is STEM Education? 11 February 2014. [Online]. Available: <https://www.livescience.com/43296-what-is-stem-education.html>. [Accessed 09 February 2019].
- [5] Nogajbaeva G., Zhumazhanova S., Razvitie STEM-obrazovaniya v mire i Kazahstane: Bilimdi el /Obrazovannaya strana, 25 oktyabrya. – 2016. – vol. 20. – №57. – p. 10.
- [6] Balykbaev T.O., Zhampeisova K.K., Hann N.N., Kolumbaeva Sh.Zh., Poliparadigmaly'nyj podhod kak metodologicheskaya osnova formirovaniya konkurentnosposobnogo vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya /Pedagogika zhəne psihologiya. – 2018. – №2 (35). – pp. 5-18.

[7] OESR, Obzor nacional'noj politiki v oblasti obrazovaniya /Vysshee obrazovanie v Kazahstane 2017 – Astana: Informacionno-analiticheskij centr, 2017.

[8] Irsaliev, S. i dr., Nacional'nyj doklad o sostoyanii i razvitiі sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan (za gody Nezavisimosti Kazahstana). – Astana: Informacionno-analiticheskij centr, 2017.

[9] STEM-specialisty – za nimi budushchee [Online]. Available: <https://why-education.com/articles-54-stem-spyetsialisty--za-nimi-budushcheye.html>. [Accessed 25 fevral' 2019].

[10] Delvaux M. Motion for a European Parliament Resolution /European Parliament. – Bruxelles, 2017.

[11] STEM connector (2018). [Online]. Available: www.stemconnector.com. [Accessed 25 fevral' 2019].

[12] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya v Respublike Kazahstan na 2005-2010 gody. – Astana, 2004.

Қазақстандағы STEM білім беруді қалай дамыту керек?

Т.Қ. Игисинов¹, Б.Медетов², А.Т. Искакова³

^{1,3}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) білім беруін қалыптастырудың негізгі практикалық жолдары қарастырылады. Авторлар Қазақстанда STEM білімін енгізуді қиындататын парадигмалық факторларды анықтайды, STEM технологиясының негізгі идеясын ашып көрсетеді. Авторлар Қазақстандық білім беру кеңістігіне STEM-ді енгізу механизмін құрудың кешенді әдісін қолдану қажеттілігіне және білім беру ұйымдары мен мүдделі (мемлекеттік және мемлекеттік емес) құрылымдардың өзара әрекеттесу схемасын ұсынуға ерекше назар аударады. Жұмыстың өзіндік ерекшелігі – тәжірибені терең, жүйелі талдау негізінде жоғары оқу орындарына STEM-ді енгізудің алгоритмін ұсынады. Сондай-ақ, мақалада білім беру жүйесінің даму бағытындағы векторды белгілейтін қозғаушы күштер анықталады. Бір жүйенің элементтері ретінде әрекет ететін, бірін-бірі өзара толықтыратын білім, ғылым және бизнестің эко-ортасын құруының қажеттілігі айтылады. Білім беру құрылымдары басшыларының STEM-нің мәнін ұғынуынан аталған технологияның табысты жүзеге асырылуына ықпалының үлкендігі ерекше аталып өтті.

Түйін сөздер: жоғары оқу орындары, STEM білім беру, білім парадигмасы, танымдық парадигма, ақпараттық-пәндік парадигма, функционалды-құзыреттілік парадигмасы, құрал-саймандар, робототехника, мехатроника, технология, инновация, парадигма, білім беру ұйымдары, бизнес, білім және ғылым.

How to develop STEM education in Kazakhstan?

T.K. Igicinov¹, B. Medetov², A.T. Iskakova³

^{1,3}Kazakh National Pedagogical University named after Abai

²Kazakh National University named after al-Farabi

(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The main practical approaches of the formation of STEM education (Science, Technology, Engineering and Mathematics) in Kazakhstan are considered in this paper. The basic idea of the technology is revealed and factors, including paradigmatic, which impede the introduction of STEM education in Kazakhstan are observed. Authors pay special attention to the need for an integrated approach to create a mechanism for introducing STEM into the Kazakhstan educational space and propose a scheme for interaction between educational organizations and interested (state and non-state) structures. Based on a deep, systematic analysis of the practice this work proposes an algorithm for implementing STEM at a higher educational institutions. Also, the article reveals the drivers that set the vector for development of the education system. In addition, the authors argues that theris a necessity to create an eco-environment, where education, science and business will act as complementary elements of a single system. Ultimately, authors highlight the dependence of the successful implementation of STEM on the preparedness of the top management of educational structures to the perception of the essence of this technology.

Keywords: higher education institutions, STEM education, knowledge-centrist paradigm, cognitive paradigm, information-subject paradigm, functional-competence paradigm, instrumentation, robotics, mechatronics, technology, innovation, paradigm, educational organisation, business, education and science.

Поступила в редакцию 28.02.2019

Г.Г. ЖУСУПБЕКОВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ОБЗОР СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

Статья посвящена краткому обзору научно-теоретического и прикладного опыта отечественных и зарубежных ученых, которые в исследованиях полно осветили актуальные проблемы обучения и воспитания детей младшего школьного возраста. Были сформулированы фундаментальные аспекты обучения и воспитания, которые стали базовой основой дидактических принципов, применяемых в конкретно-педагогических исследованиях и ставших значимыми для осуществления задач обновленного содержания образования в Казахстане. Обоснованно, что в современном обновленном содержании образования активно пропагандируется использование коммуникативных технологий обучения как средства формирования коммуникативных навыков и активизации познавательной деятельности учащихся. Правильно утверждение, что система обучения языку в начальной школе должна быть интегративно-дифференцированной на основе эффективного применения новых технологий обучения, с учетом языковых универсалий как механизма языковой адаптированности и языковых умений, навыков обучаемых.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, когнитивно-коммуникативная компетенция младшего школьника, языковая личность, инновации в обучении.

Введение. Одним из актуальных вопросов в свете реализации идей обновленного образовательного процесса в Республике Казахстан является формирование функционально грамотной личности младшего школьника через развитие практических навыков применения языковых единиц в четырех видах речевой деятельности: говорении, слушании, чтении и письме. Рассматриваемая нами проблема развития речевой деятельности младших школьников посредством применения коммуникативных технологий связана непосредственно с обновлением содержания образования РК и в соответствии с стратегическими целями, обозначенными в основных регламентирующих документах образования.

Немаловажно отметить, что в педагогической науке Казахстана накоплен достаточный научно-теоретический и прикладной опыт, освещающий актуальные проблемы обучения и воспитания детей младшего школьного возраста. Так, были сформулированы фундаментальные аспекты обучения и воспитания, которые стали базовой основой дидактических принципов, применяемых в конкретно-педа-

гогических исследованиях и ставших значимыми для осуществления задач обновленного содержания образования в Казахстане. Концептуальными основами обучения и воспитания в начальной школе, на наш взгляд, стали работы отечественных ученых С.Р. Рахметовой, В.К. Павленко, Т.А. Кульгильдиновой, А.Е. Жумабаевой, Г.И. Уайсовой, а проблемы обучения русского языка как второго рассматривались в исследованиях А.Ж. Мурзалиновой, Ч.Д. Лам, К.Л. Кабдоловой, к вопросам методологии и методики обучения как ведущей идеи обращались ученые педагоги современности Ш.Т. Таубаева, А.С. Амирова, Н.М. Стукаленко, Р.Р. Масырова и др. Проблемы развития творческих способностей и активизации познавательной деятельности младших школьников были освещены в работах Б.А. Турганбаевой, Г.Е. Алимухамбетовой, А.Х. Ареновой, М.А. Абсатовой, А.Т. Туралбаевой и др.

Исследования зарубежных ученых Д.Джонсон и Р.Джонсон (кооперативный подход в обучении), М.Холлидей (функции речевого поведения), Х.Хонг, К.Кейт, Р.Р. Моран, Д.Л. Джен-

нингс (воображение как основа формирования интереса к научным знаниям младшего школьника), Э.Эйкхорст (ролевая игра как коммуникативная компетенция).

Основная часть. В исследованиях С.Р. Рахметовой отмечается, что в непрерывном образовательном процессе необходимо ввести углубленное изучение языка, поскольку язык является базальной основой всех наук. Она считает, что первичные знания языка закладываются в начальной школе, и потому непрерывное научно-методическое и методологическое обновление системы преподавания языка является необходимым условием формирования коммуникативных компетенций обучающегося. В основе методики развития речи младшего школьника, предложенной С.Р.Рахметовой, лежит мысль об обогащении словаря через понимание лексического значения слова, правильности его употребления, умение доносить свою мысль, сохраняя логическую и композиционную целостность речи через говорение и письмо. Композиционная целостность, как утверждает исследователь, состоит из трех компонентов: 1) формирование и обогащение словаря; 2) формирование правильной фразы; 3) обучение общению (коммуникации)

[1, С.168].

Вопрос о формировании когнитивно-коммуникативной компетенции младшего школьника рассматривает в своем диссертационном исследовании Т.А. Кульгильдинова. Она считает, что базовыми функциями языка являются коммуникативная и когнитивная функции. В основе когнитивной функции языка заложена возможность быть инструментом мышления и познания и средством получения нового знания о действительности, а также средством обработки этого знания и формой хранения и передачи знания из поколения в поколение. Целью коммуникаций является речевое общение, которое осуществляется в когнитивной деятельности и связано с продумыванием тактики для осуществления коммуникативного акта с целью получения нового знания о действительности. Т.А. Кульгильдинова затрагивает вопрос об изменениях методологических подходов к обучению и обуславливает

доминирование когнитивно-коммуникативной деятельности учащихся в современной уровне-невой системе образования, с учетом достижений в области когнитивистики. В связи с этим обозначается проблема структурирования, обработки и концептуализации информации для формирования языковой картины мира в условиях учебного процесса. Решение данной проблемы приобретает особую значимость в формировании когнитивно-коммуникативной компетенции учащихся начальных классов на уроках русского языка в школах с русским языком обучения. Известно, что закладка основ картины мира (реальной, культурной и языковой) происходит в раннем детстве и далее формируется в течении всей жизни человека под влиянием языка и языковой среды. Одновременно формируется языковое сознание, которое постоянно совершенствуется. Развитие когнитивно-языкового сознания учащихся осуществляется в процессе работы на каждом этапе урока. Учащийся постигает способы действия и их последовательность по заданному алгоритму [2].

Рассматривая стратегии современного образования, как величайшего наследия любого народа Жумабаева А.Е., отмечает, что для нашего общества большое значение имеет обновленная система образования, требующая соответствия современным требованиям развития общества, определяющаяся значимостью новых подходов, через внедрение инновационных технологий обучения, активный поиск которых осуществляется многими учеными и педагогами-практиками [3].

Г.И. Уайсова акцентируя внимание на статусе казахского языка как государственного, отмечает необходимость обогащения словарного запаса учащихся начальной школы через понимание лексического значения слова. Лексика, по ее мнению, имеет системообразующее значение в обучении языку, раскрывающая смысл заложенного в слове, посредством понимания, с помощью которого происходит общение людей. Язык является не только инструментом взаимодействия людей, но и механизмом и регулятором познавательной сферы человека, потому что новое поколение должно

узнавать картину мира на родном языке, также получать знания и постигать азы науки [4, С.202].

А.Ж. Мурзалинова, отмечая важность формирования языковой личности как носителя родного и неродного языка, рассматривает необходимость постановки цели обучения языкам, соответствующей социальному заказу, на основе компетентностного подхода к коммуникативной деятельности обучаемого. Все это связано, как считает ученый, с пересмотром концептуальных основ преподавания школьных предметов, обновлением методического и технологического обеспечения, совершенствованием необходимых педагогических условий и ресурсов. Принципиальное отличие между языковой личностью и компетентностным носителем языка, по ее мнению, обусловлено наличием особой организации в структуре индивидуальности личности. Свойства личности, проявляемые в трех аспектах ее жизнедеятельности, стимулируют системное и устойчивое проявление языковой, речевой, коммуникативной и этнокультуроведческой компетенций в практике общения. Следствием такого проявления является функциональная грамотность как умение, которое, в отличие от способностей в большей степени опирается на сложную природу общения как совокупности коммуникации, интеракции и перцепции, представленные и реализующие в комплексе личностное развитие через совершенствование речевой деятельности [5, С.5].

Исследования В.К. Павленко направлены на построение такой лингвометодической, интегративно-дифференцированной системы обучения грамоте, в которой все компоненты взаимосвязаны, подчинены целевой установке и принципам программы, имеющие признаки интеграции и дифференциации, реализация которой осуществляется посредством решения образовательных задач обучения. Так, считает ученый, интегративно-дифференцированная система обучения грамоте имеет основную цель, заключающуюся в обучении чтению и письму, продуктивность которой определяется соблюдением комплексного ис-

пользования всех составляющих компонентов: интегративного содержания, слога-фонемного метода, модульной структуры урока и учебно-методического комплекса (УМК) и только при условии тесной взаимосвязи всех ее компонентов внутри рамок единого предмета, можно достичь максимальных результатов в обучении [6, С.92].

Исследование отрицательного влияния родного языка на изучаемый язык в работах Ч.Д. Лама представлено в виде эффективного применения новых технологий, связанных с языковыми универсалиями, основой которых является языковая адаптированность и умение перекладывания языковых навыков обучаемых на новое языковое знание [7, С.8].

В аспекте педагогической лингвистики К.Л. Кабдолова в своем исследовании углубленно изучает комплексные единицы словообразования, отмечая этапы развития того или иного языка через овладение системой комплексных единиц словообразования, функционирующих как упорядоченные (взаимосвязанные) определенные единицы. Данное явление целесообразно производить посредством применения технологии функционально-коммуникативного обучения, которая по мнению К.К. Кабдоловой, является когнитивным механизмом овладения языками, представленными в языковой структуре обучаемого, во-первых, как система процессов усвоения языковых (лексико-грамматических) знаний; во-вторых, как степень удовлетворенности коммуникативных интересов обучающихся; в-третьих, как объем экстралингвистических знаний, т.е. знаний о мире, влияющих на порождение и понимание речи на изучаемом языке; в-четвертых, как учебная языковая единица, имеющая этнолингвокультурологический характер [8, С.15].

Наряду с особенностями исследования языковой компетентности обучаемых, Ш.Т. Таубаева обращает внимание на подготовку в системе среднего образования, потому что современная школа должна быть культуросообразной, личностно-ориентированной, экологически чистой, гуманизированной, технологической, саморазвивающейся и иннова-

ционной. Инновационность, по мнению Ш.Т. Таубаевой, заключается в появлении авторских и именных школ, школ нового типа с обновленным содержанием образования, создании и внедрении учебников и учебно-методических комплексов нового поколения, внедрении инновационных типов обучения, использовании новых образовательных технологий и т.д., направленных на развитие и саморазвитие субъектов педагогической деятельности [9, С.6].

В монографии А.С. Амировой «Теория и технология формирования творческой деятельности учащихся начальных классов» (2012) в фундаментальном и прикладном аспекте рассматриваются современные проблемы развития творческой личности, способной активизировать все свои внутренние силы, заключающиеся в сочетании возможностей интеллектуального развития ребенка с желанием учиться, быть изобретательным и внимательным в учебной деятельности [10].

Г.Е. Алимухамбетова в диссертационном исследовании, рассматривая теоретико-методологический аспект формирования готовности школьников к познавательной деятельности отмечает, что педагогическом процессе ученик изначально является субъектом в силу своей индивидуальности, способностей и наклонностей, поэтому процесс обучения должен организован учителем таким образом, чтобы он перерастал в процессы саморазвития, самовоспитания и самообучения школьника [11, С.150].

А.Х. Аренова считает, что проблемы образовательных технологий, огромный опыт педагогических инноваций постоянно требуют обобщения и систематизации. Педагогическая технология самостоятельной учебной деятельности младших школьников по А.Х. Ареновой проявляется в:

– осуществлении проектирования учителем не только освоение учебного содержания учащимися, но и изменение их субъективных свойств, таких как целеполагание, рефлексия, оценивании учителем результатов деятельности учащихся с опорой на самооценку самих детей, тем самым проектируя их работу по самоизменению;

– самостоятельном распределении функций между участниками учебной группы, критерием результативности которой является достижение учебных целей;

– направленности учащихся на самостоятельное изменение своих субъективных свойств на основе самостоятельного выбора учебных заданий различной степени трудности [12, С.154].

– Р.Р. Масырова в ходе своего исследования выявляет следующие обстоятельства в образовании, требующие внедрения и развития инноваций в учебном процессе, разрешение которых будет способствовать в достижении нового качества образования:

– первое обстоятельство, которое обуславливает необходимость развития инноваций в образовании, заключается в том, что инновации в целостном педагогическом процессе школы должны стать не отдельным элементом педагогического действия, а необходимой органичной составляющей совместной деятельности учителя, учащихся и их родителей, общественности, интегрированной в общий процесс обучения и развития;

– второе обстоятельство, которое обуславливает необходимость развития инноваций в образовании, заключается в разрыве между существующими педагогическими целями и реально достигаемыми результатами (этот разрыв выражается в том, что планируемые образовательные результаты достигаются лишь частью учащихся, далеко не всегда – большинством школьников, так как они не в состоянии освоить обязательный объем учебного материала в установленные сроки независимо от их возможностей и интересов; при этом фактические результаты обучения маскируются благополучными формальными показателями в виде положительных оценок);

– третье обстоятельство, обуславливающее необходимость развития инноваций в образовании, заключается в социальной цене получения образовательных результатов, которое лишь частично соответствует социальным ожиданиям (имеющие данные свидетельствуют о том, что в системе среднего общего образования из-за перегрузки обязательными до-

машинными заданиями нарушаются права детей на занятия другими видами деятельности, имеющими существенное значение для их полноценного развития и обеспечения здоровья; для решения данной проблемы необходимо существенно изменить не только объем учебного материала, но и организацию образовательного процесса) [13, С.3-4].

В направлении подготовки учителей к процессу обучения языкам, Н.М. Стукаленко наряду с важностью внедрения инновационных методов в систему образования, отмечает профессиональное качество педагога – это новый педагогический менталитет. Новый педагогический менталитет состоит из множества универсальных и профессиональных (специальных) качеств личности педагога, таких как новое педагогическое поведение, процессуальные умения, заключающиеся в способности учителя оперировать информацией, творчески решать вопросы взаимодействия науки, педагогической практики и прикладных умений педагога [14].

Известно, что любой человек обладает особенными качествами, такими как индивидуальность и своеобразие. Б.А. Тургунбаева так определяет человеческие качества, называя их потенциалом. Человеческий и индивидуальный потенциал ученый рассматривает в следующих позициях:

- 1) саморазвитие через изменение мировоззрения и самоопределения (человеческий);
- 2) саморазвитие через реализацию внутренних сил и внешних потребностей, проявляющиеся в определенных изменчивых обстоятельствах жизни [15].

Вопросам саморазвития личности в контексте социальной успешности уделяет большое внимание М.А. Абсатова, которая указывает на активность и устойчивость в постоянно изменяющихся условиях социальной ситуации как основополагающих характеристик обучающегося. Саморазвитие личности, как отмечает М.А. Абсатовна – это «...стержень социальной успешности личности, внутренний процесс самоизменения системы, под воздействием собственных противоречий, высший

уровень самодвижения; при этом саморазвивающаяся система должна быть открытой, поскольку внутренние ресурсы не смогут обеспечить длительное существование системы», который становится в процессе развития базой педагогической компетентности будущих специалистов [16].

Другая сторона коммуникативного взаимодействия «педагог-учащийся», по мнению А.Т. Туралбаевой, – особая теоретическая и прикладная модель одаренности обучаемого, в основе которой лежит структура, обеспечивающая высокий уровень интеллектуальных достижений. Педагогическое сотрудничество в исследованиях А.Т. Туралбаевой осуществляется на основе идей, действий и принципов (такие идеи, как набор ключевых слов, ключевые слова в форме схем поддержки, опережение, сложные блоки, свобода выбора, диалог, интеллектуальный фон класса, сотрудничество между учителями и учениками и свободное волонтерство). Педагогическое сотрудничество как действие реализуется в творческом взаимодействии между учителем и учеником, обязательном обучении, выполнении сложных целей, использовании стендов (сигнальные карты, чертежи, детали), самоанализе действий (групповой, индивидуальной), наличии интеллектуального потенциала класса, коллективной творческой образовательной деятельности, развитии школьного самоуправления; сотрудничестве учителей и родителей [17, С.61]. Принципы педагогического сотрудничества строятся на выработке таких качеств личности, как солидарность и уверенность в самореализации ребенка, стремление к стабилизации, способствующие формированию учебных навыков и внутренних механизмов, необходимых для успешной адаптации в учебной среде), предметность, ориентированная на обогащение и формирование социальной практики, творчество и успех, позволяющий разрабатывать и идентифицировать индивидуальные особенности учащихся, на основе креативного подхода в развитии способности идентифицировать свои сильные стороны [17, С.61].

В основу коммуникативной технологии об-

учения входит метод совместного обучения (Cooperative Learning) или обучение в сотрудничестве по Д. и Р.Джонсонам, в русле которого лежат идеи гуманного отношения к участникам педагогического процесса. Основным принципом метода совместного обучения гласит, что необходимо дать возможность учащимся развиваться вместе, при создании условий активной совместной учебной деятельности обучающихся в разных педагогических ситуациях. Концепция совместного обучения по Джонсонам означает, что в рамках обучения не обязательно придерживаться жестких утверждений и что стратегия урока, в основном зависит от педагога, которые самостоятельно занимается выбором необходимых педагогических технологий и методов. Основными элементами обучения, как считают авторы технологии совместного обучения являются положительная связь, парное взаимообучение, индивидуальная ответственность, сотрудничество, групповое обсуждение и кооперативное обучение [18].

Формальный подход к изучению языков сменился новой формой обучения, который ориентирует образовательный процесс на понимание и восприятие языковой структуры как целостного взаимосвязанного элемента языковой культуры и коммуникативной способности.

Если взять во внимание исследование зарубежного ученого М.Холлидея, который предлагает к рассмотрению 7 функций языка (содействующая, регулирующая, репрезентативная, интерактивная, личностная, эвристическая и функция, создающая воображаемые ситуации (воображение)), то для обучения учащихся младших классов с точки зрения психолого-педагогической науки необходимо ориентировать педагога на развитии функции воображения [19]. Ученые Huili Hong, Karin Keith, Renee Rice Moran, and Jodi Lashay Jennings в работе «Using Imagination to Bridge Young Children's Literacy and Science Learning: A Dialogic Approach» также указывают на развитие функции воображения как основы формирования интереса к научным знаниям младшего школьника посредством использования диалога как стимула к социаль-

ному взаимодействию и воспроизведению новых идей. В психологии есть два основных вида воображения, творческое и воссоздающее, так ребенок, наблюдая внешнюю среду, проявляет различный интерес к происходящим событиям, и более сильные стимулы получают соответствующую реакцию, творческий подход ориентирует учащегося на выработку новых креативных идей, воссоздающее воображение позволит учащимся варьировать уже полученными знаниями с тем, чтобы получить новое знание [20].

Особое место среди коммуникативных компетенций по мнению Annegret Eickhorst занимает ролевая игра, которая способствует с одной стороны развитию коммуникативного навыка, с другой стороны обращает внимание на организацию игры, где субкомпетенцией является сценическое развитие ситуации в различных игровых формах, помимо этого следует отметить связь с другими субкомпетенциями, такими как вживание в роль и ее исполнение. Здесь прослеживаются межпредметные аспекты социального и межкультурного обучения. К данной сфере коммуникативных компетенций учащихся можно отнести репродуктивные формы работы (декламация, театральная игра), основой которых является заранее предложенный текст [21, С.116-117].

Коммуникативные технологии ориентированы на стимулирование интереса, активизацию мыслительной деятельности, качество усвоения учебного материала, индивидуализацию обучающих методов, а также своевременное реагирование педагога на успешное усвоение знаний учащимися.

Таким образом, достижению нового качества образования будет способствовать существование инноваций не как отдельного элемента целостного педагогического процесса, а как органичная составляющая совместной деятельности всех субъектов образовательного процесса. Интегрированность общего процесса обучения и развития состоит в органичной взаимосвязи педагогических целей с образовательными результатами учащихся, в учете индивидуальных возможностей каждого обучающегося, в социальном спросе

на получение образовательных результатов в соответствии социальным ожиданиям. Система обучения языку в начальной школе должна быть интегративно-дифференцированной на основе эффективного применения новых технологий обучения, с учетом языковых универсалий как механизма языковой адаптивности и языковых умений, навыков обучаемых.

Список использованных источников:

- [1] Рахметова С.Р. Бастауыш класс оқушыларының тілін дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: Дис... д-ра пед.наук: 13.00.02 /С.Р. Рахметова. – Алматы, 1994. – 434 б.
- [2] Кульгильдинова Т.А. Научно-методические основы формирования когнитивно-коммуникативной компетенции на уроках русского языка в начальных классах (в школах с русским языком обучения): Дис... д-ра пед.наук: 13.00.02 /Т.А. Кульгильдинова – Алматы, 2010. – С.372 .
- [3] Жұмбабаева Ә.Е. Бастауыш мектепте қазақ тілі синтаксисін дамыта оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: Дис... д-ра пед.наук: 13.00.02 /Ә.Е. Жұмбабаева. – Алматы, 2003. – 349 б.
- [4] Уәйісова Г.И. Лексикологияны оқыту әдістемесі. – Алматы, 2005. – 230 б.
- [5] Мурзалинова А.Ж. Формирование функциональной грамотности учащихся при обучении русскому языку как неродному на старшей ступени школы общественно-гуманитарного направления: Дис... д-ра пед.наук: 13.00.02 /А.Ж. Мурзалинова. – Алматы, 2003. – С. 383.
- [6] Павленко В.К. Интегративно-дифференцированная система обучения грамоте в школах Казахстана: Дис... д-ра пед.наук: 13.00.01 / В.К. Павленко. – Алматы, 2001. – С. 301.
- [7] Чан Д.Л. Научные основы формирования культуры русского речевого общения студентов-вьетнамцев в условиях многоязычия: Дис... д-ра пед.наук: 13.00.02 / Д.Л. Чан. – Алматы, 2004. – С. 417.
- [8] Кابدолова К.Л. Теория и методика взаимосвязанного обучения комплексным единицам словообразования в условиях учебного двуязычия национальной школы: Дис... д-ра пед.наук: 13.00.02 / К.Л. Кابدолова. – Алматы, 2007. – С. 340.
- [9] Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. Научный фонд и перспектива развития – Алматы: Ғылым, 2001. – С.296.
- [10] Амирова А.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс- әрекетін қалыптастырудың теориясы мен технологиясы: Монография. – Алматы, 2012. – 332 б.
- [11] Алимухамбетова Г.Е. Научные основы готовности к познавательной деятельности: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г.Е. Алимухамбетова. – Алматы, 1995. – 351с.
- [12] Аренова А.Х. Научно-педагогические основы самостоятельной учебной деятельности младших школьников: Дис... д-ра. пед. наук: 13.00.01 / А.Х. Аренова. – Алматы, 2001. – С.303.
- [13] Масырова Р.Р. Инновации в среднем общем образовании Казахстана: анализ и тенденции развития: Монография. – Алматы: КазГосЖенПИ, 2008. – С.320.
- [14] Stukalenko, N.M. et al. (2013). About preparation of future teachers for application of innovative study technologies. Life Science Journal, 12s, 131-133, <http://www.lifesciencesite.com>.
- [15] Тұрғынбаева Б.А. Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту: Дис... п.ғ.к. / Б.А. Тұрғынбаева. – Алматы, 1998. – 148 б.
- [16] Абсатова М.А., Усенова А. Саморазвитие как стержень социальной успешности личности //Педагогика и психология. – 2015. – № 4(25). – С. 79-84.
- [17] Туралбаева А.Т. Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы жағдайында дарынды балаларды тәрбиелеу: философия (PhD) Докт. ғ. ...дис.: 6D010000 /А.Т.Туралбаева – Алматы, 2014. – 136 б.
- [18] Miehe, Kristen und Sven-Olaf. Praxishandbuch Cooperative Learning – Effektives Lernen im Team, erweiterte und überarbeitete Auflage, August 2005, Hamburg.
- [19] Halliday, M.A.K. «Systemic Background». In Systemic Perspectives on Discourse, Vol. 1: Selected Theoretical Papers from the Ninth International Systemic Workshop, James D. Benson and William S. Greaves (eds). Ablex. Vol. 3 in The Collected Works, 1985. – p. 192.
- [20] Huili Hong, Karin Keith, Renee Rice Moran, and Jodi Lashay Jennings. (2017) Using Imagination to Bridge Young Children’s Literacy and Science Learning: A Dialogic Approach. SPRING/PRINTEMPS, Vol. 42. No. 1. pp.11-22.
- [21] Annegret Eickhorst. Sprachliche Bildung in der Grundschule. Grundlagen und Anregungen für die Praxis. Grundlagen und Anregungen für die Praxis. – 2015. – 413 s.

References:

- [1] Rahmetova S.R. Bastauysh klass okushylarynyñ tilin damytudyn ғылыми-әдістемелік negizderi: Dis... d-ra ped. nauk: 13.00.02 / S.R. Rahmetova. – Almaty, 1994. – 434 s.
- [2] Kul’gil’dinova T.A. Nauchno-metodicheskie osnovy formirovaniya kognitivno-kommunikativnoj kompetentsii na urokah russkogo jazyka v nachal’nyh klassah (v shkolah s russkim jazykom obuchenija): Dis... d-ra ped.nauk: 13.00.02 / T.A. Kul’gil’dinova – Almaty, 2010. – 372 s.
- [3] Zhymabaeva Ә.Е. Bastauysh mektepte қазақ тили синтаксисин дамыта оқытудың ғылыми-әдістемелік negizderi: Dis... d-ra ped.nauk: 13.00.02 / Ә.Е. Zhymabaeva. – Almaty, 2003. – 349 s.
- [4] Uәjisova G.I. Leksikologijany oқыtu әдіstemesi. – Almaty, 2005. – 230 b.
- [5] Murzalinova A.Zh. Formirovanie funktsional’noj gramotnosti uchaschihsja pri obuchenii russkomu jazyku kak nerodnomu na starshej stupeni shkoly obschestvenno-gumanitarnogo napravlenija: Dis... d-ra ped.nauk: 13.00.02 /A.Zh. Murzalinova. – Almaty, 2003. – 383 s.
- [6] Pavlenko V.K. Integrativno-differentsirovannaja sistema obuchenija gramote v shkolah Kazahstana: Dis... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / V.K.Pavlenko. – Almaty, 2001. – 301 s.
- [7] Chan D.L. Nauchnye osnovy formirovaniya kul’tury russkogo rechevogo obschenija studentov-v’etnamtsev v uslovijah mnogojazychija: Dis... d-ra ped.nauk: 13.00.02 / D.L.Chan. – Almaty, 2004. – 417 s.
- [8] Kabdolova K.L. Teorija i metodika vzaimosvjazannogo obuchenija kompleksnym edinitam slovoobrazovanija v uslovijah uchebnogo dvujazychija natsional’noj shkoly: Dis... d-ra ped.nauk: 13.00.02 / K.L.Kabdolova. – Almaty, 2007. – 340 s.
- [9] Taubaeva Sh.T., Laktionova S.N. Pedagogicheskaja innovatika kak teorija i praktika novovvedenij v sisteme obrazovanija. Nauchnyj fond i perspektiva razvitija – Almaty: Fylym, 2001. – 296 s.

- [10] Amirova A.S. Bastauysh synyp okushylarynyn shygarmashylyk is-areketin kalyptastyrudyn teorijasy men tehnologijasy: Monografiya. – Almaty, 2012. – 332 b.
- [11] Alimuhambetova G.E. Nauchnye osnovy gotovnosti k poznavatel'noj dejatel'nosti: Dis. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / G.E. Alimuhambetova. – Almaty, 1995. – 351s.
- [12] Arenova A.H. Nauchno-pedagogicheskie osnovy samostojatel'noj uchebnoj dejatel'nosti mladshih shkol'nikov: Dis. ... d-ra. ped. nauk: 13.00.01 / A.H. Arenova. – Almaty, 2001. – 303 s.
- [13] Masyrova R.R. Innovatsii v srednem obschem obrazovanii Kazahstana: analiz i tendentsii razvitija: monografiya. – Almaty: KazGosZhenPI, 2008. – 320 s.
- [14] Stukalenko, N.M. et al. (2013). About preparation of future teachers for application of innovative study technologies. Life Science Journal, 12s, 131-133, <http://www.lifesciencesite.com>.
- [15] Turrynbaeva B.A. Okytu barysynda bastauysh synyp okushylarynyn shygarmashylyk kabiletterin damytu: Dis. ... p.f.k. ... 13.00.01 / B.A. Turrynbaeva. – Almaty, 1998 zh. – 148 b.
- [16] Absatova M.A., Usenova A. Samorazvitie kak sterzhen' sotsial'noj uspeshnosti lichnosti // Pedagogika i psihologija. – 2015. – № 4(25). – S.79-84.
- [17] Turalbaeva A.T. Otbasy men mekteptin yntymaktastygy zhagdajynda daryndy balalary tarbieleu: Dis. // filosofija (PhD) 6D010000 / A.T. Turalbaeva – Almaty, 2014. – 136 b.
- [18] Mische, Kristen und Sven-Olaf, Praxishandbuch Cooperative Learning – Effektives Lernen im Team, erweiterte und überarbeitete Auflage, August 2005, Hamburg.
- [19] from the Ninth International Systemic Workshop, James D. Benson and William S. Greaves (eds). Ablex. Vol. 3 in The Collected Works, 1985. – p. 192.
- [20] Huili Hong, Karin Keith, Renee Rice Moran, and Jodi Lashay Jennings. (2017) Using Imagination to Bridge Young Children's Literacy and Science Learning: A Dialogic Approach. Spring/Printemps, Vol. 42. No. 1. rr.11-22
- [21] Annegret Eickhorst. Sprachliche Bildung in der Grundschule. Grundlagen und Anregungen für die Praxis. Grundlagen und Anregungen für die Praxis. – 2015. – 413 s.

Бастауыш мектептің оқу үдерісінде оқушылардың коммуникативтік сапаларын дамытудың қазіргі тенденцияларына шолу

Г.Г. Жусупбекова

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада өз еңбектерін кіші мектеп жасындағы балаларды оқыту мен тәрбиелеудің өзекті мәселеріне арнаған отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми-теориялық және қолданбалы тәжірибелеріне қысқаша шолу жасалған. Нақты педагогикалық зерттеулерде қолданылатын және Қазақстандағы білім мазмұнын жаңартудың міндеттерін жүзеге асыруда аса маңызды болып табылатын дидактикалық ұстанымдардың базалық негізі ретіндегі оқыту мен тәрбиелеудің іргелі аспектілері қарастырылған. Қазіргі жаңартылған білім мазмұнында оқытудың коммуникативтік технологиясы оқушылардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру мен танымдық әрекетін белсендіру құралы ретінде маңызға ие бола түсуде. Бастауыш мектептегі тілді оқыту жүйесі оқушылардың тілдік бейімділігі, тілдік біліктері мен дағдыларын ескере отырып, оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдану негізінде кіріктіре сараланған сипатта болуы керек деген пікірді дұрыс деп есептейміз.

Түйін сөздер: коммуникативті құзыреттілік, бастауыш сынып оқушысының когнитивті-коммуникативті құзыреттілігі, тілдік тұлға, оқытудағы инновация.

Review of modern trends of development of communicative qualities of personality of students in the educational process in elementary school

G.G. Zhussupbekova

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article is devoted to a brief review of the scientific, theoretical and applied experience of Kazakhstani and foreign scientists who in their studies fully covered the urgent problems of teaching and educating children of primary school age. The fundamental aspects of training and education were formulated which became the basis of the didactic principles used in specific pedagogical research and became important for the implementation of the tasks of the updated educational content in Kazakhstan. It is reasonable that in the modern updated content of education the use of communicative learning technologies is actively promoted as a means of developing communication skills and enhancing students' cognitive activity. It is correct to say that the system of language teaching in elementary school should be integrative-differentiated on the basis of the effective use of new learning technologies, taking into account language universals as a mechanism of language adaptation and language skills, skills of students.

Keywords: communicative competence, cognitive-communicative competence of the younger student, language personality, innovations in learning.

Поступила в редакцию 19.12.2018

¹⁻² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮДЕРІСТІҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация

Мақалада болашақ мектепке дейінгі білім беру мамандарын дайындау жалпы білім берудің ұлттық үлгісіне негізделген, нәтижеге бағытталған, қоғамға пайда әкелетін заманауи ғылыми және практикалық деңгейлерді шығармашылықпен игерген, жаңашыл, құзыреттілігі (жалпымәдени, кәсіби, пәндік) жоғары, кәсіби шешім қабылдауға қабілетті, еуропалық көпмәдениеттілікті, коммуникативті меңгерген маманын даярлау туралы баяндалады. Болашақ тәрбиеші-педагогтарды дайындау мақсатында Қазақстан Республикасының нормативті-құқықтық және арнайы құжаттарға терең талдау жасап, сараланады. Мектепке білім беру бағдарламалары мен жұмыс оқу жоспарындағы бірнеше оқу пәндері талданып, қоғам сұранысына сай маман дайындау мақсатында олардың ерекшеліктері нақтыланады. Жоғары оқу орындарындағы педагогикалық үдеріс барысында студенттердің өзіндік оқу жұмыстарын оңтайлы ұйымдастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін, оқыту түрлерін, нысандарын іздестіруге үлкен мән беріледі. Студенттердің оқытушымен орындалатын және өзіндік жұмысы болашақ мамандарды даярлауда білім сапасын арттыруға, шығармашылық ойлауын, танымдық қызығушылығын қалыптасуына, сондай-ақ, дербестікке, жауапкершілікке, іздемпаздыққа және бастағын істі аяғына дейін жеткізуге үйретеді. Сонымен қатар, болашақ тәрбиеші-педагогқа қойылатын әлеуметтік-этникалық және кәсіби, экономикалық және басқарушылық, ұйымдастырушылық, зияткерлік және дербестік, коммуникативтілік, ақпараттық т.б. талаптардың мәні ашылады.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу, білім беруді модернизациялау, жалпымәдени, кәсіби және пәндік құзыреттілік, жалпыға міндетті білім беру стандарты, жоғары білім беру, білім беру бағдарламалары, жұмыс оқу жоспары, оқу пәндері, студенттердің өзіндік жұмыстары, тәжірибе, педагогикалық үдерісті ұйымдастыру және басқару.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы білім беру стратегиясының негізгі мақсаты – қоғам мен мемлекеттің, тұлға қалыптасуының өзекті қажеттіліктер беріктілігін сақтай отырып, сапалы білім беруді қамтамасыз ету болса, ал оның міндеттерін шешу жаңа идеялар мен тұжырымдамалардың қорын іздестіруді қажет етеді, осының негізінде педагог кадрларды даярлауда халықаралық деңгейіне қол жеткізуге болады.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Білім және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «... білім беру жүйесінде мектепке дейінгі білім беру деңгейі міндетті болып табылады», деп ұлттық дәстүрлерді, әлемдік тәжірибені және тұрақты даму қағидаттарын ескере отырып, мектепке дейінгі білім беру ісіне аса мән беру қажеттілігін атап өтеді [10]. Аталмыш мемлекеттік бағдарламада көрсетілгендей, республикадағы демографиялық ахуалды ескере отырып, 2020 жылға дейін мектеп жасына де-

йінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытуды 100%-ға, 5-6 жастағы балаларды мектепке толық қамтуды қамтамасыз ету және мектепке дейінгі ұйымдардың вариативті желісін арттыру жоспарлануда.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінің алдында білім беру сапасына қол жеткізуге нақты мынадай міндеттер тұр:

– мектепке дейінгі білім беруді басқарудың тиімді жүйесін құру;

– мектепке дейінгі ұйымға білікті маман-педагогтар дайындау және оларға деген құзыреттілік көрсеткіштері бойынша білім беру ұйымдарының жұмысын индикативті жоспарлауды енгізу;

– мектепке дейінгі ұйымдарда білім беру үдерісін жаңарту және жетілдіру;

– мектепке дейінгі білім берудің ұлттық деңгейін халықаралық стандарттарға жақындату;

– мектепке дейінгі оқу жүйесінің тиімді құқықтық негізін құру.

Педагогикалық кадрларды даярлаудың қазіргі заманғы жүйесі мектепке дейінгі білім беру саласының проблемаларына назар аударуымен сипатталады.

Қоғамдық мектепке дейінгі білім берудің сапасы, ең алдымен, педагогтардың құрамы мен құзыреттілігі, олардың психологиялық-педагогикалық және арнайы дайындық дәрежесі бойынша анықталады, өйткені олар қазіргі заманғы ғылыми жетістіктерді мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеу тәжірибесінде ендірушілер болып табылады.

Бұл мәселені шешу жолдарының бірі – білім беру қызметін жоғары деңгейде жүргізу мақсатында мектепке дейінгі тәрбиеші-маман-дар даярлау жүйесін жетілдіру [22].

Мектепке дейінгі ұйымындағы педагогикалық әрекет – қызмет объектісі мен субъектісі, мақсат пен мазмұн, операциялық-белсенділік және бағалаушылық-өнімділік компоненттерін қамтитын күрделі құбылыс.

Нормативті құжаттарды талдау. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» туралы Заңында мектепке дейінгі ұйым халыққа білім берудің алғашқы баспалдығы дей келе, оның басты мақсаты – мектепке дейінгі білім беру саласы бойынша еуразиялық көпмәдениеттілікті, коммуникативті игерген, жаңашыл, құзыреттілігі жоғары, сонымен бірге қоғамға пайда әкелетін заманауи ғылыми және практикалық деңгейлерді шығармашылықпен шеше алатын тәрбиеші-педагогтарды дайындау [11].

Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының Президенті 2018 жылғы 05 қазанындағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында «мектепке дейінгі білім беру сапасын түбегейлі жақсару керек» деп, білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аудару қажеттілігін атап көрсетті [12]. ЖОО-да педагогикалық үдерістің тиімді ұйымдастырылуы болашақ тәрбиеші-педагогтардың бір командада жұмыс істеуіне, белсенді азаматтық ұстанымының қалыптастыруына, сондай-ақ сыни ойлаудың икемділігі мен өз

міндеттерін тез және дұрыс шешуге қабілеттілік сапаларының дамуына ықпал етеді. Бұдан басқа, болашақ маманның өз мамандығына және кәсіби қызметіне деген қызығушылығы маңызды болып табылады. Елбасы Н.Назарбаевтың 2018 жылдың 10 қаңтарындағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына жолдауында «2019 жылдың 1 қыркүйегіне қарай *мектепке дейінгі білім беру ісінде* балалардың ерте дамуы үшін өз бетінше оқу машығы мен әлеуметтік дағдысын дамытатын *бағдарламалардың бірыңғай стандарттарын* енгізу қажет», – деп мектепке дейінгі білім беру саласына үлкен мән бергендігін көруге болады [13].

Қазақстан Республикасындағы педагогикалық жоғары оқу орындары мектепке дейінгі ұйымдарға жоғары білікті тәрбиеші-педагогтарды дайындаудың негізгі буыны болып табылады. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына жоғары білікті тәрбиешілерді дайындау республиканың бірнеше педагогикалық жоғары оқу орындарында жүзеге асырылады. Оның ішінде Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті аталмыш сала бойынша педагогтарды даярлауға ерекше рөл атқарады. Аталмыш университетте мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығын 2006 жылдан бакалавриат, 2010 жылдан магистратура және 2013 жылдан бастап PhD докторантура бойынша (үш деңгейлік білім беру) мектепке дейінгі білім беру саласы мамандарын дайындап, жетекші рөл атқарып келеді. НААР ұлттық рейтингісінде 5B010100, 6M010100, 6D010100 – «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» білім беру бағдарламалары бірінші орынға (2017 ж.; 2018 ж.) ие болды. Аталмыш мамандық бойынша сертификаттау және ACQUIN сапасының қауіпсіздігі (28.03.2017 ж.) аккредитациядан жоғары деңгейде өтіп, қазіргі таңда аккредителген лицензиямен жұмыс жасап келеді [1]. Абай атындағы ҚазҰПУ-ң педагог-маман дайындау саласында ұлттық рейтингілеуде жоғары нәтижесін мемлекет тарапынан жыл сайынғы бөлінетін мемлекеттік білім грант санының артуынан көруге болады. Осы жылдар ішінде

Қазақстанның түкпір-түкпіріне мектепке дейінгі және кәсіптік орта білім беру ұйымдарына көптеген білікті де білімді тәрбиеші-педагогтар даярлады, қазіргі таңда бітіруші түлектердің 84 пайызы өз мамандықтары бойынша еңбек етеді.

Зерттеуші педагог-ғалымдар. Мектепке дейінгі білім берудің теориялық және практикалық мәселелерін дамытуға көптеген зерттеулер жүргізілді. Атап айтсақ, Б. Баймұратова, Т.Шерьязданова, К.Мендаяхова, А.Әмірова, Т.Левченко, А.Манкеш, Ф.Жұмабекова, С.Жиенбаева, Б. Арзанбаева, Г.Таубаева, А.Искакова, К.Метербаева және т.б. сияқты ғалымдар еңбектерінің маңызы зор [15].

Мектепке дейінгі білім беру саласын реформалау педагогикалық жоғары оқу орындарындағы білім беру үдерісінің тиімділігі мен сапасының жоғарлауымен байланысты. Бұл педагогикалық оқу үдерісіне студенттердің мектепке дейінгі білім беру саласындағы алуан түрлі мағлұматтарды түсіну қарқындылығын жоғарылатуға мүмкіндік беретін жаңа ақпараттық және инновациялық технологияларды ендіруді міндеттейді. Педагогика ғылымның дамуы, оның ішінде жоғары білім беруді дамытуға және мектепке дейінгі ұйымдардағы оқу-тәрбие үдерісінде жаңа технологияларды қолдану арқылы сипатталатын инновациялық процесс болып табылады [6].

Мектепке дейінгі білім беру саласындағы болашақ маманның кәсіби біліктілігі студенттің бойында өз кәсіби қызметін жүргізуге теориялық-практикалық даярлық тұтастығы тұлғалық күйі мен қасиеттер жүйесінің қалыптасуының жоғары деңгейі болып саналады. Мектепке дейінгі болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін қалыптастыру ЖОО-да ұйымдастырушылық-әдістемелік, құрылымдық-мазмұндық құндылықтарға сәйкес бағытталады, сонда ғана педагогикалық үдеріс тиімді болады [19].

Білім беру бағдарламаларының ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етілуі. «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы бойынша Қазақстан Республикасы жалпыға міндетті білім беру стандартын-

да көрініс тапқан. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандартында мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу мамандығы бакалаврларының білім деңгейіне қойылатын мынадай құзыреттіліктерді (жалпымәдени, кәсіби, пәндік) қалыптастыру көзделеді [16]. Олар:

– жалпымәдени – ақпарат алудың, сақтаудың, өңдеудің негізгі әдістері мен тәсілдерін және құралдарын пайдаланған; компьютермен, соның ішінде ғаламдық компьютерлік желілермен жұмыс істеу дағдысын игерген; моральдық нормалар мен мінез-құлық негіздері; гигиеналық талаптарға, еңбек қорғауына және ықтимал жағымсыз сыртқы әсерлерді қорғау ережелеріне сәйкес салауатты өмір салтын қалыптастыруға қабілетті; ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру қағидаларын, ғылыми білімдерге жету жолдарын және құрылысын жүзеге асырады;

– кәсіби – оқыту мен тәрбиелеу үрдісін модельдеуге және оны практикада қолдануға; психологиялық-педагогикалық зерттеулердің сапалық және сандық әдістеріне ие, әртүрлі жастағы балаларды дамыту, қарым-қатынас жасау, диагностикалау әдістерін қолдануға қабілетті; білім берудің әртүрлі деңгейлеріндегі білім беру, тәрбиелеу және дамытудың түрлі теорияларының білім беру әдістерін, сондай-ақ білім берудің әртүрлі деңгейдегі студенттеріне арналған білім беру бағдарламаларын пайдалана алады; кәсіптің жоғары әлеуметтік маңыздылығын түсінеді, кәсіби этиканың принциптерін құрметтейді, мәдени-ағартушылық жұмыстың пәндік саласы бойынша нормативтік құжаттар туралы білімдерін пайдалана алады;

– пәндік – мектепке дейінгі тәрбие ерекшеліктерін білу, мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеудегі сабақтастықты жүзеге асыруға мүмкіндік береді; мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық түсініктерін қалыптастырудың теориялық негіздері мен технологияларын білу; мектеп жасына дейінгі балаларды қоршаған ортамен таныстырудың теориялық негіздері мен технологияларын меңгеру; мектеп жасына дейінгі балалардың бейнелеу өнері, музыкалық және шығармашылық белсенділігін ұйымдастыру

дағдыларын игеру; мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған шығармашылықпен жұмыс жасау технологиясын қолдана алады.

Болашақ мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогқа қойылатын талаптар: әлеуметтік-этникалық және кәсіби, экономикалық және басқарушылық, ұйымдастырушылық, зияткерлік және дербестік, коммуникативтілік, ақпараттық т.б. мәселелерді шешу.

Қоғам дамуының бүгінгі кезеңінде мектепке дейінгі білім беру маманның білікті де құзыретті дайындығы ЖОО-н кейінгі білім беру жүйесінде жалғасады. Ол кәсіби, адамгершілік, жалпымәдени, шығармашылық, рефлексивті әлеуеттің тереңдетілуін және тұлғаның қажеттілікті-уәжді, операциялық-техникалық, нәтижелік-әрекетті өрісін жетілдіруді көздейді [2, 3].

ЖОО-дағы педагогикалық үдеріс мазмұны кең ауқымды теориялық негізде құрылады, оның шеңберінде тәуелсіз білімге, студенттердің рефлексиялық көзқарастарын дамытуға үлкен мән беріледі; олардың өзара іс-қимылы, интерактивті оқытуда электрондық технологияларды қолдану арқылы топтық, проблемалық, ашықтық идеялармен және жаңа пікірлермен алмасады. Педагогикалық үдерісте студенттердің білім нәтижелері меңгерілген білімдер, білік пен дағдылар арқылы көрінеді. Оқыту нәтижелері тәрбиеші-педагогтің біліктілік деңгейлерін анықтауға және оларды біліктілік шеңбері түрінде құрылымдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, білім беру бағдарламалары оқыту үдерісінде тиімді ұйымдастырылса, онда еңбек нарығындағы маман сұрасына толық жауап бере алады [17].

Жоғары оқу орнының педагогикалық үдеріс нәтижесінде студенттерде келесі негізгі құзыреттіліктер қалыптасады:

Педагогикалық үдеріс туралы жалпымәдени білім:

– қазіргі заманғы отандық және шетелдік білім беру бағдарламалары мен технологияларын енгізетін мектепке дейінгі ұйымдардағы педагогикалық үдеріс мазмұнының ерекшеліктері;

– мектепке дейінгі білім беру саласындағы білім беру бағдарламалары мен технологияла-

рын іске асыруда тәрбиеші-педагогтардың рөлі, орны мен қызметтері;

– әртүрлі білім беру бағдарламалары мен мектепке дейінгі ұйымдарда педагогикалық үдерісті жүзеге асыру үшін жағдайлар жасауды қамтамасыз ету.

Маманның педагогикалық мәдениеті:

– мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық үдерісінде балама білім беру бағдарламалар мен технологияларды талдау, жобалау, жоспарлау, іске асыру мүмкіндігі;

– мектепке дейінгі ұйым мен білім беру бағдарламаларының талаптарына сәйкес дамушы ортаны құру, талдау және жобалау мүмкіндіктері;

– мектепке дейінгі ұйым мен білім беру бағдарламаларының талаптарына сәйкес педагогикалық үдеріске барлық қатысушылардың мектепке дейінгі ұйым мен білім беру бағдарламаларының талаптарына сәйкес педагогикалық үдеріске барлық қатысушылардың (бала-тәрбиеші-ата-аналар) өзара әрекеттесу мүмкіндігі [9].

Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (МЖМБС) мектепке дейінгі білім беру саласындағы маманның негізгі құзыреттерін анықтауға мүмкіндік берді.

Білім беру бағдарламаларын талдау және зерттеу. Болашақ мектепке дейінгі ұйым тәрбиеші-педагогын даярлауда студенттердің іргелі психологиялық-педагогикалық дайындығы негізінде заманауи педагогикалық технологияларға үлкен назар аударылады. Осылайша, 5B010100 – Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының жұмыс оқу жоспарында базалық пәндер циклінің элективті курсына «Мектепке дейінгі білім беру менеджменті» (2 кредит), «Жаңа формациядағы тәрбиеші-педагог» (2 кредит), «Мектепке дейінгі инклюзивтік білім беру» (2 кредит), «Мектепке дейінгі білім берудің қазіргі технологиялары» (2 кредит), «Ақпараттық коммуникативтік технология» (3 кредит), «Педагогикалық шеберлік» (2 кредит) 1-3 курстарда жүргізіледі [5].

Аталмыш педагогикалық пәндер болашақ тәрбиеші-мамандардың кәсіби іскерліктері мен

дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, педагогикалық білім беру құрылымында ерекше қызмет атқарады, студенттер мақсатты-бағдарларды құндылықтарды түсінуге, өзгермелілік қағидаттарына негізделген білім мазмұнындағы жаңартуларды, дамыту мен білім беру мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық үдеріс барысында студенттер Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беру жүйесін ұйымдастыру және олардың ерекшеліктері: мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың нысандары мен әдістерін, мектепке дейінгі білім берудің сапасын, мектепке дейінгі және бастауыш жалпы білім берудің сабақтастығын қамтамасыз етудің ерекшеліктерін біледі. Сонымен қатар, оқу үдерісінде студенттер мектепке дейінгі білім беру саласындағы нормативті-құқықтық және тұжырымдамалық құжаттармен жұмыс істейді, олардың мазмұнын талдауды үйренеді, Қазақстандағы және шетелдегі мектепке дейінгі білім беру жүйесі шеңберінде жүргізілетін педагогикалық үдерісті анықтап, талқылайды.

Аталмыш мамандықтың жұмыс оқу жоспарында оқу пәндерінің барлық мазмұны бірнеше блоктағы модульдерден тұрады: әлеуметтік-мәдени модуль; тілдік модуль; жаратылыстану-математикалық модуль; АКТ және цифрлық білім беру модулі; психологиялық-педагогикалық модуль; инклюзивті білім беру модулі; инновациялық технологиялар модулі; тәжірибелер модулі. Әрбір модульге болашақ мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогтың тұлғалық дамуына, кәсіби қалыптасуына бағытталған оқу пәндері кіреді. Сонымен қатар, болашақ маманның негізгі құзіреттіліктерін қалыптастыру үшін оқу модуліне арналған танымдық және кәсіби бөліктерді қамтитын оқу-әдістемелік кешен жасалады. Даярланған оқу-әдістемелік кешеннің мақсаты – біріншіден, маманның теориялық білімді қалыптастыру болса, екіншіден, алынған білім негізінде кәсіби дағдылар мен қабілеттерді қалыптастыру болып табылады.

Осы аталған модульдердің ішіндегі қазіргі кездегі өзектілігі біршама жоғары, қазіргі тез жылдам қозғалмалы қоғамда ақпараттық ком-

муникациялық технологиялар (АКТ). Қазіргі таңда студенттер МЖМБС-на сәйкес 3 семестрде аталмыш оқу пәнін ағылшын тілінде 2 кредит көлемінде өтеді. Бұл пәннің мақсаты – цифрлық технологияларды қолдана және ақпараттық қауіпсіздік талаптарын ескере отырып, кәсіби қызметтің стандартты міндеттерін шешу; мәтіндерді, кестелерді, мәліметтер қорын, мультимедияны, бағдарламалау орталарында ұсынылған ақпаратты синтездеу, және бағалау; ақпаратты жинау, бағалау, сақтау, дайындау, ұсыну және алмасу үшін АКТ-ң бағдарламалық құралдарын сенімді және сыни түрде пайдалану, кәсіби салада бірлескен қызмет үшін желі байланысының дағдыларын меңгеруді көздейді [23]. Сонымен қатар, «Жаңа формациядағы тәрбиеші-педагог» атты таңдау компоненті бойынша аталмыш пәннің мазмұнында барлық педагогтар қауымына арналған «Педагогтің кәсіби стандарты» («Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының [20] 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығы), Қазақстан Республикасындағы негізгі нормативті-құқықтық құжаттарды, атап айтсақ Қазақстан Республикасының Елбасының 2018 жылдың 05 қазанындағы Қазақстан халқына жолдауында көрсетілгендей, 2019 жылы «Педагог мәртебесі туралы» Заңын әзірлеуді және оны қабылдауды міндет етіп қоя отырып, педагог беделін көтеру керектігін, келешекте педагог жоғары ақы төленетін мәртебелі мамандыққа айналатынын айтқан болатын. Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «...құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді» деп айтуында үлкен маңызы бар екендігі осының дәлелі [18].

Сонымен қатар, «Педагогтің кәсіби стандартында» «Педагог. Мектепке дейінгі білім ұйымының тәрбиешілерін» бірнеше деңгейге (4-5-6) бөліп, оларға оқыту, тәрбиелік, әдістемелік, зерттеушілік және әлеуметтік-коммуникативтік еңбек қызметтерінің міндеттерін қойды. Ал аталған міндеттерді шешу үшін болашақ мектепке дейінгі тәрбиеші-маман жаңартылған білім мазмұнына көшудің алғы

шарттары мен ерекшеліктерін, оқу үдерісінде тұлғаға бағдарланған, нәтижеге бағытталған білім берудің әдіснамалық тұғырларын меңгеруі тиіс. Қоғам талап етіп отырған сұраныстарға жауап бере алатын мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогті даярлауда аталмыш пәннің орны өте маңызды.

Мектепке дейінгі инклюзивтік білім беру» пәні – қазіргі кезде қоғам барлық назарын аударып отырған ұлттық мәселе – балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беру үрдісіне ендіру және әлеуметтік бейімдеуге, олардың дініне, тіліне, жағдайына қарамастан балаларда болатын кедергілерді жоюға, баланың түзетушілік-педагогикалық және психологиялық-әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау жасау. Сондықтан, аталмыш пән студенттерді инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білімді қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, оқытудың жаңа, тиімді түзету педагогикалық технологияларын қолдануға, балалардың жас ерекшеліктеріне сай бейімделген бағалау мен бейімделген оқыту әдістерін, оқу жоспарын құрастыруға және оны іске асыру жолдарын үйретеді [7, 14].

ЖОО-да педагогикалық үдерістің ұйымдастырылуы. Мектепке дейінгі ұйым тәрбиеші-педагогын даярлауда жоғары оқу орындарында оқу үдерісінде аудиториялық сабақтарының негізгі түрлері – дәрістер, семинар, кейстер, презентация, дөңгелек үстел, «миға шабуыл», тренинг сабақ, студенттердің оқытушының орындалатын жұмысы (СООЖ) жүргізіледі.

Семинар сабақтарда студенттер педагогикалық ғылымдар мен ғылыми зерттеулерге деген қызығушылығы арттады, мектепке дейінгі білім беру саласындағы ғылыми-теориялық ұстанымдарды практикалық қызметпен байланыстыруды үйренеді. Студенттерге белгілі бір ғылымның тілінде өз ойларын білдіруге, фактілерді талдауға, диалог және пікірталас жүргізуге, ойын жобаларына қатысуға және нақты жағдайларды талдауға, білімді жүйелеуге, нақты және демонстрациялық түрде үйренуге мүмкіндік беріледі [8].

Республиканың барлық педагогикалық жоғары орындарында студенттердің өзіндік оқу және практикалық қызметтерін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін оқытудың кредиттік технологиясы қолданылады. Кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқыту пәндерінің мазмұнының үштен бір бөлігіне бөлінген студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру маңызды өзгерді.

Студенттердің оқытушы-тьюторлармен бірге атқаратын (СООЖ) сабақтарының маңызы ерекше. Мұндай сабақтар студенттер мен оқытушылар арасында тығыз байланысты орнатады, терең білім алуға мүмкіндік береді. Тьюторлар білім беріп қана емес, сонымен қатар өз саласы бойынша өзбетінше ізденуге, белсенді әрекет жасауына дағдылана отырып, оларда дербестік, жауапкершілік, белсенділік, бастаған жұмысты аяғына дейін жеткізуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге, сыни ойлауға, теориялық білімдерін өз іс-әрекетінде пайдалануға мүмкіндік алады.

Студенттердің өзіндік жұмыстары (СӨЖ) психологиялық-педагогикалық және арнайы әдебиеттерді зерттеуге, интернеттен ақпарат алуға; рефераттар мен курстық жұмыстарды орындауға; конференция мен дөңгелек үстел өткізуге; әртүрлі зерттеулер жүргізіп, олардың деректерін өңдеуге қатысуға; оқу және зерттеу тақырыбы бойынша проблемалық жағдаяттарды талдауға; іскерлік ойындарды және шығармашылық сипаттағы міндеттерді орындауға; дидактикалық материалдарды өндіруге; жеке және ұжымдық жұмыстарды өткізуге мүмкіндік береді [8].

Компьютерлік оқыту бағдарламалары студенттерге оқу тапсырмалары мен жаттығуларды орындауға, олардың орындалуын бағалауға, кеңестер түрінде жедел көмек беруге, жалпы қателерді нақтылауға және тиісті теориялық материалдарды ұсынуға көмектеседі.

Қазіргі кезде жоғары оқу орында мамандарды дайындауда кәсіптік практика тиісті ұйымдарда жүргізіледі және педагогикалық үдерісте алған білімдерін бекітуге, практикалық дағдыларды игеруге және озық тәжірибені меңгеруге бағытталады. Кәсіптік практиканың түрлері, мерзімдері мен мазмұны жұмыс оқу өн-

жоспарлары мен бағдарламаларымен айқындалады. Кәсіптік практиканың бірнеше түрлері (оқу-таныстыру, педагогикалық, өндірістік және дипломалды), оларға берілетін кредит көлемі мен ұзақтығы, міндеттері мен талаптары ҚР МЖМБС-да көрсетілген. Жоғары білімнің білім беру бағдарламалары бойынша оқудың бірінші жылынан бастап-ақ кәсіптік практикадан өту міндетті. Бірінші курста оқу-таныстыру, 2 курста – психологиялық-педагогикалық диагностика, 3 курста педагогикалық (әдістемелік) болса, ал соңғы курста өндірістік (дипломалды) практикадан өтеді. Кәсіптік практиканың мазмұны мен базасы мамандықтың бейіні мен білім беру бағдарламасының мазмұнына сәйкес айқындалады [4].

Қорытынды. Педагогикалық жоғары оқу орындарында оқыту үдерісінің тиімді ұйымдастырылуы болашақ тәрбиеші-педагогтардың бір командада жұмыс істеуіне, белсенді

азаматтық ұстанымының қалыптастыруына, сондай-ақ ойлаудың икемділігі мен өз міндеттерін тез және дұрыс шешуге қабілеттілік сапаларының дамуына ықпал етеді. Бұдан басқа, болашақ маманның өз мамандығына және кәсіби қызметіне деген қызығушылығы маңызды болып табылады [21].

Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбиеші-педагогтарды даярлауда жоғары оқу орындарының алдында бірқатар маңызды міндеттер тұр:

- мектепке дейінгі білім берудегі педагогикалық кадрларды дайындаудың ғылыми-әдістемелік негіздерін жетілдіру;
- мектепке дейінгі білім берудегі болашақ маманның біліктілік деңгейіне мониторинг жасау;
- компьютерлік оқу бағдарламаларын және электронды оқулықтарды әзірлеу;
- студенттердің ғылыми-зерттеу және жобалық жұмыстарының деңгейін арттыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті <http://www.kaznpu.kz/ru> (қаралған күні: 03.02.2019).
- [2] Должностная инструкция воспитателя детского сада. Документ обновлен: 01.03.2019 (соответствует текущему законодательству) <https://dogovor.24.kz>
- [3] Mombek A., Kenenbayeva M., Zhaparova B. The modern methodology of shaping professional competence among university students //Scopus. Man in India, (6): 345-357
- [4] Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары қызметінің үлгі ережелері. (ҚР Білім және ғылым министрінің 29.10.2018 №595 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін қолданысқа енгізіледі) [Электронный ресурс]: URL: <http://online.zakon.kz> (қаралған күні: 12.12.2018).
- [5] Жұмыс оқу жоспары. Абай ат. ҚазҰПУ-н Ғылыми кеңесінде бекітілген. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.kaznpu.kz/ru>
- [6] Инновационные образовательные технологии как средство оптимизации профессиональной подготовки будущего специалиста// Журнал Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 5 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.science-education.ru/> <https://www.google.kz> (дата обращения: 28.02.2019).
- [7] Iskakova A., Movkebayeva Z. Inclusive education //Textbook, 2016; 236 p.
- [8] Asanaliev M., Kaidarova A., Baizakova E. Occupational orientation of student's independent work as a factor of student's learning efficiency upgrading //Life science journal 2014; 11 (6s) <http://www.lifesciencesite.com>
- [9] Купецкова Н.В. Основные характеристики педагогического процесса // Молодой ученый. – 2018. – № 34. – С. 106-108. [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru> (дата обращения: 02.03.2019).
- [10] Қазақстан Республикасы Білім және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы /<http://adilet.zan.kz> (қаралған күні: 28.02.2019).
- [11] Қазақстан Республикасының «Білім туралы» туралы Заңы 27.07.2007 (өзгерістер мен толықтырылудан кейін 21.02.2019 ж.). – [Электронный ресурс]: URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 25.02.2019)
- [12] Қазақстан Республикасының Президенті Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 05 қазанындағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауы <http://www.akorda.kz/kz> (қаралған күні: 26.02.2019).
- [13] Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» <http://www.akorda.kz/kz> (қаралған күні: 18.12.2018).
- [14] Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері [Электронный ресурс]: URL: <https://www.google.kz/url> (қаралған күні: 07.01.2019).

- [15] Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беру (анықтамалық-талдама шолу) Дошкольное образование в Казахстане (справочно-аналитический обзор) Анықтамалық талдама шолу. – Алматы: ROND&A баспасы. – 2014. – С.216
- [16] Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (ҚР Білім және ғылым министрінің 28.10.2018 №604 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін қолданысқа енгізіледі) <http://online.zakon.kz> (қаралған күні: 12.12.2018).
- [17] Макарова Т.Е. Особенности взаимодействия педагогического вуза и работодателя в процессе формирования общекультурных компетенций при подготовке бакалавров дошкольного образования // Международный научно-исследовательский журнал. ISSN 2227-6017 (ONLINE), ISSN 2303-9868 [Электронный ресурс]: URL: <https://research-journal.org/pedagogy>
- [18] Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы (12.04.2017 жыл) [Электронный ресурс]: URL: <http://www.akorda.kz/kz/> (қаралған күні: 07.10.2018).
- [19] Osman, Ruksana, Hornsby, David J Transforming Teaching and Learning in Higher Education © 2017 <https://www.palgrave.com/kr/book/9783319461755>
- [20] Педагогтың кәсіби стандарты («Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығы) [Электронный ресурс]: URL: <http://atameken.kz/uploads/content/files> (қаралған күні: 07.10.2018).
- [21] Хаджиев С.М. Развитие воспитания как к категория педагогике и образовательной практики // Инновации в образовании – М., Издательства Современного гуманитарного университета ISSN: 1609-4646 [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru> (дата обращения: 01.02.2019).
- [22] Ходакова Н.П. Профессиональная подготовка студента-будущего педагога дошкольного образования в вузе // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – №5 [Электронный ресурс]: URL: <http://www.science-education.ru/ru> (дата обращения: 27.02.2019).
- [23] Царева М.И. Информационная компетентность: теория и технология развития // Молодой ученый. – 2015. – №17. – С.580-583. [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive> (дата обращения: 02.03.2019).

References:

- [1] Abay atyndagy Kazak ulttyk pedagogikalyk universiteti <http://www.kaznpu.kz/ru> (data obrashcheniya: 03.02.2019).
- [2] Dolzhnostnaya instruktsiya vospitatelya detskogo sada. Dokument obnoven: 01.03.2019 (sootvetstvuyet tekushchemu zakonodatel'stvu) <https://dogovor.24.kz>
- [3] Mombek A., Kenenbayeva M., Zhaparova B. The modern methodology of shaping professional competence among university students // Scopus. Man in India, (6): 345-357
- [4] Zhogary zhane (nemese) zhogary oku ornynan keyingi bilim beru uymdary kyzmetinin ulgi yerezheleri. (KR Bilim zhane gylm ministrinin 29.10.2018 №595 (alғashky resmi zhariyalangan kuninen keyin koldanyaska yengiziledi) [Elektronnyy resurs]: URL: <http://online.zakon.kz> (data obrashcheniya: 12.12.2018).
- [5] Zhumys oku zhospary. Abay at. KazUPU-n Gylymi kenesinde bekitilgen. [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www.kaznpu.kz/ru>
- [6] Innovatsionnyye obrazovatel'nyye tekhnologii kak sredstvo optimizatsii professional'noy podgotovki budushchego spetsialista // Zhurnal Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2016. – № 5 [Elektronnyy resurs]: URL: <https://www.science-education.ru/> <https://www.google.kz> (data obrashcheniya: 28.02.2019).
- [7] Iskakova A., Movkebayeva Z. Inclusive education // Textbook, 2016; 236 p.
- [8] Asanaliev M., Kaidarova A., Baizakova E. Occupational orientation of student's independent work as a factor of student's learning efficiency upgrading // Life science journal 2014; 11 (6s) <http://www.lifesciencesite.com>
- [9] Kupetskova N.V. Osnovnyye kharakteristiki pedagogicheskogo protsessa // Molodoy uchenyy. – 2018. – №34. – S. 106-108. [Elektronnyy resurs]: URL: <https://moluch.ru> (data obrashcheniya: 02.03.2019).
- [10] Kazakstan Respublikasy Bilim zhane gylmды damytudyn 2016-2019 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасы /<http://adilet.zan.kz> (data obrashcheniya: 28.02.2019).
- [11] Kazakstan Respublikasynyn «Bilim turaly» turaly Zany 27.07.2007 (ozgerister men tolyktyryludan keyin 21.02.2019 zh.). – [Elektronnyy resurs]: URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (data obrashcheniya: 25.02.2019)
- [12] Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti Nazarbayevtyñ Kazakstan khalkyna Zholdauy. 2018 zhylygy 05 kazanyndagy «Kazakstandyktardyn al-aukatynyn osui: tabys pen turmys sapasyn arttyru» atty Kazakstan khalkyna zholdauy <http://www.akorda.kz/kz> (data obrashcheniya: 26.02.2019).
- [13] Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N. Nazarbayevtyñ Kazakstan khalkyna Zholdauy. 2018 zhylygy 10 kantar «Tortinshi onerkasiptik revolyutsiya zhagdayyndagy damudyn zhana mymkindikteri» <http://www.akorda.kz/kz> (data obrashcheniya: 18.12.2018).
- [14] Kazakstan Respublikasynda inklyuzivti bilim berudi damytudyn tuzhyrymdamalyk tasilderi [Elektronnyy resurs]: URL: <https://www.google.kz/url> (data obrashcheniya: 07.01.2019).
- [15] Kazakstandagy mектепке deyingi bilim beru (anyktamalyk-taldama sholu) Doshkol'noye obrazovaniye v Kazakhstane (spravochno-analiticheskiy obzor) Anyktamalyk taldama sholu. – Алматы: ROND&A баспасы. – 2014. – 216 str.
- [16] Kazakstan Respublikasy мемлекеттік zhalpyga mindetti bilim beru standarty (KR Bilim zhane gylm ministrinin 28.10.2018 № 604 (alғashky resmi zhariyalangan kyninen keyin koldanyaska yengiziledi) <http://online.zakon.kz> (data obrashcheniya: 12.12.2018).

[17] Makarova T.Ye. Osobnosti vzaimodeystviya pedagogicheskogo vuza i rabotodatelya v protsesse formirovaniya obshchekul'turnykh kompetentsiy pri podgotovke bakalavrov doshkol'nogo obrazovaniya // Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal. ISSN 2227-6017 (ONLINE), ISSN 2303-9868 [Elektronnyy resurs]: URL: <https://research-journal.org/pedagogy>

[18] Memleket basshysynyn «Bolashakka bagdar: rukhani zhangyru» atty makalasy (12.04.2017zhyl) [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www.akorda.kz/kz/> (data obrashcheniya: 07.10.2018).

[19] Osman, Ruksana, Hornsby, David J. Transforming Teaching and Learning in Higher Education © 2017 <https://www.palgrave.com/kr/book/9783319461755>

[20] Pedagogtyн kasibi standarty («Atameken» Kazakstan Respublikasy Ulttyk kasipkerler palatasynyn Baskarma toragasynyn 2017 zhylgy 8 mausymdagy No133 buyrygy) [Elektronnyy resurs]: URL: <http://atameken.kz/uploads/content/files> (data obrashcheniya: 07.10.2018).

[21] Khadzhiyev S.M. Razvitiye vospitaniya kak kategoriya pedagogiki i obrazovatel'noy praktiki // Innovatsii v obrazovanii – M., Izdatel'stva Sovremennogo gumanitarnogo universiteta ISSN: 1609-4646 [Elektronnyy resurs]: URL: <https://elibrary.ru> (data obrashcheniya: 01.02.2019) (data obrashcheniya: 01.02.2019).

[22] Khodakova N.P. Professional'naya podgotovka studenta-budushchego pedagoga doshkol'nogo obrazovaniya v vuze // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2011. – № 5.; [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www.science-education.ru/ru> (data obrashcheniya: 27.02.2019).

[23] Tsareva M. I. Informatsionnaya kompetentnost': teoriya i tekhnologiya razvitiya // Molodoy uchenyy. – 2015. – №17. – S.580-58

Влияние педагогического процесса на подготовку будущих специалистов дошкольного профиля

Г.З. Таубаева¹, М.А. Бакетова²

*^{1,2} Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматриваются принципы подготовки будущего специалиста дошкольного обучения, в основу которого взята национальная модель образования, направленная на результат; творческое освоение современных научных и практических подходов, приносящих пользу обществу, в плане инноваций и компетентности в общекультурной, профессиональной, предметной составляющих; способный принимать высокопрофессиональные решения в соответствии с европейским поликультурным образованием и коммуникабельностью. В целях подготовки будущих воспитателей-педагогов глубоко изучены нормативно-правовые акты и специальные документы Республики Казахстан. Проанализированы ряд образовательных программ и несколько дисциплин в рабочем учебном плане, определены особенности подготовки специалистов в соответствии с потребностями общества. В ходе педагогического процесса в высших учебных заведениях большое значение уделено поиску эффективных методов, приемов и форм самостоятельной работы студентов. Согласно кредитной технологии обучения СРСП и СРС способствуют повышению качества образования, развитию творческого мышления и формированию познавательных интересов, а также ответственности и личностного роста студентов. Также разъясняются требования к будущему воспитателю-педагогу в социально-этническом, профессиональном, экономическом, организационно-управленческом, интеллектуально-личностном, коммуникативно-информационном и других аспектах.

Ключевые слова: дошкольное образование и воспитание, модернизация образования, общекультурные, профессиональные и предметные компетенции, государственный общеобязательный стандарт образования, высшее образование, образовательные программы, рабочий учебный план, учебные дисциплины, самостоятельная работа студентов, практика, организация и управления педагогического процесса.

The influence of the pedagogical process in the preparation of future preschool specialists

G.Z. Taubaeva¹, M.A. Baketova²

*^{1,2} Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article examines the principles of a future specialist of preschool education preparation, which is based on the national model of education, aimed at the result; creative exploration of modern scientific and practical approaches that benefit society in terms of innovation and competence in the general cultural, professional, substantive components; capable of making highly professional decisions in accordance with European multicultural education and communication

skills. In order to prepare future teachers, educators the legal acts and special documents of the Republic of Kazakhstan were thoroughly studied. A number of educational programs and several disciplines in the working curriculum were analyzed, the features of training in accordance with the needs of society were determined. In the course of the pedagogical process in higher education institutions, the great importance is attached to the search for effective methods, techniques and forms of independent work of students. According to the credit technology of education, IWST and IWS contribute to the improvement of the quality of education, to the development of creative thinking and the formation of cognitive interests, as well as to the responsibility and personal growth of students. The given article also explains the requirements for the future teacher in the socio-ethnic, professional, economic, organizational, managerial, intellectual, personal, communicative, informational and other aspects.

Keywords: preschool education and training, modernization of education, cultural, professional and subject competences, state compulsory education standard, higher education, educational program, working curriculum, academic disciplines, independent work with teachers, independent work of students, practice, organization and management of pedagogical process.

Редакцияға 26.03.2019 қабылданды

МРНТИ 14.35.07

К.Ж. АГАНИНА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ НАВЫКОВ XXI ВЕКА

Аннотация

Одним из важнейших направлений развития предпринимательства в современном Казахстане – это подготовка подрастающего поколения, наших старшеклассников к предпринимательской деятельности на основе формирования навыков XXI века. Навыки XXI века – это особое направление, привлекающее внимание многих образованных людей в настоящее время. Подходы к преподаванию, соответственно, тоже будут меняться – учителя из передатчиков знаний превратятся в педагогов-организаторов. В связи с этим совершенствуются основные подходы и принципы к обучению. В статье рассмотрена структурно-содержательная характеристика разрабатываемых учебников и учебно-методических комплексов для учащихся школ по предпринимательству и бизнеса. При разработке учебной литературы нами отобраны ряд педагогических условий, в которых отмечены, что учебные литературы для школьников должны соответствовать современным социально-экономическим, психолого-педагогическим требованиям нашего общества. При отборе содержания образования учебной литературы учтены современные специфические особенности развития основ экономики.

Ключевые слова: экономическое образование, навыки XXI века, креативность, компетентность, коммуникативность, теоретическое мышление, предпринимательство и бизнес.

Введение. Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан-2050». Общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде.

В Послании Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» сказано: «Сегодня на долю образования и науки приходится более 40% республиканского бюджета, которые необходимо использовать эффективно с целью обес-

печения и реализации задач Третьей модернизации» [1].

Одним из важнейших стратегических факторов устойчивого экономического развития и достижения нормального уровня жизнеобеспечения населения является формирование цивилизованного современного предпринимательства в экономическом пространстве Казахстана, во всех сферах и отраслях производства, на каждом предприятии и в их объединениях. Субъекты малого предпринимательства играют ключевую роль в развитии экономики любого государства. В странах с развитой рыноч-

ной экономикой на долю малых предприятий приходится от 40 до 60 % ВВП. В Казахстане данные показатели значительно ниже, поэтому руководство страны уделяет самое пристальное внимание вопросам поддержки малого бизнеса, улучшению бизнес – среды в республике. Реализуется государственная программа развития и поддержки малого предпринимательства в Республике Казахстан, созданы социально-предпринимательские корпорации (СПК), основанные на тесном сотрудничестве государства и бизнеса.

Для экономического развития необходимо наличие массы предпринимателей, обладающих соответствующими способностями, знаниями, профессионализмом, соответствующим опытом. Именно предпринимательский доход является важнейшим внутренним источником развития экономики, и вследствие этого подлинными предпринимателями являются те производители, которые превращаются в стратегический фактор развития национальной экономики [2]. В связи с этим одним из важнейших направлений развития экономики в современном Казахстане – это подготовка подрастающего поколения, наших

старшеклассников к предпринимательской деятельности. В этом направлении министерством образования рекомендовано внедрение в учебный процесс общеобразовательных школ предмета «Основы предпринимательство и бизнеса».

Страна переходит на обновленную программу общеобразовательных школ. При этом, самая главная проблема – отсутствие учебно-методических пособий по обновленному содержанию образования. В связи с этим, необходимы учебники и учебно-методические пособия отечественных авторов, основанные программе общеобразовательных школ. Одним из таких книг является учебник «Основы предпринимательства и бизнеса» для учащихся 10-11 класса общеобразовательной школы, для развития у них предпринимательского мышления, для применения их во взрослой жизни и помогает старшеклассникам в выборе будущей профессии.

Учебник разработан в соответствии с Типовой учебной программой по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса» для 10 класса уровня основного среднего образования, утвержденной приказом № 292 МОН РК от 13 мая 2016 года.

Содержание программы по учебному предмету «Основы предпринимательства и бизнеса» организовано по разделам обучения. Разделы состоят из подразделов, которые содержат в себе цели обучения по классам в виде ожидаемых результатов: навыка или умения, знания или понимания [3].

В ходе разработки данного учебника нами изучены социально-экономические и научно-

методические предпосылки разработки и внедрения учебного предмета «Основы экономических знаний», весомой частью которого является «Основы предпринимательство и бизнеса», изучения данного предмета в РК начато еще почти 20 лет назад (Приказ МОН РК № 155 от 24.02.2000 года) [4-14].

В процессе разработки нового учебника «Предпринимательство и бизнес», мы опира-

лись на фундаментальные знания по экономике, приведенные в этом учебно-методическом комплексе и в современных источниках информации. Особое внимание уделяли инновационным направлениям в образовании.

Главным, на наш взгляд, инновационном направлении в образовании является формирования навыков XXI века: Необходимо формирования у обучающихся коммуникативности, креативности, компетентности, критического мышления, на основе внедрения предмета «Предпринимательство и бизнес». Научно-методическое обеспечение на основе навыков XXI века является главным научно-педагогическим условием развития предпринимательство в РК. В связи с этим необходима разработка учебных материалов для содействия реализации Постановления правительство Республики Казахстан № 450 от 24.07.2018 г. «Об утверждении Госпрограммы развития образования и науки РК на 2016-2019 гг.», где четко очерчены направления развития предпринимательства в стране.

Основная часть. Как всем известно, чтобы в эпоху высоких технологий оставаться востребованным специалистом, требуются новые навыки и умения. По мнению, профессора Мельбурнского университета Патрика Гриффина – руководителя крупнейшего международного научного проекта по оценке и преподаванию навыков и компетенций XXI века (ATC21S), нельзя обойтись без определенных навыков в современном мире.

Суть его концепции такова: ключевыми навыками, определявшими грамотность в индустриальную эпоху, были чтение, письмо и арифметика. В XXI же веке акценты смещаются в сторону умения критически мыслить, способности к взаимодействию и коммуникации, творческого подхода к делу. Многие исследователи добавляют к этому ещё и любознательность, хотя это, пожалуй, не столько навык, сколько качество, личная характеристика человека. Навыки XXI века – это особое направление, привлекающее внимание многих образованных людей в настоящее время. Подходы к преподаванию, соответственно, тоже будут меняться – учителя из передатчиков знаний пре-

превратятся в педагогов-организаторов [15].

В современных условиях всё, чему можно научиться в Интернете, сможет заменить многие из существующих профессий. В современном мире уже не достаточно умение читать, писать и считать. При составлении учебных программ необходимо будет ориентироваться на более широкие профессиональные компетенции – умение находить нестандартные решения задач и проблем, навыки коллективной работы и так далее.

На вопрос журналистов нужны ли кардинальные изменения всей системы образования, профессор отвечает: «Да. Учебные программы должны сначала вместить в себя преподавание этих навыков в рамках традиционных дисциплин, а затем постепенно переходить от содержания того или иного предмета к развитию навыков и личностных качеств учащихся. Сразу отказаться от привычного всем учебного плана дисциплинарного типа будет непросто, поэтому лучше идти к этому постепенно, сначала изменив то, как и в какой форме преподаются эти традиционные дисциплины» [15].

Мы согласны с мнением крупнейшего ученого современности, профессора Мельбурнского университета, Австрии, Патрика Гриффина и хотим добавить, что реформирование в этом направлении необходимо начать введением интегрированных курсов, то есть необходимо подготовка учителей интегрированных курсов по обществознанию, естествознанию, по предпринимательству и бизнеса, по менеджменту образования и вести курсы: учителей критического мышления, учителей взаимодействия или учителей любознательности и т.д., с учетом компетентностного подхода

По мнению некоторых экспертов, само понятие «профессия» в будущем обречено на вымирание. Произойдет это потому, что важным будет не типовой набор навыков, которым ты обладаешь, а способность каждый раз, под конкретную задачу, пересобирать эти навыки. По сути, речь идет о проектном подходе, который станет преобладающим [16].

В реальности проектный и задачный подходы действительно начинают потихоньку вытеснять традиционные методы обучения, и ста-

новиться ведущим методическим подходом в сфере образования. Как утверждают ведущие специалисты по предпринимательству и бизнеса предпринимательская деятельность – способность находить новые идеи и превращать их в бизнесы. На Всемирном экономическом форуме, который состоялся в Абу Даби, 2011 году, предпринимательские способности были названы в числе основных характеристик, которые необходимо развивать в современном мире. Фактически специалисты, выступавшие на этом форуме, разработали три списка – список грамотностей (базовая грамотность, умение считать, научная и культурная грамотность), список компетенций (умение решать задачи и проблемы, творческий подход и тому подобное) и список необходимых качеств (любопытность, предпринимательские способности, способность к коллективной работе и так далее).

Современные изменения в обществе: глобализация, новые технологии, миграции, рыночные изменения, соперничество между странами, политические неурядицы и экологические проблемы – всё это настоятельно требует развития знаний, умений и навыков, которые понадобятся учащимся в XXI веке. Значит подготовка учащихся к тому, чтобы жить, трудиться и быть гражданином в XXI веке – это и есть формирование у обучающихся навыков XXI века.

В статье «Зачем учащимся нужны навыки XXI века» учеными выделены: умения, знания, ценности, этические отношения и понятия, необходимые в новом столетии в следующей формулировке:

– способы мышления: креативное и инновационное мышление, критическое мышление, решение проблем, принятие решений, обучение обучению (метапознание);

– способы работы: коммуникация и сотрудничество;

– инструменты работы: общая осведомленность и умение пользоваться информационно-коммуникационными технологиями;

– жизнь в мире: гражданская позиция, жизнь и карьера, личная и социальная ответственность, в т.ч. культурная осведомленность и компетентность.

А еще выделены семь жизненно необходимые навыки:

– критическое мышление и способность к решению проблем;

– сотрудничество и лидерство;

– сообразительность и способность к адаптации;

– инициативность и предприимчивость;

– эффективная устная и письменная коммуникация;

– умение получать и анализировать информацию;

– любознательность и воображение [16].

По мнению исследователей, предпринимательская способность – умение находить новые идеи и превращать их в бизнесы – становится одной из основных характеристик человека, которые необходимо развивать в современном мире.

Начиная с 2010 года ученые (США, Китай, Южная Корея и Таиланд Нидерланды, Коста-Рика, Япония, Россия) ведут проект по исследованию навыков новой образовательной системы. В целом в той или иной мере в проекте занято около 20 стран. По мнению авторов, концепция применима ко всем уровням обучения – и школа, и вуз, и обучение на рабочем месте. Уже есть те, кто применяет или собирается применять новые подходы. Университет Чиангмай в Таиланде планирует преподавание навыков XXI века на факультете бизнеса. То же самое собирается сделать Университет Монаша в Мельбурне. В Финляндии, в Университете Йювяскюля, эту концепцию уже включили в программу подготовки учителей. Делаются шаги к её включению в университетскую программу в Стелленбосе, Южная Африка

По мнению автора и лектора курса бесплатного онлайн-курса «Предпринимательство» Тимофея Крылова в начале необходимо развитие предпринимательского мышления. Любой человек может успешно построить бизнес, если начнет планомерно развивать в себе нужные качества, приобретет правильные привычки и изменит образ мыслей [17].

Заключение. В завершении хотим обратить внимание наших читателей мнениям извест-

ного бизнес-тренера Роберт Кийосаки. В своих статьях и книгах приводит несколько советов, как нужно мыслить и действовать, чтобы стать богатым. При этом он уверен: конечной целью любого делового человека является построение такого бизнеса, который позволит иметь стабильный доход при минимуме затрат времени и сил. Предлагаем следовать советам бизнес-тренера. Вот несколько из этих советов:

1. Занимайтесь делом, которое вам нравится. Когда вы вкладываете душу в то, чем занимаетесь, мир возвращает вам вложенное в виде денег.

2. Радуйтесь тому, что имеете, но всегда желайте чего-то большего. Это позволит вам всегда двигаться вперед.

3. Создавайте себе правильное окружение. Общайтесь с людьми, которые уже достигли того, к чему вы стремитесь.

4. Думайте о том, что нужно людям. Вы сможете зарабатывать лишь тогда, когда предложите вашим клиентам то, в чем они нуждаются.

5. Не бойтесь совершать ошибки. На ошибках учатся.

6. Вкладывайтесь в первую очередь в себя самого, не прекращайте учиться и развиваться [18].

С учетом вышеназванных научных исследований нами продолжается разработка учебных и научно-методических пособий по развитию предпринимательства и бизнеса в Республике Казахстан.

Список использованных источников:

- [1] Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. – 2017. – 31 января.
- [2] Государственная программа развития образования на 2011-2020 гг.
- [3] Аганина К.Ж., Кобдикова Ж.У. Экономическое образование школьников в условиях инновации //Білім әлемінде. В мире образования In the world of Education. – 2018. – №3 (6). – С.3-8
- [4] Құдайқұлов Д., Құдайқұлов М., Құдайқұлов С. Основы предпринимательства и бизнеса: Учебное пособие по факультативному курсу. – Алматы, 1998.
- [5] Турсумбаев Б.М. и др. Основы организации бизнеса /Учебник. – Челябинск: Южно-Уральское книжное издательство, 1995. – 120 с.
- [6] Темиргалиев Ж. Тенденции развития малого бизнеса в Казахстане //Экономист. – 2001. – №9. – С.34-39.
- [7] Аганина К.Ж., Мусабеков С.М., Даулетқұлова А.У., Абибуллаева Ж.С., Мусабекова Р.С. Основы экономических знаний /Предпринимательство и бизнес / Учебник для 10-11 кл. – Алматы: Жазушы, 2002.
- [8] Аганина К.Ж., Мусабеков С.М., Даулетқұлова А.У., Абибуллаева Ж.С., Тестовые задания по основам экономических знаний для 5-11 кл. – Алматы: Жазушы, 2005.
- [9] Аганина К.Ж. Основы экономических знаний /Методика обучения для 5-11 классов. – Алматы: Жазушы, 2005.
- [10] Нурсейт А., Темирбекова А., Нурсейтова Р. Теория рыночной экономики: предпринимательский аспект: Учебное пособие. – Алматы, 2000.
- [11] Балықбаев Т.О., Аганина К.Ж. Организационно-педагогические вопросы совершенствования экономической и правовой культуры учащихся на основе интеграции //Профессионал Казахстана. – 2009. – № 4. – С. 2-5.
- [12] Аганина К.Ж., Даулетқұлова А.У. Дидактические особенности составления компетентностно-ориентированных заданий //Білім әлемінде. В мире образования In the world of Education. – 2008 – № 6 (6) 2008. – С.9-14.
- [13] Аганина К.Ж., Ыбышева С. Салық мәдениетін қалыптастыру: Оқу құралы. – Алматы, 2010. – 65 б.
- [14] Караев Ж.А. Кобдикова Ж.У., Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода. – Алматы: Зерде, 2017. – С.312.
- [15] Развитие малого и среднего бизнеса в Казахстане /lektsii.org/7-45763.html
- [16] Зачем учащимся нужны навыки XXI века <https://infourok.ru/zachem-uchaschimsya-nuzhni-naviki-i-veka-1112079.html.erazvitie.org/>
- [17] «Навыки XXI века»: новая реальность в образовании» <http://hr-portal.ru/article/navyki-xxi-veka-novaya-realnost-v-obrazovanii/>
- [18] Роберт Кийосаки. «Богатый папа, Бедный папа». 2012. – 110 с.
- [19] Рютенгер Рольф. Культура предпринимательства. – М., 1998. – С.140.
- [20] Майкл Хаммер Бизнес в XXI веке: повестка дня. – М., 2005. – С. 140.

- [21] НПП «Атамекен» Сборник «100 проектов для малого бизнеса». <http://palat.a.kz/uploads/content/files/100%20proektov%20dlya%20malogo%20biznesa.pdf>http://www.aup.ru/books/m77/4_2.htm
- [22] <https://delovoymir.biz/effektivnoe-cenoobrazovanie-eto-nepreryvnyy-process-na-predpriyatii.html>.

References:

- [1] Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.Nazarbaeva narodu Kazahstana. «Tret'ya modernizatsiya Kazahstana: global'naya konkurentosposobnost'». 31 yanvarya 2017 g.
- [2] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya na 2011-2020 gg.
3. Aganina K.Zh., Kobdikova Zh.U. Ekonomicheskoe obrazovanie shkol'nikov v usloviyah innovatsii //Bilim әлемінде. V mire obrazovaniya In the world of Education. – 2018. – № 3 (6). – s.3-8
- [4] Құдајқұлов Д., Құдајқұлов М., Құдајқұлов С. Osnovy predprinimatel'stva i biznesa: Uchebnoe posobie po fakul'tativnomu kursu. – Almaty, 1998.
- [5] Tursumbaev B.M. i dr. Osnovy organizatsii biznesa /Uchebnik. – Chelyabinsk: Yuzhno-Ural'skoe knizhnoe izdatel'stvo, 1995. – 120 s.
- [6] Temirgaliev Zh. Tendentsii razvitiya malogo biznesa v Kazahstane //Economist. – 2001. – №9. – s.34-39.
- [7] Aganina K.Zh., Musabekov S.M., Dauletkulova A.U., Abibullaeva Zh.S., Musabekova R.S. Osnovy ekonomicheskikh znaniy /Predprinimatel'stvo i biznes /Uchebnik dlya 10-11 kl. – Almaty: Zhazushy, 2002.
- [8] Aganina K.Zh., Musabekov S.M., Dauletkulova A.U., Abibullaeva Zh.S., Testovye zadaniya po osnovam ekonomicheskikh znaniy dlya 5-11 kl. – Almaty: Zhazushy, 2005.
- [9] Aganina K.Zh. Osnovy ekonomicheskikh znaniy /Metodika obucheniya dlya 5-11 klassov. – Almaty: Zhazushy, 2005.
- [10] Nurseit A. Temirbekova A., Nurseitova R. Teoriya rynochnoj ekonomiki: predprinimatel'skiy aspekt: Uchebnoe posobie. – Almaty, 2000.
- [11] Balykbaev T.O., Aganina K.Zh. Organizatsionno-pedagogicheskie voprosy sovershenstvovaniya ekonomicheskoy i pravovoy kul'tury uchashchih'sya na osnove integratsii //Professional Kazahstana. – 2009. – № 4. – s.2-5.
- [12] Aganina K.Zh., Dauletkulova A.U. Didakticheskie osobennosti sostavleniya kompetentnostno-orientirovannykh zadaniy //Bilim әлемінде. V mire obrazovaniya In the world of Education. – 2008 – № 6(6) 2008. – s.9-14.
- [13] Aganina K.Zh., Ybysheva S. Salyk мәдениетін қалыптастыру: Оқу құралы. – Almaty, 2010. – 65 b.
- [14] Karaev Zh.A. Kobdikova Zh.U., Aktual'nye problemy modernizatsii pedagogicheskoy sistemy na osnove tekhnologicheskogo podhoda. – Almaty: Zerde, 2017. – 312 s.
- [15] Razvitie malogo i srednego biznesa v Kazahstane /leksii.org/7-45763.html
- [16] Zchem uchashchimsya nuzhny navyki XXI veka <https://infourok.ru/zchem-uchashchimsya-nuzhni-naviki-i-veka-1112079.html>.<http://erazvitie.org/>
- [17] «Navyki XXI veka»: novaya real'nost' v obrazovanii» <http://hr-portal.ru/article/navyki-xxi-veka-novaya-realnost-obrazovanii/>
- [18] Robert Kijosaki. «Bogatyj papa, Bednyj papa». 2012. – 110 s.
- [19] Ryutenger Rol'f. Kul'tura predprinimatel'stva. – M., 1998. – 140 s.
- [20] Majkl Hammer Biznes v HKHI veke: povestka dnya. – M., 2005. – 140 s
21. NPP «Атамекен» Сборник «100 проектов для малого бизнеса». <http://palat.a.kz/uploads/content/files/100%20proektov%20dlya%20malogo%20biznesa.pdf> http://www.aup.ru/books/m77/4_2.htm.
- [22] <https://delovoymir.biz/effektivnoe-cenoobrazovanie-eto-nepreryvnyy-process-na-predpriyatii.html>.

XXI ғасыр біліктілігі негізінде мектеп оқушыларының экономикалық білімін қалыптастыру

К.Ж. Аганина

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Қазіргі Қазақстанда кәсіпкерлікті дамытудың негізгі бағыттарының бірі өскелең ұрпақты, біздің жоғарғы сынып оқушылығын 21 ғасыр біліктіліктері негізінде кәсіпкерлік іс-әрекетке даярлау болып табылады. ХХІ ғасырдың дағдылары бүгінгі күні көптеген білімді адамдардың назарын аударатын ерекше сала болып табылады. Оқытудың тәсілдері де өзгереді – мұғалімдер білім таратушылардан ұйымдастырушыларға ауысады. Осыған байланысты оқытудың негізгі тәсілдері мен принциптерін жетілдіру қажеттілігі туындауда. Мақалада кәсіпкерлік және бизнестен мектеп оқушыларына арнап даярланып жатқан оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендердің құрылымдық-мұзғандық сипаттамасы қарастырылған. Оқу әдебиеттерін әзірлеу кезінде біз педагогикалық жағдайларды таңдадық, онда оқушыларға арналған оқу әдебиеті біздің қоғамның заманауи әлеуметтік-экономикалық, психологиялық және педагогикалық талаптарын қанағаттандыруға тиіс екендігі атап өтілді. Оқу әдебиеттерінің мазмұнын таңдау кезінде экономиканың негіздерін дамытудың заманауи ерекшеліктері ескерілді.

Түйін сөздер: экономикалық білім, 21 ғасыр біліктіліктері, креативтілік, құзыреттілік, коммуникативтілік, теориялық ойлау, кәсіпкерлік және бизнес.

Formation of economic education of schoolchildren based on the skills of the XXI century

K. Aganina

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

One of the most important areas of entrepreneurship development in modern Kazakhstan is the preparation of the younger generation, our high school students, for entrepreneurial activity based on the development of skills of the 21st century. The skills of the 21st century are a special area that attracts the attention of many educated people today. Approaches to teaching, respectively, will also change – teachers will transform from knowledge transmitters into teachers-organizers. In this regard, improving the basic approaches and principles to learning. The article discusses the structural and informative characteristics of the developed textbooks and teaching materials for school students in business and entrepreneurship. When developing educational literature, we selected a number of pedagogical conditions in which it was noted that the educational literature for schoolchildren must meet the modern socio-economic, psychological and pedagogical requirements of our society. In selecting the content of educational literature, modern specific features of the development of the foundations of the economy were taken into account.

Keywords: economic education, skills of the 21st century, creativity, competence, communication, theoretical thinking, entrepreneurship and business.

Поступила в редакцию 19.02.2019

МРНТИ 14.29

Б.А. ДЮСЕНБАЕВА

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

**СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА»
В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

Аннотация

В статье рассматриваются сущность понятия подготовки специального педагога как система, состоящая из влияния окружающей среды и индивидуальных особенностей личности учителя. Смена образовательных парадигм, растущая вариативность образовательной среды, открытость образовательного пространства, приводящая к сосуществованию различных образовательных моделей и технологий, – все это достаточно резко меняет представление о том, какие же качества современного педагога стоит считать действительно значимыми. Согласно руководящим документам Министерства образования и науки цели современного образования сводятся не к подготовке узких специалистов для конкретной области деятельности, а к развитию личности каждого человека, повышению уровня его профессиональной подготовки. Автором делается акцент на том, что первичным и важнейшим этапом подготовки специальных педагогов к реализации инклюзии является этап психологических и ценностных изменений и уровня профессиональных компетентностей ее специалистов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, подготовка специального педагога, психолого-педагогическое исследование, образовательная технология, инклюзивное образование.

Введение. В связи с активным внедрением в Республике Казахстан систему инклюзивного образования, и включение в штат общеобразовательных школ ставки учителя-дефектолога, актуальной проблемой становится модернизация содержания подготовки учителей-дефектологов и ориентация ее на работу в условиях инклюзивного образования. Закон «Об образовании в Республике Казахстан» законодательно закрепил курс на внедрение инклюзивного образования, в связи с чем отечественная система образования столкнулась с необходимостью решения ряда задач: совершенствования нормативно-правовой базы и механизмов реализации инклюзивного образования, изменения образовательной философии, идеологии и

концепции, предполагающих формирование новой образовательной парадигмы по типу «доступное образование для всех», инфраструктурной модернизации социальных учреждений и образовательных организаций, создания безбарьерной универсальной доступной среды в образовательной сфере, обеспечения подготовки педагогических кадров новой формации, формирования готовности общества в целом и всех субъектов образования в частности к совместному обучению и социальному взаимодействию [1].

Одной из ключевых в этой связи является проблема кадрового обеспечения системы образования, которая решается посредством подготовки педагогических кадров, обеспечивающих образовательный процесс, психолого-педагогическое сопровождение субъектов образования и социокультурную интеграцию лиц с особыми образовательными потребностями в современное общество. Именно от уровня квалификации, профессионализма и мастерства педагогов зависит эффективность инклюзивной практики, результативность образовательных достижений обучающихся и позитивность восприятия этого подхода, всеми субъектами образования, включая государство, общество, семьи воспитанников и педагогическое сообщество.

Изучение проблемы. Одним из необходимых условий для эффективной реализации инклюзивного образования является подготовка специального педагога. Выполнение этого условия позволит по-настоящему и грамотно решать вопросы обучения лиц с особыми образовательными потребностями [2].

В словаре русского языка С.И. Ожегов подготовка – это запас знаний, навыков, опыта, приобретенный в процессе учебы, практической деятельности [3]. В толковом словаре подготовка рассматривается как запас знаний, полученных в процессе обучения чему-нибудь [4]. Подготовкой называют создание кем-либо условий для успешного выполнения чего-либо [5]. И уже на первых этапах развития инклюзивного образования остро встала проблема неготовности учителей массовой школы (профессиональной, психологической

и методической) к работе с детьми с особыми образовательными потребностями, наличие профессиональных стереотипов, психологической готовности и профессиональной компетентности. В связи с этим подготовка специальных кадров для инклюзивного образования является одним из условий реализации самой инклюзии.

Но на сегодняшний день не все образовательные учреждения среднего и высшего профессионального образования уделяют должное внимание подготовке педагогических кадров. Ведь сама идея инклюзивного образования предъявляет особые требования к профессиональной и личностной подготовке специалистов. Обнаружено отсутствие специальных компетенций в деятельности учителей в инклюзивной образовательной среде, а также наличие психологических барьеров и профессиональных стереотипов [6].

Профессиональная готовность преподавательского состава является главной проблемой развития инклюзивности в образовании сегодня; разработка определенной системы, ориентированной на изучение и распространение успешного опыта, в настоящее время имеет большое значение [7].

T.Brandon & D.Charlto, E.O. Corman & Sh.Drudy указывают на необходимость подготовки учителей для инклюзивного образования [8].

К проблеме подготовки будущих учителей к работе в условиях инклюзивного образования обращались С.В. Алехина, Е.Н. Кутепова и др. Они рассматривают готовность педагогов к инклюзивному образованию через оценку двух блоков, а именно в рамках профессиональной и психологической готовности. В структуре профессиональной готовности авторы выделяют следующие компоненты: владение педагогическими технологиями, знание основ коррекционной педагогики и специальной психологии, информационную готовность, вариативность и гибкость педагогического мышления, учет индивидуальных различий детей, рефлексию профессионального опыта и результата, готовность к профессиональному взаимодействию. В структуре

психологической готовности вычлняются: мотивационная готовность, состоящая из личностных установок (нравственные принципы педагога и сомнения в отношении инклюзии); эмоциональное принятие детей с различными нарушениями в развитии (принятие – отторжение); готовность включать таких детей в образовательную деятельность (включение – изоляция) [9].

Значимой для нашего исследования является позиция С.И. Сабельниковой. Автор отмечает, что инклюзивное образование предъявляет особые требования к профессионально-педагогической и личностной подготовке педагогов, имеющих базовое коррекционное образование, и учителей с базовым уровнем знаний и специальным компонентом профессиональной квалификации. Под базовым компонентом автор понимает профессиональную педагогическую подготовку (предметные, психолого-педагогические и методические знания, умения и навыки), а под специальным компонентом – следующие психолого-педагогические знания и умения:

– знание сущности инклюзивного образования, его отличий от традиционных форм образования;

– знание психологических закономерностей и особенностей возрастного и личностного развития детей с ООП;

– знание методов психологического и дидактического проектирования учебного процесса для совместного обучения детей с нарушениями и нормальным развитием;

– умение реализовать различные способы педагогического взаимодействия между всеми субъектами образовательной среды (с учениками по отдельности и в группе, с родителями, коллегами-учителями, специалистами, руководством) [10].

Группа исследователей (И.Е. Аверина, Т.П. Дмитриева, М.М. Семаго, Н.Я. Семаго и М.Л. Семенович) отмечает, что подготовка специалистов для инклюзивного образования станет эффективной в том случае, когда она ориентирована на принятие философии инклюзивного образования, определение приоритетов инклюзии для различных ступеней

образовательной вертикали, предусматривает учет принципов включения детей с особыми образовательными потребностями образовательное пространство, базируется на современном научном понимании психических особенностей детей при различных вариантах отклоняющегося развития [11].

Исследователи показали, что существует проблема подготовки специального педагога к работе с инвалидами и людьми с особыми образовательными потребностями; и в частности касается обеспечения преподавательского состава для инклюзивного специального образования инвалидов и лиц с особыми потребностями [12].

Внимание уделяется авторами на то, что первичным и важнейшим этапом подготовки педагогов к реализации инклюзии является этап психологических и ценностных изменений и уровня профессиональных компетентностей ее специалистов.

Выявление специфики подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования невозможно без обоснованного анализа общенаучных подходов к употребляемому нами понятию «подготовка». В результате изучения данных подходов нами было выявлено, что при рассмотрении подготовки педагогов к профессиональной деятельности исследователи опираются на разные методологические основания: личностно-деятельностный, аксиологический и другие подходы.

В логике личностно-деятельностного подхода подготовка является процессом развития личности педагога и преобразования его профессиональной деятельности. Так, большинство исследователей, рассматривая суть профессиональной подготовки педагогов, определяет ее как совокупность знаний, умений, навыков и профессионально важных личностных качеств (В.А. Адольф, Б.С. Гершунский, В.И. Журавлев, Э.Ф. Зеер, Н.Ф. Ильина, В.В. Краевский, Л.С. Подымова, М.Н. Скаткин, В.А. Сластенин, А.В. Хуторской и др.). Согласно данной трактовке, подготовка не сводится лишь к знаниевой составляющей, а предполагает формирование качественных характеристик, следовательно, должна обеспечивать вы-

сокий уровень компетентности педагога и максимально благоприятные условия для развития его личности [13].

При изучении зарубежных, российских и казахстанских теории и практики показывает, что при организации инклюзивного образования требования к деятельности педагогов повышаются, их функциональные обязанности расширяются. Кроме того, происходит изменение профессионально значимых и личностных характеристик. В новых современных условиях учитель не может ограничиваться специальными знаниями специфики государственных стандартов, традиционных методик обучения.

Заключение. Сущность подготовки специального педагога требует перестраивать, координировать, модернизировать собственную профессиональную деятельность в соответствии с характером нарушения, особыми образовательными потребностями и опытом социального взаимодействия каждого ребенка с особыми образовательными потребностями,

его готовностью и желанием обучаться совместно с нормально развивающимися сверстниками, а также в соответствии с готовностью класса (группы) возрастной нормы принимать ребенка, имеющего проблемы в здоровье.

Однако модернизация образования требует от современного учителя готовности решать инновационные методологические проблемы, что предполагает формирование ценностного отношения к методической работе, интереса к методической литературе; умение моделировать информацию в различных педагогических условиях, проводить и анализировать педагогический эксперимент на основе специальных методических знаний. На основании обзора литературы уточнено определение методологической готовности учителя, являющейся процессом и результатом овладения системой методологических знаний, умений, навыков, представляющих готовность решать проблемы инновационных методологических задач на основе достижений педагогической деятельности.

Список использованных источников:

- [1] Об образовании: Закон Республики Казахстан. – № 319-III ЗРК. – 27.07.2007 [Электронный ресурс]: URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747.
- [2] Алехина С.В. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании /С.В.Алехина, М.Н.Алексеева, Е.Л.Агафонова Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С.83-92.
- [3] Ожегов С.И. Словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова /Российская академия наук. Институт русского языка им.В.В.Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Эллис, 2003. – С.944.
- [4] Толковый словарь русского языка: В 4 т. /Под ред. Д.Н. Ушакова (Переиздавался в 1947-1948 гг.). – Репринтное издание. – М., 2000.
- [5] Толковый словарь русского языка /Под ред. Д.В.Дмитриева издательство. – СПб: Астрель. Серия: Словари Академии Российской. - ISBN: 978-5-17-016483-7, 2003.
- [6] Ахметзянова А.И. Исследование вербального интеллекта в структуре готовности к школьному обучению слабовидящих детей. – СПб: Аксиома, 2014. – С.32-44.
- [7] Инклюзивное образование: практика, исследования, методология: Сборник материалов II Международной научно-практической конференции / Отв. ред.: С.В.Алехина. – Москва, 2013. – С.588-592.
- [8] O’Corman, E. & Drudy, Sh. Addressing the professional development needs of teachers working in the area of special education/inclusion in mainstream schools in Ireland. Journal of Research in Special Education Needs, 10 (1), 157 p.
- [9] Алехина С.В. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании /С.В. Алехина, М.Н. Алексеева, Е.Л. Агафонова /Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С.83-92.
- [10] Сабельникова С.И. Развитие инклюзивного образования / С.И. Сабельникова /Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2009. – № 1. – С.42-54.
- [11] Инклюзивное образование как первый этап пути к включающему обществу / Н.Я. Семаго / Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С.51-58.
- [12] Rieser, R. (2013). Teacher Education for Children with Disabilities. Literature Review. For Unicef Reap Project, 352 p.
- [13] Слостенин В.А. и др. Педагогика: Учебное пособие для студентов вузов /В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов /Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Академия, 2002. – С. 576.

References:

- [1] The Law of the Republic of Kazakhstan "On Education" 319-III ZRK from 07.27.2007.
- [2] Alekhina, S.V. Readiness of teachers as the main factor in the success of an inclusive process in education /S.V. Alekhina, M.N. Alekseeva, E.L. Agafonov // Psychological Science and Education. – 2011. – № 1. – p. 83-92.
- [3] Ozhegov S.I. Dictionary of the Russian language: 80,000 words and phraseological expressions /S.I. Ozhegov, N.Yu. Shvedova /The Russian Academy of Sciences. Institute of Russian Language. V.Vinogradov. 4th ed., Supplemented. – M.: LLC "Publishing ELPIS", 2003. 944 p.
- [4] Explanatory Dictionary of the Russian language: In 4 t. /Ed. D.N. Ushakov. (Reprinted in 1947-1948); Reprint edition. – M., 2000.
- [5] Explanatory dictionary of the Russian language. Edited by D.V. Dmitriev Publisher: Astrel SPb, series: Dictionaries of the Russian Academy, ISBN: 978-5-17-016483-7, year of publication: 2003.
- [6] Akhmetzyanova A.I. The study of verbal intelligence in the structure of school readiness for visually impaired children. Axiom, 2014. – pp. 32–44.
- [7] Inclusive education: practice, research, methodology: a collection of materials of the II Intern. Scientific-practical. conf. / Esp. Ed.: S.V. Alekhine. – Moscow, 2013. – p.588-592.
- [8] O’Corman, E. & Drudy, Sh. Specialization / inclusion in the mainstream schools in Ireland. Journal of Research in Special Education Needs, 10 (1), 157p.
- [9] Alekhina, S.V. Readiness of teachers as the main factor in the success of an inclusive process in education /S.V. Alekhina, M.N. Alekseeva, E.L. Agafonov // Psychological Science and Education. – 2011. – № 1. – p. 83-92.
- [10] Sabelnikova, S.I. The development of inclusive education / S.I. Sabelnikova //Reference book of the head of the educational institution. – 2009. – № 1. – p. 42-54.
- [11] Inclusive education as the first stage of the path to an inclusive society /N.Ya. Semago // Psychological Science and Education. – 2011. – № 1. – p.51-58.
- [12] Rieser, R. (2013). Teacher Education for Children with Disabilities. Literature Review. For UNICEF REAP Project, 352p.
- [13] Slastenin V.A. and others. Pedagogy: Studies. allowance for stud. higher ped. studies. institutions /V.A. Slastenin, I.F. Isaev, E.N. Shiyonov; Ed. V.A. Slastenin. – M.: Publishin: Academy, 2002. – 576 p.

**Психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі «Ерекше оқытушыларды даярлау»
тұжырымның мәні**

Б.А. Дүйсенбаева

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада арнайы даярлықты оқыту тұжырымдамасының мәні қоршаған ортаға және мұғалімнің жеке қасиеттеріне әсер ететін жүйе ретінде қарастырылады. Білім берудегі парадигмалардың өзгеруі, білім беру ортасының өсіп келе жатқан өзгеруі, білім беру кеңістігінің ашықтығы, әртүрлі білім беру модельдері мен технологиялардың өмір сүруіне жол ашады – мұның бәрі заманауи мұғалімнің қандай қасиеттерді шын мәнінде елеулі деп санайтынын түсінуді түбегейлі өзгертеді. Білім және ғылым министрлігінің басқару құжаттарына сәйкес, қазіргі заманғы білім беру мақсаттары тар мамандарды нақты қызмет саласына оқытумен шектелмейді, сонымен қатар әр адамның жеке басын дамытуға, оның кәсіби деңгейін жоғарылатуға мүмкіндік береді. Авторлар қосуды енгізу үшін арнайы мұғалімдерді дайындаудың бастапқы және маңызды кезеңі психологиялық және құндылықты өзгерту кезеңдері және оның мамандарының кәсіби құзыреттілігі деңгейі болып табылады.

Түйін сөздер: кәсіптік дайындық, арнайы педагогтың дайындығы, психологиялық-педагогикалық зерттеу, білім беру технология, инклюзивтік білім беру.

Essence of the concept «training of a special teacher» in psychological and pedagogical researches

B.Dyusenbaeva

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the essence of the concept of training special preparation as a system consisting of the influence of the environment and the individual characteristics of the teacher's personality. The change of educational paradigms, the growing variability of the educational environment, the openness of the educational space, leading to the coexistence of various educational models and technologies - all this rather sharply changes the idea of what qualities a modern teacher should be considered really significant. According to the governing documents of the Ministry of Education and Science, the goals of modern education are not limited to the training of narrow specialists for a specific area of activity, but to the development of the personality of each person, an increase in the level of his professional training. The authors emphasize that the primary and most important stage in the preparation of special teachers for the implementation of inclusion is the stage of psychological and value changes and the level of professional competence of its specialists.

Keywords: кәсіптік дайындық, арнайы педагогтың дайындығы, психологиялық-педагогикалық зерттеу, білім беру технология, инклюзивтік білім беру training, specialist training, training of a special teacher.

Поступила в редакцию 31.03.2019

Т.Т. АЙТКАЗИНА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

О РОЛИ КОЛЛЕКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ИНОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ

Аннотация

Современные стандарты образования требуют включения в учебный процесс интерактивных технологий обучения. Интерактивные методы обучения направлены на самостоятельный поиск и анализ информации, развивают навыки командной работы, формируют способность отстаивать свою точку зрения. В работе рассматриваются актуальные вопросы внедрения коллективных методов и приёмов обучения русскому языку иностранных студентов. Совместная групповая работа способствует созданию благоприятной среды обучения, направлена на построение учебного процесса через развитие критического мышления. Внедрение данной формы работы имеет положительные результаты на всех этапах обучения русскому языку как иностранному (аудирование, чтение, письмо, говорение). Беседы со студентами показали их заинтересованность в групповой работе, т.к. это даёт возможность им проявить свои знания и личностные особенности, участвовать в обмене знаниями и идеями.

Ключевые слова: иностранный язык; сотрудничество; социализация обучения; коммуникативные умения и навыки; мультимедийные средства; интерактивный метод обучения; познавательная деятельность.

Введение. Становление и развитие общества невозможно представить без высокообразованных, воспитанных и стремящихся к постоянному самосовершенствованию граждан. Наше время – это время развития искусственного интеллекта, внедрения высоких технологий в повседневную жизнь, глобализации мировой экономики. В связи с этим, обучение подрастающего поколения требует нового инновационного содержания образования и качественных изменений в самом образовательном процессе. Роль педагога в измененной парадигме образования остается прежней – научить детей учиться. Однако сам педагог, его уровень образования и степень владения новыми методами и приёмами должны соответствовать реалиям современной жизни. Вопрос о том, чему учить и как учить, несомненно, относится к категории вечных.

Основная часть. В современном обществе укрепляется понимание важности и ценности индивидуальности и своеобразия каждого человека. Молодое поколение стремится проявить свою самобытность и иметь собственную точку зрения, но при этом для него крайне важна оценка общества, одобрение и поддержка окружающих. Индивидуальность

рассматривается нами не как стремление противостоять обществу, быть абсолютно независимым от окружающей среды. Важно проявлять свою уникальность, не задевая интересы других членов социума, быть способным строить гармоничные отношения в коллективе, участвовать в совместной деятельности.

Работа основана на теории формирования полиязычной личности (Караулов Ю.Н., Пассов Е.И., Сулейменова Э.Д., Ахметжанова З.К., Кондубаева М.Р.), теории модульного обучения и системно-функционального подхода изучения проблем формирования и совершенствования речи (Юцявичене П.А., Мотина Е.И.). В указанных работах представлена динамика осмысления природы и сущности формирования поликультурной и полиязычной личности в условиях интеграционных процессов в политической, экономической, культурной и образовательной сферах. Материалом для исследования послужили труды, посвященные современным педагогическим технологиям (Селевко Г.К., Хмель Н.Д., Хан Н.Н., Кошкарбеков Н., Бегалиева С.Б., Токтарова Т.Ж.). Ученые определили методологические основы разработки обучающих

технологий, обосновали роль современных педагогических технологий в формировании профессионально значимых качеств у будущих специалистов. Во главу угла ставится «переориентация управляющей функции учителя в педагогическом процессе на уровень сотрудничества» [3].

В дидактике сотрудничество и сотворчество являются определяющими факторами современного обучения (Скаткин М.Н., Полат Е.С., Пидкасистый П.И., Сейтешев А.П., Кусаинов Г.М., Дьяченко В.К.). О внедрении групповых методов и приемов обучения в практику преподавания иностранных языков писали в своих работах Щукина А.Н., Губановой Л.В., Азимова Э.Г., Нурахунова Г.М. и ряда других. Роль социума в обучении рассмотрена в работах американских исследователей под руководством Э. Аронсона. Главная идея заключается в создании благоприятных условий для коллективной деятельности обучающихся в разных учебных ситуациях. Наблюдения и практика показали, что вместе учиться не только легче и интереснее, но и значительно эффективнее. Важный постулат: не просто что-то делать вместе, а учиться вместе, т.е. сообща планировать действия для достижения поставленной цели, распределять задачи, взаимодействовать друг с другом.

В Образовательной программе «Назарбаев Интеллектуальные школы» – NIS-Program обучающийся рассматривается «как субъект образовательного процесса, способный творчески и критически мыслить, быть коммуникативным, проявлять уважение к различным культурам и мнениям» [13]. Стратегии и подходы групповой работы на современном уроке подробно представлены и описаны в материалах учебных программ Центра педагогического мастерства «Назарбаев Интеллектуальные школы» – NIS-Program. Совместная групповая работа охватывает все этапы обучения: 1) создание благоприятной среды обучения; 2) побуждение к учебной работе (вызов); 3) обучение новому через развитие критического мышления; 4) оценивание.

Для современного педагога важно изучение и овладение различными формами организации

совместной работы студентов, которые позволяют ему вовлечь студентов в процесс познания, наблюдать за процессом рефлексии по поводу того, что они знают, умеют и думают. Многолетний опыт преподавания русского языка иностранным студентам показывает, что развитие речевых навыков на русском языке наиболее эффективно в рамках совместной деятельности. Коллективная деятельность иностранных студентов в процессе усвоения нового учебного материала и приобретения необходимых речевых навыков и умений способствует тому, что каждый имеет возможность внести свой личный вклад, участвовать в обмене знаниями, идеями, видами деятельности. Данный подход в организации учебной деятельности позволяет создать на занятии атмосферу сотрудничества, доброжелательности и взаимной поддержки. Работа в иностранной работе аудитории имеет свою специфику. В одной группе могут обучаться студенты из разных стран (Европа, Юго-Восточная Азия, Африка), разного возраста и уровня подготовки. Использование методов и приемов групповой работы позволило решить многие проблемы в организации и планировании занятий по русскому языку в иностранной аудитории. Преподаватель имеет возможность разбить студентов на мини-группы. Каждая группа получает своё задание в зависимости от уровня владения иностранным (русским) языком. Внутри группы распределяются роли, что позволяет вовлечь в процесс обучения всех учащихся. Обмен мнениями и обсуждение заданий способствует активизации коммуникативных навыков и умений, снижает определенный страх неправильно выразить своё суждение на изучаемом иностранном языке. Языковой и речевой материал, используемый на занятиях, соответствует определенным ситуациям общения и отрабатывается в процессе совместной учебной деятельности. После изучения нового материала и коллективного обсуждения проблемных вопросов, преподаватель предлагает студентам пройти индивидуальное тестирование по изучаемой теме. Оценки за индивидуальное тест суммируются, а затем выставляется общая оценка всей команде.

В программу обучения русскому языку как иностранному включен предмет «Русский язык делового общения». Многие иностранные студенты в будущем планируют заняться предпринимательской деятельностью в Казахстане или в России, участвовать в совместных бизнес-проектах. Они понимают, что без знания русского языка невозможно наладить деловые отношения с русскоговорящими партнерами и клиентами. Важной составляющей обучения деловому русскому языку является работа по совершенствованию коммуникативной компетенции в области деловой коммуникации, развитию умений и навыков использовать средства русского языка в устном и письменном деловом общении. Процесс изучения данной дисциплины предполагает развитие у студентов общекультурных (универсальных) и профессиональных компетенций: стремление к саморазвитию и повышению квалификации, владение культурой общения, умение аргументированно и последовательно строить устную и письменную профессиональную речь, стремление к эффективному взаимодействию с партнерами, владение навыками командной работы. На занятиях студенты изучают особенности официально-делового стиля, основные принципы делового общения, жанры делового общения, рассматривают проблемы межкультурной коммуникации в условиях профессионального взаимодействия. Для успешного достижения поставленных целей обучения на занятиях активно используются командно-игровые задания.

1. «Учимся вместе (Learning Together)». В ходе занятия студенты рассаживаются за столы по 3-4 человека (члены одной команды должны быть одного уровня подготовленности). Каждая группа получает одно задание по теме, делит его на части и распределяет их между участниками команды. После выполнения заданий каждая команда презентует свои ответы, предоставляют необходимые комментарии, отвечают на вопросы. Команда, которая набирает большее количество баллов, объявляется победителем.

2. «Пила, лобзик, ножовка (Jigsaw)» – это

один из методов обучения в сотрудничестве. Группа делится на команды по 5-6 человек. Преподаватель предлагает учебный материал, который предварительно разбит на логические или смысловые блоки. Каждый участник команды работает над своим заданием. Затем студенты из разных команд, но изучающие одинаковые вопросы, встречаются и обмениваются информацией. Далее они возвращаются в свои группы, где делятся новой информацией. На заключительном этапе все члены команды участвуют в итоговом обсуждении учебного материала, формулируют общие выводы по теме занятия. Использование метода «Пила» в учебном процессе позволяет каждому студенту усвоить учебный материал в полном объеме.

3. Исследовательская работа, которую можно рассматривать как вариант организации обучения в сотрудничестве. Студенты работают в группе от 4 до 6 человек. Преподаватель предлагает студентам на выбор ограниченный список тем для исследовательской работы. Каждый студент самостоятельно выбирает тему из списка. В результате над одной и той же темой будут работать несколько человек. Преподаватель проводит подготовительную работу с каждой группой, которая заключается в обсуждении выбранной темы, в выделении подтем и определению приоритетных задач исследования. В ходе коллективного обсуждения каждый член группы получает индивидуальное задание. На основе этих заданий составляется общий доклад, а затем и совместная презентация.

Использование вышеописанных методов совместной работы наиболее эффективны при изучении таких речевых тем как «Собеседование при приеме на работу», «Деловая встреча», «Презентация (компании, продукции, бренда и т.п.)», «Пресс-конференция». На таких занятиях формируется специальный лексический минимум, отрабатываются речевые модели и тактики, вырабатываются навыки индивидуальной и командной работы. Учащиеся проявляют заинтересованность в таких занятиях, поскольку они понимают, что полученные знания и приобретенные умения боткой стратегий и принятием решений» [5].

и навыки помогут в дальнейшей профессиональной деятельности. Овладение русской деловой речью – процесс сложный, предполагающий поэтапное понимание и усвоение учебного материала, порой вызывающий у студентов определенную неуверенность в собственных знаниях. Занятия проводятся в форме деловой игры, которая моделирует речевые ситуации будущей профессиональной деятельности.

Деловая игра «характеризуется анализом проблем, взвешиванием альтернатив, разработкой стратегий и принятием решений» [5].

Тема: Деловые переговоры. Цель занятия: обобщить и закрепить у студентов тактику ведения деловых переговоров. Задачи занятия: 1) отработать навыки употребления специальной лексики в устной речи; 2) научить извлекать из учебных текстов информацию, необходимую для ведения переговоров; 3) актуализировать знания о структуре переговоров как жанра устного деловой речи; 4) сформировать навыки командной работы. Материалы для деловой игры: фломастеры, маркеры, листы ватмана, бумага формата А 4, цветные карандаши, ножницы, этический кодекс (правила) работы в команде. Для жюри: бланки с критериями оценивания.

Ход деловой игры:

I. Организационная часть. Во вступительном слове преподаватель ставит задачи перед участниками игры, объявляется ее программа и условия.

II. Определение состава команд деловой игры. Группа делится на подгруппы. Состав команды формируется по жеребью: на карточках написаны цифры 1, 2 и 3. Количество команд зависит от общей численности студентов, но не более четырех. Отдельно устанавливается состав наблюдательного совета, которых будет оценивать не только результаты выполнения заданий, но и взаимодействие членов команды.

III. Проведение деловой игры. Каждая команда получает пакет заданий. Группа придумывает название предприятия (фирмы), отражающее род деятельности; выбирают руководителя (капитана), определяются с кадро-

вым составом и приступают к выполнению заданий. Итоги выполнения заданий студенты могут представить в виде презентаций, устных выступлений, проектов и т.п.

VI. Подведение итогов деловой игры (5 мин). Наблюдательный совет оценивает ответы и выступления команд. Модератор (ведущий) подводит итоги проделанной работы и всего занятия. Та команда, которая набрала наибольшее количество правильных очков, удостоивается оценкой в общий рейтинг учащихся. Остальным участникам также могут быть выставлены оценки. После окончания деловой игры необходимо поблагодарить всех ее участников: жюри, зрителей и учащихся.

Современный преподаватель ставит перед собой задачу не только передать студентам определенные знания, но и научить их самостоятельно думать, развивать креативное мышление и творческую инициативу, самостоятельность в решении нестандартных ситуаций. К числу результативных способов развития комплекса компетенций (общекультурные, учебные, познавательные, профессиональные, коммуникативные) относятся деловые игры. Таким образом, «деловая игра – своеобразная технология обучения, которая меняет логику образовательного процесса. Вместо традиционной траектории – от теории к практике – она дает возможность перейти от индивидуального опыта и применения его в игровой профессиональной деятельности к теоретическому осмыслению рассматриваемых в учебном курсе проблем» [4]. Коллективные формы работы дают хорошие результаты и на занятиях в подготовительных группах при изучении предмета «Страноведение Казахстана». При изучении тем «Казахстан на карте мира», «Казахские музыкальные инструменты», «Достопримечательности Алматы», «Казахские обычаи и традиции» именно работа в группах помогла достичь поставленных задач. У студентов есть возможность представить результаты групповой работы в виде проектов, рисунков, таблиц и даже инсценировок. В результате совместной работы студенты постепенно преодолевали языковую и психологическую скованность, пытались говорить по-русски. Студенты с низ-

кой мотивацией и недостаточным уровнем владения русским языком принимали участие в обсуждении и выполнении коллективных заданий, преодолевали языковой барьер.

Организация групповой работы позволила более эффективно использовать учебное время, выявить индивидуальные особенности студентов в изучении иностранных языков. Внедрение данной формы работы имеет положительные результаты на всех этапах обучения русскому языку как иностранному (аудирование, чтение, письмо, говорение). Беседы со студентами показали их заинтересованность в групповой работе, т.к. это даёт возможность им проявить свои знания и личностные особенности. Данный вид работы зарекомендовал себя как в группах начального обучения русскому языку (подготовительные группы), так и в группах бакалавриата и магистратуры. С учетом специфики иностранной аудитории следует отметить, что работа в группах позволяет сформировать готовность представителей разных культурных традиций и вероисповеданий, возрастных и социальных уровней к совместной продуктивной и творческой работе. Успех проведения занятий с использованием методов коллективного обучения во многом зависит от серьезной предварительной работы преподавателя, которая включает такие компоненты как определение темы занятия, подготовка и разработка заданий различной степени сложности, осуществление технической оснащённости занятия, создание благоприятной атмосферы на занятии, позволяющей раскрыть творческие возможности каждого студента.

Актуальной остается проблема мотивации в обучении иностранным языкам, которая рассматривается нами как необходимое условие для успешного овладения иностранными языками. Использование методов и приёмов совместной работы стимулирует познавательную деятельность обучаемых, помогает включиться им в активную коммуникацию, поскольку можно рассчитывать на поддержку со стороны коллектива. У преподавателя появляется возможность уделить значительно больше внимания тем студентам, которые не

усвоили тот или материал, испытывают трудности при общении на изучаемом иностранном языке. Внедрение коллективной формы обучения способствует социализации студентов-иностранцев, поскольку в ходе занятия учащиеся выполняют разные социальные роли: лидер, аналитик, эксперт, спикер, исследователь и т.д. В результате целенаправленной и продуманной работы в рамках сотрудничества удается существенно увеличить время для устной речевой практики, появляется возможность каждому студенту понять систему изучаемого иностранного языка.

Современные требования к образованию диктуют необходимость акцентировать внимание на работу с информацией. Для студентов становится важно уметь самостоятельно добывать дополнительный материал, критически осмысливать полученную информацию, анализировать и сопоставлять факты, формулировать выводы. Все эти навыки и умения отрабатываются на занятиях, поскольку при работе в группах активно применяются различные технические средства обучения: мультимедийные интернет-ресурсы, мультимедийная презентация, электронные интерактивные доски Smart Board и др.

Заключение. В качестве главных целей групповой работы следует рассматривать такие как сотворчество и сотрудничество, толерантность, интерактивность и культура общения. Применение групповых форм обучения позволяют сформировать у студентов навыки самостоятельного поиска необходимой информации, анализировать факты и формулировать выводы, творчески и нестандартно подходить к выполнению заданий, строить отношения в команде на основе уважения, сотрудничества и взаимной поддержки. Учащиеся должны стремиться к объективному оцениванию результатов своей и коллективной работы, развивать чувство ответственности и сопричастности. Коллектив и совместная деятельность рассматривается в современной образовательной системе как важнейший фактор развития и совершенствования личности учащихся.

Список использованных источников:

- [1] Азимов Э.Г. Информационно-коммуникационные технологии в преподавании русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 2012. – С.352.
- [2] Ахметжанова З.К. Лингвокультурология: теория и практика. – Алматы: Елтаным, 2017. – С.153.
- [3] Бегалиева С.Б. Теория и практика формирования творческой активности будущих учителей: монография / С.Б. Бегалиева. – Гамбург: Lap Lambert Academic Publishing, 2013. – 134 с.
- [4] Белоруссова Е. В. Деловая игра как средство развития творческой активности студентов в условиях профессионального образования / Педагогическое мастерство: материалы V Международной научной конференции. – М.: Буки-Веди, 2014. – С. 218-220.
- [5] Болтаева М. Л. Деловая игра в обучении / Молодой ученый. – 2014. – №2. – С. 252-254.
- [6] Губанова Л. В. Психолого-педагогические основы подготовки преподавателей иностранных языков (в условиях работы в неязыковых учебных заведениях): монография / Л. В. Губанова. – М.: ИНФРА– М, 2014. – С. 288.
- [7] Дидактика: учебное пособие: в 2 т. / В.К. Дьяченко, Г. М. Кусаинов, В.С. Каримова; под ред. А.П. Сейтешева. – Алматы: Эверо, 2014. – С.573.
- [8] Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – С. 264.
- [9] Кондубаева М.Р. Инновационные технологии в трехязычном образовании: труды научной школы профессора М.Р. Кондубаевой. – Алматы: КазНПУ им. Абая, изд-во «Улагат», 2015. – С.218.
- [10] Кусаинов Г.М. Коллекция стратегий и техник активного преподавания и учения: методическое пособие / Г.М. Кусаинов. – Алматы: Алматыкітап, 2016. – С.126.
- [11] Нуракунова Г.М. Современные подходы по внедрению полиязычного образования в Казахстане/ Международный журнал экспериментального образования – 2016. – № 4 (часть 2) – С. 343-346.
- [12] Носенко И.Г., Шеремет М.А., Дегтева И.В. Корректировочный курс русского языка как иностранного. Сборник контрольных работ к учебному пособию. – М.: Изд-во «Дашков и К», 2017. – С.96.
- [13] Образовательная программа «Назарбаев Интеллектуальные школы» – NIS-Program, <http://nis.edu.kz/>.
- [14] Психология и педагогика: учебник / под ред. П. И. Пидкасистого. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2013. – С. 714.
- [15] Сулейменова Э.Д. Языковая политика и русский язык в школах Казахстана / Вестник ЦМО МГУ. Филология. Культурология. Педагогика. Методика. – 2010. – №3. – С.102-107.
- [16] Токтарова Т.Ж. Психологический аспект в гендерной лингвистике/ Педагогика и психология. – 2015. №2. – С. 141-145.
- [17] Шукин А.Н. Методы и технологии обучения иностранным языкам. – М.: Икар, 2014. – С.240.
- [18] Weitz, Bernd O.: Handlungsorientierte Methoden und ihre Umsetzung, Bd. 2, Bad Homburg vor der Höhe: Verlag Gehlen 2013.
- [19] Holland E.P. Understanding Module Feedback: Considering Individual Behavior in Student Learning Estimates. Grade and Grade 0: 0 in Higher Education. – 2018. – P. 1-12.

References:

- [1] Azimov E.G. Information and communication technologies in teaching Russian as a foreign language. – М.: Russian language, 2012. – 352 p.
- [2] Z.K. Akhmetzhanova Linguoculturology: theory and practice. - Almaty: Eltanim, 2017. – 153 p.
- [3] Begaliyev S.B. Theory and practice of the formation of creative activity of future teachers: monograph /S.B. Begaliyev. – Hamburg: Lap Lambert Academic Publishing, 2013. – 134 p.
- [4] Belorussova E.V. Business game as a means of developing creative activity of students in vocational education / Pedagogical skills: materials of the V International Scientific Conference. – М.: Buki-Vedi, 2014. – p. 218-220.
- [5] M. Boltaeva. Business game in training / Young scientist. – 2014. – №2. – p. 252-254.
- [6] Gubanova L.V. Psychological and pedagogical bases of training foreign language teachers (in the conditions of work in non-language educational institutions): monograph / L.V. Gubanova. – М.: INFRA – М, 2014. – 288 p.
- [7] Didactics: textbook: in 2 t. /V.K. Dyachenko, G.M. Kusainov, V.S. Karimov; by ed. A. P. Seiteshev. – Almaty: Evero, 2014. – 573 p.
- [8] Karaulov, Yu.N. Russian language and language personality. – М.: Izd-vo LKI, 2010. - 264 p.
- [9] Kondubaeva M.R. Innovative technologies in trilingual education: works of the scientific school of professor MR Kondubaeva. – Almaty: KazNPU them. Abaya, publishing house "Ulagat", 2015. – 218 p.
- [10] Kusainov G.M. The collection of strategies and techniques of active teaching and learning: a handbook /G.M. Kusainov. – Almaty: Almatytop, 2016. – 126 p.
- [11] Nurakhunova G.M. Modern approaches to the introduction of multilingual education in Kazakhstan / International Journal of Experimental Education – 2016. – № 4 (part 2) – P. 343-346.
- [12] Nosenko I.G., Sheremet M.A., Degteva I.V. Corrective course of Russian as a foreign language. Collection of examinations to the textbook. – М.: Publishing house "Dashkov and K", 2017. – 96 p.
- [13] The educational program "Nazarbayev Intellectual Schools" – NIS-Program, <http://nis.edu.kz/>.
- [14] Psychology and Pedagogy: a textbook / ed. PI Pidkasiystogo. – 3rd ed., Pererab. and add. – М.: Publishing house Jurajt, 2013. – 714 p.
- [15] Suleimenova E.D. Language policy and Russian language in schools of Kazakhstan / Bulletin of the Moscow State University. Philology. Culturology. Pedagogy. The technique. – 2010. – №3. – p.102-107.
- [16] Toktarova T.ZH. Psychological aspect in gender linguistics / Pedagogy and psychology. – 2015. №2. – С. 141-145.
- [17] Schukin A.N. Methods and technologies of teaching foreign languages. – М.: Icarus, 2014. – 240 p.
- [18] Weitz, Bernd O.: Handlungsorientierte Methoden und ihre Umsetzung, Bd. 2, Bad Homburg vor der Höhe: Verlag Gehlen 2013.
- [19] Holland E.P. Understanding Module Feedback: Considering Individual Behavior in Student Learning Estimates. Grade and Grade 0: 0 in Higher Education. – 2018. – P. 1-12.

Шеттілді аудиториялардағы орыс тілі сабақтарында ұжымдық оқытудың рөлі туралы

Т.Т. Айтказина

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Білім берудің жаңа стандарттары оқу үдерісіне оқытудың интербелсенді технологияларын енгізуді талап етеді. Оқытудың интербелсендері өз бетімен ақпараттарды іздеу мен талдау жасауға бағытталған, топтық жұмыс дағдыларын дамытады, өз көзқарасын дәлелдей алу қабілетін қалыптастырады. Жұмыста шетелдік студенттерге орыс тілі сабақтарында ұжымдық оқытудың әдіс, тәсілдерін енгізудің өзекті мәселелері қарастырылады. Бірлескен топтық жұмыс оқуға жайлы ортаны қалыптастыруға септігін тигізеді, оқу үдерісін сыни ойлауды дамыту арқылы құруға негізделген. Аталмыш формадағы жұмыс түрін енгізу шет тілі ретінде (тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылым) оқытылатын орыс тілін меңгерудің барлық деңгейлерінде оң нәтиже береді. Студенттермен болған әңгімелесу олардың топтық жұмысқа қызығушылықтары бар екендігін көрсетті, бұл олардың білімдерін және тұлғалық ерекшеліктерін көрсетуге, білімдерімен, идеяларымен алмасуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: шет тілі, ынтымақтастық, оқытуды әлеуметтендіру, коммуникативтік біліктер мен дағдылар, мультимедиялық құралдар, оқытудың интербелсенді әдісі, танымдық қызмет.

On the role of collective learning in the Russian language classes in a foreign language audience

T.T. Aitkazina

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Modern educational standards require the inclusion of interactive learning technologies in the learning process. Interactive teaching methods are aimed at independent search and analysis of information, develop teamwork skills, form the ability to defend their point of view. The paper deals with topical issues of introducing collective methods and methods of teaching Russian students to foreign students. Joint group work contributes to the creation of a favorable learning environment, aimed at building the learning process through the development of critical thinking. The introduction of this form of work has positive results at all stages of learning Russian as a foreign language (listening, reading, writing, speaking). Conversations with students showed their interest in group work, because This gives them the opportunity to show their knowledge and personal characteristics, to participate in the exchange of knowledge and ideas.

Keywords: foreign language, cooperation, socialization of learning, communication skills, multimedia tools, interactive teaching method, cognitive activity.

Поступила в редакцию 06.03.2019

FTAMP 15.81.29

Ж.А. БЕЙСЕНБАЕВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

ЖҰМЫССЫЗДАР ТҮЛҒАСЫН КӘСІПТІК БАҒДАРЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі кездегі аса күрделі мәселелердің бірі ретінде жұмыссыздық алынады. Көптеген әлеуметтанушылар мен психологтардың пікірлері бойынша, жұмыстан айырылу стресстік факторлардың бірі болып табылады, ол адам үшін өмірлік маңызды тіректердің бұзылуына әкелуі мүмкін: отбасы, мүлік, үй, әлеуметтік мәртебе, өзін-өзі құрметтеу т.с.с., сонымен бірге, тұлғаның девиантты мінез-құлқына әкелетін әлеуметтік фрустрацияның дамуына әкелуі мүмкін. Жұмыссыздық жағдайындағы тұлғамен жүргізілетін кәсіптік бағдарлау жұмысы – қазіргі қоғамның ең күрделі мәселелерінің бірі. Бұл мақалада Қазақстандағы жұмыспен қамтылмауды жоюдың психологиялық факторларын, механизмдерін, тәсілдерін анықтау, талдау және жалпылау психология ғылымының өзекті мәселелерінің бірін құрайды. Жұмыссыздармен кәсіптік бағдарлау жұмыс жүргізудің педагогикалық және психологиялық аспектілерін зерттеу қарастырылады.

Түйін сөздер: индустриалды-инновация, кәсіптік бағдарлау, психофизиологиялық, физиологиялық, динамикалық процесс, профессиографиялық сауатсыздық, диагностика.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың жыл сайынғы 2014 жылғы 17 қаңтардағы халыққа Жолдауында 2050 жылға қарай әлемнің 30 дамыған елінің қатарына ену бойынша еліміздің дамуының әлеуметтік-экономикалық бағдарлары анықталған болатын. Әлемдік сарапшылардың мәліметтері бойынша, аталған Жолдау «әлеуметтік бағдарлануымен» айрықшаланады, яғни еліміздің өркендеу үдерісі Қазақстан Республикасы азаматтарының әл-ауқатын жақсартуға бағытталуы қажет [1, 4 б]. Ғылымды қажетсінетін экономика базасында еліміздің қарқынды дамуы, елімізде экономиканың әртүрлі салаларында жоғары білікті мамандардың болуын, жұмыссыздықтың төменгі деңгейін және азаматтардың әлеуметтік қорғалуын қамтиды. Қазіргі кезде жүзеге асырылатын еліміздің жедел индустриалды-инновациялық дамуына өту, кадрларды, адамзат капиталын мемлекеттік басқару жүйесіне маңызды үлес қосатын жаңа тұрғылар мен бағдарламаларды құрастыруды және жүзеге асыруда, білім беруге, мемлекеттің қажеттіліктері үшін кадрларды даярлауға және қайта даярлауға мемлекеттік қаржылық шығынды тиімді қолдануды қамтиды [2, 4 б].

Атап өтетін бір жайт, Мемлекет тарапынан және жұмыспен қамту саласын реттеуге арналған, халықты жұмыспен қамтудың әлеуметтік бағдарламалары аясында әртүрлі бағдарламалар жүзеге асырылып келеді: ГП-ФИИР «Жұмыспен қамту бағдарламасы – 2020» және «Жұмыспен қамту жол картасы – 2020». Еңбектің аймақтық нарығын дамыту аясында халықты жұмыспен қамтудың облыстық, қалалық және аудандық Басқарамалары құрылған, олар жұмыс орындарының болуы, бар бос орындар және кәсіпорындар мен мамандықтар аясындағы жұмыспен қамту саласындағы перспективті бағыттар туралы ақпаратты орналастырумен халықты жұмыспен қамту карталарын құрастырады.

Зерттеу қисыны бойынша кәсіптік бағдарлау ұғымын ашып қарастыру қажет.

Кәсіптік бағдарлау (профориентация) – бұл еңбек нарығындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайды және тұлғаның ерекшеліктерін есепке алып, тұлғаны кәсіп таңдауға

даярлауға, жастарға кәсіптік өзін-өзі анықтауда және жұмысқа орналастыруда көмек беруге бағытталған ғылыми-негізделген іс-шаралар жүйесі. Кәсіптік бағдарлау қамтиды [3, 145 бб.].

1) *Кәсіптік ағарту* – оқушыларды және білім беру мекемелерінің түлектерін іс-әрекетінің за-манауи түрлерімен, әртүрлі кәсіптердің әлеуметтік-экономикалық және психофизиологиялық ерекшеліктерімен, білікті кадрларға деген қажеттілікпен, кәсіптің адамға ұсынатын талаптарымен, еңбек іс-әрекетінің барысында кәсіптік-білікті өсу мен өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерімен таныстыру. Кәсіптік ағарту жастардың мотивациялық кәсіптік ниеттерін қалыптастырады, олардың негізіне жастардың әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерді және өзінің психофизиологиялық мүмкіндіктерін саналы ұғынуы алынады.

2) *Кәсіптік кеңес беру* – оқушыларға кәсіптік өзін-өзі анықтауға көмек көрсету және психологиялық, психофизиологиялық және медициналық диагностикалау нәтижелері негізінде олардың психологиялық, психофизиологиялық, физиологиялық ерекшеліктеріне барынша сәйкес келетін кәсіби іс-әрекеттің ықтималды мүмкіндіктері туралы ұсыныстарды беру.

3) *Психологиялық қолдау* – психологиялық қысымды азайтуға, позитивті көңіл-күйді және болашаққа деген сенімділікті қалыптастыруға ықпал ететін әдістер.

Кәсіптік бағдарлау деп, еліміздің көпшілік тұрғындары мектептерде мұғалімдер, педагогтар және мектеп директорлары жүргізетін жұмыс ретінде түсінеді. Кәсіпті таңдау бойынша кең ауқымды түсіндірмелі бағдарламаның болмауы, профессиографиялық сауатсыздықты жою бойынша бірыңғай бағдарламаның болмауы, ерте кәсіптік диагностиканың болмауы кәсіпті таңдаудың және кадрларды даярлаудың негіз құраушы принциптерін бұзуға соқтырады [4, 32 бб]. Дүние жүзінің көптеген дамыған елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, кәсіптік бағдарлау жұмысы – бұл Мемлекеттік маңызды әлеуметтік-маңызды және динамикалық процесс, сондықтан аталған жұмысты мектепке дейінгі жаста, содан кейін орта мектепте,

заманауи түрлерімен, әртүрлі кәсіптердің әлеуметтік-экономикалық және психофизиологиялық ерекшеліктерімен, білікті кадрларға деген қажеттілікпен, кәсіптің адамға ұсынатын талаптарымен, еңбек іс-әрекетінің барысында кәсіптік-білікті өсу мен өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерімен таныстыру. Кәсіптік ағарту жастардың мотивациялық кәсіптік ниеттерін қалыптастырады, олардың негізіне жастардың әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерді және өзінің психофизиологиялық мүмкіндіктерін саналы ұғынуы алынады.

2) *Кәсіптік кеңес беру* – оқушыларға кәсіптік өзін-өзі анықтауға көмек көрсету және психологиялық, психофизиологиялық және медициналық диагностикалау нәтижелері негізінде олардың психологиялық, психофизиологиялық, физиологиялық ерекшеліктеріне барынша сәйкес келетін кәсіби іс-әрекеттің ықтималды мүмкіндіктері туралы ұсыныстарды беру.

3) *Психологиялық қолдау* – психологиялық қысымды азайтуға, позитивті көңіл-күйді және болашаққа деген сенімділікті қалыптастыруға ықпал ететін әдістер.

Кәсіптік бағдарлау деп, еліміздің көпшілік тұрғындары мектептерде мұғалімдер, педагогтар және мектеп директорлары жүргізетін жұмыс ретінде түсінеді. Кәсіпті таңдау бойынша кең ауқымды түсіндірмелі бағдарламаның болмауы, профессиографиялық сауатсыздықты жою бойынша бірыңғай бағдарламаның болмауы, ерте кәсіптік диагностиканың болмауы кәсіпті таңдаудың және кадрларды даярлаудың негіз құраушы принциптерін бұзуға соқтырады [4, 32 бб]. Дүние жүзінің көптеген дамыған елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, кәсіптік бағдарлау жұмысы – бұл Мемлекеттік маңызды әлеуметтік-мағызды және динамикалық процесс, сондықтан аталған жұмысты мектепке дейінгі жаста, содан кейін орта мектепте, колледжде және ЖОО-да жүргізуді бастайды. Ерте кәсіптік диагностика баланың кәсіптік бейімділіктерін, психологиялық және арнайы қабілеттерін анықтауға мүмкіндік береді. Содан кейін осындай диагностиканың нәтижелері барлық жас кезеңдерінде Мемлекеттік деңгейле педагогикалық, психология-

лық, технологиялық және әлеуметтік қамтамасыздандыруға түседі. Мемлекет елдегі адамзат капиталы туралы біле тұрып, еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес жұмыс орындарын, бос орындарды дайындайды. Кәсіптік бағдарлау жұмысының мұндай бағдарламасы жұмыссыздық мәселесін, жұмысқа орналастыруды түбегейлі шешеді және еліміздің барлық азаматтарының әл-ауқатын және өркендеуін арттырып, аймақтарда әлеуметтік, саяси тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді. Еліміздің дамуының дәл осындай стратегиясын Елбасы Н.Ә. Назарбаев болашақта белгілеп көрсетті. Қазіргі кезде кәсіптік бағдарлау – бұл адамзат капиталын реттеу, кадрларды басқару саласында, қоғамдық өмірдің барлық салаларында жүргізілетін іс-шаралар кешені. Айтылғандармен байланысты, біз кәсіптік бағдарлаудың «іс-әрекет», «кәсіп», «бағдарлау» сияқты негізгі құрамдастары туралы ұғымдарды нақтылауды жөн көрдік.

Философиялық сөздікте іс-әрекет «мазмұнын қоршаған әлемді мақсатты өзгерту және қайта құру құрайтын, қоршаған әлемге белсенді қатыснастың өзгеше адамзаттық формасы» ретінде анықталады. Қарастырылатын ұғымға «іс-әрекет» категориясын енгізу, кәсіптік бағдарлауды теориялық іс-әрекет, пәнаралық ғылыми бағыт ретінде ұсынуға мүмкіндік береді. Практикалық іс-әрекет ретінде пайда болып, кәсіптік бағдарлау бірте-бірте теориямен байытылады, бұл аталған ұғымды теориялық және практикалық іс-әрекеттің бірлігінде қарастыруға мүмкіндік береді [5, 46 б].

Кәсіп (латын тілініде profession – ресми көрсетілген жұмыс, мамандық; profiteer – өзінің жұмысы деп хабарлаймын – «белгілі дайындықты талап ететін және өмір сүрудің көзі болып табылатын еңбек іс-әрекетінің, жұмыстың түрі»). «Бағдарлау» ұғымы қозғалыс бағытын таңдаумен, орналасқан жерлі анықтаумен байланысты бірқатар ғылымдарда қолданылады. Энциклопедияда «бағдарлау» ұғымы (француз тілінде «orientation» – шығысқа бағыттау) тура мағынасында «қоршаған жағдайды реттеу шеберлігі ретінде, ал жанама мағынасында ғылыми, қоғамдық және

басқа іс-әрекеттің белгілі тараптағы бағыты» ретінде анықталады. «Кәсіптік бағдарлау» ұғымына қандай анықтама берілсе де, біз олардың барлығының кәсіп таңдау бойынша іс-әрекетпен байланысты болатыны туралы болжам жасаймыз. Егер жас жігіт кәсіптер элементінде бағдарлауға тырысатын болса және нақты белгілі кәсіптің оның өмірлік ұмтылыстарына қаншалықты сәйкес келетінін белсенді анықтай бастаса, онда бұл жағдайда оның кәсіпке бағдарлануы туралы айтуға болады. Егер ол өзі үшін және қоғам үшін қолайлы кәсіпті таңдау мақсатында педагогикалық немесе басқа әсердің нысанына айналса, онда жас жігіттің кәсіпке бағдарлау мағынасында айтуға болады.

Кәсіптік бағдарлауды түсіндірудегі бірыңғай көзқарастардың болмауы басқа себептер арқылы да түсіндіріледі. Мысалы, мұның кешенді мәселе болатынымен түсіндіріледі, себебі оны анықтаудағы тұғырлар әртүрлі болуы мүмкін. Егер кәсіптік бағдарлау педагогикалық практика призмасы арқылы қарастырылатын болса, онда бұл жағдайда соңғысы жастардың кәсіптік бағдарлауының тұжырымдамалық және әдістемелік негіздері ретінде болады. Егер осы үдеріске психология ғылымының призмасы арқылы қарастыратын болсақ, онда алдыңғы қатарға белгілі бір таңдаудың ерекшеліктерін түсіндіретін психологиялық ұғымдар мен тұжырымдамалар алынады [6, 46 б].

го обучения. К данной сфере коммуникативных компетенций учащихся можно отнести репродуктивные формы работы (декламация, театральная игра), основой которых является заранее предложенный текст [21, С.116-117].

Коммуникативные технологии ориентированы на стимулирование интереса, активизацию мыслительной деятельности, качество усвоения учебного материала, индивидуализацию обучающих методов, а также своевременное реагирование педагога на успешное усвоение знаний учащимися.

Таким образом, достижению нового качества образования будет способствовать существование инноваций не как отдельного элемента целостного педагогического процесса, а как органичная составляющая совместной деятельности всех субъектов образовательного процесса. Интегрированность общего процесса обучения и развития состоит в органичной взаимосвязи педагогических целей с образовательными результатами учащихся, в учете индивидуальных возможностей каждого обучающегося, в социальном спросе на получение образовательных результатов в соответствии социальным ожиданиям. Система обучения языку в начальной школе должна быть интегративно-дифференцированной на основе эффективного применения новых технологий обучения, с учетом языковых универсалий как механизма языковой адаптированности и языковых умений, навыков обучаемых.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014 г.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития. – М.: Академия, 2007. – С.240.
3. Шерьязданова Х.Т., Бейсембаев Г.Б. Ученые записки СПБГИПСР. Выпуск 1. Том 23. 2015.
4. Методические рекомендации по проведению профессиональной ориентации // Министерством образования и науки РК и Министерством труда и социальной защиты населения РК от 30 мая 2014 года.
5. Демин А.Н. Психологические факторы восстановления трудовой занятости // Вопросы психологии. 2004. № 3. – С.19-28.
6. Vidnere M. Ar asarām tas nav pierādāms... (repesēto cilvēku pārdzīvojumū pieredze). R.: – Latvijas Universitāte, 1997.
7. Social Trends. London: HMSO, vols 12-16, 2002.
8. Warr P. and Jackson P. Men without jobs: some correlations of age and length of employment. Journal of Occupational Psychology 57:77-85, 2004.
9. Finlay-Jones B. and Eckhardt B. Psychiatric disorder among the young unemployed. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry 15: 265-70, 2001.
10. Karpova Ā. Personība: Teorijas un to radītāji. R.: ZvaigzneABC, 1998.

References:

1. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.Nazarbaeva narodu Kazahstana. 17 yanvarya 2014 g.
2. Zeer E.F. Psihologiya professional'nogo razvitiya. - M.: Akademiya, 2007. – 240 s
3. Sher'yazdanova H.T., Bejssembaev G.B. Uchenye zapiski SPbGIPSR. Vypusk 1. Tom 23. 2015.
4. Metodicheskie rekomendacii po provedeniyu professional'noj orientacii // Ministerstvom obrazovaniya i nauki RK i Ministerstvom truda i social'noj zashchity naseleniya RK ot 30 maya 2014 goda.

5. Demin A.N. Psihologicheskie faktory vosstanovleniya trudovoj zanyatosti // Voprosy psihologii. 2004. № 3. s.19-28
6. Vidnere M. Ar asarām tas nav pierādāms... (represēto cilvēku pārdzīvojumu pieredze). R.: – Latvijas Universitāte, 1997.
7. Social Trends. London: HMSO, vols 12-16, 2002.
8. Warr P. and Jackson P. Men without jobs: some correlations of age and length of employment. Journal of Occupational Psychology 57:77-85, 2004.
9. Finlay-Jones B. and Eckhardt B. Psychiatric disorder among the young unemployed. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry 15: 265-70, 2001.
10. Карпова А. Персона: Теория и практика. R.: Звезда ABC, 1998.

Психолого-педагогические условия профессиональной ориентации личности безработных

Ж.Бейсенбаева

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В настоящее время безработица является одним из наиболее сложных проблема современного общества. По мнению многих социологов и психологов, потеря работы является одним из стрессовых факторов, данный фактор может привести к нарушению жизненно-важных основ, особо ценных для человека: семья, недвижимость, дом, социальный статус, самоуважение и т.д., также, может привести к развитию социальной фрустрации, приводящих к девиантному поведению личности. Работа по профессиональной ориентации, проводимая с личностью в условиях безработицы – один из самых сложных проблем современного общества. В данной статье рассматриваются актуальные проблемы психологической науки в выявлении, анализе и обобщении психологических факторов, механизмов и приемов предупреждения и устранения незанятости в Казахстане. Также рассматриваются педагогические и психологические аспекты изучения работы по профессиональной ориентации с безработными.

Ключевые слова: индустриальная инновация, профессиональная ориентация, психофизиологический, физиологический, динамический процесс, профессиографическая неграмотность, диагностика.

Psycho-pedagogical conditions of professional orientation of the personality of the unemployed

Zh.Beysenbayeva

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Currently, unemployment is one of the most difficult problem of modern society. According to many sociologists and psychologists, job loss is one of the stress factors, this factor can lead to a violation of the vital foundations of particular value to a person: family, real estate, home, social status, self-esteem, etc., also can to the development of social frustration, leading to deviant behavior of the individual. Work on professional orientation, conducted with a person in the context of unemployment is one of the most difficult problems of modern society. This article discusses the current problems of psychological science in identifying, analyzing and summarizing psychological factors, mechanisms and techniques for the prevention and elimination of unemployment in Kazakhstan. It also discusses the pedagogical and psychological aspects of the study of work on vocational guidance with the unemployed.

Keywords: industrial innovation, professional orientation, psycho-physiological, physiological, dynamic process, professional and illiteracy, diagnostics.

Редакцияға қабылданды 30.01.2019

А.С. БАШЧИКУЛОВ

Академия Пограничной службы КНБ Республики Казахстан
(Алматы, Казахстан)

ГЕНЕЗИС РАЗВИТИЯ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация:

В данной статье освещается история зарождения дополнительного образования, становление образования взрослых за рубежом, в России и в Казахстане, его развитие, переход к дополнительному профессиональному образованию в связи с переходом к новой парадигме образования «обучение длиною в жизнь». Также автор отмечает, что в Казахстане система дополнительного образования развивалась, впитывая в себя опыт российских ученых. Система дополнительного образования в нашей стране свое начало берет с середины XX века в виде городского института усовершенствования преподавателей. Наряду с этим, проанализировано дополнительное профессиональное образование в законодательном пространстве, законах и программах развития образования и науки Республики Казахстан. Рассмотрены программы дополнительного образования в казахстанских образовательных учреждениях, в том числе и военном вузе. Дополнительное образование набирает свою значимость, именно оно может воплотить новую парадигму образования учение в течение всей жизни, которая стала трендовой и многообещающей. Новая парадигма образования закладывает ключевые концепции развития образовательного пространства всего мирового сообщества, открывает новые горизонты развития и сотрудничества, в том числе и в системе высшего военного образования.

Ключевые слова: высшее образование; дополнительное образование; современная парадигма образования; программа дополнительного образования.

Введение современное высшее образование вступило в новую, интеграционную стадию своего развития. В XXI в., объявленном ЮНЕСКО «веком образования», прогнозируется усиление интеграционных процессов в мировой науке и образовании. Образование, общество и личность неразрывно взаимосвязаны, и их взаимодействие определяет состояние каждого из составляющих данной целостной системы не только в настоящем, но и в будущем. Именно образование принципиально «работает» на будущее, переопределяя востребованные в социуме личностные качества каждого человека, его знания, умения, навыки, мировоззренческие и поведенческие приоритеты, а следовательно – экономический, нравственный, духовный потенциал каждого общества и цивилизации в целом [1; 2; 3].

Образование на сегодняшний день является непрерывным, отражая концепцию обучения «через всю жизнь», обеспечивающее перспективное развитие в ее структуре дополнительного профессионального образования. В данной статье рассмотрен долгий путь становле-

ния образования взрослых не только в нашем государстве, но и во всем мире, в ходе реинкарнации которого появилась система дополнительного образования, приобретающее на современном этапе развития всего мирового образовательного пространства все большее значение [4; 5].

Основная часть. Методология дополнительного профессионального образования достаточно полно рассмотрена в работах казахстанских ученых Ж.А. Макаровой [6] и Б.А. Альмухамбетова [7], они показывают, насколько был долгим и трудным путь дополнительного профессионального образования, через историю развития образования взрослых.

В зарубежных странах образование взрослых впервые начинает упоминаться в XVI веке в период развитие технологических процессов производства, и считается зачатками массового обучения среди взрослого населения.

В XVIII веке в Англии, появляются воскресные школы, обеспечивающие индивидууму возможность эффективно приспосабливаться к окружающему миру, появляются промыш-

ленные и торговые школы и классы для вечерних занятий. В это же время в Германии появляются технические и торговые школы, дополнительные школы и политехникумы. В XIX веке в Дании открывается первая высшая крестьянская школа. Швеция и Скандинавские страны создают учебные заведения интернатского типа.

Дальнейшее развитие теории и практики обучения взрослых в международном опыте прошло несколько этапов, ученые того времени пришли к выводу о необходимости создания новой отрасли науки андрагогики которая изучала бы образование взрослых. Исторически первым этапом становления андрагогики как области, связанной с развитием практики обучения взрослых, можно считать почти столетний период, начиная с середины 30-х годов XIX века [8, 9, 10].

В XIX веке в США апробируется мониторинговая или ланкастерская система, разработанная А.Беллом и Д.Ланкастером в Англии. Начинают функционировать высшие или народные университеты, впервые появившиеся как «крестьянские университеты» в Скандинавских странах. В Северной Англии действуют систематические курсы Стюарта в народных университетах, постепенно число народных университетов в Англии доходит до 462. В Австрии с 1890-1891 гг. существуют Венские курсы. С 1890 года в США, открывается Американское общество, которое пропагандирует распространение университетского образования среди взрослого населения. В 1891 году зафиксирован первый опыт организационно заочного технического образования «Школа на дому» Париж, Франция.

Зарождению и развитию разнообразных форм внешкольного образования и просвещения взрослых во второй половине XIX века сопутствовало зарождение первых педагогических идей и теоретических положений в сфере образования взрослых. Возникновение педагогических идей в области общего образования взрослых в России связано с экономическим и социально-политическим развитием страны. Основой для формирования первых

первых дидактических идей послужила деятельность созданные в XIX веке воскресные общеобразовательные школы для народа, возникновение которых связано с именами таких замечательных педагогов, как К.Д. Ушинский, В.И. Водовозов, Н.И.Пирогов, Н.А. Корф, В.Я. Стоюнин [11, 12]. Развитие педагогических идей, связанных с образованием взрослых, в дореволюционный период идет параллельно возникновению в практике различных форм внешкольного образования. Первым педагогом-просветителем, начавшим специально разрабатывать теорию внешкольного образования, был В.П. Вахтеров.

XIX век ознаменован появлением в России народных университетов, включающих в себя начальную школу, технические классы, долгосрочные и краткосрочные предметные курсы, общие чтения, школы подростков.

В 1883 году открываются Смоленские классы, на базе нескольких воскресных школ, где преподавали Н.К. Крупская, П.Ф. Куделин и др. Во 2-ой половине XIX века создается Постоянная комиссия по техническому образованию при Русском техническом обществе, создавшая общеобразовательные школы взрослых. С 27 декабря 1895 года по 10 января 1896 года действует съезд деятелей по техническому и профессиональному образованию.

На рубеже XIX и XX веков «внешкольное образование» представлялось как, народные читальни, библиотеки, народные чтения, выставки, музеи. 31 января 1919 года в СССР состоялось официальное открытие первого рабфака при Коммерческом институте. В 1920-е годы существуют общеобразовательные школы и курсы, рабочие и воскресные университеты, рабочие факультеты, совпартшколы, заочные общеобразовательные школы. В 1923 году в городе Яранске Вятской губернии открываются общеобразовательные школы для взрослых повышенного типа. С 1928 по 1929 годы работают радиоуниверситеты: рабочие, крестьянские, коммунистические, комсомольские. В 1930 году радиоуниверситеты объединяются в Институт заочного обучения по радио [13, 14].

Даже в годы войны достаточно успешно функ-

ционировали народные университеты, лектории и курсы.

В 50-е годы продолжается развитие и становления образования по специальности на различных курсах, в средних специальных учебных заведениях, на вечерних и заочных отделениях вузов, в институтах и на факультетах повышения квалификации при вузах.

В Казахстане система дополнительного образования развивается, впитывая в себя опыт российских учёных. Начиная с декрет о ликбезе от 1921 года, подписанный В.И. Лениным в Казахстане начинается период «Ликвидация безграмотности – старшего населения, оставленного Царизмом». В 1920 годы действует движение культ армейцев, появляются Красные юрты и красные караваны, представляющие собой мобильные школы, кочующие вместе с аулами. С 1930-х годов начинается период всеобщего [15].

В 1957 году в Казахстане был образован городской институт усовершенствования преподавателей. К 1968 году в столице Казахской Республики сложилась определённая система методической работы с педагогическими кадрами. Система подготовки и переподготовки кадров складывалась и совершенствовалась, по мере развития народного образования [16]. Основные направления и тенденции развития системы повышения квалификации были всегда тесно связаны с управлением учебно-воспитательного процесса, практикой преподавания, обучением и воспитанием. Успешному решению именно этих задач была подчинена деятельность всех методических учреждений, системы повышения квалификации педагогических кадров. С 1973 года после образования Казахской ССР функционируют курсы подготовки и переподготовки учителей.

Функционировавшая в 80-е годы система повышения квалификации педагогических кадров базировалась на следующих основных положениях: повышение квалификации и переподготовка руководящих и педагогических кадров, совершенствование педагогического мастерства и творчества преподавателя, оказание методической помощи, обобщение и внедрение передового педагогического опыта.

В 90-е годы Республика Казахстан становится независимым государством, приобретает свой суверенитет [17]. С этого времени на территории государства действует своё образовательное законодательство, программы развития образования, где затрагивается сначала частично, потом более подробно и систематично дополнительное образование пути его совершенствования и развития. Лидер Нации Республики Казахстан проводит миролюбивую и многовекторную политику со всеми государствами мира, поэтому на образовательную систему государства влияет все новшества и нововведения, происходящие в образовании всего мира. Система образования Казахстана впитывает все инновации, происходящие в мировом образовании.

На сегодняшний день дополнительное образование в Казахстане прописано в Законе об образовании, где затрагиваются программы дополнительного образования, которые направлены на удовлетворение всесторонних потребностей обучающихся. Программы дополнительного образования в зависимости от содержания и направленности подразделяются на различные программы, нас интересует второй пункт, где говорится о переподготовке и повышении квалификации специалистов, направленных на развитие профессиональных компетенций, адекватных современным требованиям [18]. Так же в 2013 году Министерство образования и науки Республики Казахстан утвердила инструкцию по организации квалификации педагогических кадров. Она определяет условия отбора и приёма на курсы повышения квалификации педагогических кадров Республики Казахстан по уровневым программам и определяет образовательные организации проводимые данные курсы.

В настоящее время стратегическая цель дополнительного профессионального образования направлена на развитие рефлексивных способностей и умений изменять себя: от того, «какой есть сегодня» к тому, «каким могу быть завтра».

Основными факторами развития дополнительного профессионального образования выступают: модернизация системы отечествен-

ного образования; повышение эффективности и качества предоставления образовательных услуг; взаимодействие образовательных и социальных институтов; информационное обеспечение системы образования через современные средства коммуникации; организация психолого-педагогической и программно-методической службы; создание системы предъявления результатов образовательной деятельности специалистов; распространение передового педагогического опыта; совершенствование педагогического мастерства специалистов в области образования.

Специалисту в области образования дополнительное профессиональное образование открывает возможность раскрытия личностного и творческого потенциала, приобретения многогранных и разноплановых сведений в предметной области деятельности, осмысления ценностного ряда педагогической практики, побуждения к самореализации и самовыражению.

Показателями деятельности созданной системы дополнительного профессионального образования являются: корпоративность, мобильность, многофункциональность, разноуровневость, ориентированность на инновационность и личностное развитие, индивидуализированность, разнообразие методов и форм организации обучения специалистов, культуросообразность и современность рассматриваемых позиций.

Структурирование дополнительного образования в вузе позволяет выделить следующие области деятельности в этой сфере: перечень программ дополнительного профессионального образования; кадровый потенциал профессорско-преподавательского состава, способность удовлетворять профессиональные интересы слушателей; содержательный компонент авторских программ, ориентированных на разные категории дипломированных специалистов.

В ВСУЗе дополнительное профессиональное образование развивается параллельно с гражданскими вузами, со своими изменениями и отклонениями от общедоступного дополнительного профессионального образования.

Это связано с закрытостью и заостенелостью самого военного образования, именно поэтому система дополнительного образования как «глоток свежего воздуха» для военного образования, позволяющего двигаться и прогрессировать дальше, соответствуя всем тенденциям современного образовательного пространства, с его инновацией и глобализацией [19].

Дополнительное образование в Академии Пограничной службы представлена в виде: курсов повышения квалификации для офицеров, прибывающих с границы по направлению профессиональной деятельности; курсов повышения квалификации преподавателей обладающих педагогическим стажем, для повышения своих профессиональных компетентностей; курсов молодых преподавателей офицеров пришедших с границы имеющих магистерскую степень но не имеющих педагогического стажа, для овладения необходимыми знаниями, умениями, навыками и технологической компетентностью, так же помощь переложить накопленный профессиональный опыт на преподавательскую деятельность (методику и технологию) [20]. Время данных курсов варьируется от двух недель до нескольких месяцев, что не всегда достаточно, так же не всегда придерживается системе последовательности и многоуровневости, что крайне отрицательно влияет на уровень профессиональных качеств особенно молодого преподавателя.

Выводы. В истории развития дополнительного образования произошли значительные изменения в формах деятельности, функциях и результатах, в которой сформировались следующие функции: социальная (удовлетворение социального спроса, экономического спроса); психологическая (развивающая, консультационная, релаксационная); образовательная (профессиональное самоопределение, образование по дополнительным предметам).

Ценностный смысл дополнительного профессионального образования состоит, прежде всего, в сохранении уникальности профессиональных знаний в быстро меняющемся науч-

ном мире, в удовлетворении естественной потребности слушателей в позиции себя, осмысления своего «Я» в окружающем мире, обретении способности к творчеству, в формировании устойчивой потребности к преобразованиям в области образования.

Результатом обучения в системе дополнительного профессионального образования является развитие у педагогов профессионально-значимых компетенций: умение рефлексировать собственную педагогическую деятельность, вычленять возникающие проблемы и уметь их разрешать; умение формировать мотивационную сферу обучаемых в непрерывном профессиональном образовании; умение определять содержание образования, в соответствии с образовательными запросами обучающихся, приводить учебную деятельность в соответствии с учётом опыта обучающихся в системе значимых для них ценностей при одновременном стремлении к развитию, углублению запросов и ценностей; умение согласовывать педагогические цели и осуществлять их реализацию в совместной деятельности с обучаемыми на принципах партнёрского сотрудничества; коммуникативная компетенция; технологическая компетентность (умение проводить занятия с использованием интерактивных форм и методов обучения; умение сочетать формальные и неформальные подходы, создавать атмосферу сотрудничества, открыто-

сти; умение публичного выступления, презентации и защиты своих проектов, опыта работы), [19, С.429].

Таким образом, в стенах Академии пограничной службы в рамках курсов повышения квалификации ежегодно проходят обучения более сотни офицеров, которые по окончании курсов получают сертификаты, подтверждающие их компетентность в вопросах организации охраны и защиты Государственной границы, а также по вопросам организации учебно-воспитательного процесса курсантов. Кроме этого в стенах магистратуры разрабатываются диссертационные исследования по совершенствованию системы дополнительного профессионального образования в форме дистанционного обучения. Основной целью, которого является дать обучаемым необходимые знания для эффективного выполнения ими функциональных обязанностей на местах без отрыва от производства. Вся эта деятельность направлена для дальнейшего развития системы дополнительного профессионального образования в Академии Пограничной службы КНБ Республики Казахстан.

Оглядываясь на прошлое и заглядывая в будущее можно твердо сказать, что обществу всегда будут нужны квалифицированные специалисты, а это значит, что система дополнительного профессионального образования должна развиваться.

Список использованных источников:

- [1] Артамонова Е.И. Педагогическое образование и наука. – 2010. – № 8.
- [2] Мукашева А.Б., Ахметова Г.К., Таубаева Ш.Т., Булатбаева А.А., Митева П., Аналбекова Е.С. Зарубежный и казахстанский опыт формирования профессионального самоопределения современной молодёжи. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – С.104.
- [3] Таубаева Ш., Кудайбергенова К. Профессиональная самореализация учителей общеобразовательных школ: инновационный аспект. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – С.174.
- [4] Фокин Ю.Г. Теория и процедурный справочник по обучению в высшей школе. – Ростов на Дону: Феникс, 2015. – С.445.
- [5] Панфилова А.П. Взаимодействие участников образовательного процесса. – М.: Юрайт, 2014. – С.487.
- [6] Макатова Ж.А. Теория и практика развития системы дополнительного профессионального образования в Казахстане: Дис...докт. пед.наук. – Алматы, 2000.
- [7] Альмухамбетов Б.А. История становления и тенденции развития системы повышения квалификации педагогических кадров в Казахстане: Дис...докт. пед.наук. – Алматы, 2002.
- [8] Колесникова И.А., Марон А.Е., Тонконогая Е.П. и др. Основы андрагогики. – М.: Академия, 2003. – С.240.
- [9] Панфилова А.П., Бавина П.А., Сычева С.М. Дополнительное образование менеджмент образовательных услуг. – М.: Проспект, 2018. – С.432.
- [10] Трапичин С.Ю. Менеджмент в образовании. – Санкт-Петербург: РГПУ, 2018. – С.413.
- [11] Гончаров М.А. Основы менеджмента в образовании. – М.: КИБРУС, 2016. – С.562.
- [12] Беляков С.А., Каравай А.В., Полушкина Е.А. Дополнительное профессиональное образование: результаты мониторинга 2016 года. — М.: Дело РАНХиГС, 2017. – С.88.
- [13] Ключарев Г.А. Социология образования. Дополнительное и непрерывное образование. – М.: ЮРАЙТ, 2017. – С.136.

- [14] Серебрякова С., Кравченко В. Дополнительное профессиональное образования в России и странах Западной Европы. – М.: Прометей, 2016. – С.218.
- [15] Митрофанова Е., Свистунов В., Каштанова Е. Организация обучения и дополнительное профессиональное обучение персонала. – М.: Проспект, 2018. – С.314.
- [16] Дополнительное профессиональное образование: о законодательном и методическом обеспечении. Сборник методических материалов. – Ярославль: Академия Пастухова, 2015. – С.260.
- [17] Красовский Ю.Д. Рефлексивная педагогика ВУЗА. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2019. – С.190.
- [18] Закон «Об образовании Республики Казахстан» глава 4 ст.23, п.1, п.2, пп.2.
- [19] Цзян Е.А. Аксиологические смыслы дополнительного профессионального образования /Педагогическое образование: вызовы XXI века: Ч. I. – М.: МАНПО, 2010. – С.425.
- [20] Самсонова М.В. Совершенствование образовательного процесса вуза, основанного на компетентностном подходе. – М.: Инфра-М, 2019. – С.138.

References:

- [1] Artamonova E.I. Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka. – 2010. – № 8.
- [2] Mukasheva A.B., Ahmetova G.K., Taubaeva Sh.T., Bulatbaeva A.A., Miteva P., Onalbekova E.S. Zarubezhnyi i kazhastanskii opyt formirovaniya professional'nogo samoopredeleniya sovremennoj molodyozhi. – Almaty: Kazak universiteti, 2017. – 104 s.
- [3] Taubaeva Sh., Kudajbergenova K. Professional'naya samorealizaciya uchitelej obshcheobrazovatel'nyh shkol: innovacionnyi aspekt. – Almaty: Kazak universiteti, 2017. – 174 s.
- [4] Fokin Yu.G. Teoriya i procedurnyi spravochnik po obucheniyu v vysshej shkole. – Rostov na Donu: Feniks, 2015. – 445 s.
- [5] Panfilova A.P. Vzaimodejstvie uchastnikov obrazovatel'nogo processa. – М.: YUrajt, 2014. – 487 s.
- [6] Makatova Zh.A. Teoriya i praktika razvitiya sistemy dopolnitel'nogo professional'nogo obrazovaniya v Kazahstane: Dis...dokt. ped.nauk. – Almaty, 2000.
- [7] Al'muhambetov B.A. Istoriya stanovleniya i tendencii razvitiya sistemy povysheniya kvalifikacii pedagogicheskikh kadrov v Kazahstane: Dis...dokt. ped.nauk. – Almaty, 2002.
- [8] Kolesnikova I.A., Maron A.E., Tonkonogaya E.P. i dr. Osnovy andragogiki. – М.: Akademiya, 2003. – 240 s.
- [9] Panfilova A.P., Bavina P.A., Sycheva S.M. Dopolnitel'noe obrazovanie menedzhment obrazovatel'nyh uslug. – М.: Prospekt, 2018. – 432 s.
- [10] Trapicin S.YU. Menedzhment v obrazovanii.– Sankt-Peterburg: RGPU, 2018. – 413 s.
- [11] Goncharov M.A. Osnovy menedzhmenta v obrazovanii. – М.: KIBRUS, 2016. – 562 s.
- [12] Belyakov S.A., Karavaj A.V., Polushkina E.A. Dopolnitel'noe professional'noe obrazovanie: rezul'taty monitoringa 2016 goda. — М.: Delo RANHiGS, 2017. – 88 s.
- [13] Klyucharev G.A. Sociologiya obrazovaniya. Dopolnitel'noe i nepreryvnoe obrazovanie. – М.: YURAJT, 2017. – 136 s.
- [14] Serebryakova S., Kravchenko V. Dopolnitel'noe professional'noe obrazovaniya v Rossii i stranah Zapadnoj Evropy. – М.: Prometej, 2016. – 218 s.
- [15] Mitrofanova E., Svistunov V., Kashtanova E. Organizaciya obucheniya i dopolnitel'noe professional'noe obuchenie personala. – М.: Prospekt, 2018. – 314 s.
- [16] Dopolnitel'noe professional'noe obrazovanie: o zakonodatel'nom i metodicheskom obespechenii. Sbornik metodicheskikh materialov. – Yaroslavl': Akademiya Pastuhova, 2015. – 260 s.
- [17] Krasovskii YU.D. Refleksivnaya pedagogika VUZA. – М.: NIC INFRA-M, 2019. – 190 s.
- [18] Zakon «Ob obrazovanii Respubliki Kazahstan» glava 4 st.23, p.1, p.2, pp.2.
- [19] Czyan E.A. Aксиологические смыслы дополнительного профессионального образования /Педагогическое образование: вызовы XXI века: Ч. I. – М.: МАНПО, 2010. – 425 s.
- [20] Samsonova M.V. Sovershenstvovanie obrazovatel'nogo processa vuza, osnovannogo na kompetentnostnom podhode. – М.: Infra-M, 2019. – 138 s.

Қазақстан Республикасында қосымша білім беруді дамытуды қалыптастыру үдерісі

А.С. Баишикулов

*Қазақстан Республикасы ҰҚК Шекара қызметінің Академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада білім берудің құрылу тарихы, ересектерге білім берудің шетелде, Ресей және Қазақстанда қалыптасуы, оның дамуы, сонымен қатар, жаңа білім беру парадигмасы «өмір бойы білім алуға» өтуіне байланысты қосымша кәсіби білім алудың қажеттігі баяндалды. Сонымен бірге, автор Қазақстанның қосымша білім беру жүйесі ресей ғалымдарының тәжірибесін қабылдай отырып дамығандығы аталып өткен. Қосымша білім беру жүйесі

біздің елімізде өзінің тарихын XX ғасырдың ортасында оқытушылардың білімін жетілдіруге арналған қалалық институт ретінде басталды. Осыған орай, Қазақстан Республикасының білімін және ғылымын дамытудың заңды кеңістігінде, заңдары мен бағдарламаларындағы қосымша кәсіби білім беруге талдау жасалынды. Қазақстандық білім беру мекемелерінде, оның ішінде әскери ЖОО қосымша білім беру бағдарламасы қарастырылды. Жаңа білім беру парадигмасы өмір бойы алу идеясы трендке айналып және көп үміт күттіретіндігіне қарай, қосымша білім беру өзінің маңыздылығын күшейтіп, сол идеяны жүзеге асыруға мүмкіншілігі бар екендігін көрсетілді. Жаңа білім беру парадигмасы бүкіл әлем қауымдастығына білім кеңістігін дамыту концепциясының негізін қалауға, оның ішінде жоғары әскери білім беру жүйесін дамытуға және ынтымақтастықтың жаңа мүмкіншіліктеріне жағдай жасалатындығы қарастырылған.

Түйін сөздер: жоғары білім беру; қосымша білім беру; білім берудің заманауи парадигмасы; қосымша білім беру бағдарламасы.

Genesis of additional education development in the republic of Kazakhstan

A.S. Bashchikulov

*Academy of Border service of the KNB of the Republic of Kazakhstan
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article considers the modern higher education, the formation of adult education abroad, in Russia and Kazakhstan, and as a result of its development the transition to additional vocational education in connection with the transition to a new education paradigm, "long-life education". Additional professional education in the legislative space, laws and programs for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan was analyzed. Programs of additional education in Kazakhstan's educational institutions, including the military higher educational institution, were considered. Along with this, analyzed additional professional education in the legislative space, laws and programs of development of education and science of the Republic of Kazakhstan. Programs of additional education in Kazakhstan educational institutions, including military higher educational institution are considered. Additional education is gaining its importance, it can embody a new paradigm of education teaching throughout life, which has become a trend and promising. The new paradigm of education lays the key concepts for the development of the educational space of the entire world community, opens new horizons for development and cooperation, including in the system of higher military education.

Keywords: higher education; additional education; modern paradigm of education; supplementary education program.

Поступила в редакцию 06.03.2019

МРНТИ 15.81.21

Х.Т. ШЕРЬЯЗДАНОВА¹, Ш.С. МАРДАНОВА²

¹Казахский национальный женский педагогический университет,

²Университет «Туран» (Алматы, Казахстан)

ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы эмоциональной компетентности в профессиональной деятельности психологов. Раскрыта структура профессиональной подготовки психологов, где специальные (социальные, персональные), коммуникативные и рефлексивные компетенции занимают особо важное место. Эмоциональная компонента пронизывает все виды взаимодействия психолога с клиентом. Авторы выделяют в эмоциональной компетентности такие структурные элементы как эмпатию, эмоциональную сдержанность, уравновешенность, сензитивность. Важное значение эмоциональная компетентность имеет в подготовке квалифицированных кадров, где возникает необходимость разработки приемов и методов обучения в формировании эмоционального интеллекта. Профессиональная компетентность психолога рассматривается как сложное психологическое образование, которое выступает основой успешной профессиональной деятельности и включает в себя систему деятельностно-ролевых и личностных характеристик. Под деятельностно-ролевыми характеристиками подразумевают знания, умения и навыки, а к личным характеристикам относят профессионально важные качества специалиста.

Ключевые слова: эмоциональная компетентность, структура «эмоционального интеллекта», эмпатия, рефлексия, регуляция, саморегуляция.

Актуальность исследования. Профессиональная подготовка психологов является объектом пристального внимания в связи с увеличением количества психологических проблем в обществе и возросшими требованиями к качеству оказания психологических услуг. Поэтому в науке интенсивно развиваются направления исследований, связанные с активизацией обучения психологов, использованием технологий, повышающих эффективность подготовки кадров. Современный психолог должен быть профессионально компетентен, для того чтобы уметь разрешать профессиональные задачи, эффективно действовать в «эмоционально заряженной» среде и в ситуациях неопределенности.

Профессиональная деятельность психологов имеет эмоциогенный характер, так как отличается высокой степенью ответственности, интенсивными и эмоционально насыщенными межличностными отношениями, стрессогенными ситуациями. За психологической помощью к психологу обращаются люди, оказавшиеся в сложных жизненных обстоятельствах. Их эмоциональное состояние может

характеризоваться как нестабильное, неуравновешенное, насыщенное негативными эмоциями. Поэтому все рабочие ситуации психолога: и психотерапевтический процесс, и профилактическая работа с детьми «группы риска», и индивидуальное консультирование, и тренинговая работа требуют эффективной эмоциональной регуляции со стороны профессионала.

Значительное число психологов мало озабочены эмоциональной составляющей своей профессиональной деятельности, однако практика показывает увеличение количества психологов «эмоционально выгоревших», которые сами остро нуждаются в психологической помощи, так как не способны противостоять негативным эмоциональным факторам трудовой среды.

Основная часть. В настоящее время в системе образования активно разрабатывается и разносторонне исследуется проблема компетентности. Необходимость и неизбежность применения компетентностного подхода позволит разрешить ряд задач:

– перевести образование из процесса нака-

пливания знания на деятельностный процесс;

– активно использовать социальный и личный опыт при решении обучающих, профессиональных проблем;

– сменить принцип обучения с «образование на всю жизнь» на «образование через всю жизнь»;

– оединить в обучении интеллектуальную и навыковую составляющие образования;

– мобилизовать полученные знания, умения, опыт и способы поведения в условиях конкретной ситуации «на результат».

Особо следует выделить эмоциональную компетентность в структуре профессиональной подготовки психологов. Профессиональная компетентность психолога есть сложное психологическое образование, которое выступает основой успешной профессиональной деятельности и включает в себя систему деятельностно-ролевых и личностных характеристик. Под деятельностно-ролевыми характеристиками подразумевают знания, умения и навыки, а к личным характеристикам относят профессионально важные качества специалиста [1].

Анализируя специфику труда психологов, Т.В. Заморская представила комплекс компетенций, составляющий структуру профессиональной компетентности психологов образования. По мнению исследователя, педагог-психолог должен обладать следующими компетентностями:

– социально-нормативной, подразумевающей осознание значения своей работы, принятие профессиональной миссии; знания основных документов, регламентирующих деятельность учреждений системы образования, содержание и направления работы службы практической психологии образования, особенностей деятельности субъектов образовательного пространства; умения планирования и организации психолого-педагогической работы по оптимальному алгоритму;

– психолого-педагогической, отражающей владение умениями и навыками организации диагностического обследования, способами коррекционного воздействия; психологических

особенностей различных педагогических специальностей и особенностей осуществления учебно-воспитательного процесса в учреждениях образования; знания основных закономерностей и факторов, влияющих на развитие ребенка и взрослого; владение эффективными способами, средствами, формами и методами, направленными на достижение психолого-педагогических результатов труда; направленность личности психолога на интересы детей, педагогов и родителей;

– концептуально-психологической, включающей социально-перцептивную составляющую, то есть знание особенностей поведения и отношений людей, включенных в различные группы; особенности восприятия и понимания человека человеком, коммуникативную составляющую – знание и владение различными формами межличностного общения, методами и приемами установления эффективного взаимодействия; аутопсихологическую составляющую – умение развивать и использовать собственные психологические ресурсы для повышения эффективности профессиональной деятельности; владение наблюдательностью, проницательностью, коммуникабельностью, общительностью, рефлексивностью, эмотивностью и эмпатийностью [1].

В.И. Стенькова выделяет ряд профессиональных компетенций психологов, необходимых для успешного осуществления деятельности:

– специальная компетенция, отражающая уровень владения методиками и техниками;

– персональная компетенция как способность к самореализации, постоянному профессиональному росту;

– коммуникативная компетенция – умение устанавливать взаимоотношения с субъектами образовательного процесса;

– рефлексивная компетенция – умение регулировать свою профессиональную деятельность, иметь адекватное представление о своих профессиональных характеристиках [2].

Профессиональная деятельность психологов носит эмоциогенный характер, сопровождается постоянными психоэмоциональными перегрузками, эмоциональной напряженностью.

Специалисты этой профессии в большей степени, чем другие подвержены эмоциональному выгоранию. Поэтому психологам, чтобы противостоять профессиональным трудностям, необходимо уметь управлять своим эмоциональным состоянием, понимать эмоциональные переживания других, определять особенности своего воздействия, осознавать индивидуальность и неповторимость другого человека, проявлять эмпатию и рефлексивность. Иначе говоря, в структуре личности психологов большое значение приобретают такие эмоциональные способности, как эмпатия, рефлексия, саморегуляция и управление чувствами и эмоциями других людей, что составляют основу эмоциональной компетентности.

В психологической литературе под эмоциями понимают особый класс психических состояний, протекающих в форме переживаний. Эмоции тесно связаны с жизнедеятельностью человека, так как в них проявляются его потребности и мотивы. С.Л. Рубинштейн отмечал, что без эмоций немислимы ни один активный шаг, ни одно решение человека. Какие бы события и условия ни определяли жизнь человека, все его конкретные действия и поступки совершаются под воздействием тех внутренних, психологически действенных эмоциональных явлений, которые возникли, преломились и окрепли под влиянием окружающей обстановки [3]. Они играют важную роль в жизни человека и выполняют ряд функций. Так, отражательная функция позволяет оценить событие, определить полезность или вредность воздействующего фактора и реагировать адекватным способом. Благодаря сигнальной функции эмоций человек получает возможность ориентироваться в окружающей действительности. Одной из важных функций эмоций является регуляторная функция, позволяющая управлять поведением. Также эмоции помогают понимать эмоциональные состояния других людей, присоединяться к их переживаниям вне зависимости от их этнической принадлежности и культуры.

Идеи о роли эмоций в регуляции поведения и деятельности человека, о значении их в процессах адаптации, положение о единстве аф-

фекта и интеллекта изложены в трудах Л.С. Выготского [4], С.Л. Рубинштейна [3], А.Н. Леонтьева [5].

В зарубежных исследованиях эмоциональные способности определяются словосочетанием «эмоциональный интеллект». Под эмоциональным интеллектом понимается ряд интеллектуальных способностей, позволяющих человеку воспринимать, оценивать, понимать собственные эмоции и эмоции других людей, управлять ими. Иначе говоря, это способность человека понимать и использовать эмоциональную информацию, которую он получает от других людей, от самого себя или передает с помощью эмоций. Считается, что люди с высоким уровнем эмоционального интеллекта более эффективны в межличностных отношениях, так как, успешно регулируя свои эмоциональные проявления, они отличаются большим самообладанием и более позитивным восприятием ситуаций. Они имеют знания о том, как изменить свое негативное эмоциональное состояние на позитивный настрой. Кроме того, они умеют брать ответственность за свои эмоциональные проявления.

Следует отметить, что само понятие «эмоциональный интеллект» было выделено из понятия «социальный интеллект». Впервые понятие «эмоциональный интеллект» в научный обиход было введено в 1990 г. американскими психологами Д.Мэйером и П.Сэловейем. Этим термином ученые определяли совокупности когнитивных способностей, структурированных через взаимодействие эмоций с мышлением; как части социального интеллекта, включающей в себя способность контролировать не только собственные чувства и эмоции, но и чувства и эмоции других людей, различать их и использовать эту информацию, чтобы контролировать мышление и поведение [7]. В понимании ученых эмоциональный интеллект представляет собой сложный конструкт, состоящий из способностей трёх типов:

- идентификации и выражения эмоций,
- регуляции эмоций,
- использования эмоциональной информации в мышлении и деятельности.

В данной модели каждый тип способностей разделяется на ряд компонентов. Так, способность к идентификации и выражению эмоций представлено двумя компонентами, один из которых направлен на свои, а другой – на чужие эмоции. В первый компонент входит вербальный и невербальный субкомпоненты, а во второй – субкомпоненты невербального восприятия и эмпатии. Регуляция эмоций распределена на два компонента: регуляция своих и чужих эмоций. В третьем типе способностей, связанном с использованием эмоций в мышлении и деятельности, выделены компоненты гибкого планирования, творческого мышления, перенаправленного внимания и мотивации. Позднее Д.Мэйером и П.Сэловейем модель была переработана, и эмоциональный интеллект стал определяться, как способность перерабатывать информацию, содержащуюся в эмоциях, то есть умение определять значение эмоций, их связи друг с другом, использование эмоциональной информации в процессах мышления и принятия решений. В новой модели, эмоциональный интеллект стал включать в себя ряд ментальных способностей: ассимиляцию эмоций в мышлении; различение и выражение эмоций; осознанную регуляцию эмоций; понимание эмоций [7, 8].

По Д.Гоулману, эмоциональный интеллект представляет собой способность человека истолковывать собственные эмоции и эмоции окружающих с тем, чтобы использовать полученную информацию для реализации собственных целей [8]. Ученый считает, что EQ характеризует интеллект точнее, чем способность мыслить логически. В модели Д.Гоулмана эмоциональный интеллект представлен пятью составляющими:

- управление эмоциональными состояниями, включающий контроль за эмоциями и замена нежелательных эмоциональных состояний адекватными;
- идентификацию и определение эмоциональных состояний, понимание взаимосвязей между эмоциями, мышлением и действием;
- способность понимать эмоции других людей, быть чувствительным к ним и управлять эмоциями других;

- способность изменять эмоциональные состояния и использовать их достижения успеха;
- использовать эмоции для установления и поддержания удовлетворяющих межличностных отношений с другими людьми.

В дальнейшем Д.Гоулман усовершенствовал структуру эмоционального интеллекта, включив в нее четыре компонента: самосознание, самоконтроль, социальное понимание и управление взаимоотношениями.

Понятие «эмоциональный интеллект» активно разрабатывается российскими учеными И.Н. Андреевой, Г.Г. Гарсковой, Д.В. Люсиным, М.А. Манойловой, А.И. Чеботарь, Е.Л. Яковлевой.

В Казахстане эмоциональный интеллект исследуется А.М. Ким, С.М. Джакуповым, З.Б. Мадалиевой, А.А. Тулегеновой, Е.Н. Ауталиповой.

В определении Д.В. Люсина эмоциональный интеллект есть способность к пониманию своих и чужих эмоций и управление ими [9]. Для А.В. Брушлинского эмоциональный интеллект является интерпроцессуальным понятием, так как они объективирует и описывает отношения в структуре психической деятельности [10].

Е.В. Либиной, анализируя индивидуальные проявления человека в ситуации стресса, использует понятие «эмоциональная компетентность» как способность личности осуществлять оптимальную координацию между эмоциями и целенаправленным поведением [11]. Впоследствии исследователь рассматривает понятие эмоциональной компетентности с позиции психотерапевтического процесса, противопоставляя его защитному поведению психотерапевта в ситуации психотерапевтической работы.

С.М. Джакупов и З.Б. Мадалиева, анализируя деятельность учителей, отмечают, что «эмоциональная сторона педагогического общения всегда была и остается одной из самых трудных» для исследования. Однако достижение высокой продуктивности педагогической деятельности во многом обусловлено способностью использовать адекватные способы и приемы саморегуляции эмоционального состояния.

Отсутствие должного внимания к эмоциональному самочувствию работников образования заставляет «со всей остротой поставить вопрос об интенсификации процесса обучения учителей приемам регуляции своим эмоциональным состоянием» [12].

Исследователи считают, что эмоциональное состояние учителей специфично по проявлению, механизмам образования и закономерностям. При этом процесс управления эмоциональным состоянием учителя будет протекать успешно при соблюдении ряда условий:

- при организации специальной подготовки учителя к преодолению возможных эмоциональных перегрузок и целенаправленном формировании у него соответствующих знаний, умений, необходимых для минимизации и принятия эмоциональных трудностей профессии, а также повышающих эмоциональную компетентность учителя;

- при переходе от спонтанного применения естественных способов регуляции к сознательному использованию в целях управления своим состоянием;

- при снятии эмоционального напряжения, то есть возможности выхода эмоций, а также изменения самого смысла и значения эмоционального состояния для человека;

- при осознании учителем собственных психолого-характерологических качеств, своего эмоционально-экспрессивного статуса и его энергетического потенциала (эффекта воздействия).

Опытно-экспериментальные данные позволили С.М. Джакупову и З.Б. Мадалиевой прийти к заключению, что целенаправленное обучение учителей управлению своим эмоциональным состоянием способствует принятию возможных эмоциональных перегрузок и минимизирует эмоциональные трудности профессии. По мнению исследователей, изменение ценностного отношения к эмоциям, снятие запрета на различные проявления чувств, понимание их важной, действенной и позитивной роли в жизни человека являются необходимыми условиями полноценной здоровой эмоциональной жизни учителя. Освоение

способов саморегуляции или самовоздействия являются важными компонентами процесса самосовершенствования и психологического образования учителя. Такая работа, с точки зрения С.М. Джакупова и З.Б. Мадалиевой, повышают эмоциональную компетентность учителя и приводят к качественному улучшению педагогического труда [12].

Г.В. Юсупова определяет эмоциональную компетентность как группу развивающихся способностей, проявляющихся в саморегуляции и регуляции интерперсональных отношений путем понимания собственных эмоций и эмоций окружающих [13]. Исследователь разделяет два компонента эмоциональной компетентности: когнитивный (понимание) и поведенческий (управление). Первый компонент имеет два вектора направленности: внутренний – на себя и внешний – на других. Внутренняя направленность когнитивного компонента проявляется в самопонимании и определяется понятием «рефлексия», внешняя направленность, то есть направленность на других, представляющая собой эмоционально-когнитивную децентрацию своего «Я», – это эмпатии. При этом поведенческие реакции осуществляются через саморегуляцию поведения (поведенческий вектор, направленный на себя) и регуляцию отношений с другими (поведенческий вектор, направленный на взаимодействие с окружающими).

В структуре эмоциональной компетентности исследователь выделяет четыре базовых компонента с их функциями:

- саморегуляция (контроль импульсов и управление эмоциями, выражение эмоций, блокировка негативных эмоциональных состояний);

- регуляция взаимоотношений (социальные навыки, умение строить отношения с окружающими);

- рефлексия (самоосознание, рациональное осмысление эмоций, выявление собственных мотивов);

- эмпатия (эмоционально-когнитивная децентрация).

Попарное сочетание этих компонентов образует четыре функциональных блока эмоциональной компетентности:

- поведенческий блок (саморегуляция и регуляция отношений с другими);
- когнитивный блок (рефлексия и эмпатия);
- интраперсональный блок (саморегуляция и рефлексия);
- интерперсональный блок (регуляция отношений с другими и эмпатия).

Таким образом, модель эмоциональной компетентности Г.В. Юсуповой представляет собой структуру, состоящую из четырех базовых компонентов – саморегуляции, регуляции взаимоотношений, рефлексии и эмпатии. Эти структурные компоненты образуют четыре функциональных блока – поведенческий, когнитивный, интраперсональный и интерперсональный.

Рассмотрим более подробно эти компоненты эмоциональной компетентности, имеющие первостепенное значение в практической деятельности психологов.

Саморегуляцию в эмоциональной сфере тесно связывают с поведенческими реакциями человека. Именно в поведении человек показывает способность к осознанному управлению собственными эмоциями. Саморегуляция предполагает понимание причин возникновения той или иной эмоции, ее функции, степени ее значимости в конкретной ситуации, а также представление о производимом ею эффекте. Для того чтобы управлять своими эмоциями человеку важно осознать себя в качестве субъекта переживания и признать наличие этого переживания как объекта анализа. Следующий этап саморегуляции связан с вербализацией эмоций. Словесное описание эмоций дает информацию о переживаемом эмоциональном состоянии, это позволяет значительно снизить эмоциональное напряжение, с одной стороны, с другой стороны, начать процесс регуляции: изменение степени ее интенсивности, замены ее на другую эмоцию.

В психологической практике существует большое количество эффективных психотехник для изменения эмоционального состояния человека, сюда можно отнести упражнения с дыханием, с мимикой, с телом. К этим упражнениям также можно добавить работу по формированию способности вызывать эмоцию

адекватную конкретной ситуации. Следует подчеркнуть особую роль эмоций в поддержании соматического и психического здоровья человека. Подавленные эмоции могут стать причиной соматического, психического, невротического и психосоматического заболевания. Однако и эмоциональная импульсивность, и эмоциональная сдержанность влияют на качество межличностных отношений. Трудным партнером по общению будет восприниматься как эмоционально холодный человек, так и эмоционально несдержанный. Итак, вопросы саморегуляции эмоций важны как для самого человека, так и для его окружения. Регуляция взаимоотношений строится на основе способностей предвосхищать эмоцию у другого человека, определять причину ее возникновения и прогнозировать последствия развития. Также эта способность проявляется в умении повлиять на эмоциональное состояние партнера. В процессе межличностного взаимодействия с помощью вербальных и невербальных средств можно изменить интенсивность эмоции, вызвать нужную эмоциональную реакцию или переживание у собеседника. Сознательно управляя эмоциональной стороной общения, можно добиться более эффективных межличностных отношений. Известно, что негативные отношения между людьми чаще всего возникают вследствие проявления негативных эмоций. Неприязнь, гнев, раздражительность, злость часто становятся причиной нарушения межличностных контактов.

Понятие «рефлексия» (от позднелат. *reflexio* – обращение назад, отражение) в современном словаре иностранных слов обозначает размышление, полное сомнений и противоречий, а также анализ собственного психического состояния. Специфика рефлексивных процессов в самосознании обусловлена духовным миром человека, его способностью к осмыслению или переосмыслению собственного опыта, знаний о себе, чувств, оценок, мнений, отношений. Такую рефлексивную, связанную с исследованием человека самого себя и своих отношений с миром, называют личностной рефлексией. Именно личностная рефлексия вырывает человека из непрерывного потока жизни и заста-

влияет встать во внешнюю позицию по отношению к самому себе. Эта способность может рассматриваться как путь к переосмыслению собственного опыта и быть одной из главных характеристик изменения. Человек становится для самого себя объектом управления, а рефлексия отражает все происходящие в нем изменения, становится основным средством саморазвития, условием и средством личностного роста. Появление этой функции рефлексии связано с тем, что как всякой самоорганизующейся системе, личности необходима обратная связь. То есть для самоуправления и саморегуляции не обойтись без хорошо отлаженной системы обратной связи. Однако рефлексия не есть сама обратная связь, она лишь средство, способ, механизм, с помощью которого эту обратную связь можно получить. В таком понимании рефлексия как механизм обратной связи в жизнедеятельности человека – это и результат, и процесс, связанный с осмыслением и переосмыслением стереотипов мышления.

Рефлексия в коммуникациях и совместной деятельности называется социальной рефлексией. Выход в позицию «над» и «вне» в процессе общения позволяет партнерам не только прогнозировать действия друг друга, корректировать свои действия и влиять на партнера, но глубже проникать в глубины взаимопонимания. Рефлексия в эмоциональной сфере подразумевает способность человека по внутреннему состоянию осознавать, какую именно эмоцию он испытывает в данный момент, соотносить эту эмоцию с ее названием. Часто эмоциональное состояние представляет собой сложный эмоциональный комплекс. В этом случае рефлексия позволяет дифференцировать эмоции, определять базовые эмоций, а также изменение интенсивности эмоции и переходы от одной эмоции к другой.

Осознание эмоций подразумевает их фиксацию в сознании человека. Следует сказать, что в нем все эмоциональные состояния откладываются в сознании. Особенно это характерно для настроения как слабо выраженного эмоционального состояния. Поэтому рефлексия эмоций предполагает два вида мыслитель-

ных действия: *во-первых*, человек знает, что он нечто переживает, и это переживание отличается от предыдущих его состояний, *во-вторых*, это собственно осознание, которое заключается в знании о своём состоянии. *Второй* вид осознания тесно связан с процессами контроля над эмоциями, предвидения их развития, знания факторов, от которых зависит их интенсивность, продолжительность и последствия. При этом осознание эмоций влияет на возможности их выражения. Это предполагает искусное владение языком эмоций, усвоение общепринятых форм их выражения, понимание индивидуальных проявлений эмоций у людей. Итак, рефлексия эмоций как процесс самопонимания, осознания эмоций является важным компонентом эмоционального интеллекта.

Эмпатия является стержневым компонентом эмоциональной компетентности. В психологической литературе эмпатия определяется как постижение эмоционального состояния другого человека, сопереживание ему, вчувствование в эмоциональную сторону его жизни. Как отмечает Т.П. Гаврилова, понятие эмпатия было введено в научный обиход Э.Титченером, который понимал в рамках интроспективной психологии под данным термином процесс вчувствования, понимания объекта [14]. Иначе говоря, это эмоциональный отклик на переживания другого человека, который проявляется в сопереживании и в сочувствии. При сопереживании человек присоединяется к эмоциональному состоянию другого человека, и его эмоциональный отклик соответствует переживаниям партнера по взаимодействию. Сочувствие проявляется в эмоциональной заботе, в участливом отношении к переживающему.

Эмпатию чаще всего исследуют как эмоциональную способность. Однако ряд ученых определяют ее и как поведенческую способность, подчеркивая заложенное в ней умение проявлять помогающее, альтруистическое поведение в ответ на переживание другого человека, и как свойство личности. С точки зрения А.Г. Ковалева эмпатия – это способность познания другого человека, сложное явление

вмысливания и вчувствования одного в психическое состояние другого [15]. Для А.А. Бодалева, эмпатия – это способность понимать переживания другой личности, сопереживать в процессе межличностных отношений [16].

Как социально-психологическое свойство эмпатия состоит из ряда способностей:

– способность эмоционально реагировать и откликаться на переживания другого;

– способность распознавать эмоциональные состояния другого и как бы переносить себя в его мысли, чувства и действия;

– способность давать адекватный эмпатический ответ как вербального, так и невербального типа на переживания другого, использовать способы взаимодействия, облегчающие страдания человека.

Особую роль и функции эмпатия играет в психотерапевтическом процессе. Для К.Роджерса, который рассматривал данной феномен, как важное условие терапевтического процесса, эмпатия – это вхождение в личный мир другого и пребывание в нем «как дома», постоянная чувствительность к меняющимся переживаниям другого, сообщение собственных впечатлений о внутреннем мире другого [17].

В психотерапевтической работе эмпатия выполняет следующие функции:

– эмпатия, проявляемая со стороны терапевта, помогает клиенту фокусировать свое внимание на постоянно изменяющемся, возникающем и раскрывающемся потоке переживаний здесь и теперь;

– она облегчает самоструктуризацию, организует собственный мир объекта эмпатии и подтверждает права этого мира на существование;

– эмпатия терапевта способствует кристаллизации и дифференциации чувств клиента и его отношений.

Обычно выделяют три уровня развития эмпатических способностей: низкий, средний и высокий. Низкий уровень показывает отсутствие всякого интереса к чувствам и мыслям другого человека. Он не умеет сопереживать людям. Средний уровень показывает эпизодическую способность к сопереживанию, прояв-

ляющуюся в некоторых ситуациях. Высокий уровень выявляет глубокое и точное понимание другого человека, умение мысленно воспроизвести тонкие нюансы и сложности внутреннего мира другого человека.

Заключение. Профессиональная деятельность психологов многофункциональна, разносторонне направлена по решению конкретных задач, разнообразна по важности решаемых проблем. Специфика профессиональной деятельности психологов заключается в том, что главным инструментом работы являются не только профессиональные знания, умения и навыки, а личность самого профессионала. А его эмоциональное состояние имеет решающее значение в процессе оказания психологической помощи. Эмпатия, эмоциональная сдержанность, эмоциональная уравновешенность, сензитивность, способность увлечь за собой людей – качества психолога, способные оказать целительное воздействие на клиента, нестабильное же, неуравновешенное, насыщенное негативными эмоциями состояние могут вызвать негативную личностную или клиническую симптоматику. Поэтому проблема качественной подготовки профессионально компетентного психолога сохраняет свою значимость и актуальность. Она заключается не только в получении знаний, умений и навыков на интеллектуальном уровне, но и в формировании знаний, умений и навыков в эмоциональной сфере.

Таким образом на всех этапах работы психологу необходима эмоциональная компетентность, как системообразующий компонент его профессиональной деятельности. Она позволяет понять эмоциональное состояние другого человека, сопереживать, откликаться на его переживания, искренне выражать свои чувства и, в конечном счете, помогает облегчить эмоциональное напряжение. Все компоненты эмоционального интеллекта являются профессионально значимыми качествами психологов. Они тесно взаимосвязаны, и их взаимозависимость способствует продуктивности психотерапевтического процесса. Специалисты с высоким уровнем развития эмоционального интеллекта более эмоционально компетентны,

так как обладают выраженными способностями к пониманию собственных эмоций и эмоций других людей, к управлению эмоциональной сферой, что обуславливает профессиональную эффективность и профессиональную успешность.

Еще раз следует подчеркнуть, что профессиональная деятельность психологов имеет эмоциогенный характер, так как отличается высокой степенью ответственности, интенсивными и эмоционально насыщенными межличностными отношениями, стрессогенными ситуациями. За психологической помощью к психологу обращаются люди, оказавшиеся в сложных жизненных обстоятельствах. Их эмоциональное состояние может характеризоваться как нестабильное, неуравновешенное, насыщенное негативными эмоциями. Поэтому все рабочие ситуации психолога: и психотерапевтический процесс, и профилактическая работа с детьми «группы риска», и индивидуальное консультирование, и тренинговая работа требуют эффективной эмоциональной регуляции со стороны профессионала.

К сожалению, в процессе обучения не уделяется должного внимания развитию эмоционального интеллекта у студентов-психологов, формированию их эмоциональной компетент-

ности. Однако знания закономерностей эмоциональной сферы, а также умения и навыки саморегуляции, управления эмоциями, эмпатические и рефлексивные способности, составляющие основу эмоционального интеллекта, являются главными условиями полноценной и плодотворной профессиональной и личной жизни будущих психологов. Современный психолог должен быть профессионально компетентен, для того чтобы уметь разрешать профессиональные задачи, эффективно действовать в «эмоционально заряженной» среде и в ситуациях неопределенности. Профессиональная компетентность психолога есть сложное психологическое образование, которое является основой успешной профессиональной деятельности. Иначе говоря, в структуре личности психологов большое значение приобретают такие эмоциональные способности, как эмпатия, рефлексия, саморегуляция и управление чувствами и эмоциями других людей, что составляют основу эмоциональной компетентности.

Формирование эмоциональной компетентности у будущих психологов требует поиска соответствующих приемов и методов обучения.

Список использованных источников:

- [1] Заморзкая Т.В. Психолого-педагогические особенности совершенствования профессиональной компетентности педагогов-психологов в условиях ИПК: Учебно-метод. пособие. – Тамбов: ТОИПКРО, 2003. – С.51.
- [2] Стенькова В.И. Педагогическая практика как фактор развития профессиональной компетентности будущих психологов, преподавателей психологи: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Улан-Удэ, 2007. – С.22.
- [3] Рубинштейн С.Л. Человек и мир. – М.: Наука, 1997. – С.189.
- [4] Выготский Л.С. О двух направлениях в понимании природы эмоций в зарубежной психологии в начале XX века // Вопросы психологии. – 1968. – № 2. – С.157-159.
- [5] Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
- [6] Mayer J.D. Emotional intelligence information. – 2005. – URL: http://www.unh.edu/emotional_intelligence.
- [7] Salovey P., Mayer J.D. Some final thoughts about personality and intelligence // Stenberg J., Ruzlis P. (eds). Personality and intelligence. – Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1994.
- [8] Гоулман Д., Боядис Р., Макки Э. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.
- [9] Люсин Д.В. Опросник на эмоциональный интеллект ЭМИн: новые психометрические данные // Социальный и эмоциональный интеллект: от моделей к измерениям / Под ред. Д.В.Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, 2009. – С.264-278.
- [10] Брушлинский А.В. Психология субъекта. – СПб.: Алетейя, 2003. – 272 с.
- [11] Либина Е.В., Либин А.В. Стили реагирования на стресс // Стиль человека: психологический анализ. – М.: Смысл, 1998. – С.204.
- [12] Джакупов С.М. и Мадалиева З.Б. Управление эмоционального состояния учителя как основа эффективности учебного процесса // Вестник интергративной психологии. – 2007. – № 5. – С.135-139.
- [13] Юсупова Г.В. Состав и измерение эмоциональной компетентности: Дисс... канд. психол. наук. – Казань, 2006. – С.208.
- [14] Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии // Вопросы психологии. – 1975. – № 2.

- [15] Ковалев Г.А. Три парадигмы в психологии – три стратегии психологического воздействия // Вопросы психологии. – 1987. – № 3. – С.41-49.
- [16] Бодалев А.А. Психология межличностных отношений. К 100-летию со дня рождения В.Н. Мясищева // Вопросы психологии. – 1993. – № 2.
- [17] Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Под общ.редакцией Е.И. Исениной; пер. с англ. – М.: Прогресс универс, 1994. – С.480.

References:

- [1] Zamorzskaya T.V. Psihologo-pedagogicheskie osobennosti sovershenstvovaniya professional'noj kompetentnosti pedagogov-psihologov v usloviyah IPK: Uchebno-metod.posobie. – Tambov: TOIPKRO, 2003. – 51 s.
- [2] Sten'kova V.I. Pelagogicheskaya praktika kak faktor razvitiya professional'noj kompetentnosti budushchih psihologov, prepodavatelej psihologi: avtoref.diss. ... kand.ped.nauk. – Ulan-Ude, 2007. – 22 s.
- [3] Rubinshtejn S.L. CHelovek i mir. – М.: Nauka, 1997. – 189 s.
- [4] Vygotskij L.S. O dvuh napravleniyah v ponimanii prirody emocij v zarubezhnoj psihologii v nachale HKN veka // Voprosy psihologii. – 1968. – № 2. – S.157-159.
- [5] Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. – М.: Politizdat, 1975. – 304 s.
- [6] Mayer J.D. Emotional intelligence information. – 2005. – URL: http://www.unh.edu/emotional_intelligence.
- [7] Salovey P., Mayer J.D. Some final thoughts about personality and intelligence // Stenberg J., Ruzlis P. (eds). Personality and intelligence. – Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1994.
- [8] Goulman D., Boyacis R., Makki E. Emocional'noe liderstvo: Iskusstvo upravleniya lyud'mi na osnove emocional'nogo intellekta / Per. s angl. – М.: Al'pina Biznes Buks, 2005. – 301 s.
- [9] Lyusin D.V. Oprosnik na emocional'nyj intellekt EmIn: novye psihometricheskie dannye // Social'nyj i emocional'nyj intellekt: ot modelej k izmereniyam / Pod red. D.V.Lyusina, D.V. Ushakova. – М.: Institut psihologii RAN, 2009. – S.264-278.
- [10] Brushlinskij A.V. Psihologiya sub'ekta. – SPb.: Aletejya, 2003. – 272 s.
- [11] Libina E.V., Libin A.V. Stili reagirovaniya na stress // Stil' cheloveka: psihologicheskij analiz. – М.: Smysl, 1998. – 204 s.
- [12] Dzhakupov S.M. i Madalieva Z.B. Upravlenie emocional'nogo sostoyaniya uchitelya kak osnova effektivnosti uchebnogo processa // Vestnik intergativnoj psihologii. – 2007. – № 5. – S.135-139.
- [13] YUsupova G.V. Sostav i izmerenie emocional'noj kompetentnosti: Diss... kand.psihol. nauk. – Kazan', 2006. – 208 s.
- [14] Gavrilova T.P. Ponyatie empatii v zarubezhnoj psihologii // Voprosy psihologii. – 1975. – № 2.
- [15] Kovalev G.A. Tri paradigmy v psihologii – tri strategii psihologicheskogo vozdejstviya // Voprosy psihologii. – 1987. – № 3. – S.41-49.
- [16] Bodalev A.A. Psihologiya mezhlichnostnyh otnoshenij. K 100-letiyu so dnya rozhdeniya V.N.Myasishcheva // Voprosy psihologii. – 1993. – № 2.
- [17] Rodzhers K.R. Vzglyad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka / Pod obshch.redakciej E.I.Iseninoj; per. s angl. – М.: Progress univers, 1994. – 480 s.

Психологтарды кәсіби дайындау құрылымындағы эмоциялы біліктілік

Х.Т. Шерьяданова¹, Ш.С. Марданова²

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, ²Туран Университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада психологтың кәсіби іс-әрекетіндегі эмоциялы біліктілік мәселелері қарастырылады. Арнайы (әлеуметтік, персоналды), коммуникативті және рефлексивті біліктіліктер ерекше орынға ие психологтардың кәсіби даярлығының құрылымы қарастырылған. Эмоциялы құрылым психологтың клиентпен өзара әрекеттестігінің барлық түрлерінде орын алады. Авторлар эмоциялы құрылымды эмпатия, эмоциялы ұстамдылық, тепе-теңдік, сензитивтілік ретінде ажыратады. Эмоциялы интеллектіні қалыптастыруда оқытудың әдіс-тәсілдерін құрастыру қажеттігі туындайтын білікті кадрларды даярлауда эмоциялы құрылымның мәні ерекше. Психологтың кәсіби құзыреті ол психологиялық білім ретінде қарастырылады, яғни ол табысты кәсіби қызметтің негізі болып табылады және қызмет-рөл жүйесі мен жеке сипаттамаларын қамтиды. Қызмет-рөл сипаттамаларына мыналарды жатқызсақ болады, олар: білім, дағдылар және қабілеттер, ал жеке мінездемелер маманның кәсіптік маңызды қасиеттеріне жатады.

Түйін сөздер: эмоциялы біліктілік, «эмоциялы интеллектінің» құрылымы, эмпатия, рефлексия, реттеу, өзіндік реттеу.

Emotional competence in the structure of professional training of psychologists annotation

H. Sheryazdanova¹, Sh. Mardanova²

*¹Kazakh National Women's Pedagogical University, ²Turan University,
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the problems of emotional competence in the professional activity of a psychologist. The structure of vocational training of psychologists is revealed, where special (social, personal), communicative and reflexive competences occupy an especially important place. The emotional component permeates all kinds of interaction between the psychologist and the client. The authors identify emotional competence as empathy, emotional restraint, poise, sensitivity. Emotional competence is important in the training of qualified personnel, where the need arises to develop methods and methods of training in the formation of emotional intelligence. Psychologist's professional competence is considered as complex psychological education, which forms the basis for successful professional activity and includes a system of activity-role and personal characteristics. Under the activity-role characteristics it is implied knowledge, skills and abilities, whereas personal characteristics include professionally important qualities of a specialist.

Keywords: emotional competence, the structure of "emotional intelligence", empathy, reflection, regulation, self-regulation.

Поступила в редакцию 30.12.2018

МРНТИ 15.31.31

Ф.С. ТАШИМОВА¹, А.А. НАУМЕНКО², А.Р. РИЗУЛЛА³, З.И. МАДЬЯРОВА⁴

*¹⁻⁴Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)*

ВЛИЯНИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ НА УРОВЕНЬ ОСОЗНАНИЯ СМЫСЛА ЖИЗНИ И СМЫСЛОЖИЗНЕННЫХ ОРИЕНТАЦИЙ

Аннотация

В статье рассматривается проблема смысла жизни, как одного из сложных и многогранных явлений, отражающего то, ради чего живёт человек. Смысл жизни актуализируется в подростковом и старшем школьном возрасте, в связи с особенностями становления личностной идентичности и самоопределения, в связи с чем, не является прерогативой взрослого и зрелого человека. Поиск и осмысления своего предназначения у школьников значимо влияет на формирование смысложизненных ориентаций, стимулирующих преодоление трудностей и предполагает экзистенциальное сопровождение и просвещение. Результаты нашего исследования позволили установить взаимосвязь степени осознания смысла жизни и продуктивности смысложизненных ориентаций. В частности, установлено, что экзистенциально просвещенные школьники характеризуются более высоким уровнем осознания смысла жизни и смысложизненных ориентаций

Ключевые слова: Сверх-смысл, экзистенциальное просвещение, смысл жизни, смысложизненные ориентации.

Введение. Проблема смысла жизни – одна из сложных и многогранных явлений, отражающая то, ради чего живет человек. Сложность ее осмысления заключается в том, что данный феномен недостаточно осознанный. Это определяется тем, что сам человек как субъект является, по Франклу, частью Сверх-смысла, определяющего сферу духовного бессознательного. Будучи частью, человеку трудно осознать целостность и свое предназначение.

В связи с этим, встает необходимость поиска смысла, а не его сотворения [1-4].

В процессе поиска, наряду с эмоциональным осмыслением, важное значение, имеет когнитивный аспект как система знаний о смысле жизни. В процессе развития вопросы о том, «для чего я живу» сопровождают человека, начиная с ранних этапов становления личности. Особую актуальность они представляют в процессе кризисных этапов стано-

вления и развития личности в подростковом, а также в связи с самоопределением и осмыслением жизненного «кредо» в юношеском возрасте [5-8]. Исследования смысложизненных ориентаций школьников позволили констатировать их актуальность, начиная с шестого класса.

У старших школьников смысл жизни, как понятие и личностное образование, достаточно четко дифференцируются [9]. Особая значимость в осмыслении ценностей жизни и управлении ею придается познавательной деятельности [10]. Узость и ограниченность смысложизненных ориентаций установлены в исследованиях детей сирот и детей, лишенных родительского попечительства [11]. С ростом осмысленности жизни школьников отмечают большее смещение смысложизненных ориентаций на альтруизм, экзистенциальность, на семейные и когнитивные ценности [12]. Научно-образовательные проекты под руководством Т.А. Поповой (Москва, Россия) и С.Т. Исалиевой (Алматы, Казахстан), [13-14] позволили констатировать необходимость экзистенциального просвещения школьников. На необходимость введения учебного курса по формированию смысложизненных ориентаций указывается в работах Чудновского [15].

Основная часть. Переживая критические периоды жизни, школьники часто не могут найти ответы на интересующие их вопросы смысла жизни. Введенные предметы самопознания и психологии, в недостаточной степени, обеспечивают осмысление вопросов учащимися о том, «Кто Я», «Для чего Я в этом мире?». Зачастую подразумевается, что в их возрасте еще рано затрагивать такие глобальные аспекты, как «смысл жизни». Не учитывается то, что в возрасте примерно от двенадцати до семнадцати лет еще «созревающий» в психологическом плане человек подвержен огромному количеству стресса и давления – как изнутри, так и извне. Школьники изучают огромное количество предметов, с каждым годом обучения программа все усложняется. Большинство промежуточных тестов, необходимость сдавать итоговые тесты и экзамены, а для выпускников – необходимость принимать

решение по поводу своей дальнейшей жизни. Кем быть? Куда поступать учиться? Чего ждать от грядущей взрослой жизни? В чем найти свое призвание? И все это на фоне гормональной перестройки организма.

Исходя из сказанного выше, мы полагаем, что осознание проблем смысла собственной жизни школьниками и особенностей смысложизненных ориентаций, а также стратегий преодоления экзистенциальных переживаний зависит от уровня экзистенциального просвещения. Что следует понимать под «экзистенциальным просвещением» и почему эта тема вообще нами затронута? Говоря о школьниках, мы фактически пускаем на самотёк философско-психологическое становление личности, предполагая, что каждый постигает данный момент самостоятельно.

Следуя установленной «программе», согласно которой требуется получить хорошее среднее, затем высшее образование, найти престижную работу и построить карьеру, а также – обзавестись семьей, школьник может найти себя в жизни вполне успешно. Но что, если его собственные желания не совпадают с тем «путем», который подается ему как наиболее верный и правильный? Что происходит, когда он вынужден следовать «программе» вынужденно, превращаясь в этакую «механизм», выполняющий поставленные задачи, но не следующий собственным желаниям? Рано или поздно такого человека ждет кризис, а выбраться из него будет непросто, поскольку ранее не было сформировано то самое психолого-философское видение собственной жизни, которое мы и назвали «экзистенциальным просвещением».

Экзистенциальное просвещение складывается из множества компонентов. В первую очередь, это осознание уникальности и конечности своей жизни. Поскольку жизнь не бесконечна, и никто не проживет ее за нас лучше, чем мы сами, на этом нужно не забывать делать акцент. В жизни важно не просто следовать установленным «программам» – это хорошо, если собственные желания аккуратно укладываются в рамки того жизненного пути, что советует и одобряет общество. Поиск собствен-

ного смысла жизни, по В.Франклу неразрывно связан с формированием ценности отношения в трудных жизненных ситуациях и преодолением различных экзистенциальных страхов (смерти, свободы, изоляции и бессмысленности) , [16], в результате которого у школьников формируются смысложизненные ориентации, определяющие как внутриличностную, так и гармонию с внешним миром, стимулирующие личностную идентичность и стратегии совладания с жизненными трудностями.

В связи с этим, нами было проведено экспериментальное исследование смысложизненных ориентаций у подростков и старших школьников, принявших участие в международном научно-образовательном проекте «Смысл жизни и судьба. Как построить собственное будущее?». Отборочный этап проекта проходит на Казахстанской молодежной секции ежегодного международного симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме» [17]. Учащиеся старших классов и студенты вузов работали в командах и презентировали свое видение смысла жизни. В частности, смысл дружбы, любви, общения, творчества, денег, семьи как первичной ячейки общества, проблемы ответственности и долга и др. В результате каждый из участников должен был представить свой мини-про-

дований и написания доклада по выбранному направлению и сочинении сказки по смысложизненной тематике. По результатам отборочного тура лучшие доклады представляются на главном форуме симпозиума, который проходит в Психологическом институте Российской академии образования. Эту группу школьников, представляющих группу 1, мы называем «экзистенциально просвещенными».

Вторая и третья группы – это среднестатистические ученики восьмого и одиннадцатого класса общеобразовательной школы, не принимавших участия в проекте по смыслу жизни. Назовем эту группу «экзистенциально непросвещенные», они составляют группу 2. В эксперименте приняли 60 человек. В процессе исследования использовались: 1) методика «Цель в жизни» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо и Леонарда Махоника в адаптации Д.А. Леонтьева (методика СЖО) [12]. Обработка данных проводилась посредством однофакторного дисперсионного анализа и качественной интерпретации; 2) сочинение на тему: «Смысл жизни человека».

Анализ выступлений школьников группы 1 и группы 2 существенно отличаются по постановке проблемы смысла жизни, широте и углубленности содержания, что позволяет говорить о более осознанном варианте осмысления жизни [18, С.9-11; 19, С.21-23].

Таблица 1

Результаты методики смысложизненных ориентаций

Шкалы	Общая сумма баллов				Среднее арифметическое			
	Гр. № 1	Гр. № 2	Гр. № 3	Макс. возм. к-во баллов	Гр. № 1	Гр. № 2	Гр. № 3	Макс. возм. к-во баллов
1. Цели в жизни				840				42
2. Процесс жизни				840				42
3. Результативность жизни				700				35
4. Локус Контроля-Я				560				28
5. Локус Контроля-Жизнь				840				42
6. Общий показатель СЖО				2800				140

В таблице 1 приведен сравнительный анализ трех групп по показателям смысложизненных ориентаций: № 1 (экзистенциально просвещенные), № 2 (выпускные классы), № 3 (не выпускные классы), (макс.в. – максимально

возможное количество баллов по данному пункту). Анализ результатов позволяет констатировать следующее:

1. Экзистенциально просвещенные школьники, представляющие группу 1, существенно

превосходят представителей группы 2 практически по всем субшкалам методики СЖО. В частности, субшкалы: Цели в жизни, Процесс жизни, Результативность жизни, – значимость различий между группами составляет $P < 0,01$. Это говорит о том, что у представителей группы 1 более высокий уровень осмысленности жизни, дифференцированность целей, осознания временной перспективы и способности жить, интегрируя прошлое и будущее в настоящем. Так же представители обеих групп отличаются по насыщенности жизни и ее результативности, а также по способности продуктивно использовать прошлый опыт, что свидетельствует о более высоком уровне рефлексии. Различия субшкал Локус контроля Я и Локус контроля управляемости жизнью составляют $P < 0,05$. Это говорит о том, что школьники группы 1 в большей мере осознают самодостаточность собственной персоны, способны более разумно производить выбор в процессе принятия решений, с учетом концепции своей жизни и социального окружения, умеют сочетать свободу и необходимость в процессе управления своей жизнью.

2. Сравнительный анализ результатов подгрупп (не выпускные подгруппа 2 группа и выпускные – подгруппа 3) представителей группы 2, характеризуют более заниженные данные по шкалам СЖО школьников выпуск-

ного класса, что позволяют полагать наличие напряженности в системе личности и смысло-жизненных ориентациях учеников выпускного класса.

Это позволяет полагать, что многочисленное давление извне (необходимость сдавать ЕНТ, выбирать ВУЗ, определяться с профессией и т.п.) снижает уровень смысло-жизненных ориентаций детей (рисунок 1).

Выводы. Результаты проведенных исследований подтверждают нашу гипотезу о том, что экзистенциально просвещенные школьники имеют более высокий уровень смысло-жизненных ориентаций, отражающих их осознанную реализацию своей концепции жизни, основанной на способности строить плодотворные отношения с миром, стимулирующих внутриличностную гармонию. Это говорит о том, что затрагивать вопрос смысла жизни необходимо уже в стенах школы, чтобы способствовать активному росту психологически-философского понимания жизни каждым учащимся и повысить, тем самым, уровень совладания с возникающими на жизненном пути проблемами. Это могут быть тематические классные часы, сочинения на тему «В чем смысл моей жизни?», познавательные презентации о деятелях экзистенциализма (например, о В.Э. Франкле), тренинги личностного роста, арт-логотерапия и др.

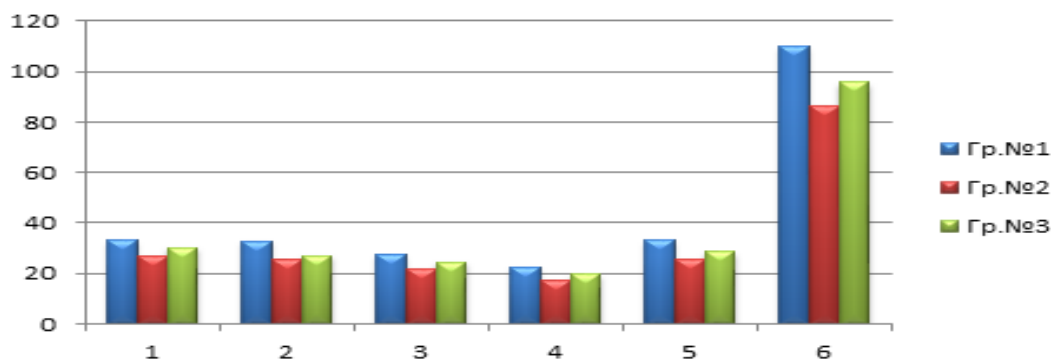

Рис. 1

Различия в уровне смысло-жизненных ориентаций у трех исследуемых групп

Задача психологов, не только помогать людям с экзистенциальным кризисом, но и заниматься профилактикой возникновения такового. Мы считаем, что для эффективного предотвраще-

ния экзистенциального кризиса в виде потери смысла жизни и осознания полной бессмысленности своего существования, необходимо возвращаться к истокам зарождения такового,

а именно – заниматься экзистенциальным уже в их возрасте начинать вырабатывать ин-просвещением учеников старших классов и дивидуальное понимание смысла жизни.

Список использованных источников:

- [1] Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. / Общ.ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева; вст.ст. Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990.
- [2] Ташимова Ф.С., Ризулла А.Р. К проблеме смыслообразования субъекта как многоликого мира. – Saarbrücken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, Germany, 2012. – 385 p.
- [3] Ташимова Ф.С. Субъектная детерминация смыслов в работах В.Франкла // Вестник Бишкекского государственного университета, 2009. – № 1(14). – С.43-46.
- [4] Ташимова Ф.С. Проблема смысла жизни в работах В.Франкла // Вестник КазНУ имени аль-Фараби. Серия: Психология и социология. – 2008. – № 2(25). – С.34-41.
- [5] Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ.; общ.ред. и предисл. А.В. Толстых. – М.: Прогресс, 1996.
- [6] Крайг Г. Психология развития. – СПб, 2000. – С. 992.
- [7] Чудновский В.Э. Психологические проблемы смысла жизни // Вопросы психологии. – 1995. – № 4.
- [8] Рубинштейн С.Л. Человек и мир // Проблемы общей психологии. – Изд.2 / отв. ред. Е.В.Шороховой. – М.: Педагогика, 1976.
- [9] Вайзер Г.А. Отношение старшеклассников к проблеме смысла жизни // Психологические, философские и религиозные аспекты смысла жизни. – М., 2001. – С.172-182.
- [10] Гаврилова Т.А., Гордиенко М.Р. Осмысленность жизни и ценностные ориентации старшеклассников // Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов XXIII Международного симпозиума. – М.: ФГБНУ ПИ РАО, 2013. – С.196.
- [11] Шульга Т.И. Особенности становления смысложизненных ориентаций у детей и подростков группы риска // Смысл жизни, акме и профессиональное становление педагога. – М.: ПИ РАО, 2008. – С.377-394.
- [12] Попова Т.А. Форсайт-проект по ПИРАО – ценности и смыслы в научно-образовательном проекте для молодежи: Личностно- профессиональное и карьерное развитие: актуальные исследования и форсайт проекты. – Сборник статей. – М.: Изд-во Перо, 2018. – С.233-236.
- [13] Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов Второй Казахстанской молодежной секции XXIII Международного симпозиума. – 9 декабря 2017 года / под ред. Исалиевой С.Т. и Поповой Т.А. – Алматы-Москва: КазНПУ имени Абая, 2018. – С.131.
- [14] Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов Третьей Казахстанской молодежной секции XXIV Международного симпозиума. – 8 декабря 2018 года / под ред. Исалиевой С.Т. и Поповой Т.А. – Алматы-Москва: КазНПУ имени Абая, 2019. – С.211.
- [15] Чудновский В.Э. К вопросу о необходимости учебного курса формирования смысложизненных ориентаций старшеклассников // Вестник МГОУ, Психологические науки, 2015. – № 1. – С.66-72.
- [16] Irvin D. Yalom. Existential Psychotherapy. N.Y.: "Basic Books", 1980. – М: Класс, 1999.
- [17] Ташимова Ф.С. Казахстанская молодежь в поисках смысла // Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов Второй Казахстанской молодежной секции XXIII Международного симпозиума. – 9 декабря 2017 года / под ред. Исалиевой С.Т. и Поповой Т.А. – Алматы-Москва: КазНПУ имени Абая, 2018. – С.9-11.
- [18] Ташимова Ф.С. Казахстанская молодежь в поисках смысла // Психологические проблемы смысла жизни и акме: Электронный сборник материалов Третьей Казахстанской молодежной секции XXIV Международного симпозиума. – 8 декабря 2018 года / под ред. Исалиевой С.Т. и Поповой Т.А. – Алматы-Москва: КазНПУ имени Абая, 2019. – С.21-23.
- [19] Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). 2-е изд. – М., 2000.

References:

- [1] Frankl V. Chelovek v poiskah smysla: Sbornik / Per. s angl. i nem. / Obshch.red. L.YA.Gozmana i D.A. Leont'eva; vst.st. D.A. Leont'eva. – М.: Progress, 1990.
- [2] Tashimova F.S., Rizulla A.R. K probleme smysloobrazovaniya sub"ekta kak mnogolikogo mira. – Saarbrücken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, Germany, 2012. – 385 r.
- [3] Tashimova F.S. Sub"ektnaya determinatsiya smyslov v rabotah V.Frankla. // Vestnik Bishkekского gosudarstvennogo universiteta, 2009. – № 1(14). – S.43-46.
- [4] Tashimova F.S. Problema smysla zhizni v rabotah V.Frankla // Vestnik KazNU imeni al'-Farabi. Seriya: Psihologiya i sociologiya. – 2008. – № 2(25). – S.34-41.
- [5] Ehrikson Eh. Identichnost': yunost' i krizis / per. s angl.; obshch.red. i predisl. A.V. Tolstyh. – М.: Progress, 1996.
- [6] Krajg G. Psihologiya razvitiya. – SPb, 2000. – 992 s.
- [7] Chudnovskij V.Eh. Psihologicheskie problemy smysla zhizni // Voprosy psihologii. – 1995. – №4.
- [8] Rubinshtejn S.L. Chelovek i mir // Problemy obshchej psihologii. – Izd.2 / отв. ред. E.V.Shorohovoj. – М.: Pedagogika, 1976.
- [9] Vajzer G.A. Otnoshenie starsheklassnikov k probleme smysla zhizni // Psihologicheskie, filosofskie i religioznye aspekty smysla zhizni. – М., 2001. – S.172-182.

[10] Gavrilova T.A., Gordienko M.R. Osmyslennost' zhizni i cennostnye orientacii starsheklassnikov // Psihologicheskie problemy smysla zhizni i akme: Ehlektronnyj sbornik materialov XXIII Mezhdunarodnogo simpoziuma. – M.: FGBNU PI RAO, 2013. – S.196.

[11] Shul'ga T.I. Osobennosti stanovleniya smyslozhiznennykh orientacij u detej i podrostkov grupy riska // Smysl zhizni, akme i professional'noe stanovlenie pedagoga. – M.: PI RAO, 2008. – S.377-394.

[12] Popova T.A. Forsajt-proekt po PIRAO – cennosti i smysly v nauchno-obrazovatel'nom proekte dlya molodezhi: Lichnostno-professional'noe i kar'ernoe razvitie: aktual'nye issledovaniya i forsajt proekty. – Sbornik statej. – M.: Izd-vo Pero, 2018. – S.233-236.

[13] Psihologicheskie problemy smysla zhizni i akme: Ehlektronnyj sbornik materialov Vtoroj Kazahstanskoj molodezhnoj sekcii XXIII Mezhdunarodnogo simpoziuma. – 9 dekabrya 2017 goda / pod red. Isalievoy S.T. i Popovoj T.A. – Almaty-Moskva: KazNPU imeni Abaya, 2018. – 131 s.

[14] Psihologicheskie problemy smysla zhizni i akme: Ehlektronnyj sbornik materialov Tret'ej Kazahstanskoj molodezhnoj sekcii XXIV Mezhdunarodnogo simpoziuma. – 8 dekabrya 2018 goda / pod red. Isalievoy S.T. i Popovoj T.A. – Almaty-Moskva: KazNPU imeni Abaya, 2019. – 211 s.

[15] Chudnovskij V.Eh. K voprosu o neobhodimosti uchebnogo kursa formirovaniya smyslozhiznennykh orientacij starsheklassnikov // Vestnik MGOU, Psihologicheskie nauki, 2015. – № 1. – S.66-72.

[16] Irvin D. Yalom. Existential Psychotherapy. N.Y.: «Basic Books», 1980. – M: Klass, 1999.

[17] Tashimova F.S. Kazahstanskaya molodezh' v poiskah smysla // Psihologicheskie problemy smysla zhizni i akme: Ehlektronnyj sbornik materialov Vtoroj Kazahstanskoj molodezhnoj sekcii XXIII Mezhdunarodnogo simpoziuma. – 9 dekabrya 2017 goda / pod red. Isalievoy S.T. i Popovoj T.A. – Almaty-Moskva: KazNPU imeni Abaya, 2018. – S.9-11.

[18] Tashimova F.S. Kazahstanskaya molodezh' v poiskah smysla // Psihologicheskie problemy smysla zhizni i akme: Ehlektronnyj sbornik materialov Tret'ej Kazahstanskoj molodezhnoj sekcii XXIV Mezhdunarodnogo simpoziuma. – 8 dekabrya 2018 goda / pod red. Isalievoy S.T. i Popovoj T.A. – Almaty-Moskva: KazNPU imeni Abaya, 2019. – S.21-23.

[19] Leont'ev D.A. Test smyslozhiznennykh orientacij (SZHO). 2-e izd. – M., 2000.

Экзистенциалды ағартудың өмір мен мағыналы бағдарлардың мағынасын түсіну деңгейіне әсері

Ф.С. Ташимова¹, А.А. Науменко², А.Р. Ризулла³, З.И. Мадьярова⁴

¹⁻⁴Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада адамның не үшін өмір сүретінін көрсететін күрделі және көпқырлы құбылыстардың біріретінде өмірдің мәні мәселесі қарастырылады. Өмірдің мәні тұлғалық бірегейліктің қалыптасу және өзін-өзіанықтау ерекшеліктеріне байланысты жас өспірім және жоғары мектеп жасында өзектіленеді, осыған байланысты ересек және кемелденген адамның прерогативі болып табылмайды. Оқушылардың змақсатын іздеу және түсіну қиындықтарды жеңуді ынталандыратын мағыналық бағдарларды қалыптастыруға әсеретеді және экзистенциалды үйемелдеу мен ағартуды болжайды. Біздің зерттеуіміздің нәтижелері өмірдің мәні мен мағыналық бағдарлардың өнімділігі ұғыну дәрежесінің өзара байланысын анықтауға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, экзистенциалды білім алған оқушылар өмірдің мағынасын және мағыналық бағдарларды түсінудің жоғары деңгейімен сипатталатыны анықталды

Түйін сөздер: Жоғарымағынасы, экзистенциалды ағарту, өмірдің мәні, мағынасы, өмір мағынасының бағдары.

The effect of existential education on the level of understanding the life meaning and life orientations

F.S. Tashimova¹, A.A. Naumenko², A.R. Rizulla³, Z.I. Madyarova⁴

¹⁻⁴Al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article deals with the problem of the life meaning, as one of the complex and multifaceted phenomena that reflects what a person lives for. The meaning of life is updated in adolescence and senior school age, due to the peculiarities of the formation of personal identity and self-determination, and therefore, it is not the prerogative of an adult and mature person. The search and understanding of one's own purpose in schoolchildren significantly influences the formation of life-long orientations, stimulating the overcoming of difficulties, and implies existential accompaniment and enlightenment. The results of our study allowed us to establish the relationship between the degree of awareness of life meaning and the productivity of life-meaning orientations. In particular, it has been established that existentially enlightened schoolchildren are characterized by a higher level of awareness of life meaning and life meaningful orientations.

Keywords: Super-sense, existential enlightenment, life meaning, life-sense orientations.

Поступила в редакцию 10.02.2019

FTAMI 14.25.07

А.С. МУСТОЯПОВА¹, Ұ.С. НУРГАЛИЕВА², С.Ш. ИЗТІЛЕУОВА³

^{1,3}С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті (Ақтөбе, Қазақстан),

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ МАМАНДЫҚҚА БЕЙІМДЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

Аңдатпа

Дарынды оқушылармен жұмыс жасауда кәсіби бағдар беру жұмысы маңызды. Мамандыққа бейімдеудің психологиялық ерекшеліктері айқындалған. Дарынды оқушыларды мамандыққа бейімдеу жұмысын атқаруды тиімді басқару және дамыту, ұйымдастырушылық және моральдік-психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету міндет болып табылады. Оқушылардың дарындылығын қалыптастыруда даму деңгейлері мен бойындағы нышаны, таланты мен бір немесе бірнеше саладағы мүмкіндіктері мен бағыттарын басты назарда ұсталынады. Сонымен қатар, олардың интеллектуалдық, академиялық жетістіктері, оқуда үздік атануы, шығармашылығы, өнері немесе ой ұшқырлығы, коммуникативтік құзыреттілігі және көшбасшылық қабілеті, көркемдік және психомоторлық іс-әрекеті назарға алынады. Мәселені шешуде олардың өз мүдделеріне, қабілеттеріне, қызығушылықтарына, қазіргі заманғы еңбек нарығының талаптарына сәйкес білім беру және кәсіптік саладағы мамандық таңдауға қабілеттілігі қалыптасады.

Түйін сөздер: дарындылық, дарынды оқушы, мамандыққа бейімдеу, дамыту, тұлға.

Кіріспе. Қазіргі қарқынды және тез әлеуметтік-технологиялық өзгерістер жағдайындағы қоғамға жаңа ақпараттың легі мен биологиялық, когнитивтік және нано-технологиялардың өмірге енуі дарындылық мәселесін өзектендіріп, жаңа серпілістер әкелді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде «жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту; білім алушылардың кәсіптік ұмтылысын қамтамасыз етуді» міндеттейді [1]. Елбасы Н.Ә. Назарбаев дарынды, жас талапты жастардың егеменді еліміздің жарқын болашағының ертеңі екеніне тоқтала кетіп: «Бізге керегі – шын дарындар. Нарық қол-аяғымызды қалай қыспасын мемлекет өзінің талантты ұлдары мен қыздарын, тарланбоз жүйріктерін қолдауға, қорғауға міндетті», – деп көрсеткен [2]. Осыған байланысты дарынды балалармен жұмыс жүргізу, оны тиімді басқару және дамыту, ұйымдастырушылық және моральдік-психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету әлеуметтік міндет болып табылады.

«Дарындылықты» көбінесе ғалымдар мен зерттеушілер «олар өздерінің құрбыластары мен құрдастарына қарағанда білім алуда ең жоғары нәтижелерге жеткен, әлеуметтік ортада жетістіктері мол болуы» ретінде түсіндіреді. Мұндай балалардың жетістікке жетуі мен дарындылығын дамыту перспективаларын анықтауда даму деңгейлері мен бойындағы нышаны, таланты мен мүмкіндіктері бір немесе бірнеше салада, бағытта көрінуі мүмкіндігі: интеллектуалдық, академиялық мүмкіндігі: интеллектуалдық, академиялық жетістіктері, оқуда үздік атануы, шығармашылығы, өнері немесе ой ұшқырлығы, коммуникативтік құзыреттілігі және көшбасшылық қабілеті, көркемдік және психомоторлық іс-әрекеті назарға алынады.

Дарындылық дегеніміз – адамзат баласының басқаларға қарағанда ерекше ойлау, талдау, еске сақтау қабілеті бар шығармашылық пен табысты жұмыс істейтін жеке тұлғада кездесетін қасиетті айтамыз. Жауапкершілігі мол, табандылық пен еңбекқорлық сияқты қа-білеттер оқушыларды жетістіктерге жетелейді. Н.Ожеговтың сөздігінде дарындылық «табиғаттан берілетін ерекше қабілет» деп анықтама берілген.

Осы мәселемен айналысқан көптеген ғалымдар дарындылықты генетикалық құбылыс деп қарастырған [3]. Оны белгілі бір даму сатысының соңғы нәтижесі деп түсіндіреді. Философ Плотонның өзі ақындықты «өнер мен білімнің арқасында емес, құдайдың анықтауы мен кернеген сезімнен» туындайды деген болатын. Ал, Сократ дарындылық пен талантқа қалай жеткенін, өзінің ерекше қабілетінің құпиясын түсіндіргенде «маған әрдайым көмекке мейірімді пірім – гений келеді» деп, ой ұшқырлығы мен тың ойлардың шабыттану әсерінен болатынына тоқталады.

Педагогикалық энциклопедияның берген анықтамасы бойынша: «Дарындылық – анықталған іс-әрекет аймағында ерекше сәттілікке жетуге рұқсат беретіндігін адам қабілеттілігі дамуының жоғары деңгейі» [4].

Дарындылықты немесе ерекше қабілеттілікті балалық шақтан көрінетін ерекшелік, даралық тұрғысынан қарастырған жөн. Ал, уақыт өте келе, тұлғаның есеюімен бұл қабілет өзінің арнаулы қырларын көрсетеді, пәндік дәрежеде мазмұнға ие болады.

Негізгі бөлім. Дарынды балаларға арнайы үйлестірілген оқыту бағдарламалары дайындалады. Сондықтанда олармен жұмыс жүйесінде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі маңызды орын алады. Оқушының болшақтағы мамандығы бойынша кәсіби таңдаудағы бағыты мұғалімнің кәсіби бағдар беру жұмысына байланысты.

Дарынды балалармен жұмыс істеуде оқытушының міндеттеріне тоқталсақ: дарындылықты анықтау және дамыту мәселесіне ерекше көңіл бөліп, сол бағытта диагностикалық, дамытушылық жұмыс жасау; дарынды оқушыға қосымша тереңдетілген бағдарламаларды таңдай біліп, олардың өздігімен жұмыс істеуіне, шығармашылық ізденістеріне қажетті кеңестер беру; жұмысқа қажетті материалдар мен тиімді әдістер тауып, жұмыстың мақсатын нақты қоя білу; оқушыға дұрыс бағыт-бағдар беру арқылы оның ғылыми-зерттеу жұмысымен айналуына жағдай туғызу; педагогикалық үрдісті диагностикалау жұмысын жүргізіп, оларды бір-бірімен байланысты алу; дарындылықты анықтауда әр түрлі психодиагностикалық әдістемелерді, ал дамытуда оқытудың әр түрлі жаңа технологияларын тиімді қолдана білу; оқушыны жақсы көруі және қабілеті жоғары оқушылармен жағымды қарым-

қатынаста болуы; дарынды оқушымен жұмысқа тұрақты қызығу танытуы және нәтижелі әдіс-тәсілдерді талмай іздеуі; дарынды оқушының ата-анасымен тығыз байланыс орнату; дарынды оқушымен жұмыс кезінде жоғары нәтижелерге жетуге ұмтылуы; өз пәнін мемлекеттік стандарт деңгейіне сай жоғары дейгейде білуі; қызмет нысанын, яғни, бірыңғай педагогикалық үрдісті білу; оқушы дарындылығының үлгісін білу; жеке тұлға теориясын, оны қалыптастырудың әдіс-тәсілін білу; дарынды оқушыны оқыту, тәрбиелеу үрдісінде үлгерімге ғана тоқталмай оның басқа көрсеткіштерімен байланысына көңіл бөлуі [5].

Әрбір адам ерте балалық шақ кезеңінен бастап үлкен жетістікке жетуді армандайды. Жастық шақ – ізденіс, сенімділік, күдік, мазасыздану кезеңі десек, ерте жаста балалардың көбісі іс-әрекеттің әртүрлі түрлеріне деген қабілеттілігін байқаймыз. Бірақ жас келе бұл қабілеттіліктер жас адамның кәсіби тұрақтылығының басты бағдары болмайды. Себебі қабілеттерді дамытпаса, бала бойындағы бар таланттар көмескіленіп, дамусыз ескерілмей қалатын жайттар көп кездеседі.

Бірақ қазіргі әлеуметтік-экономикалық даму қарқынына сай әр жеке тұлға кәсіби іс-әрекетте сәттілікке жету үшін тек арнайы қабілеттілік, білімділік, шығармашылыққа ие болу керек. Сондықтан, балалардың сонымен қатар ата-аналардың, оқушылардың алдында жаңа талап туындайды: әлеуетті көтеру, интеллектуалдық дарындылық, жеке тұлға дамуындағы дербестіктің көрінуі және осының негізінде өз болашағын анықтауы.

Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан қоғамға ерекше дарынды балалардың интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етеді. Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектерін талдай келе, дарындылықтың мән-мағынасын анықтай келе, біз баланың дарындылығы деп, оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің жоғары көрсеткіштеріне қол жеткізуімен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз [6].

Көптеген балалар ерте кезден бастап, әртүрлі іс-әрекет түрлеріне қабілеттілік білдіреді

(сурет салады, билейді, музыкалық инструменттерде ойнайды, ән айтады т.б.). Бірақ уақыты келе, бұл қабілеттіліктердің көрінісі бәсеңдеп, жас адамның мамандығының негізіне айналмайды, ол адам жай ғана «орташа» бейімділікке айналады. Қазіргі кездегі жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдай бойынша, бір кәсіптің шебері болу үшін іс-әрекетте табысқа жалпы және арнайы қабілеттің ең болмағанда аз ғана бөлігімен, білімділікпен, шығармашылықпен қамтамасыз етілгенде ғана жетуге болады. Сондықтан, балалар алдында, сонымен қатар, ата-аналар, мұғалімдер алдында да жаңа міндет тұр, яғни жеке тұлғаның әлеуетін зерттеу, дамыту және осының негізінде баланың болашағын анықтау, әрі мамандыққа бейімділігін ерте кезден бастап анықтау мен дамыту болып табылады.

Дарындылық әрбір баланың ақыл-сана, оқу, шығармашылық, көркем-өнер, адам аралық қатынастар түзу және психомоторлық қызметтерінде көрініс береді.

Ғалымдардың еңбектерін сараптай келе, дарынды балаларға келесідей қасиеттер тән: аса зейінділік, істе жинақылық, қызығушылықта тұрақтылық, әрқашан қызметке дайын болу; мұндай тұлғалар сонымен бірге, мақсатқа жетуде ақылға сай табандылыққа ие, еңбекте шаршап-шалдығуды білмейді, басқалармен салыстырғанда интеллекттік деңгейінің анағұрлым жоғары болуы. Өз қызығушылықтары бағытында дарындылар қайтпас қажырлылық таныта алады. Дарынды бала өзін қызықтырған іспен бірнеше сағат шұғылданып, қажет болса, оған бірнеше күндер бойы қайта оралып, көздегеніне жетпейінше, әрекетін тоқтатпайды. Олар ерте кезден-ақ бір іске, қалаулары бойынша кәсіпке бейімділігін анықтай алады.

Дарынды балаларды мамандыққа бейімдеу барысында келесідей психологиялық ерекшеліктерге көңіл бөлу қажет: дарынды оқушының ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылу деңгейі мен өлшемін ескеру; жан-жақты ақпараттандыру; коммуникативті бейімдеу; кәсіби білімнің қажеттігін, өзіндік бағасын арттыру; қызығушылығы бойынша білім-білік дағдыларын тереңдету, өз ойын еркін жеткізуге үйрету, дарынды оқушыны жан-жақты дамыту, ізденістік жолға ынталандыру; дарынды оқушының шығармашылық бағытының ашылуына, дамуына, қоршаған ортаға

өзін-өзі жарнамалауына көмек көрсету; арнайы мамандыққа қабілетті екендігін тани білу, әрі оны шыңдай түсу (мысалы: музыка, математика т.с.с); баланың жас ерекшелігіне көңіл бөлу; психологиялық саулығын қамтамасыз ету; мамандыққа бейімдеу барысында тиімді педагогикалық, психологиялық әдіс-тәсілдерді шебер қолдана білу; баланың жеткен жетістігін ескеру, марапаттау, назардан сырт тысқару қалдырмау.

Дарынды балаларды өз құрдастарына қарағанда өздерінің болашақ мамандығы, кәсіби туралы мәселе көбірек толғандырады. Дарынды жастардың алдында тұрған кәсіби мансабының дұрыс құрылуына сенімсіздігінің әрі қанағаттанбауының үш негізгі себептерін атап көрсетуге болады: бір жағынан нұсқалардың көптігі; екінші жағынан қызығушылықтарының көп болмауы; шешім қабылдай алмауы. Болашақ маман ретінде кәсіби саладағы мансабын өсірудегі мүмкіндігі түрлі бағыттары мен нұсқаларының көп таңдауы әлеуеті жоғары дарынды балаларға тән. Ерекше дарындылығы бар балалар үшін, керісінше, қызығушылықтың тар болуы, өзінің бейімділіктері мен қабілеттері шеңберінен шыға алмауы тән.

Жеке тұлға бойындағы әлеуеттің көптілігі дарынды оқушылардың болашақтағы кәсібін таңдауы мен мансабын көтерудегі қиындықтардың негізгі себебі ретінде қарастырылады. Ол қызметті таңдауға және қызметтің түрлі салаларында құзыреттілікті дамытудың жоғары деңгейіне қол жеткізуге дайындық ретінде айқындалады.

Белгісіздіктен қорқу барысында мұндай оқушылар мансабы туралы шешім қабылдауды кейінге қалдыруды қалайды. Олар мүмкін болса түрлі салаларда күш сынауға әзір, бірақ істе, оқуда белгілі бір мақсат болмағандықтан қызығушылықсыз жалғастырады. Кейде табысқа жеткенмен, өзіне қанағаттануы екіталай.

Егер оқушы қандай да бір іспен, ынтамен айналысуға ұмтылса, оған мамандық таңдауда қажетті ресурстармен қамтамасыз ету үшін тиісті дағдылар мен біліктерді дамытуға көмектесу керек. Дарындылық көріністері дәстүрлі академиялық салаларда ғана емес, ойын іс-әрекетінде де байқалуы мүмкін, сондықтан оның қандай сапасын қолдауды талап

ететінін (кеңістіктік қиял, сөздік шығармашылық және т.б.) ғана анықтау қажет. Ата-аналар балаларының дарындылықтың ерте көріністерін шектеуге және тыйым салуға болмайды, тіпті олар болашақ кәсібіне байланысты болмаса да, екінші жағынан, қысым көрсету, сабақтардың көптігі, қарқынды кестесі және ата-ананың балаға деген жоғары назары, қадағалауы (мысалы, музыкамен айналысуға) баланың сабаққа деген қызығушылығын кетіруі мүмкін.

Дарынды балалармен жұмыс барысында бағдарламаларда оқытушыға қойылатын өлшемдер мен көрсекіштер белгіленген. “Astor” американ бағдарламасының өлшемдеріне сәйкес дарынды балалармен жұмыс істеу үшін мұғалімге қажетті қасиеттер: қайырымды, әрі әділетті болу; дарынды балалар психологиясының ерекшеліктерін білуі тиіс, олардың қажеттіліктері мен қызығуларын сезінуі; ақыл-ой дамуы жоғары деңгейде болуы; қызығуы мен шеберлік шеңбері кең болуы; педагогикадан тыс басқа кәсіптен білімі болуы мен жан-жақтығы; дарынды балаларды оқытуға байланысты түрліше міндеттерді орындауға дайындығының жоғарылығы; жағдыттарда икемді, әрі өзін үнемі жетілдіріп отыруы тиіс; дүниетанымы кеңдігі мен шығармашылық іс-әрекетте дәстүрлі емес жолдарды таңдауы мен тың мүмкіндіктерді ұсынуы.

Дарынды балаларды мамандыққа бейімдеу барысында дамыту қажет болып табылатын маңызды қабілеттер мен шеберліктер қатарына төмендегілер жатады:

1. *Танымдық қабілеттер мен дағдылар*: үлкен ақпарат көлемін меңгеру; бай сөздік қор; себеп-салдарлы байланыстарды анықтау; жасырын тәуелділіктер мен байланыстарды табу; қорытындыларды жасай білу; күрделі мәселелерді шешуге қатысу; ақпаратты ұйымдастыру; көзге көрінбейтін айырмашылықтарды байқай білу шеберлігі; кездейсоқ жағдайларды талдай білу; нәтижені де бағалай білу шеберлігі; болжам құра білу; идеяларды тәжірибеде қолдана білу; ойлаудағы сыншылдық; жоғары дәрежедегі білуге құмарлық.

2. *Шығармашылық қабілеттер*: дивергентті ойлау; ойлау мен іс-әрекеттегі икемділік; ойлау жылдамдығы; ерекше идеялар айта білу, жаңа нәрсе ойлап табу; қиялдың ұшқырлығы; жоғары эстетикалық құндылықтар; дамыған ішкі сезім.

3. *Эмоционалды аумақ ерекшеліктері*: реалистік «Мен – тұжырымдама»; өзгелерге сыйластық; адамдарға эмпатикалық қарым-қатынас; өзге адамдар ерекшеліктеріне шыдамдылық; өзін талдауға бейімділік; сынға шыдамды көзқарас таныта білуі; тапсырманы орындаудағы табандылық; жарысқұмарлық; ойлаудағы тәуелсіздік; әзіл айта білуі; өз күші мен қабілетіне сенімділік; ішкі мотивация [7].

Жалпы алғанда дарынды балаларды мамандыққа бейімдеу барысында оқытушының алатын орны мен рөлі ерекше маңызды болып табылады. Дарынды және қабілеті жоғары балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің рөлі – білімді таратушы жай мұғалімнің қалыпты рөлінен ерекшелігі байқалады. Олардың міндеті білімді ғана беру емес, оқушының өзіндік мүмкіндігін ашуы тиіс. Дарынды балалармен жұмыс істеуде оқушының өзіндік дамуына, бағалауына және ойлау дербестігіне көп көңіл бөлінеді. Бұл шығармашылық әлеуетінің айқандалуына мүмкіндік туғызады. Дарындылықтың бағалануы тестілеуге ғана негізделмеуі керек – оның дәрежесі мен өзіндік ерекшелігі оқыту мен тәрбиелеу барысында, балалардың белгілі бір мазмұндағы іс-әрекетті атқаруы кезінде байқалады.

Дегенмен, олардың білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейде оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, мамандыққа бейімдеу маңызды болып қала бермек.

Сонымен, дарынды балаларды мамандыққа бейімдеудің ерекшеліктері:

1. Арнайы ұйымдастырған жұмыстар арқылы дарынды оқушыларды қолдаудың қажетті деңгейін жүзеге асыру қажет.

2. Мектепте кәсіптік бағдар беру әдістемесінің қажеттілігі өзекті болып табылады.

3. Оқушының кәсіби даярлықтағы өзін-өзі анықтауын жүзеге асыру. Дарынды балаларды мамандыққа бейімдеу олардың жеке-дара ерекшеліктеріне сай жүргізілуі қажет.

Дарынды балалармен жұмыс істеу үшін педагогтарды, әлеуметтік педагогты және басқа да мамандарды даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйесін құру:

– дарынды оқушылармен жұмыс жүйесін қалыптастыру;

– жоғары оқу орнына дейінгі дайындық бо-

йынша мектептің жоғары оқу орындарымен ынтымақтастығы;

– қабілетті және дарынды балаларды ерте диагностикалауға арналған банк, технологиялар мен бағдарламаларды қалыптастыру. Мектептің қабілетті және дарынды балаларын зерттеу және дамыту үшін функционалдық, педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің стратегиясы мен тактикасын әзірлеу.

Қорытынды. Оқушылардың дарындылықтарын арттыруда мектеп өз бағдарламасын құрып, сол бағытта жұмыс барысын ұйымдастырады. Қабілетті және дарынды балаларды ерте жастан диагностикалауға арналған деректер көзін жинақтау, материалдар мен технологиялары мен бағдарламалардың қалыптастыру. Ерекше қабілетті және дарынды балаларды дамыту мен зерттеуді функционалдық, педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету үшін оның стратегиясы мен тактикасын белгілеу маңызды. Оқушылардың жан-жақты дүниетанымын арттыруда, әр сала бойынша білім көкжиегін ашып, жүйесін кеңейтуде жоғары шығармашылық, зияткерлік деңгейдегі қосымша сапалы білім беру қызметтеріне сұранысты қанағаттандыру қажет.

Осы бағыттағы жұмыс нәтижелі болу үшін қамтамасыз етіледі:

– дарынды балалармен тікелей жұмыс жасайтын педагогтарды, әлеуметтік педагогтарды қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйе құру және оны қалыптастыру;

– мектептің жоғары оқу орындарымен ынтымақтастығы арттыру, жоғары оқу орнына түсуге дайындық жасау;

– сұранысқа бағдарланған факультативтік және арнайы курстарды енгізу;

– пәндік олимпиадаларға, түрлі жарыстарға, фестивальдарға қатысуларын қадағалау және оларды демеу арқылы табыстылық көрсеткіштерінің артуына жағдай жасау.

Дарынды оқушыларды мамандыққа бейімдеуде интернет желісіндегі ақпараттардың маңызы зор. Интернетте дарынды оқушылармен жұмыс істеу бағыттарының бірі – ғылыми жаңалықтар, ізденістер мен дербес және топ

тық ғылыми зерттеуді ұйымдастыру, жүргізу әдістемесі туралы баяндайтын мамандандырылған сайттар мен порталдар желісін құру.

Сонымен қатар, дарынды балалардың білім алуы мен дамуына септігін тигізетін, ғылыми негізделген тұжырымдарды интернеттен тиімді пайдалануда ата-аналар мен педагогтарға арналған ресурстарды талдау кезінде анықталған келесі басым бағыттарға бағдарлануға болады: дарынды балаларды оқытудың ерекшелігі, әдістемесі туралы ақпаратты тарату үшін және мүдделі оқырмандардың түрлі мақсатты топтарына шығуда интернет желісін пайдалану; онлайн тестілеу көмегімен дарынды балаларды іздеу және анықтау; қашықтықтан оқыту, әртүрлі курстар, жекелеген сабақтар, факультативтер, зерттеу жобалары мен бағдарламаларын өткізу және т.б.

Соңғы уақытта дарынды оқушыларды мамандыққа бейімдеуде еліміздің, шет елдердің жетекші жоғары оқу орындарының жанынан құрылған үздік сырттай мектептер болашақ ғылыми кадрларды даярлауға елеулі ықпал етуде. Ғылыми-зерттеудің, тың ізденістердің, шығармашылықпен жұмыс істеудің зерттеу стилін қалыптастырады. Дарынды оқушыларға әлеуметтік жағдайларына қарамастан бейіналды және бейіндік білім алуға тең мүмкіндік беру сырттай мектептердің мәртебелік қызмет түріне айналған.

Дарынды оқушыларды мамандыққа бейімдеуде олардың кәсіби даярлықта өзін-өзі анықтауы маңызды. Дарынды оқушының кәсіби даярлықтағы өзін-өзі анықтауы – бұл мамандық таңдауда өзіндік ұстамын саналы және жоғары жауапкершілікпен жүзеге асыруға ықпал ететін жеке тұлғаның интеграциялық қасиеті. Кәсіби өзін-өзі анықтауды психологиялық және әлеуметтік-мәдени феномені оның күрделі интегративтік сипатын көрсетеді.

Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауда тұлғалық өзгерістердің болуы оның өзін оныөзіндік талдауда көрінетін қабілеттері, оқу және кәсіптік әрекеттегі іскерліктері мен жинақтаған тәжірибесі көрінеді. Нәтижесінде, жеке тұлғаның өз мүдделеріне, қабілеттеріне, қызығушылықтарына, қазіргі заманғы еңбек нарығының талаптарына сәйкес білім беру және кәсіптік саладағы мамандық таңдауға қабілеттілігі қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Білім туралы: Қазақстан Республикасының Заңы. – № 319-III ҚРЗ [Электрондық ресурс]: URL: www.edu.gov.kz. (04.07.2018. толықтыруларымен).
- [2] Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ: Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жолдауы. – Астана, 2014.
- [3] Seitenova S.S., Knisarina M., Kaplieva A., Mustoyapova A.S. The formation of management skills in junior schoolchildren: the analysis of the problem: Medwell Journals 11(10), 2016.-2636-2641.
- [4] Психологиялық-педагогикалық сөздік. – Алматы: Арыс, 2011.
- [5] Педагогика и психология одаренности школьников (под ред. У.Б.Жексенбаевой, А.К.Сатовой). – Алматы, 2012.
- [6] Психология одаренности детей и подростков / Под.ред. Н.С.Лейтеса. – Москва: Академия, 1996.
- [7] Резапкина Г.В. Я и моя профессия / Программа профессионального самоопределения для подростков: Учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М.: Генезис, 2004.

References:

- [1] Bilim turaly: Qazaqstan Respublikasynun Zaңy. – № 319-III QRZ [Elektronдық resurs]: URL: www.edu.gov.kz. (04.07.2018. toлықtyrularymen).
- [2] Qazaqstan zholy – 2050: Bir maqsat, bir mydde, bir bolashak: Qazaqstan Prezidenti N.Ә.Nazarbaevtyñ ZHoldauy. – Astana, 2014.
- [3] Seitenova S.S., Knisarina M., Kaplieva A., Mustoyapova A.S. The formation of management skills in junior schoolchildren: the analysis of the problem: Medwell Journals 11(10), 2016.-2636-2641.
- [4] Psihologiyalyk-pedagogikalыk sözdik. – Almaty: Arys, 2011.
- [5] Pedagogika i psihologiya odarennosti shkol'nikov (pod red. U.B.ZHeksenbaevoy, A.K.Satovoj). – Almaty, 2012.
- [6] Psihologiya odarennosti detej i podrostkov / Pod.red. N.S.Lejtesa. – Moskva: Akademiya, 1996.
- [7] Rezapkina G.V. YA i moya professiya / Programma professional'nogo samoopredeleniya dlya podrostkov: Uchebno-metodicheskoe posobie dlya shkol'nyh psihologov i pedagogov. – M.: Genezis, 2004.

Психологический аспект профессиональной адаптации одаренных детей

A.S. Mustoyapova¹, U.S. Nurgaliyeva², S.Sh. Iztleuova³

*^{1,3}Ақтөбінский университет имени С.Баишева
(Ақтөбе, Қазақстан),*

*²Қазақский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Қазақстан)*

Аннотация

В работе с одаренными учащимися важна профориентационная работа. Определены психологические особенности профессиональной адаптации. При работе по эффективному управлению и развитию профессиональной адаптации одаренных учащихся стоит задача организационного и морально-психологического обеспечения. В формировании одаренности учащихся особое внимание уделяется уровню и характеру развития, таланту, возможностям и направлениям в одной или нескольких областях. Кроме того, принимаются во внимание их интеллектуальные, академические достижения, отличные успехи в учебе, в творчестве, искусство или оригинальность мысли, коммуникативные компетенции и лидерские способности, художественная и психомоторная деятельность. В решении проблемы формируется их способность к выбору профессии в образовательной и профессиональной сферах в соответствии со своими интересами, способностями, интересами, требованиями современного рынка труда.

Ключевые слова: одаренность, одаренный ученик, адаптация к профессии, развитие, личность.

Psychological aspect of professional adaptation of gifted children

A.S. Mustoyapova¹, U.S. Nurgaliyeva², S.Sh. Iztleuova³

*^{1,3}Aktobe University named after S.Bayshev
(Aktobe, Kazakhstan)*

*²Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan),*

Abstract

Vocational orientation work is very important in working with gifted children. Defined psychological features of professional adaptation. When working on the effective management and development of professional adaptation of gifted children is staying the task of organizational and moral-psychological support. In forming gifted students the special attention is spared to the level and character of development, talent, possibilities and directions in one or a few areas. In addition, their intellectual, academic achievements, excellent successes in studies, in work, art or originality of idea, communicative competences and leader capabilities, artistic and psychomotor activity are taken into account. In the decision of problem is forming their capacity of choosing the profession in educational and professional spheres in accordance with the interests, capabilities, interests, requirements of modern labour-market.

Keywords: capability, gifted pupil, adaptation to work, development, person

Редакцияға қабылданды 25.12.2018

МРНТИ 15.81.21

А.С. ҚОСШЫҒҰЛОВА¹, Л.О. САРСЕНБАЕВА²

¹⁻²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ӨЗДІГІНЕН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі заманғы студенттердің оқу іс-әрекеттерін өздігінен ұйымдастырудың психологиялық ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар, жоғары білім беру үдерісінің мазмұнын жетілдіру, оқыту жұмыстарының түрлері мен әдістерін оңтайландыру, болашақ мамандарға арналған оқу бағдарламаларын өзгерту мәселесі қарастырылуда. Бұдан басқа, автор өзінің егжей-тегжейлі сипаттамалары бар білім беру қызметінің өзін-өзі ұйымдастыру кезеңдерін сипаттайды. Сондай-ақ, білім беру ісінің өзін-өзі ұйымдастырудағы жоғары деңгейдегі білім беру қазіргі заманғы студенттердің білім беру қызметін ғана емес, өзін-өзі тәрбиелеу және болашақта кәсіби қызметті жүзеге асыруға шығармашылық көзқарасын қамтамасыз ете алады. Ұсынылған кезеңдерге сәйкес өзіндік психологиялық компоненттерінің сипаттамасымен өзін-өзі ұйымдастыратын білім беру қызметінің алты жалпы дағдылары анықталып көрсетілді.

Түйін сөздер: өзін-өзі ұйымдастыру, студенттердің оқу іс-әрекеті, болашақ мамандар, өздігінен білім алу, өзін-өзі реттеу, білім сапасы.

Кіріспе. Қазіргі кездегі жоғары оқу орындарындағы білім беру үрдісі бірқатар объективтік факторлардың ықпалдарынан айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Біздің қоғамда әлеуметтік, экономикалық, саяси бағыттардың түбегейлі ауысуы және құндылықтардың қайта бағалануы байқалуда. Бұл қалыптасқан жағдай жоғары мектептегі білім беру үрдісінің мазмұнын жетілдіруді, оқу ісінің түрлерін, әдістерін оңтайландыруды, болашақ мамандарды даярлау бағдарламаларын өзгертуін талап етеді.

Қазіргі заманғы студенттерді жоғары оқу орындарында кәсіби даярлау деңгейіне, білім берудің мақсаттарына, мазмұнына қойылатын талаптардың өзгеруі, білім беру сапасы мәселесін бірінші кезекке қойып отыр.

Негізгі бөлім. Қазіргі жоғары оқу орнының білім беру үрдісі бүгінгі студент ұстанымдарының белсенді өзгерісін көрсетеді: оқыту объектісінен оқу іс-әрекетінің белсенді және саналы субъектісіне дейін. Болашақ мамандар-мамандарды даярлау үрдісін дәстүрлі ғылыми-әдістемелік қамтамасыздық деңгейінде жүзеге асыру өте күрделі болып табылады.

Сондықтан оқытудың, тәрбие берудің, бақылаудың белсенді түрлері мен әдістері сұранысқа ие болуда.

мамандарды даярлау үрдісін дәстүрлі ғылы

Олардың адекватты қызметі үшін оқу іс-әрекетін өзіндік ұйымдастырудың дағдыларын игеру қажет [1].

Осыған байланысты қазіргі жағдайда студенттердің оқу іс-әрекетін өзіндік ұйымдастыру дағдыларын қалыптастырудың маңызы артуда. Психологиялық, педагогикалық және әдістемелік зерттеулердің талдауы өзін-өзі ұйымдастыру оқу іс-әрекеті құрылымында аса маңызды орынға ие және оны өздігінен басқару жүйесінің негізгі буындарының бірі болып табылатындығына сендіреді. Өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларының қалыптасқандығы болашақ маманға оқытудың шарттары мен міндеттерін оңтайлы талдауға, өзінің оқу іс-әрекетінің үрдісі мен нәтижелерін тиімді жоспарлауға және ұйымдастыруға, адекватты бағалауға, уақытымен түзетуге, өзгеше айтқанда, оны басқаруға мүмкіндік береді. Студенттердің бойында аталған дағдылардың қалыптасуынан олардың оқудағы белсенділі-

гі, дайындықтарының сапасы, сонымен қатар олардың оқу іс-әрекетінің тиімділігі мен нәтижелілігі байқалады.

Студенттердің оқу іс-әрекетін өздігінен ұйымдастыру мәселесінің өзектілігі екі құрамды бөліктерден тұрады: біріншісі – үнемі әрекетті, ал екіншісі – жағдаятты болып табылады. Өзін-өзі ұйымдастыру мәселесінің үнемі өзекті болуы, оқу үрдісін ұйымдастыру жүйесінің маңызды бөлігі болуымен байланысты. Ол, өз кезегінде, білім беру сапасын қамтамасыз ету жүйесінің маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Өзін-өзі ұйымдастыру мәселесінің жағдаятты өзектілігі күрделі өзгерістерді кешіп жатқан қазіргі білім беру жүйесінің жағдайымен анықталады.

2016-2019 жж. арналған Қазақстан Республикасының білім және ғылымды дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында кәсіби білім берудің негізгі міндеттері белгіленген: «Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, білікті, жауапты, өз мамандығын еркін меңгерген және қызметтің тиісті бағыттарына бағдарланған, үздіксіз кәсіптік өсуге, әлеуметтік және кәсіби ұтқырлыққа дайын әлемдік стандарттар деңгейінде мамандығы бойынша тиімді қызмет атқаруға қабілетті, білікті қызметкерлерді дайындау; тиісті білім алуда жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыру» [2]. Өздігінен жұмыс атқару үшін оны ұйымдастыру бойынша тиісті дағдылар, сонымен қатар өз іс-әрекетін ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері мен техникалары қажет. Студенттердің бойында өзін-өзі ұйымдастырудың дағдылары мен икемдерін, мотивациясының ерекшеліктері [3, 4], оларды диагностикалаудың құралдарын дамытуды болжайтын тікелей студенттерге оқу материалдарының маңызды бөліктерін жеткізу оқыту әдістемесіне жаңа талаптар қояды.

Аталған мәселенің көптеген зерттеулерде кеңінен ұсынылған феноменіне қарамастан, психология-педагогикалық әдебиеттерде өзін-өзі ұйымдастырудың тұрақты анықтамасы әзірше жоқ. Өзін-өзі ұйымдастыру мәселесі оқу іс-әрекетінің көптеген аспектілерімен байланысты қарастырылады: оқу іс-әрекетін тиімді

жүргізудің дағдыларын қалыптастыру; студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру; өздігінен білім алу іс-әрекетін қалыптастыру және жетілдіру; өзін-өзі тәрбиелеуді жүзеге асыру; тұлғаның іс-әрекет барысында өзін-өзі көрсетуі.

Тұлғаның өзін-өзі ұйымдастырудың психологиялық негіздері К.А. Абульханова-Славская, Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович және басқа ресейлік ғалымдар зерттеулерінде қарастырылды [5, 6]. Білім беру ісінің өзін-өзі ұйымдастыруын қалыптастыру процесі В.Граф [7], А.Д. Ишков [8, 9, 10], С.Костромина [11], Б.Резеда [12], Б.Оспанова [13] және т.б. жазбаларында көрініс тапқан.

В.Н. Донцов өзін-өзі ұйымдастыруды өзіне бағытталған және өзімен жеке жүзеге асырылатын ұйымдастырушылық іс-әрекеттің түрі ретінде қарастырады [1]. С.С. Амирова өзін-өзі ұйымдастыруды қоғамдық және тұлғалық маңызды міндеттерді шешуге бағытталған адам мінезінің интеллектуалды, эмоционалды және ерікті-моральдық қырларын іс-әрекет барысында жетілдіру мақсатында адамның өз-өзімен саналы жұмыс ұйымдастыру мәселесі ретінде қарастырады [1]. В.В. Давыдов және А.К. Осницкий өзін-өзі ұйымдастыруды құрылымында өзін-өзі бақылау (болжамды, біртіндеп, қорытынды) және өзін-өзі бағалау айқын байқалатын, оқу іс-әрекетінің түрі ретінде белгілейді.

Өзін-өзі ұйымдастыру үрдісі тұлға өзін дамыту мақсаттарына жету үшін белгілеген жолдарымен сипатталады. Өзін-өзі ұйымдастыру мәселесінің көптеген аспектілерін анықтауға арналған зерттеулердің талдауы бұл құбылыстың жан-жақты қарастырылатынын, екінші жағынан, өзін-өзі ұйымдастырудың құрамы мен құрылымына байланысты көзқарастардың анық қарама-қайшылығын көрсетеді.

Өзін-өзі ұйымдастыру мәселесінің зерттеуіне іс-әрекеттік көзқарас аясында қарағанда субстарктілі-қызметтік және құрылымдық-қызметтік бағыттарды белгілеуге болады. Субстарктілі-қызметтік бағытқа, біздің ойымызша, В.И. Андреев, Т.Н. Болдышева және т.б.

жұмыстарын жатқызуға болады. Олар негізінен өзін-өзі ұйымдастыру үрдісінің жеке компоненттерін зерттеуге бағытталған. Құрылымдық-қызметтік бағытқа И.И.Ильясов, В.Я.Ляудис, Р.Х. Шакуров және т.б. [1, 7, 14] зерттеулер жатады. Мұнда басты назар өзін-өзі ұйымдастыру үрдісінің қызметтік компоненттерінің арасындағы өзара байланыстарын қарастыруға аударылады. Бұл аталған мәселенің әрбір бөлігіне жүйелі қарауды және нақты негіздемені талап етеді. Осы орайда тіпті құрылымдық қызметтік бағытта да (зерттеушілердің түрлі көзқарастарын сәйкестендіруге нақты мүмкіндік болғанымен) осы күнге дейін өзін-өзі ұйымдастыру үрдісінің қызметтік компоненттерінің құрамы мен құрылымы жайында біртұтас түсінік қалыптаспаған, және соған сәйкес өзін-өзі ұйымдастыру үрдісінің ерекшеліктерін диагностикалаудың жалпыға ортақ қабылданған әдістемелері жоқ.

Тұлғалық тәсілдемеде зерттеушілер бөліктердің алуан түрлі және әр түрлі бағытталған жиынтықтарын белгілейді. Олар ұйымшылдық (жеке өзіндік ұйымдастыру) сияқты психикалық қасиетті: интеллектуалдық қабілеттер; өзіндік бағалаулар және ұстанымдар; түрткілер, эмоционалдық және еріктік үрдістер; құндылық бағдарлар және қызығушылықтардың бағыттылығы, әлеуметтік ұстанымдар; психологиялық, әлеуметтік-психологиялық және моральдық-адамгершілік және т.б. сипаттарды қалыптастырады.

Осылайша, біздің ойымызша, студенттердің оқу іс-әрекеті – ол оқу-танымдық міндеттерді шешу бойынша қажетті білім мен дағдыларды, әрекет ету тәсілдерін игеруді қамтитын студенттің саналы, мақсатты, өзін-өзі басқаратын іс-әрекет үрдісі; оқу іс-әрекетін өздігінен ұйымдастыру – бұл өзінің оқу еңбегін өздігінен ұтымды ұйымдастырудың міндеттерін шешуге және оны жүзеге асыруға бағытталған, интеллектуалдық іс-әрекеттер жүйесі арқылы жүзеге асырылатын, өзін-өзі басқару және өзін-өзі жетілдіру жұмысының мақсаттары мен міндеттеріне бағытталған студенттің қызметі.

Студенттердің оқу іс-әрекетінің өздігінен ұйымдастырылуының рөлін түсіну үшін оның

оның негізгі қызметтері белгіленді: білім беретін, дамытушы, басқарушы, реттеуші, оқу іс-әрекетін оңтайландыру қызметі [1]. Зерттелетін мәселе бойынша ғылыми әдебиеттер мен өз зерттеулеріміздің талдамасы келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді: өзін-өзі ұйымдастыру оқу іс-әрекетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, студенттердің бойында өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларының қалыптасқандығы олардың оқу іс-әрекетінің тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді, студенттерде өзін-өзі ұйымдастырудың деңгейі қаншалықты жоғары болса, оқу іс-әрекеті де соғұрлым табысты болады және іс-әрекет барысында өзін-өзі шығармашылық оқу іс-әрекетінің тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді, студенттерде өзін-өзі ұйымдастырудың деңгейі қаншалықты жоғары болса, оқу іс-әрекеті де соғұрлым табысты болады және іс-әрекет барысында өзін-өзі шығармашылық қырынан таныту, өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері көбірек болады. Демек, студенттердің осы аталған дағдыларын жоғары оқу орнында оқудың алғашқы жылынан бастап мақсатты және жүйелі түрде қалыптастыру қажет.

Оқу іс-әрекетінің және өзін-өзі ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін талдаудың негізінде оқу іс-әрекетінің өздігінен ұйымдастырылуын жүзеге асырудың кезеңдері белгіленді [7]: бағдарлы-мақсаттық, теориялық-диагностикалық, жобалау-конструктивті, технологиялық, бағалау-рефлексиялық, түзету (1-кесте).

Мұндай түрде бөлу шартты болып табылады, өйткені кезеңдер өзара байланысты, өзара толықтырушы және өзара тәуелді. Оқу іс-әрекетін өздігінен ұйымдастыру дағдысы ретінде білім алу субъектісінің өзінің оқу іс-әрекетін оңтайлы ұйымдастыратын және біртіндеп кезеңмен жүзеге асыратын қабілеті, оны түзету, жинақталған білімдерді, дағдыларды және тәжірибені саналы қолдану негізінде зерттеудің тиімділігін арттыру және оны ұйымдастыру үдерісін жетілдіру мақсатында аралық нәтижелерді ескеру қабілеті ұғынылады.

Белгіленген кезеңдерге сәйкес, негізгі психологиялық компоненттері бар алты жалпы өзін-өзі ұйымдастыру дағдылары анықталды:

1-кесте

Оқу іс-әрекетінің өздігінен ұйымдастырылуын жүзеге асырудың кезеңдері

Өзіндік ұйымдастырудың кезеңдері	Өзіндік ұйымдастыру кезеңдерінің сипаттамасы
1. Бағдарлы-мақсаттық	Бұл кезеңде оқу іс-әрекетінің мақсаты белгіленіп нақтыланады, соның негізінде оқу іс-әрекетін өзіндік ұйымдастырудың мақсаты тұжырымдалады, нәтижелері болжанады
2. Теориялық-диагностикалық	Оқу іс-әрекетінің жағдайы және оны жүзеге асыру шарттары, оның ағымдағы нәтижелері талданады; оқу іс-әрекеті мәселелерінің диагностикасы жасалады, олардың себептері теориялық тұрғыда талданады; оқу іс-әрекеті нәтижелерінің оның ұйымдастырылу үрдісіне тәуелділігі белгіленеді
3. Жобалау-конструктивті	Оқу іс-әрекеті үрдісін жоспарлауы және құрылымдауы жасалады, өзін-өзі ұйымдастырудың мазмұны анықталады, оқу іс-әрекетін өзіндік ұйымдастыру тәртібі жоспарланады
4. Технологиялық	Білім алу субъектісін және оқу іс-әрекетінің нәтижелерін үнемі бақылау барысында белгілі бір тәртіпте ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті жүзеге асырылады
5. Бағалау-рефлексиялық	Атқарылған жұмыс бағаланады, оның нәтижелері туралы қорытындылар жасалады. Ос-әрекетінің тиімділігін бағалаудың өлшемі ретінде мұнда студенттің рефлексиялық ұстанымы мен оқуға деген қатынасы саналады
6. Түзету	Қателер түзетіледі, жұмыстағы кемшіліктер жойылады, оқу іс-әрекетін өзіндік ұйымдастыру бойынша теориялық білімдер мен білім, білік, дағдыларды шығармашылық тұрғыда қолданудың негізінде оқу іс-әрекетін жетілдірудің жолдары мен тәсілдері анықталады

Мұндай түрде бөлу шартты болып табылады, өйткені кезеңдер өзара байланысты, өзара толықтырушы және өзара тәуелді. Оқу іс-әрекетін өздігінен ұйымдастыру дағдысы ретінде білім алу субъектісінің өзінің оқу іс-әрекетін оңтайлы ұйымдастыратын және біртіндеп кезеңмен жүзеге асыратын қабілеті, оны түзету, жинақталған білімдерді, дағдыларды және тәжірибені саналы қолдану негізінде зерттеудің тиімділігін арттыру және оны ұйымдастыру үдерісін жетілдіру мақсатында аралық нәтижелерді ескеру қабілеті ұғынылады.

Белгіленген кезеңдерге сәйкес, негізгі психологиялық компоненттері бар алты жалпы өзін-өзі ұйымдастыру дағдылары анықталды:

1) өзінің оқу іс-әрекетінің мақсаттары мен міндеттерін анықтау және қалыптастыру – жоғары оқу орнындағы оқу үдерісінің мақсаттары мен ерекшеліктерін түсіну; оқытудың соңғы мақсатын нақтылап, оны бірқатар аралық мақсаттарға бөлу; әр сабақта оқу мақсатын анықтап, соңғы нәтижемен және оған жету жолдарымен танысу; өзінің оқу іс-әрекетінің барысында шешілуі қажет мәселені тіркеп, тұжырымдайды; даму бағытын және тәуелсіз ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттерінің нәтижелерін болжайды;

2) өзінің оқу іс-әрекетінің жай-күйін талдауға және диагностикалауға қабілеттілігі - осы үлгілермен немесе белгіленген мақсаттармен салыстыру негізінде оқу іс-әрекеттерінің бастапқы күйін және нәтижелерін тіркеу және бағалау, оқу үрдісінің ерекшеліктерін айқындау: жағдайы, маңызды қасиеттері, артықшылықтары мен кемшіліктері; оқу іс-шараларын жүзеге асыру жағдайларын талдау және барабар бағалау; оқу іс-әрекеттерінің мәселелерін диагностикалау (қиындықтар, қателіктер, теріс нәтижелер және т.б.); білім беру қызметінің қол жеткізген нәтижелерінің қалаған, нормативтік талаптардан ауытқу себептерін, сондай-ақ табыстың себептерін теориялық тұрғыда талдау;

3) оқу іс-әрекеттерін жоспарлау және жобалау қабілеттілігі - оқу әрекеттерінің мазмұнын талдау және оның құрылымдық компоненттерін белгілеу; оқу іс-әрекеттерінің өзін-өзі ұйымдастыру мазмұнын таңдау (білім беру мақсаттарына жылдам, табысты жету үшін өзін-өзі ұйымдастырудың ең тиімді, үнемді әдістерін анықтау); оқу іс-әрекеттерінің өзінің жан-жақты дамуы мен демалысын ескере отырып, жоспар құру; курстастары мен оқытушы-

лардың жоспарлау бойынша оң тәжірибелерін зерттеу және ескеру;

4) жоспарға сәйкес оқыту іс-әрекеттерін ұйымдастыру және оны жүзеге асыру қабілеті – жоспар бойынша оқыту іс-әрекеттерін жүргізу; саналы және мақсатты түрде өзін бақылау, өзінің танымдық, ұйымдастырушылық және бақылау әрекеттерін ескеру; өз іс-әрекеттерінің ықтималды салдарын, мүмкін болатын қателерін және т.б. болжай отырып, оқиғалардың алдын-алу; өзінің оқу еңбегін ұтымды ұйымдастыру: ақыл-ой еңбегінің ұтымды және тиімді әдістерін, формалары мен әдістерін қолдану; өз уақытын ұтымды және үнемді пайдалану; өз еңбегін ағзаның мүмкіндіктері мен ерекшеліктеріне сәйкес жоспарлау; оқу іс-әрекеттеріне және оның ұйымдастырылуымен байланысты іс-әрекеттерге үлес қосатындай етіп курстастармен және оқытушылармен жағымды қарым-қатынас орнату, оқу іс-әрекетін өздігінен ұйымдастыру бойынша табысты тәжірибелерді зерттеу және қолдану; сессия алдында ыңғайсыздық тудырмас үшін оқуда белгілі ырғақты, жүйені, бірізділікті ұйымдастыру және сақтау;

5) өздерінің оқу іс-әрекеттерін және олардың нәтижелерін рефлексиялық тұрғыдан бағалай білу – өз мүмкіндіктерін және болашағын өздігінен бағалау; өзінің оқу іс-әрекетінің табыстылығын, оны ұйымдастырудағы үнемділігін бағалау өлшемдерін таңдау және бағалау; білім беру қызметінің бағыттары мен нәтижелерін белгіленген жоспармен салыстырып, орындалатын тәрбие жұмысын барабар бағалау, өзінің оқу еңбегінің нәтижелерін және сапасын, өз білімдерін, мүмкіндік

терін, білім алу және оны меңгеру жолдарын талдау; оқуға деген өз көзқарастарын негіздеу; өзінің оқу іс-әрекетін түзету перспективаларын, өзінің оқу еңбегінің түрлерін, әдіс-тәсілдерін жетілдіруді және оны ұйымдастыруды бағалау;

6) өзінің оқу іс-әрекетін ұйымдастыруды және оны жүзеге асыруды түзету және жетілдіру дағдылары – орын алған қателер мен олардың себептерін талдау; оқу іс-әрекетін нақты оқу жағдайына және олардың мүмкіндіктеріне сәйкес түзету; анықталған кемшілік-терді жою жолдарын айқындау және оң нәтижелерді бекіту; өзінің оқу іс-әрекетін ұйымдастырудағы жағымды жақтарын ұғынып, оларға белсенді түрде сүйену; өздерінің оқу іс-шараларының ұйымдастырылуындағы әлсіз жақтарды сезіну және оларды жүйелі түрде жою; оқу іс-әрекеттерін өздігінен ұйымдастыру бойынша білім, білік, дағдыларды шығармашылық тұрғыда қолдану және теориялық ұғынудың негізінде өзінің оқу іс-әрекеттерін одан әрі жетілдіру перспективаларын анықтау.

Осылайша, студенттердің оқу іс-әрекеттерін өздігінен ұйымдастыру дағдыларының қалыптастырылуы туралы барлық дағдылар компоненттерінің кешендік түрде дамуы жайындағы мәліметтердің негізінде айтуға болады. Білім беру ісінің өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларының жоғары деңгейі білім беру сапасының деңгейін көтеруі, студенттердің білім беру қызметін ғана емес, өзін-өзі тәрбиелеу және болашақта кәсіби қызметті жүзеге асыруға шығармашылық көзқарасын қамтамасыз етуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Амирова С.С. Самоорганизация личности в процессе обучения // Педагогика. –1993. – № 5. – С.49-52.
[2] Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 гг. [Электрондық ресурс]: URL: control.edu.gov.kz/.../gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-i-nauki.
[3] Джумажанова Г.К., Орынғалиева Ш.О. Студенттердің оқу іс-әрекеті мотивациясының ерекшеліктері / ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2014. – № 4(51). – 66-76 бб. [Электрондық ресурс]: URL: file:///C:/Users/User/Downloads/460-1-623-1-10-20160411.pdf.
[4] Тобагабылова И.А., Сейдрахманова Р.И. Студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері [Электрондық ресурс]: URL: <http://library.wksu.kz/>.pdf.
[5] Уваров Е.А. Психология самоорганизации личности как субъекта двигательной деятельности /Автореф. дис. ... д-ра психол.наук: 13.00.04. – СПб, 2007. – С. 362. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.dissercat.com/content/psikhologiya-samoorganizatsii-lichnosti-kak-subekta-dvigatelnoi-deyatelnosti>.
[6] Светоч В.Е. Взаимосвязь показателей самоорганизации жизни и стресспреодолевающего поведения личности / Автореф.дис. ... канд.психол.наук: 19.00.01. – М., 2012. – С.213. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.dissercat.com/content/vzaimosvyaz-pokazatelei-samoorganizatsii-vremeni-zhizni-i-stresspreodolevayushchego-povedeni>.

[7] Граф В., Ильясов И.И. и др. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов. – М.: МГУ, 1981. – С.79.

[8] Ишков, А.Д. Связь компонентов самоорганизации и личностных качеств студентов с успешностью в учебной деятельности / Автореферат дисс...канд. психол. наук: 19.00.07. – М., 2004. – С.202. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/psixologia-vozrasta/svjaz-komponentov-samoorganizacii-i-lichnostnyh-kachestv-studentov-s-uspeshnostju-v.html>.

[9] Ishkov A.D. The Features of Self-organization of Adults Studying at a Technical University / Procedia - Social and Behavioral Sciences. – Volume 142, 14 August 2014. – P.54-58 [Electronic resource]: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.587>. – <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814045157>.

[10] Ishkov A.D., Miloradova N.G., Chernyshev A.Y. The features of student's self-organization structure, who study "MBA in construction" program / Procedia – Social and Behavioral Sciences7 – 171(2015). – P.765-770 [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.org/article/n/1391226>.

[11] Kostromina S. Academic Skills as a Basis for Self-organization of Human Activity / Procedia – Social and Behavioral Sciences7 – 86 (2013). – P.543-550 [Electronic resource]: URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/academic-skills-as-a-basis-for-self-organization-of-human-activity.pdf>.

[12] Rezeda M. Khusainova, Helena P. Ivutina. Styles of Self-Regulation of Learning Activities of University Students / International Journal of environmental & Science education. – 2016. – Vol.11. – № 13. – P.5980-5992 [Electronic resource]: URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1115508.pdf>.

[13] Ospanova B.R., Kasenova N.A., Baideldinova G.M., Ospanov G.M., Kabanova A.B. Organization of students' independent work in the language learning process at technical university / Revista ESPACIOS. – Vol.39 (21). – 2018. – PP.21-36 [Electronic resource]: URL: <http://www.revistaespacios.com/a18v39n21/a18v39n21p21.pdf>.

[14] Берд П. Тайм-менеджмент: Планирование и контроль времени / пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – С. 288.

References:

[1] Amirova S.S. Samoorganizaciya lichnosti v processe obucheniya // Pedagogika. – 1993. – № 5. – S.49-52.

[2] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2016-2019 gg. [Elektronnyy resurs]: URL: control.edu.gov.kz/.../gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-i-nauki.

[3] Dzhumazhanova G.K., Oryngaliev SH.O. Studentterdiñ oqu is-areketi motivaciyasynudñ erekshelikteri / ҚазҰУ habarshysy. Psixologiya zhәне sociologiya seriyasy. – 2014. – № 4(51). – 66-76 bb. [Elektronnyy resurs]: URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/460-1-623-1-10-20160411.pdf>.

[4] Tobagabylova I.A., Sejdrahmanova R.I. Studentterdiñ özindik zhymystaryn yjymdastyrududñ pedagogikalық-psihologiyalық erekshelikteri [Elektronnyy resurs]: URL: <http://library.wksu.kz/>.

[5] Uvarov E.A. Psixologiya samoorganizacii lichnosti kak sub"ekta dvigatel'noj deyatel'nosti / Avtoref. dis. ... d-ra psihol.nauk: 13.00.04. – SPb, 2007. – 362 s. [Elektronnyy resurs]: URL: <https://www.dissercat.com/content/psikhologiya-samoorganizatsii-lichnosti-kak-subekta-dvigatelnoi-deyatelnosti>.

[6] Svetoch V.E. Vzaimosvyaz' pokazatelej samoorganizacii zhizni i stresspreodolevayushchego povedeniya lichnosti / Avtoref.dis. ... kand.psihol.nauk: 19.00.01. – М., 2012. – 213 s. [Elektronnyy resurs]: URL: <https://www.dissercat.com/content/vzaimosvyaz-pokazatelei-samoorganizatsii-vremeni-zhizni-i-stresspreodolevayushchego-povedeni>.

[7] Graf V., Il'yasov I.I. i dr. Osnovy organizacii uchebnoj deyatel'nosti i samostoyatel'noj raboty studentov. – М.: МГУ, 1981. – 79 s.

[8] Ishkov, A.D. Svyaz' komponentov samoorganizacii i lichnostnyh kachestv studentov s uspeshnost'yu v uchebnoj deyatel'nost / Avtoreferat diss...kand. psihol. nauk: 19.00.07. – М., 2004. – 202 s. [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www.dslib.net/psixologia-vozrasta/svjaz-komponentov-samoorganizacii-i-lichnostnyh-kachestv-studentov-s-uspeshnostju-v.html>.

[9] Ishkov A.D. The Features of Self-organization of Adults Studying at a Technical University /Procedia – Social and Behavioral Sciences. – Volume 142, 14 August 2014. – P.54-58 [Electronic resource]: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.587>. – <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814045157>.

[10] Ishkov A.D., Miloradova N.G., Chernyshev A.Y. The features of student's self-organization structure, who study "MBA in construction" program /Procedia – Social and Behavioral Sciences7 – 171(2015). – P.765-770 [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.org/article/n/1391226>.

[11] Kostromina S. Academic Skills as a Basis for Self-organization of Human Activity / Procedia – Social and Behavioral Sciences7 – 86 (2013). – P.543-550 [Electronic resource]: URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/academic-skills-as-a-basis-for-self-organization-of-human-activity.pdf>.

[12] Rezeda M. Khusainova, Helena P. Ivutina. Styles of Self-Regulation of Learning Activities of University Students /International Journal of environmental & Science education. – 2016. – Vol.11. – № 13. – P.5980-5992 [Electronic resource]: URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1115508.pdf>.

[13] Ospanova B.R., Kasenova N.A., Baideldinova G.M., Ospanov G.M., Kabanova A.B. Organization of students' independent work in the language learning process at technical university / Revista ESPACIOS. – Vol.39 (21). – 2018. – PP.21-36 [Electronic resource]: URL: <http://www.revistaespacios.com/a18v39n21/a18v39n21p21.pdf>.

[14] Берд П. Тайм-менеджмент: Планирование и контроль времени / пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 288 s.

Психологические особенности самоорганизации учебной деятельности студентов

А.С. Косшыгулова¹, Л.О. Сарсенбаева²

¹⁻²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В данной статье говорится о психологических особенностях самоорганизации учебной деятельности современных студентов. Наряду с этим рассматривается проблема совершенствования содержания образовательного процесса высшей школы, оптимизации форм и методов учебной работы, изменения программ подготовки будущих специалистов. Кроме того, автор приводит этапы осуществления самоорганизации учебной деятельности с подробной их характеристикой. Также говорится о том, что высокий уровень владения умениями самоорганизации учебной деятельности способен обеспечить творческий подход современных студентов к осуществлению не только учебной деятельности, но и самообразования, а в будущем также и профессиональной деятельности. В соответствии с предложенными этапами определены и указаны шесть общих умений самоорганизации учебной деятельности с описанием ее основных психологических компонентов.

Ключевые слова: самоорганизация, учебная деятельность студентов, будущие специалисты, самообразование, саморегуляция, качество образования.

Psychological features of self-organization of educational activity of students

A.Koshygulova¹, L.Sarsenbayeva²

¹⁻²Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article deals with the psychological characteristics of the self-organization of the educational activities of modern students. Along with this, the problem of improving the content of the educational process of higher education, optimizing the forms and methods of academic work, changing the training programs for future specialists is being considered. In addition, the author describes the stages of self-organization of educational activities with their detailed characteristics. It is also stated that a high level of skills in the self-organization of learning activities is able to ensure the creative approach of modern students to the implementation of not only learning activities, but also self-education, and in the future also professional activities. In accordance with the proposed stages, six general skills of self-organizing educational activities with a description of its main psychological components are identified and indicated.

Keywords: self-organization, student learning activities, future specialists, self-education, self-regulation, quality of education.

Редакцияға қабылданды 30.01.2019

МРНТИ 15.21.81

Л.И. ШАЛАБАЕВА

Казахская академия спорта и туризма
(Алматы, Казахстан)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ УСПЕХА СПОРТСМЕНОВ

Аннотация

В статье рассматриваются психологические особенности мотивации достижения успеха спортсменов. Автор приводит обзор исследований по видам мотивации, обосновывает необходимость изучать, помимо спортсменов, тренерский состав и общее психологическое сопровождение спортивной деятельности. Так, факторами спортивной успешности являются личностные качества, а блок мотивации является спусковым механизмом деятельности, поддерживает необходимый уровень активности в процессе тренировок. Особенно важно формировать мотивацию достижения успехов у спортсменов высокого уровня, так как современные рекорды не являются ред-

костью. Для этого необходимо знать доминирующие мотивы, их влияние на характер деятельности и финальные спортивные достижения. Приводятся непосредственные и опосредованные мотивы спортивной деятельности, теории мотивации и их компоненты, в которых особое место занимает потребность (побуждение) заниматься спортом.

Ключевые слова: спортивная деятельность, мотивация, психологические особенности, успешность

Введение. В настоящее время спорт как вид деятельности является актуальным для многих людей, являясь панацеей от различных проблем тела, мысли и жизни в целом. В различных видах спортивной деятельности и на различных уровнях ее осуществления (любительском и профессиональном) мотивационные особенности спортсменов имеют существенные различия. В спорте мотивация и связанные с нею особенности мотивационного реагирования являются важным фактором успешности наряду с навыками и одаренностью. В командных и индивидуальных, физических и интеллектуальных видах спорта можно предполагать различные мотивационные «профили». Актуальна и проблема формирования «оптимальной» мотивации спортсмена – как с точки зрения содержания мотивации, так и с точки зрения степени ее интенсивности.

О неразработанности проблемы спортивной мотивации говорили многие ученые. Так, зависть может выступать как один из возможных мотивов [1], а сама мотивация связана с успешностью выступления спортсменов [2, 3]. Мотивация оказывает влияние на характер всех процессов в организме в ходе спортивной деятельности, когда на этапе углубленной спортивной специализации происходит большой отсев, а сильнейшим в спортивном поединке оказывается наиболее подготовленный психологически спортсмен [4-6]. Так, например, спортивная мотивация взаимосвязана с психическими состояниями спортсменов в тренировочных и соревновательных условиях [7]. В последних исследованиях выявлено, что показатели жизнестойкости, базисные убеждения и мотивы занятия спортом различны у представителей контактных и неконтактных видов спорта [8]. Наряду с этим считается, что необходимо изучать психологические особенности не только у самих спортсменов, но и у тренерского состава [9], так как психологическое сопровождение спортивной деятельности является неотъемлемым фактором успешного развития спортсмена [10].

Основная часть. Важным фактором спортивной успешности являются и личностные качества, например, агрессивность. Например, проявление агрессивности может иметь двоякие последствия. С одной стороны, это может проявляться в силе мотивации – так называемая спортивная злость, а с другой – может перерасти в серьезные конфликты. В связи с этим приобретает актуальность проблема контроля агрессии и продуктивного преобразования агрессивных эмоций [11].

Современные спортивные психологи отмечают, что в процессе занятия спортом блок мотивации является пусковым механизмом деятельности, поддерживает необходимый уровень активности в процессе тренировок и соревнований, регулирует содержание активности, использование различных средств для достижения желаемых результатов [12]. Особенно важно формировать мотивацию достижения успеха у спортсменов высокого уровня результатов, т.к. в современном спорте высоких достижений, очень сильно возросло качество и мастерство спортсменов. Если еще, лет двадцать назад, рекорд мог продержаться несколько лет и уровень подготовки спортсменов значительно отличался, то теперь, это различие практически отсутствует. Сейчас спортсмены на соревнованиях приблизительно с одинаковым высоким уровнем физической подготовки [12].

Для того, чтобы сформировать мотивацию достижения успеха во время тренировочного процесса, необходимо знать, какие именно мотивы являются доминирующими для спортсменов, и какие факторы способствуют формированию мотивации достижения успеха. В регуляции спортивной деятельности участвуют внешние и внутренние по отношению к ее содержанию мотивы. Их влияние на характер деятельности различно, внешние мотивы преимущественно ориентируют спортсмена на финальные достижения, а внутренние – придают смысл и интерес процессуальной сторо-

не спортивной подготовки [12-16]. В сущности, мотивация – обширное понятие, охватывающее сложный процесс управления направлением и интенсивностью усилий. Психологи, работающие в области спорта и физической культуры, рассматривают мотивацию с различных специфических позиций, выделяя внутреннюю и внешнюю мотивацию, мотивацию достижения и мотивацию в форме соревновательного стресса. Эти составные формы мотивации являются составными определения мотивации.

Мотивация – это ключевая переменная овладения спортивными навыками, умением их демонстрации [12, С.45]. Мотивация – это, прежде всего стремление к успеху, высоким результатам в своей деятельности. И если человек, стремится достичь успеха, высоких результатов в деятельности, то у него достаточно сильная мотивация достижения [12, С.56]. Основной психологической чертой мотивов, побуждающих человека заниматься спортом, является чувство удовлетворения, вызываемое занятиями данным видом спорта и неотделимое от самой спортивной деятельности. Вместе с этим эти мотивы имеют сложный характер многообразия спортивной деятельности и могут быть подразделены следующим образом.

1. Непосредственные мотивы спортивной деятельности:

- испытываемое спортсменом своеобразное чувство удовлетворения от проявления мышечной активности;
- эстетическое наслаждение красотой, точностью, ловкостью своих движений;
- стремление проявить себя смелым и решительным при выполнении трудных и опасных упражнений;
- удовлетворение, вызываемое участием в соревновании, являющемся важнейшей и обязательной стороной спорта;
- стремление добиться рекордных результатов, доказать своё спортивное мастерство, добиться победы, как бы трудна она ни была и др.

2. Опосредованные мотивы спортивной деятельности:

3) теория достижения цели.

– стремление стать сильным, крепким, здоровым («занимаюсь спортом, потому что он укрепляет здоровье и делает человека бодрым и энергичным»);

– стремление через спорт подготовить себя к практической деятельности («занимаюсь спортом, так как хочу быть более сильным физически»);

– осознание общественной важности спортивной деятельности («хочу завоевывать мировые рекорды, защищать спортивное знамя своей страны») [12, С.14-20].

В настоящее время существует три теории, объясняющие, что мотивирует (побуждает) человека к действию:

1) теория потребности достижения;

2) теория атрибуции;

3) теория достижения цели.

Теория потребности достижения представляет собой комбинированную модель, учитывающую как личностные, так и ситуативные факторы в качестве важнейших показателей поведения. Эту теорию образуют пять компонентов:

1. Личностные факторы или мотивы. Для любого из нас характерны два основных мотива достижения: достижение успеха и избегание неудачи. Мотив к достижению успеха определяется, как возможность испытать гордость или удовлетворение от выполнения, тогда как мотив к избеганию неудачи – как способность испытать стыд или унижение вследствие неудачи. Согласно данной теории, наше поведение определяется равновесием этих мотивов. В частности, для людей, достигающих больших успехов, характерна высокая мотивация к достижению успеха, и незначительная мотивация к избеганию неудач. Им нравится оценивать свои способности, их не посещают мысли о неудаче. А для людей, не достигающих больших успехов, характерна низкая мотивация к достижению успеха и высокая – к избеганию неудач. Они боятся неудачи, постоянно думают о ней.

2. Ситуационные воздействия. На основании одних лишь характерных особенностей личности невозможно точно прогнозировать

поведение. Необходимо принимать во внимание ситуацию. Теория потребности достижения включает два момента: вероятность успеха в ситуации и побудительную значимость успеха. Вероятность успеха зависит от того, с кем вы будите соревноваться, и от трудности задания.

3. Результирующие тенденции. Третьим компонентом теории потребности достижения является результирующая, или бихевиористическая, тенденция, определяемая при рассмотрении уровней мотивов достижения человека в связи с определенной ситуацией. Теория наиболее эффективна для прогнозирования ситуаций с вероятностью успеха 50 на 50. Люди, достигающие больших успехов, находят вызов в такой ситуации, так как им нравится соревноваться с равными соперниками или выполнять задания, которые не отличаются большой легкостью. Люди, не достигающие больших успехов, избегают таких ситуаций, отдавая предпочтение легким заданиям, где успех гарантирован. Иногда они стремятся к очень трудным заданиям, так как никто не ожидает от них успеха. В ситуации, когда вероятность успеха наполовину, они испытывают чрезмерное волнение и беспокойство, что повышает вероятность слабого выступления. Если они не могут избежать такой ситуации, они находятся в состоянии смятения вследствие высокой потребности избежать неудачи.

4. Эмоциональные реакции (гордость и позор). Как достигающие, так и не достигающие больших успехов люди, естественно, предпочитают испытывать гордость, однако их личностные особенности по-разному взаимодействуют с ситуационными факторами, вынуждая в большей степени концентрироваться либо на гордости, либо на позоре. Первые в большей мере концентрируются на гордости, тогда как вторые – на позоре.

5. Поведение достижения. Пятый компонент теории потребности достижения показывает, как взаимодействие предыдущих четырех компонентов влияет на поведение. Люди, достигающие больших успехов, ищут более соревновательные задания, предпочитают промежуточный риск и лучше выступают в оцени-

ваемых ситуациях. Люди, не достигающие больших успехов, избегают соревновательных ситуаций [14].

Атрибутивная теория основана на том, как люди объясняют свои успехи и неудачи. Согласно этой теории, тысячи всевозможных объяснений успеха и неудач можно разделить на несколько категорий. Основными категориями являются стабильность (относительно постоянный или непостоянный фактор), каузальность, или причинность (внутренний или внешний фактор) и контроль (фактор, находящийся или не находящийся под контролем).

То, как спортсмены объясняют свои результаты, влияет на их ожидания и эмоциональные реакции, что, в свою очередь, влияет на мотивацию достижения. Согласно теории достижения цели, три фактора, взаимодействуя, определяют мотивацию человека: цели достижения, восприимчивость и поведение достижения. Чтобы понять мотивацию человека, необходимо выяснить, что для него значат успех и неудача. Таким образом, в сущности, мотивация – обширное понятие, охватывающее сложный процесс управления направлением и интенсивностью усилий. Чтобы получить реальное представление о мотивации, необходимо осознать немотивационные воздействия на спортивную деятельность и поведение, а также научиться определять возможность быстрого изменения мотивационных факторов.

Из анализа литературных источников, посвященных мотивации спортивной деятельности, следует, что особое место в психологическом обеспечении спортивной деятельности занимает мотивация, побуждающая человека заниматься спортом. Блок мотивации образуют потребности, мотивы и цели спортивной деятельности.

Потребность, или ощущение человеком нужды в чем-либо, означает нарушение равновесия с окружающей средой. Психологически это всегда связано с возникновением внутреннего напряжения, более или менее выраженного дискомфорта, от которого можно избавиться лишь удовлетворив соответствующую нужду. Именно поэтому любая потребность пробуждает так называемую поисковую активность,

направленную на поиск способа ее удовлетворения. Как показывают исследования ученых, любая потребность может быть удовлетворена разными способами. Человек может выбрать любой способ из тех, которые он знает, но реально сфера его выбора лимитирована конкретными условиями жизни. Иногда сами жизненные обстоятельства подталкивают к выбору определенного пути. И тогда выбор происходит как бы сам собой, без ясного осознания процесса. Часто именно так, спонтанно, происходит выбор спортивной деятельности как способа удовлетворения сначала, может быть, только одной, а затем – целого комплекса потребностей [17, С.49].

Г.Д. Горбунов и др. включают в этот комплекс следующие потребности: потребность в деятельности, активности, потребность в движении, потребность в реализации рефлексов цели и свободы, потребность в соперничестве, соревновании, самоутверждении, потребность быть в группе, общаться, потребность в новых впечатлениях [11, 17]. Мотив – побуждение к определенной активности, к удовлетворению потребности определенным способом. Если потребность является источником активности, то мотивы придают этой активности определенное направление и удерживают человека в рамках данного пути. Мотивы позволяют понять, почему именно ставятся те или иные цели, развивается неутолимое стремление к их достижению. Для спортивной деятельности характерно большое разнообразие мотивов. Это вполне объяснимо физическими и психическими напряжениями, и человек должен знать, во имя чего он напрягается [18, 19].

Е.П. Ильин отмечает, что на начальном этапе причинами прихода в спорт (независимо от вида деятельности, т.е. спорта) могут быть [19]:

- стремление к самосовершенствованию;
- стремление к самовыражению и самоутверждению;
- социальные установки;
- удовлетворение духовных и материальных потребностей.

Каждая из перечисленных причин имеет для

конкретного спортсмена большую или меньшую действенность в связи с его ценностными ориентациями.

И.Г. Келишев выделяет мотив внутригрупповой симпатии как начальный мотив занятий спортом. Опросив около 900 спортсменов с большим стажем и высоким уровнем мастерства, он выявил, что на начальном этапе спортивной карьеры этот мотив занимал у них важное место. Сущность его выражается в желании детей и подростков заниматься каким-либо видом спорта ради того, чтобы постоянно находиться в среде своих товарищей и сверстников. Их удерживает в спортивной секции не столько стремление к высоким результатам и даже не интерес к данному виду спорта, сколько симпатии друг к другу и общая для них потребность в общении [19].

Американский психолог Б.Дж. Кретти среди мотивов, побуждающих заниматься спортом, выделяет:

- стремление к стрессу и его преодолению; он отмечает, что бороться, чтобы преодолеть препятствия, подвергать себя воздействию стресса, изменять обстоятельства и добиваться успеха – это один из сильнейших мотивов спортивной деятельности;
- стремление к совершенству;
- повышение социального статуса;
- потребность быть членом спортивной команды, группы, частью коллектива;
- получение материальных поощрений [14].

Ю.Ю. Палайма выделил две группы спортсменов, различающихся по доминирующему мотиву [15]. В первой группе, условно названной «коллективистами», доминирующими являются общественные, моральные мотивы. Во второй группе – «индивидуалистов» – ведущую роль играют мотивы самоутверждения, самовыражения личности. Первые лучше выступают в командах, а вторые, наоборот, – в личных соревнованиях. Общественный мотив характеризуется осознанностью общественной значимости спортивной деятельности; спортсмены с доминированием этого мотива ставят перед собой высокие перспективные цели, они увлечены занятиями спортом. Мотив самоутверждения характеризуется чрез-

мерной ориентацией спортсменов на оценку своих спортивных результатов [17].

Следует отметить, что при психологическом обеспечении спортивной деятельности важно учитывать и тот, и другой мотивы. Успешное воспитание спортсмена и достижение им высоких спортивных результатов возможно только при правильном соотношении общественного и индивидуального мотивов. Анализ практики показывает, что пренебрежение одним из них, игнорирование того или иного мотива одинаково приводит к негативным результатам.

Доминирование мотивов подтверждают данные исследований, полученные Е.Г. Знаменской: спортсмены со спортивно-деловой мотивацией проявляют большую увлеченность занятиями спортом; спортсмены же, у которых доминирует личностно-престижная мотивация, чрезмерно ориентированы на оценку своих спортивных результатов, проявляя постоянную озабоченность личным самоутверждением. Это приводит к неадекватной самооценке, к эмоциональной неустойчивости в экстремальных условиях соревнований [17]. Многие авторы связывают спортивные достижения и отношение к занятиям спортом с мотивом достижения. Например, Л.П. Дмитриенкова в своих исследованиях показала, что у высококвалифицированных спортсменов мотив достижения успеха выражен сильнее, чем у спортсменов средней квалификации [19].

Спортивные психологи выделяют также более конкретные варианты мотивации, связанной с занятиями различными видами спорта: обеспечение цикличности, управление движением, ситуативное противоборство. Обеспечение цикличности спортивных движений в ходьбе, беге, плавании, гребле, велоспорте, а также в соревновательных упражнениях других видов, включающих локомоторные акты (прыжки – в легкой атлетике, опорные прыжки – в гимнастике, разбег – в акробатике и т.п.), предполагает четыре основных группы мотивов: реализация естественной координации движений, спринтерско-стайерский выбор, оптимизация энерготрат, синергизм. Каждая из этих четырех групп мотивов, как указывают

исследователи, формируется в ходе тренировок и соревнований, достигая по мере совершенствования спортивного мастерства высокого развития [11].

Управление движением предполагает иные акценты мотивации: обеспечение высочайшей сложности координации, оптимизацию движения по таким параметрам, как быстрота, сила, точность, реализацию предоставленной попытки и многоборных качеств. Анализ литературных данных показывает, что к данной группе относится большинство технических видов состязаний, в которых спортсмены вместе с экипажами выступают как рулевые (пилоты, шкиперы), а также виды, связанные с точностью управления оружием, парашютом. Ситуативное противоборство как проявление специфики мотивов более всего сопряжено с использованием арсенала приемов и контрприемов, обеспечением переменной интенсивности, освоением стратегии и тактики, а также с прогнозированием, в котором ведущее место принадлежит мгновенной оценке вероятности следующего действия соперника и партнеров по команде. Из проведенного литературного анализа следует, что данная группа мотивов более всего характерна для единоборств и игровых видов спорта. Результаты практических исследований, проведенных спортивными психологами показывают, что контакт с противниками или партнерами также является важной мотивационной особенностью избранного вида спорта. Различают три основные разновидности контактов: непосредственные (в борьбе, боксе, регби и др.), опосредованные (волейбол, футбол, шахматы теннис и др.) и условные (плавание, спортивная гимнастика и др.) [17].

Итак, если мотивы определяют выбор пути, направление движения, то цели, – насколько далеко человек намерен пройти по данному пути. В психологии цель определяется как образ предполагаемого результата деятельности, того, к чему человек хочет прийти к концу деятельности или конкретного ее этапа. Поэтому цели – это своеобразные вехи, которые человек мысленно выстраивает на своем пути, на протяжении спортивной карьеры. Трудность

этих целей тесно связана с уровнем притязаний личности, то есть ее склонностью вообще выбирать легкие или трудные цели.

Многие исследователи спортивной мотивации: Б.Д. Кретти, А.Пилоян, Ю.Ю. Палайма, А.Ц. Пуни и др., отмечают разную степень осознанности трех ее слагаемых [14-16]. Потребности и мотивы могут быть неосознанными, полуосознанными или осознанными. Цели же всегда осознаваемы и являются итогом мысленной работы, в процессе которой человек пытается в идеальной форме разрешить противоречие между требованиями спортивной деятельности, ее конкретными условиями, с одной стороны, и собственными возможностями, способностями адаптироваться к этим условиям и требованиям, с другой. Поэтому цель выступает в качестве регулятора активности, влияя на выбор конкретных средств достижения желаемого результата.

Следовательно, блок мотивации выполняет в структуре спортивной деятельности следующие функции:

- является пусковым механизмом деятельности;

- поддерживает необходимый уровень активности в процессе тренировочной и соревновательной деятельности;

- регулирует содержание активности, использование различных средств деятельности для достижения желаемых результатов [19].

Обобщая все вышеизложенное, можно сделать следующие выводы. Блок мотивации образуют: потребности, мотивы и цели спортивной деятельности. Мотивы – это мощные, регулирующие деятельность психические силы или факторы. Регулирующая сила мотивов проявляется в их активизирующем влиянии, поддерживающем и стимулирующем интеллектуальные, моральные, волевые и физические усилия человека, связанные с достижением цели. Как показывает анализ литературных источников, на протяжении спортивной карьеры роль конкретных мотивов в стимулировании активности спортсмена меняется, и для каждого этапа спортивной карьеры характерны свои доминирующие мотивы.

Исследование мотивации достижений начали проводиться еще в середине прошлого века, Д.С.Мак-Клеланд выявил, что существуют индивидуальные различия в мотивации достижений [15]. Мотивы спортивной деятельности не только побуждают человека заниматься спортом, но и придают занятиям субъективный, личностный, смысл. Разные спортсмены, занимаясь одним и тем же видом спорта, выполняя одинаковые по сложности и интенсивности тренировочные нагрузки, нередко руководствуются разными, порой прямо противоположными мотивами придают различное значение своим занятиям, поэтому и оценка их поведения должна быть различной. Необходимо учитывать, что мотивы спортсменов весьма динамичны по своему содержанию. В процессе спортивного совершенствования они изменяются, преобразуются под влиянием обстоятельств, других спортсменов, оценки собственных действий и поступков, а главное – целенаправленной воспитательной работы [20].

Важен также вопрос о методах диагностики мотивации спортивной деятельности. Возможности применения опросников для этой цели ограничены, а не всегда высокий уровень развития личностной рефлексии у ряда спортсменов еще более усугубляет эту проблему [18]. А.Ц. Пуни на основании специальных исследований установил следующую динамику развития мотивов спортивной деятельности [16]:

1. Начальная стадия занятия спортом. В этот период имеют место первые попытки включиться в спортивную деятельность. Мотивы, побуждающие к этому, характеризуются:

- диффузностью интересов к физическим упражнениям (подростки начинают заниматься обычно не одним, а несколькими видами спорта, причём часто совсем не теми, в которых они в дальнейшем могут показать своё спортивное мастерство);

- непосредственностью («занимаюсь потому что люблю физкультуру»);

- связаны с условием среды, благоприятствующими занятиям данным видом спор-

та («живу в Феодосии, как же я мог не плавать?»); «с малых лет ходил на лыжах, т.к. жил на окраине города»);

– нередко включают в себя элементы должностования («надо было посещать уроки физической культуры»).

Общими для мотивов начальной стадии являются такие особенности, как недостаточная осознанность потребностей, лежащих в их основе, нестойкость их, неопределённость и взаимозаменяемость различных способов удовлетворения.

2. Стадия специализации в избранном виде спорта. На этой стадии мотивами спортивной деятельности являются:

– пробуждение и развитие специального интереса к определённым виду спорта,

– проявление способностей к этому виду спорта и стремление к их развитию;

– эмоционально насыщенное переживание спортивного успеха и стремление к его закреплению,

– расширение специальных знаний, совершенствование спортивной техники приобретение более высокой степени тренированности.

Эти новые по своему качеству мотивы характеризуются рядом особенностей. Они связываются со спортивной специализацией, (спортсмен становится гимнастом, боксёром, лыжником, пловцом и т.п.) и с приобретением спортивной квалификации 3-го, 2-го, 1-го разрядов. Вместе с тем они становятся более опосредованными, переносятся с самой спортивной деятельности на ее результат, выражаются в стремление к определённому спортивному успеху, рекорду.

3. Стадия спортивного мастерства. При достижении спортсменом этой стадии, прежние мотивы как бы отступают на второй план. Доминирующим, определяющим поведение спортсмена становится мотив достижения успеха. Спортсмен испытывает потребность в предельных физических усилиях, в переживании состояния максимальной психической напряженности, в чувстве преодоления соперника, самого себя, а главное, потребность добиться высоких спортивных результатов. В современном спорте высокие спортивные дос-

тижения невозможны без высокой социальной мотивации [18].

Деятельность в спорте высших достижений связана с высоким психологическим напряжением, порождаемым несоответствием требований спортивной деятельности возможностям спортсмена и направленным на устранение этого несоответствия [18]. По сравнению с другими видами деятельности, в спорте высокое психическое напряжение принципиально не устранимо, без него невозможно превышение прежних рекордов. Поэтому у спортсменов на стадии высшего спортивного мастерства формируются не только мотивы достижения успеха, но и мотивы избегания неудачи. Любая ситуация, которая актуализирует у спортсмена мотив достижения успеха, одновременно порождает и опасения неудачи. Какой мотив возникает – зависит от субъективных оценок вероятности достижения цели, которые складываются под влиянием соревновательного и жизненного опыта. Таким образом, формируется устойчиво доминирующий тип мотивации деятельности [19].

Спортсмены, у которых доминирует мотив достижения успеха, характеризуются низкой тревожностью, настойчивостью в достижении поставленных целей, уверенностью в правильности своих действий, независимостью, стремлением к соперничеству, постановкой перед собой трудных задач и умением прилагать большие волевые усилия для их решения. Спортсмены, у которых преобладает мотив избегания неудач, тревожны и неуверенны в себе, склонны сдерживать свою активность в достижении цели, их поведение носит преимущественно оборонительный характер, они чаще защищаются и действуют на контратаках. В спортивных играх можно видеть, как хорошо подготовленная, но очень честолюбивая команда все время ведет контратакующую игру, несмотря на различные атакующие варианты [18, 19].

Наиболее отчетливо эти особенности поведения проявляются в индивидуальной манере ведения поединка. Спортсмены, у которых доминирует мотив достижения успеха, предпочитают атакующий стиль поведения. Мотив

достижения успеха у спортсменов высокой квалификации выражен значительно сильнее, чем мотив избегания неудач. Это способствует высокой продуктивности и устойчивости их деятельности. Сильно выраженная потребность в достижении успеха порождает высокую активность, настойчивость и упорство в достижении поставленных целей. Наличие в мотивации умеренно выраженного стремления к избеганию неудач обуславливает действия спортсменов, направленные на предупреждение возможных неудач, побуждает их. Успех или неудача в ориентированном на достижение взаимодействии человека со средой всегда случайны и таким образом являются всего лишь переходящими периодическими состояниями по отношению к мотивации достижения. И вне зависимости от того, насколько дифференцированы критерии успешности, эта шкала состоит из двух частей: одна из них символизирует успех (не важно, насколько он

важно, насколько он ярко выражен), а другая - неудачу; и эти части отделены друг от друга узкой границей. В зависимости от достигнутых успехов эта граница может перемещаться вверх и вниз по шкале, смещая вместе с собой нулевую точку отсчета. Поэтому невозможно объективно определить для достаточно длительного периода времени, что именно для определенного человека будет являться успехом, а что неудачей [17]. Мотивация достижения и соревновательность касаются не только заключительного результата или стремления к совершенству, они также связаны с психологическим «путешествием» к заключительному результату или совершенству. Таким образом, если мы выясним, почему у людей наблюдаются различия в мотивации, и какие факторы способствуют формированию мотивации достижения, то мы сможем оказывать на нее положительное воздействие.

Список использованных источников:

1. Кузнецов С.А. Особенности мотивации спортсменов командных и индивидуальных видов спорта: дисс. ... канд.психол.н.: 19.00.02. – М.: МГППУ, 2014. – С.175. [Электронный ресурс]: URL: psychlib.ru/mgppu/disers/KuznetsovSA/KSp-a-024.htm.
2. Бобровский А.В. Управление спортивной мотивацией борцов высокой квалификации на этапе непосредственной подготовки к соревнованиям (на примере дзюдо): дисс. ... канд.пед.наук: 13.00.04. – Омск, 2005. – 176 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/upravlenie-sportivnoj-motivaciej-borcov-vysokoj-kvalifikacii-na-jetape.html>.
3. Антипин В.Б. Формирование спортивной мотивации у боксеров на этапе начальной спортивной специализации посредством удовлетворения их потребностей: дисс. ... канд.пед.наук: 13.00.04. – Омск, 2007. – 178 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/formirovanie-sportivnoj-motivacii-u-bokserov-na-jetape-nachalnoj-sportivnoj.html>.
4. Кузьмин Е.Б. Педагогические условия формирования спортивной мотивации волейболистов 15-16 лет: дисс. ... канд.пед.наук: 13.00.04. – Набережные Челны, 2009. – С.165. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/pedagogicheskie-uslovija-formirovanija-sportivnoj-motivacii-volejbolistov-15-16-let.html>.
5. Канатов А.В. Формирование спортивной мотивации у юных баскетболистов на этапе углубленной специализации: дисс. ... канд.пед.наук: 13.00.04. – Тобольск, 2005. – С.38. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/formirovanie-sportivnoj-motivacii-u-junyh-basketbolistov-na-jetape-uglublennoj.html>.
6. Шумилин А.П. Формирование мотивации результативности соревновательной деятельности юных дзюдоистов: дисс. ... канд.пед.наук: 13.00.04. – Красноярск, 2003. – С. 153. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/formirovanie-motivacii-rezultativnosti-sorevnovatelnoj-dejatelnosti-junyh.html>.
7. Калимуллина И.Р. Влияние мотивации на психические состояния спортсменов в тренировочно-соревновательном процессе: дисс. ... канд.психол.наук: 19.00.01. – Казань, 2008. – С.162. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/obwaja-psixologija/vlijanie-motivacii-na-psihicheskie-sostojanija-sportsmenov-v-trenirovochno.html>.
8. Молчанова Е.В. Жизнестойкость, базисные убеждения и мотивация спортсменов в контактных и неконтактных видах спорта // SocietyofRussia: educationalspace, psychologicalstructuresandsocialvalues. – 2017, Volume 8, Number 2. – P.69-73: DOI: 10.12731/2218-7405-2017-2-69-85: <https://www.researchgate.net/publication/316604034>.
9. Маслов Д.В., Тарасова Т.В., Щанкина Н.С., Черемушкина Д.С. Мотивация личности к занятиям не олимпийскими видами спорта // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1 (часть 2). – <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19998>

10. Мардасова Е.В., Ральникова И.А. Особенности мотивации спортсменов-альпинистов // Вестник психологии и педагогики АлтГУ. – 2017. – № 2. – С.59-69 [Электронный ресурс]: URL: file:///C:/Users/User/Downloads/2593-8737-1-10-20170626.pdf.
11. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль. – СПб-М., 2012.
12. Акимова Л.Н. – Психология спорта. Курс лекций. – М., 2004.
13. Х.Хекхаузен – Мотивация и деятельность. – М., 2006.
14. Crettie B.J., Pelletier L.G., Vallerand, R. J, The Sport Motivation Scale (SMS). Journal of Sport & Exercise Psychology – 1995.
15. Vallerand R.J., Palaima U.U., Mc-Klelland D.C. Advances in experimental social psychology, 1997.
16. Punie, A.C. Weinberg R.S., Gould D., Foundation for Sports & Exercise Psychology (Fourth Edition), 2007.
17. Психология спорта /под ред. Ю.П.Зинченко. – М., 2011.
18. Квитчастый А., Бочавер К. К вопросу о диагностике спортивной мотивации: адаптация опросника «SPORT MOTIVATION SCALE» // Спортивный Психолог, 2010. – № 2(25).
19. Психодиагностические материалы /под ред. И.М. Карлинской. – М.: МГУ, 2009.
20. Полозов А., Скорых С. О соответствии мотивационной модели людей с разными типами личности и характера // Спортивный Психолог, 2010. – № 2(25).

References:

1. Kuznetsov S.A. Osobennosti motivacii sportsmenov komandnyh i individual'nyh vidov sporta: diss. ... kand.psihol.n.: 19.00.02. – М.: МГППУ, 2014. – 175 s. [Электронный ресурс]: URL: psychlib.ru/mgppu/disers/KuznetsovSA/KSp-a-024.htm.
2. Bobrovskij A.V. Upravlenie sportivnoj motivaciej borcov vysokoj kvalifikacii na eh tape neposredstvennoj podgotovki k sorevnovaniyam (na primere dzyudo): diss. ... kand.ped.nauk: 13.00.04. – Omsk, 2005. – 176 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/upravlenie-sportivnoj-motivaciej-borcov-vysokoj-kvalifikacii-na-jetape.html>.
3. Antipin V.B. Formirovanie sportivnoj motivacii u bokserov na eh tape nachal'noj sportivnoj specializacii posredstvom udovletvoreniya ih potrebnostej: diss. ... kand.ped.nauk: 13.00.04. – Omsk, 2007. – 178 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/formirovanie-sportivnoj-motivacii-u-bokserov-na-jetape-nachalnoj-sportivnoj.html>.
4. Kuz'min E.B. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya sportivnoj motivacii volejbolistov 15-16 let: diss. ... kand.ped.nauk: 13.00.04. – Naberezhnye Chelny, 2009. – 165 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-sportivnoj-motivacii-volejbolistov-15-16-let.html>.
5. Kanatov A.V. Formirovanie sportivnoj motivacii u yunyh basketbolistov na eh tape uglublennoj specializacii: diss. ... kand.ped.nauk: 13.00.04. – Tobol'sk, 2005. – 138 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/formirovanie-sportivnoj-motivacii-u-junyh-basketbolistov-na-jetape-uglublennoj.html>.
6. Shumilin A.P. Formirovanie motivacii rezul'tativnosti sorevnovatel'noj deyatel'nosti yunyh dzyudoistov: diss. ... kand.ped.nauk: 13.00.04. – Krasnoyarsk, 2003. – 153 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/fiz-vospitanie/formirovanie-motivacii-rezul'tativnosti-sorevnovatel'noj-deyatelnosti-junyh.html>.
7. Kalimullina I.R. Vliyanie motivacii na psichieskie sostoyaniya sportsmenov v trenirovochno-sorevnovatel'nom processe: diss. ... kand.psihol.nauk: 19.00.01. – Kazan', 2008. – 162 s. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/obwaja-psixologia/vliyanie-motivacii-na-psichieskie-sostojaniya-sportsmenov-v-trenirovochno.html>.
8. Molchanova E.V. Zhiznestojkost', bazisnye ubezhdeniya i motivaciya sportsmenov v kontaktnyh i nekontaktnyh vidov sporta // Society of Russia: educational space, psychological structures and social values. – 2017, Volume 8, Number 2. – P.69-73: DOI: 10.12731/2218-7405-2017-2-69-85: <https://www.researchgate.net/publication/316604034>.
9. Maslov D.V., Tarasova T.V., Shchankina N.S., Cheremushkina D.S. Motivaciya lichnosti k zanyatiyam neolimpijskimi vidami sporta // Sovremennye problem nauki i obrazovaniya. – 2015. – № 1 (chast' 2). - <https://www.science-education.ru/article/view?id=19998>.
10. Mardasova E.V., Ral'nikova I.A. Osobennosti motivacii sportsmenov-al'pinistov // Vestnik psihologii i pedagogiki AltGU. – 2017. – № 2. – С.59-69 [Электронный ресурс]: URL: file:///C:/Users/User/Downloads/2593-8737-1-10-20170626.pdf.
11. Berkovic L. Agressiya. Prichiny, posledstviya, kontrol'. – SPb-M., 2012.
12. Akimova L.N. – Psichologiya sporta. Kurs lekcij. – М., 2004.
13. H.Hekkhauzen Motivaciya i deyatel'nost'. – М., 2006.
14. Crettie, B.J., Pelletier, L.G., Vallerand, R.J, The Sport Motivation Scale (SMS). Journal of Sport & Exercise Psychology – 1995.
15. Vallerand, R.J., Palaima, U.U., Mc-Klelland D.C. Advances in experimental social psychology, 1997.
16. Punie, A.C. Weinberg, R.S., Gould, D., Foundation for Sports & Exercise Psychology (Fourth Edition), 2007.
17. Psichologiya sporta /pod red. Yu.P.Zinchenko. – М., 2011.
18. Kvitchastyj A., Bochaver K. K voprosu o diagnostike sportivnoj motivacii: adaptaciya oprosnika «SPORT MOTIVATION SCALE» // Sportivnyj Psiholog, 2010. – № 2(25).
19. Psichodiagnosticheskie materialy / pod red. I.M.Karlinskoj. – М.: МГУ, 2009.
20. Polozov A., Skoryh S. O sootvetstvii motivacionnoj modeli lyudej s raznymi tipami lichnosti i haraktera // Sportivnyj Psiholog, 2010. – № 2(25).

Спортшыларға арналған мотивацияның психологиялық сипаттамасы

Л.И. Шалабаева

Қазақ туризм және спорт академиясы
(Алматы, Қазақстан)

Мақалада спортшылардың жетістіктеріне жетудің мотивациясының психологиялық ерекшеліктері қарастырылады. Автор мотивация түрлеріне қатысты зерттеулерге шолу жасап, спортшыларды, жаттықтырушылар құрамын және спорттық қызметті жалпы психологиялық қолдаумен қатар, оқуға деген қажеттілігін ақтайды. Спорттық жетістіктердің факторлары жеке қасиеттер болып табылады және мотивация блогы қызметтің бастамашысы болып табылады, оқыту үдерісінде қажетті деңгейді қолдайды. Жоғарғы деңгейдегі спортшылармен табысқа жетудің мотивациясын қалыптастыру өте маңызды, себебі қазіргі заманғы жазбалар жиі кездеседі. Мұны істеу үшін сізде басымдықты себептерді, олардың қызметінің сипатына және соңғы спорттық жетістіктерге әсерін білу қажет. Спорттық белсенділіктің тікелей және делдалдық себептері, спорттық іс-шараларға қатысу қажеттілігі ерекше орын алады, мотивация теориясы және олардың компоненттері беріледі.

Psychological peculiarities of motivation to achieve success of sportsmen

L.I. Shalabayeva

Kazak Tourism and Sport academy
(Almaty, Kazakhstan)

The article discusses the psychological characteristics of the motivation to achieve the success of athletes. The author gives an overview of research on the types of motivation, justifies the need to study, in addition to athletes, the coaching staff and general psychological support of sports activities. So, the factors of sports success are personal qualities, and the block of motivation is the trigger of activity, supports the necessary level of activity in the process of training. It is especially important to form the motivation to achieve success with high-level athletes, since modern records are not uncommon. To do this, you need to know the dominant motives, their influence on the nature of the activity and the final sporting achievements. Direct and mediated motives of sports activity, theories of motivation and their components are given, in which the need to take part in sports takes a special place.

Keywords: sports activities, motivation, psychological characteristics, success.

Поступила в редакцию 06.02.2019

МРНТИ 14.24.07

С.Б. БЕГАЛИЕВА¹, А.К. ОРАЛБЕКОВА²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан),

²Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
(Шымкент, Қазақстан)

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ РЕСУРСТАРЫ РЕТІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аңдатпа

Ақпараттандыру заманауи қоғамның даму кезеңдерінің бірі болып табылады. Бұл үдеріс адамның тіршілік әрекетінің барлық салаларындағы білімнің рөлінің ұлғаюымен және жасанды интеллект пен коммуникация құралдарының маңыздылығының артуымен сипатталады. Ақпараттандырудың басты бағыттарының бірі – білім беру саласын заманауи ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарына арналған прогрессивті ақпараттық технологияларды пайдалануға бағдарланған жаңа теориялармен және тәжірибелермен толықтыру болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) ақпараттандыру нысаны болып есептеледі. Екінші жағынан, қазіргі уақытта оқыту құралдары ретінде білім беру үдерісіне белсенді түрде енгізіліп жатқан да солар. Ақпараттандырудың сәтті жүзеге асуы көп жағдайда оқу орындарының кадрлық және материалдық әлеуетімен, сондай-ақ педагогтардың дайындық дәрежесімен айқындалады. АКТ-ны тәжірибе жүзінде енгізу үдерісі ретсіздік сипатқа ие, алайда, оған тән заңдылық та бар, бүгінде бүкіл әлемнің зерттеушілері соны анықтаумен және зерттеумен айналысып жатыр.

Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, инклюзивті білім беру.

Кіріспе. Ақпараттық технологиялар (АТ) эволюция дамуының әрбір кезеңіне тән. Шын мәнінде, олар адамзатқа оның пайда болған сәтінен бастап ілесіп келеді. Олардың заманауи кезеңдегі айқын сипаты – оқу үдерісін материалдық қамтамасыз ету саласымен салыстырғанда, білім көзі ретінде ақпараттық ресурстарға салынып отырған инвестициялардың жоғарылығы. «Ақпараттық технологияларға» толығырақ анықтама I.V.Robert еңбегінде келтірілген. Американдық ғалым және философ АТ-ны мемлекеттегі әлеуметтік, саяси, экономикалық және техникалық үдерістерді тиімді басқару үшін ақпараттарды табу, жинау, жүйелендіру және өңдеу шараларының жиынтығы деп есептейді. Кез-келген басқа технологиялар сияқты, ақпараттық технологияның да мақсатын, құралдары мен міндеттерін белгілеу қажет етіледі [1].

АТ-ның мақсаты ақпараттық өнімді қолданушылардың қажеттіліктеріне сайсапалы және тиімді пайдалану болып табылады.

Ақпараттық технология мәліметтерді өңдеудің стандартты әдістерін қарастырады. АТ техникалық, математикалық, статистикалық,

логикалық, мультипликациялық және т.б. құралдарды пайдаланады [2].

Осылайша, ақпараттық технологияны 2 қырынан қарастыруға болады:

– ақпаратты жинау және өңдеу құралы ретінде;

– ақпаратты жинау және өңдеу үдерісін сипаттау үлгісі ретінде.

Соңғы уақытта есептеу техникасы мен байланыс саласындағы ғылыми-техникалық жетістіктердің маңыздылығын атап көрсету үшін «ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» (қысқаша: АКТ) термині жиі қолданылады.

Дәстүрлі ақпарат құралдары есептеу техникасы мен байланыс саласындағы жаңа жетістіктермен үнемі жетілдіріліп, толықтырылып отырады. Нәтижесінде біз заманауи ақпараттық қызметтерді пайдаланамыз. Шын мәнінде, АКТ біліктілігі жоқ қолданушының жаңа есептеу ортасына қолжетімділігін қамтамасыз етеді [3].

Зерттеушілер АКТ-ның ЭЕМ негізінде тұрғызылатынын және жеке тұлғаларға ақпаратты әртүрлі тәсілдермен беру және өңдеу қыз-

меттерін пайдалануға мүмкіндік беретінін атап көрсетеді. Мысал ретінде олар электронды кітапхананы, поштаны, білімдер базасын, бейнеконференцияларды келтіреді. АКТ-лардың арасында жетекші рөл компьютерге беріледі [4].

Зерттеушілердің көпшілігі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – бұл адамдардың өздеріне дұрыс шешім қабылдау үшін керек болатын жаңа білімдерді игеру үшін қажетті ақпараттық ресурстарды алу, өңдеу, сақтау мен берудің техникалық құралдары деген ортақ пікірде.

Шетелдік еңбектерде АКТ-ның орнына кейде «жаңа ақпараттық техника» терминін кездестіруге болады. Ол сондай-ақ оқыту үдерісіне де жатады, бірақ онда негізгі екпін оны қамтамасыз етудің техникалық құралдарына беріледі [5].

Жоғарыда келтірілген ұстанымдарды жинақтап талдай отырып, біз АКТ оны ендірудің техникалық құралдарынан ажыратылмайды деген қорытындыға келдік. Бұл ұғымды тек өндірістік салада ғана емес, білім беруде де қолдануға болады.

Айта кетейік, оқыту технологиялары әрдайым ақпараттық болған, себебі ол ақпараттық ресурстарды жүйелендіру, сақтау және берумен байланысты.

Көрнекілік үшін оқыту технологиясының даму кезеңділігін белгілеуге болады:

- ауызекі және жазба тіл кезеңі;
- бейнелерді суреттерге өткізу жолымен қоршаған әлемді үлгілеу кезеңі;
- компьютерлік оқыту кезеңі және т.б [6].

Негізгі бөлім. АКТ-ны заманауи техникалық құралдардан тұратын білім берудің сапалы жаңа кезеңі ретінде сипаттауға болады. Негізінен, ақпаратты жинау, жүйелендіру, сақтау мен беру жаңа әдістер болып отыр. Қазіргі уақытта мұғалім алған ақпаратын компьютерде өңдейді, ал оқушыларға мәліметті коммуникациялар жолымен береді.

Оқу үдерісінің әдістемесінен айырмашылығы, оқыту технологиясына үйренушіліктің ең төменгі деңгейі тән. Бұл ретте оны экономикалық негіздеу жүргізіледі, яғни оқытушының жұмсаған уақыты мен әлеуеті және

қаржылық шығындарына талдау жасалады [7].

Компьютерлік технологиялар базасындағы ақпараттық-білім беру ортасына осы ақпараттық ресурстарды тиімді пайдалану механизмін құру тән. Оны шешу үшін төмендегі міндеттерді шешу қажет:

– әр оқушының өз бетінше ұтымды білім алуын ұйымдастыру;

– ақпараттық-білім беру ортасының әрбір қолданушысына жеке-дара қолдау көрсетуге уақыт бөлу;

– білім алушылардың бірлесе жұмыс істеуіне жағдай жасау.

Педагогикалық ақпараттық жүйедегі бақылау дегеніміз – АКТ-ның көмегімен ықпал ету сапасын бағалау үшін кері байланысқа қол жеткізу. Кері байланыс құралы ретінде оқушылардың алған білімдері мен машықтары оқу үдерісінің міндеттеріне қаншалықты сай келетінін дәл анықтауға мүмкіндік беретін оқу үдерісін басқару әдісі қолданылады [8].

Технологиялық басты өлшемдерінің бірі нәтижелердің қайталанғыштығы болып табылады. Педагогикалық технология техникалық технологиялардан оның негізінде күрделі нысан — жеке тұлға жатқандығымен ерекшеленеді.

Педагогикалық ақпараттық технологияның 3 құраушысы бар, олар: материалдық, ақпараттық және қоғамдық. Оған мыналар кіреді:

– компьютерлік оқытудың жалпы және өзіне тән қағидалары;

– оқу үдерісін қайта жаңғыртуға арналған жайлар, жабдықтар, ЭЕМ және басқа да техникалық құралдар;

– АКТ-мен жұмыс істеуге қажетті білімі мен машықтары бар оқытушылық құрам [9].

Заманауи АКТ-ны оқу үдерісіне жаппай ендіру үшін компьютерлік техника мен басқа да техникалық құралдардың, бағдарламалық жасақтама мен АКТ-ны оқу үдерісіне ендіру бағытындағы әдістемелік зерттемелердің болуы талап етіледі.

АКТ-ны білім беруге ендірудің табыстылығы туралы тек егер олар педагогикалық технологияның негізгі міндеттеріне сай келсе және бұрын ЭЕМ құралдарынсыз жүзеге асыру мүмкін болмаған міндеттерді шешуге мүм-

кіндік берген жағдайда ғана айтуға болады [10].

Инклюзивті білім беру АКТ-ға 3 негізгі қызметті жүктейді:

1. Компенсаторлық. Ол оқу мен жазуды жеңілдету үшін техникалық көмек көрсетуді көздейді.

2. Дидактикалық. Денсаулық мүмкіндіктері шектеулі тұлғалар үшін лайықты оқу ортасын құру.

3. Коммуникациялық. Тұлғааралық өзара әрекеттестікті ұйымдастыруға көмек көрсету, қоғамдағы өмірдің коммуникациялық машықтарын үйрету [11].

Дамуында ерекшеліктері бар балаларды оқыту үшін білім беру үдерісінде пайдаланылатын құралдардың негізгі түрлері мыналар:

– классикалық технологиялар, мысалы: ДМШ балаларға арналған қызметтері ішіне орнатылған компьютерлер;

– қолжетімді ақпарат үлгілері: сөйлейтін кітаптар, Брайль жүйесі және т.б.

– қосымша технологиялар (бұл балалардың атқарымдық мүмкіндіктерін жақсартуды көздейтін бағдарламалық, техникалық және аппараттық құралдар), [12].

Қосымша технологияларға сондай-ақ қозғалыс қондырғылары, қосымша жабдықтар, арнайы пернетақталар және т.б. жатады.

Білім беру үдерісінің негізгі құралдарына оқуға арналған бағдарламалық жасақтама және виртуалды орта кіреді. Оларды барлық оқушылар қолдануы тиіс. Бұдан шығатын қорытынды, білім беру үдерісінің барлық қатысушылары үшін пайдаланылатын технологиялардың бірыңғай дизайнын жасау маңызды.

Тірек-қозғалыс аппаратының мүмкіндігі шектеулі мүгедектер үйрену, ғаламтор арқылы қарым-қатынас жасау үшін қарапайым дербес компьютерді пайдалана алады. Балалар Ғаламторы ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін үлкен мүмкіндіктерді ашады. Олар қарым-қатынас жасау, қызығушылығы бойынша ақпарат іздеу, қашықтықтан білім алу және т.б. үшін жаһандық желіні қолданады [13].

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіруде сындарлы әлеуметтік желілер де маңызды ықпал ете алар еді. Олар денсаулығында ақауы бар адамдардың қоғамның басқа

мүшелерімен тең дәрежеде қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді, психологиялық жайлылық пен өз ауытқушылықтарына сайма-сай көзқарасты қалыптастырады. Бірақ, өкінішке орай, танымал әлеуметтік желілердің көпшілігі тек 18+ санатына ғана тура келеді. Балаларға арналған осы контентті құру аталған қолданушының сайтта болу уақытының шектелуімен қатар жүруі мүмкін, себебі ерекше қажеттіліктері бар адам ғаламтор кеңістігінде өзін жайлы сезінген соң, біртіндеп шынайы өмірін виртуалды әлемге айырбастайды [14].

Көру қабілеті нашарлаған тұлғалар арнайы құрылғылар жасауды қажет етеді. Мысалы, Самсунг компаниясының технологиялары көз қозғалысының көмегімен веб-парақшаларды жасауға, редакциялауға және өшіруге мүмкіндік береді. Тінтуірдің меңзерін реттеудегі бірегей өнертабыс – тыныс алу мен тыныс шығару күшін талдайтын арнайы түтік болып табылады. Әдеттегі СМС-хабарламаларды Брайль қарпіне ауыстыратын алғашқы ұялы телефон Үндістанда жасалған. Оның экраны жоғары көтеріліп-түсетін бірегей инелерден тұрады, соның нәтижесінде сезуге болатын бедерлер пайда болады [15].

Бағдарламалық жасақтамаларды өндірушілер сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі адамдардың қажеттіліктерін де ескереді. Айталық, Google Gesture қосымшасы саңырау-мылқаулардың тілін қарапайым мәтінге аударуға мүмкіндік береді. Тікелей көзі нашар көретін адамдарға арнап жасалған Jaws және NVDA бағдарламалық жасақтамасы қаріптері ұлғайтылған экрандық бағдарлама болып табылады [16].

Білім беру саласындағы АКТ-ның қолжетімділігін зерттеу олардың оқу үдерісін жеңілдететінін және оқу бағдарламасын балалардың дербес қажеттіліктеріне сай қалыптастыруға мүмкіндік беретінін анықтады.

Тәжірибедегі АКТ инклюзиясы әдетте дамуында ерекшеліктері бар балалар тарапынан белсенді интергацияны кезіктіреді. Мүгедектерді әлеуметтендірудің табыстылығы тек қоғаммен ғана емес, дамуында ерекшеліктері бар адамның өзінің біріктірілуге деген ниетімен де айқындалады. Бұл оның арнайы білім беру-

ші компьютерлік бағдарламаларды оқып-үйренуге, қоғамның басқа өкілдерімен бірге икемді қарым-қатынас жасап, коммуникацияға арналған жаңа құралдарды пайдалануға деген ниетінен байқалады. Денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдар компьютерлік бағдарламалардың заманауи қоғаммен бірігу құралы екенін түсіне отырып, оларды басқалардан белсендірек танып-біледі, қашықтықтан білім алып, өзінің ақпараттық тапшылығын жоюға тырысады [17].

Білім беру саласында «ерекше» балаларға арналған АКТ-ны қолдану әлемдегі білім беру саясатының әмбебап қағидасы болып табылады. Бұл мәселедегі негізгі халықаралық құжат БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясы болып табылады. Бұл құжатқа 2006 жылы қол қойылған және ол өзінің заңды күшіне 2008 жылы енген. 2010 жылы бұл конвенцияға әлемнің 145-тен астам елі қосылды, оған қоса 90 мемлекет, соның ішінде Қазақстан да оны бірден ратификациялады [18].

Осы халықаралық құжатқа сәйкес, адамдардың шектеулі денсаулық мүмкіндіктеріне назар аудару денсаулықта ақау болуынан емес, қоғамда белгілі бір кедергілердің болуынан туындайды. БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясының 24 бабында инклюзивті білім алу жөніндегі ұсыныстар келтірілген. Атап айтқанда, олар мүгедек балаларды оқу үдерісіне бейімдеуге және оларға АКТ-ны пайдалануды үйретуге қатысты [19].

Дәл осы бапта мүмкіндігі шектеулі балалардың денсаулық ақауларын түзеуде және әлеуетін ашудаға педагогикалық құрамның маңыздылығы реттелген. Халықаралық құқықтарға сәйкес, оқушы инклюзивті құзыреттілікке ие болуы және мүгедек баланың мектеп кеңістігіне және оқыту ортасына бейімделу үдерісіне тартылуы керек.

Конвенцияның 4-бабында айтылғандай, бар-

лық АКТ-ны әмбебап дизайнмен жасаған дұрыс, және болашақта құралдарды жаңарту тәуекелін болдырмау үшін техникалық құралдарды жобалау және шығару кезеңінде денсаулық мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың барлық тілектерін ескеру қажет [20].

Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияның 9-бабында мемлекеттің денсаулық мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың ақпараттық ресурстарға қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін қолайлы жағдай жасауы және цифрлық теңсіздікті жою үшін заманауи АКТ-ны пайдалануды ынталандыруы қажеттігі айтылған. Айта кетерлігі, халықаралық заңнама «цифрлық теңсіздік» дегенді ақпараттық алшақтық деп түсінеді. Осы өлшем бойынша ол барлық адамдарды 2 топқа: ақпаратқа бай және ақпаратқа кедей деп бөледі. Кедергіні жою үшін балама қарым-қатынас құралдары жасалуда. Бұл топқа әлеуметтік пернетақталар мен тінтуірлер, тірек-қозғалыс аппаратының қызметтері бұзылған мүгедектерге арналған манипуляторлар, Брайль принтерлері мен басқа да жабдықтар жатады.

Қорытынды. Барлық дерлік халықаралық құжаттар АКТ-ны денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған оқу үдерісіне енгізу міндетін сипаттайды. Алайда олардың ешқайсысында білім беруде АКТ-ны қолдану саясаты жөніндегі ұсыныстар жоқ.

Осылайша, баланың денсаулығында ақауы немесе дамуында басқа да ерекшеліктері болған жағдайда білім беру қызметтерін көрсетуден бас тарту заңға қайшы. Көптеген заңнамаларда денсаулық мүмкіндіктері шектеулі тұлғалар үшін бейімдеу шараларын жүргізу қажеттілігі көрсетілген. Біздің елімізде «Мүмкіндігі шектеулі балаларға әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетушілік қолдау көрсету туралы» заң бар. Бұдан бөлек, кейбір елдерде (Бельгия, Дания, Жаңа Зеландия және т.б.) мүгедектердің білім алу үдерісін суреттейтін оларға арналған заң бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

[1] Роберт И.В. Новые информационные технологии в обучении: дидактическая проблема, перспектива использования // Информатика и образование. – 1991. – № 4 – С.18-25.

[2] Роберт И.В. Теория и методика информатизации профессионального образования (психолого-педагогический и техноический аспекты) 2-ое издание, дополненное [Текст] – М.: ИИО РАО, 2008. – С.274.

- [3] Мулдабекова К.Т. Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандардың коммуникативтік кәсіпқабілетін қалыптастыру [Текст]: Дис... PhD 6010200 – Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі. – Алматы, 2014. – 161 б.
- [4] Оралбекова А.К. Формирование компетентности будущих учителей к использованию ИКТ в новых условиях // Педагогика начального образования: традиции и инновации: Междунар. науч.-практ. конф., 27-28 апреля. – Москва: МПГУ, 2017. – С.93-101.
- [5] Chai Ching Advancing Collaborative Learning With ICT: Conception, Cases and Design – Singapore: Ministry of Education, 2011. – P.21.
- [6] Подгурецки Ю. Социальная коммуникация, Изд. 2-е. – М.: Гелиус АРВ, 2016. – С.45. – С.172.
- [7] Mitchell P., Stanelis N., Travers J. ICT Professional Learning: National mapping of ICT-related Professional Learning. – Australia, Dulwich: Education Services Australia, 2010. – 90 p.
- [8] Горбачев Н.Н., Мальченко С.Н. Информационно-коммуникационное сопровождение инклюзивного образования: из опыта // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – № 13. – С. 44-46.
- [9] Дмитриев Ю.А., Оралбекова А.К. Подготовка учителей начальных классов Республики Казахстан к использованию информационных технологий в инклюзивном образовании // Преподаватель XXI век. – 2016. – Часть 1. – № 1. – С.121-129.
- [10] Бегалиева С.Б., Оралбекова А.К. Роль информационно-коммуникативных технологий в деятельности учителей начальных классов // Хабаршы/Вестник КазНПУ им. Абая, серия педагогические науки. – 2015. – № 3 (47). – С.222-226.
- [11] Oralbekova A.K., Arzymbetova Sh, Begaliev S.B., Ospanbekova M.N., Mussabekova G.A., Dauletova A.S. Application of information and communication technologies by the future primary school teachers in the context of inclusive education in the Republic of Kazakhstan. International journal of environmental and science education. – Istanbul (Turkey), Vol.11. – 2016. – Iss. 9. – P.2813-2827.
- [12] Оралбекова А.К. Международный опыт реализации использования информационно-коммуникационных технологий в инклюзивном образовании // Тенденции развития психологии и педагогики: Матер. междунар. науч.-практ. конф. – Уфа, 2015. – С.159-163.
- [13] Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы. – М.: Педагогика, 1987. – С. 200.
- [14] Сабельникова С.И. Развитие инклюзивного образования / С.И. Сабельникова // Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2009. – № 1. – С.42-54.
- [15] Пронина Н.А. Подготовка будущих учителей к работе в инклюзивной среде на примере дисциплин психологического цикла // Молодой учёный: Ежемесячный научный журнал. 2014. – № 7(66). – С.287-290.
- [16] Кусаинов А.К., Аргынов А.Х., Жумаханова Р.А. Профессиональная подготовка взрослого населения в области инклюзивного образования: Методическое пособие. – Алматы: ROND&A, 2008. – С.120.
- [17] Кеңесбаев С.М., Оралбекова А.К. Инклюзивті білім беруде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану мәселелері // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы, Физика-математика ғылымдары сериясы – Алматы, 2015. – № 1(49) – 188-192 б.
- [18] Штофф В.А. Моделирование и философия. – Л.: Наука, 1996. – С.300.
- [19] Авдеев В.М. Компетентностный подход в конструировании современных образовательных моделей // Социально-гуманитарные знания. – 2006. – № 6. – С.235-240.
- [20] Иванов Д.И. Компетенции и компетентностный подход в современном образовании // Завуч. – 2008. – № 1. – С.4-24.

References:

- [1] Robert I.V. Novye informacionnye tekhnologii v obuchenii: didakticheskaya problema, perspektiva ispol'zovaniya // Informatika i obrazovanie. – 1991. – № 4 – С.18-25.
- [2] Robert I.V. Teoriya i metodika informatizacii professional'nogo obrazovaniya (psihologo-pedagogicheskij i tekhnooicheskiy aspekty) 2-oe izdanie, dopolnennoe [Tekst] – М.: ИО РАО, 2008. – 274 с.
- [3] Muldabekova K.T. Akparattyk tekhnologiyalar arkyly bolashak mamandardyn kommunikativtik kyzirettiligini kalypstastyru [Tekst]: Dis... PhD 6010200 – Bastyaysh okytudyn pedagogikasy men adistemesi. – Almaty, 2014. – 161 b.
- [4] Oralbekova A.K. Formirovanie kompetentnosti budushchih uchitelej k ispol'zovaniyu IKT v novyh usloviyah // Pedagogika nachal'nogo obrazovaniya: tradicii i innovacii: Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 27-28 aprelya. – Moskva: MPGU, 2017. – S.93-101
- [5] Chai Ching Advancing Collaborative Learning With ICT: Conception, Cases and Design – Singapore: Ministry of Education, 2011. – R.21.
- [6] Podgurecki YU. Social'naya kommunikaciya, Izd. 2-e. – М.: Gelius ARV, 2016. – S.45. – 172 s.
- [7] Mitchell P., Stanelis N., Travers J. ICT Professional Learning: National mapping of ICT-related Professional Learning. – Australia, Dulwich: Education Services Australia, 2010. – 90 p.
- [8] Gorbachev N.N., Mal'chenko S.N. Informacionno-kommunikacionnoe soprovozhdenie inkluzivnogo obrazovaniya: iz opyta // Obrazovanie cherez vsyu zhizn': nepreryvnoe obrazovanie v interesah ustojchivogo razvitiya. – 2015. – № 13. – S.44-46.
- [9] Dmitriev Yu.A., Oralbekova A.K. Podgotovka uchitelej nachal'nyh klassov Respubliki Kazahstan k ispol'zovaniyu informacionnyh tekhnologij v inkluzivnom obrazovanii // Prepodavatel' XXI vek. – 2016. – Chast' 1. – № 1. – S.121-129.
- [10] Begaliev S.B., Oralbekova A.K. Rol' informacionno-kommunikativnyh tekhnologij v deyatel'nosti uchitelej nachal'nyh klassov // Habarshy/Vestnik KazNPU im. Abaya, seriya pedagogicheskie nauki. – 2015. – № 3(47). S.222-226.

- [11] Oralbekova A.K., Arzymbetova Sh, Begaliev S.B., Ospanbekova M.N., Mussabekova G.A., Dauletova A.S. Application of information and communication technologies by the future primary school teachers in the context of inclusive education in the Republic of Kazakhstan. International journal of environmental and science education. – Istanbul (Turkey), Vol.11. – 2016. – Iss.9. – R.2813-2827.
- [12] Oralbekova A.K. Mezhdunarodnyy opyt realizatsii ispol'zovaniya informacionno-kommunikacionnykh tekhnologii v inklyuzivnom obrazovanii //Tendencii razvitiya psihologii i pedagogiki: Mater. mezhdunar. nauch.-prakt. konf. – Ufa, 2015. – S.159-163.
- [13] Gershunskij B.S. Komp'yuterizatsiya v sfere obrazovaniya: problemy i perspektivy. – M.: Pedagogika, 1987. – 200 s.
- [14] Sabel'nikova S.I. Razvitie inklyuzivnogo obrazovaniya /S.I. Sabel'nikova //Spravochnik rukovoditelya obrazovatel'nogo uchrezhdeniya. – 2009. – № 1. – S.42-54.
- [15] Pronina N.A. Podgotovka budushchih uchitelej k rabote v inklyuzivnoj srede na primere disciplin psihologicheskogo cikla // Molodoj uchyonyj: Ezhemesyachnyj nauchnyj zhurnal. 2014. – № 7(66). – S.287-290.
- [16] Kusainov A.K., Argynov A.H., Zhumakanova R.A. Professional'naya podgotovka vzroslogo naseleniya v oblasti inklyuzivnogo obrazovaniya: Metodicheskoe posobie. – Almaty: ROND&A, 2008. – 120 s.
- [17] Kenesbaev S.M., Oralbekova A.K. Inklyuzivni bilim berude akparattyk zhane kommunikaciya tekhnologiyalary koldanu maselelery // Abai atyndagy KazUPU-dyn Habarshy, Fizika-matematika gylymdary seriyasy – Almaty, 2015. – № 1(49) – B.188-192.
- [18] Shtoff V.A. Modelirovanie i filosofiya. – L.: Nauka, 1996. – 300 s.
- [19] Avdeev V.M. Kompetentnostnyj podhod v konstruirovani sovremennykh obrazovatel'nykh modelej //Social'no-gumanitarnye znaniya. – 2006. – № 6. – S.235-240.
- [20] Ivanov D.I. Kompetencii i kompetentnostnyj podhod v sovremennom obrazovanii //Zavuch. – 2008. – № 1. – S.4-24.

Информационно-коммуникационные технологии как ресурсы инклюзивного образования

С.Б. Бегалиева¹, А.К. Оралбекова²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан),

²Южно-Казахстанский государственный педагогический университет
(Шымкент, Казахстан)

Аннотация

Информатизация является одним из этапов развития современного общества. Этот процесс характеризуется повышением роли образования во всех аспектах человеческой деятельности и возрастающей важностью искусственного интеллекта и средств коммуникации. Одним из основных направлений информатизации является пополнение системы образования новыми теориями и практиками, ориентированными на использование прогрессивных информационных технологий в целях современного образования и воспитания. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) являются формой информатизации. С другой стороны, сейчас они активно участвуют в образовательном процессе в качестве учебного пособия. Успешная реализация информатизации часто определяется человеческими ресурсами и материальным потенциалом образовательных учреждений, а также уровнем подготовки учителей. Практика экспериментального внедрения ИКТ хаотична, но есть законность, которая в настоящее время изучается исследователями по всему миру.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, инклюзивное образование

Information and communication technologies as resources of inclusive education

S.B. Begaliyeva¹, A.K. Oralbekova²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan),

²South Kazakhstan state pedagogical University (Chimkent, Kazakhstan)

Abstract

Informatization is one of the stages of development of modern society. This process is characterized by the increasing role of education in all aspects of human activity and the growing importance of artificial intelligence and means of communication. One of the main areas of informatization is the replenishment of the education system with new theories and practices focused on the use of progressive information technologies for the purposes of modern education and training. Information and communication technologies (ICT) are a form of informatization. On the other hand, they are now actively participating in the educational process as a textbook. The successful implementation of informatization is often determined by the human resources and material potential of educational institutions, as well as the level of teacher training. The practice of experimental ICT implementation is chaotic, but there is legitimacy, which is currently being studied by researchers around the world.

Keywords: information and communication technologies, inclusive education.

Редакцияға қабылданды 04.03.2019

МРНТИ 14.24.07

В.А. КАЗАБЕЕВА¹, Т.Б. КОРНИЛОВА²

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ УЧЕБНИКА «РУССКИЙ ЯЗЫК» ПО ПРОГРАММЕ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В Республике Казахстан в 2016 году начался переход на программу обновленного содержания образования, которая ставит своей целью развитие функциональной грамотности школьников, в связи с чем создаются новые учебники для школы. Данная статья раскрывает особенности построения учебника и УМК по русскому языку для 10 класса общественно-гуманитарного направления школ с русским языком обучения. Объясняется структурирование материала в учебнике, раскрываются методы и способы подачи учебного материала в учебнике, обосновываются принципы построения учебника, объясняется построение разделов и распределение грамматического материала по темам и параграфам. Раскрываются особенности построения учебника в рамках развития критического мышления через чтение и письмо. В статье также охарактеризовано «Методическое руководство» к учебнику, предложена система работы по нему, охарактеризован сборник диктантов и изложений, входящий в УМК.

Ключевые слова: Республика Казахстан; программа обновленного содержания образования; русский язык; учебно-методический комплекс; учебник; 10 класс.

Введение. В стремительно меняющемся мире происходят постоянные изменения и в связи с этим меняется подход в обучении русскому языку в Республике Казахстан. В Программе обновленного содержания образования акцент делается на развитие навыков речевой деятельности – слушания, говорения, чтения и письма – следовательно, функциональной грамотности во всех жизненных ситуациях и сферах деятельности современного выпускника школы. Приобретённые навыки будут способствовать успешной социализации учащихся в обществе. Будущие выпускники должны стать самостоятельными, заинтересованными, ответственными и интеллектуально развитыми членами общества, способными решать жизненные вопросы и собственные проблемы, «научиться учиться». Именно эти задачи ставит программа обновлённого содержания по русскому языку для 10-11 классов общественно-гуманитарного направления школы с русским языком обучения.

Основная часть. Цель программы по учебному предмету «Русский язык» – развитие творчески активной языковой личности путем совершенствования функциональной грамотности обучающихся по всем видам речевой дея-

тельности (слушание, говорение, чтение и письмо) на основе сформированных знаний о языке, с учетом норм употребления средств разных уровней и активизации их в продуктивной речевой деятельности в разных сферах общения.

Учебно-методический комплекс «Русский язык» для 10 класса общественно-гуманитарного направления, созданный авторами, Корниловой Т.Б., Казабеевой В.А., написан в соответствии с требованиями Министерства образования и науки Республики Казахстан, типовой программой обновленного содержания по русскому языку для 10-11 классов 11-летней общеобразовательной школы с русским языком обучения Республики Казахстан и включает в себя учебник «Русский язык», «Сборник диктантов и текстов для изложений», «Методическое руководство». Данный учебник адресован учащимся 10 класса 11-летней общеобразовательной школы с русским языком обучения общественно-гуманитарного направления и не дублирует уже имеющиеся учебники по русскому языку, изданные ранее в РК.

Русский язык в Республике Казахстан является языком межнационального общения на-

родов и официальным языком в государственных учреждениях.

Как учебный предмет русский язык относится к числу важнейших дисциплин, составляющих основу общего образования школьников, и выполняет 2 функции: является предметом изучения, а также средством изучения других предметов в школе.

Русский язык способствует познанию окружающего мира, национального и культурного наследия, человека и общества.

В стремительно меняющемся мире происходят постоянные изменения и в связи с этим меняется подход в обучении русскому языку. Акцент делается на развитие навыков речевой деятельности – слушания, говорения, чтения и письма – следовательно, функциональной грамотности во всех жизненных ситуациях и сферах деятельности современного выпускника школы. Это будет способствовать успешной социализации учащихся в обществе. Они должны стать самостоятельными, заинтересованными, ответственными и интеллектуально развитыми членами общества, способными решать жизненные вопросы и собственные проблемы, «научиться учиться».

Обучение языку осуществляется через интеграцию с другими предметами посредством изучения сквозных тем, использование текстовых различных предметных областей – литературы, истории, биологии, искусства, социальных сетей и компьютерных технологий.

Одна из задач обучения русскому языку состоит в том, чтобы усвоение знаний об устройстве и функционировании родного языка органично сочеталось с активным развитием речемыслительных, творческих способностей, нравственных качеств конкурентоспособной личности школьника.

Деятельностно-системный подход в обучении русскому языку предполагает соединение речевой деятельности учащихся и системы лингвистических знаний, а также ведущих умений и навыков, на основе чего происходит развитие речемыслительных способностей школьников и языкового чутья.

На комплексной основе предполагается повторение и обобщение сведений о фонетике и

графике, орфоэпии, орфографии, лексике и фразеологии, морфемике и словообразовании, морфологии, синтаксисе, пунктуации, риторике, функционировании языковых единиц в текстах различных типов, стилей, жанров с учетом этнокультурного компонента и национально-культурной специфики языка в контексте диалога культур.

В учебнике усилена работа с текстом как источником информации: развитие умений выделения главной и второстепенной, явной и скрытой, текстовой и внетекстовой информации, лаконичной презентации информации и выступления перед публикой, изложения собственной точки зрения, аргументации собственной позиции в устной (в дискуссиях, дебатах, докладе и т.д.) и письменной (эссе) формах.

Организация учебного процесса при ориентации на развитие критического мышления предполагает равноправные взаимодействия субъектов обучения, диалогические отношения между ними, возможность высказывать свои суждения, рассчитывая быть услышанным, выслушивать, понимать и принимать другие мнения, выстраивать систему аргументов в защиту своей позиции, сопоставлять разные позиции, участвуя в дискуссии. В учебнике это связано с работой над текстом. При этом объединены приемы учебной работы по видам учебной деятельности в зависимости от характера текста (текст информационный или художественный) и способа работы с ним (чтение готового текста или создание письменного текста).

Структурирование материала в учебнике «Русский язык» осуществляется на основе *спирального принципа программы*, при котором учитывается преемственность подачи грамматического материала в соответствии с речевыми разделами программы и системой целей обучения. Авторы стремились организовать речемыслительную деятельность учащихся в органическом единстве с социокультурной, интеллектуальной, психологической деятельностью, активизировать и воспитывать интеллектуальные эмоции, свободное ассоциативное мышление, усилить мотивацию

к обучению и изучению русского языка, сохранить принцип изучения функционирования грамматических явлений в цельном аутентичном тексте. На комплексной основе предполагается повторение и обобщение сведений о фонетике и графике, орфоэпии, орфографии, лексике и фразеологии, морфемике и словообразовании, морфологии, синтаксисе, пунктуации, риторике, функционировании языковых единиц в текстах различных типов, стилей, жанров с учетом этнокультурного компонента и национально-культурной специфики языка контексте диалога культур.

Общедидактические принципы построения учебников. Материал, включенный в курс русского языка, соответствует *общедидактическим принципам* научности, доступности, предметности, перспективности, наглядности. Научный подход, осуществляющийся в рамках возрастного развития учащихся, не только не усложняет описание языковых явлений, но, наоборот, облегчает их понимание.

Учебный материал последовательно реализован в учебнике логически завершенными разделами, что предопределило также содержание «Сборника диктантов и текстов для изложений» и «Методического руководства».

Учебник состоит из: предисловия, восьми разделов и приложения (справочный материал, словари: орфоэпический, орфографический, толковый).

Каждый раздел включает речевую и грамматическую тему, которые разбиваются на подтемы в процессе проведения уроков по четырем четвертям. Грамматические темы представлены как систематизированный, последовательный курс русского языка для 10 класса в соответствии с обновленной учебной программой в объеме 68 часов.

Содержание обучения представлено такими разделами, как: «Имидж Казахстана: современный и исторический обзор. Культура речи. Морфология. Синтаксис», «Искусство и литература: различные формы художественного выражения. Орфография. Словообразование и морфология. Стилистика», «Наука и этика: киборги и клоны. Лексика и культура речи», «Человек: права и обязанности. Лексика и культура

речи», «Туризм: экотуризм. Пунктуация», «Экология души. Синтаксис. Пунктуация», «Свободное время как показатель развития общества. Орфография», «Толерантность и диалог межнациональных культур. Лексика. Стилистика».

Предлагается взаимосвязанное и осознанное изучение всех единиц перечисленных разделов с учетом их практической значимости для формирования навыков грамотного письма, развития речи, коммуникативных умений и навыков. Тщательно разработана система пометок: слушание и говорение, чтение, письмо, задание повышенной трудности, работа в парах и группах, творческое задание.

Для совершенствования работы с информацией в учебнике представлены *словари* разных типов, позволяющие выработать навык обращения к лексикографическим источникам разного рода, с целью повышения языковой компетенции, культуры устной и письменной речи, расширения мировосприятия.

Учебные материалы распланированы по урокам, состоящим из шести-восьми разноуровневых упражнений. Структура каждого урока строго продумана в соответствии с целями обучения. На уроке выполняется столько заданий, сколько необходимо для уровня данного конкретного класса. При этом учителю необходимо помнить, что выполнение всех упражнений на уроке не предполагается, он может выбрать те упражнения или фрагменты из упражнений, которые необходимы учащимся его класса. Это же касается и рубрики «*Домашний репетитор*», где, исходя из особенностей класса, упражнение для домашнего задания может выбрать учитель из параграфа.

Все задания в учебнике даны с учетом разных уровней: от заданий на узнавание, распознавание объектов в ряду других подобных, умения применять усвоенную информацию, до выявления способности решать учебные задачи путем трансформации знаний. В процессе выполнения упражнений учебника школьникам необходимо сравнивать, сопоставлять изучаемые языковые явления, находить в них общее и различное, классифицировать их, систематизировать знания по языку; учиться со-

блюдовать нормы литературного языка (орфоэпических, орфографических, лексических и грамматических) в устной и письменной речи в различных сферах и ситуациях общения.

В соответствии с целями обучения учащиеся смогут совершенствовать следующие навыки: слушания и говорения; использования различных видов чтения в зависимости от коммуникативных задач; информационного поиска, извлечения и преобразования информации; критического мышления; монологического высказывания в различных жанрах речи, научатся критически оценивать и выбирать языковые средства с точки зрения нормативности, в соответствии с ситуацией общения; диалогического общения, ведения дискуссии в разных сферах и коммуникативных ситуациях, предлагая пути решения проблемы; стилистической грамотности при создании текстов разных жанров. Кроме того, материалы учебника позволят обогатить словарный запас и расширить круг используемых грамматических средств академического языка; формировать индивидуальный авторский стиль; научат корректировать и редактировать текст; расширят представления о национально-культурной специфике русского языка, о культуре русского, казахского и других народов; воспитывают сознательное отношение к языку как средству общения, источнику знаний, духовно-нравственной ценности, как к языковому капиталу, способствующему успешной социализации в обществе.

В учебнике «Русский язык» для 10 класса показано, как система целей обновленного содержания среднего образования связана с формированием у учащихся коммуникативных умений и навыков, обеспечивающих свободное владение русским языком в различных сферах общения (научной, деловой, публицистической, учебной, социально-культурной и т.д.). В этом случае интерактивные, инновационные и традиционные *формы работы* служат не самоцелью, а методами, приемами, с помощью которого отрабатываются конкретные речевые умения, а усвоение знаний об устройстве и функционировании родного языка органично сочеталось с активным раз-

витиём речемыслительных, творческих способностей, нравственных качеств конкурентоспособной личности школьника, что соответствует осуществлению *системно-деятельностного* подхода в обучении русскому языку. Следует отметить направленность учебника на развитие познавательной активности учащихся. В учебнике дается материал для наблюдений над языком, помещены материалы справочного характера.

Логика изложения материала диктует организацию учебного процесса с ориентацией на развитие критического мышления, предполагающего равноправные взаимодействия субъектов обучения, диалогические отношения между ними, возможность высказывать свои суждения, рассчитывая быть услышанным, выслушивать, понимать и принимать другие мнения, выстраивать систему аргументов в защиту своей позиции, сопоставлять разные позиции, участвуя в дискуссии. В учебнике это связано в том числе и с усилением работы с текстом как источником информации: развитие умений выделения главной и второстепенной, явной и скрытой, текстовой и внетекстовой информации, лаконичной презентации информации и выступления перед публикой, изложения собственной точки зрения, аргументации собственной позиции в устной (в дискуссиях, дебатах, докладе и т.д.) и письменной (эссе) формах.

Тексты отобраны с учетом этнокультурного компонента (сведения о национально-культурной специфике русского языка, культуре русского, казахского народов и других народов, проживающих на территории нашей страны). Содержание текстов направлено на формирование духовно-нравственных качеств и патриотических чувств учащихся, на формирование казахстанского патриотизма и стремления воплотить в жизнь общенациональную идею «Мәңгілік Ел», на развитие толерантности и умения общаться в условиях межэтнической и межкультурной коммуникации.

Содержание материалов учебника сформировано в соответствии с политикой *трехъязычия*, поддерживается за счет усиления спектра языка, используемого для социальных и образо-

вательных целей. Учителя смогут поощрять учащихся к размышлениям о сходствах и различиях между казахским, русским и английским языками, демонстрируя высокую степень уважения ко всем трем языкам. Все это способствует созданию междисциплинарных связей, развитию общего академического языка, необходимого для успешного обучения ряду предметов. Например, при обсуждении тем с разных точек зрения, объяснения причин и следствий, сопоставления различных мнений и фактов, оценивания различных источников информации и др.

Немаловажная роль отводится в учебнике формированию навыка *оценивания*, позволяющему корректировать обучение учащихся для достижения ожидаемых результатов в соответствии с целями обучения, которые указывают на знания, навыки или понятия, которые учащимся следует приобрести или понять в конце определенного периода обучения. Для этого предусмотрены система вопросов к упражнениям, разнообразные виды само- и взаимооценивания, оценочные листы и т.п.

В учебнике «Русский язык» использованы различные формы коллективной и индивидуальной работы, обсуждение проблемных вопросов, решение лингвистических задач, выполнение разных развивающих языковых заданий, выступлений, рефератов с использованием электронных энциклопедий и *Internet*-источников; подготовку коллективных проектов, их презентации. Задания учебника создают условия для развития навыков *применения* ИКТ, включая поиск, обработку, извлечение информации, создание презентаций, сайтов, блогов, аудио-, и видеоматериалов, обмен информацией и идеями, оценивание и совершенствование своей работы через использование широкого спектра оборудования и приложений.

Методическое руководство. Предлагаемое нами «Методическое руководство» структурировано в соответствии с самим учебником и содержит такие же разделы. К каждому разделу руководства составлено среднесрочное и календарно-тематическое планирование, к каждому уроку раздела разработаны примерные

краткосрочные планы, даны методические рекомендации по изучению разделов русского языка, в помощь начинающим учителям отобраны и описаны наиболее эффективные методы и приемы для развития критического мышления учащихся. Цель – помочь учителю 10 класса в проведении уроков русского языка по учебнику.

Разработанное методическое руководство поможет учителю решить основную задачу: сделать процесс обучения языку интересным, отвечающим потребностям старшего школьника, не перегрузить знаниями о языке, а научить его думать над языком; не засыпать его научными терминами, а помочь понять саму природу русского языка, гармонию его законов и правил: орфографических, грамматических, орфоэпических. Эффективность работы будет зависеть от того, насколько успешно сможет учитель сочетать классические и современные тенденции построения урока русского языка. Предлагаемые авторами методические решения и рекомендации можно рассматривать как возможные ориентиры для коммуникативно-ориентированного обучения русскому языку.

Ожидается, что учитель будет иметь возможность воспитывать и развивать учеников XXI века посредством использования различных стратегий преподавания и обучения:

- выслушивание мнения каждого учащегося и признание важности использования уже имеющихся знаний и пониманий с целью их развития;
- стимулирующие и развивающее обучение с помощью тщательно подобранных заданий и видов деятельности;
- создание условий речевого общения на каждом уроке;
- моделирование стратегий решения проблем на примерах понятных учащимся;
- поддержка обучения учащихся посредством «оценивания для обучения»;
- поощрение исследовательской деятельности и активного обучения, основанного на исследованиях;
- развитие у учащихся навыков критического мышления;
- осуществление дифференцированного подхода в обучении;

– организация индивидуальной и групповой деятельности учащихся для работы всего класса.

– самостоятельный поиск путей решения поставленной перед учащимися проблемной ситуации;

– самостоятельное изучение текстов, обсуждения в группе (аргументация, доказательства или опровержение информации), представление классу;

– взаимообучение учащихся (внутри

– практическая, творческая деятельность (создание различных видов творческих работ);

– выполнение заданий, требующих поиска и использования дополнительного материала;

– исследовательский подход (что я знаю, что хочу узнать, чему научился);

– игровая деятельность;

– создание творческой среды для устранения разрыва между теорией и практикой;

– сбалансированное сочетание традиционных и новых методов обучения;

– создание условий, побуждающих учащихся к самооценке и саморазвитию;

– систематический мониторинг знаний учащихся.

Важен творческий подход учителя в работе с другой частью учебно-методического комплекса – «Сборником диктантов и текстов

для изложений». Структура и содержание данного сборника позволят учителю легко находить тексты диктантов и изложений для любого раздела; в каждом разделе сборника находить варианты текстов разной степени трудности; разнообразить работу с учебником. Тексты, включенные в сборник, подобраны в соответствии с разделами учебника, различны по объему и степени сложности, доступны по тематике, лексике, грамматике, позволяют учителю индивидуализировать и разнообразить работу по изучению учебного материала. Разнообразные по стилю, они богаты лексически, несут положительный эмоциональный заряд, помогают обогащению словарного запаса учащихся, ненавязчиво знакомят их с творчеством казахстанских, русских и зарубежных авторов.

Заключение. Учебно-методический комплекс «Русский язык» для 10 класса общественно-гуманитарного направления, написанный по программе обновленного содержания образования, поможет учащимся и учителю в решении поставленных задач. Предложенная методическая модель изучения материала (опорные понятия, логика и общие методы работы), безусловно, формируют функциональную грамотность обучаемых, в чем и заключается назначение базового учебника.

Список использованных источников:

[1] Аносов Ю.В. Биоадекватная методика преподавания и её использование при разработке современных электронных учебных пособий (на примере электронной версии биоадекватного учебника по русскому языку) /Материалы VIII Международной научно-практической конференции «Воспитание и обучение: теория, методика и практика». – Чебоксары: Интерактив плюс, 2016. – С.67-74.

[2] Білім беру ресурстарын жаңғырту: тәжірибе және болашағы / Модернизация образовательных ресурсов: опыт и перспективы /Modernization of educational resources: experience and perspectives тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, 2018 ж.) /Под ред. Б.С. Каримовой. – Астана: Оқулық, 2018. – 320 б.

[3] Брулёва Ф.Г., Казабеева В.А., Корнилова Т.Б. Русский язык: учебник для 10 класса школ общественно-гуманитарного направления (с русским языком обучения) (пробный вариант). – Алматы: Атамұра, 2018.

[4] Бунеева Е.В. Современный учебник русского языка для начальной школы. Статья 1 /Начальная школа плюс До и После. – 2009. – № 2. – С. 60-65. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=12&ved=2ahUKEwjw7eSG7drgAhW7xMQBHW4oDyAQFjALegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Fschool2100.com%2Fupload%2Fiblock%2F6af%2F> (дата обращения 26.02.2019).

[5] Векслер В.А., Рейдель Л.Б. Интерактивные тренажеры и их значение в учебном процессе /NovaInfo. – 2016. – № 41. – [Электронный ресурс]: URL: <https://novainfo.ru/article/4403> (дата обращения: 02.04.2018).

[6] Гогоберидзе А.Г., Езопова С.А. Разработка научно-методического обеспечения процесса подготовки педагога в условиях модернизации образовательных систем /Дошкольное детство в современном поликультурном пространстве: сборник науч. трудов. – Минск: БГПУ, 2017. – С.67-71.

[7] Голосова С.В., Федоренко Л.П. Основные парадигмы современной педагогической науки /Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – № S3. – С.36–40. [Электронный ресурс]: URL: <https://e-koncept.ru/2016/76035.htm>. (дата обращения: 09.04.2018)

[8] Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2019 г.). [Электронный ресурс]: URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 26.02.2019).

[9] Заманауи ақпараттық-білім беру ортасы: дәстүр және инновация / Современная информационно-образовательная среда: традиции и инновации / тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары / Ред. Б.С. Кәрімова. – Астана: Оқулық, 2017. – 350 б.

[10] Касавин И.Т. Викторианская философия науки: Уильям Хьюэлл (размышление над книгой) / Вопросы философии. – 2017. – № 3. – С.68.

[11] Коротенков Ю. Г. Информационная образовательная среда основной школы. [Электронный ресурс]: URL: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwialZX2ktvgAhUaw8QBHTZK Cx8QFjABegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Fcor.it.ru%2Ffile.php%2F1%2Fmethod_material%2FUchebnoe_posobie_IOS.pdf&usg=AOvVaw26dY2HCtY8lwcHiXfDaDbz (дата обращения: 26.02.2019).

[12] Красноборова А. Критериальное оценивание как педагогическая технология / Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: Сб. статей по матер. I междунар. науч.-практ. конф. № 1, Часть II. – Новосибирск: СибАК, 2010.

[13] Кузнецова Е.В. Технология развития критического (творческого) мышления через чтение и письмо [Электронный ресурс]: URL: <http://xn--i1abbnckbmcl9fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/580663/> (дата обращения 26.02.2019).

[14] Об утверждении гигиенических нормативов к учебным изданиям. Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 19 августа 2015 года № 611. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 21 сентября 2015 года № 12089 [Электронный ресурс]: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012089> (дата обращения: 26.02.2019).

[15] Паронджанов В.Д. Как написать хороший учебник для хороших людей. Учебники, о которых мечтают студенты и школьники. – М.: ДМК Пресс, 2017. – С. 500.

[16] Прокина Л.П. Технология развития критического мышления через чтение и письмо (РКМЧП) при обучении студентов русскому языку с методикой преподавания // Молодой ученый. – 2016. – № 15. – С.500-506 [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/119/33065/> (дата обращения: 25.02.2019).

[17] Сивожелезова С. Современный учебник – это огромные возможности для обратной связи [Электронный ресурс]: URL: <http://press.prosv.ru/2011/08/uchebnik/> (дата обращения: 26.02.2019).

[18] Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык» для 10-11 классов общественно-гуманитарного направления уровня общего среднего образования по обновленному содержанию (с русским языком обучения) [Текст]. – Астана, 2018. – С. 2.

[19] Требования к разработке современного учебника для общеобразовательных школ Республики Казахстан. – Астана: Учебник, 2017. – С.38.

[20] Тукунов Ж., Пилипенко Е.Н. Техники графично-схематичного сжатия и представления научно-исследовательской и учебно-образовательной информации [Электронный ресурс]: URL: <https://articlekz.com/article/20328> (дата обращения: 26.02.2019).

References:

[1] Anosov Yu.V. Bioadekvatnaya metodika prepodavaniya i eyo ispol'zovanie pri razrabotke sovremennykh elektronnykh uchebnykh posobiy (na primere elektronnoy versii bioadekvatnogo uchebnika po russkomu yazyku) / Materialy VIII Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferencii «Vospitanie i obuchenie: teoriya, metodika i praktika». – Cheboksary: Interaktiv plus, 2016. – С.67-74.

[2] Bilim beru resurstarın zhaңғыrtu: tәzhiribe zhәne bolashary / Modernizaciya obrazovatel'nyh resursov: opyt i perspektivy / Modernization of educational resources: experience and perspectives taқыrybyndary halykaralyk ғылыми-практикалық конференция материалдары, 2018 zh.) / Pod red. B.S. Karimova. – Astana: Oқulık, 2018. – 320 b.

[3] Brulyova F.G., Kazabeeva V.A., Kornilova T.B. Russkij yazyk: uchebnik dlya 10 klassa shkol obshchestvenno-gumanitarnogo napravleniya (s russkim yazykom obucheniya) (probnyj variant). – Almaty: Atamyra, 2018.

[4] Buneeva E.V. Sovremennyy uchebnik russkogo yazyka dlya nachal'noj shkoly. Stat'ya 1 / Nachal'naya shkola plus Do i Posle. – 2009. – № 2. – С. 60-65. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=12&ved=2ahUKE wjw7eSG7drgAhW7xMQBHW4oDyAQFjALegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Fscho ol2100.com%2Fupload%2Fiblock%2F6af%2F> (data obrashcheniya 26.02.2019).

[5] Veksler V.A., Rejdel' L. B. Interaktivnye trenazhery i ih znachenie v uchebnom processe / NovaInfo. – 2016. – № 41. – [Elektronnyj resurs]: URL: <https://novainfo.ru/article/4403> (data obrashcheniya: 02.04.2018).

[6] Gogoberidze A.G., Ezopova S.A. Razrabotka nauchno-metodicheskogo obespecheniya processa podgotovki pedagoga v usloviyah modernizacii obrazovatel'nyh sistem / Doshkol'noe detstvo v sovremennom polikulturnom prostranstve: sbornik nauch. trudov. – Minsk: BGPU, 2017. – С.67-71.

[7] Golosova S.V., Fedorenko L.P. Osnovnye paradigmy sovremennoj pedagogicheskoy nauki / Nauchno-metodicheskij elektronnyj zhurnal «Koncept». – 2016. – № S3. – С.36–40. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://e-koncept.ru/2016/76035.htm>. (data obrashcheniya: 09.04.2018)

- [8] Закон Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii» ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 21.02.2019 g.). [Elektronnyj resurs]: URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (data obrashcheniya: 26.02.2019).
- [9] Zamanai akparattyk-bilim beru ortasy: dәstur zhәne innovaciya /Sovremennaya informacionno-obrazovatel'naya sreda: tradicii i innovacii/ takyrybyndaғы halykaralық ғылыми-praktikalық konferenciya materialdary / Red. B.S.Kәrimova. – Astana: Oқулық, 2017. – 350 b.
- [10] Kasavin I.T. Viktorianskaya filosofiya nauki: Uil'yam H'yuell (razmyshlenie nad knigoy) / Voprosy filosofii. – 2017. – № 3. – S.68.
- [11] Korotenko YU. G. Informacionnaya obrazovatel'naya sreda osnovnoj shkoly. [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwialZX2ktvgAhUaw8QBHTZKCx8QFjABegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Ffeor.it.ru%2Ffile.php%2F1%2Fmetod_material%2FUchebnoe_posobie_IOS.pdf&usq=AOvVaw26dY2HCtY8lwcHiXfDaDbz (data obrashcheniya: 26.02.2019).
- [12] Krasnoborova A. Kriterial'noe ocenivanie kak pedagogicheskaya tekhnologiya /Lichnost', sem'ya i obshchestvo: voprosy pedagogiki i psihologii: Sb. statej po mater. I mezhdunar. nauch.-prakt. konf. № 1, CHast' II. – Novosibirsk: SibAK, 2010.
- [13] Kuznecova E.V. Tekhnologiya razvitiya kriticheskogo (tvorcheskogo) myshleniya cherez chtenie i pis'mo [Elektronnyj resurs]: URL: <http://xn--i1abnckbmc19fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/580663/> (data obrashcheniya 26.02.2019).
- [14] Ob utverzhdenii gigenicheskikh normativov k uchebnym izdaniyam. Prikaz Ministra nacional'noj ekonomiki Respubliki Kazahstan ot 19 avgusta 2015 goda № 611. Zaregistrovan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 21 sentyabrya 2015 goda № 12089 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012089> (data obrashcheniya: 26.02.2019).
- [15] Parondzhanov V.D. Kak napisat' horoshij uchebnik dlya horoshih lyudej. Uchebniki, o kotoryh mechtayut studenty i shkol'niki. – M.: DMK Press, 2017. – 500 s.
- [16] Prokina L.P. Tekhnologiya razvitiya kriticheskogo myshleniya cherez chtenie i pis'mo (RKMCHP) pri obuchenii studentov russkomu yazyku s metodikoj prepodavaniya // Molodoj uchenyj. – 2016. – № 15. – S.500-506 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://moluch.ru/archive/119/33065/> (data obrashcheniya: 25.02.2019).
- [17] Sivozhelezova S. Sovremennyy uchebnik – eto ogromnye vozmozhnosti dlya obratnoj svyazi [Elektronnyj resurs]: URL:<http://press.prosv.ru/2011/08/uchebnik/> (data obrashcheniya: 26.02.2019).
- [18] Tipovaya uchebnaya programma po uchebnomu predmetu «Russkij yazyk» dlya 10-11 klassov obshchestvenno-gumanitarnogo napravleniya urovnya obshchego srednego obrazovaniyapo obnovlennomu sodержaniyu (s russkim yazykom obucheniya) [Tekst]. – Astana, 2018. – 21 s.
- [19] Trebovaniya k razrabotke sovremennogo uchebnika dlya obshcheobrazovatel'nyh shkol Respubliki Kazahstan. – Astana: Uchebnik, 2017. – 38 s.
- [20] Tukenov Zh., Pilipenko E.N. Tekhniki grafichno-skhematichnogo szhatiya i predstavleniya nauchno-issledovatel'skoj i uchebno-obrazovatel'noj informacii [Elektronnyj resurs]: URL: <https://articlekz.com/article/20328> (data obrashcheniya: 26.02.2019).

**Білім беру мазмұнында жаңартылған бағдарлама бойынша
«Орыс тілі» оқулығының құрылымы мен мазмұны**

В.А. Казабеева¹, Т.Б. Корнилова²

^{1,2} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

2016 ж. Қазақстан Республикасында білім берудің жаңартылған мазмұны бағдарламасына көшу басталды, мұның мақсаты оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру, осыған байланысты мектептерге арналған жаңа оқу құралдары жазылуда. Аталмыш мақала орыс тілінде оқытатын қоғамдық-жаратылыстану бағытындағы мектептердің 10 сынып оқушыларына арналған орыс тілі бойынша оқулық пен ОӘК құрылымының ерекшеліктерін ашуға бағытталған. Оқулықтағы материалдардың құрылымы түсіндіріледі, оқулықтағы оқу материалын берудің әдістері мен тәсілдері көрсетіледі, оқулық жазудың ұстанымдары негізделеді, тақырыптар мен параграфтар бойынша грамматикалық материалдарды бөлу мен бөлімдердің құрылымы түсіндіріледі. Оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту аясындағы оқулық құрылымының ерекшеліктері ашып көрсетіледі. Сонымен қатар мақалада оқулыққа қосымша «Әдістемелік нұсқаулық» та сипатталады, ол бойынша жұмыс жүйесі ұсынылады, ОӘК-ге кіретін диктанттар мен мазмұндамалар жинағы сипатталады.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы; білім берудің жаңартылған мазмұндағы бағдарламасы; орыс тілі; оқу-әдістемелік кешен; 10 сынып оқулығы.

Structure and content of the «Russian» textbook under the education program of the updated content

V.A. Kazabeyeva¹, T.B. Kornilova²

*^{1,2}Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In 2016, in the Republic of Kazakhstan, educational programs for secondary and high schools were updated. The aim of this program is pupil's functional literacy developing, therefore new textbooks are being created for the school. The article is devoted to the "Russian" textbook and educational complex for the 10th grade of the social and humanitarian direction of Russian schools. In the article is explained the structuring of the material in the textbook, the methods and ways of presenting the educational material in the textbook are revealed, the principles of the textbook construction are justified, the construction of sections and the distribution of grammatical material by topics and paragraphs are explained. The features of the construction of a textbook within the framework of the development of critical thinking through reading and writing are revealed. The article also described the teacher's book, proposed a system for working on it, characterized a collection of dictations and statements included in the complex.

Keywords: The Republic of Kazakhstan; a program of updated educational content; the Russian language; an educational complex; a textbook; 10th class.

Поступила в редакцию 21.02.2019

МРНТИ 14.35

Т.Ж. ТОҚТАРОВА¹, Б.С. ЖҰМАГҰЛОВА², А.Д. МАЙМАКОВА³

*¹⁻³Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

**РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ
НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ**

Аннотация

Существующие на сегодняшний день изменения в образовательной системе Республики Казахстан вносят определенные коррективы во все уровни образования. Одним из пунктов Обновлённой программы образования является внедрение различных форм оценивания. Переход от традиционной системы оценивания к новым видам требует пристального изучения и исследования. В статье авторы предпринимают попытку анализа результатов внедрения стратегии формативного оценивания в практику преподавания русского языка в вузе. Авторами был сделан анализ трудов основоположников данной стратегии, а также изучен опыт внедрения новых видов оценивания казахстанскими педагогами. Размышляя о результатах внедрения стратегии формативного оценивания, авторы статьи не обошли стороной возникающие трудности. В качестве примера приводятся примеры применения техник формативного оценивания на занятиях русского языка в иноязычной аудитории.

Ключевые слова: формативное оценивание, обновлённая программа образования, техники формативного оценивания, методика преподавания русского языка.

Введение. Внедрение в Республике Казахстан Обновлённой программы образования началось с 2016 года, поэтапно на данную систему переходят все школы страны. Не могли, конечно, вышеуказанные нововведения обойти педагогические вузы республики. Обучая иностранных студентов в КазНПУ имени Абая русскому и казахскому языкам, мы постепенно вводим в учебный процесс стратегии обновлённой Программы. Одной из составляющей указанной Программы является стратегия формативного оценивания.

В связи с присоединением к Болонскому процессу в Республике Казахстан используется балльно-рейтинговая система оценивания. А с 2012 года в нашей стране реализуется Концепция внедрения системы критериального оценивания учебных достижений учащихся Автономной организации образования «Назарбаев Интеллектуальные школы». При внедрении стратегии формативного оценивания казахстанскими специалистами была сделана большая работа по исследованию теоретичес-

ской базы, а также способов ее применения на практике.

Цель исследования. Внедрение стратегии формативного оценивания в практику преподавания языковых дисциплин в вузе, выявление ее положительных и отрицательных сторон. **Материал и методы исследования.** Материалом для проведения исследования явились: Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг., Государственная программа функционирования и развития языков на 2011-2020 гг., Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080 Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования, типовая учебная программа дисциплины «Русский язык», рабочая учебная программа, научная и методическая литература.

В работе использовались общенаучные методы – анализ, синтез, метод наблюдения, а также описательно-аналитический метод.

Основная часть. Оценивание знаний как один из важных компонентов в образовании до сих пор не имеет определенных критериев [1; 2], вводится понятие вспомогательная оценка [3], рассматриваются вопросы, связанные с обратной связью [4-7], предлагается оценивание посредством компьютеризированного адаптивного тестирования [8-9], изучается возможность перехода от оценки на основе требований к оценке на основе компетенций [10], изучается формативное оценивание [11]. Как справедливо заметила Кохаева Е.Н., «целью формативного оценивания является корректировка деятельности учителя и учащихся в процессе обучения. Корректировка деятельности предполагает постановку задач учителем или совместно с учащимися для улучшения результатов обучения» [12].

В теоретическую основу стратегии формативного оценивания легли труды П.Блэка и Д.Уильяма, которые отметили, что улучшение обучения зависит от пяти ключевых условий:

- эффективной обратной связи от учителя к ученикам;
- активного включения учеников в процесс собственного учения;

- учета в преподавании результатов, полученных при оценивании;

- понимание того, как от оценивания зависит мотивация и самооценка учеников;
- способности учеников к самооцениванию [13].

Данная стратегия до сих пор не потеряла свою актуальность [14].

Сопоставление различных систем оценки знаний требует предварительного отбора существенных особенностей для каждой из них, связанных не только с формальными показателями (типы шкал, их градуировка и т.д.), но, прежде всего, с методикой использования в современном образовательном процессе [15].

На основе своего анализа Блэк и Уильям сделали вывод о том, что «инновации, способствующие укреплению практики формативного оценивания, помогают достижению ощутимых и зачастую существенных результатов в процессе обучения. Эти исследования проводятся по возрастным группам, начиная от 5-летних детей до студентов университетов, по тем или иным школьным предметам и по определенным странам» [13].

Приступая к проведению в аудитории различных форм оценивания, мы должны особое внимание уделить целеполаганию. Как известно, преподаватель озвучивает цели и задачи дисциплины в самом начале обучения. Преподавателю при постановке целей занятия следует уделять пристальное внимание возможностям и способностям обучающегося и, конечно же, этот процесс должен быть совместным. Участие обучающихся при определении целей и задач курса/занятия является одним из методов погружения в тему. Преподаватель уже на начальном этапе работы с учётом подготовленностей учащихся и их желаний может вносить изменения в цели и задачи курса/занятия. Существенным пунктом при оценивании является также и определение критериев выставления оценок/баллов.

Хотим заметить, что цель не является неизменной, она может меняться в ходе учебного процесса, постоянно анализируется, корректируется. В свою очередь, цель разбивается на реализуемые задачи. Параллельно с работой

по определению целей важной является совместная разработка критериев оценивания. Цели, как и критерии, должны быть, конкретными, сформулированными с учётом специфики обучаемой аудитории. Они должны быть доступными и реалистичными, иметь чёткие сроки выполнения.

Система оценивания по обновлённой Программе существенно отличается от традиционных способов оценивания (выставление преподавателем оценок). Так, формативное оценивание проводится с учетом критериев, устанавливаемых на занятиях. Формативное оценивание на сегодняшний день является одним из важнейших факторов, формирующих индивидуализацию учебного процесса. Как показывает практика, при применении формативного оценивания среди обучающихся отмечается значительное повышение учебной мотивации и учебной самостоятельности, наблюдается обратная связь. На наш взгляд, одним из наиболее конструктивных подходов в современной системе образования является формативное оценивание.

Оценивание, как известно, – это неотъемлемая часть обучения, позволяющая мониторить уровень и степень овладения студентами учебного материала. При использовании на занятиях по русскому языку в иностранной аудитории формативного оценивания необходимо учитывать индивидуальные способности студентов: возрастные, гендерные, национальные и др.

Оценивание делится на два вида: формативное и суммативное. Формативное оценивание проводится на каждом занятии, а суммативное оценивание является итоговой формой оценивания обучающихся. Оценивание – это процесс поиска и интерпретации данных, используемый учениками и их учителями для определения этапа, на котором находятся обучаемые в процессе своего обучения, направления, в котором следует развиваться, и установления, как лучше достигнуть необходимого уровня [16, С.144].

В процессе проведения занятий в иностранной аудитории формативное оценивание применяется на всех этапах обучения. Форматив-

ное оценивание делится на самооценивание и взаимооценивание.

Очень важным является то, что при проведении такого вида работ, прежде всего, необходимо создать благоприятную атмосферу в аудитории. «Целостный процесс формативного оценивания зависит от культуры класса, где учащиеся чувствуют безопасность и комфорт для осуществления конструктивной обратной связи учащихся. Для обеспечения такого психолого-педагогического благоприятного климата педагоги должны утвердить культуру класса с учетом индивидуальных и возрастных особенностей учащихся» [17].

Преподаватель при проведении различных форм оценивания имеет возможность внести коррективы в цели и задачи последующих занятий, а также в учебный материал. Хотя в подготовительных группах мы не выставаем баллы, слушатели не сдают экзамены и рубежные контроли, на каждом занятии преподаватель оценивает их деятельность. Это стимулирует обучаемых, даёт возможность слабым студентам подтянуться, а сильных мотивирует на дальнейшие успехи. Так, например, во время занятия на тему «Имя существительное» мы организовали «публикации» работ студентов-иностранцев на доске, после знакомства с которыми учащиеся дают оценку по принципу «две звезды и пожелание» выдержанности текста в выбранном стиле регулируют комментарии. Формативная оценка по данному приёму организуется с помощью стикеров. Студенты записывают два пожелания (звезды) для каждого из видов работы, которую они оценивают и выражают одно пожелание, которое, по их мнению, улучшит данную работу. Затем возвращаются к своей собственной работе, чтобы прочитать и обсудить то, что отмечено другими на оставленных стикерах. Если позволяет время, анализируют список звезд и пожеланий для их собственной работы и в коротком письменном отчете записывают, как они собираются улучшить свою работу в следующий раз.

Так, например, предлагается образовательная модель, в которой учитывается влияние теории педагогики, преподавания и обучения и дисциплины и, шире, весь контекст образования.

Исследуется возможность развития продуктивных отношений между формирующими и суммирующими функциями оценки для формирования формальной оценки обучаемых с целью увеличения достоверности этих оценок [18, С.551].

Важная часть занятия – оценивание – может осуществляться по опорному листу самооценивания [19]. Например, мы на протяжении нескольких занятий использовали схожие таблицы, для того чтобы студенты-иностранцы отработывали навык по привычной схеме. Необходимо сверять критерии с заявленными целями обучения. Каждый студент получает лист самооценки, который меняется от занятия к занятию в зависимости от целей обучения. Анализ листов оценивания помогает объективно оценить эффективность занятия и корректировать дальнейшие действия в той или иной группе.

На занятии по теме «*Сочинительные и подчинительные союзы*» студентам предлагается оценить уровень понимания темы формативно с помощью сигнальных карт: зеленая – понял все и смог применить, желтый – понял, но затрудняюсь в применении, красная – требуется помощь.

При проведении взаимооценивания на занятии по теме «*Глагол*» студентам предлагается обменяться работами в парах, и выполнить корректировку текста, исправляя орфографические и пунктуационные ошибки с помощью словаря, редактируя текст. Во время проведения занятия по теме «*Имя существительное*» оценивается уровень понимания темы формативно с помощью сигналов: большой палец вверх – понял все и смог применить, ладонь – понял, но затрудняюсь в применении, большой палец вниз – требуется помощь. В случае, если тема занятия уже знакома студентам из предыдущих курсов обучения, то можно распределить между группами письменные задания и организовать взаимопроверку по принципу Карусели. Формативная оценка может быть организована с помощью консультантов (более продвинутых студентов в группе). Во время занятий всегда оказывается помощь при выставлении оценок студентов. На других зан-

ятиях в процессе взаимооценивания оценивались монологи с точки зрения формулировки проблемы, аргументов, логики изложения материала.

Активное использование на занятиях русского языка как иностранного методологии формативного оценивания становится одним из важнейших критериев системы оценки работы преподавателя. Действительно, «совместная разработка критериев (учитель – учащийся) позволяет сформировать у учащихся позитивное отношение к оцениванию и повысить их ответственность за достижение результата. При разработке критериев оценки важно всегда помнить о целях и содержании урока» [20, С.15]. Хотим заметить, что такая форма оценивания повышает уровень ответственности иностранных студентов, помогает им выработать навыки самостоятельной работы, деятельности в группе, у студентов появляется интерес к учебному процессу, повышается чувство взаимопомощи, коллективизма. Данная деятельность, следует отметить, приводит студентов к повышению успеваемости, преодолению языкового барьера.

Мы заметили, что студенты после применения новых форм оценивания научились более объективно оценивать качество своей работы, так как умение оценивать будет для них в их дальнейшей деятельности хорошим подспорьем. Наблюдалась вовлечённость студентов в работу по определению критериев.

Разработать критерии оценивания можно совместно со студентами, но только в тех группах, где уровень владения русским языком является достаточно высоким, то есть вовлечённость студентов в разработку критериев зависит от их ответственности и подготовленности. Совместная работа по определению критериев оценивания способствует сплоченности коллектива, а также содействует налаживанию контакта преподавателя со студентами. Так, например, занятия на тему «*Глагол*» проводить оценивание помогал студент А., который был старше остальных студентов и знаком с такой формой оценивания у себя на родине, в Южной Корее. Сложнее было проводить такую форму работы со студентами из

КНР, у которых вовсе отсутствовало чувство коллективизма, а также объективной оценки; всех выступающих они пытались оценивать одинаково, отказываясь комментировать. Конечно, на первых занятиях студенты неохотно комментировали свои оценки при взаимооценивании, ссылаясь на плохое знание языка. Однако на последующих занятиях студенты-иностранцы активнее участвовали в аргументировании выставленных баллов, приносили извинения за низкие баллы.

Верно поставленные цели обучения [21], учет гендерного аспекта [22], благоприятный морально-психологический климат в группе позволяют реализовать разные виды оценивания. Доброжелательная обстановка, как известно, способствует лучшему усвоению учебного материала учащимися.

Комментирование выставленных оценок ещё одна из форм развития речи в иностранной аудитории, так как студент начинает аргументировать, сравнивать ответы нескольких студентов, приводить доводы, а значит, увеличивается словарный запас, учатся составлять сложные предложения, употребляют новые слова.

Результаты исследования и их обсуждение. Внедрение стратегии формативного оценивания в образовательную систему Республики Казахстан вызвало дискуссию среди учителей, методистов, родителей. Многие считают, что оценивание будет субъективным, не всегда отражающим реальные достижения обучающегося. Учителя отмечают, что проведение различных форм оценивания (взаимооценивание, самооценивание) занимает определённое учебное время. Однако хотим заметить, что все эти минусы имеют место только на первых этапах работы. Конечно, при проведении различных техник формативного оценивания были случаи завышения баллов, некорректно осуществлялась оценка достижений отдельных учащихся. При чётком определении критериев выставления оценок, а также регулярном применении таких форм оценивания вызванные опасения нивелируются.

Конечно, высокие баллы выставляются студентам при систематической, активной само-

стоятельной работе на практических занятиях, творческом участии в групповых обсуждениях, высоком уровне культуры исполнения заданий. Отрадно, что у студентов наблюдается способность самостоятельно решать сложные проблемы в рамках учебной программы.

Результаты исследования получены при использовании метода формативного оценивания в учебном процессе; авторы выступали на методических заседаниях кафедры; отдельные положения опубликованы в статье «Организация занятий по дисциплине «Русский язык» в Казахстане» на Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы описания и преподавания русского языка как иностранного/неродного». – Москва (2018); в статье «Использование лингвострановедческих материалов при обучении русскому языку как иностранному в Казахстане» на Международной научно-методической конференции Гуманитаризация инженерного образования: методологические основы и практика. – Тюмень (2018); апробированы на мастер-классе «Повышение качества преподавания посредством интерактивных методов обучения», организованном и проведенном в КазНПУ имени Абая (2018); на круглом столе «Современные педагогические технологии в образовании: традиции и новации» (2018) в выступлении «О некоторых положениях и принципах составления учебно-методического комплекса общеобразовательных языковых дисциплин для вуза»; обсуждены на международной конференции «Sustainable development and actual problems of Humanitarian sciences» (2018) в докладе «О языковом образовании учителя-предметника в инновационных условиях культурно-образовательного пространства Казахстана», а также в ряде научных статей.

Заключение. Приступая к внедрению форм оценивания на занятиях, в данном случае формативного оценивания, мы должны ответственно подходить к разработке критериев для организации работы обучающихся. Применение критериев оценивания служит хорошим руководством для студентов-иностранцев в процессе выполнения учебных заданий.

Таким образом, применение формативного

оценивания на занятиях русского языка в иностранной аудитории даёт возможность студентам самостоятельно определять критерии оценивания, при комментировании во время взаимооценивания увеличивается словарный запас, развивается устная речь, повышается чувство ответственности, толерантности, стимулирует студентов на повышение уровня знаний и объективного оценивания деятельности других людей.

Список использованных источников:

- [1].Wiliam D. What is Assessment for Learning? //Studies in Educational Evaluation. – 2011. – 37 (1). – P.3-14. doi:10.1016/j.stueduc.2011.03.001
- [2].Black P., Wiliam D. Classroom Assessment and Pedagogy//Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 2018. – P.1-25. doi:10.1080/0969594X.2018.1441807
- [3].Campioni J.C. Assisted assessment: A taxonomy of approaches and an outline of strengths and weaknesses. Journal of Learning Disabilities, 22 (3), 1989. – P.151-165.
- [4].Bader M., Berner T., Iversen S.H., Varga Z. Student views on formative feedback as part of portfolio building. Grade and Grade 0: 0 in Higher Education, 2019. – P. 1-12.
- [5].Steen-Uteim A., Hopfenbek T.H. To do or not to do with feedback. Study student engagement and use feedback as part of portfolio assessment. Grade and Grade in Higher Education. – 2019. – 44: 1. – P.80-96.
- [6].Holland E.P. Understanding Module Feedback: Considering Individual Behavior in Student Learning Estimates. Grade and Grade 0: 0 in Higher Education. – 2018. – P.1-12.
- [7].Adi L., van der Clay F., Cumming J. Development and application of coding structures for the study of dialogue interactions with feedback and self-regulated learning. British Educational Research Journal. – 2018. – 44: 4. – P.704-723.
- [8]. Yoshioka Sérgio R.I., Ishitani L. An Adaptive Test Analysis Based on Students' Motivation //Informatics in education. Journal of Eastern and Central Europe. – Volume 17 Number 2. – 2018. – P.381-404.
- [9]. Dempster F.N. & Perkins P.G. (1993). Revitalizing classroom assessment: Using tests to promote learning. Journal of Instructional Psychology. – 20, 197-203.
- [10]. Brilingaitė A., Bukauskas L., Juškevičienė A. Competency Assessment in Problem-Based Learning Projects of Information Technologies Students //Informatics in education. Journal of Eastern and Central Europe. – 2018. – Vol. 17. – No.1. – P. 21-44.
- [11]. Sadler D.R. Formative Assessment and the Design of Instructional Systems//Instructional Science. – 1989. – 18 (2). – P. 119-144. – doi: 10.1007/BF00117714
- [12]. Кохаева Е.Н. Формативное (формирующее) оценивание: методическое пособие /Е.Н. Кохаева. – Астана: Назарбаев Интеллектуальные школы, 2014. – 66 с.
- [13]. Блэк П., Уильям Д. Оценивание и обучение в классе, оценивание в образовании: принципы, политика и практика /Assessment and Classroom Learning, Assessment in Education: Principles, Policy and Practice. – 1989. – 5 (1). – P.5-75.
- [14]. Hopfenbek Teresa N. Classroom Assessment, Pedagogy and Education – Twenty Years After Black and William 1998. Educational Evaluation: Principles, Policies and Practices. – 2018. – 25. – 6. – P. 545-550.
- [15]. Баум В.В. Система зачетных единиц (кредитов) как один из инструментов признания квалификаций: Учебное пособие /В.В. Баум, В.Н. Чистохвалов, В.М.Филиппов. – М.: РУДН, 2008. – 166 с.
- [16]. Руководство для студента. – Астана: Назарбаев Интеллектуальные школы, 2012. – 304 с.
- [17]. Айтпукешев А.Т., Кусаинов Г.М., Сагинов К.М. Формативное и суммативное оценивание результатов обучения: Методическое пособие – Астана: Центр педагогического мастерства, 2014. – 108 с.
- [18]. Black P., Wiliam D. Classroom assessment and pedagogy //Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. 2018. – Volume 25. – Issue 6. – P. 551-575.
- [19]. Твердякова Л.Г. О важности самооценивания учащимися своего труда /Л.Г.Твердякова //Начальная школа. – 2003. – №4. – С. 109-112.
- [20]. Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое руководство /Сост. Р.Х. Шакиров, А.А. Буркитова, О.И. Дудкина. – Б.: Билим, 2012. – 80 с.
- [21]. Жумагулова Б.С. Роль интенции в педагогическом дискурсе //Педагогика и психология. – 2014. – № 1(18). – С. 108-111.
- [22]. Токтарова Т.Ж. Психологический аспект в гендерной лингвистике //Педагогика и психология. – 2015. – №2 (23). – С.141-145.

Referenses:

- [1].Wiliam D. What is Assessment for Learning? //Studies in Educational Evaluation. – 2011. – 37 (1). – P.3-14. doi:10.1016/j.stueduc.2011.03.001
- [2]. Black P., Wiliam D. Classroom Assessment and Pedagogy//Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 2018. – P.1-25. doi:10.1080/0969594X.2018.1441807
- [3].Campioni J.C. Assisted assessment: A taxonomy of approaches and an outline of strengths and weaknesses. Journal of Learning Disabilities, 22 (3), 1989. – R.151-165.

- [4]. Bader M., Berner T., Iversen S.H., Varga Z. Student views on formative feedback as part of portfolio building. *Grade and Grade 0: 0 in Higher Education*, 2019. – P. 1-12.
- [5]. Steen-Uteim A., Hopfenbek T.H. To do or not to do with feedback. Study student engagement and use feedback as part of portfolio assessment. *Grade and Grade in Higher Education*. – 2019. – 44: 1. – P.80-96.
- [6]. Holland E.P. Understanding Module Feedback: Considering Individual Behavior in Student Learning Estimates. *Grade and Grade 0: 0 in Higher Education*. – 2018. – R.1-12.
- [7]. Adi L., van der Clay F., Cumming J. Development and application of coding structures for the study of dialogue interactions with feedback and self-regulated learning. *British Educational Research Journal*. – 2018. – 44: 4. – P.704-723.
- [8]. Yoshioka Sérgio R.I., Ishitani L. An Adaptive Test Analysis Based on Students' Motivation // *Informatics in education. Journal of Eastern and Central Europe*. – Volume 17 Number 2. – 2018. – R.381-404.
- [9]. Dempster F.N. & Perkins P.G. (1993). Revitalizing classroom assessment: Using tests to promote learning. *Journal of Instructional Psychology*. – 20, 197-203.
- [10]. Brilingaitė A., Bukauskas L., Juškevičienė A. Competency Assessment in Problem-Based Learning Projects of Information Technologies Students // *Informatics in education. Journal of Eastern and Central Europe*. – 2018. – Vol. 17. – No.1. – P. 21-44.
- [11]. Sadler D.R. Formative Assessment and the Design of Instructional Systems // *Instructional Science*. – 1989. – 18 (2). – P. 119-144. – doi: 10.1007/BF00117714
- [12]. Kohaeva E.N. *Formativnoe (formiruyushchee) ocenivanie: metodicheskoe posobie* / E.N. Kohaeva. – Astana: Nazarbaev Intellektual'nye shkoly, 2014. – 66 s.
- [13]. Ble'k P., Uil'yam D. *Ocenivanie i obuchenie v klasse, ocenivanie v obrazovanii: principy, politika i praktika* / Assessment and Classroom Learning, Assessment in Education: Principles, Policy and Practice. – 1989. – 5 (1). – R.5-75.
- [14]. Hopfenbek Teresa N. *Classroom Assessment, Pedagogy and Education – Twenty Years After Black and William 1998. Educational Evaluation: Principles, Policies and Practices*. – 2018. – 25. – 6. – P. 545-550.
- [15]. Baum V.V. *Sistema zachetnyh edinic (kreditov) kak odin iz instrumentov priznaniya kvalifikacii: Uchebnoe posobie* / V.V. Baum, V.N. Chistohvalov, V.M. Filippov. – M.: RUDN, 2008. – 166 s.
- [16]. *Rukovodstvo dlya studenta*. – Astana: Nazarbaev Intellektual'nye shkoly, 2012. – 304 s.
- [17]. Ajtpukeshev A.T., Kusainov G.M., Saginov K.M. *Formativnoe i summativnoe ocenivanie rezul'tatov obucheniya: Metodicheskoe posobie* – Astana: Centr pedagogicheskogo masterstva, 2014. – 108 s.
- [18]. Black P., Wiliam D. *Classroom assessment and pedagogy* // *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*. 2018. – Volume 25. – Issue 6. – P. 551-575.
- [19]. Tverdyakova L.G. *O vazhnosti samooocenivaniya uchashchimisya svoego truda* / L.G. Tverdyakova // *Nachal'naya shkola*. – 2003. – №4. – S.109-112.
- [20]. *Ocenivanie uchebnyh dostizhenii uchashchihsya. Metodicheskoe rukovodstvo* / Sost. R.H. Shakirov, A.A. Burkitova, O.I. Dudkina. – B.: Bilim, 2012. – 80 s.
- [21]. Zhumagulova B.S. *Rol' intencii v pedagogicheskom diskurse* // *Pedagogika i psihologiya*. – 2014. – № 1(18). – S.108-111.
- [22]. Toktarova T.Zh. *Psihologicheskii aspekt v gendernoj lingvistike* // *Pedagogika i psihologiya*. – 2015. – №2 (23). – S.141-145.

Жоғары оқу орындарындағы орыс тілі сабақтарында формативтік бағалауды жүзеге асыру стратегиялары

Т.Ж. Тоқтарова¹, Б.С. Жұмағұлова², А.Д. Маймакова³

*¹⁻³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі бүгінгі болып жатқан өзгерістер білім берудің барлық деңгейлеріне өзгерістер енгізіп отыр. Білім берудің жаңартылған бағдарламасының негізгі пунктiнiң бiрi бағалаудың әртүрлі формаларын енгізу болып табылады. Дәстүрлі бағалау жүйесінен жаңа бағалау жүйесіне өту түбегейлі зерттеуді қажет етеді. Мақалада авторлар жоғары оқу орындарының орыс тілі сабақтарын оқыту тәжірибесінде формативтік бағалау стратегияларын ендіру нәтижелеріне талдау жасауға талпыныс жасайды. Авторлар аталмыш стратегиялардың негізін қалаушылардың еңбектеріне талдау жасайды, сонымен қатар бағалаудың жаңа түрін енгізген қазақстандық педагогтердің тәжірибелерін қарастырады. Формативтік бағалау стратегияларын енгізу нәтижелерін сараптай келе авторлар орын алып отырған қиындықтарды да атап өтеді. Шетгiлдi аудиториялардағы орыс тілі сабақтарында формативті бағалау техникасын қолдануды мысал ретінде келтіреді.

Түйін сөздер: формативтік бағалау, білім берудің жаңартылған бағдарламасы, формативтік бағалау техникалары, орыс тілін оқыту әдістемесі.

Introduction of strategy of formative estimation on the Russian language classes at the University

T.Toktarova¹, B.Zhumagulova², A.Maimakova³

*¹⁻³Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The current changes in the educational system of the Republic of Kazakhstan make certain adjustments to all levels of education. One of the points of the updated education program is the introduction of various forms of assessment. The transition from the traditional assessment system to new species requires close study and research. In the article, the authors attempt to analyze the results of the implementation of the strategy of formative assessment in the practice of teaching Russian in high school. The authors made an analysis of the works of the founders of this strategy, and also studied the experience of introducing new types of assessment by Kazakhstani teachers. Reflecting on the results of the implementation of the strategy of formative assessment, the authors of the article did not avoid the difficulties that arise. As an example, examples are given of the use of formative assessment techniques in the Russian language classes in a foreign language audience.

Keywords: formative assessment, updated education program, formative assessment techniques, methods of teaching Russian language.

Поступила в редакцию 12.02.2019

МРНТИ 18.41.91

Р.К. ДЖУМАНИЯЗОВА

*Казахская национальная консерватория имени Курмангазы
(Алматы, Казахстан)*

ФЕНОМЕН GRASSROOTS PROJECTS И ВОПРОСЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ТРАДИЦИОННОЙ МУЗЫКИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ. К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В статье рассматривается понятие Grassroots Projects как феномена культурного явления, распространенного в Америке и предполагающего проекты, инициированные музыкантами без поддержки государства или крупных институций. Такие проекты в настоящее время становятся одним из самых эффективных и качественных примеров глобализации традиционной музыки Центральной Азии. Глобализационные процессы являются объективной и неизбежной реальностью, они могут способствовать развитию и процветанию национальных культур. Взаимообмен культурными и научными ценностями – это часть естественной эволюции. Обозначается разница между американским и казахстанским музыкознанием, проявляющаяся как в методологии исследований, так и в непосредственной связи науки и практики. Предлагается также разработка Grassroots Projects в рамках концертной и исполнительской практики Казахстана, инициирование совместных концертных программ. Подчеркивается важность изучения феномена Grassroots Projects и внедрения опыта таких проектов в современную практику.

Ключевые слова: традиционная музыка, Grassroots Projects, музыкознание, глобализация, казахская музыка, культурная толерантность.

Введение. Изучение процессов глобализации разных типов неевропейской музыки, особенно ее традиционных жанров, является одной из актуальных научных и социальных проблем, которые тесно связаны с решением ряда образовательных и культурных задач. В ряду наиболее эффективных и результативных методов исследования данных процессов и их влияния на социум и развитие культуры –

использование инструментов и возможностей Grassroots Projects. Итак, в чем суть Grassroots Projects? Что это такое? Это, безусловно, многозначное понятие, которое может иметь отношение к социальным движениям и сообществам. Мы же подразумеваем под этим термином более конкретное явление, а именно – проекты, инициируемые и реализуемые музыкантами и музыкальными сообществами

без финансовой и организационной поддержки со стороны государства или крупных институций. Идея изучения таких проектов родилась в диалоге с американским этномузыковедом Tanya Merchant, автором книги *Women Musicians of Uzbekistan. From Courtyard to Conservatory* [14]. Такие проекты в чистом виде можно наблюдать в культурной жизни Америки. Каждый Grassroot Project имеет собственные цели, правила и возможности, которые в равной мере обеспечивают культурное разнообразие нашего мира.

На примере Grassroots Projects можно рассмотреть конкретные условия и особенности бытования неевропейской музыки в ее традиционных жанрах в современном глобализирующемся мире. Эти проблемы и вопросы в настоящее время имеют принципиальное звучание как для научного сообщества, так и для исполнительских коллективов во многих неевропейских культурах [10]. Данные вопросы поднимаются многими исследователями, в том числе магистрантами и докторантами [3, 9]. На практике автор столкнулся с актуальностью обозначенных вопросов в качестве руководителя докторских и магистерских диссертаций, продюсера радио CLASSIC, культурного и общественного деятеля.

Основная часть. Сами понятия «глобализация» и «глобализационные процессы» тоже прошли определенную эволюцию. В XX веке искусствоведы и культурологи проводили прямые аналогии между глобализацией и вестернизацией культуры, включая американскую экономическую экспансию. Более того, глобализация противопоставлялась культурному разнообразию. В русскоязычных источниках «глобализация» трактовалась как односторонний процесс культурного влияния, источником которого считалась «американская культурная империя».

Современная действительность демонстрирует почти полярно противоположные результаты, глобализация в настоящее время имеет равную значимость для всех культур, включая неевропейские [19]. А.Х. Арыстанбекова отмечает: «Глобализация – это объективный исторический процесс, который способствует

укреплению взаимосвязей и взаимозависимости между людьми, обществами и государствами во всех сферах деятельности на глобальном уровне. Это сравнительно новый феномен, и он требует фундаментальных изменений в понимании мировых политических и экономических процессов» [2]. Опасения вытеснения национального начала внеациональным, унификации культурного разнообразия оказались неподтвержденными. На наш взгляд, глобализация является неизбежным и прогрессивным элементом цивилизационного развития. Обозначенные правительством Казахстана культурные программы также предполагают глобализирование отечественных образцов музыки, литературы, кино и других видов искусства. Взаимовлияние национальных культур может способствовать взаимному обогащению и процветанию, созданию нового музыкального языка и новых произведений искусства [17, 18].

Это удивительно, но именно в США имеется достаточное количество примеров Grassroots Projects, которые эффективно способствуют развитию среднеазиатской музыки в современном мире. В настоящее время культура США демонстрирует уникальный опыт существования самых разных музыкальных сообществ, развивающих различные национальные музыкальные школы и жанры. Подобная «культурная толерантность», эффективность и влияние американского музыкознания на реальные культурные процессы вызывает стремление исследовать данный опыт и масштабировать его на разные страны, включая Казахстан.

История вопроса. В буквальном виде феномен Grassroots Projects в связи с вопросами глобализации традиционной музыки Центральной Азии рассматривается впервые. Вместе с тем, современной научное знание накопило достаточное количество работы, в которых поднимаются проблемы традиционной музыки Центральной Азии в обозначенном ракурсе. Методологически значимые исследования можно условно разделить на следующие группы: музыкально-исторические работы по истории музыки США; труды по истории и теории музыки Центральной Азии; исследования

по теории глобализации; работы по арт-проектам и креативным индустриям; по теории межкультурного взаимодействия.

Постсоветское и американское музыковедение принципиально различны по многим параметрам: методологии исследований, приоритетным темам, эффективности и достоверности результатов, применению современных технологий, тесной взаимосвязи науки с практикой [7]. Следует констатировать, что нередко такое сравнение идет с преимуществом американской науки.

Настоящая тема получает различное звучание в исследованиях Cultural Variation, рассматривающих проблемы сохранения культурной идентичности. В ряду наиболее значимых исследований неевропейских культур – труды В.Н. Юнусовой (2007, 2009, 2014, 2015), работы Дж.Михайлова, основавшего уникальную методологическую систему изучения музыкальных культур мира и Scientific and Art Center “World Music Cultures” при Московской консерватории (1981, 1986). Новейшие методологические подходы к межкультурному взаимодействию опираются на семиотические концепции М.Бахтина (Бахтин, 1994), Ю.Кристева (Kristeva, 1993), Ю.Лотмана (Лотман, 1992). Конкретное претворение диалога культур в музыке исследуется с привлечением идей музыкальной семиотики (Э.Тарасты (Tarasti, 2002) и др.).

В англоязычном музыковедении схожие проблемы поднимаются в работах искусствоведов и этномузыковедов Америки. Особо интересными представляются исследования узбекской музыки Т.Merchant-Henson (2006), а также работы Е.Ватес (2012), Megan Rancier (2014) [15, 16]. В ряду немногочисленной доступной литературы по данной и смежной теме необходимо упомянуть перспективные исследования Rogers Brubaker (1996), Lawrence Sidra (2017) и других. Много исследовательских работ, посвященных вопросам глобализации центральноазиатской музыки, создано и казахстанскими музыковедами (например [1, 5] и многие другие).

Таким образом, на сегодняшний день научная мысль демонстрирует значительное коли-

чество исследований, на которые с успехом может опираться изучение феномена Grassroots Projects в контексте глобализации традиционной культуры Центральной Азии.

Grassroots Projects. Итак, в настоящее время влияние Grassroots Projects на ежедневное изменение культурного ландшафта мира серьезно недооценивается. Процессы, происходящие в культуре и, в частности, в музыкальном мире, часто превосходят серьезные научные открытия в различных сферах человеческой деятельности. Музыка Центральной Азии содержит микроинтонирование, специфические тембры, свободные импровизационные формы [8] – то есть, те элементы музыкального языка, которые наиболее актуальны Азии содержит микроинтонирование, специфические тембры, свободные импровизационные формы [8] – то есть, те элементы музыкального языка, которые наиболее актуальны на сегодняшний день и которые исследуются ведущими композиторами и музыковедами мира, включая такие авторитетные организации, как IRCAM (Париж), CIRMMT (Монреаль) и др. На наш взгляд, именно богатейшие и актуальные базовые характеристики традиционной музыки Центральной Азии стали причиной распространения Grassroots Projects, специализирующихся на данном контенте.

В Америке интерес к музыке Центральной Азии проявляют специально организованные профессиональные сообщества, которые возникли в XX-м веке, в ряду которых Society for Asian Music, Silk Road House, Society for Ethnomusicology.

Society for Asian Music – это академическое сообщество, основанное в 1959 году. Спустя десять лет, в 1969 году появился одноименный журнал «Asian Music», посвященный вопросам этномузыковедения и курируемый в разные годы такими авторитетными учеными как Марк Слобин, Мартин Хэтч, Шон Уильямс, Рикардо Тримиллос. Как важную цель данное сообщество сформулировало «возращение благодарности и любви к музыке и искусству Азии». Society for Asian Music стало очень влиятельным и эффективным сообществом.

вом, которое почти 60 лет организует концерты, семинары, издает книги и журнал.

Другая уникальная организация – это Silk Road House. Это культурный и образовательный центр, посвященный культуре и искусству Центральной Азии.. Здесь проводятся творческие встречи с музыкантами, художниками, учеными Централрльной Азии. Деятельностью Silk Road House руководит Алма Кунанбаева, известный казахский музыковед, более 20-ти лет назад переехавшая в Америку [13].

Society for Ethnomusicology является международным сообществом, основанным в Америке в 1955 году. В настоящее время сообщество насчитывает около 1800 членов, объединяя ученых, преподавателей, студентов, музыкантов, активистов, кураторов и других специалистов. Американским коллегам удалось создать своеобразный всеобъемлющий форум для обмена знаниями о неевропейской традиционной музыке. Более того, сообщество декларирует в качестве важной задачи защиту интересов неевропейской музыки. Society for Ethnomusicology организует ежегодные встречи, регулярно издает журнал «Ethnomusicology», и даже учредило собственные призы за выдающиеся исследования в области этномузыказнания.

Особый интерес представляют музыкальные коллективы и ансамбли, которые пропагандируют традиционную музыку. Одним из таких удивительных примеров является Eurasian Ensemble. Этот коллектив объединяет энтузиастов, посвятивших свое время изучению и исполнению репертуара, основанного на музыке Евразийского континента. Основное внимание уделяется вокальным и инструментальным традициям народов Центральной Азии. Руководит коллективом этномузыковед Таня Мерчант.

Все обозначенные проекты родились как инициативы заинтересованных музыкантов, не имеют ни государственного финансирования, ни грантов, не являются работой, оплачиваемой отдельной структурой. По сути, все они относятся к категории Grassroots Projects, демонстрируя редкую эффективность, регулярность и качество, популяризируя традицион-

ную музыку Центральной Азии, способствуя ее развитию, изучению, распространению.

Следует отметить, что в Казахстане традиционная казахская музыка становится в последние десятилетия полем для спекуляций и идеологических экспериментов. Такое внимание к традиционной музыке со стороны государственных органов и организаций несет как преимущества, так и проблемы для данной сферы. Преимуществом является поддержка в виде финансирования, главным недостатком – иждивенческая позиция и минимизация свободного творчества. Тем не менее, ярким примером идеологической поддержки стала заявленная государственная программа «Рухани жанғыру», в рамках которой реализуется значительное количество музыкальных проектов [4].

Можно констатировать, что в настоящее время традиционная музыка трактуется то, как стратегическая идеология государства, то, как равноправный продукт современного арт-рынка [20]. Данный статус вызывает противоречия как с точки зрения обозначения перспектив развития данного направления, так и с позиций сегодняшних насущных менеджерских решений [6].

Возможно, появление и широкое распространение традиционной музыки в формате Grassroots Projects станет важной составляющей культуры современного Казахстана, обеспечивая ее стабильность и естественную среду.

Инициирование нового направления. На наш взгляд, существующие в мире примеры Grassroots Projects требуют специального изучения, как перспективное и важное для развития традиционной неевропейской музыки. Подобное исследование может и должно иметь конкретные цели, в ряду которых следует обозначить:

- изучение теоретических работ и практического опыта глобализации музыки Центральной Азии на примере музыкальной жизни и культуры Америки;
- формирование базы данных по Grassroots Projects, связанных с традиционной музыкой Центральной Азии;

– сотрудничество с Grassroots Projects, базирующимися на интересе к традиционной музыке Центральной Азии, разработка совместных концертных программ, включение в концертную практику традиционной музыки Казахстана, Кыргызстана, Узбекистана.

Исследование развития центральноазиатской музыки в Америке через Grassroots Projects предполагает привлечение методов музыкознания, арт менеджмента и, частично, истории и социологии [11, 12]. Безусловно, в рамках исследования необходимы проведение серии интервью с музыкантами, руководителями Grassroots Projects, работа с аудио и видеоархивами университетов Америки, работа с базами университетских радиостанций.

Реализация предлагаемого нового исследовательского направления позволит обеспечить сохранение и развитие традиционной музыки Центральной Азии, интегрировать интереснейшие примеры этой музыки в мировой культурный контекст. В свою очередь, культурное многообразие является фундаментом взаимопонимания и сотрудничества всех стран мира.

В настоящее время существует размытость понятийно-терминологического аппарата, связанного с музыкой Центральной Азии. Действительно важно исследовать, как глобализировалась центральноазиатская музыка и почему традиционная музыка зачастую представлена термином «*world music*», в то время

как широкое распространение традиционной музыки происходит за пределами крупных институциональных проектов, в рамках grassroots.

В Казахстане и других странах Центральной Азии проблемой стало строение и содержание современного музыкального рынка, в котором мейнстримом являются популярная музыка или классическая музыка XVIII-XX веков. При этом, на периферии культурной жизни оказывается такое явление как традиционная музыка – то есть, то творчество, которое генерировано самими нациями, а не привнесено извне. Важно, что именно в этих жанрах есть то уникальное содержание, которое может претендовать на особенный и ценный вклад в мировую сокровищницу музыки.

Заключение. Мы предполагаем, что обозначенные вопросы открывают действительно новые перспективы для дальнейшего бытования и развития традиционной музыки в глобальном мире. Результаты предлагаемого исследовательского направления могут принципиально изменить сложившуюся ситуацию путем привнесения нового прогрессивного американского опыта в концертную практику и отечественное музыкознание. Предполагаю, что новые профессиональные контакты позволят привлекать лучших специалистов Америки к будущим совместным конференциям, научным и творческим проектам.

Список использованных источников:

- [1] Алсаитова Р.К., Канабекулы Б., Ырыскелди А. Изучение традиционной инструментальной музыки казахского народа: некоторые аспекты изучения (в контексте изучения данного феномена в образовательном процессе) // Вестник Челябинского гос.пед. университета. – 2015. – Вып.1. – С.18-26.
- [2] Арыстанбекова А.Х. Глобализация. Дайк-пресс, 2007. – С.304.
- [3] Манасбаева М.А. Дәстүрлі қыл қобыз орындаушылығының стильдік ерекшеліктері (Сағынтай Елепанов, Қазбек Әбен, Н.Шәменұлы, М.Жарқынбеков шығармашылығының негізінде) / Магистерлік диссертация. – Алматы, 2016.
- [4] Назарбаев Н.А. Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – 12 апреля 2017 [Электронный ресурс]: URL: <http://www.akorda.kz>.
- [5] Омарова Г. Казахский кюй: культурно-исторический контекст и региональные стили / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора искусствоведения. – Ташкент, 2012.
- [6] Оспанова А. Традиционная казахская музыка в современной структуре арт-рынка // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. ISSN 2073-333X. - № 2/1(56). - 2018.
- [7] Токеев Б.Е. Казахская национальная музыка//SCI-article, – 4. – 2013.
- [8] Утегалиева С.И. Звуковой мир музыки тюркских народов (на материале инструментальных традиций Центральной Азии) / Автореф. дис... доктора искусств. – Москва, 2016.
- [9] Узбекова Д.И. Казахская кобызовая традиция в творчестве современных композиторов для кобызы прима и скрипки: Магистерская диссертация. – Алматы, 2016.
- [10] Amanzhol, Bakhtiyar. Musical instruments of Tengrianism. Paper presented at the «Musical Geographies of Central Asia» International Conference of the Middle East and Central Asia Music Forum, London, 2012.

- [11] Cameron, Sara. The Hungry Steppe: Famine, Violence and the Making of Soviet Kazakhstan. Cornell University Press. 2018. – 294 pp.
- [12] Esenova, Saulesh. Soviet National, Identity, and Ethnicity in Central Asia: Historic Narratives and Kazakh Ethnic Identity. *Journal of Muslim Minority Affairs* 22(1):11-38, 2002.
- [13] Kunanbaeva, Alma. Kazakh music. In the *Garland Encyclopedia of World Music*, vol. 6 (The Middle East), edited by Virginia Danielson, Scott Marcus, and Dwight Reynolds, 949-964. New York: Routledge.
- [14] Merchant, Tanya. *Women Musicians of Uzbekistan. From Courtyard to Conservatory*. USA. August 2015.
- [15] Rancier, Megan. The musical instrument as national archive: a case study of the Kazakh qyl-qobyz. *Ethnomusicology*, Vol.58, No. 3 (Fall 2014), pp.379-404.
- [16] Rancier, Megan. *The Kazakh Qyl-qobyz: Biography of an Instrument, Story of a Nation*. Ph.D. dissertation, University of California, Los Angeles, 2009.
- [17] Raimkulova A., Jumaniyazova R. Eurasian neoarchaism as creative concept in the artworks of Kazakhstani composers on example of «Misty Dreams' flow» by T.Nildikeshev. *The Strategies of Modern Science Development*. XIII International scientific-practical conference. 3-4 October 2017. CreateSpace, North Charleston, SC, USA. Pages 122-126.
- [18] Raimkulova A., Jumaniyazova R. Eurasian intercultural interaction and archaic images in cello music of Kazakhstan (on example of pieces by A.Raimkulova and S.Bayterekov). 1 st International Congress on Social Sciences and Humanities. 2nd October, 2017. – Vienna: Prague, 2017. – P.3-6.
- [19] Sidre Lowrence. *Performing desire: Race, sex, and the Ethnographic Encounter*. *Ethnomusicology*, Vol.61, No. 3 (Fall 2017), pp. 468-485.
- [20] Tang, C. (2018). *Focus Kazakhstan: Bread and Roses*. *ArtAsiaPacific Magazine*.

References:

- [1] Alsaitova R.K., Kanabekuly B., Yryskeldi A. *Izuchenie tradicionnoj instrumental'noj muzyki kazahskogo naroda: nekotorye aspekty izucheniya (v kontekste izucheniya dannogo fenomena v obrazovatel'nom processe)* // *Vestnik Chelyabinskogo gos.ped.universiteta*. – 2015. – Vyp.1, – S.18-26.
- [2] Arystanbekova A.H. *Globalizaciya*. Dajk-press, 2007. – 304 s.
- [3] Manasbaeva M.A. *Dasturli kyl kobyz oryndaushylygynyn stil'dik erekshelikteri (Sagyntaj Elepanov, Kazbek Abenov, N.Shamenuly, M.Zharkynbekov shyarmashylygynyn negizinde)* / *Magisterlik dissertaciya*. Almaty, 2016.
- [4] Nazarbaev N.A. *Stat'ya Glavy gosudarstva "Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya"*. 12 aprelya 2017. <http://www.akorda.kz>
- [5] Omarova G. *Kazahskii kyuj: kul'turno-istoricheskii kontekst i regional'nye stili* / *Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora iskusstvovedeniya*. Tashkent, 2012.
- [6] Ospanova A. *Tradicionnaya kazahckaya muzyka v sovremennoj cture art-rynka* // *Kazakstannyn ғылым мен emiri*. ISSN 2073-333X. №2/1 (56) 2018.
- [7] Tokeev B.E. *Kazahskaya nacional'naya muzyka* // *SCI-article*, 4. 2013.
- [8] Utegalieva S.I. *Zvukovoj mir muzyki tyurkskih narodov (na materiale instrumental'nyh tradicii Central'noj Azii)* / *Avtoref. dis... doktora iskusstv*. – Moskva, 2016.
- [9] Uzbekova D.I. *Kazahskaya kobyzovaya tradiciya v tvorchestve sovremennyh kompozitorov dlya kobyz primy i skripki: Magisterskaya dissertaciya*. – Almaty, 2016.
- [10] Amanzhol, Bakhtiyar. *Musical instruments of Tengrianism*. Paper presented at the “Musical Geographies of Central Asia” International Conference of the Middle East and Central Asia Music Forum, London, 2012.
- [11] Cameron, Sara. *The Hungry Steppe: Famine, Violence and the Making of Soviet Kazakhstan*. Cornell University Press. 2018. 294 pp.
- [12] Esenova, Saulesh. *Soviet National, Identity, and Ethnicity in Central Asia: Historic Narratives and Kazakh Ethnic Identity*. *Journal of Muslim Minority Affairs* 22(1):11-38, 2002.
- [13] Kunanbaeva, Alma. *Kazakh music*. In the *Garland Encyclopedia of World Music*, vol. 6 (The Middle East), edited by Virginia Danielson, Scott Marcus, and Dwight Reynolds, 949-964. New York: Routledge.
- [14] Merchant, Tanya. *Women Musicians of Uzbekistan. From Courtyard to Conservatory*. USA. August 2015.
- [15] Rancier, Megan. *The musical instrument as national archive: a case study of the Kazakh qyl-qobyz*. *Ethnomusicology*, Vol.58, No. 3 (Fall 2014), pp.379-404.
- [16] Rancier, Megan. *The Kazakh Qyl-qobyz: Biography of an Instrument, Story of a Nation*. Ph.D. dissertation, University of California, Los Angeles, 2009.
- [17] Raimkulova A., Jumaniyazova R. *Eurasian neoarchaism as creative concept in the artworks of Kazakhstani composers on example of «Misty Dreams' flow» by T.Nildikeshev*. *The Strategies of Modern Science Development*. XIII International scientific-practical conference. 3-4 October 2017. CreateSpace, North Charleston, SC, USA. Pages 122-126.
- [18] Raimkulova A., Jumaniyazova R. *Eurasian intercultural interaction and archaic images in cello music of Kazakhstan (on example of pieces by A.Raimkulova and S.Bayterekov)*. 1 st International Congress on Social Sciences and Humanities. 2nd October, 2017. – Vienna: Prague, 2017. – P.3-6.
- [19] Sidre Lowrence. *Performing desire: Race, sex, and the Ethnographic Encounter*. *Ethnomusicology*, Vol.61, No. 3 (Fall 2017), pp. 468-485.
- [20] Tang, C. (2018). *Focus Kazakhstan: Bread and Roses*. *ArtAsiaPacific Magazine*.

**Grassroots Projects феномені және Орталық Азияның дәстүрлі музыкасын
жаһандандыру мәселелерінің қойылуы**

Р.К. Джуманиязова

*Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерватория
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада Grassroots Projects тұжырымдамасы Америкада кеңінен таралған және мемлекеттің немесе ірі институттардың қолдаусыз музыканттардың бастамасымен болжанатын жобаларды мәдени құбылыс феномені ретінде қарастырады. Мұндай жобалар қазіргі таңдағы Орта Азияның дәстүрлі музыкасын жаһандандырудың ең тиімді және сапалы үлгілерінің бірі болып отыр. Жаһандану үдерістері объективті және сөзсіз шындық болып табылады, олар ұлттық мәдениеттің дамуы мен өркендеуіне ықпал ете алады. Мәдени және ғылыми құндылықтармен өзара алмасу – бұл табиғи эволюцияның бір бөлігі. Американдық және қазақстандық музыкатанудың арасындағы зерттеу әдіснамасында да, ғылым мен практиканың тікелей байланысында да байқалатын айырмашылық белгіленеді. Сондай-ақ, Қазақстанның концерттік және орындаушылық тәжірибесі шеңберінде Grassroots Projects жобасын әзірлеу мен бірлескен концерттік бағдарламаларға бастамашылық ету ұсынылады. Grassroots Projects феноменін зерделеудің және осындай жобалардың тәжірибесін заманауи дағдыға енгізудің маңыздылығы аталып өтіледі.

Түйін сөздер: дәстүрлі музыка, Grassroots Projects, музыкалық білім, жаһандану, қазақ музыкасы, мәдени төзімділік.

**Ggrassroots Projects Phenomenon and Issues of the Globalization of Central Asia Traditional Music.
For the Problem Statement**

R.Jumaniyazova

*Kurmangazy Kazakh National Conservatory
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the concept of Grassroots Projects as a cultural phenomenon that is common in America. By Grassroots Projects, we mean projects that are initiated and created by the musicians themselves and communities, without governmental or institutional mandate. Such projects are now becoming one of the most effective and high-quality examples of the globalization of Central Asian traditional music. Globalization processes are an objective and unavoidable reality, they can contribute to the development and prosperity of national cultures. The interchange of cultural and scientific values is part of natural evolution. The Post-soviet and American musicology are different in principle, based on a variety of parameters: the methodology of research, prioritized themes, efficiency and validity of the results, application of modern technologies, the interaction of research and practice. It is also proposed to develop Grassroots Projects within the framework of Kazakhstan's concert and performing practice, initiating joint concert programs. The importance of studying the phenomenon of Grassroots Projects and introducing the experience of such projects into modern practice is emphasized.

Keywords: traditional music, Grassroots Projects, musicology, globalization, Kazakh music, cultural tolerance.

Поступила в редакцию 29.01.2019

МРНТИ 14.01.29

Г.К. МУРАТОВА¹, Л.А. ЖАНБАЕВА², Б.Е. ЯГАЛИЕВА³

¹Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, (Астана, Казахстан),

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

³Satbayev University (Алматы, Казахстан)

**СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА – ВЕДУЩАЯ ПРОБЛЕМА
СОВРЕМЕННОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

В научной статье автором рассматриваются вопросы возрастающих требований со стороны общества к нынешней подготовке молодого поколения к критически мыслящей личности, способной к непрерывному обновлению своих знаний, быстрому переучиванию и смене области применения своих способностей, вызывают необхо-

димось создания новых условий и методик обучения, которые и должны стать основой новых образовательных технологий. Также рассматриваются возможности возрастающей роли содержательной направленности информатизации образования, в рамках которого решаются вопросы подготовки специалистов для работы в информационной сфере формирования новой информационной культуры общества, фундаментализации образования и формировании нового информационного мировоззрения, самоподготовки при формировании высококвалифицированного специалиста, что в свою очередь дает понять нам необходимость создания новых форм представления обучающего материала, методик работы с новыми средствами обучения и способов управления самостоятельной познавательной деятельностью обучающегося, основные направления и современные задачи, которых информатизация образования.

Ключевые слова: профессионал, профессиональное становление, фундаментальность, целостность, трансдисциплинарность, интеграция.

Введение. Современный этап развития общества поставил перед системой образования целый ряд принципиально новых проблем (обусловленных политическими, социально-экономическими, мировоззренческими и другими факторами), среди которых особо выделены необходимость повышения качества и доступности образования, создание оптимальных в плане, образовательных систем, усиление связи между разными уровнями образования, интеграции в мировое научно-образовательное пространство.

В современном высшем образовании возникает проблема становления личности специалиста, которая заключается в подготовке будущих специалистов в той или иной профессиональной деятельности.

Подготовка будущих специалистов в той или иной профессиональной деятельности – одна из наиболее актуальных и широко обсуждаемых тем.

В Толковом словаре русского языка С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой даны следующие определения:

1) профессионал человек, который занимается чем-нибудь профессионально (в отличие от любителя), настоящий профессионал человек, который работает высоко профессионально;

2) профессионализм хорошее владение своей профессией;

3) профессиональный занимающийся чем-нибудь как профессией, а также являющийся профессией. Профессионал полностью отвечает требованиям данного производства, данной области деятельности; профессия основная род занятий, трудовой деятельности [9].

Основная часть. Профессиональное становление – это форма личностного становления человека, рассмотренная сквозь призму его профессиональной деятельности. Показателем профессионального становления являются формальные критерии (диплом специалиста, сертификаты повышения квалификации, должность) и неформальные (профессиональное мышление, умение применять нестандартные средства для решения задач, востребованность труда) [1].

Очевидно, что профессиональное становление подразумевает не только совершенствование трудовых навыков, но и самосовершенствование личности. Сравнение позиций начинающего специалиста и профессионала показывает, как меняется человек: из исполнителя он становится созидателем, от простого приложения знаний и навыков он приходит к анализу и критической оценке ситуации, от приспособления – к творчеству. Профессиональная деятельность является необходимым и самым длительным этапом социализации личности.

Концепция высшего образования предполагает фундаментальность, целостность, трансдисциплинарность и направленность на становление личности специалиста, что является одной из ведущих проблем современного высшего образования. Фундаментализация предполагает все большую ориентацию образования на изучение законов природы и общества, природы и самого человека, чтобы позволить людям в условиях неопределенности в критических и стрессовых ситуациях, когда люди сталкиваются с новыми, весьма сложными

природными и социальными явлениями, самостоятельно находить и принимать ответственные решения. Научные знания и высокие нравственные принципы становятся в этих случаях единственной надежной опорой.

Термин «фундаментализация образования», таким образом, означает существенное повышение качества образования и уровня образованности людей, его получающих, за счет соответствующего изменения содержания изучаемых дисциплин, методологии реализации учебного процесса и интеграции знаний из других областей.

Для достижения целей фундаментализации образования, по мнению К.К. Колина, представляется необходимым:

1. Переместить фокус внимания преподавателей и студентов с проблемы изучения прагматических знаний на проблемы развития общей культуры человека на основе познания лучших достижений цивилизации, а также на формирование научных форм системного мышления.

2. Изменить содержание и методологию учебного процесса таким образом, чтобы помимо изучения истории развития культуры, общества и процесса формирования современной науки, которые, безусловно, необходимы для общего развития каждого человека, значительная часть времени уделялась выработке современных представлений о целостном содержании системы наук, перспективах ее дальнейшего развития.

Другими словами, акцент должен быть сделан на изучении наиболее фундаментальных законов природы и общества в их современном понимании. С этой целью представляется целесообразным уже сегодня разработать и ввести в систему образования ряд новых учебных дисциплин, обобщающих последние достижения фундаментальной науки в таких областях научного знания, как синергетика, глобалистика, ноосферология теоретическая и социальная информатика, геополитика и безопасность, информационная безопасность

и некоторые другие. При этом хотелось бы подчеркнуть, что речь идет не о простом увеличении количества изучаемых дисциплин, а о формировании принципиально новых фундаментальных учебных курсов для системы образования, ориентированных на формирование целостных современных представлений о научной картине мира и способности выходить на системный уровень его познания [3].

Целостность образовательного пространства вуза в своей основе задается целью высшего образования, совокупностью его смыслов и задач их реализации. Стержневым направлением движения к созданию целостности образовательного пространства в вузе будет целенаправленная ориентация педагогического процесса вуза, всей его жизнедеятельности на становление целостной личности будущего профессионала [2].

Основными структурными компонентами этой целостности являются, с одной стороны, учебные занятия – нормативные и элективные курсы с их информационным насыщением: лекции, семинары, практикумы; индивидуальная научно-исследовательская работа; разнообразные формы внеаудиторного информационно-практического взаимодействия, связанные с учебно-исследовательской, научно-исследовательской, научно-практической деятельностью студентов; производственные практики с их специфической производственной нагрузкой: сфера свободного общения, осваиваемая с позиций будущего профессионального труда; самостоятельное свободное чтение; целенаправленное самообразование и т.п.

Кроме того, роль компонентов образовательного пространства выполняют вузовские преподаватели как источники актуализированной в сознании студента информации, а также профессионалы-практики, работающие в данной области. Что требуется от вуза, его определяющих субъектов – управленцев, преподавателей, студентов, чтобы создать и раз-

вивать образовательное пространство как подлинную целостность?

Стержневым направлением движения к созданию целостности образовательного пространства в вузе будет целенаправленная ориентация педагогического процесса вуза, всей его жизнедеятельности на становление целостной личности будущего профессионала [5].

Задачей высшего образования является формирование у студентов особой (трансдисциплинарной) мировоззренческой позиции, обучение навыкам редуцирования, трактовки дисциплинарных знаний через призму универсальных (трансдисциплинарных) закономерностей и моделей действительности, обретение опыта использования трансдисциплинарного подхода в решении сложных многофакторных проблем природы и общества, проблем в профессиональной сфере.

Опыт высшего образования свидетельствует о том, что эффективное решение этих задач возможно при условии, если трансдисциплинарность будет являться предметом специального научного направления. То, что трансдисциплинарность до сих пор не получила своего однозначного и общепринятого определения, не является препятствием для её присутствия в системе высшего образования, использования в научных исследованиях. Сегодня во многих странах проводятся конференции, семинары, образованы и успешно функционируют академии и институты трансдисциплинарного образования и трансдисциплинарных исследований, использование трансдисциплинарного подхода является необходимым условием для выполнения дипломных, магистерских и докторских работ. На этом фоне наука и высшее образование отличаются низкой активностью внедрения трансдисциплинарности в учебные процессы вузов и в научные исследования. Чтобы удовлетворить возрастающую потребность общества в специалистах, способных активно использовать трансдисциплинарный подход в решении сложных многофакторных

проблем природы и общества, требуется кардинально изменить сложившуюся ситуацию путём создания в крупных вузах страны специализированных подразделений. Целями этих подразделений и их сотрудников (центров, кафедр, лабораторий) должны стать:

– анализ и обобщение концепций и методологий, существующих в науке, видов и форм трансдисциплинарности;

– формирование научно-методической базы для преподавания трансдисциплинарного подхода в вузах, а также наработка и систематизация опыта внедрения трансдисциплинарности в систему высшего образования;

– разработка учебных программ, подготовка соответствующей учебно-методической литературы, а также организация и обеспечение подготовки преподавателей по дисциплине «трансдисциплинарность и трансдисциплинарный подход» и его дисциплинарным разделам.

– организация программ трансдисциплинарной переподготовки и повышения квалификации специалистов и административных работников;

– проведение семинаров и научно-практических конференций по обмену опытом применения трансдисциплинарного подхода в решении сложных многофакторных междисциплинарных и дисциплинарных проблем, а также по тематике, стимулирующей интерес к трансдисциплинарности и трансдисциплинарному подходу;

– организация межвузовского сотрудничества в области поиска эффективных путей внедрения трансдисциплинарного подхода в систему высшего образования;

– оказание всесторонней помощи вузам, осуществляющим обучение студентов и специалистов методикам трансдисциплинарного подхода.

Организация подобных подразделений и обеспечение их эффективной работы позволит перейти от дискуссий по поводу целесообразности внедрения трансдисциплинарности и

трансдисциплинарного подхода в систему высшего образования к созданию реальных «точек роста» такого внедрения [7].

Проблема фундаментальности высшего образования занимает не одно поколение ученых. Сегодня в педагогической науке осуществляется осмысление содержания образования с точки зрения культуры XXI века. Особое значение в педагогической науке приобретают интеграционные процессы. Доказано, что в результате интеграции знаний как высшего уровня их взаимосвязи складывается принципиально новое знание, меняется установка, достигается эффект личностно ориентированного результата. Однако до сих пор ощущается острый дефицит исследований педагогического аспекта проблемы.

Традиционно используемые в вузах приемы решения проблемы малоэффективны, так как не изучены механизмы влияния приобретаемых студентами знаний и умений в процессах интеграции. Интеграционные процессы в образовании – явление достаточно сложное, комплексное и многостороннее по разновидностям своего проявления, требующее анализа психологической и педагогической позиций [11].

Основная цель обучения на интегративной основе – дать целостное представление об окружающем мире – связана с повышением умственной активности студентов, следовательно, необходимо определение психофизиологических основ интеграции знаний, четкое представление о фактических особенностях развития у людей основных мыслительных действий.

Интеграция – это не простое объединение частей в целое, а система, которая ведет к количественным и качественным изменениям, логично, что она должна иметь различные уровни [3].

Нам представляется, что интеграционные процессы проявляются на трех уровнях: внутрипредметной, межпредметной, межсистемной и с высокой или слабой степенью интегра-

ции, что существенно влияет как на отбор содержания, так и на конкретные технологии преподавателей.

Интеграционные процессы в мировом обществе привели к появлению в научно-педагогическом мире понятия образовательного пространства. Оно является важной характеристикой интеграции образовательного процесса, тесно связано не только с развитием педагогической науки, но и с другими, более фундаментальными процессами, происходящими в обществе. Мы акцентируем внимание на том, что интеграция несет в себе синергетические закономерности:

- интеграционные процессы возможны лишь при горизонтальной открытости образовательных систем, которая проявляет себя в содержании образования, используемых методах, культурологических подходах;

- интеграционные процессы, приобретая стабильный, организованный характер, служат для фундаментализации образования.

Тенденции интеграционных процессов в современном мировом образовательном пространстве актуализируют проблему интеграции, представляя ее не только как узко учебную проблему, а фундаментальную. В последние годы в процессе информатизации образования все большее внимание начинает уделяться содержательным проблемам, т.е. изменению целевой ориентации и содержания самого образовательного процесса. Сегодня уже представляется бесспорным тот факт, что в перспективной системе образования должны преобладать информационные компоненты.

Ведь система образования должна не только давать студентам необходимые знания о новой информационной среде обитания людей в информационном обществе, но также формировать у них новую информационную культуру, информационное мировоззрение, которое должно быть основано на понимании определяющей роли информации и информационных процессов в природных явлениях,

человеческом обществе, а также в обеспечение жизни и деятельности самого человека. В своем послании Президент Казахстана Н. Назарбаев отмечал «Мы должны интенсивно внедрять инновационные методы, решения и инструменты в отечественную систему образования» [8].

Таким образом, образование сегодня уже не может рассматриваться лишь как инструментально-технологическая, а тем более, как проблема насыщения сферы образования средствами ИКТ и создания на их основе педагогических инструментов. Сегодня необходимо изменить цели образования, обеспечить его принципиально новую ориентацию на условия и проблемы информационного общества [3].

В составе содержательного направления развития образования целесообразно различать наиболее важные задачи:

1) подготовка специалистов для профессиональной деятельности в информационной сфере общества, владеющих новыми информационными технологиями;

2) фундаментализация образования за счет его существенно большей информационной ориентации и изучения фундаментальных основ информатики.

Сегодня уже нет никакого сомнения в том, что дальнейшее стремительное развитие средств ИКТ и все более широкое внедрение ее достижений в различные сферы социальной практики приведут к формированию новой среды обитания человека, которую современные философы и футурологи все чаще называют инфосферой. Именно инфосфера будет определять основные черты информационного общества, той новой цивилизации, которая уже сегодня формируется в развитых странах и с исторической неизбежностью будет распространяться от них по всему миру.

Заключение. Анализ показывает, что доля работающего населения, занятого в информационной сфере общества, быстро и неуклонно возрастает.

Появляются все новые информационные профессии, связанные с формированием и эксплуатацией электронных библиотек, баз данных и знаний, систем связи и телекоммуникации, применения мультимедийных средств и геоинформационных систем. Мало того, уже сегодня функциональные возможности многих современных средств информационно-коммуникационных технологий значительно опережают тот уровень подготовки специалистов, которые имеются в современном обществе. И это ставит перед системой образования весьма актуальную, социально и экономически важную проблему – подготовки специалистов, способных эффективно использовать как уже имеющийся, так и вновь формируемый информационный потенциал общества.

Решение этой проблемы определяется тремя основными факторами:

– пониманием ее социальной и экономической значимости для дальнейшего развития общества;

– уровнем оснащенности системы образования современными средствами информационно-телекоммуникационных технологий;

– подготовленностью педагогических кадров системы образования к использованию современных и перспективных средств информационно-коммуникационных технологий.

Все эти три фактора являются традиционными и достаточно хорошо известны со времени начальных этапов информатизации общества. Однако, от этого ни их важность, ни актуальность нисколько не умоляются, а наоборот, все больше и больше возрастают.

Список использованной литературы:

- [1] Бизнес. Управление персоналом. [Электронный ресурс]: URL://http: www.grandars.ru. (дата обращения: 25.02.2019).
[2] Герасимова А.Ю. Образовательное пространство ВУЗа как условие развития будущего профессионала // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент». – Санкт-Петербург, 2014. – №1.
[3] Колин К.К. Информатизация образования: новые приоритеты // Педагогика. – 2001. – № 6. – С.110-136

- [4] Козыбаев Е. Ш. Управления образование в век информатизации //Образование. – 2005. – № 5. – 13 Т. van der Bij, F.P Geijsel, G.T.Meten Dam Improving the quality of education through self-evaluation in Dutch secondary schools //Studies in Educational Evaluation. – 2016. – № 49. – pp. 42-50.
- [5] Курдюмов Г.М. О формировании личностных качеств будущих специалистов //Высшее образование в России. – 1994. – № 2. – С. 37-43.
- [6] Кусаинов А.К. Состояние и перспективы системы образования Республики Казахстан //Педагогика. – 2012. – №1. – С.113-119.
- [7] Мокий М.С., Мокий В.С. Трансдисциплинарность в высшем образовании: экспертные оценки, проблемы и практические решения //Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5.
- [8] Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан – народу Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства».
- [9] Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка, 22-е издание. – Москва, 1992.
- [10] Rosman, Pavel; Burita, Ladislav //E & M Ekonomie менеджмента издательство Thomson Reuters. – 2014. – Т: 17. – р. 169-180
- [11] Соколова Л.Б. Шураханова К. Становление культуры мышления студентов в процессе интеграции знаний //Вестник ОГУ. – 2003. – №7. – С.71-76.
- [12] Mc Guinness, Whelan, A., Bergin, A. Is There a Role for Higher Education Institutions in Improving the Quality of First Employment. – IZA Discussion Paper. – № 10138.
- [13] Van der Bij, F.P Geijsel, G.T.M ten Dam Improving the quality of education through self-evaluation in Dutch secondary schools //Studies in Educational Evaluation. – 2016. – № 49. – pp. 42-50.

References:

- [1] Biznes. Upravljenje personalom. [E'lektronnyi resurs]: URL://http: www.grandars.ru. (data obrashcheniya: 25.02.2019).
- [2] Gerasimova A.Yu. Obrazovatel'noe prostranstvo VUZa kak uslovie razvitiya budushchego professionala //Nauchnyi zhurnal NIU ITMO. Seriya «E'konomika i e'kologicheskii menedzhment». – Sankt-Peterburg, 2014. – №1.
- [3] Kolin K.K. Informatizaciya obrazovaniya: novye prioritety //Pedagogika. – 2001. – № 6. – S.110-136
- [4] Kozybaev E. Sh. Upravleniya obrazovanie v vek informatizacii //Образование. – 2005. – № 5. – 13 Т. van der Bij, F.P Geijsel, G.T. Meten Dam Improving the quality of education through self-evaluation in Dutch secondary schools // Studies in Educational Evaluation. – 2016. – № 49. – pp. 42-50.
- [5] Kurdyumov G.M. O formirovani i lichnostnykh kachestv budushchih specialistov //Vysshee obrazovanie v Rossii. – 1994. – № 2. – S. 37-43.
- [6] Kusainov A.K. Sostoyanie i perspektivy sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan //Pedagogika. – 2012. – №1. – S.113-119.
- [7] Mokii M.S., Mokii V.S. Transdisciplinarnost' v vysshem obrazovanii: e'kspertnye ocenki, problemy i prakticheskie resheniya //Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2014. – № 5.
- [8] Nazarbaev N.A. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan – narodu Kazahstana «Strategiya «Kazahstan – 2050»: novyi politicheskii kurs sostoyavshegosya gosudarstva».
- [9] Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. Tolkovyi slovar' russkogo yazyka, 22-e izdanie. – Moskva, 1992.
- [10] Rosman, Pavel; Burita, Ladislav //E & M Ekonomie menedzhmenta izdatel'stvo Thomson Reuters. – 2014. – Т: 17. – r.169-180
- [11] Sokolova L.B. SHurahanova K. Stanovlenie kul'tury myshleniya studentov v processe integracii znanii //Vestnik OGU. – 2003. – №7. – S.71-76.
- [12] Mc Guinness, Whelan, A., Bergin, A. Is There a Role for Higher Education Institutions in Improving the Quality of First Employment. – IZA Discussion Paper. – № 10138.
- [13] Van der Bij, F.P Geijsel, G.T.M ten Dam Improving the quality of education through self-evaluation in Dutch secondary schools // Studies in Educational Evaluation. – 2016. – № 49. – pp. 42-50.

Маманның жеке басын қалыптастыру – қазіргі заманғы жоғары оқу орнының жетекші проблемасы

Г.К. Муратова¹, Л.А. Жанбаева², Б.Е. Яғалиева³

¹ С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (Астана, Қазақстан),

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

³ Satbayev University, (Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Ғылыми мақалада автор қоғам тарапынан жас ұрпақтың өзінің білімін үнемі жаңартып отыруға қабілетті, қайта оқуға және өз қабілеттерін қолдану саласын ауыстыруға қабілетті, сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғалардың қазіргі дайындығына, жаңа білім беру технологияларының негізі болатын жаңа талаптардың және оқыту әдістерін құруды қажет ететін сұрақтарды қарастырады.

Сондай-ақ, білім беруді ақпараттандырудың мазмұндық бағдарлануының рөлінің арту мүмкіндіктері, оның шеңберінде ақпараттық салада жұмыс істеу үшін қоғамның жаңа ақпараттық мәдениетін қалыптастыру, білім беруді ірілендіру және жаңа ақпараттық дүниетанымдық көзқарасты қалыптастыру үшін мамандарды даярлау мәселесі қарастырылады, біліктілігі жоғары маманның қалыптасуына өзін-өзі үйрету, бұл өз кезегінде оқытудың жаңа түрлерін, жаңа оқу құралдарымен жұмыс істеу әдістерін және студенттің тәуелсіз танымдық қызметін басқару жолдарын, білім беруді ақпараттандырудың негізгі бағыттары мен заманауи тапсырмаларын құру қажеттігін түсіндіреді.

Түйін сөздер: кәсіби, кәсіби қалыптастыру, іргелі табиғат, тұтастық, трансдисциплинарность, интеграция.

Formation of the personality of the specialist – the leading problem of modern higher education

G.K. Muratova¹, L.A. Zhanbayeva², B.E. Yagaliyeva³

¹ S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University named after (Astana, Kazakhstan),

² Abay Kazakh National Pedagogical University, ³ Satbayev University, (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

In a scientific article, the author examines the growing needs of society in the current education of the younger generation to acquire the ability of critical thinking, able to constantly update knowledge, quickly retrain and change the volume of their abilities, which necessitates the creation of new conditions and teaching methods that should become the basis of new educational technologies. There is also illustrated the information of the possibilities of enhancing the role of content-orientation in informatization of education, within which issues of training specialists for work in the information sphere, the formation of a new information culture of society, the fundamentalization of education and the formation of a new information world view. Moreover, the issues of fundamentalization of education and the formation of a new informational worldview are considered; self-training in the formation of a highly qualified specialist, which, in turn, gives us an understanding of the need to create new forms of educational material, methods of working with new tools and methods of teaching management of independent cognitive activity of students, informatization of education.

Keywords: professional, professional formation, fundamental, integrity, transdisciplinarity, integration.

Поступила в редакцию 11.02.2019

ҒТАМИ 14.35

Г.З. ЖАБАҒИЕВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ЖАЗЫЛЫМ ҮДЕРІСІ ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРІП ЖАТҚАН ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ БІР ФОРМАСЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі таңда қазақ тілін шетелдік студенттерге оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану заман талабына айналып отыр. Еліміздің болашақ бағдарының оң болуы үшін Елбасымыз «Үш тілде білім беру» мәселесіне көп көңіл бөледі. Білім саласындағы үштілділік ел болашағының жарқын кепілі. Басты мақсат – студенттердің тілді жақсы меңгеруіне жағдай жасау. Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін үйрету – аса күрделі ізденісті қажет ететін жұмыс екендігі белгілі. Қазақ тілін оқытудың жаңа технологиясы тілдің коммуниктивтік қызметін ескере отырып, оны коммуниктивтік танымдық жағынан меңгеруді көздейді. Мақалада жазылым әрекеті шетелдік студенттерді қазақ тілін меңгертудегі тиімді әдіс ретінде қарастырылады, ұсыныстар мен жаттығулар беріледі.

Түйін сөздер: жазба тіл, қазақ тілі, латын қарпі, үштілділік, әліпби, шетелдік студенттер, құзыреттілік.

Кіріспе. Қазақ тілін оқытуда халықаралық стандартқа негізделген көп деңгейлі оқыту жүйесі басшылыққа алынып, сонымен бірге қазақ тілінің тілдік ерекшелігі мен ұлттық-танымдық сапалары ескеріледі. Заман талабына сай білім беру жүйесінде әлемдік стандарттарға сәйкес келетін, бәсекеге қабілетті жоғары білімді де білікті мамандарды даярлаудың

қажеттігі туып отыр. Оның негізгі көрсеткіштерінің бірі – мамандардың мемлекеттік тілді еркін меңгеріп, тәжірибе барысында оны кеңінен қолдануы. Тіл үйренушінің қарым-қатынасқа түсу салаларын ескере отырып, сөйлеу әрекетінің 4 қағидасына (тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым) негізделген тіл үйренушінің мақсаты, тілді қолдану саласы, коммуникативтік жағдаяттар компоненттері, контекспен байланыстылығы тіл бірліктерінің қолданыстағы қызметіне сай анықталады. Қазіргі таңда тілдік құзіреттілікті қалыптастыру коммуникативті-функционалдық грамматика тұрғысынан қарастырылуда. Тіл бірліктерінің қолданыстағы қызметі, белгілі бір мағына түрлерін жеткізу функционалдық грамматика арқылы жүзеге асады.

Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілі курсының ең басты негізгі мақсаты – тұрмыстық, әлеуметтік тақырыптардағы мәтіндер негізінде тіл үйренушілердің сөйлеу біліктілігін жетілдіру, лексикалық қорын, грамматикалық білік-дағдыларын қалыптастыру, қазақ тілі грамматикасы туралы білімін дамыту.

Қазақ тілін меңгерудің әрбір деңгейіндегі негізгі міндеттер сөйлеу түрлеріндегі модельдер мен қатысым түрлері арқылы жүзеге асады. Қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде қолданыс аясын барынша кеңейтіп, өмірдің барлық саласында талап деңгейінен көрінетіндей жетілдіру қажет.

Қазақ тілі пәнінің негізгі міндеті: болашақ мамандардың тұрмыстық, әлеуметтік, кәсіби тақырыптардағы мәтіндер негізінде сөйлеу біліктілігін жетілдіру, лексикалық қорын дамыту, грамматикалық білік – дағдыларын қалыптастыру, қазақ тілі грамматикасы туралы білімін дамыту. Тілді меңгерту – қатысымдық-функционалдық негізде, сөйлеу әрекетінің 4 түрі – тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым арқылы жүзеге асырылады:

1) лексикалық түрлі тақырыптардағы материалдарды меңгерту (тұрмыстық, қоғамдық, кәсіптік, іскерлік), кәсіби терминдерді меңгерту, оларды тәжірибеде қолдана білу;

2) сөйлеу үлгілері арқылы қазақ тілінде қарым-қатынас жасауға үйрету, кәсіби сала бойынша түрлі сұхбаттар жүргізуге, пікірсайысқа

түсуге, эссе, пікір, түйіндеме, тезис, анықтама, аннотация жазуға үйрету, теле-радио хабарларын тыңдап, түсінгендерін баяндауға дағдыландыру;

3) грамматикалық материалдар негізінде қазақ тілінің ерекшеліктерін меңгертіп, сауатты қолдана білуге үйрету болып табылады.

Қазіргі таңда жоғарыда аталған сөйлеу әрекетінің бір түрі жазылым барынша кәсіби мәнге ие болып табылады. Шетелдік студенттерде қазақ тілінің жазылым дағдысын қалыптастыру оқытушы қызметінде маңызды орын алады. Жазылым құзыреттілігі мен жазылымға оқыту жазудың негізін құрайды. Шетелдік студенттермен жұмыс жасайтын қазақ тілі пәнінің оқытушылары жазылымға оқытудың негізгі мақсатын айқындаулары қажет.

Негізгі бөлім. Соңғы уақыттарда қазақ жазба тілінің латын әліпбиіне көшу мәселесі барынша талқыға түсіп жүр. Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың айтуынша, латын әліпбиі 2025 жылға дейін кезең-кезеңімен қолданысқа енеді.

Президент Н.Ә. Назарбаевтың бастамасы үштілділік саясатымен байланысты. Елбасының ойынша, латын қарпі қазақстандықтардың әлемдік қауымдастыққа енуіне септігін тигізеді. Өз ана тілдерінде латыншаны қолданатын шетелдік студенттер үшін жазылымға үйрену үдерісі барынша оңай болады. Қазір бұл мәселені ғалымдар жан-жақты зерттеп, қарастыруда. Көптеген мамандардың есептеуінше, латын әліпбиіне көшу Қазақстанды латын қарпін кеңінен қолданысқа енгізген (Түркия, Әзербайжан, Өзбекстан және т.б.) түркі әлемімен жақындата түспек.

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында елбасы Н.Ә. Назарбаев латын графикасының бірыңғай стандарттарын қабылдау, сонымен қатар мамандарды даярлау, жаңа қазақ тілі оқулықтарын жазу қажеттігін айтады. Қазіргі таңда латын ақпараттық кеңістіктегі басты мәселеге айналып отыр. Қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуі кезең-кезеңмен жүзеге асатын болады. Жазу әрекеті – бұл екі жақты үдеріс, яғни оқу-жазу және жазу-оқу. Жазылым мен айтылым барынша бір-бірімен байланысты. Әліпби ауызша айтылғанды жазба-

ша жеткізуге мүмкіндік тудыратын құрал ғана. Қазақ тілінде латын қарпін қолдану оңай үдеріс емес, бұл жерде ауызша сөйлеу тілінің барлық күрделі тұстары қарастырылуы тиіс. Әліпбиден бөлек жазба тілдің өзіндік ерекшеліктері бар, мұны қазақ тілінің оқытушылары жақсы білулері керек.

Ішкі сөйлеу формасында пайда болатын ойларын жеткізу үшін жазып отырған адам тілдік құралдарды пайдаланады. Сөзді жазу кезінде қандай әліпби болмасын лексикалық және грамматикалық құралдарды барынша сұрыптап қолдану жүзеге асады. Жазу дұрыс сөйлеуді қалыптастырады. Себебі, жазып отырған адам жазылған дүниесіне қайта орала алады, яғни мазмұнын өзгерте, толықтыра немесе ақпарат көлемін азайта алады. Тексеріп, жазылғанды түзете алады. Қазақ тілін меңгеріп жатқан шетелдік студенттер тек сөйлеп қана қоймай, оқып, қазақша жаза білу керектігін түсінулері қажет. Қазақ тілі мемлекеттік тіл болып табылатындықтан еліміздегі жоғары оқу орындарында білім алып, жұмыс жасау үшін қазақ жазба тілін жақсы меңгеру керек. Бастапқы деңгейде студенттерге өз есімдерін, адресаттың атын, күнді, мекен-жайды, дұрыс жазуға үйрету. Содан кейін білім алушыларды хат жазуды қалай бастауды, дұрыс аяқтауды үйрету. Хатта ақпаратты қысқа, бірақ мазмұнды жеткізуге дағдыландыру. Студенттер өтініш жазып, сауалнамаларды тотырып, мерекемен құттықтай алулары керек. Жоғарыда аталған жазу дағдылары бірден күнделікті шынайы өмірде қолданылуы мүмкін.

Ортаңғы деңгейде студенттер жасай алулары қажет:

- досына хат жазу (өзі, университеті, оқуы қала, ел туралы ақпарат беру);
- жазбаша сұрақтар қойып, оларға жауап беру;
- сауалнамалар толтыру;
- мәтінді оқығаннан кейінгі жұмыс (негізгі ақпарат пен қажет сөздерді сұрыптау).

Екінші жылы оқып жатқан студенттер жаза алудың жоғары деңгейін көрсете алулары тиіс. Білім алушылар тақырыптар мен қарым-қатынас аясын кеңейтулері қажет.

Оқытушылар студенттердің бойында жазы-

лымның төмендегі құзыреттіліктерін қалыптастыру керек:

- кең көлемді жоспар мен хабарлама тезисін құрастыра алу;
- жазылған мәтінді қысқарта алу;
- өз ойын жеткізе алу;
- түйіндеме, реферат жаза алу.

Абай атындағы ҚазҰПУ тек жоғары оқу орны ғана емес, сондай-ақ ғылыми орталық, бұл жерде оқытушылар мен студенттердің ғылыми жұмысына көп көңіл бөлінеді. Шетел азаматтарына арналған және ЖОО дейінгі дайындық факультеті (Foundation) Шетелдік азаматтарға арналған филологиялық мамандықтар кафедрасының студенттері ғылыми конференцияларға қатысады. Олар қазақ және орыс тілдерінде әртүрлі тақырыптарға баяндамалар даярлайды. Баяндамаларды жазу кезінде ғылыми әдебиеттерді пайдалана алу дағдыларын көрсетіп, зерттеліп отырған мәселеге деген өздерінің көзқарастарын білдіре алады. Бұл дағдылар мен біліктерді оқытушылар студенттердің бойында сабақ үдерісі кезінде жаттығулардың көмегі арқылы қалыптастырады. Студенттердің үлгі бойынша сөйлемдер құрастыруы жақсы нәтижелер береді. Бастапқы деңгейде сөздері түсіп қалған сөйлемдерді қолдануға болады. Бұл әдіс студенттерге қажетті лексиканы таңдап, қолдануға үйретеді.

Ілгері деңгейде оқытушылар студенттердің алдына барынша күрделі мәселелерді қоюлары қажет:

- монологтер мен диалогтер құра алу;
- сөздер мен сөз тіркестерінің көмегі арқылы қандай да бір жағдаяттарды сипаттай алу;
- күрделі сөйлемдер құрастыру.

Жазба тілдің осы аталған құзыреттіліктері студенттерге жазбаша қарым-қатынас жасай алуға, әр түрлі факультеттерде оқи алуға, ғылыми жұмыстармен айналысуға мүмкіндік жасайды. Қазақстанға әр түрлі елдерден студенттер келеді. Олар түрлі жазу дағдыларын меңгерген. Қытай, Корей, Конголық студенттер жақсы жазады. Конго студенттері қазақ тілін қызығушылықпен оқиды. Мерекелік шаралар кезінде қазақ тілінде слайдтар жасап, жазып, қорғай алады. Түркменстаннан келген студенттер ауызша сөйлеу тілін еркін және тез

меңгереді, бірақ жазу қиындық тудырады, қатемен жазу орын алады. Оқытушылар әр елден келген студенттердің ерекшеліктерін ескеріп, жазуға деген құлшыныстарын арттырулары қажет. Бастапқы деңгейде оқытушылар жазуға көп көңіл бөлулері керек. Яғни, орфографияға үйрету, диктанттар алу, жаңа сөздерді тек ауызша есте сақтатып қана қоймай, сондай-ақ жазбаша түрде жаза алуларына басшылық жасау. Бұдан кейін студенттерді сөйлемдер құра алуға, керекті ақпараттарды мазмұндай алу дағдыларына үйрету.

Студенттер жазудың білім беру үдерісінің маңызды бөлігі екендігін түсінулері қажет. Жазба тілдің құзыреттіліктері білім алушыларға тек оқу үшін ғана емес болашақ жұмыстарына да қажет. Көптеген студенттер жазбаша түрде өз ана тілдерінде ойларын жеткізе алмайды. Жазба тіл білім алушылардың бойында ақпаратты талдай алуды, негізгі ойды таба білуді қалыптастырады. Шетелдік студенттерде жазбаша қарым-қатынасты қалыптастыру біртіндеп, яғни жеңілден күрделіге қарай жүреді. Жазбаша қарым-қатынасты қолдану аясы белгілі бір нақты лингвосоциум арасында жүзеге асады. Шетелдік студенттердің жазбаша қарым-қатынасы ресми және бейресми жағдаяттарда, жеке және топтық байланыстар кезінде жүзеге асуы мүмкін.

Жазу жаттығулары ауызша қарым-қатынасқа негізделеді. Олар ең қарапайымнан шығармашылық сипаттағы жаттығуларға дейін күрделене түсулері қажет. Студенттерді мазмұндау логикасына үйрету керек, себебі олардың барлығы бірдей жазбаша түрде өз ойларын немесе қандай да бір ақпаратты өз тілдерінде жеткізе алмаулары мүмкін.

Студенттерді жазбаша тапсырмаларды орындауға даярлау кезінде:

- мәтінді дұрыс рәсімдеуге;
- жаңа жолды, мәтіннің басын, ортасын және соңын табуға;
- айтылғанды логикалық бірізділікпен жүзеге асыруға;
- орфография мен пунктуация ережелерін сақтауға;
- жазбаша қазақ тілінің социомәдени ерекшеліктерін ескеруге оқыту.

Жазбаша жаттығулар мен тапсырмалар студенттерді әрмен қарай университеттің әртүрлі факультеттерінде және магистратурада білім алуларына дайындайды.

Студенттер:

- оқу-кәсіби тақырыптарындағы әртүрлі айтылымдарды жазбаша баяндай алулары;
- конспект, пікір, түйіндеме құрастыра білулері;
- мәтін жоспарларын құра алулары;
- реферат, баяндама, мақала жаза алулары;
- курстық, дипломдық жұмыстарды жаза алулары;
- сауалнамаларды толтырып, ресми құжаттарды құрастыра білулері керек.

Оқудың бастапқы кезеңінде студенттермен жазу дағдыларын дамыту үшін диктанттар жазғызуға болады. Бұл жерде диктанттың әртүрін қолдануға болады:

- сөздік диктант студенттерге сөздердің жазылуын жақсы есте сақтауға;
- сөйлем диктант жадыда бірнеше тілдік бірліктерді есте сақтауға көмектеседі;
- мәтін диктантты студенттердің естігендерін жазып алып, тексеруге мүмкіндік бере отырып, екі-үш рет оқу. Бұл диктант тұтас құрылымдарды есте сақтауға көмектеседі.

Содан кейін студенттерді мазмұндамалар мен шығармалар жазуға даярлайтын диктанттар өткізу:

- қайта қалпына келтіретін диктант (тірек сөздері бар мәтінді тыңдау, содан кейін тірек сөздер бойынша мәтінді қайта қалпына келтіру);
- тұқсастық бойынша диктант (оқытушы сөйлемді немесе қысқаша мәтінді оқиды, ал студенттер ұқсас мәндегі өздерінің сөйлемдері мен мәтінін жазады).

Қорытынды. Шетел азаматтарына арналған және ЖОО дейінгі дайындық факультетінің (Foundation) студенттері оқу жылының екінші семестрінде ғылыми конференцияларға қатысып, баяндамалар дайындап, оларды қорғайды. Студенттердің ғылыми жұмыстары кафедрада жинақ ретінде жарық көреді. Студенттер даярлық жұмыстарынан кейін мәтіннің құрылымын жақсы түсінеді, басты мәселені баяндауды, ең бастысы, жұмысты қа-

лай рәсімдеу керектігін біледі. Баяндаманың әрбір тақырыбы оқытушымен бірлесе отырып талқыланады. Оқытушы студентке қажетті әдебиеттерді таңдауға көмектеседі. Студент жұмыс жоспарын құрады, тақырып бойынша негізгі ақпаратты баяндайды, пайдаланылған кітаптарына сілтеме жасайды, барлық айтылғандарға талдау жасап, өз көзқарасын білдіреді. Бұл жұмыс студенттердің қызығушылығын арттырып, ғылыми әдебиеттерді қалай қолдану керектігіне үйретеді.

Жазба тілді кезең-кезеңмен оқыту студенттерді белгілі бір нәтижелерге жеткізеді. Студенттер реферат, пікір, түйіндеме жаза алады. Оқытушылар іскери құжаттамаларды, яғни өтініш, хат, сауалнамаларды жазуға көп көңіл

бөледі. Бұл барлық студенттер үшін аса қажет. Қорыта келгенде, қазақша тыңдауға, сөйлеуге және оқуға үйрену үшін бір уақытта жазуға да үйрену қажет. Тілдік қызметтің барлық түрлерін меңгере отырып, студенттер тілді де меңгереді. Жазбаша тіл студенттерге Қазақстанда жоғары білім алуға, ғылыми жұмыспен айналысуға, Қазақстанның экономикалық, ғылыми және мәдени өміріне, өзге елдермен бірлескен жобаларға қатысуына жағдай жасайды. Әлемде қазақ тіліне деген қызығушылық артып келеді. Қазақ тілін оқу шетелдіктерді Қазақстандағы адамдармен қарым-қатынас жасауға, еліміздің тұрмысын, тарихын зерттеуге, бірлескен қызметіне қатысуға мүмкіндік туғызады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

[1] Айтказина Т.Т. Информационные технологии в практике обучения русскому языку иностранных студентов // Актуальные проблемы языкознания, литературоведения и лингводидактики: Сборник научных статей, посвященный 80-летию профессора Ф.Г.Брулёвой. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2015. – С. 56-59.

[2] Айтказина Т.Т. Использование проектной методики на занятиях русского языка // Journal of Science, Volume 60, Number 2A. – Ханой, Вьетнам, 2015. – С. 27-32.

[3] Айтпукешев А.Т., Кусаинов Г.М., Сагинов К.М. Формативное и суммативное оценивание результатов обучения: Методическое пособие – Астана: Центр педагогического мастерства, 2014. – С.108.

[4] Баум В.В. Система зачетных единиц (кредитов) как один из инструментов признания квалификаций: Учебное пособие / В.В. Баум, В.Н. Чистохвалов, В.М. Филиппов. – М.: РУДН, 2008. – С.166.

[5] Black P., William D. Classroom assessment and pedagogy // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, – Volume 25, 2018 – Issue 6. – P. 551-575.

[6] Гальского Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. – М.: Академия, 2008.

[7] Двуличанская Н.Н., Тупикин Е.И. Теория и практика непрерывной общеобразовательной естественно-научной подготовки в системе «колледж-вуз»: Монография. – М.: МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2010. – С.254.

[8] Есіркепова И.Е. Қазіргі заманғы шеттілді аудиторияларда қазақ тілін оқытудың тиімді әдістемелері: круглый стол «Инновационные методы обучения языкам: школа-вуз», 16 қазан. – Алматы: КазНПУ им Абая, 2014.

[9] Жумагулова Б.С., Токтарова Т.Ж. Организация занятий по дисциплине «русский язык» в Казахстане // Актуальные вопросы описания и преподавания русского языка как иностранного/неродного: Сборник материалов Международной научно-практической интернет-конференции, 27 ноября – 1 декабря. – Москва, 2017. – С. 448-453.

[10] Иванов Д.А. На какие вызовы современного общества отвечает использование понятий ключевая компетенция и компетентностный подход в образовании? / Компетенции и компетентностный подход в современном образовании // Серия «Оценка качества образования» / Отв. ред. Курнешова Л.Е. – М.: Московский центр качества образования, 2008. – С. 3-56.

[11] Игнатова Е.Р., Толмачева Д.С. Особенности методики обучения письму как одной из форм общения иностранных студентов, изучающих русский язык. – Вьетнам, 2015. – С.100-104.

[12] Иоффе А.Н. Активная методика – залог успеха / Гражданское образование: Материал международного проекта. – СПб: РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 382 с.

[13] Крючкова Л.С., Мошинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. – М.: Наука, 2012.

[14] Настройка образовательных структур в Европе. Вклад университетов в Болонский процесс [Электронный ресурс] – Электрон. текст. дан. – Режим доступа: http://www.iori.hse.ru/tuning/materials/Introduction_Tuning%20Educational%20Structures.pdf

[15] Руководство для студента. – Астана: Назарбаев Интеллектуальные школы, 2012. – С.304.

[16] Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. – М.: Аст. Астрель, 2008.

[17] Твердякова Л.Г. О важности самооценивания учащимися своего труда // Начальная школа. – 2003. – №4. – С.109-112.

[18] Токтарова Т.Ж. Обучение студентов-иностранцев (гендерный аспект) // Шетел тілін оқытудағы инновациялық іс-тәжірибе: Материалы семинара. – Алматы, 2018.

[19] Токтарова Т.Ж. Психологический аспект в гендерной лингвистике // Педагогика и психология. – 2015. – №2 (23). – С.141-146.

[20] Hopfenbek T.N. Classroom Assessment, Pedagogy and Education — Twenty Years After Black and William 1998. Educational Evaluation: Principles, Policies and Practices 25. – 2018, – №6. – P.545-550.

References:

- [1] Ajtkazina T.T. Informacionnye tehnologii v praktike obucheniya russkomu yazyku inostrannykh studentov //Aktual'nye problemy yazykoznaniya, literaturovedeniya i lingvodidaktiki: Sbornik nauchnykh statej, posvyashchennyi 80-letiyu professora F.G.Brulyovoj. – Almaty: KazNPU im. Abaya, 2015. – S. 56-59.
- [2] Ajtkazina T.T. Ispol'zovanie proektnoj metodiki na zanyatiyah russkogo yazyka //Journal of Science, Volume 60, Number 2A. –Hanoj, V'etnam, 2015. – S. 27-32.
- [3] Ajtpukeshev A.T., Kusainov G.M., Saginov K.M. Formativnoe i summativnoe ocenivanie rezul'tatov obucheniya: Metodicheskoe posobie – Astana: Centr pedagogicheskogo masterstva, 2014. – 108 s.
- [4] Baum V.V. Sistema zachetnykh edinic (kreditov) kak odin iz instrumentov priznaniya kvalifikacii: Uchebnoe posobie /V.V. Baum, V.N. Chistohvalov, V.M.Filippov. – M.: RUDN, 2008. – 166 s.
- [5] Black P., Wiliam D. Classroom assessment and pedagogy //Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, – Volume 25, 2018 – Issue 6. – P. 551-575.
- [6] Gal'skogo N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam. – M.: Akademiya, 2008.
- [7] Dvulichanskaya N.N., Tupikin E.I. Teoriya i praktika nepreryvnoj obshcheobrazovatel'noj estestvenno-nauchnoj podgotovki v sisteme «kolledzh-vuz»: Monografiya. – M.: MGTU im. N.E'. Bauman, 2010. – 254 s.
- [8] Esirkepova I.E. Kazirgi zamangy shettildi auditoriyalarda kazak tilin okytudyn tiimdi adistemeleri: Innovacionnye metody obucheniya yazykam: shkola-vuz /krugly stol, 16 kazan. – Almaty: KazNPU im Abaya, 2014.
- [9] Zhumagulova B.S., Toktarova T.Zh. Organizaciya zanyatii po discipline «russkii yazyk» v Kazahstane //Aktual'nye voprosy opisaniya i prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo/nerodnogo: Sbornik materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy internet-konferencii, 27 noyabrya – 1 dekabrya. – Moskva, 2017. – S. 448-453.
- [10] Ivanov D.A. Na kakie vyzovy sovremennogo obshchestva otvechaet ispol'zovanie ponyatii klyuchevaya kompetenciya i kompetentnostnyi podhod v obrazovanii? /Kompetencii i kompetentnostnyi podhod v sovremennom obrazovanii //Seriya «Ocenka kachestva obrazovaniya» /Otv. red. Kurneshova L.E. – M.: Moskovskii centr kachestva obrazovaniya, 2008. – S. 3-56.
- [11] Ignatova E.R., Tolmacheva D.S. Osobennosti metodiki obucheniya pis'mu kak odnoj iz form obshcheniya inostrannykh studentov, izuchayushchih russkii yazyk. – V'etnam, 2015. – S.100-104.
- [12] Ioffe A.N. Aktivnaya metodika – zalog uspeha /Grazhdanskoe obrazovanie: Material mezhdunarodnogo proekta. – SPb.: RGPU im. A. I. Gercena, 2000. – 382 s.
- [13] Kryuchkova L.S., Moshchinskaya N.V. Prakticheskaya metodika obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu. – M.: Nauka, 2012.
- [14] Nastrojka obrazovatel'nykh struktur v Evrope. Vklad universitetov v Bolonskii process [E'lektronnyi resurs] – E'lektron. tekst. dan. – Rezhim dostupa: http://www.iori.hse.ru/tuning/materials/Introduction_Tuning%20Educational%20Structures.pdf
- [15] Rukovodstvo dlya studenta. – Astana: Nazarbaev Intellektual'nye shkoly, 2012. – 304 s.
- [16] Solovova E.N. Metodika obucheniya inostrannym yazykam. – M.: Ast. Astrel', 2008.
- [17] Tverdyakova L.G. O vazhnosti samoocenivaniya uchashchimisya svoego truda //Nachal'naya shkola. – 2003. – №4. – S.109-112.
- [18] Toktarova T.Zh. Obuchenie studentov-inostrancev (gendernyi aspekt) //Shetel tilin okytudagy innovaciya lyk iz-tazhiribe: Materialy seminar. – Almaty, 2018.
- [19] Toktarova T.Zh. Psihologicheskii aspekt v gendernoj lingvistike //Pedagogika i psihologiya. – 2015. – №2 (23). – 141-146 s.
- [20] Hopfenbek T.N. Classroom Assessment, Pedagogy and Education — Twenty Years After Black and William 1998. Educational Evaluation: Principles, Policies and Practices 25. – 2018, – №6. – P.545-550.

Письмо как одна из форм обучения иностранных студентов казахскому языку

Г.З. Жабагиева

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В настоящее время всестороннее использование инновационных идей на каждом уроке при обучении иностранных студентов казахскому языку, поиск эффективных путей инновационного обучения и системного их применения являются требованием времени. Для верной направленности развития нашей страны Президент РК особое внимание уделяет вопросу «Трехязычного образования». Трехязычие в сфере образования – это гарантия светлого будущего страны. Основная цель – создание условий для свободного овладения студентами языка. Цель обучения письму – развитие умений письменно выражать свои мысли, т.е. использовать письмо как средство общения. В статье рассматривается письмо как эффективный метод в овладении иностранными студентами казахским языком, даются рекомендации и упражнения. В процессе формирования компетенции письма у иностранных обучающихся важную роль играет преподаватель.

Ключевые слова: письменная речь, казахский язык, латиница, трехязычие, алфавит, иностранные студенты, компетенция.

A letter as one of the forms of teaching foreign students to Kazakh language

G.Z. Zhabagiyeva

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Currently, the comprehensive use of innovative ideas in each lesson in teaching foreign students the Kazakh language, the search for effective ways of innovative learning and their systematic use are a requirement of time. For the right direction of development of our country, the President of the Republic of Kazakhstan pays special attention to the issue of "Threeilingual education". Threeilingualism in the field of education is a guarantee of a bright future for the country. The main goal is to create conditions for the free mastery of students of the language. The article considers the letter as an effective method in mastering the Kazakh language by foreign students, provides recommendations and exercises. The purpose of teaching writing is the development of writing skills to express one's thoughts, i.e. use the letter as a means of communication. In the process of forming competence of writing from foreign students an important role is played by the teacher.

Keywords: writing, Kazakh language, latin, threeilingual, alphabet, foreign students, competence.

Поступила в редакцию 26.03.2019

IISTI 7.05:781.1

R.Sh. SYDYKOVA¹, B.M. NARBEKOVA², L.Sh. KAKIMOVA³

¹K.A.Yassawi International Kazakh-Turkish University (Turkestan, Kazakhstan),

²Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan),

³Kazakh national pedagogical University named after Abay (Almaty, Kazakhstan)

**THE INTERNALIZATION OF TRADITIONAL AND INNOVATIVE HUMAN VALUES
BASED ON MUSICAL AND ANTHROPOLOGICAL KNOWLEDGE**

Abstract

The educational policy of the new millennium is characterized by globalization of various spheres of human activity, the formation of a new integrative cultural space, an understanding of the synergistic aspects of the values of the culture interaction, traditional culture and continuity of traditions in preserving the spiritual heritage of every nation and all nationalities. In the context of the above, today the issues of developing new systems of common cultural values, focused on humanistic ideals, on providing favorable living conditions for present and future generations from the standpoint of anthropological education have become topical. The process of the formation of an universal values new system based on the critical understanding and use of traditions, which are the quintessence of the values of national cultures, contributes to the spiritual flourishing of every person, harmonization of public life, and sustainable development of Kazakhstani society. In this regard, higher pedagogical education is faced with an overriding task - to increase attention to the processes of educating the modern youth of national patriotism, introducing young people to spiritual and cultural values. The problems considered by the authors reveal the potential possibilities of spiritual-traditional and innovative refractions through the prism of musical-anthropological knowledge reinforce the perceptions of centuries-old human value achievements.

Keywords: art education, artistic culture, artistic worldview, traditional music, art.

Introduction. The multifaceted, harmonious personality endowed with spiritual and professional qualities is becoming a priority again [1]. At the same time, professional development directly depends on the development of the personality as a whole, including the personality of a teacher-musician who, by virtue of the specific nature of the profession, integrates and transforms the general cultural, universal human values and musical culture values in his work [2, 3].

Art, by virtue of its specific transformational nature, has a powerful impact on all spheres of human consciousness and activity, on the totality of personality manifestations [4, 5]. The development, differentiation and integration of the structure and connections of art, its relations

with other areas of social practice, which have no analogue in the past, also testify to noticeable changes in the content and functions of the anthropologization of modern culture at the present time. The expanding role of art and artistic culture as a whole today appears not only as a result, but above all as one of the necessary conditions for social development [6, 7]. From this point of view, we will define what anthropology is and what influence it has on our research.

Main body. The term anthropology from Greek means literally “the human science” (Greek. *Anthropos* – man, *logos* – science). Anthropology is a wide range of knowledge, covering in one way or another all sections of spiritual culture that address the issues of what a person is (what is its essence or nature), how it is interconnected with the world around it, what is the meaning of its existence, how should it be the way he can get better.

According to M.Vasilyev: “If we allow the synonym of “Man” and “anthropology”, then at least several basic meanings of Man can be distinguished:

- 1) Man, as the whole knowledge about man;
- 2) Man as all sciences of man (scientific Man.);
- 3) Man as a complex science of man (the western version of anthropology);
- 4) Man as a physical (ideally biological) anthropology (Soviet model of anthropology)”[8].

Man as an outside scientific knowledge retains fundamental importance for humanistic directions in pedagogy (psychological pedagogy, psychotherapy, medicine, sociology, including folklore, mythological, philosophical, religious, artistic, everyday and «parascientific» (chiromancy, astrology, graphology) physiognomy, parapsychology) knowledge in the field of metaphysics and religion with their transcendental issues and objects also substantiate the significance of humanitarian knowledge.), etc. The man science subdivided into natural and humanitarian. The first group includes, for example, genetics, anatomy and human physiology, physical anthropology, and medicine. The humanities are primarily interested in phenomena that distinguish man from the ani-

mal world. They reveal his spiritual, moral and value qualities [9-11]. While natural sciences emphasize what unites man with animals – genes, anatomical structure, reflexes, biochemistry, etc. According to a long-standing tradition, the sciences that study a person in the field of his mental, moral and social activities are listed in the humanities: archeology, philology, linguistics, history, sociology, ethnology, art studies, mythology, pedagogy, criminology, law, political science, human psychology, anthropogeography and etc.

The cultural scientist G.Gachev defined the term “humanities” as: “Humanitarian (from *homo*) – are engaged in man, his psyche, material and spiritual culture, society of people. This is the self-consciousness of mankind, the fulfillment of the Socrates commandment: «Know yourself,» there is a reflection inside a person and into the artificial world of culture built by him. However, not all sciences are unequivocally divided into natural and humanitarian categories (an example is just human psychology)”[12].

Anthropology and psychology of culture explores the relationship between man and culture [13, 14], the processes of formation of the spiritual world of the individual [9], the formation and implementation of abilities, talents, talents, the embodiment of creative potentials in the activities and its results [15]. The socio-cultural evolution of the personality continues throughout life, but at the same time, childhood and youth play a special role when the foundations of value positions and interests are laid.

Cultural anthropology reveals the important moments of socialization, acculturation and human inculturation, the specifics of each stage of the life path, studies adaptation to the cultural environment, to educational systems and education, the role of family, peers, and peace. Particular attention is paid to the psychological justification of such universal concepts of culture as life, soul, death, love, friendship, faith, meaning, the spiritual world of men and women.

The main activity is study of the process of socialization of the individual in the conditions of different cultures, the influence of the natural and cultural environment on the human spiritual

world, features of the national character, interaction of ecology and ethnos [16].

The psychology of culture pays special attention to the interaction of natural-biological, energy and cultural factors in determining the motives of human behavior, emotional states, anxiety, aggressiveness, as well as love, clothing; clarifying the social and psychological mechanisms of creativity, endowments; the world of childhood as a responsible period in the development of culture. Therefore, cultural anthropology analyzes the ethnic and regional characteristics of culture, the individuality personality, uniqueness and individuality, the ratio of conscious actions and unconscious impulses, sources of vital energy and attractive force of influence on other people, mental health and charm, falsity and hypocrisy, aggressiveness and evil.

Thus, the general culture of a person is considered as the basis of professional culture. "Scientific and technical progress will not bring happiness if it is not complemented by extremely profound changes in the social, moral and cultural life of mankind," said A.D. Sakharov [17]. Cultural aspects of music education make it possible to identify the main transformational synergistic aspects of the development of world musical cultures, as an anthro-civilizational approach based on the position of cultural relativism in studying musical folklore of different regions, criteria of the typology of musical cultures of the world, the formation of ethnomusical culture in the process of self-identification of the national intonation code. «Musical anthropology» as a phenomenon appeared in the scientific literature only in the XX century. This trend in the history of science existed implicitly, without having clear demarcation gradations. If we turn to history, then it can be noted that the development of musical anthropological thought originates in the works of the great scientists of antiquity. However, the first steps towards understanding and scientific substantiation of musical anthropology were made by American scientists (E.P Merriam, Bruno Nettl, Steven Feld, Anthony Seeger, Otto Laske, John Blacking, Charles Smerl, etc.). In work "The Anthropology of Music", Merriam examines the anthropology of music based on the music-culture

opposition paradigm. According to A.S. Klyueva, Merriam writes that «music itself symbolizes values and even passion» [18].

In his work "Paradigms in the History of Ethnomusicology" College music Symposium" Bruno Nettl, points out David Hebert [19], identified three areas in the study of the relationship between music and culture: music in its cultural context; music in the culture in general; music as a cultural phenomenon.

Steven Feld and Anthony Seeger put forward the concept of «musical anthropology». In disclosing its content, they re-focus attention from a purely musicological perspective to a socio-cultural aspect, i.e. emphasize the human, personal factor.

Researcher V.Zunkan noted that "musical anthropology does not come from a musical work, but from a man playing music." where the artistic text of culture, in turn, is the bearer of the worldview of certain values and traditions of the era in which the composer lived and worked. At the same time, the multiplicity of interpretations of scholars to an understanding of the essence of musical anthropology allows us to single out the main triad of concepts: "man" – "culture" – "text". Their deep interconnection makes it possible to more widely and many-sidedly reveal the peculiarities of the development of each separately and at the same time see the holistic process of the formation of the musical and spiritual culture of humanity "through the entire thickness of culture, through all the multi – layered text, through the entire man polymodality" (I. Zemtsovsky [20]).

We are close to the position of A.Toropova, which reveals this scientific direction through the accentuation of psychological and anthropological knowledge in the field of music education and musicology. In particular, the author notes that "in the modern music and educational space there is no (or is present in a very blurred form) the most important link – the psychological and anthropological knowledge about the subject of musical culture, music theory and musical practice – Homo-musicus, which is actually the addressee of music education efforts, a dialogue partner with culture mediated by the teacher-musician"[21].

Valuable, in our opinion, is the author's identi-

fied integral links between music theory, age and general psychology, pedagogy, theory and practice of music education, in which the development of another component of knowledge, human psychology, or musical-psychological anthropology, clearly arises.

A.Toropova emphasizes that “The main strategic goal of our scientific efforts is to find the psychological significance and meaning of music education in the context and process of human development, both in ontogeny and phylogenesis, and anthropogenesis widely understood by us humanistically, which would have been impossible without reliance on clarification and the conceptualization of the deep essence of the relationship of human nature and culture: their mutually generating nature, – the essential basis of human musical psychology «[21].

According to V.Getman, musical anthropology is an integrative direction of anthropological knowledge, which deals with the development of musical and, in general, the spiritual culture of a

person through the lens of comprehension of a musical text [22]. “The object of musical anthropology is the man-creator, his many-sided manifestations as a listener, performer, composer, and the subject is a spiritual – creative process of comprehending and interpreting the content of a musical work” [22]. Therefore, scientists believe that the analysis of musicological texts “will make it possible to identify music as an intonational-artistic activity, which is not just a reflection, but an expression of a sense of personality” [19].

Conclusion. In general, musical and anthropological knowledge at the level of a synergistic approach reveals the possibility of studying the anthro-civilizational aspects of the development of musical-professional and spiritual culture of a person through the lens of interdisciplinary integration, theoretical understanding and practical generalizations of humanitarian knowledge on the education of musical and spiritual culture of the younger generation.

References:

- [1] Paridinova B. The structure and content of the concept of "spiritual worldview" //Pedagogy and Psychology. – 2018. – № 2 (35). – S.215-221.
- [2] Sydykova R., Kakimova L., Ospanov B., Tobagabylova A., Kuletova U. A Conceptual Approach to Developing the Creativity of a Music Teacher in Modern Educational Conditions //Thinking Skills and Creativity. United Kingdom /ISSN 1871-1871. IF - 1.589.Q2. – 2018. – V.27. – P.160-166. [Electronic resource]: URL: //https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1871187117302985. (date of the application: 30.02.2019).
- [3] Kovalev D.A., Khussainova G.A., Balagazova S.T., Tamarasar Zh. Formation of Various Competencies in the Process of Training the Future Music Teachers at the Present Stage. [Electronic resource]: URL: //http://www.ijese.net/makale/633. (date of the application: 09.01.2019).
- [4] Sydykova R., Mergaliyev D. Values of education of the creative personality of the future teacher in the socio-cultural field //PMU Khabarshy. A pedagogical series. – 2018. – №2. – P.358-371.
- [5] Sydykova R. Professional training of future teachers of musicians in terms of personality-oriented education //Value priorities of health and professional and personal development of students in the educational space of physical culture: Proceedings of the International Scientific Conference dedicated to the 90th anniversary of Professor M. Vilenskiy. – M.: MANPO, 2018. – P.133-139.
- [6] Almukhambetov B.A., Nebessayeva Zh.O., Smanova A.S., Kakimova L.Sh., Musakulov K.T. and Sydykova R.S. Making Art Pedagogy in the System of Education in the Republic of Kazakhstan //International Journal of Environmental and Science Education (Turkey), ISSN: 1306-3065– 2016. – V.11. – Iss.18. – A.N.821. – P.11341-11350. [Electronic resource]: URL: (date of the application: 30.03.2019).
- [7] Sydykova R., Eleuov S., Tobagabylova A. and other. Intercultural dialogue of art and music education in the socialization of the creative personality of the teacher //Proceedings of the 5th European Conference on Education and Applied Psychology (December 23, 2014). “East West“ Association for Advanced Studies and Higher Education. Gmb H.Vienna. 2014. 308p. – p.82-86.
- [8] Vasilyev M. Introduction to cultural anthropology. – Great Novgorod: Yaroslav-the-Wise Novgorod State University, 2002. – 156.
- [9] Imanbayeva C., Dzanzakova Sh. Self-recognition of the person is the basis of spiritual-moral values //Pedagogics and psychology. – 2017. – № 1(30). – pp.206-211.
- [10] Kaliyeva K., Utebaeva B. Development of patriotic values of future teachers as a pedagogical problem //Pedagogy and Psychology. – 2018. – № 1(34). – p.218-224.

- [11] Koshberbaeva G., Beisembaeva A. Modern approaches to the moral and patriotic education of the younger generation //Pedagogy and Psychology. – 2018. – №2 (35). – P.208-215.
- [12] Gachev G. National images of the world. Cosmo-psycho-logos. [Electronic resource]: URL: <http://bib.convdocs.org>
- [13] Kaliakbarova L., Sydykova R., Yussupova A., Shabdenova D., Esdauletova K. Conductor Bazargali Zhamanbaev. Life in art //Science and life of Kazakhstan. – 2018. – №4 (60). – P.34-39.
- [14] Janseitova S., Kaliakbarova L., Balagazova S., Kaldayakova A.: Musical Terminoid Remarks as a Means for Interpretative Reading of the Text and Determinants of Musical Intonation Characteristics. //ACTA HISTRIAE №23, 2015, 2 – P.265-284. [Electronic resource]: URL: http://zdjp.si/wp-content/uploads/2015/07/Pages-from-Acta-Histriae-%C5%A1t.-2-letnik-23-2015_JENSEITOVA_LOWRES.pdf. (date of the application: 20.02.2019).
- [15] Kovalev D.A., Khussainova G.A., Balagazova S.T., Tamarasar Zh. Musical-Pedagogical Conditions of Preparation of Teachers for the Implementation of Innovative Process at Modern School. [Electronic resource]: URL: <http://www.ijese.net/makale/571>. (date of the application: 20.02.2019).
- [16] Sydykova R., Kuzikeev R., Esdauletova K. Formation of conducting skills in future conductors-choirmasters. – Austria: Palmarium Academic Publishing, 2018.
- [17] Saharov A. Memories in two volumes. Moscow, Human Rights. Memories: In 3 volumes /comp. E.Bonner. – M.: Vremya, 2006.
- [18] Klyuev A.S. Philosophy of music. Selected articles and materials. [Electronic resource]: URL: <https://iknigi.net/avtor-aleksandr-klyuev/60734-filosofiya-muzyki-izbrannye-stati-i-materialy-aleksandr-klyuev/read/page-7.html>
- [19] Hebert D. New Theories and Methods for Historical Ethnomusicology. [Electronic resource]: URL: <https://hvl-no.academia.edu/DavidHebert>
- [20] Zemtsovsky I.I. Introduction to the probabilistic world of folklore: (On the problem of ethno-musicological methodology) //Methods of studying folklore. Electronic resource]: URL: <http://www.opentextnn.ru/music/interpretation/index.html?id=1410> (date of the application: 30.02.2019).
- [21] Toropova A.V. Musical and psychological anthropology as a sense-bearing coordinate of music education //Art Psychology: education and culture. Interuniversity collection of scientific papers. – Samara: Samara State Pedagogical University, 2002.
- [22] Getman V. The origins of the formation and development of the anthropological tradition in the culture and art of

**Интериоризация традиционных и инновационных человеческих ценностей на основе
музыкального и антропологического знания**

Р.Ш. Сыдыкова¹, Н.М. Нарбекова², Л.Ш. Какимова³

¹МКТУ имени Х.А. Ясави (Туркестан, Казахстан), ²МОН РК (Астана, Казахстан),

³КазНПУ имени Абая (Алматы, Казахстан)

Аннотация

Для образовательной политике нового тысячелетия характерна глобализация различных сфер человеческой деятельности, формирование нового интегративного культурного пространства, понимание синергетических аспектов ценностей взаимодействия культуры, традиционной культуры и преемственности традиций в деле сохранения духовного наследия каждого народа и всех национальностей. В контексте сказанного, сегодня актуальными стали вопросы развития новых систем общекультурных ценностей, ориентированных на гуманистические идеалы, на обеспечение благоприятных условий жизни для нынешнего и будущих поколений с позиций антропологического образования. Процесс формирования новой системы общечеловеческих ценностей, основанной на критическом понимании и использовании традиций, являющихся квинтэссенцией ценностей национальных культур, способствует духовному расцвету каждого человека, гармонизации общественной жизни, устойчивому развитию казахстанского общества. В связи с этим перед высшим педагогическим образованием стоит архиважная задача – усилить внимание на процессы воспитания у современной молодежи национального патриотизма, приобщения молодежи к духовным и культурным ценностям. Рассматриваемые авторами проблемы раскрывают потенциальные возможности духовно-традиционных и инновационных преломлений сквозь призму музыкально-антропологического знаний усиливают восприятия вековых человеческих ценностных достижений.

Ключевые слова: художественное образование, художественная культура, художественное мировоззрение, традиционная музыка, искусство.

**Музыкалық және антропологиялық білімге негізделген дәстүрлі және инновациялық адами
құндылықтарды интериоризациялау**

Р.Ш. Сыдықова¹, Н.М. Нарбекова², Л.Ш. Какимова³

¹Қ.А. Ясауи атындағы ХКТУ (Түркістан, Қазақстан), ²ҚР БЖФМ (Астана, Қазақстан),

³Абай атындағы ҚазҰПУ (Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Жаңа мыңжылдықтың білім беру саясатында, әртүрлі адами қызметтің салаларын жаһандандыру мен жаңа кіріктірілген мәдени кеңістікті қалыптастыру, әрбір халықтың және ұлттардың рухани мұрасының дәстүрлі мәдениет құндылықтары сабақтастығын сақтап, синергетикалық аспектілерін түсіну маңызды. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қазіргі кезде антропологиялық білім тұрғысынан бүгінгі және болашақ ұрпақтар үшін қолайлы өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету үшін гуманистік идеалдарға бағытталған ортақ мәдени құндылықтардың жаңа жүйелерін дамыту мәселелері өзекті болды. Ұлттық мәдениет құндылықтарының квинтэссенциясы болып табылатын дәстүрлі сыни түсіністікті және дәстүрді пайдаланудың негізінде қалыптасқан әмбебап құндылықтардың жаңа жүйесін қалыптастыру процесі әр адамның рухани өркендеуіне, қоғамдық өмірдің үйлесімділігіне, қазақ қоғамының орнықты дамуына ықпал етеді. Осыған орай, жоғары педагогикалық білімнің басты міндеті – қазіргі заманғы жастарды ұлттық патриотизмді тәрбиелеу үрдісіне назар аудару, жастарды рухани және мәдени құндылықтармен таныстыру. Авторлар қарастырып отырған мәселе, музыкалық және антропологиялық білімнің призмасы арқылы рухани-дәстүрлі және инновациялық бұзылыстың әлеуетті мүмкіндігін айқындайды, адамның құнды жетістіктерін қабылдауды күшейтеді.

Түйін сөздер: білім беру, көркем мәдениет, тәрбие, рухани және мәдени құндылықтар.

Поступила в редакцию 11.03.2019

Р.МИЗАНБАЕВ¹, Т.ОРМАН², А.ӨСЕРБАЙ³

¹⁻³Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

КӘСІПТІК БІЛІМДЕГІ КОМПОЗИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ

Аңдатпа

Осы аталмыш мақалада авторлар бейнелеу өнерінің аса қажетті бөлімі «композициялық қызмет» туралы ой қозғайды. Онда теориялық мәселелермен қоса Қ.Телжановтың «Атамекен» картинасының композициялық құрылымын басты назарға ала отырып, композициялық қызметтің құрылымдық элементтерін жеке-жеке талдайды. Сонымен қатар, табиғат заңдылықтарын ескере отырып, суретшінің жазықтық бетіндегі салынар, жазылар: но-бай, этюд, эскиздердің болашақ суретшінің шығармашылық еңбегіндегі, композициялық қызметтің маңыздылығы туралы ойларын ортаға салады. Мақаланың баяндау жүйесі ғалымдардың композиция, композициялық қызмет туралы әдістемелік ғылыми қанатты сөздерін тиімді пайдалануымен қатар, оқырмандарға түсінікті, жеңіл, жатық тілде берілуінде. Композициялық қызметке баулу, практикалы тәжірибедегі қабілеттерді жинақтау, қысқа мерзімді қамтымайды керісінше, оған машықтану өмір бойы теориялық, әдістемелік, философиялық, педагогикалық, өнер-тану тарихи ілімдерді бойға сіңіре отырып, үзбей практикалық іс-қиымл әрекеттерде өмір шындығына сәйкес образдық бейнелерге тиімді пайдаланғанда ғана композициялық қызмет өз шешімін таппақ.

Түйін сөздер: контраст, композиция, элемент, композициялық қызмет, симметрия, ритм, багет, форма, образ, тұтастық, колорит.

Кіріспе. Педагогикалық жоғарғы оқу орындарындағы оқу бағдарламасы, соның ішінде бейнелеу өнері де болашақ мектеп пән оқытушысының қазіргі жаңарған үлгідегі жоғарғы жан-жақты теориялық та, практикалық та профессионалды тұрғыдан маман дайындауға бағытталған. Өкінішке орай, мемлекетіміздің орта мектептерде (жаңа оқу бағдарламасы бойынша) бейнелеу өнері пән ретінде қысқартылып, оның орнына мардымсыз сағаттар ғана бөлінген.

Олай болатын болса, өнер саласындағы білім алып жатқан болашақ өнер ұстазына композициялық қызмет туралы егжей-текжейлі терең білім мен қаблетті бойларына сіңіру, бүгінгі заман талабының қойып отырған мақсаттарының бірі. Жасыратыны жоқ, кейбір студенттеріміздің композиция қызметтерін былай қойғанда, негізгі элементтерін де толықтай меңгермегендігін байқап жатамыз.

Негізгі бөлім. Елбасымыздың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласында «Біздің бабаларымыз әлі күнге дейін өзінің асқан көркемдігімен тамсандыратын аса жоғары деңгейдегі көркем дүниелер жасаған» [1, 4 б.] деген ойды айтады. Ойланып көрер болсақ, көне заманда-

ғы ұлы даладағы суретшілерінің қолынан туған дүние қазіргі заманауи өнер адамдарын толғандыратыны анық. Ол кездегі композицияның қызмет ойлау жүйесі образдың стильдік бейнелеу қабілеті, оны жасап шығару тәсілдері керемет деңгейде болғандығын байқау қиын емес.

Бізді қоршаған табиғат объектілері оның ішінде, кез келген дененің, транспорт, жан-жануарлар, үй тұрмыс заттары, адамдар т.б. барлығының өзіне тән ерекше табиғатына сай композициялық құрылымы болады. Демек, композицияны құрылымсыз ешбір дене жаратылыс дүниеде бола алмайды деген сөз. Сондықтан да, балабақшадан бастап, жоғарғы білім алғанға дейін оқу орындарында, тәрбие саласында «композиция» деген ұғым және түсінік кеңінен оқытылуда. Әсіресе бұл ұғым оқу орындарындағы бейнелеу өнері, дизайн, кәсіптік білім т.б. салаларында тереңдетілген жүйеде жүргізіледі. Композициялық қызмет дегеніміз – кез-келген өнердегі (картина, мүсін, қолөнер, дизайндық бұйым т.б.) құрылымға жұмсалған қабілет, жаңаша ойлау, ерекше бір әсер қалдыратын құбылыс [1, 176 б].

«Композиция» – көркем шығарманы құру,

бейнені жазықтықта орналастыру әдісі [2, 63 б.]. Композиция (лат. *composition* – жасау, байланыстыру) – өнер түрлерінің ерекшелігіне, мазмұнына, атқаратын қызметіне және суретшінің ойына сәйкес көркем туындыны жасаудың мәнерлік құралы [3, 146 б.]. Өнер саласында композицияға байланысты көптеген терминдік сөз тіркестерін кездестіреміз. Олар: акварель композициясы, аппликациялық композиция, ассиметриялық композиция (композиция бөліктерінің бір-біріне сай болмауы), батальды (соғыс сюжеті) композиция, графикалық композиция, сәндік-қолданбалы өнердегі композиция, монументтік өнердегі композиция, тереңдік-кеңістік композициясы, топтық портрет композициясы, тұйық (центрлес) композиция, тарихи композиция, классикалық композиция, натюрморт, пейзаж, мүсін композициялары, аумақтық композиция, плакаттық композиция, ою-өрнекті композиция, симетриялық композиция, тақырыптық композиция, станоктық живопись композиция т.б. Әрбір жанрлардың өзгешеліктеріне, материалдық ерекшеліктеріне байланысты композициялық қызметте оған қолданатын әдіс-тәсілдерде әр түрлі болады. Дегенмен де, алғашқы сюжетін ойды (форэскиз, нобай) қағаз бетінде ізденіс процессінде бейненің болашақтағы бет әлпеті, көлемдік көрінісі, түрі-түсі кіші детальдардың үлкен бейнедегі үйлесімділігі тұрғысында композициялық құрылымдардың жобалау іс әрекетеріндегі қызмет бірдей. Осы тұста композиция туралы да жоғарғы деңгейдеге сабақ өткізу орынсыз жағдай алып отыр. Сондықтан, осы пән туралы қысқартылған түрде болса да, мәнді мағыналы тиянақты бейнелеу өнерінде ең қасиетті мағлұматтарды бергенді жөн санаймыз. «Композиция балалардың көркем шығармашылықпен айналысатын, өзі өз бетінше туынды жасай алатын ерекше көркем қызмет, іс-әрекет түрі [4, 28 б.]. Жалпы композиция қызметі мектепте бейнелеу өнеріндегі қандай сабақтың түрі болмасын, барлығында да еніп жататын, белгілі қабілетті меңгерететін өнер саласы.

Студенттерді бейнелеу өнеріне игерту барысында, оларды алғашқы қойылымнан бастап, қойылымдық жұмысқа дейтін «Ком-

позиция» өте-мөте қабілетті, барлық кезде ізденіс үстінде игеріліп отыратын, оны одан әрі шындау барысында қабілетті арттыратын құрал. Сюжеттік композиция, сюжеттік живопись (тұрмыстық, тарихи, батальды, мофологиялық) осы жанрдағы салынған картиналар адамдардың өмірі туралы, олардың қуанышы мен қайғысы немесе жаңа өмірге ұмтылуы, қазіргі мен өткен дәуірдегі болған, болатын оқиғалардан сыр шертеді. Жанрлық картинаның композициясы анықталынған белгілі бір идеялық ойдың төңірегінде шоғырланады. Ол идеялық ой өмірден, қоршаған ортадан, немесе өткен дәуірдегі болып кеткен оқиғалардан құралуы мүмкін. Осы тұста кәсіптік білім мәселесіне келгенде киімнің үлгісін құрау мақсатында алдымен пішінін ойлаймыз. Атақты ғалым Рене Декарт әдістің негізгі философия ережелері атты еңбегінде 4 әдістеменің үшеуінде былай деп жазады: «Ең қарапайым және оңай танылатын заттардан бастап, бірте-бірте сатымен көтерілгендей ең күрделісіне дейін танып, өз ойларымды нақты тәртіпке бағындыра орналастыру керек. Тіпті табиғи жағдайда бір-бірінен озбайтын құбылыстардың ішінде де өзіндік тәртібі болуы мүмкіндігін ескеру керек» [8, 69 б.]. Мысал ретінде Қ.Телжановтың «Атамәкен», Е.Төлепбаевтың «Түрксібтерді жолға шығарып салу», Ә.Қастеевтің «Амангелді Иманов» портреті т.б. картиналарды жатқызуға болады. Композициялық қызмет картинаға дейін суретшінің жазған, сызған (эскиз, нобай, этюд) тиянақты мазмұнды идеялық ойлар төңірегіндегі жасаған іс-әрекеттері. Осы іс-әрекеттер пісіп жетілмей, образдың психологиялық, философиялық идеялық ойлар бір жүйеге тоғысқанша суретші ізденіс үстінде болады. Демек, суретшілік көркемдік қабілеттің қажеттігі бір бөлек, оның үстіне суретшінің өмірлік танымы, өмір ағымындағы философиясы, психологиясы, рухани ішкі жан дүниесінің сезіну кеңдігі де әсер етеді.

Композиция тақырыбында көп жылдан бері тапжылмай еңбек етіп келе жатқан п.ғ.к. М.Б. Джанаев төмендегідей пікір жазады: «Бейнелеу өнеріндегі композициялық қызмет – адам дүниесінің танымының, рухани санасы мен

мен көркемдік мәдениетінің барлық қырларын қамтиды. Себебі, композициялық қызмет танымдық, қабылдаушылық, бейнелеушілік қызмет іс-әрекетте адам рухани, көркемдік ой-санасымен тікелей байланыста ықпал етеді» [5, 22 б.].

Картинаның тақырыбы суретшінің ішкі ой санасының топтасуы арқылы белгілі бір идеялық ойды тарату жобасын жинақтау процесімен ұштасқанда ғана, картина мазмұны құнды болады.

Эскиз – бұл картина жобасы, картинаның алғашқы кезеңіндегі жұмысы. Эскиз жұмысы барысында кенеп немесе қағаз форматында денелердің көлемі, горизонт мөлшері, бейнеленетін дене тұстары анықталады. Сондай-ақ, эскиз варианттарында құнды, тартымды, образды бейнелердің табылуымен қатар, фигураларды топтастыру, картинаның композициялық центрін, тепе-теңдігін, т.б. анықтау мәселелері кіреді. композициялық қызмет яғни нобайлар, эскиздер, қысқа мерзімдегі қарындаш арқылы салынған бейнелерден кейін картинаның түр-түсін реңдік байланысқа түсетін отрақ түс колоритін табу барысында этюдтер жазылады. Бір емес бірнешеуі жазылу барысында, кейіпкерлердің қозғалысы, киімдер түстері, олардың психологиялық мінездемелері, мезгілі, жарығы, болған мәселенің қандай жерде екендігі анықталады.

Композиция элементтері. Суретші немесе құрастырушы маман жеке шығармашылық туындысында ең бастысы табиғат заңдылықтарына, реалды қоршаған ортаға сүйене отырып, болып жатқан қоғамдық қатынастарды бас назарға ұстайды. Әрбір шығармашылық маманның композициялық қызметтерінің ерекшеліктеріне, қоғамға деген көзқарасына, суретшілік танымына, қабілетіне, психологиясына, дүниетанымына, философиясына байланысты туындылары әр түрлі болып келуі заңдылық. Бұл заңдылық композиция элементтерінің тиімді, мағыналы, нақтылы табылуымен қатар, олар образдық шешімдерге жұмыла ат салысқанда ғана, картина өз мәнінде орындалады. Композиция элементтеріне төмендегі мәселелерді жатқызамыз: симметрия, ритмнің тепе-теңділігі, құрылымдардың тұтастығы, әр-

түрлі денелердің формалық көрінісі, көлемі мен бейне түр-түстері, колориттік тұтастық, бейнелердің образдылық, психологиялық шешімдерінің табылуы. Сонымен қатар, картинаның безендірілуі, яғни оның түр-түсіне байланысты көрінісін ашатын бағет түсін таңдау көлеміне орай ұтымды орналастыру.

Композицияның қабылдану нүктесі немесе композицияның көріну бағыты. Табиғаттағы денелер, объектілер жаратылысынан әр түрлі, түрі – түсі, формасы, бірі – ұзын, бірі – қысқа, толық – жіңішке, мөлдір – бұжыр, т.б. Дегенмен де, олардың әрқайсысының өздерінің толық көрінісін, образын, әсемдігін ашып тұратын тұстары болады. Суретші сол дене композицияның ұтымды қабылдану нүктесін анықтауы аса маңызды. Сонымен қатар қағаз бетінде дене композициясын орналастыру: ұзын – қысқа, дөңгелек – сопақ, төртбұрыш болмаса бірнеше бұрыш т.б. осылардың балығы композицияның қабылдану нүктесіне немесе ұтымды көріну бағытында қызмет жасайды. Біз осы тұжырымдарды анықтау және дәлелдеу үшін Қ.Телжановтың «Атамекен» картинасына жүгіне отырып, композициялық қызметтердің композицияларын түсіндіреміз. Атақты суретші, аталмыш композицияның қабылдану нүктесін горизонт сызығынан төмен алған, соның әсерінен, ер адамның образдық бейнесі еңселі әрі ірі – жер иесі ретінде көрермендерге қабылданады. Композициядағы қарама-қайшылық. Композициялық қызметте қарама-қайшылық принципі басты рөл атқарады.

Композициядағы қарама-қайшылық дегеніміз: ұзын – қысқа, суық – жылы, жарық – көлеңке, қуаныш – реніш, үлкен-кіші, т.б. қабаттасып келуі композицияның тартымдылығын арттыруымен қатар картинаның өмірге жақын әртүрлі эпизодтардың образдық шындық бейнесін ашуына көмектеседі

Композиция орталығы. Кез-келген жоғарғы деңгейде орындалған картинаның берер ойы, белгілі бір идеяға бағынуы шартты мәселе. Композицияның тұтастығы бірінші, екінші, т.б. пландағы майда бөлшектердің бірге отырып, үлкен дене образында көмектесуінен туындайды. «Атамекен» картинасында композиция орталығын алып тұрған егде тартқан ат

үстіндегі тұмақты ер адам. Кіші бөлшек терге: төңкеріліп жаңа аударылған жыртылған жер, алыстағы жүк пойызы, құлын, күзден қалған қамыстар. Бұл жерге негізгі объект – ат үстіндегі ер адам, түрі, көлемі, түсі жағынан айқын, батыл, қанық жазылуы көрермен көзіне бірден ілінуіде.

Композициядағы ритм. Табиғаттың өзін ритмдік циклмен өмір сүреді. Ондағы адам, өсімдік, мал, құс қозғалатын, қозғалмайтын объектілердің барлығының бойында ритмдік жүйе қалыптасқан. Демек, табиғаттағы бар дүние суретші шығармасында да болуы заңдылық. Бұл жерде де «Атамекендегі» ритм бізге мысал бола алады. Картинаның алғашқы қабатындағы аударылған тың жер, оның жанында қамыс арасындағы үрке қарап тұрған құлынның көрінісі, келесі мығым ат пен оның иесі, одан кейін дала пейзажы – бірі үлкен бірі кіші үйлесімін тауып тұр.

Бояулар түсінің композициядағы рөлі. Картинаның мазмұнын түсінуге әртүрлі бояулар үндестігі – колорит композициялық қызметтің басты элементі. Живописік дүниеде бояулардың, реңдердің, олардың жылы немесе суық түсте керісінше екеуі қабаттасып орындала отырып, образға айналуы заңдылық. Көрермен көзіне түсетіні алғаш рет осы бояулар сыры. Олардың әр-түрлі эмоциялы әсер алулары, ішкі дүниелеріне қозғау салатыны да бояулардың реалды берілуі яғни колорит. Кезінде, Леонардо да Винчи «Живопись – бұл ғылым» – деген тұжырымға келген болса, шындығында алуан түрлі түс олардан шығатын үндестік, адам баласының жан-дүниесін қозғамай қоймайды. Ғалым Г.А. Ермаш өз еңбегінде былай жазады: «Наука – это мир разума, рассудка, дискурсивного мышления, искусство – мир образных представлений, чувств, впечатлений, воображения и фантазии. Но внутренне содержательный мир художественного произведения специфичен. Эта

специфика не объяснима в рамках элементарного психологизма – как выражение чувств и отображение впечатлений действительности» [6, 48 б.].

Композициялық қызмет. Тәрбиеленуші білімгерлерге біріншіден, бейнелеу, кәсіби білімде болсын аудиториялық лекцияларында алатын теориялық біліммен келер болса, екіншіден, өз іс-тәжірибелерінен (этюд, аудиториялық қойылым, шығармашылық еңбек т.б.) келетіні анық. «Көркем композициялық туынды сомдау мақсатында білімгер өнердің нақышты құрал тәсілдерін меңгереді. Көркем шығармашылыққа деген ынта педагогикалық ықпал әдіс тәсілдерімен тәрбие арқылы келеді» [7, 148 б.].

Демек, болашақ ұстаз-суретші әрбір өзінің тәжірибелік практикалық іс-қимылдарына композициялық қызметін (нобайда, эскизде, этюдте, т.б.) естен шығармағаны абзал. Ол қолдың кимылы, ой-сананың шығаршылық образдың, қиялдың ұшқырлығымен ұштасып жататын процесс. Ол үшін үзбей, теориялық білімін өмір бойы толықтырып отырумен қатар, жиі-жиі практикалық, тәжірибе жинаудың арқасында ғана өз дәрежесінде шешілмек.

Қорыта келгенде, композициялық қызмет қазіргі таңда білім алып жатқан жоғарғы оқу орындары студенттеріне, жас буын бейнелеу өнері ұстаздарына (мектеп, колледж, студия т.б.), жалпы өнер сүйер қауымға тигізгер пайдасы зор деп ойлаймыз. Өнердің қандай да бір саласы болмасын композициялық қызмет барлығына ортақ мәселе. Сондықтан, әрбір іс-тәжірибеде оқу бағдарлама бойынша жүктемелі қойылымдар болсын, немесе этюд пейзажы, портрет, натюрморт шығармашылық жұмыстар болсын, барлығында жоғарыда айтылған композиция қызметіндегі элементтерді естен шығармай, практика жүйесінде

Пайдаланылған әдебиетер тізімі:

[1] Назарбаев Н.Ә. Ұлы даланың жеті қыры: Kyzdar universiteti. – 2018. – № 10(176) – 4 б.

[2] Жәмекұлы М. Орысша-қазақша өнертану сөздігі. – Алматы: Ана тілі, 1994. – 63 б.

[3] Қамақ Ә., Қалдыбаева Г. Бейнелеу өнеріне оқыту әдістемесі: Оқу құралы. – Алматы: Орхон, 2014. – 181 б.

[4] Ермаш Г.Л. Искусство как мышление. – М.: Искусство, 1982. – С.277.

[5] Великая степь и евразийские ценности: художественное образование и эстетическое воспитание: Материалы международного научно-практической конференции посвященный 25-летию Независимости Республики Казахстан, 10-11 января. – Астана, 2017

- [6] Реми Хесс. Философиялық таңдаулы 25 кітап. – Астана, 2018. – 359 б.
[7] Мизанбаев Р. Живопись: Оқулық. – Алматы, 2005. – 161 б.
[8] Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты. Рисунок. Живопись. Композиция. – М., 1981. – 86 б.
[9] Костерин Н.И. Учебное рисование. – М., 1980. – 112 б.
[10] Камак Ә. Сурет өнеріне оқытудың педагогикалық негізі. Оқу құралы. – Тараз: ТарМПИ, 2009. – 26-28 б.
[11] Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов /Под ред. В.Д. Симоненко. – М.: Вентана-Граф, 2005. – 68 б.
[12] Құнантаева Қ. Қазақстанда халыққа білім беру ісінің дамуы (1917-1990 жж.): – Оқу құралы. – Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті, 1998.
[13] Өстеміров К. Кәсіптік оқыту әдістемесі: Оқулық. – Алматы: РАДиАЛ, 2006. – 36 б.
[14] Педагогика тарихы (Білім беру және педагогикалық ойлар тарихы): Оқулық – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2009. – 131 б.
[15] Өстеміров К., Шәметов Н., Васильев И. Кәсіптік педагогика: колледж, университет студенттеріне арналған оқулық. – Алматы: Наз-9, 2006. – 21 б.
[16] Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама. Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы, 2005.

References:

- [1] N. Nazarbayev Dalla zheti Kyry: Kyzdar universiteti.– 2018. – №10 (176). – 4 p.
[2] Zhamekkuly M.Oryssha-Kazaksha Onantanu sozdigi. – Almaty: Ana tili, 1994. – 63 p.
[3] Kamak A., Qaldybaeva G. Beineleu Onerine okytu adistemesi – Almaty: Orkhon, 2014. – 181 p.
[4] Ermash G.L. Art as thinking. – M.: Art 1982. – 277 p.
[5] The Great Steppe and Eurasian Values: Art Education and Aesthetic Education: Materials of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, January 10-11. – Astana, 2017. – 229 p.
[6] Remy Hess. Philosophy of Тақдаулы 25 Kitap. – Astana, 2018. – 359 p.
[7] Mizanbaev R. Painting: Book. – Almaty, 2005. – 161 p.
[8] The trouble G.V. Fundamentals of fine arts. Picture. Painting. Composition. – M., 1981. – 86 p.
[9] Kosterin N.I. Educational drawing. – M., 1980. – 112 p.
[10] Kamak A. Suret onerine okytudyn pedagogikaluk negizi. – Taraz: TarMPI, 2009. – 26-28 p.
[11] General and Professional Pedagogy: A manual for students of pedagogical universities /Ed. V.D. Simonenko. – M.: Ventana-Graf, 2005. – 68 p.
[12] Kunantaeva K. Education Development in Kazakhstan (1917-1990): Oku kural/ – Almaty: Republican Press Cabinet of the Kazakh Academy of Education named after Altynsarin, 1998.
[13] Utemirov K. Methodology of vocational training^ Textbook. – Almaty: RADiAL, 2006. – , p. 36.
[14] History of pedagogy (history of educational and pedagogical thinking): Okulyk – Almaty: KazMemKuzPU, 2009. – 131 p.
[15] Ustemirov K., Shametov N., Vasilyev I. Vocational Pedagogy: College for university students. – Almaty, Naz-9, 2006/ – 21 p.
[16] Education Legislation in the Republic of Kazakhstan. A set of legal acts. – Almaty, 2005.

Композиционная деятельность в профессиональном обучении

Р.Мизанбаев¹, Т.Орман², А.Өсербай³

*¹⁻³Казахский национальный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В данной статье, авторы рассматривают наиболее важную часть изобразительного искусства, как «композиционная деятельность». Помимо, теоретических вопросов, авторы анализируют структурные элементы составной службы индивидуально, учитывая композиционную структуру картины К. Тельжанова «Атамекен». Также, художник в процессе работы учитывает во внимание законы природы, на трехмерном пространстве одновременно мысли художника прослеживаются в поисковом варианте, например: в наброске, эскизе, а также в этюдах, все это создает композиционную деятельность. Структура статьи состоит в следующем направлении, композиционная деятельность как основная работа художника, усвоение ее будущему студенту прежде всего узнать несколько составляющих разделов композиционной деятельности. Для того чтобы освоить студентами композиционную деятельность, требуются теоритические знания, навыки и умение в профессиональном обучении, а также знание в области философии, психологии и педагогики.

Ключевые слова: контраст, композиция, элемент, симметрия, ритм, багет, форма, образ, целостность, колорит.

Compositional activity in professional training

R.Mizanbaev¹, T.Orman², A.Oserbay³

¹⁻³Kazakh National Woman Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

In this article, the authors consider the most important part of the visual arts as “compositional activity”. In addition to theoretical questions, the authors analyze the structural elements of the composite service individually, taking into the search version for example: in the outline, sketch, as well as in sketches, all this creates a composite activity. The structure account the compositional structure of K. Telzhanov’s «Atameken» picture. Also, the artist in the process of work takes into account the laws of nature, on the three-dimensional space at the same time the thoughts of the artist are traced in of the article consists in the following direction, compositional activity as the main work of the artist, mastering her future student first of all to learn several component sections of the compositional activity. In order for students to master compositin activity, they need theoretical knowledge, skills and skills in vocational training, as well as knowledge in philosophy, psychology and pedagogy.

Keywords: contrast, composition, element, symmetry, rhythm, baguette, form, image, integrity, color.

Редакцияға 17.01.2019 қабылданды

MPHTI 378.02:37.016

A.O. ISKAKOVA

T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

ENGLISH MUSIC IDIOMS IN ART ESP MASTERING

Abstract

Idioms can be considered as a part of mastering any language. They are natural part of everyday discourse and they are linguistic expressions which are typical for a language and specific to a single culture. This paper attempts to explore some important music idioms and discusses the role of stable expressions in teaching students English for specific purposes. Particular attention is paid to idioms as one of the indicators of language proficiency. The author offers a list of idioms that can be included in the educational process during the development of a university course of English for special purposes, in particular those of them that have a semantic connection with the professional activity of a person, namely with the musical sphere. Relying on the experience gained by linguistic scientists in the field of studying idioms and her own experience of teaching LSP music students, the author sets a task to consider the specifics of the English musical phraseological units interpreting in Russian and Kazakh languages, based on the thesis that using them widely in teaching English will allow to achieve specific communicative effects, to expand students professional vocabulary and to develop their common speech culture as well.

Keywords: English for specific purposes; intercultural communication; communicative competence; stable expressions; idioms; teaching English approaches; musical idioms; professional vocabulary; speech mastering culture.

Introduction. Idiom and phraseology as a unique original layer of language has always aroused keen interest of both linguists and practitioners. There are many studies on the definition, classification, functions and role of idiomatic expressions. Among the most significant researchers of this layer of linguistics are S. Balli (the founder of idiomatics), V. Vinogradov,

A.Kunin, N.Shansky, V.Commissars, S.Kenesbaev, G.Kaliev, H.Kozhakhmetova, problems of studying English I. Amon, V.Baker, A. Harvey, E. Terker, J.Okil, S. Keilis, I. Hinkel and many others devoted their works to phraseological units. Most of them believe that the need to diversify speech and mental images in the process of language evolution has led to the creation of expressive vocabulary and that in phraseological units we can trace the development of the language and culture of one or another ethnic group. Russian scholar Ganiyeva F.F. emphasizes their special function, which is to fill the lacuna in the lexical system of the language, which cannot fully name all the new sides of reality learnt by humans, and in many cases are the only symbols for objects, properties, processes, states, situations, etc. But there are relatively few works concerning the relationship between learning idioms and the level of proficiency in a foreign language [5; 3]. However, in recent decades, interest to this aspect of the problem has increased, and for example, I. Hinkel argues that in the process of learning foreign languages, more attention should be paid to idioms in order to expand the students lexical repertoire [9,55]. This opinion is shared by E.Turker, J.Oakhill, A.Harvey, I.Arnon, N.Snaider, S.G. Ter-Minasova, O.P. Dmitrieva and many others.

Main body. Bearing in mind the English phraseological foundation, A.V. Kunin noted that archaic elements as representatives of previous eras, are preserved in some phraseological units. In the idioms forming the human factor plays a huge role, since the overwhelming majority of them are associated with a person, with various spheres of his activity [4].

In fact, English is rightfully considered to be an “idiomatic” language, since it is really full of stable expressions, numerous phraseological units, which should be considered as highly informative lexemes, leading to a deeper understanding of this language model. And, as noted by the Russian researcher Rokunova N.N. their number has been steadily increasing, and so has the frequency of their using [16; 12]. The English language vocabulary has been constantly updated, modernized, reflecting the changes taking place in

in the world and in the lives of people, it adapts to new situations, acquiring an extensive range of meanings related to the people professional and social activities in different communication areas.

Our task is not to analyze the theoretical aspects of phraseology, we are interested in those idiomatic expressions that have a semantic connection with the professional activity of a person, namely with the musical sphere. Relying on the experience gained by linguistic scientists in the field of idiom research, we set the task to examine the specifics of English musical phraseological units interpreting in Kazakh and Russian languages, based on the thesis that using them in teaching English will help students to achieve specific communication effects and to develop their common speech culture.

As experience shows, students more easily understand, assimilate and, accordingly, more actively use those idioms that are identical in form and meaning in their native language. At the same time, they find it difficult to translate phraseological expressions that have no analogues in their own language, perceive them as something alien and avoid using them. In the paper the author used a relatively short experience of teaching ESP at musical departments.

Since the idiom is the central concept of this article, it is quite appropriate to mention that this concept is used here in the broadest sense and includes phraseological units as stable expressions with independent meaning, close to idiomatic ones. As for their translation, the semantics of these language units is rather complicated and that is why students find it difficult to work with both fiction and professional texts.

Most researchers, including those mentioned above, analyze four different ways of translating idioms or figurative phraseological units: equivalent translation, translation using variable phrases, tracing, descriptive translation using verbal equivalents. A.V. Kunin differentiates the antonymic translation and the combined one. In the first case, the translation of an idiomatic expression occurs using the opposite grammatical construction – negative with the help of a positive one and vice versa. The combined method allows you to transfer a nationally colored idiom and combines a method of tracing and description.

Kazakhstani phraseologist Kh.K. Kozhakhmetova, in turn, when developing the Kazakh-Russian dictionary of phraseological units, subdivides the method of equivalent translation into absolute, partial and synonymous and singles out as an independent translation using verbal equivalents. American linguist M. Baker [3] proposed her own strategy to translate idioms which we liked best: 1. Using an Idiom of Similar Meaning and Form: by using this strategy, the translator tries to find an idiom in the target language which is equivalent to the source language both in terms of meaning as well as lexical items. This strategy is hardly achieved because languages differ radically in the way they identify a single concept. However, it is regarded as the ideal strategy for translating idioms.

2. Using an Idiom of Similar Meaning but Dissimilar Form - in this case the meaning of the target idiom is the same as that of the original idiom but the lexical items are different. 3. Translation by Paraphrase - this strategy is most commonly used in the process of translating idioms in the cases that the translator cannot find any equivalents for the source idiom. 4. Translation by Omission – the time that there is no close match between the languages' items or the time that the translator cannot find any equivalents, this strategy is used to completely omit the idiom from the target text. When the idiom is very difficult even for the translator, he tries to eliminate the whole or part of the idiom.

With the method of equivalent translation, the idiom is completely identical, retains its meaning, the image and lexical structure. It is important to take into account that the degree of identity can be different and, depending on this, the characteristic of the equivalent is determined: it can be absolute, if it coincides completely – such kind of a coincidence can be extremely rare, for example swan song – among the musical idioms we have not met absolute equivalents. If the original phraseological unit coincides in meaning, style, and partly in figurative content, then this is a partial equivalent, for example, play the first fiddle – играть первую скрипку. This idiom is translated into Kazakh with the help of a phraseological analogue – тебе би болу, түп қа-

зық болу. In musical idioms, such synonymous equivalents or phraseological analogs are most often found when the idiomatic expression is identical only in meaning, but its image and vocabulary are different, and one original phraseological unit can have several synonymous equivalents in translation: to touch a string, strike a chord – it means to grab a living thing, step on a sore spot, rub salt on a wound, – задеть за живое, наступить на больную мозоль, сыпать соль на рану, қытығына тию, шамына тию, шабына от салу. Let us consider some of the musical idiomatic expressions that we used in the process of teaching English for specific purposes for music students.

1. To blow your own trumpet – it means to brag, boast, praise yourself – «иығынан дем алу», «айдарынан жел есу», «дудеть в свою собственную дуду», «гнуть свою линию».

2. Fit as a fiddle – to be in great shape, in fine mood and good health – «ағы – ақ, қызылы – қызыл», «кровь с молоком», «здоров, как бык».

3. Chin Music – mindless chatting – «қысыр әңгіме», «жел сөз», «переливать из пустого в порожнее», «воду в ступе толочь».

4. Drum (something) into someone 's head – teach something with endless repeating and revising – «миына құю», «құлағына құю» – «вбивать в голову».

5. Face the music – to get what they deserve, to pay for or to deal with the consequences of their actions – «сыбығасын алу», «сауап болу», «қол істегенді мойынмен көтеру». «за что боролись, на то и напоролись», «пожинать плоды».

6. For a song – for a penny, very cheap – «су тегін», «за бесценок», «дешевле пареной репы».

7. Hit the right note – the expected, appropriate action, to do everything right – «дөп басу», «попасть в самую точку», «взять верный тон», «не в бровь, а в глаз».

8. Music to my ears – in this case it means that we are talking about good news. We usually say: «құлағына майдай жағу», «майдай жағу», «как музыка для моих ушей», «как бальзам на душу!». The mentioned above idiomatic expres-

sions have a stable and brightly colored metaphoric character, they are relatively unambiguous and do not allow any options.

9. To blow the whistle – sound the alarm, reveal the truth /expose someone – «атой беру», «қоясын ақтару», «ініне су қую», «бет пердесін ашу», «бетін айдай қылу», «выводить на чистую воду».

10. Call the tune – to be a ringleader or to hold a position that gives the right to dispose – «бел алу», «кеуде қорсету», «мерейі асу», «тізі көрсету», «задавать тон», «диктовать условия», «командовать парадом».

These phraseological units are relatively stable and variable.

The most rare, in our opinion, translation method encountered while working with musical idioms is a tracing method: for example, «soap opera» is literally «мыльная опера» in the meaning of a long series, often boring, or the expres-

sion «like a broken record» – like «испорченная пластинка», which means tediously repeating something как «заезженная пластинка». In Kazakh language it has phraseological analogue as «құлағының етін жеу».

Conclusion. Based on our own experience, we examined the most common musical phraseological units and came to the conclusion that there is definite relationship between idiomatic knowledge and second language proficiency. Studying idiomatic expressions, especially related to professional vocabulary, significantly expands the linguistic repertoire of students, enhances their interest to learning English language, contributes to develop students' critical thinking ability and foreign language communication process as well. Thus, the need to include phraseological and idiomatic units in the educational process is quite obvious, and the level of mastering them may indicate the level of the language adequate using.

Список использованных источников:

- [1] Arnon, I., & Snider, N. (2010). More than words: Frequency effects for multi-word phrases. *Journal of Memory and Language*, 62. – p.67 -82
- [2] Бирюкова О.А. Английские фразовые глаголы в аспекте формирования коммуникативной компетенции учащихся старших классов средней общеобразовательной школы [Электронный ресурс] /О.А. Бирюкова, Н.А. Прякина //Научное обозрение: Международный научно-практический электрон. журнал. – 2017. – № 4.
- [3] Baker M. In Other Words. A Coursebook on Translation. 2-nd edition. – New York, 2011.
- [4]. Большой англо-русский фразеологический словарь /Под ред. Кунина А.В. – М., 1988/ –С.944 с
- [5]. Ганиева Ф.Ф. Фразеологические единицы как объект исследования в трудах отечественных исследователей. *Lingua Mobilis*. – 2015. – №1 (52)/
- [6] Дмитриева О.П. Фразовый глагол как часть фразеологической системы английского языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, Ч 1. – № 8(62). – С. 106-109. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [7] Жирова И.Г., Дмитриева О.П. К вопросу о семантике фразового глагола в английском языке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, Ч. 2, – № 7(61). – С.100-104. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [8] Harvey A. A Language Without Idioms? The case of Gorwaa (South-Cushitic) (Talk given at WOCAL 2018).
- [9] Hinkel E. Teaching Idiomatic Expressions and Phrases: Insights and Techniques. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 5(3), October, 2017. – p.45-59.
- [10] Idiom acquisition by second language learners: The influence of cross-linguistic similarity and context. *The Language Learning Journal*, 2016 <http://asu.academia.edu/>
- [11] Интерактивный англо-русский музыкальный словарь – <http://www.vsemusic.ru/literature/dictionary/engrusdictlist.php>, 2018
- [12] Калиев Ғ., Олғанбайұлы Ә.Б. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Семей, 2015.
- [13] Куанышбаева Г. Б. Особенности фразеологических оборотов казахского языка //Молодой ученый. – 2016. – №12. – С. 1012-1014. – URL <https://moluch.ru/archive/116/31431/>.
- [14] Капенова Ж.Ж. Современные подходы и методы анализа лексики и фразеологизмов: теория и практика. – Павлодар, 2015. – С.148.
- [15] Кожаметова Х.К., Жайсакова Р.Е., Кожаметова Ж.О. Казахско-русский фразеологический словарь – Алма-Ата: Мектеп, 198. – С.224.
- [16] Нургалина Х.Б. Эмоциональная насыщенность фразеологизмов с распространяемыми компонентами. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, Ч.2, – № 3(57). – С.118-120. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [17] Oakhill J., K. Cain & B. Nesi. Understanding of Idiomatic Expressions in Context in Skilled and Less Skilled Comprehenders: Online Processing and Interpretation. *Journal Scientific Studies of Reading Volume 20*, 2016 – Issue 2 Pages 124-139 | Published online: 12 Jan 2016 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/>
- [18] Oxford Phrasal Verbs Dictionary. – Oxford University Press, 2016. – 398 p.

- [19] Рокунова Н.И. Особенности фразовых глаголов современного английского языка и их использование в языке профессионального общения. Филологические науки. Вопросы теории и практики, Ч.2, – № 8(74). – С.142-144. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [20] Turker E. The influence of L1 frequency in instructed second language learning of L2 idioms. Journal of second language studies, 2018 <http://asu.academia.edu/>
- [21] Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – С.146 .
- [22] Ларионов Ю.А. Фразеологический словарь русского языка. – М., 2014. – С. 512.
- [23] Vanderniet K.H. Idioms as a Measure of Proficiency. – Brigham University, 2015. – 1112 p.
- [24] Цаголова Т.Т. Потенциальная многозначность как семантическая характеристика фразеологической единицы. Вестник Брянского Университета. – 2016. – № 1.

References:

- [1] Arnon, I., & Snider, N. (2010). More than words: Frequency effects for multi-word phrases. Journal of Memory and Language, 62. – p.67 -82
- [2] Biryukova O.A. Angliiskie frazovye glagoly v aspekte formirovaniya kommunikativnoj kompetencii uchashchihsiya starshih klassov srednej obshcheobrazovatel'noj shkoly [E'lektronnyi resurs] /O.A. Biryukova, N.A. Pryahina //Nauchnoe obozrenie: Mezhdunarodnyi nauchno-prakticheskii e'lektron. zhurnal. – 2017. – № 4.
- [3] Baker M. In Other Words. A Coursebook on Translation. 2-nd edition. – New York, 2011.
- [4] Bol'shoj anglo-russkii frazeologicheskii slovar' /Pod red. Kunina A.V. – М., 1988/ – 944 s.
- [5] Ganieva F.F. Frazeologicheskie edinicy kak ob'ekt issledovaniya v trudah otechestvennyh issledovatelej. Lingua Mobilis. – 2015. – №1 (52)/
- [6] Dmitrieva O.P. Frazovyi glagol kak chast' frazeologicheskoy sistemy angliiskogo yazyka. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki, CH 1. – № 8(62). – s. 106-109. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [7] Zhirona I.G., Dmitrieva O.P. K voprosu o semantike frazovogo glagola v angliiskom yazyke. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki, CH. 2, – № 7(61). – s.100-104. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [8] Harvey A. A Language Without Idioms? The case of Gorwaa (South-Cushitic) (Talk given at WOCAL 2018).
- [9] Hinkel E. Teaching Idiomatic Expressions and Phrases: Insights and Techniques. Iranian Journal of Language Teaching Research, 5(3), October, 2017. – p.45-59.
- [10] Idiom acquisition by second language learners: The influence of cross-linguistic similarity and context .The Language Learning Journal, 2016 <http://asu.academia.edu/>
- [11] Interaktivnyi anglo-russkii muzykal'nyi slovar' – <http://www.vsemusic.ru/literature/dictionary/engrusdictlist.php>, 2018
- [12] Kaliev F., Orlanbaylyy Ә.В. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Семей, 2015.
- [13] Kuanyshbaeva G. B. Osobennosti frazeologicheskikh oborotov kazahskogo yazyka //Molodoj uchenyi. — 2016. — №12. — S. 1012-1014. — URL <https://moluch.ru/archive/116/31431/>.
- [14] Kapenova Zh.Zh. Sovremennye podhody i metody analiza leksiki i frazeologizmov: teoriya i praktika. – Pavlodar, 2015. – 148 s.
- [15] Kozhahmetova H.K., Zhajsakova R.E., Kozhahmetova Zh.O. Kazahsko-russkii frazeologicheskii slovar' – Alma-Ata: Mektep, 198. – 224 s.
- [16] Nurgalina H.B. E'mocional'naya nasyshchennost' frazeologizmov s rasprostranyaemymi komponentami. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki, CH.2, – № 3(57). – s.118-120. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [17] Oakhill J., K. Cain & B. Nesi. Understanding of Idiomatic Expressions in Context in Skilled and Less Skilled Comprehenders: Online Processing and Interpretation. Journal Scientific Studies of Reading Volume 20, 2016 – Issue 2 Pages 124-139 | Published online: 12 Jan 2016 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/>
- [18] Oxford Phrasal Verbs Dictionary. – Oxford University Press, 2016. – 398 p.
- [19] Rokunova N.I. Osobennosti frazovyh glagolov sovremennogo angliiskogo yazyka i ih ispol'zovanie v yazyke professional'nogo obshcheniya. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki, CH.2, – № 8(74). – s.142-144. – Тамбов: Грамота, 2016.
- [20] Turker E. The influence of L1 frequency in instructed second language learning of L2 idioms. Journal of second language studies, 2018 <http://asu.academia.edu/>
- [21] Ter-Minasova C.G. Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikaciya. – М., 2000. – 146 s.
- [22] Larionov Yu.A. Frazeologicheskii slovar' russkogo yazyka. – М., 2014. – 512 s.
- [23] Vanderniet K.H. Idioms as a Measure of Proficiency. – Brigham University, 2015. – 1112 p.
- [24] Cagolova T.T. Potencial'naya mnogoznachnost' kak semanticheskaya harakteristika frazeologicheskoy edinicy. Vestnik Bryanskogo Universiteta. – 2016. – № 1.

Өнер саласында кәсіптік бағдарланған шет тілін оқытудағы ағылшын тіліндегі
музыкалық идиомалар

А.О. Искакова

*Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Идиомалар мен фразеологиялық бірліктер кез-келген лингвистикалық мәдениеттің табиғи құрамдас бөлігі болып табылады және оның ерекше ерекшеліктерін және бірегейлігімен ерекшеленеді. Мақалада студенттерге кәсіби бағдарланған ағылшын тілін үйретудегі тұрақты өрнектердің рөлін қарастыруға тырысады, фразеологиялық бірліктерге тілді меңгеру деңгейінің көрсеткіштерінің бірі ретінде ерекше назар аударылады. Авторда университеттің ағылшын тілін арнайы мақсатта дамыту кезінде, әсіресе адамның кәсіптік қызметімен, атап айтқанда музыкалық саламен семантикалық қарым-қатынаста болатын идиоматикалық өрнектер тобы үшін білім беру үдерісіне енгізілуі мүмкін идиомалардың тізімі ұсынылады. Лингвистикалық ғалымдардан алған білімдеріне және ИМО-ның болашақ музыканттарды оқытудағы өз тәжірибесіне сүйеніп, ағылшын тілін үйрену барысында пайдаланылатын диссертацияға негізделген ағылшын және орыс тілдеріндегі ағылшын фразеологизмдерінің аудармасының ерекшеліктерін қарастыруды тапсырады. белгілі бір коммуникативті әсерлерге қол жеткізуге мүмкіндік береді, кәсіби дағдыларды үйренудің лексикасын кеңейтуге және олардың ортақ сөйлеу мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: арнайы мақсаттағы ағылшын тілі; мәдениетаралық қарым-қатынас; коммуникативтік құзыреттілік; лексика; өрнектерді орнату; фразеологиялық бірліктер; идиомалар; Ағылшын тілін оқыту әдістемесі; кәсіби мақсат үшін тіл; музыкалық идиомалар; кәсіби лексика; сөйлеу мәдениеті.

**Английские музыкальные идиомы в обучении профессионально-ориентированному
иностранному языку на специальностях искусства**

А.О. Искакова

*Казахская национальная академия искусств имени Т.Журганова
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Идиомы и фразеологизмы представляют собой естественную составляющую любой языковой культуры и характеризуют ее особую специфику и своеобразную уникальность. В статье предпринята попытка рассмотреть роль устойчивых выражений при обучении студентов профессионально-ориентированному английскому языку. Особое внимание уделяется фразеологизмам как одному из показателей уровня владения языком. Автором предлагается перечень идиом, которые могут быть включены в учебный процесс при освоении вузовского курса английского языка для специальных целей, в особенности та группа идиоматических выражений, которые имеют семантическую связь с профессиональной деятельностью человека, а именно с музыкальной сферой. Полагаясь на накопленный учеными-лингвистами опыт в области исследования идиоматики и на собственную практику преподавания LSP для студентов – будущих музыкантов, автор ставит задачу рассмотреть специфику перевода английских музыкальных фразеологизмов на казахский и русский языки, исходя из тезиса, что использование их в процессе обучения английскому языку позволит достичь конкретных коммуникативных эффектов, способствовать расширению профессионального вокабуляра обучаемых и развитию их общей речевой культуры.

Ключевые слова: английский язык для специальных целей; межкультурная коммуникация; коммуникативная компетенция; лексический запас; устойчивые выражения; фразеологизмы; идиомы; методика преподавания английского языка; язык для профессиональных целей; музыкальные идиомы; профессиональный вокабуляр; речевая культура.

Поступила в редакцию 14.01.2019

Г.О. АБДУЛЛАЕВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ С РАЗНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТЬЮ

Аннотация

В статье представлены результаты исследования ценностных ориентаций современных студентов с разной профессиональной направленностью. Результатом теоретического анализа является сформулированное понятие «ценностные ориентации современной молодежи» и их показатели. Подробно описана процедура и результаты констатирующего эксперимента, проведенного в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая со студентами технического и гуманитарного профиля. Количественный и качественный анализ показал достоверность полученных в исследовании результатов и позволил подтвердить гипотезу о том, что если в качестве показателей, ценностных ориентаций личности студентов рассматривать способность к рефлексии; фиксированные установки; ценностное отношение к окружающему; интересы и склонности, то становится возможным выявить влияние ценностных ориентаций студентов на их профессиональную направленность. На основании вышесказанного можно заключить, что интенциональный и объективный аспекты ценностных ориентаций в максимальной степени определяют характер и уровень профессиональной направленности студентов, а субъективный аспект способствует ее индивидуализации.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации современной молодежи, профессиональная направленность, интенциональный, объективный, субъективный аспекты ценностных ориентаций.

Введение. Перемены, происходящие в современном обществе, ведут к изменению не только системы экономических отношений, но и межличностных связей. Тенденцией на рынке труда становится повышение требований к специалистам: профессиональная компетентность, постоянное совершенствование в профессии, активность, способность к адаптации в быстро меняющейся обстановке, креативность. В связи с этим наблюдается повышение требований к подготовке кадров, а также увеличение спроса на образовательные услуги. Учебные заведения как социальные институты выступают в качестве структур, обеспечивающих развитие профессионально-значимых качеств будущих специалистов в процессе их профессионального самоопределения [8].

От того, как личность в процессе профессионального становления выстраивает свою систему ценностей, соотношение внешних требований профессии, профессионального сообщества и своего внутреннего мира, зависит эффективность профессиональной деятель-

ности и адекватность отношений с окружающим социумом. Однако профессиональная деятельность в большинстве случаев рассматривается молодежью лишь как способ достижения успеха, складывающегося на основе социально-значимых ценностей. Студентам приходится делать жизненно важный выбор между стремлением к достижению высокого уровня благосостояния и стремлением к реализации своего потенциала. На этой основе возникает необходимость выявления и изучения ценностных ориентаций студентов, приобретающих различные специальности. Определение структурных компонентов ценностных ориентаций современной студенческой молодежи значительно облегчит процесс их диагностирования и организации процесса целенаправленного развития профессиональной направленности современных студентов в вузе.

Основная часть. Большой вклад в изучение ценностных ориентаций внесли: И.С. Артюхова, Е.К. Киприянова, Н.А. Кирилова, И.С. Кон, В.М. Кузнецов, А.В. Мудрик,

А.С. Шаров и другие. Так, рассматривая ценностные ориентации, А.Н. Леонтьев отмечал: «... – это ведущий мотив – цель возвышается до истинно человеческого и не обособливает человека, а сливает его жизнь с жизнью людей, их благом... такие жизненные мотивы способны создать внутреннюю психологическую оправданность его существования, которая составляет смысл жизни» [5, С.304].

Ценности углубленно изучаются аксиологией – наукой о ценностях. Родоначальниками аксиологии являются В.Виндельбанд, Н.Гартман, И.Кант, Г.Коген, Р.Г. Лопце, Р.Б. Пери, Г.Риккерт, М.Шелер. Эта проблема находится в центре внимания таких социологов как Э.Дюркгейм, Г.Парсонс, Т.Парсонс, М.Рокич и др. Российские исследователи также разрабатывали частные и общие вопросы аксиологии: К.А. Абульханова-Славская, О.М. Бакурадзе, В.А. Блюмкин, Г.П. Вьжлецов, О.Г. Дробницкий, А.Г. Здравомыслов, М.С. Каган, Д.А. Леонтьев, Г.А. Мелекесов, Е.С. Рапацевич, В.П. Тугаринов, Д.И. Фельдштейн и многие другие специалисты.

Изучению ценностных ориентаций в Казахстане посвящены работы таких исследователей как Н.М. Нысамбаевой [9], К.А. Мухамбетовой [7], Ж.Д. Жукешевой [3].

Изучению профессиональной деятельности в целом в российской психологии посвящены фундаментальные исследования Е.М. Борисовой, Т.М. Буякаса, А.А. Деркача, Н.Н. Захарова, Э.Ф. Зеера, Е.А. Климова, Г.П. Логиновой, А.К. Марковой, Н.С. Пряжниковой, Е.Ю. Пряжниковой, Л.Б. Шнейдер и др. При этом, по-прежнему остается неопределенным путь развития ценностных ориентаций, ценностного отношения к профессии.

Цель исследования: определение сущности и диагностика особенностей личностно-значимых ценностных ориентаций современной молодежи с разной профессиональной направленностью.

В ходе исследования мы опирались на предположение о том, что если в качестве ведущих показателей, ценностных ориентаций личности студентов рассматривать способность к рефлексии; фиксированные установки; ценнос-

ностное отношение к окружающему; интересы и склонности, то становится возможным выявить влияние ценностных ориентаций студентов на их профессиональную направленность.

На основании теоретического анализа, мы считаем, что ценностные ориентации личности – компонент структуры личности, который основан на ценностном отношении, интересах и склонностях, установках, довольно высоком уровне развития рефлексии и характеризует готовность молодежи к выполнению оценочной деятельности, направленной на удовлетворение потребностей и интересов, а также задающую определенное направление и смысл любой другой деятельности. Мы придерживаемся точки зрения В.Г. Алексеевой о том, что в психологическом механизме развития ценностных ориентаций можно выделить три аспекта: субъективный, интернациональный и объективный [1].

К субъективному аспекту относят приобретение жизненного опыта во всех сферах жизни, самоанализ и рефлексия, удовлетворение собой, духовное развитие, самопознание, воспоминания и грезы. Интернациональный аспект ценностных ориентаций – это то ценное, что есть для человека в самом процессе взаимодействия с окружающими людьми и предметами. В объективный аспект ценностных ориентаций включаются: достижение материальных благ и ценных вещей, быт, социальные блага, привилегии, слава и почет, культурное окружение. Формирование профессиональной направленности личности в вузе регулируется разными путями, это и преподавание общеобразовательных предметов, и взаимосвязь общеобразовательной и профессиональной подготовки и, разумеется, весь воспитательный процесс. Профессиональная направленность всего учебно-воспитательного процесса в вузе выражает определенное качество процесса обучения и воспитания учащегося.

Таким образом, психологическими механизмами профессиональной направленности личности могут выступать сложная многоуровневая структура мотивов, ценностей, личностных смыслов и способностей, определяющих профессионально важные качества.

В связи с изложенным выше пониманием движущих сил профессиональной направленности для развития последней необходима такая организация деятельности, которая актуализировала бы противоречие между требованиями предпочитаемой деятельности и ее личностным смыслом для человека.

Нами был проведен констатирующий эксперимент по выявлению особенностей ценностных ориентаций современной молодежи с разной профессиональной направленностью, а именно студентов технических и гуманитарных специальностей.

Исследование проводилось в период с января по март 2018 года в Казахском Национальном Педагогическом Университете имени Абая. Поскольку юношеский возраст включает период с 15, 16 лет до 19-21, 22 года, следовательно, к нему можно отнести как старших школьников, так и студентов. Для участия в исследовании мы привлекли студентов старших курсов (III-IV), поскольку у них уже складывается довольно устойчивая профессиональная направленность, устанавливаются ценностные ориентации. Такое распределение выборки студентов позволило нам не только выявить особенности их ценностных ориентаций, но и проследить влияние ценностных ориентаций на развитие профессиональной направленности студентов

при переходе от III-го курса к окончанию вуза.

Всего в эксперименте приняло участие 144 студента Казахского национального педагогического университета имени Абая, среди которых 70 – студенты III-го курса и 74 – студенты IV-го курса.

Отбор и распределение испытуемых проводился в соответствии с целью и задачами исследования. Исследование содержало одинаковую процедуру измерения для каждой выборки. Известно, для того, чтобы составить полную картину исследуемого явления, необходимо получить три типа данных об интересующей нас переменной (характеристике) [6]. Прежде всего, это экспертные оценки – данные, которые получают путем регистрации каких-либо (изучаемых) проявлений в реальной жизни. Другой тип данных составляют разнообразные самооценочные анкеты, опросники и другие методы самооценок. И, наконец, третий тип данных составляют данные, полученные с помощью объективных тестов, проводимых в строго контролируемых условиях и предполагающие строго формализованные процедуры получения данных.

Испытуемые были разделены на две группы: студенты технических специальностей и группа студентов гуманитарных специальностей. Данные по специальностям представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Распределение студентов КазНПУ имени Абая, принявших участие в исследовании по специальностям

Курс	Студенты Института физики, математики и информатики		Студенты Института педагогики и психологии		Всего
	Физика и математика	Информатика	Педагогика и психология	Психология	
3	15	18	12	16	61
4	17	20	21	25	83
Всего:	32	38	33	41	144

Итак, объективному аспекту ценностных ориентаций студентов соответствует способность к рефлексии, которую мы определяем с помощью диагностической оригинальной методики А.З. Зака «Игра в повтор». Данная методика позволяет определить уровень сфор-

мированности рефлексии, как нулевой, частичный и целостный [4]. Распределение студентов технических и гуманитарных специальностей по уровням сформированности рефлексии представлено в таблице 2.

Таблица 2.

Распределение студентов по уровням сформированности рефлексии в %

Уровни сформированности рефлексии	Студенты Института физики, математики и информатики		Студенты Института педагогики и психологии	
	3-й курс	4-й курс	3-й курс	4-й курс
Нулевой	–	–	–	–
Частичный	15 (5)	10,8 (4)	18 (5)	10,9 (5)
Целостный	85 (28)	89,2 (33)	82 (23)	89,1 (41)

Как видно из таблицы, частичный уровень сформированности рефлексии присущ наименьшему количеству студентов всех опрошенных специальностей. Но мы можем наблюдать небольшие расхождения в результатах по этому уровню сформированности рефлексии, с его преобладанием у обучающихся Института физики, математики и информатики. Студенты технических специальностей, а особенно физико-математических или информационно-вычислительных обладают довольно высоким уровнем способности действовать «в уме». Поэтому «в уме» студенты технических специальностей могут решить значительно лучше, чем студенты-гуманитарии.

Относительно целостного уровня, различия в студенческих группах практически отсутствуют. Ведь к 4-му курсу у большинства студентов, независимо от профиля приобретаемой специальности наблюдается сформированность основных личностных характеристик: жизненных взглядов, убеждений, внутренних психологических образований – Я-концепция, самовосприятие и рефлексия.

Таким образом, результаты проведенной методики А.З. Зака «Игра в повтор» показали, что один из важных показателей субъективного аспекта ценностных ориентаций студентов технических и гуманитарных специальностей сформирован на достаточном уровне и обеспечивает благоприятные условия для продуктивного развития профессиональной направленности.

Интенциональный аспект ценностных ориентаций студентов был изучен на основе ценностного отношения к себе и окружающему, с помощью методики М.Рокича «Изменение ценностных ориентаций» (RVS – Rokeach Val-

ue Survey), адаптированная А.Гюштаутасом, А.А. Семеновым и В.А. Ядовым. В нашем исследовании использовалась форма «Е», модифицированная Д.А. Леонтьевым [10].

В результате исследования ценностных ориентаций личности по тесту М.Рокича была составлена иерархия ценностей, исследуемых первой и второй групп. Иерархия предпочитаемых терминальных ценностей имеет одинаковую направленность у первой и второй групп. Абстрактные жизненные ценности (творчество, счастье других людей, красота природы и искусства) носят пассивный характер. Обе группы демонстрируют безразличие к развлечениям. По мнению Франкла: у человека, который особенно стремится к наслаждениям и развлечениям, оказывается, в конечном счете фрустрировано стремление к смыслу [12]. Различие состоит в том, что важным для студентов Института педагогики и психологии является интересная работа, а студенты физики, математики и информатики на это место ставят продуктивную жизнь, то есть максимально полное использование своих возможностей, сил и способностей.

При анализе инструментальных ценностей было обнаружено сходство иерархий, хотя их направленность у психологов и педагогов носит более индивидуалистический характер. Они ценят честность, жизнерадостность, самоконтроль, в то время как, физики и математики отдают предпочтение независимости и эффективности в делах. Прослеживаются различия в отвергаемых инструментальных ценностях. Важной для студентов гуманитарных специальностей оказалась независимость, способность действовать самостоятельно, решительно. На наш взгляд это обусловлено

спецификой профессиональной деятельности педагогов и психологов, так как педагогическая деятельность регламентирована учебной программой, ограниченностью во времени, целями и задачами педагогического процесса. А для студентов технических специальностей небольшую ценность представляет терпимость к взглядам и мнениям других, умение прощать другим их ошибки и заблуждения. При сохранении общих тенденций выяснилось, что традиционные ценности (семья, дети; здоровье) в большей мере как важные выделяются у студентов гуманитарного профиля. Они же считают важной ценностью деньги, материальные блага, свое дело, бизнес

(на это указали 49% представителей этой группы, в отличие от группы технической направленности, где этот признак выделили 27% опрошенных). Представители технического направления сделали выбор в сторону традиционных ценностей. У них также главными оказались семья, дети (50% этой группы указали на этот признак как важный) и здоровье (42%) Далее следуют такие ценности, как деньги, материальные блага (26%) и общение с друзьями (16%).

По результатам опросника профессиональных склонностей (методика Л.Йовайши в модификации Г.Резапкиной) получены результаты, представленные в таблице 3:

Таблица 3.

Результаты опросника профессиональных склонностей (методика Л.Йовайши в модификации Г.Резапкиной)

Наименование специальности	Работа с людьми	Исследов. деят-сть	Практич деят-сть	Эстет.виды деят-сти	Экстрем. виды деят-сти	П л а н о - во-эконом. деят-сть
Физико-математ. спец.	9	16	11	2	4	58
Психолого-педагог. спец.	49	10	15	9	9	8

Таким образом, по результатам опросника 58% студентов Института физики, математики и информатики проявили склонность к плано-экономической деятельности и 49% студентов Института педагогики и психологии – склонность к работе с людьми [2, С. 641]. Результаты, полученные по методике диагностики социально-психологических установок личности в мотивационно-потребностной сфере О.Ф. Потемкиной, позволили

условно разделить студентов физико-математических и гуманитарных специальностей на группы, в зависимости от особенностей и степени выраженности социально-психологических ориентаций, на группу с гармоничными ориентациями (высокомотивированная группа); группа низкомотивированных студентов с дисгармоничными ориентациями. Результаты по данной методике представлены в таблице 4.

Таблица 4

Распределение студентов КазНПУ имени Абая по выраженности социально-психологических ориентаций в %

Студенты	Группа с гармоничными ориентациями	Группа низкомотивированных студентов	Группа с дисгармоничными ориентациями
Институт физики, математики и информатики	52 (36)	33 (23)	15 (11)
Институт педагогики и психологии	58 (43)	29 (20)	13 (11)
	55 (79)	29,9 (43)	15,1 (22)

С помощью методики Б.Басса «Определение направленности личности» мы выявили, что у 47% (31 человек) студентов физико-математических специальностей, принявших участие в нашем исследовании, преобладает направленность личности на дело, 32% (21 человек) демонстрируют направленность лично-

сти на общение, 21% (14 человек) – направленность на Я [12]. Тогда как студенты Института педагогики и психологии продемонстрировали следующие показатели: направленность на дело – 38% (23 человек), направленность на общение – 45% (27 человек), направленность на Я – 17% (10 человек) [Рисунок 1].

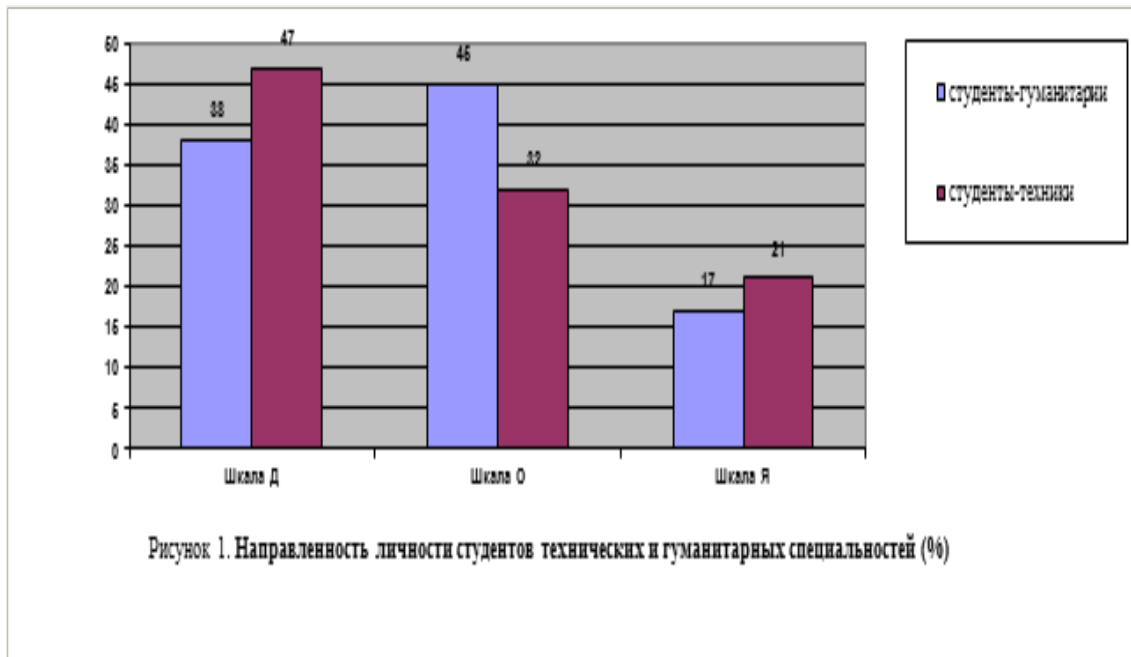

Рисунок 1. Направленность личности студентов технических и гуманитарных специальностей (%)

Из диаграммы видно, что у студентов Института физики, математики и информатики преобладает направленность на дело, то есть они более заинтересованы в решении деловых проблем, в выполнении работы как можно лучше, выявлена ориентация на деловое сотрудничество. У студентов Института педагогики и психологии же, ярче всего проявляется направленность на общение. Они, по сравнению со студентами технических специальностей, в большинстве случаев стремятся при любых условиях поддерживать отношения с людьми, выявлена ориентация на совместную деятельность.

Таким образом, проведенный качественный анализ полученных в исследовании результатов показал, что практически по всем выделенным показателям ценностных ориентаций у студентов технических и гуманитарных специальностей проявляются довольно яркие различия. Причем различия в ценностных ориентациях студентов отражаются на характеристиках профессиональной направленности и ведут к различиям в выполнении практической профессиональной деятельности.

Обобщенные результаты иерархии ценностей у студентов представлены в таблице 5/

Таблица 5

Ценностные ориентации студентов, принявших участие в исследовании

№	Значение:	%
1	2	3
1	Здоровье	53
2	Семья, дети	60
3	Деньги, материальные блага, свое дело, бизнес	32
4	Общение с друзьями	30

1	2	3
5	Независимость, свобода	25
6	Работа по душе	20
7	Профессионализм	8
8	Реализация способностей	23
9	Красота, прекрасное	14
10	Получение удовольствий	11
11	Творчество	11
12	Престиж, слава, власть	7

Как видно из таблицы, студенты, отдавая предпочтение наиболее традиционным ценностям и стремясь к материальному достатку, демонстрируют разборчивость в выборе средств. Для достоверности полученных данных мы обратились к математическим методам обработки полученных результатов. Статистическая достоверность различий оценивалась с использованием непараметрических статистических критериев. Расчет производился по критерию Колмогорова-Смирнова (λ) [11]. На основании расчетов накопленной частности (0,049), различий между выборками студентов Института физики, математики и информатики и Института педагогики и психологии на частичном и целостном уровнях сформированности рефлексии при $p \leq 0,05$ не выявлено. Достоверность результатов диагностики профессиональных склонностей мы определяем с помощью критерия – угловое преобразование Фишера – ϕ^* [11]. Данный критерий оценивает достоверность различий между процентными долями двух выборок, в которых зарегистрирован интересующий нас эффект.

Проведенные расчеты показали, что доля студентов Института физики, математики и информатики превышает долю студентов Ин-

ститута педагогики и психологии по разнице профессиональных склонностей. Это свидетельствует о статистической достоверности полученных в ходе исследования результатов, при $p \leq 0,01$.

Заключение. Таким образом, количественный и качественный анализ показал достоверность полученных в исследовании результатов и позволил подтвердить основную гипотезу о том, что если в качестве показателей, ценностных ориентаций личности студентов рассматривать способность к рефлексии; фиксированные установки; ценностное отношение к окружающему; интересы и склонности, то становится возможным выявить влияние ценностных ориентаций студентов на их профессиональную направленность.

На основании вышесказанного можно заключить, что интенциональный и объективный аспекты ценностных ориентаций в максимальной степени определяют характер и уровень профессиональной направленности студентов, а субъективный аспект способствует ее индивидуализации. Выявленные в ходе констатирующего эксперимента вышеуказанные результаты позволили нам сформулировать дополнительные задачи исследования по развитию ценностных ориентаций студентов.

Список использованной литературы:

- [1] Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С.70.
- [2] Бурлачук Л.Ф, Морозов С. М. Справочник по психологической диагностике. – Киев, 2005. – С.172.
- [3] Жукешева Ж.Д. Психологический феномен этнокультурной маргинальности контексте трансформации этнической идентичности. Дисс... канд. психол. наук. – Алматы 2005. – С.-141.
- [4] Зак А. З. Различия в мышлении детей. – М., 1992. – С.43- 50.
- [5] Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. – М., 2005. – С.352.
- [6] Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию. – Л-М., 1985. – С.319.
- [7] Мухамбетова К.А. Социальная аномия и формирование ценностных ориентаций личности в Казахстане. Дисс...канд. псих.наук. – Алматы. – 2004. – С.136.

[8] Niyetbaeva G., Shalabayeva L., Zhigitbekova B., Abdullayeva G., Bekmuratova G. Psychoiological and pedagogical conditions for effective applicftion of dialogic communication among teenagers / Internetal journal of Environmental and Science Education. – 2016. – Vol.11. – Issue 18. – PP. 11239-11247 [Электронный ресурс]: URL: <http://ijese.net/makale/1499> (дата обращения 06.01.2019).

[9] Насымбаева Н.М. Ценностная ориентация казахской молодежи на индустриальный труд. Дис... канд. психол.наук. – Алматы, 2000. – С. 127.

[10] Практическая психодиагностика. – М., 1999. – С.641-648.

[11] Сидоренко Е. Методы математической обработки в психологии. – СПб, 2006. – С.356.

[12] Франкл В. Человек в поисках смысла. – М., 2003. – С.366.

References:

[1] Alekseeva V. G. Cennostnye orientacii kak faktor zhiznedeyatel'nosti i razvitiya lichnosti /Psihologicheskii zhurnal. – 1984. – Т. 5. – № 5. – S.70.

[2] Burlachuk L.F, Morozov S. M. Spravochnik po psihologicheskoy diagnostike. – Kiev., 2005. – S.172.

[3] Zhukesheva Zh.D. Psihologicheskii fenomen e'tnokul'turnoj marginal'nosti kontekste transformacii e'tnicheskoy identichnosti. Diss... kand. psihol. nauk. – Almaty 2005. – S.-141.

[4] Zak A. Z. Razlichiya v myshlenii detej. – М., 1992. – S.43- 50.

[5] Leont'ev A. N. Deyatel'nost', soznanie, lichnost'. – М., 2005. – S.352.

[6] Mel'nikov V.M., YAmпол'skii L.T. Vvedenie v e'ksperimental'nyu psihologiyu. – L – М., 1985. – 319 s.

[7] Muhambetova K.A. Social'naya anomiya i formirovanie cennostnyh orientacii lichnosti v Kazahstane. Dis... kand. psihol. nauk. – Almaty. –2004. – S.136.

[8] Niyetbaeva G., Shalabayeva L., Zhigitbekova B., Abdullayeva G., Bekmuratova G. Psychoiological and pedagogical conditions for effective applicftion of dialogic communication among teenagers./Internetal journal of Environmental and Science Education. – 2016. – Vol.11. – Issue 18. – PP. 11239-11247 [E'lektronnyi resurs]: URL: <http://ijese.net/makale/1499> (data obrashcheniya 06.01.2019).

[9] Nasymbaeva N.M. Cennostnaya orientaciya kazahskoj molodezhi na industrial'nyi trud. Dis... kand. psihol.nauk. – Almaty, 2000. – S. 127.

[10] Prakticheskaya psihodiagnostika. – М., 1999. – S.641-648.

[11] Sidorenko E. Metody matematicheskoy obrabotki v psihologii. – SPb., 2006. – S.356.

[12] Frankl V. Chelovek v poiskah smysla. – М., 2003. – S. 366.

Әртүрлі кәсіби бағдарлы қазіргі заманғы жастардың құндылық бағдарлары

Г.О. Абдуллаева

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада заманауи студенттердің әртүрлі кәсіби бағдарларымен құндылық бағдарларын зерттеудің нәтижелері келтірілген. Теориялық талдаудың нәтижесі – «бүгінгі жастардың құндылықты бағдарлануы» ұғымының тұжырымы болып саналады. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде техникалық және гуманитарлық пәндер бойынша жүргізілетін біліктілік экспериментінің реті мен нәтижелері туралы толық ақпарат берілді. Сандық және сапалық талдау зерттеу барысында алынған нәтижелердің сенімділігіне және болжамымызды растауға мұрсат берді. Олай дейтініміз, студенттердің жеке тұлғалық құндылық бағдарларының сапалық көрсеткіштерін қызығушылықтары мен бейімділіктері, қоршаған ортаға құндылықты қарым-қатынасы; рефлексия қабілетінде қарастырылса, студенттердің құндылық бағдарларының олардың кәсіби бағдарларына әсерін анықтау мүмкін болады. Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, құндылық бағдарларының интенциональды және объективті аспектілері студенттердің кәсіби бағдарларының деңгейі мен сипатын барынша айқындап, ал субъективті аспект оның дараландыруына ықпал етеді деп қорытынды жасауға болады.

Түйін сөздер: құндылықтар, заманауи жастардың құндылық бағдарлары, кәсіптік бағдарлау, құндылық бағдарларының объективті, субъективті, интенционалды аспектілері.

Value orientations of modern youth with different professional orientation

G. Abdullayeva

Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article presents the results of the study of value orientations of modern students with different professional orientation. The result of the theoretical analysis is the formulated concept of “value orientations of today's youth” and their indicators. The procedure and the results of the ascertaining experiment conducted at the Kazakh National Pedagogical University named after Abay with technical and humanitarian students are described in detail. Quantitative and qualitative analysis showed the reliability of the results obtained in the study and allowed to confirm the hypothesis that if, as indicators, value orientations of the students' personality, consider the ability to reflect; fixed installations; value relation to the environment; interests and inclinations, it becomes possible to identify the influence of value orientations of students on their professional orientation. Based on the above, we can conclude that the intentional and objective aspects of value orientations to the maximum extent determine the character and level of students' professional orientation, and the subjective aspect contributes to its individualization.

Keywords: values, value orientations of modern youth, professional orientation, intentional, objective, subjective aspects of value orientations.

Поступила в редакцию 19.01.2019

МРНТИ: 14.35.07. 14.01.85

Ф.М. ЕРЖАНОВА¹, Н.МИНАЕВА²

¹⁻²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ

Аннотация

В статье рассматриваются возможности использования мультимедийных фильмов в качестве аутентичного материала для обучения аудированию иностранных студентов на уровне В1-В2. Обосновывается выбор указанных 5 фильмов, работа с которыми способствует расширению словарного запаса, наглядному представлению бытовых коммуникативных ситуаций, повышению мотивации к изучению языка. Выбор мультфильма осуществляется в зависимости от уровня языковой компетенции иностранной аудитории. Работа с мультимедийными фильмами начинается с тех, в которых немного героев и небольшое количество диалогов. Предлагается определенная последовательность и методические приемы организации работы с мультимедийным фильмом в иностранной аудитории. Учитывается многостороннее использование фильмов для формирования различных компонентов коммуникативной компетенции иностранных студентов: языковой, речевой, культурно-страноведческой, лингвокультуроведческой. Использование видеоматериалов помогает созданию проблемных ситуаций на учебных занятиях, что способствует активизации навыков говорения.

Ключевые слова: мультипликация; аудирование; аутентичный звучащий текст; адекватность восприятия; национально-культурная специфика; особенность менталитета русского народа.

Введение. Использование богатейшего материала, который предоставляют нам мультипликационные фильмы для познания языка, жизни и культуры народа, давно стало частью практики преподавания иностранного языка. Работа с мультипликацией позволяет сделать занятие интересным, запоминающимся, а так-

же повысить мотивацию для овладения языком. Если представленные в фильме ситуативные моменты и вопросы затрагивают обучающихся, то у них возникает желание обсудить, высказать свое мнение, что дает возможность для реальной дискуссии на занятиях по развитию речи.

Мультипликационный фильм служит прекрасным материалом для обучения аудированию, способствует развитию умения воспринимать информацию на слух. В этом случае мы имеем дело с аутентичным звучащим текстом, рассчитанным на непринужденное эмоциональное восприятие и осмысление носителями языка. Опора на игру персонажей оформляет художественный образ произведения, а в случае с иностранной аудиторией служит неоценимой помощью в понимании звучащей речи. Следовательно, в процессе целенаправленной работы с фильмом формируются навыки восприятия на слух реальной речи носителей языка, что в дальнейшем может быть использовано обучаемыми для самостоятельного просмотра других мультфильмов и видеоматериалов. Если задуматься, насколько часто мы в обычной речи используем фразы, выражения и даже интонации из известных фильмов, то увидим, что процент этот будет очень высок. Однако это и является одно из основных составляющих «непонимания» иностранцами речи носителей языка. Как часто студенты не понимают колорит, особый юмор только потому, что им эти «крылатые фразы» не знакомы. Следовательно, трудно переоценить важность работы с известными и популярными фильмами в иностранной аудитории, поскольку мы говорим в данном случае прецедентных текстах, без которых невозможно понимать живую разговорную речь.

Основная часть. Методика работы с мультипликацией представляется нам очень сложной, важной и актуальной. Эти вопросы можно обсуждать, но вряд ли возможно предложить универсальную схему работы, универсальные рекомендации. Такие вопросы как правильное распределение времени для всех этапов работы, как не превратить изучение новой лексики в монотонную и скучную (фразеологизмы, афоризмы), как при этом добиться своей главной цели (научить понимать на слух краткий, но разноплановый материал, слышать и распознавать этот материал в речи носителей языка в дальнейшем. и, наконец, использовать этот материал в своей речи.

Представлена работа с 5 советскими мульт-

фильмами, которые выбраны в связи с темами звучащего текста и, прежде всего, языковым выражением этих тем:

1. «Дядя Федор, пес и кот» часть «Каникулы в Простоквашино» (1975). Темы: «Знакомство», «Моя семья», «Наш досуг», «Болезнь», (Времена глаголов);

2. «Чебурашка и его друзья» (1969). Темы: «Лучший друг», «День рождения», (Предложно-падежные формы);

3. «Винни-Пух» (1969). Темы: «Вежливый гость», «Верные друзья», «Мудрая сова», (личные и возвратные местоимения);

4. «Малыш и Карлсон» (1968). Темы: «Знакомство», «Представление», «Ревность к друзьям», «Уроки вежливости», (Диалоги);

5. «Гуси-лебеди» (1949). Темы: «Ответственность», «Отзывчивость», «Долг платежом красен», (Представление русских глаголов движения).

Материалы для работы по каждому фильму представлены в следующей последовательности:

- работа перед просмотром фильма;
- таблица последовательности эпизодов фильма в порядке следования;
- «смотрим фильм – отвечаем на вопросы»;
- лексико-грамматические задания после просмотра фильма;
- комментарии реалий, вымысла и имен, которые встречаются в фильме;
- лексический комментарий новых слов и выражений (с примерами и заданиями);
- диалоги, наиболее сложные с точки зрения языка и важные для понимания фильма.

Данная схема работы во многом зависит от уровня владения русским языком студентами. Из опыта работы можем сделать вывод, что по времени полная и завершенная работа требует от 4 до 6 аудиторных часов и столько же для самостоятельной работы студентов. Сообщение о том, что предстоит работа с мультфильмом, происходит в конце очередного занятия. На этом этапе студенты узнают название фильма, имя режиссера, год выхода на экраны. Поскольку все предлагаемые фильмы создаются известными режиссерами, известными в нашей стране, можно «предста-

вить» режиссера (Эдуард Успенкий, Роман Качанов, Алан Милн, Борис Степанцов), также желательно объяснить значение образа, персонажа в русской культуре и его постепенную трансформацию в сказочного героя. Эта информация и составляет вводный текст. Студентам предлагается самостоятельно посмотреть фильм без какой-либо письменной опоры, составить свое представление о фильме, постараться понять, как можно больше из звучащего текста.

Следующее занятие посвящено проверке понимания звучащего текста по вопросам, просмотру наиболее интересных и сложных эпизодов, лексической работе с трудными разговорными выражениями, идиомами и фразеологическими единицами текста фильма. В зависимости от времени и уровня подготовки студентов мы можем выполнить лексико-грамматические задания, с целью укрепления пройденного грамматического материала. Другие задания, по выбору преподавателя, в заключительную часть работы после просмотра фильма.

После просмотра каждого эпизода необходимо ответить на разное количество вопросов (от 3 до 10 в зависимости от значимости эпизода). Большая часть из них направлена на проверку способности услышать и понять на слух русскую речь, а некоторые вопросы предлагают высказать свое мнение об увиденном в этом эпизоде. Если в данном эпизоде что-то не понятно, исходя из собственной ментальности, это может повлиять на восприятие фильма в целом. Заданием на самостоятельную подготовку к этапу работы после просмотра фильма является:

- а) письменное выполнение домашнего задания;
- б) подготовка к обсуждению по проблемным вопросам и темам.

Дискуссия: На наш взгляд, нецелесообразно перед просмотром фильма выполнять задания по введению новой лексики, приводить наиболее трудные для понимания на слух диалоги. Лексическая работа в таком объеме и с использованием письменной опоры, на наш взгляд, снизит интерес к работе, утомит слож-

ностью, но не приведет к узнаванию новых слов и выражений при просмотре и лучшему пониманию.

По каждому эпизоду в соответствии с «планом» слова и выражения даются в примере-реплике, затем идет словарная работа, толкование и объяснение. В конце дается список всех слов и выражений, которые мы рекомендуем запомнить и использовать в своей речи.

На заключительном этапе работы студенты делятся своими впечатлениями от просмотренного фильма, обсуждаются интересные вопросы и темы, проводятся ролевые игры по сюжету фильма с целью закрепления новой лексики в речи. Представляется, что знакомство с мультипликационными фильмами является неотъемлемой частью процесса понимания иностранцами русской культуры, литературы и менталитета.

Мультфильмы, как и сказки – источник крылатых выражений и моделей бытовых ситуаций, происхождение которых иностранцу обычно неизвестно. Перечислим ряд таких распространенных выражений, которыми насыщена наша повседневная речь: *Битый небитого везет; в некотором царстве, в некотором государстве; в воде не тонет и в огне не горит; высоко сижу, далеко гляжу; жили-были; жить-поживать и добра наживать; избушка, избушка, стань к лесу задом, ко мне передом; молочные реки и кисельные берега; напой, накорми и спать уложи; растет не по дням, а по часам; что невесел, голову повесил; я от бабушки ушел, я от дедушки ушел...*

При демонстрации видеофильмов студенты вспоминают похожие сюжеты своих национальных сказок, проводят аналогии, находят различия. Они нередко демонстрируют критическое мышление к героям, их поступкам и ситуациям, представленным в фильмах. Особенно это касается сюжетов, где герой – глупец, лентяй и неряха – незаслуженно получает награду.

Говоря об отражении русского характера в фильмах, нельзя не обратить внимание иностранцев на некоторые интересные слова, встречающиеся в речи мультипликационных героев. В наш рациональный век они постепен-

но уходят из лексикона носителей языка, однако еще не утратили своей особой значимости. Одно из них, слово авось. Оно выражает жизненную установку русского человека, который надеется, что случай или удачное стечение обстоятельств обеспечат успех какого-либо дела. Положиться *на авось* значит всецело довериться судьбе, отказавших от активных действий для достижения желанной цели. Например, «*построю корабль, авось получится*» (*Летучий корабль*) или слово *небось*, которое также характеризует русский национальный характер. Этим словом герой обычно подбадривает себя и собеседника в трудных жизненных ситуациях. Так, герой мультфильма «Волшебное кольцо», отправляя сваху к родителям избранницы, говорит ей: «*Ничего, матушка! Небось, коли я посылаю, значит – иди смело*». Без сомнения, такие положительные герои вызывают либо искреннюю симпатию, либо глубокую неприязнь, но прежде всего иностранной аудитории интересны положительные герои, так как они заставляют размышлять над образом, устанавливать сходства сюжетов с разными народами.

Мультфильмы тесно связаны с фольклорным жанром – сказкой, загадкой, пословицами, которые представляют большую познавательную ценность для изучающих язык и культуру какого-либо народа. Некоторые пословицы часто используются авторами в различных фильмах и благодаря этому обретают широкую популярность: *Семь бед – один ответ; Нет худа без добра; Чему быть, того не миновать; Утро вечера мудренее* и т.д. Важную роль в фильмах обладает и магия чисел, которая также тесно связана с особенностями национального менталитета. В сюжетных эпизодах число 3 формирует систему персонажей (три сына, три дочери). Иностранцы легко узнают русские пословицы: *Бог любит троицу, заблудиться в трех соснах, рыдать в три ручья, обещанного три года ждут* и другие.

Яркая национальная окрашенность свойственна мультфильмам о животных. Различные человеческие типы у русских ассоциируются с определенными представителями животного мира. Студентам – иностранцам по-

лезно узнать, что мы имеем в виду, когда называем кого-либо лисой или говорим, что у человека заячья душа.

Таким образом, фильмам принадлежит немаловажная роль в формировании культурно-страноведческой и лингвокультуроведческой компетенций иностранных учащихся.

Если рассматривать мультипликационные фильмы в методическом плане, как материал для практических занятий по русскому языку в иностранной аудитории, то надо признать, что возможности этого жанра пока не привлекают внимания профессионалов. Между тем демонстрация и работа с фильмами – важный наглядный фактор повышения речевой и языковой компетенций иностранных студентов. Можно посоветовать преподавателям шире использовать мультфильмы при обучении всем видам речевой деятельности (чтению, письму, аудированию, говорению) на уроках по развитию речи. Работа с фильмом может строиться, например, в такой последовательности: аудирование / чтение, говорение (устный пересказ), письмо (изложение) наконец обсуждение содержания фильма (дискуссия).

Произведения этого жанра послужат хорошим иллюстративным материалом при изучении тематической лексики. Например, при обсуждении традиций гостеприимства у разных народов полезным окажется фильм «Винни-Пух и все, все, все», «Малыш и Карлсон», «Лиса и Журавль». Мягкий юмор этих фильмов вызывает улыбку у обучающихся и способствует созданию непринужденной атмосферы на уроке.

В языковом отношении мультипликация необычайно пластична, она допускает адаптацию в учебных целях, в нее можно органично, без ущерба для формы и содержания вводить нужные элементы. Полученные таким образом тексты обладают рядом несомненных достоинств.

К преимуществам фильмов как учебного материала можно отнести определенную заданность контекста. Известные персонажи и схожие сюжеты существуют в разных культурах, многие из них уже известны иностранной аудитории. Поэтому фильм предсказуем и пон-

ятен, у студентов не возникает серьезных трудностей в восприятии его содержания. Это позволяет им быстрее осваивать новые темы, успешнее выполнять задания. Привлекательность для молодежной аудитории еще связана и с его остросюжетным характером. Ситуации, в которые попадают персонажи минимально дистанцированы от слушателя, которым легко ассоциировать себя с каким-либо персонажем. События фильма студенты переживают почти как жизненную ситуацию. Реконструируя текст в соответствии с лексико-грамматическим заданием, они проявляют почти такую же активность, как при порождении собственного текста.

В лингвистическом плане мультфильмы предоставляют преподавателю богатейшие возможности. В фильмах немало диалогов, содержащих распространенные речевые структуры, знакомясь с которыми иностранные студенты осваивают различные способы выражения основных интенций (желание / нежелание, совет, оценка, осуждение, восхищение, согласие \ несогласие, просьба, приказ и т.д.). Также в силу своего событийного характера фильмы изобилуют глаголами, поэтому все лексико-грамматические темы, связанные с ними, такие как спряжение, образование форм прошедшего и будущего времени, вид, глагольное управление и др., изначально заложены в композиции фильмов, органически связаны с их сюжетной спецификой и могут изучаться как по отдельности, так и комплексно. Мультфильмы чрезвычайно насыщены глаголами движения, как приставочными, так и бесприставочными, что позволяет практически в неизменном виде использовать их при изучении этой темы.

В фильмах часто встречаются глаголы мысли и чувственного восприятия (*думать, догадываться, понимать и др., видеть, слышать, замечать и др.*), глаголы речи и передачи информации (*говорить, рассказывать, спрашивать, отвечать и др., глаголы волеизъявления (хотеть, просить, требовать, приказывать и др.)*). Все они формируют сложноподчиненные предложения с изъяснительными отношениями и мотивируют выбор союзных средств. При демонстрации фильмов можно продемонстрировать учащимся особенности предложений данного типа, например, употребление подчинительных союзов что и чтобы и частицы ли в функции союзного средства.

В заключение хотелось бы еще раз подчеркнуть, что мультипликационные фильмы – дополнительный уникальный инструмент для решения целого комплекса методических задач, применение которого способно дать многосторонний эффект в формировании различных составляющих коммуникативной компетенции иностранных студентов: культурно-страноведческой, лингвокультуроведческой, речевой, языковой.

Таким образом, нет необходимости убеждать кого-то в важности и нужности работы с языковым материалом мультипликационных фильмов при обучении иностранцев аудированию. Однако, на наш взгляд, в данном виде работы есть много методически важных вопросов для обсуждения. Нами были предложены лишь некоторые приемы методики работы с фильмом, которые апробировались на занятиях РКИ. Представляется, что каждый преподаватель может что-то взять из предложенного, с чем-то не согласиться и добавить свои методы и приемы в использовании мультипликации.

Список использованных источников:

- [1] Антонова В.Е., Нахабина М.М., Сафронова М.В., Толстых А.А. Дорога в Россию: учебник русского языка (первый уровень) – 15 изд., доп. и перераб. – СПб: Златоуст, 2017. – С.344.
- [2] Айтказина Т.Т. Информационные технологии в практике изучения русскому языку как иностранному /Актуальные проблемы языкознания, литературоведения и лингводидактики: сб. науч. работ, посвященный 80-летию проф. Брулёвой Ф.Г. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2015. – С.56-59.
- [3] Айтказина Т.Т. Использование проектной методики на занятиях русского языка /Journal of Science, Volume 60, Number 2 A. –Ханой, Вьетнам, 2015. – С. 27-32.
- [4] Бегалиева С.Б. Научные основы формирования творческой активности будущих учителей средствами современных педагогических технологий: Монография – Алматы: КазНПУ имени Абая. – 2009. – С.346.

- [5] Брулева Ф.Г., Янь Цзинь Цзюань. Интерактивные технологии в работе над художественным текстом в иностранной аудитории / Казахстан в международном образовательном пространстве: материалы IX международной конф. молодых ученых – Алматы: Улагат, 2017. – 300-303.
- [6] Булгакова С.А. Работа с мультфильмом на уроке РКИ / Материалы VIII международной науч.-практ. конф. Белгородского гос. технологического ун-та им. В.Г.Шухова – Белгород: Белгородский гос. технолог. ун-т, 2015. – С.117-123.
- [7] Вострякова Н.А. Восприятие инокультурного текста студентами подготовительного факультета (на материале кинотека «Трое из Простоквашино»): учеб. пособие. – Волгоград: Политехник, 2016. – С.112.
- [8] Гончар И.А. Послушайте! Учеб. пособие для иностранных учащихся, изучающих русский язык: 2 вып.: базовый уровень (А2). – СПб: Златоуст, 2015. – С.154.
- [9] Гончар И.А. Послушайте! Учеб. пособие для иностранных учащихся, изучающих русский язык: 3 вып.: первый уровень (В1): общее владение РКИ. – СПб: Златоуст, 2014. – С.165.
- [10] Дьяченко Т.Н. Мы из будущего (использование художественных фильмов в языковом учебном процессе) / Русский язык за рубежом. – М.: 2015. – № 3. – С.21-27.
- [11] Набоких Е. М. Использование мультфильмов на начальном этапе обучения (уровень А1) / Молодой ученый. – М.: 2017. – № 48. – С.328-330.
- [12] Нуршаихова Ж.А., Азнабакиева А.А. Инновационное преподавание языков (РКИ и КазКИ) / Казахстан в международном образовательном пространстве: материалы IX международной конф. молодых ученых – Алматы: Улагат, 2017. – С.191-193.
- [13] Нурагунова Г.М. Информационные технологии обучения в иноязычной аудитории / Инновационный опыт преподавания иностранных языков: Материалы III – международного науч.-метод. семинара Института Конфуция при КазНУ имени аль-Фараби, Международного казахско-китайского языкового колледжа – Алматы: Мерей, 2018. – 266 с., С.73-77.
- [14] Оралбекова А.К., Паччаханова Д.А. Возможности использования информационных и коммуникационных технологий в обучении и воспитании детей / Казахстан в международном образовательном пространстве: материалы IX международной конф. молодых ученых – Алматы: Улагат, 2018. – 184-187.
- [15] Скороходов Л.Ю., Хорохордина О.В. Окно в Россию: учебное пособие по русскому языку как иностранного для продвинутого этапа: в 2 частях. – Часть 1. – СПб: Златоуст, 2015. – С.192.
- [16] Эсмантова Т.Л. 5 элементов: уровень А2 (базовый). – 4 изд. – СПб: Златоуст, 2016. – С.328.
- [17] Эсмантова Т.Л. 5 элементов: учебник (уровень В1, базовый – сертификационный) – 3 изд. – СПб: Златоуст, 2016. – С.340.

References:

- [1] Antonova V.Ye., Nakhabina M.M., Safronova M.V., Tolstykh A.A. Doroga v Rossiyu: uchebnik russkogo yazyka (pervyy uroven')- 15 izd., Dop. i pererab. – SPb: Zlatoust, 2017. – 344s.
- [2] Aytkazina T.T. Informatsonnyye tekhnologii v praktike izucheniya russkogo yazyka kak inostrannogo, literaturovedeniya i lingvodidaktiki: sb. nauch. rabot, posvyashchennyy 80-letiyu prof. Brulovoy F.G. – Almaty: KazNPU im. Abaya, 2015. – S. 56-59.
- [3] Aytkazina T.T. Ispol'zovaniye proyektnoy metodiki na zanyatiyakh russkogo yazyka / Vestnik nauki, tom 60, nomer 2 A. –Khanoy, V'yetnam, 2015. – S. 27-32.
- [4] Begaliyeva S.B. Nauchnyye osnovy formirovaniya tvorcheskoy aktivnosti budushchikh uchiteley s ispol'zovaniyem sovremennykh pedagogicheskikh tekhnologiy: Monografiya – Almaty: KazNPU imeni Abaya. – 2009. – 346 s.
- [5] Bruleva F.G., Yan' TSzin' TSzyuan'. Interaktivnyye tekhnologii v rabote nad khudozhestvennym tekstem v Kazakhstane. molodyh uchenykh – Almaty: KazNPU im. Abaya, izd-vo «Ulagat», 2017. – S.300-303.
- [6] Bulgakova S.A. Rabota s mul'tfil'mom na uroke RKI / Materialy YSH mezhdunarodnoy nauchnoy.-prakt.konf. Belgorodskogo gos. tekhnologicheskogo un-ta im. V.G. Shukhova – Belgorod: izd-vo Belgorodskogo gos. tekhnolog. un-ta, 2015. – S.117-123.
- [7] Vostryakova N.A. Vospriyatiye inokul'turnogo teksta studentami podgotovitel'nogo fakul'teta (uchebnoye posobiye «Трое из Простоквашино »): ucheb. posobie. – Volgograd: RPK «Politehnik» 2016. – 112 s.
- [8] Gonchar I.A. Poslushayte! ucheb. posobie dlya inostrannykh uchashchikhsya, izuchayushchiy russkiy yazyk: vyp. : bazovyy uroven' (A2). – SPb: Zlatoust, 2015. – 154 s.
- [9] Gonchar I.A. Poslushayte! ucheb. posobie dlya inostrannykh uchashchikhsya, izuchayushchiy russkiy yazyk: 3 vyp. : pervyy uroven' (V1): obshcheye vladeniye RKI. – SPb: Zlatoust, 2014. – 165 s.
- [10] D'yachenko T.N. My iz budushchego (ispol'zovaniye khudozhestvennykh fil'mov v yazykovom uchebnom protsesse). – М.: 2015. – №3. – S. 21-27.
- [11] Nabokikh Ye. M. Ispol'zovaniye mul'tfil'mov na nachal'nom etape obucheniya (uroven' A1) / Molodoy uchenyy. – М.: 2017. – №48. – S. 328-330.
- [12] Nurshaikhova Zh.A., Aznabakiyeva A.A. Innovatsionnoye prepodavaniye yazykov (RKI i KazKI). molodykh uchenykh – Almaty: KazNPU im. Abaya, izd-vo «Ulagat», 2017. – 191 – 193.

[13] Nurakhunova G.M. Informatsionnyye tekhnologii obucheniya v inoyazychnoy auditorii / Inno-vatsionnyy opyt prepodavaniya inostrannykh yazykov: Materialy Sh – mezhdunarodnyy nauch.-metod. seminara Institut Konfederatsii pri KazNU imeni al'-Farabi, Mezhdunarodnyy kazakhsko-kitayskiy yazykovyy kolledzh – Almaty: Izd-vo «Merey», 2018. – 266 s., s. 73-77.

[14] Oralbekova A.K., Pachchakhanova D.A. Vozmozhnosti ispol'zovaniya informatsionnykh i kommunikatsionnykh tekhnologiy v obuchenii i vospitanii detey // Kazakhstan v mezhdunarodnom obrazovatelnom prostranstve: Materialy IX mezhdunarodnoi konf. molodykh uchenykh – Almaty: KazNPU im. Abaya, izd-vo «Ulagat», 2018. – 184 – 187.

[15] Skorokhodov L.YU., Khorokhordina O.V. Uchebnoye posobiye po russkomu yazyku kak inostrannomu dlya prodvinitogo etapa: v 2 chastyakh. – Chast' 1. – Spb: Zlatoust, 2015. – 192 s.

[16] Esmantova T.L. 5 elementov: uroven' A2 (bazovyy). – 4 izd. – SPb: Zlatoust, 2016. – 328s.

[17] Esmantova T.L. 5 elementov: uchebnik (uroven' V1, bazovyy – sertifikatsionnyy) – 3 izd. – SPb.: Zlatoust, 2016. – 340 s.

Орыс тілін шет тілі ретінде оқыту тәжірибесінде мультипликациялық фильмдерді пайдалану

Ф.М. Ержанова¹, Н.Минаева²

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада шетелдік студенттерді В1-В2 деңгейінде тыңдалымға оқыту үшін анимациялық фильмдерді шынайы материал ретінде қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. 5 фильм негізге алынып, талданды. Шеттілді аудиториялардағы мультипликациялық фильмдермен жұмысты ұйымдастырудың белгілі бір бірізділігі мен әдістемелік тхілдері ұсынылады. Анимациялық фильмдермен жұмыс кейіпкерлердің саны аз және диалогтар саны аз болғандармен басталады. Шетелдік аудиторияда мультфильмнің жұмысын ұйымдастырудың белгілі бір дәйектілігі мен әдіснамасы ұсынылған. Фильмдерді көп жақты пайдалану шетелдік студенттердің тілдік, сөйлеу, мәдени және аймақтық зерттеулер, лингвистикалық және мәдениеттану пәндерінің коммуникативтік құзыреттілігінің түрлі компоненттерін қалыптастыру үшін ескеріледі. Бейнені пайдалану аудиторияда проблемалық жағдайларды жасауға көмектеседі, бұл сөйлеу дағдыларын жақсартуға көмектеседі.

Түйін сөздер: мультипликация, тыңдалым, түпнұсқалық дыбыс мәтіні, кабылдаудың барабарлығы, ұлттық мәдени ерекшелік, орыс халқының менталитетінің ерекшелігі.

The use of animated films in the practice of teaching Russian as a foreign language

F.Yerzhanova¹, N.Minaeva²

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakstan)*

Abstract

The article discusses the possibility of using animated films as authentic material for teaching listening to foreign students at level B1-B2. Justifies the choice of these 5 films. A certain sequence and methodical methods of organizing work with a cartoon film in a foreign audie Work with animated films begins with those in which there are few heroes and a small number of dialogues. A certain sequence and methodical methods of organizing work with a cartoon film in a foreign audience are proposed. The multilateral use of films is taken into account for the formation of various components of the communicative competence of foreign students: language, speech, cultural and regional studies, and linguistic and cultural studies. The use of video helps to create problem situations in the classroom, which helps to enhance the skills of speaking.

Keywords: animation, listening, authentic sounding text, adequacy of perception, national-cultural specificity, peculiarity of the mentality of the Russian people.

Поступила в редакцию 11.03.2019

МРНТИ 14.35.01

Т.Т. ЕРЕЖЕПОВ¹, С.Т. ИСАЛИЕВА²

¹⁻²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ МӘДЕНИЕТІН ДАМУЫ КОМПОНЕНТТЕРІ

Аңдатпа

Жастардың денсаулық жағдайы жоғары оқу орындарындағы дамыту білім беру ортасында білім алушыларда денсаулықты сақтау мәдениетін қалыптастыру және СӨС моделін енгізу жолында педагогтарға кезігетін күрделі проблема. Бұл мақалада жастардың денсаулық мәдениетін арттыруға, қалыптастыруда бағытталған негізгі орын алатын компоненттеріне тоқталып, сипаттамалар беріледі. Осыған байланысты дамыту білім беру ортасында денсаулық мәдениетінің негізгі компоненттерін зерттеу маңызды болып табылады. Адамның денсаулығына жекелеген индивидтен мүлдем тәуелсіз бірқатар факторлар көбірек ықпал етуді, ал сонымен бірге дәстүрлі денсаулық сақтау секторының оларға ықпалы болмашы ғана. Денсаулықты нығайту және қорғау – жеке адам үшін салауатты өмір салтын насихаттау мен адамдардың мінез-құлқындағы өзгерістерден, үкіметтер, қауымдасдықтар мен сектор тарапынан қолға алынып отырған адам денсаулығына қауіп төндіретін тәуекел факторларын бақылауға алуға дейінгі әрекеттердің кең шоғырын қамтиды.

Түйін сөздер: дамыту білім беру ортасы, денсаулық мәдениеті, компонент, санат, салауатты өмір салты, денсаулық сақтау ұйымы, өмір стилі, жоғарғы оқу орны.

Кіріспе. Қазіргі заманғы қоғам жаһандық экономикалық, саяси және әлеуметтік өзгерістерге ұшырап жатыр, олар бүкіл әлемде және Қазақстанда, атап айтқанда, білім беру жүйесін реформалау және жаңғыртуды әкеледі. Интернационалдандыру, жаһандану, цифрландыру өз жағдайын тұғызады, халықаралық ынтымақтастықты кеңейтуді және әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуді талап етеді. Жыл сайын екі деңгейлі білім беру бағдарламалары кеңейіп, студенттер мен оқытушылардың академиялық ұтқырлығы дамып келеді. Студенттердің жоғары оқу орындардың білім беру кеңістігіне табысбы бейімделуі көбінесе әлеуметтік-мәдени жағдайлар мен дамушы білім беру ортасының ішкі факторлары, психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру арқылы айқындалады. Осыған байланысты ҚР ЖОО-да дамыту білім беру ортасында денсаулық мәдениетінің негізгі компоненттерін зерттеу маңызды болып табылады.

Негізгі бөлім. Қазақстан халқының денсаулығы еліміздің экономикалық дамуының, оның мәдени және тарихи мұрасының, әдеттері мен ғұрыптарының аса маңызды факторы болып табылады. «Қоғамдық денсаулық – бұл

инволюцияны емес, жаңа экологиялық жағдайлардағы прогрессивті өзгерістер мен эволюцияға кепілдік береді» [1]. Осыған орай, балалар мен жастардың денсаулығын сақтау және нығайту қоғамның бірінші кезектегі әрі маңызды қажеттілігі болып табылады [2; 3; 4; 5; 6].

Денсаулық проблемасы ХХ ғасырдың ортасында – ғылым мен техниканың қарқындап дамуы кезеңінде өткір пайда болды. Қазіргі уақытта әлемдік экономиканың жаһандануы жалғасуда, қызмет көрсету секторы ұлғаюда және ақпараттық-қатынас технологияларының шарықтап дамуы жүріп жатыр. Мұның бәрі жаңа білімдерді, ептіліктер мен амалдарды қажет етеді. Адамның денсаулығына жекелеген индивидтен мүлдем тәуелсіз бірқатар факторлар көбірек ықпал етуді, ал сонымен бірге дәстүрлі денсаулық сақтау секторының оларға ықпалы болмашы ғана. Бұл әлеуметтік-экономикалық жағдайлар, еңбекті үнемдеуші технологиялар мен ақпараттық-қатынас төңкерістері. Ғалымдар денсаулықтың нашарлауының негізгі себептерін атап көрсетеді. Олар – экологиялық, әлеуметтік, саяси және этномәдениеттанушылық себептер. ДСҰ сарапшылары халықтың денсаулығын сақтау мен нығайту үшін

алдын алу шараларының маңыздылығын ерекше атап көрсетеді. Олар денсаулық адамның негізгі құқығы екендігін, және де денсаулықтың анағұрлым жоғары деңгейіне қол жеткізу қоғамның аса маңызды әлеуметтік міндеті (мұны орындау үшін қоғамның барлық әлеуметтік институттары бірлесе күш жұмсаулары тиіс) болып табылатындығын растайды [7; 8; 9]. ДСҰ Жарғысында – «Денсаулықтың қол жеткізуге болатын ең жоғары деңгейіне ие болу, кез-келген адамның нәсіліне, дініне, саяси көзқарастарына, экономикалық және әлеуметтік жағдайына қарамастан олардың құқықтарының бірі болып табылады» – делінген [10]. Алайда халықтың денсаулығы, зерттеушілердің пікірі бойынша мінсіз емес. Е.И. Каркищенко атап көрсеткендей, «Медицина ғылымында соңғы жылдары қол жеткен едәуір жетістіктерге қарамастан, жер шары халқының денсаулығына төнетін көптеген қауіптер сақталуда. Бұл аз болғандай, олардың көпшілігі әлеуметтік, кәсіби, экономикалық немесе экологиялық құрамдас бөлікке ие бола отырып, таза медициналық проблема шеңберінен шығып кеткен» [11].

Денсаулықты нығайту және қорғау – жеке адам үшін салауатты өмір салтын насихаттау мен адамдардың мінез-құлқындағы өзгерістерден, үкіметтер, қауымдастықтар мен жеке сектор тарапынан қолға алынып отырған адам денсаулығына қауіп төндіретін тәуекел факторларын бақылауға алуға дейінгі әрекеттердің кең шоғырын қамтиды. ДСҰ халықтың салауатты өмір салтына зейінді денсаулықты насихаттауға, қауымдастықтардың өкілеттігін ұлғайтуға және денсаулыққа бағдар ұстаған бұқаралық ақпарат құралдарының стратегиясын жасауға шоғырландыра отырып өтуді қолдап-қуаттайды. «Денсаулықты нығайту саясаты алуан түрлі, алайда құқықтық реттеуді, фискалды қамтамасыз етуді, салық салу мен ұйымдастыру жағынан өзгерістерді қосқандағы бірін-бірі толықтырып тұратын тәсілдерді қарастырады. Ол сондай-ақ денсаулықтан өзге секторлардағы дұрыс әлеуметтік саясатты құру жолындағы кедергілерді, сондай-ақ осынау кедергілерден өтудің тәсілдерін анықтауды қарастырады. Саяси қайраткер-

лерге денсаулықтың пайдасына таңдау жасауға жеңіл болу тиіс» [12].

Біздің көзқарасымыз бойынша А.В. Царик адам, денсаулығына қатысты қазіргі заманғы көзқарасты білдіретін анағұрлым дәлме-дәл тұжырымды берген. Оның пікірі бойынша, денсаулық – бұл адамның ағзасында патологиялық ауытқулар болмаған жағдайда, оны өзгеріп отыратын сыртқы ортаның табиғи әсеріне қарсы тұруға жеткілікті толыққанды биоәлеуметтік тіршілікпен, дененің және ақыл-ойдың жұмысқа қабілеттілігімен қамтамасыз ететін психофизиологиялық және рухани жағдай. Адамның денсаулығы – биологиялық, экологиялық және әлеуметтік факторлардың күрделі қарым-қатынасының нәтижесі. Бұл факторлардың адам денсаулығы жағдайына түрлі ықпалы болады [13]. Олар, көптеген ғалымдардың пікірінше мыналар: тұқым қуалаушылық – 20%; қоршаған орта – 20%; медициналық көмек деңгейі – 10%; өмір салты – 50%. Ал ДСҰ сарапшыларының пікірі бойынша адам денсаулығы 50-55% өмір салтына тәуелді болса, 20-23% – тұқым қуалаушылыққа, 20-25% – қоршаған орта жағдайына (экологияға) және 8-12% денсаулық сақтауға тәуелді. Көріп отырғанымыздай, негізгі пайыз (50-55%) «өмір салты» көрсеткішіне тура келеді екен. Егер адамзат тарихына зер салатын болсақ, онда оның тірі қалуында айқындаушы болып табылатын дене белсенділігінің болғандығын атап өткен жөн.

В.И. Белов былай деп атап көрсетеді: «Адам эволюциясында қозғалыссыз ұзақ кезеңдер болмаған. Біздің ата-бабаларымыз бұл жағдайда жер бетінен жойылып кететін еді. Демек, адам ағзасы үнемі денеге түсетін жүктемеге қуаттанып отырған және де қуаттанып отырады. Осы күнге дейін ешкім де гиподинамияға қарсы дәрі ойлап тапқан жоқ. Бұдан шығатын жол біреу: деннің саулығы болуы үшін қозғалу қажет, және де ол тек уақыт болған шақта, кездейсоқ жағдайда ғана емес, ең маңыздысы – ол үнемі, тіпті уақыт жетпей жатқан кезде де бола беруі тиіс. Ұзақ өмір сүретіндердің өмір салтын зерттеу көрсеткендей, олардың денесіне түсетін жүктеме күн сайын, үзіліссіз әрі жыл бойына жалғасып оты-

рады. Осы ретте мынадай заңдылық анықталды: дене шынықтырумен шұғылданудың үздіксіз өтілі қаншама ұзақ болған сайын, ерлерде де, әйелдерде де денсаулық деңгейі соншама жоғары бола бермек» [14].

Қазіргі таңда ғалымдар әлеуметтік факторлардың адам денсаулығына ықпалы 60-70%-ды құрайтындығын дәлелдеді. Оқушылар үшін әлеуметтік болып табылатыны – ол мынадай ұйымдастыру-педагогикалық факторлар:

– оқытудың қолда бар сыныптық-сабақтық технологиялары;

– мұғалім жұмысының педагогикалық стилі;

– мектептің тіршілік әрекетінің білім беру кеңістігін тиісті дәрежеде ұйымдастыруды және психологиялық қолдаудың сипатын білдіретін салауатты өмір салтына бағытталған тәрбие мақсатын жүзеге асыру;

– қажетті медициналық көмекті көрсету;

– оқытудың санитарлық-гигиеналық шарттары мен өзге де факторлар.

Осы аралықта, шынайы білім практикасында ұйымдастыру-педагогикалық шарттардың білім алушылардың жас ерекшеліктеріне және олардың денсаулық жағдайларына сәйкес келмеуден тұратын қарама-қайшылықтар да бар. Дамыта білім беру теориясының негізін қалаушы Л.С. Выготский «дұрыс ұйымдастырылған білім беру балалардың ақыл-ойының дамуына алып келеді» – деп атап көрсеткен. Ол оқушының салыстырмалы табыстылығы үшін «оның жақындағы даму аймағы немесе басқаша айтқанда материалды мұғалімнің көмегімен өз денсаулығына зиян келтірместен меңгеруі маңызды». Өз кезегінде қазақстандық ғалымдар жүргізіп отырған ғылыми зерттеулер студент жастардың денсаулығының нашарлап келе жатқандығын көрсетеді. Бұл процесс тұрақты сипатқа және «мектеп-ЖОО» кезеңімен оқытуда денсаулықтың негізгі көрсеткіштерінің төмендеу динамикасына ие болуда. Жоғарыда атап көрсетілгендей, ғалымдардың зерттеуі адам денсаулығы оның өмір салты мен өмір сапасына тікелей тәуелді [15]. Ғалымдардың көпшілігі өмір салтын мынадай төрт категориямен сипаттайды. Олар: өмір сүру деңгейі, өмір сүру салпы, стилі және өмір сапасы.

Т.Б. Казаренкова, өмір салты – бұл өмір жағдайларын (табиғи, материалдық, әлеуметтік, рухани, адамгершілік, мәдени және т.б.) жүзеге асыруға бағытталған, адамның тіршілік әрекетінің сапалық және сандық жақстарының бірлігі. СӨС бір жағынан өмір салтының формасы (аспектілерінің бірі), екінші жағынан – өмір салтының өзге формалары мен көріністерін жүзеге асырылуы мен дамуына септігін тигізетін шарт болып табылады. Ол өмір салтының мына келесі сипаттамаларын береді:

– өмір сүру деңгейі өмір жағдайының қатарына ұлттық табыстың көлемі мен тұтыну ақшаларын, халықтың шынайы табыстарының мөлшерін, тұрғын үймен қамтамасыз етілуін, медициналық көмекті және т.б. жатқызады;

– өмір салты – шеңберінде адамдардың тіршілік әрекеті жүріп жататын тәртіп;

– өмір стилі – тіршілік әрекеті, белсенділік көріністерінің бірі ретіндегі мінез-құлықтың дара ерекшеліктері;

– өмір сапасы – тамақтану деңгейінің сапалық жағын, жайлылық деңгейін және т.б. сипаттайды [16].

Денсаулық адам ағзасының қоршаған ортаға сәйкес келетін және оған (адамға) оңтайлы тіршілік әрекетін, сондай-ақ толыққанды еңбек қызметін қамтамасыз ететін құрылымдық-функционалдық мәліметтерінің үйлесімді жиынтығын қамтамасыз етеді. Денсаулық – бұл тұлғадан және оның бүтіндей дамуынан бөлінбейтін шығармашыл процесс. Егер адамда өзіне деген шығармашыл көзқарас болмаса, онда денсаулыққа қол жеткізудің бүтіндей және үйлесімді жолы болмайды. Адам өз денсаулығын өзі жасаушы екендігі маңызды фактор болып табылады. Ғалымдардың пайымдауынша қазіргі заманғы рухани мәдениетте денсаулық ұғымы мен оны қалыптастыру жолдарына жаңа интегралды көзқарастың пайда болғандығы байқалады. ДСҰ баяндамасында «Мақсат, қанағаттанарлық денсаулығы бар адамдардың денсаулығын одан сайын жақсарту ғана емес, сол қанағаттанарлық денсаулыққа бәрінің қолын жеткізу болып отыр» – деп атап көрсетілген [17].

Біздің көзқарасымыз бойынша денсаулық пен оны құрайтындардың сипаттамасы психо-

логиялық-педагогикалық сөздік-анықтамада анағұрлым толық берілген: «Денсаулық – 1) адамның өмірлік көріністерінің толыққандығын сипаттайтын ауруға қарсы жағдай; 2) аурудың немесе тәндік кемістіктердің жоқтығы ғана емес, толықтай тәндік, рухани және әлеуметтік игілік; 3) ағзаның қоршаған ортамен байсалды қарым-қатынасымен және қандай да бір аурушандық өзгерістердің жоқтығымен сипатталатын табиғи жағдайы; 4) субъектінің (тұлғаның және әлеуметтік қауымдастықтың) қолайлы тіршілік әрекеті жағдайы, оның әлеуметтік практика саласында жан-жақты және ұзақ мерзімді белсенділігінің алғы шарттары мен жағдайларының болуы; адам мен әлеуметтік қауымдастықтың тіршілік әрекеті жағдайының сапалық-сандық сипаттамасы [18].

«Денсаулық» категориясын толықтай ұғыну және оны жоғары мектеп жағдайында анағұрлым тиімді пайдалану үшін, елеулі компоненттерден, олардың сипаттамаларынан, факторлары мен принциптерінен тұратын схемаға жүгінейік (1 сурет).

Денсаулықты құраушыларды бөліп көрсете отырып, оларға егжей-тегжейлі сипаттама беруге болады:

Тән саулығы – ағзаның барлық мүшелері мен жүйелерінің қалыпты қызмет етуімен шарттасып жатқан оның табиғи жағдайын білдіреді. Егер барлық мүшелер мен жүйелер жақсы жұмыс істесе, онда адамның бүкіл ағзасы, өзін-өзі реттеуші жүйе секілді дұрыс жұмыс істейді әрі дамиды.

Жан (психиканың) саулығы, бас миының хал-ахуалына тәуелді. Ол ойлаудың деңгейімен және сапасымен, зейін мен естің дамуымен, эмоциялық тұрақтылық дәрежесімен, ерік сапаларының дамуымен сипатталады. «Психикалық саулық – адам психикасының индивидке өз денсаулығын толыққанды дәрежеде сақтап тұруға мүмкіндік беретін қолайлы жай-күйі» [19].

Әлеуметтік саулық – адамның әлеуметтік өмірінің және оның белгілі бір адамзат қоғамында тіршілік етуінің негізі болып табылатын моральдық принциптерге тәуелді. Адамның әлеуметтік денсаулығының ерекше белгілері,

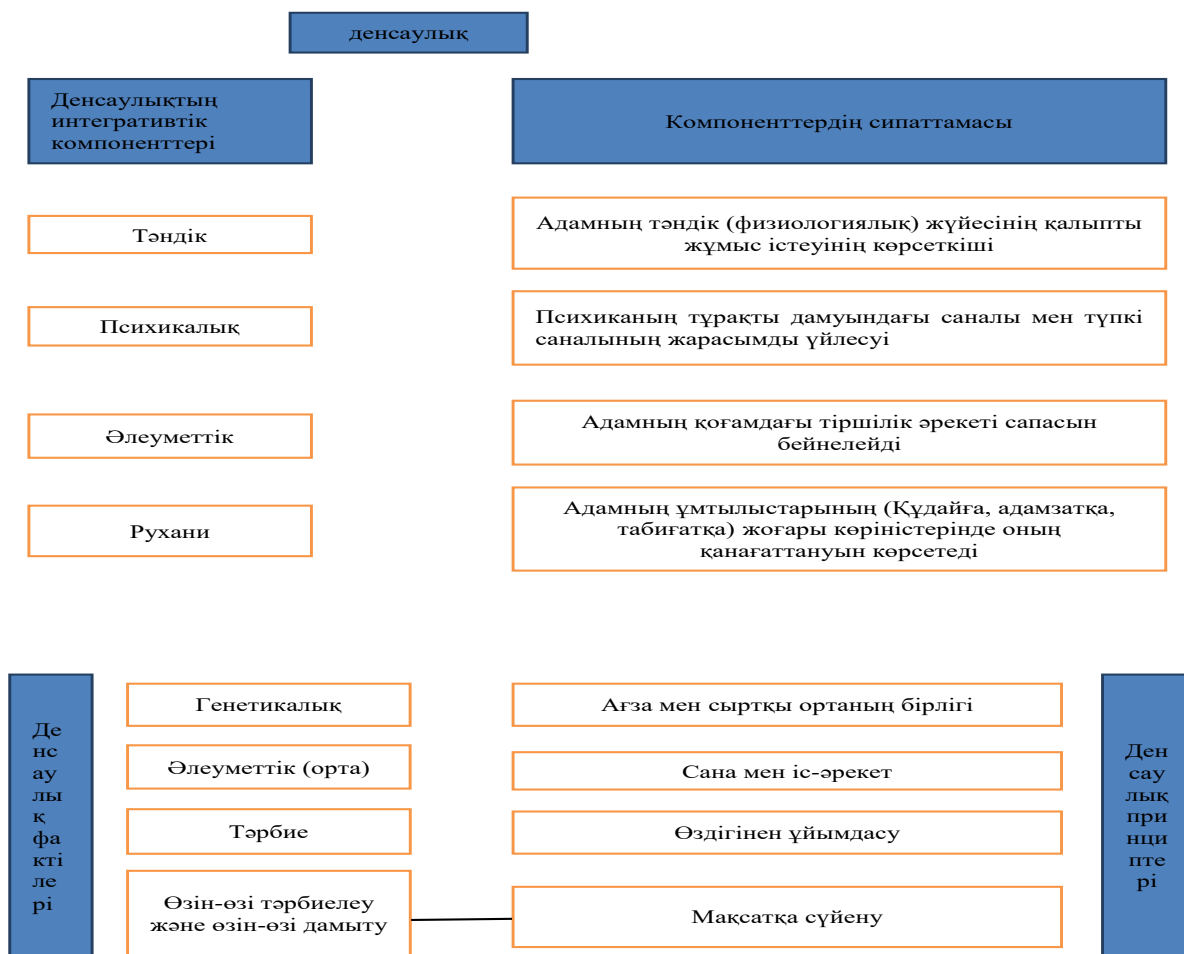
жалпы алғанда, еңбекке деген саналы көзқарастың болуы, салауатты өмір салтына қарама-қайшы келетін жағымсыз мінездер мен әдеттерден арылу. Тәні мен жаны сау адам мораль нормаларын сақтауға міндетті; олар оның рухани даму дәрежесін айқындай отырып, адам өмірінің негізі болып табылады.

Рухани саулық – адамның биік өнегелілік мұраттарының, ерік жігерінің, отансүйгіштік сезімінің, мәдениет құндылықтарын меңгеруін, өз Отанына деген махаббат сезімінің болуын көздейді. Міне сондықтан адам дара тіршілік иесі болып табылады, денсаулықты да дарашылдық контекстінде қарастырудың мәні бар.

Жеке адамның денсаулығы – ағзаның табиғи жағдайы болып табылады және патологиялық қозғалыстардың, қоршаған ортамен қолайлы байланысты, оның барлық қызметтерінің үйлесімділігін көздейді. Жеке адамның денсаулығы – бұл ағзадағы биохимиялық реакциялар мен физиологиялық процесстердің бірлігі, бұл оның бүкіл жүйесі мен ішкі жүйесінің қолайлы тіршілік әрекеті үшін қажетті жағдайларды жасайды.

Жеке адамның денсаулығы адамның қоршаған сыртқы ортамен өзара әрекеттесуінде байқалады. Сондықтан ғалымдар денсаулықты қалыптастырушы сыртқы (орта) және ішкі факторларды айқындайды. Ғалымдардың пікірі бойынша, сыртқы факторларға экологиялық орта, әлеуметтік-экономикалық жағдайлар, білім беру мекемелері мен отбасындағы психологиялық ахуал жатады. Конституциялық тұқым қуалаушылық сипаттамалармен қатар ішкі факторлардың арасында олар адамның өмірге деген оптимистік көзқарастарын, оның жан тепе-теңдігі, шығармашылық әлеуетті ашуды бөліп көрсетеді. Денсаулықтың сыртқы және ішкі факторларының өзара әрекеттесуі тұтастай алғанда адам өмірінің жеке дара көрінісін сипаттайды, ал адамның бүкіл өмірлік жүйесінің бір тәртіпте болуы оның денсаулығын қауіпсіз деңгейде қамтамасыз етеді.

Адам өмірінің бүкіл сыртқы және ішкі факторларының жиынтығын ескере және үлгісін жасай отырып, оның денсаулығын басқару жүйесін құрудың мүмкіндігі пайда болатын-

1 сурет. «Денсаулық» категориясын ашып көрсететін схема

дығын атап көрсеткен маңызды. Біз осынау ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығын, сондай-ақ жеке дара өмір салтын модельдеу арқылы денсаулық механизмдеріне әсер ете отырып адам денсаулығын модельдеуге болады деп болжадық. Біздің көзқарасымыз бойынша, қалыпты деңгейде денсаулықты қамтамасыз ету барысында адам біздің түсінігімізді бақытты өмір делінетін, өзін-өзі қолайлы түрде жүзеге асырудың шынайы мүмкіндіктеріне ие болады [20].

В.А. Бароненко былай деп атап көрсетеді: «Дені сау әрі рухани жағынан дамыған адам өзінің кәсіби қызметінен ләззат алады, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылады, берекелі өмір мен ішкі кемелдіктің жоғары деңгейіне қол жеткізеді» [21].

Ғалымның пікірінше, адамның бүтіндей денсаулығының мынадай құрамдас үш бөлігі болады:

1. Адам ағзасына сыртқы және ішкі ортаның өзгерістеріне ықтимал бейімделуді қамтамасыз ететін, оның (ағзаның) қосалқы мүмкіндіктерінің болуын көздейтін тән саулығы.

2. Зейін, ес, ойлау жағдайымен, эмоциялық-ерік сапаларының ерекшеліктерімен, өзін-өзі реттеу, өзінің ішкі психологиялық ахуалын басқару қабілетімен сипатталатын психоэмоциялық денсаулық.

3. Адамның жалпы адамзаттық және отандық рухани құндылықтарды мойындаудан, басқа көзқарастарға және өзгенің еңбегіне құрметпен қараудан, дүниеге деген әрекетті қатынастан, белсенді өмірлік көзқарастан байқалатын, адамның сыртқы әлеммен өзара қарым-қатынастарында оның мінез-құлықтарының құндылықтары мен мотивтері жүйесін бейнелейтін әлеуметтік-адамгершілік денсаулық. Біз, денсаулық қоғамның дамуының экономикалық, әлеуметтік, рухани нормаларының

аса маңызды көрсеткіші болып табылады және қоғамның, ғылымның, мәдениеттің, білімнің, дене тәрбиесі мен спорттың зияткерлік дамуымен тығыз байланысты деп есептейміз.

Қорытындылай келе көріп тұрғанымыздай, дамыту білім беру ортасындағы денсаулықтың мәнін ұғынуға қатысты анықтамалар мен көзқарастар өте көп. Оларда авторлардың

кәсіби қызметі мен олар ұстанатын концептуалды және ғылыми қағидаларға қарай олардың белгілі бір көзқарастары тұжырымдалған. Денсаулық кез-келген қоғамның тұрақты дамуының маңызды ресурсы болып табылады деп қорытынды жасауға болады, тіпті денсаулық – бұл бүкіл әлемдік қауымдастықтың мәдени және өркениетті дамуының негізі деуге де болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Казначеев В.П. Проблемы человековедения. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1997. – С. 352. [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21382925>.
- [2] Роттенберг Р. Расти здоровым: Детская энциклопедия здоровья / Р.Роттенберг. – М.: ФиС, 1993. – С. 591.
- [3] Физическая культура и здоровье учащейся молодежи: Сборник научных трудов / Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена /Отв.ред. Т.В.Забалуева. – СПб: Образование, 1995. – С. 131.
- [4] Харитонов В.И. Физическое развитие – основа здоровьесберегающей среды учащихся /В.И. Харитонов. – Челябинск: Уральская государственная академия физической культуры, 2000. – С. 152.
- [5] Tervalon M. Components of culture in health for medical student's education // Acad Med., 2003, Jun, 78(6): 570-6 [Electronic resource]: URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12805035>.
- [6] Misa Kayama, Wendy Haight. Disability, Culture, and Development: A Case Study of Japanese Children at School. – New York: Oxford University Press 2014, P.92.
- [7] Честнов О.П. Научное обоснование стратегических направлений международного сотрудничества Российской Федерации с Всемирной организацией здравоохранения: дис... канд.мед.наук: 14.00.33. – М., 2007. – С. 175. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dissercat.com/content/nauchnoe-obosnovanie-strategicheskikh-napravleniimezhdunarodnogo-sotrudnichestva-rossiiskoi>.
- [8] Достижение Целей тысячелетия в области развития, связанных со здоровьем: доклад о состоянии работы. – ВОЗ. – 23.12.2004. – EB 115/5 [Электронный ресурс]: URL: http://apps.who.int/gb/archive/pdf_files/EB115/EB115_5-ru.pdf.
- [9] Оськина Е.П. Проектирование локальной образовательной среды для физкультурного образования студентов технического вуза: Дис... канд.пед.наук: 13.00.08. – Томск, 2003. – С.193. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.dissercat.com/content/proektirovanie-lokalnoi-obrazovatelnoi-sredy-dlya-fizkulturnogo-obrazovaniya-studentov-tekhn#ixzz5X7ocwXCW>.
- [10] Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения: Основные документы. – 48-е издание. – Женева, 1995. – С.5-26 [Электронный ресурс]: URL: https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_ru.pdf.
- [11] Каркищенко Е.И. Всемирная организация здравоохранения: структура и основные направления деятельности / Е.И. Каркищенко. – М., 2004. – С. 195.
- [12] Отчет о состоянии здравоохранения в мире, 1997 год: победа над страданиями, обогащение человечества. – Всемирная организация здравоохранения. – Женева, 1997. – С.206.
- [13] Царик А.В. Справочник работника физической культуры и спорта: нормативные, правовые документы, практический опыт, рекомендации. – М.: Советский спорт, 2002. – С.700.
- [14] Белов В.И. Энциклопедия здоровья. Молодость до ста лет. – М.: Мир книги, 1999. – С.399.
- [15] Активный образ жизни и здоровье студента: учебное пособие / Н.А. Агаджанян (и др.). – 2-е изд. перераб. и доп. – Ташкент: Медицина, 1988. – С.341.
- [16] Казаренкова Т.Б. Социология здорового общества: (образовательный аспект) /Т.Б. Казаренкова. – М.: Педагогика, 1999. – С. 84.
- [17] Отчет о состоянии здравоохранения в мире, 1997 год: победа над страданиями, обогащение человечества. – Женева: Всемирная организация здравоохранения, 1997. – С.206.
- [18] Терминологический словарь-справочник по психолого-педагогическим дисциплинам: словарь-справочник / Авт.-сост.: Т.М. Баринова, И.О. Гарипова, В.В. Каранова, Н.П. Леонова, Е.А. Шкатова, рец. В.Т. Кудрявцева, Е.М.Гоголева. – Магадан: Изд. Охотник, 2011. – С.67.
- [19] Сидоров А.А. Основы научного исследования спортивно-педагогического процесса /А. А.Сидоров (и др.). – СПб, 2000. – С.243.
- [20] Исалиева С.Т. Актуальные аспекты формирования здоровой личности ребенка //Педагогика и психология. – 2017. – № 1(30). – С.69-74.
- [21] Бароненко В.А. Здоровье и физическая культура студента /В.А.Бароненко (и др.). – М.: Альфа-М, 2003. – С. 352.

References:

- [1] Kaznacheev V.P. Problemy chelovekovedeniya. – M.: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 1997. – 352 s. [Elektronnyj resurs]: URL: https://elibrary.ru/item.asp_id=21382925.
- [2] Rottenberg R. Rasti zdorovym: Detskaya enciklopediya zdorov'ya / R.Rottenberg. – M.: FiS, 1993. – 591 s.
- [3] Fizicheskaya kul'tura i zdorov'e uchashchejsya molodezhi: Sbornik nauchnyh trudov / Rossijskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet im. A.I. Gercena / Otv.red. T.V. Zabalueva. – SPb: Obrazovanie, 1995. – 131 s.
- [4] Haritonov V.I. Fizicheskoe razvitiye – osnova zdorov'esberegayushchej sredy uchashchihsya /V.I. Haritonov. – Chelyabinsk: Ural'skaya gosudarstvennaya akademiya fizicheskoy kul'tury, 2000. – 152 s.
- [5] Tervalon M. Components of culture in health for medical student's education // Acad Med., 2003, Jun, 78(6): 570-6 [Electronic resource]: URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12805035>.
- [6] Misa Kayama, Wendy Haight. Disability, Culture, and Development: A Case Study of Japanese Children at School. – New York: Oxford University Press 2014, P.92.
- [7] Chestnov O.P. Nauchnoe obosnovanie strategicheskikh napravlenij mezhdunarodnogo sotrudnichestva Rossijskoj Federacii s Vsemirnoj organizaciej zdavoohraneniya: dis. ... kand.med.nauk: 14.00.33. – M., 2007. – 175 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.dissercat.com/content/nauchnoe-obosnovanie-strategicheskikh-napravlenii-mezhdunarodnogo-sotrudnichestva-rossiiskoi>.
- [8] Dostizhenie Celej tysyacheletiya v oblasti razvitiya, svyazannyh so zdorov'em: doklad o sostoyanii raboty. – VOZ. – 23.12.2004. – EV 115/5 [Elektronnyj resurs]: URL: http://apps.who.int/gb/archive/pdf_files/EB115/B115_5-ru.pdf.
- [9] Os'kina E.P. Proektirovanie lokal'noj obrazovatel'noj sredy dlya fizkul'turnogo obrazovaniya studentov tekhnicheskogo vuza: Dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.08. – Tomsk, 2003. – 193 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.dissercat.com/content/proektirovanie-lokalnoi-obrazovatelnoi-sredy-dlya-fizkulturnogo-obrazovaniya-studentov-tekhnixzz5X7ocwXCW>.
- [10] Ustav (Konstituciya) Vsemirnoj organizacii zdavoohraneniya: Osnovnye dokumenty. – 48-e izdanie. – Zheneva, 1995. – S.5-26 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_ru.pdf.
- [11] Karkishchenko E.I. Vsemirnaya organizaciya zdavoohraneniya: struktura i osnovnye napravleniya deyatel'nosti / E.I. Karkishchenko. – M., 2004. – 195 s.
- [12] Otchet o sostoyanii zdavoohraneniya v mire, 1997 god: pobeda nad stradaniyami, obogashchenie chelovechestva. – Vsemirnaya organizaciya zdavoohraneniya, Zheneva, 1997. – 206 s.
- [13] Carik A.V. Spravochnik rabotnika fizicheskoy kul'tury i sporta: normativnye, pravovye dokumenty, prakticheskij opyt, rekomendacii. – M.: Sovetskij sport, 2002. – 700 s.
- [14] Belov V.I. Enciklopediya zdorov'ya. Molodost' do sta let. – M.: Mir knigi, 1999. – 399 s.
- [15] Aktivnyj obraz zhizni i zdorov'e studenta: uchebnoe posobie / N.A. Agadzhanian (i dr.). – 2-e izd. pererab. i dop. – Tashkent: Medicina, 1988. – 341s.
- [16] Kazarenkova T.B. Sociologiya zdorovogo obshchestva: (obrazovatel'nyj aspekt) / T.B. Kazarenkova. – M.: Pedagogika, 1999. – 84 s.
- [17] Otchet o sostoyanii zdavoohraneniya v mire, 1997 god: pobeda nad stradaniyami, obogashchenie chelovechestva. – Zheneva: Vsemirnaya organizaciya zdavoohraneniya, 1997. – 206 s.
- [18] Terminologicheskij slovar'-spravochnik po psihologo-pedagogicheskim disciplinam: slovar'-spravochnik / Avt.-sost.: T.M.Barinova, I.O.Garipova, V.V. Karanova, N.P. Leonova, E.A. Shkatova, rec.V.T. Kudryavceva, E.M. Gogoleva. – Magadan: Izd. Ohotnik, 2011. – S.67.
- [19] Sidorov A.A. Osnovy nauchnogo issledovaniya sportivno-pedagogicheskogo processa. – /A.A. Sidorov (i dr.). – SPb, 2000. – 243 s.
- [20] Isaliev S.T. Aktualnyie aspektyi formirovaniya zdorovoy lichnosti rebenka // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 1(30). – S.69-74.
- [21] Baronenko V.A. Zdorov'e i fizicheskaya kul'tura studenta / V.A.Baronenko (i dr.). – M.: Al'fa-M, 2003. – 352 s.

Развивающие компоненты здоровьесберегающей культуры в образовательной среде

Т.Т. Ереженев¹, С.Т. Исалиева²

¹⁻²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Формирование культуры здоровья и внедрение здорового образа жизни в образовательную среду является серьезной проблемой, с которой сталкиваются педагоги. В статье описываются ключевые компоненты культуры здоровья, в связи с этим важно их изучение. Необходимы факторы, которые независимы от человека, и традиционный сектор здравоохранения оказывает на них мало влияния. Укрепление и защита здоровья включают широкий спектр мероприятий: от пропаганды здорового образа жизни до индивидуального поведения и изменений в поведении человека, обеспечивает контроль факторов риска, угрожающих здоровью человека со стороны правительств, ассоциаций и др.

Ключевые слова: развивающая образовательная среда, культура здоровья, компонент, категория, здоровый образ жизни, организация здравоохранения, образ жизни, вуз.

Developing components of health' culture in the educational environment

T.T. Erezhevov¹, S.T. Issaliyeva²

*¹⁻²Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Forming a health culture and introducing a healthy lifestyle into the educational environment is a serious problem faced by teachers. The article describes the key components of a health culture, therefore it is important to study them. Factors that are independent of the individual are needed, and the traditional health sector has little impact on them. Strengthening and protection of health include a wide range of activities: from promoting healthy lifestyles to individual behavior and changes in human behavior, provides control of risk factors that threaten human health by governments, associations, etc.

Keywords: developing educational environment, health culture, component, category, healthy lifestyle, organization of health care, lifestyle, university.

Редакцияға 09.01.2019 қабылданған

FTAMP 16.21.61

P.P. ӘБІШЕВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

СӨЗ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Жаһандану процесі мен жаңғыру, жаңару үрдісі астасып, ғылым мен техника дамыған заманда дұрыс сөйлеу мәдениетіне баса назар аудару керек. Автор тіл қарым-қатынас құралын өмірде қалай пайдаланып жүрміз, өз деңгейінде деуге негіз бар ма, туған тілдің қолданыстағы сипаты қалай деген сұрақтарға жауап іздеп, тілдік норманы бұзушылық орын алуының негізгі себептеріне назар аударады. Сөздік қорымызда жоқ сөздерді орынсыз қолдану мен тілдік норманы бұзушылықты болдырмаудың жолдарын қарастырады. Автор жастар тілінің, сөйлеу мәдениеті деңгейінің төмен болуының себептеріне тоқталады. Телеарналарда тілдік дағдының және тілдік норманың сақталмауы, қазақ тіліндегі сөздердің баламасының орнына өзге тілден тікелей орашолақ аударма нұсқасы орын алғандығы сөз болады. Мақалада жалпы тіл, сөйлеу мәдениетінің төмендеуі қоғамдағы келеңсіздіктің тілге тікелей әсерінен екені айтылады.

Түйін сөздер: тілдік норма; тілдік норманың сақталуы; сөйлеу мәдениеті; тіл мәдениеті; қоғамдық құбылыс; логикалық қисын; тілдік ұстаным; үйлесімді ырғақ; өмірбаяндық ресми мәтін.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Президентінің «Тілдерді қолдану мен дамыту бағдарламасында»: «Тілді дамыту – Қазақстан Республикасы мемлекеті саясатының аса өзекті бағыттарының бірі», сондай-ақ «Мемлекеттік тілді оқытудың саны мен сапасына көңіл бөлу керек» делінген. Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстанның болашағы қазақ тілінде» – деп тұжырымдайды [6].

Төл тіліміздің сөздік қоры өте бай. Сол бай да дамыған тіліміздің мәдениеті – тілдік норманы сақтап сөйлеу, дұрыс жазу деген сөз. Тіл – қарым-қатынас құралы. Тілдік қатынас –

адамның ойлау, сөйлеу, түсіну, пайымдау, пікірлесу сияқты әрекетіне тікелей қатысты құбылыс. Ғылым мен техника дамыған заманда дұрыс сөйлеу мәдениетіне ерекше мән берілуі керек. Сөйлеудегі, жазудағы тілді қолданудың әдемі үлгілері, сөйлеу сауаттылығы, терең ойлылық, ізеттілік – тіл мәдениеті дегенге жатады. Тіл мәдениеті үшін күрес – сайып келгенде тіл тазалығы, ой дәлдігі үшін күрес. Ал, тіл тазалығы үшін күрес – мәдениет құралы үшін күрес. Бұл құрал неғұрлым өткір болса, соғұрлым нысанаға дәл тиіп, ол соғұрлым жеңімпаз болмақ.

Негізгі бөлім. Мәдениетті адамның сөйлеу мәнері құлаққа жағымды болады. Ән сияқты дұрыс айтылған сөз де «құлақтан кіріп, бойды алады». Қазақ халқы келістіріп сөйлей алатын кісіні «сөзі мірдің оғындай екен», «сөздің майын тамызып, кісінің айызын қандырып сөйлейді екен» деп дәріптейді. Ондай қабілеті жоқ адамды «ынжық, аузынан сөзі, қойнынан бөзі түсіп тұр» деп сынайды. Сөйтіп, сөзді қалай болса солай айта салмай сөйлеу, сөйлеу мазмұнына үйлесімді ырғақ, екпін, әуен тауып, дауысты түрлендіріп сөйлеудің үлкен мәні бар. Сөйлеген сөздің ойдағыдай болуы үшін оны қырнап, саралап, жетілдіре түсу үшін сөйлеушінің тиісті білім түсінігі, сөздің сапасы жөнінде тілдік дағдысы да болуы тиіс. Тіл мәдениеті мен сөз мәдениеті мағына жағынан ұқсас болғанмен, бір-бірінен айырмашылығы да жоқ емес. Тіл мәдениеті – қарым-қатынас құралы болып табылатын грамматикалар, сөздіктер, түрлі анықтама құралын жасайтын іс-әрекеттер. Ал, сөз мәдениеті – жоғарыда айтқан қарым-қатынас құралын өмірде қалай қолданып жүрміз, яғни, сөз шеберлігі, сөйлеудегі әдептілік, әртүрлі әдіс-тәсілдерді орындды, мазмұнды пайдалана алдық па дегенді білдіреді [3].

Сөз мәдениеті адамның ойлау, логикалық мәдениетінің жоғары деңгейде болуын меңзейді. Сөз мәдениетіне қойылатын үлкен талаптың бірі – өз туған тілін құрметтеу, ардақтау, мақтан тұту болып табылады. Ендеше, туған тілдің тұғыры, діңгегі мықты, сөз мәдениеті өз деңгейінде деуге негіз бар ма, сол мәселе төңірегінде сөз қозғайын. Егеменді ел болып еңсемізді көтердік, тәуелсіздіктің таңы ұлттық болмысымызды оятты, санамыз серпіліп, ұлттық рухымыз жаңғырып, жанаруда. Ұлт ретінде біздің де өз тарихымыз, мәдениетіміз, әдебиетіміз бар болмысы бөлек дамыған Қазақ деген ұлт екенімізді әлем тануда. Тәуба дейміз!

Дегенмен, «бір теңгенің екі түрлі жағы бар» демекші, төл тіліміздің тізгіні өз қолымызға тигенменен, өз тіліне өгейсіне қарайтын тұстар да жоқ емес. Ғылым мен техниканың тілі дамыған сайын бабалар тілінен қалған асыл сөз маржандары, образды тіркестер, нақыл сөздер

мен мақал-мәтелдерді сөз ішінде қолдану аясы шектеліп, күннен күнге азайып, мән-мағынасыз, қысқа қайырып айтылар ойлы сөз нәрсізденіп барады. Бұл кім болсын мейлі, рухани мәдениетке, өз ұлтының тіліне салғырт қарау, немқұрайдылық деуге болады.

Қоғам мүшелерінің әдеби тіл нормаларына салғырт қарауы рухани мәдениетке, ұлт тіліне немқұрайдылығы болып табылады. Ал, мәдениеттің ең басты көрсеткіші – ұлт тілі. Ұлт тілі арқылы ғана рухани мәдениетімізді білеміз. Біздің сөйлеу мәдениетімізде ата-бабамыздың тілінен жеткен асыл сөз маржандары, тұрақты сөз тіркестері, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер заман ағымына қарай қолданыстан шығып, айтайын деген ойымызды жеткізуге келгенде қысқа қайырылатын «үнемшілдік» орын алуда [1].

Тіл мәдениетінің басты талаптарының бірі – сөздердің айтылуы мен жазылуы. Бүгінгі таңдағы сөз мәдениетіне қатысты ең үлкен мәселе – орфоэпия проблемасы, себебі, сөз байлығы аса мол ұлтты ұлттық деңгейге көтеретін де – сол ұлт тілі. Әдеби тіл нормаларын сақтай отырып, тілдік амал-тәсілдерді өз орнымен, мақсаты мен міндетіне сай етіп қолдана білу керек. Тіл мәдениеті тілдің құрылымдық жүйесіндегі орфоэпиялық, орфографиялық, пунктуациялық, лексика-грамматикалық, синтаксистік жүйелерін біліп үйрену болып табылады. Тіл мәдениетіне осы мәселелер қызметі толық анықталған жағдайда ғана стилистикалық норманы жүзеге асырады. Сөйлеушінің тілдік сөйлеу тәртібін бір жүйеге түсіріп, қалыптастырушы да стилистикалық норма болып отыр. Олай болса, сөз мәдениетінің ең биік шоқтығы – халықтың мәдени дәстүрін, сөз шеберлері мен небір ұлылар сомдаған көркем дүниелерді кейінгі ұрпаққа қалдыратын ұлы мұраны келешек ұрпақ үшін сақтаушы қазына – әдеби тіл болмақ [5].

Сонымен, сөз мәдениетінің барлық мәселелері шешімін тапқан жағдайда ғана стилистика ғылымына болатындығына М. Серғалиев үлкен мән бере келіп, тіл мәдениеті стилистикамен тығыз байланыста ғана дами алатындығын, тіл мәдениеті стилистиканың жетістіктерін пайдалану нәтижесінде дами алатын ғылым екендігін айтады [4].

Қазақ тілі мәдениетінің үлкен бір саласы – сөйлеу мәдениеті. Оны жоғары деңгейде көрсете білудің басты заңдылығы – дұрыс айту нормасы. Дұрыс айту нормасы:

- әлеуметтік көзқарасты қалыптастырады;
- тіл мәдениетінің бір саласы – сөйлеу мәдениетін ұлттық мүдде ретінде тану;
- мәдениетін лингвистикалық категория ғана емес, лингвистика ғылымының негізінде ғана қарамай, әлеуметтік ғылымдардың ұлттық мәдениетінің ең басты тірегі ретінде
- сөз мәдениетін ұлттық мәдениетімен бірге жаппай уағыздау, насихаттау, ұстанымын бекіту [2].

Қарапайым сөйлеу тілі жүйесінде диалектизмдер, кірме сөздер, фонетикалық ерекшеліктер, мазмұны пәс эмоциялы тілдер кездесіп отырады. Көптеген сөздер осы күнге дейін неше түрлі вариантта айтылып, әдеби тілде дәл қолданыс таба алмай жүр. Мысалы: *жүгері – дүмбіл, дөңгелек – доңғалақ, масқара – машқара, жиналыс – жиылыс, кедей – жарлы, ашулы – долы, әдейі – қасақана, саусақ – бармақ, терезе – айна, қазір – кәзір, аударылды-төңкерілді, жаңағы – жәңгегі, сонан кейін – сосын, қайтіп – кәйтпін, қате – қата, оқиға – уақиға, көңіл – кеуіл.*

Осылайша, жеке сөздер бір-біріне вариант болып жұмсала береді. Кейбір сингармониялық параллельдің екі сыңары да сөйлеу тілінің элементіне жатады.

Әдеби тілді қалыптастыруға жүйелі жазудың да көп әсері болады. Сөздерді бір ізбен, жүйелі жазылуын қамтамасыз ету – сауаттылықты арттырудың ғана емес, тіл мәдениетін арттырудың да кепілі. Тіл мәдениетінің ең маңызды мәселелерінің бірі – сөз варианттары. Бір заттың, не нәрсенің, құбылыстың атауы бірнеше сөзбен аталып, вариант түрлерін жасайды. Екі немесе одан да көп сөздер бір мағына беріп, әртүрлі естіліп, жазылуына қарамастан мағыналас болып жарыса қолданыла береді. Мысалы: *дос – жолдас-жора, туысқан – ағайын, батпақ – балшық, лай; шам – шырақ, сараң – қытымыр, кәрніз – боғат, таңертең – азанда, сияқты – тәрізді, бұрым – өрім, таяз – саяз және т.б.*

Әдеби тіл нормаларының ауызекі сөйлеу сөз

үлгілерінен айырмасы – әдеби тіл нормаларының тұрақтылығында болса керек. Әдеби тіл нормалары үнемі дамып, жетіліп отырады. Тіл мәдениетін дамыту үшін сөздерді талғап, дұрыс қолданудың ерекше маңызы бар. Бірнеше жыл ұлт баласын тәрбиелеп, дәріс беріп, жастармен етене араласып жүргендіктен, шәкірт тіліндегі олқылықты көріп, алаңдайтынымыз рас, оған дәлел де жоқ емес. Ұстаз мақсаты – білім мен тәрбиені ұштастыру болса, ұлттың тағдыры білімге байланысты екенін ескерсек, бұл мәселе бізге үлкен жауапкершілік жүктейді. Білім кілті шығармашылық ізденісте. Тыңдаушы жастарымыз факультетте оқыған аз ғана уақыт ішінде әртүрлі тақырыптағы іс-шаралардың басы-қасында жүріп атсалысады. Кезекті бір шығармашылық кештерде кейбір жастарымыз айтар ойын жеткізе алмай, жаттанды сөздерін ұмытып қалып жатады. Өлең оқыған сәттерінде жатқа айтқанның жөні осы деген оймен судыратып, тоқтаусыз, бір деммен оқып шығады. Тыңдаушыға әсер ететін жағдай тек өлеңнің мазмұнында ғана емес, оны айтушы адамның көпшілікке әсерлі етіп жеткізе алатын тілдік дағдылары. Біреу мәнерлеп оқиды, бір бала сезімге беріліп оқиды, енді бірі әр сөздің арасына кідіріс жасап оқиды, кейде орыс тілін араластырып сөйлейтін қазақ мектебінің оқушысы сөз арасына үтір салмай кітаби стильде сірестіріп оқиды.

Айтпағым, мектепте тіл мәдениеті туралы азды-көпті сөздің айтылу және жазылу нормасы туралы айтылады, алайда әр баланың орфоэпиялық, орфографиялық нормалар туралы түсінігі әртүрлі болып келеді. Өлеңді нақышына келтіріп, мәнерлеп оқуда тек қағаз бетіндегі тыныс белгісіне қарай оқу шарт емес. Мәтінді мәнерлеп оқуда дауыс ырғағының маңызы зор. Оның бірде көтеріліп, бірде түсіріліп оқылуының өзінде де мән бар. Оқу қарқынының жылдамдауы не баяулауы фонетикалық заңдылықтардың, орфоэпиялық нормалардың сақталуына тікелей байланысты екенін естен шығармауымыз керек. Демек, тіліміздегі сөздерді қатесіз, сауатты жазуға қандай мән берілсе, айтылуда (орфоэпиялық норма) сөйлеу мәдениетіне де сондай маңыз беру қажет. Мектептен, аудиториядан тыс өті-

летін мәдени шаралар (драма театрындағы қойылымдар, жыр мүшәйралары, қоғамдық және өнер қайраткерлерімен кездесулер, таза қазақ тіліндегі телебағдарламалар) сөйлеу мәдениетінің дамуына үлес қосатын қайнар бұлақтың көзі болып табылады [1].

Тіл – қоғамдық құбылыс. Қоғамдағы әртүрлі өзгерістер тілдің сөздік құрамына әсерін тигізіп, ізін қалдырады. Қоғам мүшелері тілінде өзгерістер пайда болады, яғни тілдік қорға жаңа сөздер еніп жатса, кейбір сөздер қолданыстан шығып жатады. Дұрыс-ақ, бұл тілдік құбылыс, солай болуы заңдылық.

Реті келіп тұрғанда айтайын дегенім, жастар ғана емес, жасамыстарымыздың бойында да, ойында да қалыптасып кеткен амандасудың жаңа бір «формасы» пайда болды. Осы таңда көпшілік арасында бір-бірімен «Қалайсыз?», «Қалайсың?» деп сәлемдесу түрі үрдіс алғалы қашан... Сөздік қорымызда жоқ, қазақы болмысымызға тән емес амандасу түрінің белең алуы әрине дұрыс емес. Ес білгелі, «Ассалаумағалейкүм» және «Саламатсыз ба?» деп амандасатын қазақ баласы, аяқ астынан «Қалайсыз?» деп амандасатын болды. Осындай «Қалайсыз?» деген сұрақ қою түріндегі амандасуға «Жақсымын», я болмаса «Жаманмын» деп жауап беруіміз керек емес пе?! «Саламат» сөзі – дені-қарным сау, дерттен таза, аманмын, жақсы көңіл-күйдемін дегенді меңзейді. Ендеше, ерекше мәнділікке ие, маңыздылығы басым сөзді өз орнымен қолданғанымыз жөн болар. «Саламатсыз ба?» деп амандық сұрасқан жанмен «Сау-саламатта болыңыз!» деп қоштасудың да мағына жағынан бір-біріне өте жақын амандасудың ең тамаша үлгісін сөздік қорымыздан шығарудың жөні жоқ [7].

Қоғамда өзгерістер көп. Жаңғыру, жаңару үрдісі жаһандану процесімен астасып, емле-ережеге мән бермейтін, әркім өзінше «заң» шығарып, сөзді орынды-орынсыз қолдану, яғни, тілдік норманы бұзушылық, қалыптасқан тілдік дағдыдан ауытқушылық орын алуы да.

Негізінде, қалың орман қазақ еліне тарайтын телебағдарламаларды тілдің қадірін білетін журналистер жүргізеді. Көпке топырақ шашудан аулақпыз, тікелей эфирде өздерін ер-

кін ұстайтын, сөзі салмақты, байыппен сөйлей алатын, тілдің қадірін білетін тележүргізушілер баршылық. Өкінішке орай, олқылықтар да орын алуда. Кейбір тележурналистер тілдің қарапайым заңдылықтарын бұрмалап, сөз тіркестерін орнымен дұрыс қолдана білмегендіктен, көрерменнің көңілінен шыға алмай, ойланып қалатын сәттер болады. Қазақ атам заманнан «құрықтау» деген іс-әрекетті білдіретін етістікті малға қатысты қолданушы еді. Малды, яғни асау жылқының мойнына құрық тастап ұстайтын. Ал, адамға қатысты «тұтқындалды», «күдікті адам ұсталды» немесе «қылмыскерді қолға түсірді» деген қатарлы тіркестерді қолдануы керек-ақ. Біздің бойымызға сіңісті болған бір әдет, орыс тілінен тікелей аударма арқылы берілген нұсқасы қолданысқа еніп кеткен. Әр тілдің өзіндік ұғынықты қалыптасқан қолданылу аясы болуы керек. Мысалы, «мәселелер талқыланды» немесе «мәселелер қаралды» деген тіркестердің тілдік дағды бойынша қалыптасқан түрін «сұрақтар қаралды» деп орашолақ аудармаларды күнделікті жаңалықтардан естісек те, көңіл аудармаймыз, себебі құлақ үйреніп кеткен. Негізінде, біреуге сұрақ қойылады, ал мәселе қаралып, талқыланады емес пе?!

Айтпағым, орысшаланған ойдан туған тіркестің орнына бұрыннан бар, қалыптасқан түсінікті сөзді еш бұрмалап қолдануымыздың жөні жоқ. Қалың орман қазақ жұртының «көзі мен һәм құлағы» болып табылатын «сөз шеберханасы» мен «сөйлеу мәдениеті мектебі» іспеттес орталықтарда, яғни телеарналарда олқылық орын алмағаны жөн.

Студент жастар ғана емес, тіпті, қызметте жүрген жас мамандар да өмірбаяндық деректерін жазып, құжат тапсырарда, шәкірттер жазбаша шығарма жұмыстарын жазарда, іс-қағаздарын толтырар сәттерінде болсын, «тудым» деген баяғыдан қалыптасқан нұсқаны «туылдым» деп жаңаша логикаға салып жазатындары бар. Логикалық қисынға салып, «туылған», «туылдым» деп айту мағыналық жағынан дұрыс деп келіскенімен, «туылған әкем», «туылған шешем», «туылған інім» деп тілдік ұстанымды өзгертудің негізі жоқ. Сондықтан, «тудым» нұсқасын өмірбаяндық тілде

ресми мәтінде дұрыс қолдануымыз керек [8].

Сөйлеу мәдениеті – әр адамның ішкі мәдениетінің айнасы. Жастарымыз өздерінше заман талабына сай, яғни, жүрген ортасына қарай бейімделуге құмар-ақ. Осы ретте, кешегі мектеп оқушысы, бүгінгі студент, ертеңгі маман иесінің сөйлеу дағдылары жағынан кемшін тұстарының болу себептеріне тоқталайын. Бұл жөнінде ақпарат құралдары мен баспасөз беттерінде айтылып та, жазылып та жатыр. Оқушы мектеп қабырғасында-ақ әдеби шығармаларды, көркем әдебиетті аз оқығандықтан, сөздік қорының төмен болуы даусыз. Мектепте бірнеше тілді (ағылшын, француз, орыс т.б.) бір мезетте меңгертудің салмағы аз емес, соның салдарынан ана тілінің уызына жарымаған жасөспірімнің есейе келе ана тілінің шұбарлануына әсері мол болады. Баланың театрға аз баруы, мәдени іс-шараларға атсалысып араласпауы, әдеби басқосу жиындарына қатыспауы, ұжымда, ортада пікір алыспауынан баланың сөйлеу мәдениеті, логикалық баяндауы бәсеңдеп, сөз шеберлігі жұтаңданады. Оқушының сөйлеуіне, сөйлеу мәдениеті деңгейінің төмен болуына көшенің, өзге тілде сөйлейтін органың әсері басым түсіп жатады.

Жастардың басым көпшілігі баспасөз жарияланымдарын, газет-журналдарды оқымайды. Көркем шығарманың аты түгіл, қазақ жазушыларының есімдері мен шығарма авторларын да білмейтіндері жасырын емес. Осының бәрі сайып келгенде, отбасынан бастау алған салғырттық пен немқұрайдылықтың әсері дер едім. Басқа мақалаларымда айтып жүргендей, ата-аналар, яғни өзіміз өзге тілде өзеуреп, өз тілімізді өгейсініп тұрған соң, бала кімнен үйренсін?! Ата-әжесінен, әке-шешесінен үлгі-өнеге алмай, ол бейкүнә сәби кімнен үлгі алмақ? Бала тәрбиесі жөнінде ұлылардан қалған ұлағатты сөзді ескерсек:

Жастардың басым көпшілігі баспасөз жарияланымдарын, газет-журналдарды оқымайды. Көркем шығарманың аты түгіл, қазақ жазушыларының есімдері мен шығарма авторларын да білмейтіндері жасырын емес. Осының бәрі сайып келгенде, отбасынан бастау алған салғырттық пен немқұрайдылықтың

әсері дер едім. Басқа мақалаларымда айтып жүргендей, ата-аналар, яғни өзіміз өзге тілде өзеуреп, өз тілімізді өгейсініп тұрған соң, бала кімнен үйренсін?! Ата-әжесінен, әке-шешесінен үлгі-өнеге алмай, ол бейкүнә сәби кімнен үлгі алмақ? Бала тәрбиесі жөнінде ұлылардан қалған ұлағатты сөзді ескерсек:

Жасында ұлт мектебінде дұрыстап оқыған адам ана тілінің заңын ұмытпайды, бөтен тілдің сөздерін ана тілінің заңымен айтамын деп шатасады. (Ахмет Байтұрсынұлы)

Шындығы – осы! Сондықтан, жастарды біржақты кінәлай бермей, таяқтың екі ұшы бар екенін ұмытпайық.

Қорытынды. Сөйлеу мәдениеті адамның ішкі мәдениетіне тікелей байланысты. Әйтсе де, уақыт өте келе заман түзелер, қарым-қатынастағы сөздер де реттелер деп үміттенейік. Ең бастысы, сөйлеу мәдениетін қалыптастырып, жетілдірудің негізі – тіліміздің айтылу (орфоэпия), жазылу (орфография) нормаларын, сөз мағынасын (лексика), тұрақты сөз тіркестерін (фразеология) және т.б. ғылыми жүйелерін бірізділікпен қолдана білсек, сөйлеу мәдениетіне ықпалы болатыны анық.

Жаһандану процесі мен жаңғыру, жаңару үрдісі астасып, ғылым мен техника дамыған заманда дұрыс сөйлеу мәдениетіне баса назар аудару керек. Тіл қарым-қатынас құралы. Ал, сол құралды өмірде қалай пайдаланып жүрміз, өз деңгейінде деуге негіз бар ма, туған тілдің қолданыстағы сипаты қалай деген сұрақтарға жауап ізделіп, тілдік норманы бұзушылық орын алуының негізгі себептері, сондай-ақ бүгінгі таңда жастар тілінің, сөйлеу мәдениеті деңгейінің төмен болуының себептері сөз болады. Сөздік қорымызда жоқ сөздерді орынсыз қолдану мен тілдік норманы бұзушылықты болдырмаудың жолдары қарастырылды. Телеарналарда тілдік дағдының және тілдік норманың сақталмауы, қақосып, әдепсіз дөрекі сөйлеуді әдетке айналдырған. Қысқасы, қазаққа басқа ұлт өкілдері болуға тырысудың, сол үшін жан дүниенді, болмысыңды өзгертудің түкке қажеті жоқ. Тіл білген жақсы, әрине. Бір тіл – бір мәдениет, екі тіл – екі мәдениет деген тәмсіл бар. Он тіл біл. Бі-

рак, он тілдің арасына өз анаңның тілін орап, тұншықтырып тастама, себебі, ол сенің ұлтыңның тілі. Ақын аға Қадыр Мырзалиев: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» – демеп пе еді?! Тілдегі сауатсыздық адамның жалпы

сауатсыздығының, рухани байлығының әлсіздігі. Мақсатымыз – ұлттық құндылықтарды жаңғырту, тілімізді биік тұғырдан көру, сөз мәдениетін дамыту, мәдениеті жоғары ел болу. Демек, сөз мәдениеті дамыған ұлы ел боламыз десек, ұлттық тілімізді түзейік!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Әбішева Р.Р. Оралмандардың ауызекі сөйлеу тілі ерекшеліктері / Канд. дисс. – Алматы, 2010.
- [2] Әлкебаева Д.А. Қазақ тілі стилистикасының прагматикасы / Докт.дисс. – Алматы, 2005. – 254 б.
- [3] Балақаев М. Қазақ тілі мәдениетінің мәселелері. – Алматы, 1965. – 153 б.
- [4] Балақаев М., Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті. – Алматы, 2006. – 138 б.
- [5] Дүйсебаева М. Қазақ тілі орфоэпиясының кейбір мәселелері. – Алматы: Мектеп, 1973. – 74 б.
- [6] Оқушылардың тіл мәдениеті [Электронды ресурс]: URL: <https://kitaphana.kz/> (қаралған күні: 16.01.2019)
- [7] Уәлиұлы Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері / Докт. дисс. – Алматы, 2007. – 318 б.
- [8] Уәлиұлы Н. Сөз сыры / «Туған тіл» альманағы. – № 2(10), 2009. – 13 б.

References:

- [1] Abisheva R.R. Oralmandardyn aýyzeke sóleý tili erekshelikleri / Kand. diss. – Almaty, 2010.
- [2] Alkebaeva D.A. Qazaq tili stilistikasynyń pragmatikasy / Dokt.diss. – Almaty, 2005. – 254 b.
- [3] Balaqayev M. Qazaq tili mádenietiniń máseleleri. – Almaty, 1965. – 153 b.
- [4] Balaqayev M., Serǵaliev M. Qazaq tiliniń mádenieti. – Almaty, 2006. – 138 b.
- [5] Dúisebaeva M. Qazaq tili orfoepiasynyń keibir máseleleri. – Almaty: Mektep, 1973. – 74 b.
- [6] Oqúshylardıń til mádenieti. [Elektronıdy resúrs]: URL: <https://kitaphana.kz/> (qaralǵan kúni: 16.01.2019)
- [7] Yalıuly N. Qazaq sóz mádenietiniń teoriyalıq negizderi / Dokt. diss. – Almaty, 2007. – 318 b.
- [8] Yalıuly N. Sóz syry / «Túǵan til» almanagı. – № 2(10), 2009. – 13 b.

Некоторые проблемы формирования культуры речи

R.R. Abisheva

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В век развития науки и техники следует уделять особое внимание культуре правильной речи. В поисках ответов на такие вопросы, как применимость родного языка в практике, автор обращает внимание на основные причины нарушения языковой нормы. Также, в статье приводятся примеры неуместного использования слов, отсутствующих в словарном запасе и способы предотвращения нарушений языковой нормы. Автор указывает причины низкого уровня культуры молодежи речи. Также, в статье говорится о состоянии языковой грамотности на телеканалах, где имеют место случаи несоблюдения языковых навыков и языковых норм, и использования неумелого прямого перевода слов с другого языка вместо альтернативного перевода этих слов на казахском языке. В целом в статье говорится о прямом влиянии негативных явлений в обществе на снижение уровня культуры речи.

Ключевые слова: языковая норма; сохранение языковых норм; культура речи; культура языка; общественное явление; логическая необоснованность; языковая позиция; гармоничный ритм; автобиографический официальный текст.

Some problems of forming a culture of speech

R.R. Abisheva

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In the time of development of science and technology, should pay special attention to the culture of correct speech. In search of answers to such questions as the applicability of the native language in practice, the author draws attention to the main causes of violation of the language norm. Also, the article provides examples of inappropriate use of words that are absent in the vocabulary and ways to prevent violations of the language norm. The author points out the reasons for the low level of youth speech culture. Also, the article says about the state of language literacy on TV channels, where there are cases of non-observance of language skills and language norms, and the use of inept direct translation of words from another language instead of an alternative translation of these words in the Kazakh language. In general, the article says about the direct influence of negative phenomena in society on reducing the level of speech culture.

Keywords: language norm; preservation of language norms; culture of speech; culture of language; social phenomenon; logical groundlessness; language position; harmonious rhythm; autobiographical official text.

Редакцияға 04.03.2019 қабылданған

МРНТИ 14.07.07

Қ.МЫРЗАХАНҚЫЗЫ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДАҒЫ БАҚ-ТЫҢ РӨЛІ

Аннотация

Бүгінгі қоғамда кемінде жиырма жыл көлемінде инклюзивті білім бұрынғыдай өзекті күйінде қала беретіні белгілі болып отыр. Ал инклюзивті білім болса – әрбір адамның басқалармен тең дәрежеде білім алу құқығын жүзеге асырудың негізгі құралы екенін өмірдің өзі көрсетуде. Оны жалпы білім беретін мектептердің бәріне бірдей енгізуді уақыттың өзі талап етуде және ол көптеген қиындықтар мен мәселелерді туындатып отырғаны анық. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру отбасы мен білім беру мекемелеріндегі тәрбиеден бастап, бүкіл қоғамдық қатынастар жүйесіне, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарына (БАҚ) дейін бұл мәселеде қоғамдық көзқарасты түбегейлі өзгертуді талап етеді. Бұл мақалада инклюзивті білім беру мәдениетін қалыптастырудағы БАҚ-тың рөлін айқындауға талпыныс жасалған. Инклюзия туралы білімді толықтыруға, отбасы мен мектептің өзара қатынасын дамытуға мүмкіндік беретін сенімді қалыптастыруда бұқаралық ақпарат құралдарының маңызы зор. Сондықтан автор БАҚ-тарда инклюзивті білім беру мәселелерін көтеру, оны тиісті жазып отырудың жолдары мен әдістері туралы өз көзқарастарын, ой-пікірлерін ортаға салады. Автордың ойынша, мақалалар оқырмандарын пікір таласына шақыратындай өткір де өзекті болуға тиіс. Мұнда журналист әлеуметтік модератор ролінде көрінуі қажет. Міне, осындай жанды жұмыстар, өткір мақалалар қоғамның инклюзивті мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз.

Түйін сөздер: инклюзия, инклюзивті білім беру, инклюзивті мәдениет, мүмкіндігі шектеулі балалар, бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ), әлеуметтік модерация.

Кіріспе. Бүгінгі таңда экологияның бұзылуына, адамдар тұтынатын тағамдар сапасының, әйелдер денсаулығының нашарлауына және халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуіне байланысты балалардың кемтар, мүгедек болып туылуы өршіп отырғаны белгілі. Кейінгі мәліметтерге сүйенсек, қазіргі кезде Қазақстанда 500 мыңнан астам кемтар балалар есепте тұрады екен. Ал олардың дені сау балалардың қатарынан қалмай оқып-білім алуы, қоғамда өзгелермен бірдей толыққанды еңбек етіп, өмір сүруі өзекті мәселе, сондықтан мүмкіндігі шектеулі немесе дене мүшелері мен тілінде, санасында, есту қабілетінде кемістігі бар балаларды қатардан қалдырмай оқыту (инклюзивті білім беру), оларды қоғамға қосу аса маңызды іс. Сондықтан бұл мәселе үнемі мемлекет назарында. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» тақырыбында Қазақстан халқына арналған Жолдауында: «Мүмкіншілігі шектеулі азаматтарымызға көбірек бөлу керекпіз... Олар үшін

Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуі тиіс – бұл еліміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз» (1), – деген болатын. Біздің қоғамымыздың гуманистік сипаты осылай екенін біз мақтаныш етеміз. Елімізде ересек адамдармен бірге мүгедек балаларға жасалып отырған қамқорлық та айтарлықтай. Кемтар балалардың дені сау балалармен бірге оқып білім алуы, адамзат қоғамына енуі, жалпы инклюзия мәселесі де мемлекет қамқорлығында. Осы мақсатпен елімізде инклюзивті білім беруді дамытуға нақтылы қадамдар жасалуда. Сонымен бірге Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» тақырыбындағы бағдарламалық еңбегінде: «Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодын сақтай білу» (2), деген болатын. Ал ұлттық код ұлттық салт-дәстүр, мәдениетпен бірге адамдардың бір-біріне деген жанышырлығының бір көрінісі болып табылатыны сөзсіз. Және де Н.Ә. Назарбаев бұл еңбегінде адамдардың санасын түбегейлі жаңарту қажеттігін айтады. Ал осының бәрі кемтар бала-

ларды дені сау балалармен бірге оқыту арқылы оларды қоғамға қосу идеясымен сәйкес келеді.

«Инклюзивті білім беру» дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды, жалпы білім үдерісіне толық қатыстыруға, әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, тегіне, дініне, әлеуметтік жағдайына қарамай балаларды айыратын кедергілерді жоюға, олардың ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарын арнайы қолдауға, қысқасы, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат» (3). Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай туғызу идеологиясы жатыр. Біздің елімізде мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтары «Балалардың құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуге ықпал ету туралы», «Қазақстан Республикасында кемтарларды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңдарында, ҚР Конституциясында бекітілген. Инклюзивті білім беру барлық балаларға мектепке дейінгі мекемелерде, мектептерде және мектеп өміріне қатысуға мүмкіндік беруді көздейді.

«Инклюзивті білім беру» термині ЮНЕСКО-ның «шоғырландырып оқыту» (интегрированное образование) атауын толықтыру ретінде қабылданған. Бұл жерде ЮНЕСКО инклюзияны оқушылардың әртүрлілігін және жеке ерекшеліктерін проблема ретінде қарастырып қана қоймай, оны мүмкіндігі шектеулі балалардың білімін толықтырудың маңызды тетігі ретінде қарастырады. Инклюзия – бұл балаларды жыныстық, этникалық және діни ерекшеліктеріне, бұрынғы оқудағы жетістіктеріне, денсаулық жағдайына, даму деңгейіне, ата-анасының әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне және басқа да артықшылықтарына қарамай жалпы білім беру үдерісіне шоғырландыру деген сөз. Инклюзивті білім беру, сонымен қатар барлық балалардың қажеттілігіне сай білім кеңістігін құру негізінде оларды бір-

ге оқыту, сапалы біліммен қамтамасыз ету болып табылады. Халықаралық практикада, жоғарыда атап өткеніміздей, ерекше психо-физикалық дамуы бар жеткіншектерді басқалармен қатар оқытуға бағытталған «шоғырландырып оқыту» термині барлық оқушыны бірдей қамтитын «инклюзивті білім беру» терминімен ауыстырылғаны мәлім. Ол әр тұлғаның бірегейлігіне, айырмашылығына, физикалық жағдайына қарамай, оның заманауи өркениеттің барлық құндылықтарын игеруіне, адамша өмір сүруіне негізделеді. Жалпы білім беру жүйесінде жаңа талаптар мен міндеттер, инновациялық технологияларға деген сұраныстар артып келе жатқан жаңа заманда инклюзивтік үрдісті дамытудың өзі қиындап, күрделіленіп отырғаны сөзсіз. Білім беру жүйесіне инклюзияны енгізу жағдайында педагогтар да, ата-аналар да, оқушылар да психологиялық қолдауды қажет етеді. Олар кейбір белгілі жағдайда негативті эмоцияны жеңе білуге тиіс. Сонымен бірге инклюзивті білім беру жағдайында білім үдерісіне қатысушылардан мотивациялық механизмдерді қалыптастыру талап етілетіні анық.

Инклюзивті білім беру тәжірибесі шет елдерде 1970 жылдардан бастау алады. 90-шы жылдарға қарай АҚШ пен Еуропа елдері өздерінің білім саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Мысалы, Францияда арнайы білім беру жалпы білім беретін мектептерде дамуында кемшілігі бар балалардың санын анағұрлым көбейтуге бағытталған. Дамуында ауытқулар бар балаларды жалпы білім беру үрдісіне енгізу 4 нұсқада жүзеге асырылады. Олар: 1) бала қарапайым мектеп бағдарламасы бойынша оқиды, бірақ мектепте және одан тыс уақыттарда балаларды емдеу, тәрбиелеу жұмыстары жүргізіледі. Айталық, тірек қимыл қызметі бұзылған бала мектеп маңындағы бейімдеу орталығына бара алады; 2) бала мектеп бағдарламасы бойынша оқиды. Айталық, көру қабілеті бұзылған шәкірт кәдімгі сыныпта оқи отырып, сабақ дайындауға көмек ретінде мұғалімнен қосымша сабақ алады; 3) бала мектептегі негізгі уақытта арнайы сыныпта, арнайы бағдарлама бойынша оқиды (егер психикалық дамуында кемшілігі болса), басқа уа-

қытта өзі қатарлы оқушылармен бірге сабаққа дайындалады; 4) бала тек арнайы бағдарлама бойынша арнайы сыныпқа барады (ойлау қызметі бұзылған болса). Соған қарамастан ол мектеп өміріне қатысады.

АҚШ-та да инклюзивті білім берудің өзіндік тәжірибесі қалыптасқан. Бұл елде балаларды жалпы және арнайы оқытуды біріктіру көзделіп отыр. Бұл мәселе «Негізгі бағыт», «Жалпы білім беру инициативасы», «Енгізу» бағыттары бойынша жүзеге асырылады.

Біздің елімізде де бүгінде инклюзивті білім беруге ерекше назар аударылуда. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуі қажет. Бұл өзіміздің және қоғам алдындағы парымыз. Білім беру мекемесінің ортасы денсаулығының мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттілігіне бейімделуі тиіс, «кедергісіз» болуы керек, өйткені мүгедек балалардың толыққанды кірігуін қамтамасыз етуі қажет», – деген болатын.

Білім беру саласындағы негізгі халықаралық құжаттарға сәйкес, Қазақстан Республикасының заңнамаларында даму мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін білім алуға тең құқықтар қағидаты қарастырылған. Елімізде инклюзивті білім беру жүйесін дамыту туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасында Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» айқын көрсетілген (4). Қазіргі таңда республикамызда 2375 бала үшін 166 балабақшада инклюзивті білім беру жүзеге асырылуда. Сонымен қатар Қазақстанда даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған 315 арнайы топ жұмыс істейді. Оларда 10 мыңға тарта балалар тәрбиеленуде. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған 39 арнайы балабақша мен жалпы білім беретін мекемелер жұмыс істейді. Алайда қолда бар осы әлеуеттің өзі жалпы туындап отырған мәселені шешуге жеткіліксіз болып отырғаны байқалады. Сонымен бірге жалпы әлеуметтің де инклюзияға деген көзқарасы мен мәдениеті толық қалыптаспағанын айта

кету орынды. Ал бұқараның инклюзия туралы түсінігін, мәдениетін қалыптастыруда радио-телевизия хабарлары мен газет-журнал мақалаларының маңызы зор. Біз инклюзияны дамытамыз десек, осыны ойлануымыз қажет. Дегенмен бүгінгі таңда, біздің елімізде жалпы білім беретін мектептерге инклюзивті білім беруді енгізу жөнінде жекелеген ақпараттық мақалалар жазылғаны болмаса, оны насихаттап жүрген телехабарлар мен газет мақалалары әлі аз.

Осы орайда Ресей ғалымы Н.М. Назарованың «Заманауи жағдайда инклюзивті және арнаулы білім беруді дамытудың болуы мүмкін қауіптері» еңбегіне назар аударсақ, мұнда автор инклюзивті білім беруді енгізудің кейбір қауіптерін ескерте келіп, оны азайтудың жолдарын қарастырады. Сонымен бірге жаңа гуманистік парадигмаға ойланып жасалған және шынайы қарым-қатынас та әлі азшылық екенін айтады. Н.М. Назарованың айтуынша, арнаулы білімді реформалаудың бүгінгі бағдары отбасын, социумды, бұқаралық коммуникация құралдарын, мәдениет саласын қамтитын бүтіндей білім кеңістігіне бағытталуы тиіс. Бұл жерде сөз арнаулы және инклюзивтігін бүтіндей білім кеңістігіне бағытталуы тиіс. Бұл жерде сөз арнаулы және инклюзивті білім беру бағдарламасын жүзеге асыруға мемлекеттік қамқорлық туралы болып отыр. Міне, осы істің мемлекеттік тұрғысына келгенде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі мен жауапкершілігі арта түсері сөзсіз (5).

Ресей ғалымдары айтылмыш мәселені түбегейлі шешу үшін, алдымен, бүкіл қоғамда инклюзивті мәдениетті қалыптастыру керек екенін ескертеді. Олардың пікірінше, «Инклюзивті мәдениет» ұғымының әртүрлі қырлары болады. Олардың негізгілері мыналар: 1) инклюзивті білім мен құндылықтар философиясы туралы білу және оған қатыстылар арасында жауапкершілікті бірдей бөлісу; 2) мектеп пен отбасы арасындағы байланысты дамытатын шынайы сенім; 3) бүкіл қоғамның инклюзивті мәдениетінің негізін қалау. Бұл тақырыпты терең ашып көрсету үшін журналист педагогтармен ғана емес, оқушылардың ата-аналарымен де, өздерімен де тікелей әңгі-

мелесуі керек. «Инклюзивті білім беруді енгізудің табысты болуы ата-аналар мен оқушылар үшін ағарту қызметіне айналуы тиіс екеніне журналистер елдің көзін жеткізгені жөн. Осылайша инклюзивті білім беруді жүзеге асыру отбасындағы, білім беру ұйымдарындағы тәрбие жүйесінен қоғамдық қатынастар жүйесіне дейін қоғамдық көзқарастарды өзгерту арқылы мүмкін болатынын БАҚ жұртшылыққа ұғындыруы керек» (6).

Мектептердің инклюзивті білім беруді енгізудегі тәжірибесін педагогтар мен білім беру ұйымдары басшыларының біліктілік көтеру курстарының жұмыс барысынан да байқауға болады. Әлі әзір құқықтық мүмкіншілік пен шынайы іс-әрекет арасындағы өткір қарама-қайшылық айқын сезілуде. Бұл қайшылық қоғамның инклюзияға әлі толық дайын еместігін көрсетеді. Мұның өзі қоғамның рухани-адамгершілік даму үдерісінің ұзаққа созылатындығын байқатады.

Осы арада «Алматы ақшамы» газетінде (27 қазан 2018 ж.) жарияланған «Дефектолог мамандар жетіспейді» деп аталатын мақалаға тоқтала кетуді жөн көрдік. Авторы – журналист Әсел Дағжан. «Мүмкіндігі шектеулі керек, мылқау, кемтар балаларға білім беру әдеттегі балалармен салыстырғанда анағұрлым қиындау, екі есе күш-жігеріңді талап ететіні сөзсіз. Мұндай ерекше балалармен жұмыс істейтін мұғалімдердің саны да аз әрі оларға төленетін жәрдемақы да мардымсыз. Дефектолог мамандар жетіспейді», – деп проблема көтеруден басталған бұл мақала Алматы мемлекеттік технология және флористика колледжі базасында инклюзивті білім беруге байланысты қалалық білім басқармасымен бірлесе өткізген республикалық семинар-кеңестен жазылыпты. Колледж оқушыларына инклюзивті білім беруді ұйымдастыруда әлі шешімін күткен мәселелер көп. Мұндай қажеттілікке мұқтаж балалардың да саны жылдан-жылға өсіп келеді. Мысалы, Алматы сервис және технология колледжінде – 80, политехникалық колледжде – 98, технология және флористика колледжінде 146 бала ерекше білім алу қажеттіліктері бар студенттер оқиды.

Семинарда Алматы қаласындағы колледж.

дерде инклюзивті білім берудің басты мақсаты – ерекше білім алу қажеттілігі бар жастарды оқыту мен кәсіби даярлауда кедергісіз орта қалыптастыру. Осылайша кемтар бала колледжде оқып, мамандық алып шықты дейік. Алайда қолында дипломы бар мүгедек баланы көптеген жұмыс орындары еңбекке орналастыруға құлықсыз екені жасырын емес. Әсіресе, ауылдық жерлерде бұл тіпті қиын, деп қынжылған семинарға қатысушылар Ресейдегі тәжірибені ортаға салады. Ресейде жарымжан балалардың ата-аналарына, өздеріне аз да болса көмек көрсету үшін колледждерде оқу мерзімін екі жылдан төрт жылға ұзарту қолға алынып жатыр. Бұл тәжірибені біз де неге пайдаланып көрмеске? Содан кейін ерекше білім алатын балаларға сабақ беретін дефектолог мұғалімдердің жетіспеушілігі де үлкен мәселені туындатып отыр.

Семинарда ерекше білім алуға қажеттіліктері бар жасөспірімдердің құрбы-құрдастарымен бірігіп инклюзивті орта құру барысында ұлттық шығармашылықты дәріптеп, оны кең таратуға талпыну, білім алу барысында студенттер өздерін колледж қоғамының белсенді мүшесі есебінде сезінетіндей, өзін-өзі жоғары бағалайтындай, оқуға ынтасы артып, әлеуметтенетіндей дербестендірілген түзету-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсету, қолайлы білім беру ортасын жасау, студенттердің техникалық және кәсіптік білімдерін жоғары оқу орындарында жалғастыруына мүмкіндік жасау туралы нақтылы мәселелер сөз болғанын жазады автор.

Жиын қорытындысында ерекше білім беру жөнінде сабақ беретін мұғалімдердің білім жетілдіру курстарын Алматы технология және флористика колледжі базасында ұйымдастыру, арнайы инклюзивті білім беретін оқу орындары жоқ аймақтардағы балаларды оқыту үшін Алматы қаласында экспериментальді мектеп-интернат ашу жөнінде жоғары органдар алдына мәселе қою, мүмкіндігі шектеулі балалар үшін орта білім беретін оқу орындары жанынан оқу комбинаттарын ашу туралы шешім қабылданды, деп жазды автор.

Жалпы, еліміздегі колледждердегі инклю-

зивті білім берудің жайынан көп мағлұмат беріп тұрған бұл мақала ерекше назар аударады. Инклюзивті білім беруді балабақшада, жалпы білім беретін, орта кәсіптік және жоғары мектепте қолға аламыз десек, алдымен оның осындай проблемаларын біліп алғанымыз жөн.

Қоғамды инклюзивтік мәдениетке дайындау үшін бұқаралық ақпарат құралдарында: күнделікті газет-журналдар мен телехабарларда инклюзивті білім беру мәселелерін жүйелі түрде көтеру, оны насихаттап отыру практикаға енгізілуі қажет. Мәселені көтеріп қана қоймай, оны халықтың санасына сіңіріп, нәтижесін ылғи жариялап отырған жөн. Мысалы, кейбір кемтар баланың ата-анасы оны арнаулы мектепке өткіздік, осымен іс бітті деп ойлайды. Бұл дұрыс емес. Осы мүгедек бала өзін кемсінбей, қоғамнан толық өз орнын алуы үшін оның ата-анасы баласын инклюзивті білім беру мекемелерінде тәрбиелеуге көңіл бөлгені дұрыс. Ендеше, бұдан адамдардың инклюзия туралы түсінігі мен мәдениетін қалыптастыру керек деген қорытынды шығады. Ал осы қажеттіліктерді бұқараның санасына сіңіру, әрине, газеттер мен журналдардың ин-

клюзия туралы түсінігі мен мәдениетін қалыптастыру керек деген қорытынды шығады. Ал осы қажеттіліктерді бұқараның санасына сіңіру, әрине, газеттер мен журналдардың, радио мен телеарналардың, әлеуметтік желілердің, электронды БАҚ-дың еншісіне тиетіні сөзсіз.

Бұл арада журналистке қойылатын талап та жоғар. Біріншіден, журналист инклюзия туралы жақсы білетін және осы іске машықтанған, маманданған білікті журналист болуы шарт; екіншіден, дайындалған мақалалар оқырманына ой салатындай, пікірталасқа шақыратындай өткір де өзекті болуға тиіс; үшіншіден, инклюзивті білім беру бұқаралық ақпарат құралдарында оқта-текте немесе науқандық сипатта ғана емес, жүйелі сипат алғанда ғана нәтижелі болмақ; төртіншіден, инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда табысты жұмыс істеп жатқан мектептердің тәжірибесін насихаттап, олардың ұстаздары мен тәлімгерлерін БАҚ-та көбірек сөйлетіп жатсақ артық болмас еді. Бұл салада БАҚ редакцияларын Үкімет тарапынан міндеттеп жатсақ істің нәтижесі арта түспек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Қазақстандық жол-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – 17.01.2014 ж.
- [2] Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру /Егемен Қазақстан. – 13.04.2017.
- [3] Инклюзивное образование: сб. ст. М.Р. Битянова. – М., 2015.
- [4] Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
- [5] Назарова Н.М. Системные риски развития инклюзивного и специального образования в современных условиях //Специальное образование, 2012. – № 3. – С.152.
- [6] Абрамовских Т.А. Профессиональные компетенции журналиста печатных СМИ при освещении вопросов общего образования /Т.А. Абрамовских //Знак: проблем. поле медиаобразования. – 2017. – № 3(25). – С.21.

References:

- [1] Қазақстандық жол-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. - 17.01.2014 ж.
- [2] Nazarbaev N.Ә. Bolashaqqa bardar: ruhani zhanqyru / Egemen Kazakstan. – 13.04.2017.
- [3] Inkluzivnoe obrazovanie: sb. st. M.R. Bityanova. – M., 2015.
- [4] Kazakstan Respublikasynda bilim berudi damytudyn 2011-2020 zhyldarfa arnalfran Memlekettik bardarlamasy. – Astana, 2010.
- [5] Nazarova N.M. Sistemnye riski razvitiya inklyuzivnogo i special'nogo obrazovaniya v sovremennyh usloviyah // Special'noe obrazovanie, 2012. – № 3. – S.152.
- [6] Abramovskikh T.A. Professional'nye kompetencii zhurnalista pechatnyh SMI pri osveshchenii voprosov obshchego obrazovaniya / T.A. Abramovskikh //Znak: problem. pole mediaobrazovaniya. – 2017. – № 3(25). – S.21.

Роль СМИ в формировании инклюзивной культуры

К.Мырзаханқызы

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В современном обществе в течение двух десятилетий вопросы инклюзивного образования становятся по-настоящему актуальными. Инклюзивное образование-признанный на международном уровне инструмент реализации права каждого человека на образование. Введение инклюзивного образования в образовательную деятельность всех типов школ порождает большое количество рисков и проблем. Реализация инклюзивного образования в стране не станет возможной при условии изменения общественных взглядов на систему воспитания в семье, в образовательных организациях - вплоть до системы общественных взаимоотношений, частью которой являются СМИ. В данной статье сделана попытка определения роли СМИ в формировании инклюзивной культуры, под которой мы понимаем ценности, знания об инклюзивном образовании; уникальный микроклимат доверия, способствующий развитию взаимозависимых отношений семьи и школы, позволяющих избежать конфликтных ситуаций. Автор предлагает свой субъективный взгляд на подходы к освещению инклюзии в системе общего образования. Статьи, с точки зрения автора, должны быть полемичны, журналист выступает в роли социального модератора. Только такой подход будет иметь наибольший эффект в формировании инклюзивной культуры общества.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, инклюзивная культура, дети с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ), социальная модерация.

The role of the media in the formation of inclusive culture

К. Myrzahankyzy

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Аннотация

In modern society, for two decades, the issue of inclusive education become truly relevant. Inclusive education an internationally recognized instrument for the realization of the right of everyone to education. The introduction of inclusive education in the educational activities of all types schools gives rise to a number of risks and challenges. The implementation of inclusive education in modern Russia will become possible by changing the system of education in the family, in educational institutions until the system of social relations, which are part of the media. This article attempted to determine the role of the media in creating an inclusive culture, by which we mean the values, knowledge about inclusive education; a unique climate of confidence conducive to the development of interdependent relations of family and school, avoiding conflict situations. The author analyzes publications about inclusive education, "Rossiyskaya Gazeta", offers his subjective opinion on approaches to the coverage of inclusion in General education. Article, from the point of view of the author, should be polemical, the journalist plays the role of a social moderator. Only such an approach will have the greatest effect in the formation of the inclusive culture of the society.

Keywords: inclusion, inclusive education, inclusive culture, children with disabilities (HIA). media, social moderation, "Russian newspaper".

Редакцияға қабылданды 29.01.2019

МРНТИ 14.01.11

G.A. KASSEN

*Al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)*

**ART-PEDAGOGICAL AND ART-THERAPY SERVICES IN KAZAKHSTAN:
REALITIES AND PROSPECTS**

Abstract

The article analyzes and compares the specificity and art-therapeutic and art-pedagogical services condition in Kazakhstan. According to the authors, the use of elements of art therapy in prevention contributes to the strengthening of protective factors in relation to the possible involvement in a negative environment, including suicidal towards. In accordance

ce with this is the opinion that the wider society presents the forms of support to the population, created on the basis of the art methods and art techniques, the stronger anti-suicide barrier. In this regard, on the basis of questioning and site analysis, the state of these services in the Republic of Kazakhstan is summarized on the example of Almaty city. As a result, it is concluded that there is lack representation of this sphere of psychological services in our country. Art-therapy, in contrast to art-pedagogical activity, has a wider range of educational and psychological services on the market, but because of certain circumstances (high prices, poor advertising, etc.), young people do not use it. In conclusion, the author concludes the art-therapy and art-pedagogical services are received at the initial stage in the Republic of Kazakhstan. The conviction is given on the basis of summing up the experience of existing centers and services (practicing art pedagogy and art therapy with several categories of people), the art therapists and art pedagogues do not set specific goals and especially preventive purposes that are relevant to the suicidal problem: in most cases, they solve problems of communicative barriers, disadaptation, helping children with special educational needs, etc.

Keywords: art services; art pedagogical services; art therapy services; art pedagogical activity; art-techniques; art techniques; an anti-suicide barrier.

Introduction. It is well known that the specificity and condition of certain types of services determines the state of "painful" problems of society and the possibility of their solution. In modern society, the art industry is becoming popular-a kind of sphere of art services and an important sector of the art market, including the production, sale of works of art and services in the field of culture, which has its consumer audience. In our article we will focus on art services as forms of support to the population, ways to prevent the involvement of the individual in a negative environment, based on art methods and art techniques. I. e. we can say that from the whole range of art services we will be interested in art therapeutic and art pedagogical services. Art therapy services in developed countries and in recent years in our country are finding wider application. These services are very effective and indispensable tool in the provision of psychological assistance to children with various mental disorders or with disorders in development. With the child is easier to communicate through play and drawing, to this conviction comes most psychotherapists of the past and present (M.E. Rapidly [1], K.Rudestam [2], A.E. Medvedev, I.Yu. Levchenko, L.N. Komissarova, T.A. Dobrovolskaya [3], A.Ellis [4], L.D.Lebedev [5], S.M. Walsh, S.Weiss [6], Valdes, M.S. Odriozola [7], A.I. Kopytin [8] and others [9]). In addition, similar services are provided to children, adolescents and even adults, incapable of speech communication - i.e., those who have congenital diseases, organic brain lesions, etc.; in these cases, the figure becomes the primary means of communication with the client. Over time, popularized art therapy and-

therapy and art-educational services, introduced not only in special but also in mass education, in additional education system (N.Yu. Sergeeva [10], A.V. Grishin [11], V.L. Komarenko [12]. Also in parallel developed the diagnostic aspect of the art of service: professionals identify children and adolescents from "risk groups" - are prone to committing socially dangerous acts, suicides, etc. (E.R. Kuz'mina [13], A.I. Kopytin [14], J.Oster. [15]).

Then widespread art-educational services implemented by more than narrow specialists, development and implementation of preventive or remedial programs, most often these services are paid and realized by the famous masters of art therapy at the individual level (A.S. Galanov [16], M.V. Kiselyov [17], E.V. Tararina [18], etc.).

Became popular services on art therapy for various trainings – for example, communication, formation of vital skills, the development of tolerance, creativity and other qualities of the person (A.G. Grecov [19], D.S. Khomyakov [20], I.P. Novik [21], V.A. Rusov [22], etc.).

The study synthesis of the literature [23, 24] has allowed establishing that the original art therapy began to be used in the activities of psychiatric hospitals (as a form or type of employment of patients), respectively services emerged as an additional means to divert the mentally ill from aggression on others and on themselves. Then in these same institutions art therapy began to take the form of psychotherapeutic and sociotherapeutic support and rehabilitation of patients with different mental disorders, including drug and alcohol addiction. Art therapy was supplemented psihofarmakoterapia, physical

therapy and other treatments. Appropriately, during these years, art therapy services have acquired a deep psychotherapeutic orientation (A.Heigl-Evers, F.Heigl, U.Ott, W.Rüger [25], A.E. Beregulina [26], O.A.Ions [27], etc.). In the following years in different countries of the world have intensified the use of art therapy for people with psychosomatic diseases at different stages of their treatment and rehabilitation.

In addition, art therapy is used as a means of psychological assistance to people with cancer and other serious diseases (I.Samakhova [28], K.Malchiodi [29], A.Mikobene [30], etc.). Appropriately in this area there is the growth of the art of therapeutic services, from 2003-2004, which lasts to this day with more pronounced dynamics.

Art therapy is also becoming an increasingly important means of psychological and social assistance to the elderly and the elderly (O.A. Shelest [31], L.P. Vorontsova [32], etc.). Art therapy allows them to realize their creative potential, to counteract the negative changes in the social, mental and physical spheres. Also art therapy and art-pedagogic services organized in gerontological centers, homes for the elderly etc. institutions for such clients, helping them live more active and fulfilling life, to overcome loneliness, to cope with old age and limited movement to convey his experience.

Significant potential art therapy has in working with different disadvantaged groups of the population: those who are experiencing stress because of lack of work, trying to adapt to the new conditions (refugees, repatriate), returned from places of detention or in correctional institutions, etc. (N. M. Kruzhilina [33], A.A. Lebedev [34]).

Since 2005-2006, gaining momentum, the direction of art therapy for the organization of a harmonized life outside of the mental disorders or problems with the emotional sphere (S.P. Zorin [35] etc.), and in recent years strengthened the group art-services as a form of psychological support in maintaining health in overcoming professional deformation of the specialists (E.N. Purnis [36], T.A. Kharitonchik [37], etc.).

As you can see General characteristics of art therapy and art teaching services, demonstrates

the dynamic growth of this sector, from 2003-2005, but the prevention of involvement in a negative environment, suicidal issues are not the main task of specialists.

At the same time, the issues of art therapy in its integration with other areas of human development have been considered by modern and foreign authors since 2012 (V.V. Lyashenko [38], Yu.Krasnyi [39]; a collection of articles, ed. N.Yu. Zhvitiashvili. [40], A.Budza [41], and other). Of particular interest for our study presented a collection of articles, which is a high interest of foreign and domestic practical psychologists and psychotherapists to the methods of art therapy used in working with children and adolescents. The collection is the first Russian-language edition, summarizing the experience of art therapy with minors in educational and medical rehabilitation institutions. A wide range of different forms and methods of art therapeutic work is presented, taking into account both the age and clinical features of minor clients and a specific group of children and adolescents, and the conditions of art therapeutic classes (school, orphanage, children's home, children's clinic, psychological, medical and pedagogical Advisory center, etc.). The collection not only reflects the variety of modern methods of art therapy for children and adolescents, but also contains numerous examples of working with them. The authors of the collection are either professional art therapists or psychologists and psychotherapists who have undergone special post-graduate training in art therapy. It is also valuable that a significant part of the materials of the collection consists of articles written by domestic experts, adapting foreign experience or using original forms and techniques of art therapeutic work [42].

Modern research in the field of art therapy considers it at the junction with other industries, not related to the clinic, but more focused on the mass consumer of services in this industry (O.V. Barsukova [43]; A.I. Kopytin [44]; O.A. Scriabina [45; 46; 47]; E.V. Tararina [48] and other).

On may 18-19, 2019, Russia will hold the X anniversary international art therapy conference «Art therapy in the modern world: in education,

medicine, business and social sphere». During the conference, master classes will be held, which will acquaint participants with new author's approaches and methods in the field of using the psychotherapeutic potential of art.

Foreign researchers also turned their attention to art therapy and art pedagogy in mass prevention of negative phenomena in the human psyche (Gipson Leah R. [49]; A.Backos, R.Carolan [50]; D.Regev, L.Cohen-Yatziv [51] and other).

Main part. An overview of the features and content of activities of practitioner services and centers of development and correction in the Republic of Kazakhstan. Conducted by site review of the functions and content of activities of practitioner services and centers of development and correction allows us to conclude that most of them use the experience of the best world art teaching and art therapy schools, moreover – they copy without changes to programs and courses of Russian art therapists, or in the best case, adapt their programs to fit our realities.

At the initiative of the Kazakhstan branch of the Psychological Sciences International Academy in Astana, Almaty, Atyrau was launched the certification program in integrative art therapy.

It is noted that integrative Art therapy program for anyone who wants to graduate therapy the healing art of influence, learn to use the power of art in his inner world. Individual goals – the prevention of suicidal behavior, the authors do not set, but the topics of the modules is conducive to the empowerment of the individual in the field of positive thinking and self-understanding, which in our opinion is veiled protects the person from injuries, leading to self-destruction and suicide.

There are also unique methods of artists. So, for example patented author's technique of Art therapy for each (Figures that heal) Bahtybek Talkambaev (patent No. 2256, No. 2257). The technique is based on ancient knowledge and verified his 20 years of experience of the artist, his paintings represent improvised ornamental and sign systems that emerge in the process of communication with nature, the process and study of ancient culture. These compositions are not only his mysterious message to the person, but also a kind of communication channel and

communication with the energy of nature, which gives strength and health. In 2013, Moscow hosted the workshops of Bahtybek Talkambaev. Children from 4 years and adults communicated with the master, drawing and discovering new horizons.

The method of mandalas therapy artist Jasiri Dzhanabaeva-Director of the Studio of fine and applied art «Blue turtle» is used in work with adults who have experienced a personal drama, and with children with autism, cerebral palsy or received a serious psychological trauma. Mistress of Sagila Abisheva with art teaching ideas brings Similar work, but on a broader profile are service Centers and Astana and Almaty: the Center of Art therapy «OceanArt» the Republican Association of Art therapists of Kazakhstan (author's program «Art therapy»); the Center of psychology «NAGVAL» («Using art methods in practical psychology. Types, methods and characteristics of» the course «Fundamentals of practical psychology»); the resource Centre psychology (teaching Art therapy courses for the program: figure — method of diagnosis and therapy; the therapy – a method of psychological correction and psychotherapy; doll therapy is a method of working with fears and intrapersonal correction; sand therapy is a method of psychotherapy intrapersonal and interpersonal conflicts), etc.

Do not have clear programs, but claim to use individual and group art therapy the following organizations: Art therapy center «insight», Training Agency «Renaissance», the Centre of classical homeopathy and psychological support «BRANT» (Gestalt therapy and art therapy in homeopathy), a child development «Dobrusha» center (individual lessons), too Open world, Open University Facilitation and many others.

Also in Almaty so many announcements certified training in art therapy. In particular, such training in Kazakh language holds the Eurasian Institute of practical psychology and psychotherapy, Center of the art support and advice, service, assistance in crisis situations, the Crisis Centre «Friends», etc.

Results of the survey to identify the state of art-pedagogical and art-therapeutic services

In August-September 2018, we re-conducted

a survey to identify the state of art pedagogical and art therapeutic services in Almaty. The initial mini-study was conducted in 2015.

In particular, a random sample of students aged 16-22 years (100 people) was surveyed. 50 people were interviewed orally (school and University students), 50 people were interviewed online (in contact).

The first question was about obtaining reliable information about art services on the sites (figure 1), respondents needed to identify countries whose sites can provide comprehensive information about the art services provided. The question was somewhat subjective, because it was necessary to

distribute the country on the representation of art services on the sites as a percentage. Because three countries were more accessible on the Internet, the respondents appropriately distributed Russia, Ukraine and Kazakhstan by decreasing dynamics, motivating the answers by the fact that many art services in Russia are wider, more colorful and more detailed than in Kazakhstan. According to respondents, Ukraine is distinguished by a large number of individual art therapists who actively advertise their activities, and Centers and services are presented without specifying addresses, sites require subscription, but it is unclear how you can subscribe to representatives of other countries.

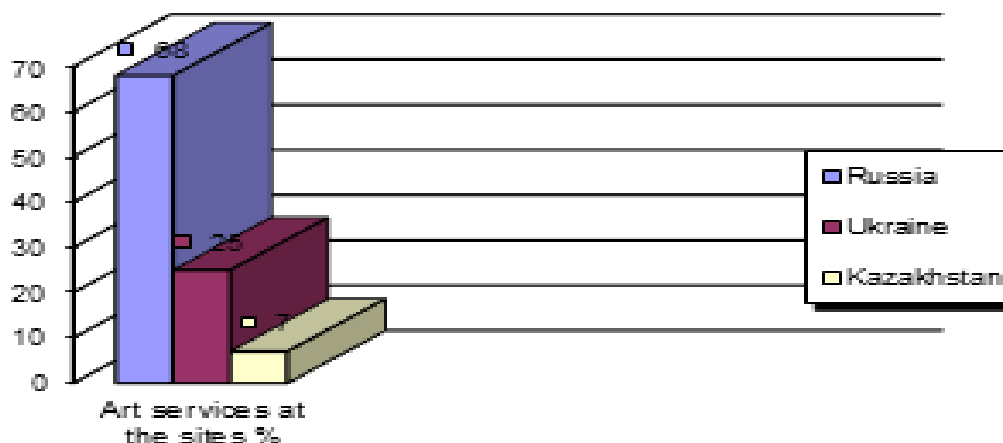

Figure 1. The allocation of countries to the representation of the art services at the sites

The next question related to the identification of specific well-known centers and centers to the respondent in Almaty city, which work using art-therapy methods. Here the opinions of the partners came together in five centers, but they were all signified by reference (“hear from friends that the art-therapy was used”, “saw a glimpse at their site”, “heard from relatives, who lost a lot of money”) – Figure 2. That is, although there are some answers, but none of the respondents did not use these organizations services and they also cannot judge how much they are effective.

With this, two of mentioned centers are located in Astana city, which emphasizes the problem of population ignorance of the art services. Therefore, the next question regarding the providing quality of the art services disappears. We present the res-

ults of the answer to the previous question. The above results (Figure 3) indicate the presence of objective reasons for the refusal of art services (financial situation, lack of adequate advertising, little known about method and art therapist to a wide range of consumers, lack of development of this service, etc.).

Art services would be chosen by the respondents, as they are: the most optimal, because it is «silent»; can be implemented; give the possibility to reveal the hidden potential; increase the creative potential due to its positive energy, etc. That is, despite the fact that the majority of respondents know about the art-methods benefit for personal growth, the revelation of potential, enhancement of energy, much of them do not participate in art therapy for various reasons, but

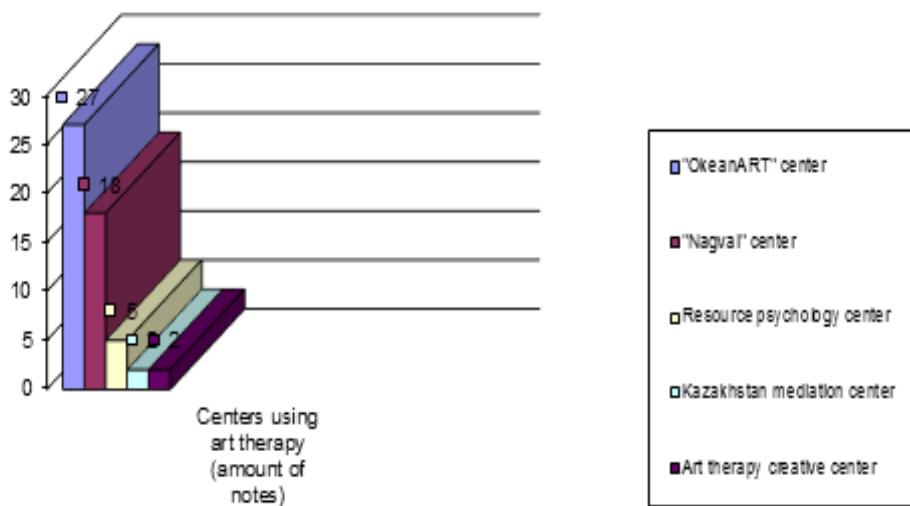

Figure 2. Indirect known centers in Almaty practicing art therapy

they would not have refused if these services were cheaper, everywhere advertised, etc.

The fourth question referred to the art-services provided by certain individuals – well-known psychologists and psychotherapists. Most of the

respondents found it difficult to identify specialists, some of the students mentioned the Shymkent artist Bakhtybek Talkambayev, whose pictures fit in their art-therapy understanding.

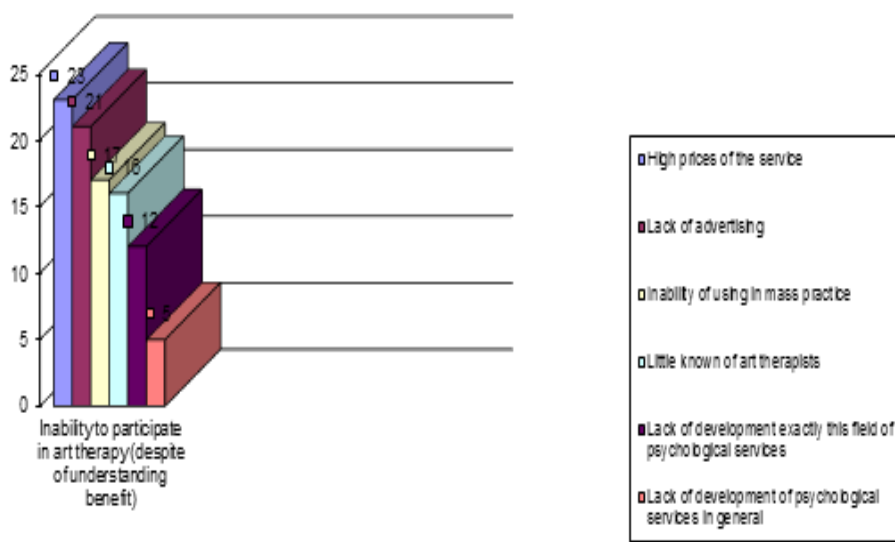

Figure 3. The reasons of respondents inability to participate in art therapy

In responses to this question, the questionnaires often mention Kuzubova Maria, the head of the Kazakhstan Branch of the Psychological Sciences International Academy, doctor of Psychological Sciences, psychologist, academician of Psychologi-

cal Sciences International Academy, in particular, there is noted the certification program on integrative art-therapy developed by her. By the way, it is noted that the program is expensive and not every student can afford to pass it in full.

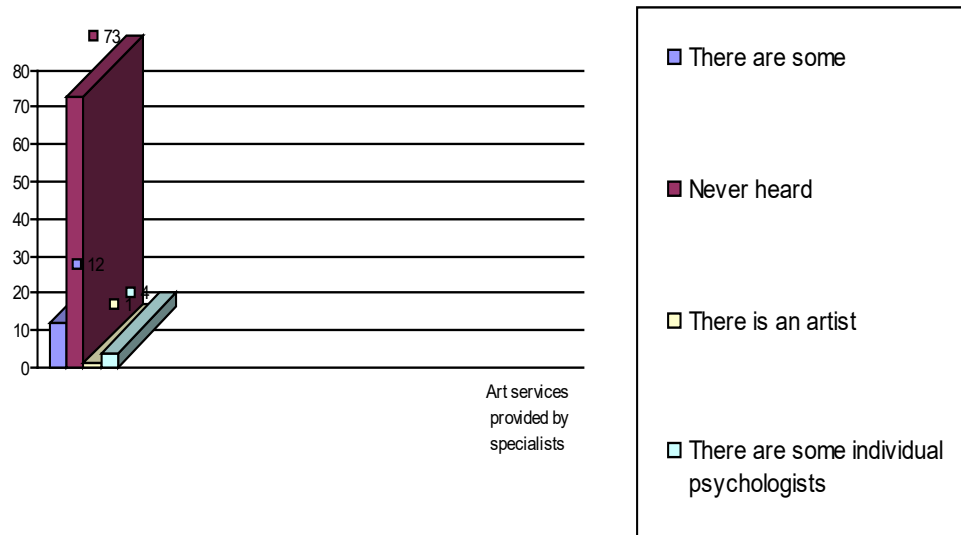

Figure 4. The results of the answers to the question about the art services carried out by specialists (%)

The last question was directed to the identification of the differences between art pedagogy and art therapy and the corresponding distribution of known services in two categories.

How we see, analysis of the art pedagogical and art therapy services condition in Kazakhstan, which carried out with the help of schools and universities training, leads to the conclusion about lack representation of this sphere of psychological services. Art-therapy, in contrast to art-pedagogi-

cal to art-pedagogical activity, has a wider range of educational and psychological services on the market, but because of certain circumstances (high prices, poor advertising, etc.), young people do not use it.

That is, the prevention of suicidal behavior among Kazakh youth is not connected with art-activity, although the content of the analyzed services is fully capable of meeting the requirements of suicidal prevention.

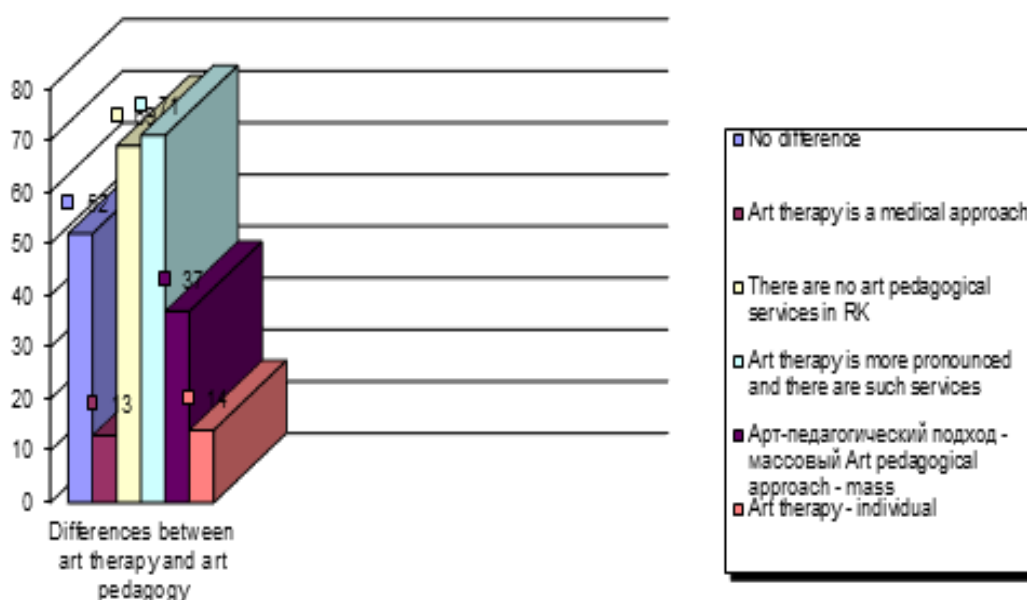

Figure 5. Art therapy or art pedagogy: % of respondents noting differences and availability of services in the Republic of Kazakhstan

Conclusion. I want to note the best practices of Kazakhstan in the field of development of art teaching and art therapy services. Therefore, in 2011, in the Museum of the First President of the Republic of Kazakhstan in the framework of the annual seminar on art therapy "the Living stones" for children with special needs took place the opening 2-day creative lab "Happy Childhood".

Also in Almaty was held a seminar "Art therapy music and dance" for practitioners in the field of art therapy and art pedagogy. The seminar was initiated by the British Council in Kazakhstan and the Kyrgyz Republic with the support of the public Fund "Asia Art+" at the International College of continuous education. In it took part 25 of specialists from Almaty and regions of Kazakhstan, representing NGOs and is successfully developing methods of art therapy on their sites.

In Semey held a presentation of the Cabinet of art therapy for cancer patients. This project took place thanks to the charitable assistance Fund of the first President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation. In Semey held a presentation of the Cabinet of art therapy for cancer patients.

This project took place thanks to the charitable assistance Fund of the first President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation.

However, we identified that despite the fact that there is interest among specialists, including in mass education, to use methods of art therapy and art pedagogy, and has requests for art therapy and art educational services and support of different categories of population (children, adolescents, disabled etc.), yet a distinct lack of technicians who know the mechanisms of these areas of assistance and support, are able to apply art techniques in practice.

In this regard, we can say that in the Republic of Kazakhstan of art therapy and art-pedagogical services are in the early stages. Summing up the experiences of existing centers and services, practicing the art pedagogy and art therapy with various categories of people, we make sure that specific goals, particularly in the field of prevention of suicidal issues art therapists and art pedagogy do not put. In most cases, they solved the problem of overcoming communication, assistance to children with special educational needs, etc.

References:

- [1] Burno M. E. Therapy creative expression. – M.: Medicine, 1989. – 304 p.
- [2] Rudestam K. Group psychotherapy /K. Rudestam. – SPb.: Piter, 1999. – 384 p.
- [3] Medvedeva E.A., Levchenko I.Yu, Komissarova L.N., Dobrovolskaya T.A. Art pedagogic and art therapy in special education. – M.: Academy, 2001. – 248 p.
- [4] Ellis A. Humanistic psychotherapy: the Rational-emotive approach /TRANS. eng. – SPb.: Owl; M: EKSMO-Press, 2002. – P. 13-21.
- [5] Lebedeva L.D. The Practice of art therapy: approaches, diagnostics, system practice. – SPb.: Speech, 2003. – 256 p.
- [6] Walsh S.M., Weiss S. Art intervention with family caregivers and patients with cancer /Oncology Nursing Forum. – 2003. – Vol. 30, № 6. – P. 924-930.
- [7] Valdes M.S. Odriozola. Intuition, creativity and art therapy. – Moscow: IOI, 2012. – C.96.
- [8] Kopytin A.I. Systems art therapy: theoretical basis, methodology of application, therapeutic, rehabilitation and destigmatising effects: author. dis. Dr. med. Sciences. – SPb.: V. M. Bekhterev St.-Petersburg research psychoneurological Institute, 2010. – 55 p.
- [9] Art therapy in psychiatric practice: Materials of scient.-practical. Conf. (Moscow, Nov. 2012) /Department of health of Moscow, a psychiatrist. its main clinical. hospital №1 named after. N.A. Alekseeva, Region. societies. org. "Club of psychiatrists"; ed. by A.L. Shmilovich, E.A. Zagryazhsky. – M.: 4TE Art, 2012. – 280 p.
- [10] Sergeeva N.Yu. The art pedagogy: the joy of self-expression: a teaching aid. – Cheboksary: Chuvash. State Ped. University. I.Y. Yakovlev, 2003. – Available at: http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Pedagogica/2_90069.doc.htm.
- [11] Grishina A.V. Development of creative individuality of teenagers by means of art therapy in institutions of further education. Author's abstract on competition of a scientific degree of candidate of pedagogical Sciences. – Volgograd: Volgograd state pedagogical University, 2004. – P.13.
- [12] Kokorenko V.L. Art-technology in training specialists of helping professions /V.L. Kokorenko. – SPb.: Speech, 2005. – 101 p.
- [13] Kuzmina E.R. Draw me about yourself: practical psychology for adults and children. M: Kogelet. 2001. – 48 p.
- [14] Kopytin, A.I. Modern clinical art therapy: Textbook /A.I. Kopytin. – M.: Kogito-Tsentr, 2015. – C.526.
- [15] Oster J. Figure in psychotherapy [Text] Methodical manual /J.Oster, P. Goul. – M.: Progress, 2009. – P. 56.

- [16] Galanov A. S. Games that treat (for children from 3 to 5 years) /A.S. Galanov. – M.: Ped. society of Russia, 2005. – 96 p.
- [17] Kiseleva M.V. Art therapy in work with children: a guide for child psychologists, teachers, doctors and professionals working with children /M.V. Kiseleva. – SPb.: The talk, 2006. – 160 p.
- [18] Tararina E.V. Workshop on art therapy: the box masters. – M: Astamir-B, 2016 – 180 p.
- [19] Gretsov A.G. Application of art therapy in psychological trainings with high school and College students /A.G. Gretsov. Psychology and the school. – 2004. – № 3. – P. 74-79.
- [20] Khomyakov D.S. Formation of creative teenagers and senior pupils by means of art therapy: abstract. dis. candidate. psychol. Sciences /D.S. Khomyakov. – M., 2006. – 22 p.
- [21] Novik I.P. Art therapy in social rehabilitation of children /Social work. – 2008. – №.4. – P.55-56.
- [22] Rusova V.A. The Use of art therapeutic techniques in the work of psychological services /Social Worker. – 2011. – №.4. – S.73-78.
- [23] Art therapy in the postmodern era: [the collection]. ed. and transl. by A.I. Kopytin]. – SPb.: Speech: Semantics, 2002. – 221 p.
- [24] European Consortium of Arts Therapies Education. Directory of European training courses. – Paris: Rene Descartes University, 2005. – 114 p.
- [25] Basic guide to psychotherapy = Lehrbuch der Psychotherapie /A. Heigl-Evers, F. Heigl, Yu. Ott, U. Rüger; Ed., Reshetnikova. – 3rd ed., Rev. – SPb.: It; The East European Institute of psychoanalysis, 2001. – 783 p.
- [26] Beregulina A. E. The Application of integrated art therapy (drama, dance, movement) in the complex treatment of the mentally ill /A.E. Beregulina /Creative rehabilitation of children, adolescents and young adults with special needs: proceedings of the int. scientific-practical. conference. – Saint-Petersburg, 2001. – P. 122-124.
- [27] Ionov O.A. The use of art therapy in the complex rehabilitation of patients with schizophrenia /O.A. Ionov, M.S. Pavlova /Russian journal of psychiatry. – 2004. – № 2. – P.29-33.
- [28] Samakhova I. New Pygmalion: The Miraculous return to life of terminally ill children-invalids /The Change. – 2001. – №4. – P.118-125.
- [29] Malchiodi K. The Palette of the soul. The transforming power of art: the way to health and well-being: [translation from English]. – M: Sofia, 2004. – 272 p.
- [30] Motskuvene A.A study of the effects of using art therapy in working with cancer patients/ Practical art therapy: Treatment, rehabilitation, training /Ed. by A.I. Kopytin. – M.: Kogito-CENTR, 2008. – 288 p.
- [31] Shelest O.A. The work of the psychologist with pensioners in day stay /The social Worker. – 2003. – №4. – P.46-64.
- [32] Vorontsova L.P. Experience with innovative art therapy techniques in the work with older people in gerontology center /Social services. – 2012. – № 8. – P.43-46.
- [33] Kruzhilina N. M. Methods of art therapy in rehabilitation in the posttraumatic period of victims in Chechnya / Creative rehabilitation of children, adolescents and young adults with special needs: proceedings of the int. scientific-practical. conference /N.M. Kruzhilina. – Saint-Petersburg, 2001. – P. 47-49.
- [34] Lebedev A.A. Application of group interactive art therapy psihoterapevt-political Department of the hospital of war veterans /Practical art therapy: treatment, rehabilitation, training /Under the editorship of A. I. Kopytin. – M.: Kogito-CENTR, 2008. – P. 105-132.
- [35] Zorin S.S. ART therapy is a means of mental balance and human development /Fine art in school. – 2006. – № 5. – P. 54-57.
- [36] Purnis N.E. Art therapy in the development of staff. – M.: Speech, 2015. – 176 p.
- [37] Kharitonchik T. A. Art therapy as a means of preserving the health of teachers: (seminar): [script] / Management of preschool educational institution. – 2012. – №7 – P. 95-103.
- [38] Lyashenko V.V. Art therapy as a practice of self-knowledge. Present art therapy. – M.: Psychotherapy, 2014. – 152 c.
- [39] Krasnyi Yu. Art is always therapy. Development of children with special needs by means of arts. – M.: Road to the world, 2014. – 256 p.
- [40] Art therapy. Dialogue: Russia – Great Britain /Ed. N.Yu. Zhvitiashvili. – M.: Ostrovitianin, 2015. – 292 p.
- [41] Budza A. Art therapy. Yoga of the inner artist. – M.: AST, Astrel, 2016. – 288 p.
- [42] Methods of art therapeutic care for children and adolescents [Electronic resource]: domestic and foreign experience/ E. Glibina [etc.]. – Electron. text data. – M.: Kogito-Tsentr, 2012. – 288 p. – Mode of access: <http://www.iprbookshop.ru/47524.html>. – ABS: IP Rbooks.
- [43] Barsukova O.V. the Use of techniques of art therapy and art pedagogy in the work of a psychologist with children with special educational needs /Education and upbringing. – 2016. – №5. – P.33-35.
- [44] Kopytin A.I. Environmental and ecological approaches in art therapy /Mental health. – 2016. – №12. – P. 56-66.
- [45] Scriabina O.A. Art therapy in the light of the theory of L.S. Vygotsky /Practical aspects of pre-school and school pedagogy: collection of articles in mater. international. science.-practical conference. №2. – Novosibirsk: Sibak, 2016. – P. 56-61.
- [46] Art therapy and a healthy lifestyle. Methodical materials for libraries /Palace of books – V.I. Lenin Ulyanovsk region scientific library; ed. L.A. Utina. – Ulyanovsk, 2017. – 67 p.

[47] Art therapy in Russia: medicine, education, social sphere /Under the General ed. A.I. Kopytin. – St. Petersburg: Scythia-Print, 2017. – 532 p.

[48] Tararina E.V. The art of coaching. Simple solution techniques. – M. Publisher: Variant, 2018 – 120 p.

[49] Gipson Leah R. Is Cultural Competence Enough? Deepening Social Justice Pedagogy in Art Therapy /Art Therapy. – 2015. – №32(3). – P.142-145. ·

[50] Backos A., Carolan R. Art Therapy Pedagogy: Trends, Movements, and Developments /Emerging Perspectives in Art Therapy. 2017. – №12. – P.48-57.

[51] Regev D., L.Cohen-Yatziv. Effectiveness of Art Therapy: With Adult Clients in 2018-What Progress Has Been Made? /Frontiers in Psychology, 2018. Access mode <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01531>

Қазақстандағы арт-педагогикалық және арт-терапиялық қызметтер: шындығы мен бастамалары

Г.А. Қасен

*Аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы арт-терапиялық және арт-педагогикалық қызметтердің ерекшеліктері мен жай-күйі талданады. Автордың пікірі бойынша, профилактикада арт-терапия элементтерін пайдалану теріс ортаға, оның ішінде суицидтік бағытталған тартуға қатысты қорғау факторларының күшеюіне ықпал етеді. Осыған байланысты қоғамда арт-әдістер мен арт-техник негізінде құрылған халыққа қолдау көрсету нысандары кең болған сайын, соғұрлым өзіне-өзі қол жұмсауға қарсы кедергі күштейді деген пікір келтіріледі. Сауалнама жүргізу және сайттарды талдау негізінде Алматы қаласы мысалында Қазақстан Республикасындағы осы қызметтердің жағдайы қорытылады. Нәтижесінде біздің елімізде психологиялық қызмет көрсетудің осы саласының жеткіліксіз екендігі туралы қорытынды жасалады. Арт-терапиялық қызмет арт-педагогикалық қызметке қарағанда білім беру және психологиялық қызметтер нарығында кеңінен ұсынылған, бірақ белгілі бір жағдайларға байланысты (қымбат, жарнамалау және т.б.) жастар оларды пайдаланбайды. Қорытындылай келе, автор Қазақстан Республикасында арт-терапиялық және арт-педагогикалық қызметтер бастапқы кезеңде тұр деген қорытындыға келеді. Бар орталықтар мен қызметтердің (әртүрлі санаттағы адамдардың арт-педагогикасын және арт-терапияны практикалаушы) тәжірибесін жинақтау негізінде нақты мақсаттар, әсіресе суицидтік мәселелер саласындағы алдын алу арт-терапевтер мен арт-педагогтар қоя алмайды; көп жағдайларда олар коммуникативтік барьерлерді еңсеру, дезадаптация, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға көмек көрсету және т. б. мәселелерін шешеді.

Түйін сөздер: арт-қызметтер; арт-педагогикалық қызметтер; арт-терапиялық қызметтер; арт-педагогикалық іс-әрекет; арт-әдістер; арт-техникалар; анти-суицидтік тосқауыл.

Арт-педагогические и арт-терапевтические услуги в Казахстане: реалии и перспективы

Г.А. Қасен

*Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье анализируются специфика и состояние арт-терапевтических и арт-педагогических услуг в Казахстане. По мнению автора, использование элементов арт-терапии в профилактике способствует усилению защитных факторов по отношению к возможному вовлечению в негативную среду, в том числе - суицидально направленную. Чем шире в обществе представлены формы поддержки населению, созданные на основе арт-методов и арт-техник, тем сильнее анти-суицидальный барьер. На основе анкетирования и анализа сайтов обобщается состояние этих услуг в Республике Казахстан на примере города Алматы. В итоге делается вывод о том, что арт-терапия шире представлена на рынке образовательных и психологических услуг, но молодежь не пользуется ими. Приводится убеждение на основе суммирования опыта существующих центров и служб (практикующих арт-педагогику и арт-терапию с различными категориями людей), что в большинстве случаев ими решаются проблемы преодоления коммуникативных барьеров, дезадаптации, помощи детям с особыми образовательными потребностями и т.п.

Ключевые слова: арт-услуги; арт-педагогические услуги; арт-терапевтические услуги; арт-педагогическая деятельность; арт-методы; арт-техники; анти-суицидальный барьер.

МРНТИ 14.35.09

Г.М. НУРАХУНОВА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

АУДИОВИЗУАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В ИНОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ

Аннотация

Современные информационные технологии становятся одним из важных показателей повышения эффективности образовательного процесса. В статье рассматривается роль мультимедийных средств обучения в преподавании русского языка и литературы для иностранных студентов. Аудивизуальные средства по сравнению с традиционными способами могут представлять информацию как в виде текста, так и в виде образов, которые позволяют работать с информацией различных типов (презентации, звукового ряда, фото- и видео изображения и др.). С помощью современных технологий можно моделировать наглядные речевые ситуации для совершенствования навыков и умений восприятия и самостоятельного порождения иностранной речи, а также закреплять сложный лексико-грамматический материал с опорой на аудивизуальную информацию. Широкие возможности информационных средств воздействия способствуют эффективному усвоению изучаемого материала в иноязычной аудитории на всех этапах обучения.

Ключевые слова: современные информационные технологии, русский язык и литература, аудивизуальные средства, иноязычная аудитория.

Введение. Стремительное развитие электронных коммуникационных систем требует обновления организации и содержания образовательного процесса. Электронные технологии и средства обучения стали неотъемлемой частью программы развития нашего университета. Особую актуальность представляют современные интерактивные методы обучения в сфере преподавания иностранных языков, поскольку иноязычные студенты часто испытывают затруднения при работе с текстами на изучаемом языке. Вызывают сложности умение самостоятельно находить, извлекать, воспроизводить и использовать информацию, находящуюся в тексте. Особая роль принадлежит аудиовизуальным средствам обучения. Под аудиовизуальными средствами мы понимаем информационные технологии, использующие различные программные и технические средства для наиболее эффективного воздействия на обучаемого, который одновременно является и читателем, и слушателем, и зрителем [11, С.98].

По мнению Савченко Н.А., мультимедиа – это комплекс аппаратных и программных средств, позволяющих пользователю работать в диалоговом режиме с разнородными данными (графика, текст, звук, видео), организованными в виде единой информационной среды; компьютерные интерактивные интегрированные системы, обеспечивающие работу с анимированной компьютерной графикой и текстом, речью и высококачественным звуком; неподвижными изображениями и движущимся видео; технология, описывающая порядок разработки, функционирования и применения средств обработки информации разных типов; синтез трех стихий: информации цифрового характера (тексты, графика, анимация), аналоговой информации визуального отображения (видео, фотографии, картины и пр.) и аналоговой информации звука (речь, музыка, другие звуки); особый обобщающий вид информации, которая объединяет в себе как традиционную статистическую визуальную (текст, графику),

графику), так и динамическую информацию разных типов (речь, музыку, видео фрагменты, анимацию) [14].

Мультимедийные средства обучения в практике преподавания русского языка применяются преимущественно для реализации следующих целей: 1) объединить разные способы подачи информации в один объект, одновременно воздействуя на разные органы чувств (текст, звук, видео); 2) создавать интерактивную атмосферу обучения; 3) развивать критическое мышление; 4) создавать возможности для отработки иноязычных артикуляционных умений и навыков 5) осуществлять индивидуальное обучение; 6) воссоздавать ситуативную языковую среду; 7) адаптироваться к запросам и уровню обучаемого.

Основная часть. В практике преподавания русского языка как иностранного в нашем университете в зависимости от дидактических целей и специфики курса учебных предметов нашли широкое применение такие виды компьютерных программ, как: учебные курсы, тренажёры, контролирующие, демонстрационные, имитационные, справочно-информационные, мультимедиа-учебники. «Соотношение изображения и слова зависит от темы предмета, её аудиовизуальных возможностей, традиций предъявления информации, целей, которые мы перед собой ставим» [9, С.96].

Электронные средства обучения способствуют реализации личностно-ориентированного обучения инофонов, обеспечивают индивидуальный подход с учетом способностей и уровня подготовленности. Задача преподавателя – активизировать познавательную деятельность студента в процессе обучения языкам. Применение нескольких информационных средств: текста, графики, анимации, звука, фотографий предоставляют широкие возможности для эффективного усвоения изучаемого материала в иноязычной аудитории на всех этапах обучения. Это уникальное современное средство наглядности, обеспечивающее взаимодействие студентов с динамическими таблицами, опорными схемами и сигналами, алгоритмами, иллюстрациями и другими активными средствами.

Современные электронные ресурсы предоставляют широкий выбор мультимедийных средств, содержащих информацию, необходимую для изучения иностранного языка. К наиболее часто используемым элементам ИКТ в учебном процессе относятся: электронные учебники и пособия, демонстрируемые с помощью компьютера и мультимедийного проектора, интерактивные доски, электронные энциклопедии и справочники, тренажеры и программы тестирования, образовательные ресурсы Интернета, DVD и CD диски с картинками и иллюстрациями, видео и аудиотехника, интерактивные карты и др. Работа с электронными ресурсами предоставляет широкие возможности для формирования и совершенствования языковых умений и навыков иностранных студентов: изучение лексики; отработка произношения; обучение диалогической и монологической речи; обучение письму; отработка грамматических явлений.

На просторах интерната для инофонов разного возраста и уровня владения русским языком широко представлены различные аудиовизуальные материалы, которые могут успешно применяться на практических занятиях. Игровые мультимедийные источники с лексическими задачами: найти пару слов, подписать картинки из предложенных вариантов, восстановить правильный порядок слов в предложении, выбрать верный вариант ответа и др. станут хорошим подспорьем для студентов подготовительных групп в освоении новой лексики. При изучении грамматических тем хорошо зарекомендовали себя электронные ресурсы на родном и изучаемом языке с подробными объяснениями и примерами, разноуровневыми заданиями и интерактивными задачами. Такие формы работ позволят новым студентам быстрее адаптироваться к иноязычной атмосфере, отработать простейшие языковые умения и навыки. Многочисленные варианты контрольных тестов и тренировочных заданий помогут самостоятельно подготовиться к рубежному контролю. Обычно, иностранные студенты много времени тратят на поиск незнакомых слов в словаре. Онлайн словари значительно оптимизировали данный процесс.

Огромное достоинство таких тезаурусов – постоянное обновление и пополнение списка слов. Использование компьютерных технологий эффективно на всех этапах обучения, при изучении нового материала, на повторительно-обобщающих уроках, заключительных лекциях по курсу и других типах занятий. Применение интерактивной доски позволяет сделать объяснение теоретического материала доступным, логичным, ярким, так как материал можно представить, применяя анимированные схемы, таблицы, иллюстрации. Можно многократно возвращаться к теоретическому материалу, осуществлять подбор рабочих материалов, проводить словарную работу и языковую подготовку, направленную на предупреждение речевых и грамматических ошибок. «Педагогические технологии должны быть направлены на формирование признаков творческой активности. К таким критериям мы относим направленность технологии на формирование у учащихся компетенции в рамках изучаемых дисциплин» [3, С.132-133].

Новые технологии обучения можно применять с начального курса освоения фонетического строя языка, так как формирование орфоэпических навыков является одной из наиболее сложных задач РКИ, в силу устойчивости произносительных привычек родного языка. Перестроение артикуляционных навыков инофонов, особенно студентов из стран Восточной Азии, на акустико-артикуляционные характеристики русского языка требует кропотливой работы. При обучении фонетике можно использовать презентации с аудио- и видеоматериалами, словарные статьи, озвученные носителями языка. Слушание образцовой речи с многократным повторением формирует у инофонов на начальном этапе обучения навыки правильного произношения и соблюдения речевых норм, ведь именно фонетическая сторона владения языком влияет на верное восприятие языковых единиц и формирование общей культуры речи в целом. Использование интерактивной доски в сочетании с аудиосредствами позволяет реализовывать принципы наглядности, доступности и системности изложения материала. При изучении грамматики

в подготовительных группах активно привлекаются Интернет-ресурсы. Такие сайты как «Время говорить по-русски», «Практические упражнения по фонетике русского языка», «Русский алфавит», обучающие программы «12 уроков русского языка» и др. содержат богатый иллюстративный грамматический и лексический материал по разным уровням подготовленности студентов. Для обогащения словарного запаса у студентов первого года обучения целесообразно широко применять картинки, рисунки, таблицы, опорные схемы. Богатый объяснительно-иллюстративный материал позволяет создавать эффективные алгоритмы обучения грамматических тем.

В настоящее время приоритет отдается коммуникативности, интерактивности, аутентичности общения, изучению языка в культурном контексте, автономности и гуманизации обучения. Данные принципы делают возможным развитие межкультурной компетенции как компонента коммуникативной способности. Конечной целью обучения иностранным языкам является обучение свободному ориентированию в иноязычной среде. Сегодня новые методики с использованием Интернет-ресурсов противопоставляются традиционному обучению иностранным языкам. Чтобы научить общению на иностранном языке, нужно создать реальные, настоящие жизненные ситуации (т.е. то, что называется принципом аутентичности общения), которые будут стимулировать изучение материала и вырабатывать адекватное поведение. Эту проблему пытаются решать с помощью мультимедийных технологий. Способности к межкультурному взаимодействию значительно повышаются благодаря ресурсам Интернета. Обучающиеся посредством глобальной сети могут получить необходимую информацию и установить межкультурные связи из любых русскоязычных стран. Иностранные студенты могут принимать участие в различных культурных и научных мероприятиях на русском языке, участвовать в конкурсах и онлайн проектах, вебинарах и т.д.

Внедрение информационных технологий в обучение значительно расширяет мотивационную основу учебной деятельности. В условиях

использования мультимедиа студенты получают возможности для презентации своих способностей широкой аудитории и апробации самостоятельных научных проектов. В прошлом году в Московском государственном областном университете (МГОУ) состоялась международная выставка-форум «Русское слово – миру: новейшие достижения и разработки в области русского языка как иностранного», посвящённого методикам обучения русскому языку вьетнамцев, носителей тай-кадайских и иранских языков с презентацией электронной дидактической платформы «Русский Тюльпан». В мероприятии приняли участие преподаватели и студенты кафедры филологических специальностей для иностранных граждан Казахского национального педагогического университета имени Абая. Студент 3 курса Хусейнов Сидик (Таджикистан) вместе с нашими преподавателями выступал с докладом, вызвавшим живой интерес у слушателей из Москвы, Турции и Ирана.

В последние годы широкое распространение получила проектная технология обучения с широким привлечением мультимедийных средств. По М.Е. Брейгиной, проекты могут подразделяться на монопроекты, коллективные, устно-речевые, видовые, письменные и Интернет-проекты [6, С.28]. В реальной практике зачастую приходится иметь дело со смешанными проектами, в которых имеются признаки исследовательских, творческих, практико-ориентированных и информационных.

В декабре 2018 года студенты 3 курса кафедры филологических специальностей для иностранных граждан Казахского национального педагогического университета имени Абая приняли участие в работе Международного Форума студентов «Моё будущее: я вчера, я сегодня, я завтра», организованным Центром адаптации и поддержки иностранных обучающихся КазНПУ имени Абая и «Психологическим институтом» Российской Академии образования (г.Москва, Россия). Китайские и корейские студенты защищали свое исследование на русском языке. В процессе подготовки и защиты проекта иностранные студенты

продемонстрировали коммуникативные навыки на изучаемом языке, умение кратко и доступно излагать свои мысли, презентовать их с помощью мультимедийных программ, умение работать в команде. В целом, практика введения данной технологии в учебный процесс показала, что метод проектов – это многоуровневый подход к изучению языка, где активно задействованы почти все виды передачи речи (чтение, аудирование, говорение), который способствует активному самостоятельному мышлению студентов, организует исследовательскую работу, развивает умение добывать и компоновать информации из различных источников.

В курсе изучения произведений русской литературы активно привлекаются многие возможности мультимедийных технологий: просмотр фрагментов экранизации классики, записи исполнений произведений самими авторами или мастерами художественного слова, самостоятельное озвучивание пройденного видеофрагмента и др. Указанные средства могут быть применены на разных этапах занятия. В начале урока при изучении этих произведений студентам предоставляется текст, полностью совпадающий с кадрами на экране, но с пропущенными словами и выражениями в некоторых фрагментах. Обучающиеся должны самостоятельно и оперативно заполнить пропуски. Как показывает практика, иностранные студенты нуждаются в подобных упражнениях по аудированию, так как многие, особенно в начальный период обучения, говорят о том, что им трудно понять носителей речи вне аудитории.

Большой страноведческий материал зачастую труден для восприятия иностранной аудитории. Использование мультимедийных презентаций как средств наглядной семантизации новой лексики позволяет оперативно решать эти задачи. Например, многие аутентичные концепты русской языковой картины трудны для понимания и восприятия в иноязычной аудитории, так как не имеют аналогов в родной культуре. С помощью мультимедийных средств можно создать портретные галереи *Змей Горыныча*, *Кошечья Бессмертного*,

Ильи Муромца и других представителей русского устного народного творчества. Большим подспорьем служат видеофрагменты из экранизации произведений фольклора. После тщательного усвоения лексического, страноведческого материала, разбора художественных особенностей и идейного своеобразия изучаемого литературного материала можно приступать к непосредственному просмотру видеоматериала. Целесообразно задать студентам вопросы на опережение: *Каким вы представляете себе главного героя, опишите его? Какой должна быть его комната, окружающая природа и др.* Это позволяет проверить, насколько точно они усвоили лексический материал. Ограничение по времени не позволяет посмотреть фильм в полном объеме, но отдельные эпизоды можно использовать и сопоставить с авторским текстом.

К эффективным средствам лексической работы с интерактивной доской можно отнести прием *озвучивание немого кино*, когда студенты, также после подготовительной работы должны самостоятельно озвучить фильм, где сопровождающиеся кадры должны соответствовать фрагментам текста. Самостоятельное озвучивание небольших текстов позволяет развить навыки связной речи, отработать орфоэпические и грамматические навыки, а также систематизировать и обосновать наличие тех или иных элементов сюжета. Данная форма позволяет представить учебный материал как систему ярких опорных образов. «Литературное чтение – процесс особенно творческий, ни одна книга не была понята одинаково, каждый новый читатель представляет себе все по-новому. Поэтому нужно лишь направлять студентов и открывать с ними новые взгляды на произведение» [10, С.31].

Благодаря наглядности и интерактивности, студенты вовлекаются в активную работу. Мультимедийность сочетает в себе тренировку грамматики, произношения и восприятия русской речи инофонами. Освоение лексики с помощью картинок и большого количества упражнений, которые можно выполнить и сразу проверить повышают эффективность обучения. Обостряется восприятие. Усиливается концентрация внимания, улучшается понимание и запоминание материала. Всю проведенную в ходе занятия работу, со всеми сделанными на доске записями и пометками, можно сохранить в компьютере для последующего просмотра и анализа. Таким образом, используя интерактивную доску, мы можем организовать постоянную работу студентов в электронном виде. Это значительно экономит время, стимулирует развитие мыслительной и творческой активности, включает в работу всех участников образовательного процесса.

Заключение. Таким образом, мультимедийные технологии предоставляют широкие возможности для эффективной реализации учебных стратегий, совмещающих в себе возможности текста, звука, изображения, видео и анимации, значительно облегчают процесс усвоения иноязычного текста, а также способствуют более глубокому пониманию изучаемого языка. На уроках русского языка с помощью аудиовизуальных средств можно решать целый ряд дидактических задач по совершенствованию письменной и устной речи иностранных студентов: пополнять словарный запас инофонов; формировать у студентов мотивацию к изучению русского языка, создавать коммуникационные условия в зависимости от целей и задач обучения.

Список использованных источников:

- [1] Айдарова Л.И. Творчество в обучении и воспитании – стратегия построения современного образования. Интернет-ресурс: <http://www.voppsy.ru/issues/1988/884/884181.htm>.
- [2] Айтказина Т.Т. Роль межкультурной коммуникации в формировании профессиональной речевой компетенции юристов-международников: Вестник Кокшетауского государственного университета им.Ш.Уалиханова. Серия филологическая.– 2015. – № 2.– С.235-241.
- [3] Айтказина Т.Т. Формирование страноведческой компетенции иностранных студентов на материале текстов о Казахстане //Педагогика и психология. - 2015. – № 2(23). – С.104-109.
- [4] Бегалиева С.Б. Влияние технологии целостного педагогического процесса на формирование творческой активности будущего учителя //Педагогика и психология. – 2013. – № 2(15). – С.65-69.
- [5] Бегалиева С.Б. Болашақ педагог маманның ақпараттық-коммуникациялық құзиреттілігін қалыптастыру // Вестник ПГУ. Серия «Филологические науки». – 2017. – С.70-78.

- [6] Брейгина М.Е. Проектная методика на уроках испанского языка //Иностранный язык в школе. – 2010. – № 2. – С.28-32.
- [7] Бовтенко М.А. Компьютерная лингводидактика: Учебное пособие. – Новосибирск: НГУ, 2012. – С.91.
- [8] Ержанова Ф.М. Использование инновационных технологий в учебном процессе //Мектеп мерейі. – 2018. – № 1(38).
- [9] Мизанбеков С.К., Кульбаева А.Ж. Психологические и методические факторы эффективного применения учебного телевидения при обучении языку специальности //Педагогика и психология. – 2017.– № 1(30).
- [10] Минаева Н.М. Современные педагогические технологии в образовании: традиции и новации // Материалы круглого стола, посвященного 60-летию д.п.н., профессора Бегалиевой С.Б. – Алматы, 2018.
- [11] Некрасова А.Н., Семчук Н.М. Классификация мультимедийных образовательных средств и их возможностей // Ярославский педагогический вестник. – 2012 – № 2. – С.98-102.
- [12] Розин В.М. Интернет – новая информационная технология, семиозис, виртуальная среда. Влияние Интернета на сознание и структуру знания Текст. – М.: Академия, 2004. – С.230.
- [13] Руденко-Моргун О.И. Компьютерные технологии как новая форма обучения РКИ //Традиции и новации в профессиональной деятельности преподавателя русского языка как иностранного: Учебная монография / Под общей ред. С.А. Хаврониной, Т.М.Балыхиной. – М.: Российский университет дружбы народов, 2002. – С.87-89.
- [14] Савченко Н. А. Использование мультимедиа-технологий в общем среднем образовании: Электронное пособие для педагогов. – М., 2006.
- [15] Серова Л.К. Компьютерные технологии на начальном этапе преподавания РКИ //Традиции и новации в профессиональной деятельности преподавателя русского языка как иностранного: Учебная монография / Под общей ред. С.А. Хаврониной, Т.М.Балыхиной. – М.: Российский университет дружбы народов, 2002. – С.42-43.
- [16] Трофимова Г.Н., Барышникова Е.Н. Русский язык и интернет: проблемы обучения //Традиции и новации в профессиональной деятельности преподавателя русского языка как иностранного: Учебная монография / Под общей ред. С.А.Хаврониной, Т.М.Балыхиной. – М.: Российский университет дружбы народов, 2002. – С.54-55.
- [17] Хильченко Т.В., Дубаков А.В. Мультимедийный урок иностранного языка и организационно-технологические особенности его проектирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2017/2017-4-17>.

References:

- [1] Ajdarova L.I. Tvorchestvo v obuchenii i vospitanii – strategiya postroeniya sovremennogo obrazovaniya. Internet-resurs:<http://www.voppsy.ru/issues/1988/884/884181.htm>.
- [2] Ajtkazina T.T. Rol' mezhdunarodnoj kommunikacii v formirovanii professional'noj rechevoj kompetencii yuristov-mezhdunarodnikov: Vestnik Kokshetauskogo gosudarstvennogo universiteta im.Sh.Ualihanova. Seriya filologicheskaya.– 2015. – № 2.– S.235-241.
- [3] Ajtkazina T.T. Formirovanie stranovedcheskoj kompetencii inostrannyh studentov na materiale tekstov o Kazahstane // Pedagogika i psihologiya. - 2015. – № 2(23). – S.104-109.
- [4] Begaliev S.B. Vliyanie tekhnologii celostnogo pedagogicheskogo processa na formirovanie tvorcheskoj aktivnosti budushchego uchitelya // Pedagogika i psihologiya. – 2013. – № 2(15). – S.65-69.
- [5] Begaliev S.B. Bolashak pedagog mamannun akparattyk-kommunikaciyaluk qyziretiligin kalyptastyru //Vestnik PGU. Seriya «Filologicheskie nauki». – 2017. – С.70-78.
- [6] Brejgina M.E. Proektnaya metodika na urokah ispanskogo yazyka //Inostrannyj yazyk v shkole. – 2010. – № 2. – S.28-32.
- [7] Bovtenko M.A. Komp'yuternaya lingvodidaktika: Uchebnoe posobie. – Novosibirsk: NGU, 2012. – 91 s.
- [8] Erzhanova F.M. Ispolzovanie innovacionnyh tekhnologij v uchebnom processe //Mektep mereji. – 2018. – № 1(38).
- [9] Mizanbekov S.K., Kul'baeva A.Zh. Psihologicheskie i metodicheskie faktory effektivnogo primeneniya uchebnogo televideniya pri obuchenii yazyku special'nosti // Pedagogika i psihologiya. – 2017.– № 1(30).
- [10] Minaeva N.M. Sovremennye pedagogicheskie tekhnologii v obrazovanii: tradicii i novacii //Materialy kruglogo stola, posvyashchennogo 60-letiyu d.p.n., professora Begalievoy S.B. – Almaty, 2018.
- [11] Nekrasova A.N., Semchuk N.M. Klassifikaciya mul'timedijnyh obrazovatel'nyh sredstv i ih vozmozhnostej //Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2012 – № 2. – S.98-102.
- [12] Rozin V.M. Internet – novaya informacionnaya tekhnologiya, semiozis, virtual'naya sreda. Vliyanie Interneta na soznanie i strukturu znaniya Tekst. – М.: Akademiya, 2004. – 230 s.
- [13] Rudenko-Morgun O.I. Komp'yuternye tekhnologii kak novaya forma obucheniya RKI //Tradicii i novacii v professional'noj deyatel'nosti prepodavatela russkogo yazyka kak inostrannogo: Uchebnaya monografiya / Pod obshej red. S.A. Havroninoj, T.M. Balyhinoj. – М.: Rossijskij universitet druzhby narodov, 2002. – S.87-89.
- [14] Savchenko N. A. Ispolzovanie mul'timedia-tekhnologij v obshchem srednem obrazovanii: Elektronnoe posobie dlya pedagogov. – М., 2006.
- [15] Serova L.K. Komp'yuternye tekhnologii na nachal'nom etape prepodavaniya RKI //Tradicii i novacii v professional'noj deyatel'nosti prepodavatela russkogo yazyka kak inostrannogo: Uchebnaya monografiya / Pod obshej red. S.A. Havroninoj, T.M. Balyhinoj. – М.: Rossijskij universitet druzhby narodov, 2002. – S.42-43.
- [16] Trofimova G.N., Baryshnikova E.N. Russkij yazyk i internet: problemy obucheniya //Tradicii i novacii v professional'noj deyatel'nosti prepodavatela russkogo yazyka kak inostrannogo: Uchebnaya monografiya / Pod obshej red. S.A. Havroninoj, T.M. Balyhinoj. – М.: Rossijskij universitet druzhby narodov, 2002. – S.54-55.
- [17] Hil'chenko T.V., Dubakov A.V. Mul'timedijnyj urok inostrannogo yazyka i organizacionno-tekhnologicheskie osobennosti ego proektirovaniya [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2017/2017-4-17>.

Шет тілді аудиторияда орыс тілі және әдебиет сабақтарында қолданатын аудиовизуалдық құралдар

Г.М. Нурақунова

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Заманауи ақпараттық технологиялар білім беру процесінің тиімділігін арттырудың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Мақалада шетелдік студенттерге арналған орыс тілі мен әдебиет пәндерін оқытудың заманауи технологиясының рөлі талқыланады. Дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, заманауи оқыту технологиялары ақпарат түрінде де, бейнелі түрінде (презентациялар, аудио, фото және бейнеклиптер және т.б.) ақпаратты ұсына алады. Қазіргі заманғы технологиялардың көмегімен сөйлеу жағдайларын және қабілеттерін жетілдіруге, сондай-ақ аудиовизуалды ақпарат негізінде комплексті лексикалық және грамматикалық материалды біріктіруге болады. Ақпараттық медианың кең мүмкіндіктері оқытудың барлық сатыларында шет тілдер аудиториясында оқылатын материалдарды тиімді меңгеруге ықпал етеді.

Түйін сөздер: қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар, орыс тілі мен әдебиеті, аудиовизуалды құралдар, шет тілдер аудиториясы.

The audiovisual means of teaching in russian language and literature in the lessons of foreign language audience

G.Nurakhunova

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Modern information technologies are becoming one of the important indicators of improving the efficiency of the educational process. The article discusses the role of modern learning technologies in teaching Russian language and literature for foreign students. Compared to traditional methods, learning technologies can present information both in the form of text and in the form of images that allow working with various types of information (presentations, audio, photo and video, etc.). With the help of modern technologies, it is possible to model visual speech situations to improve the skills and abilities of perception and self-generation of foreign speech, as well as consolidate complex lexical and grammatical material based on audiovisual information. The wide possibilities of informational media contribute to the effective assimilation of the material being studied in a foreign language audience at all stages of training.

Keywords: modern information technologies, Russian language and literature, audiovisual means, foreign language audience.

Поступила в редакцию 04.03.2019

ФТАХР 14.25.05

Е.К. СЕЙСЕНБЕКОВ¹, А.Ж. ТАСТАНОВ², Е.Б. ТЕЛАХЫНОВ³

^{1,3}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
²М.Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы
(Алматы, Қазақстан)

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕР

Аңдатпа

Дене тәрбиесін жаңа технологиямен, озат тәжірибемен, ұлттық пен жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект, деп танылуымен айқындалады. Әр болашақ маман өз денсаулығын жеке байлық деп қарамай, білім алушылардың денсаулығына өзінің денсаулығына қарағандай, басты назар аударса, мәдени орта, салауатты өмір салты, халқымыздың білімі және экономикалық қуатының өсуі үшін қажетті іс-әрекетті тындырғаны.

Түйін сөздер: оқушылардың дене тәрбиесі, оқу үдерісі, салауатты өмір салты жайлы ұлы тұлғалардың ой-пікірлері.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының әлемдік өркениетке, демократиялық дәстүрге өту жағдайында адамзат қоғамының ғасырлар бойы жинақтаған жалпы құндылықтар мұрасына ден қоюы, рухани-адамгершілік негізінде дене тәрбиесін сабақтастықта дамытып, салауатты өмір сүру дағдылары арқылы дене мәдениетін қалыптастыру өзектілігі артуда. Бұл мәселе Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» бағдарламасында, ҚР «Білім туралы» Заңында, «Рухани жаңғыру», жыл сайынғы Жолдауларында білім беру жүйесіндегі басты міндеттердің бірі ретінде көрініс тапқан.

Зерттеу мақсаты. Ғылым, техника, мәдениет және білім дамуының өзара байланыстылығы мен өзара сабақтастығы тарихи сипатта екендігін ескере отырып, жүргізген теориялық зерттеулердің қорытындылары, озат тәжірибелерді оқып үйрену мен жүйелеу, көп жылдық тәжірибе көрсетіп отырғандай, болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін сапалы даярлауда, олардың болашақ кәсіби әрекетінде оқушылардың салауатты өмір сүру дағдыларына баулу, дене тәрбиесін жүзеге асыру мен олардың мәселесін теориялық талдау, дене тәрбиесіндегі тәжірибелерді объективті тұрғыда талдаудың маңыздылығы өте жоғары екендігі айқындалды [1].

Дене тәрбиесінің әлеуметтік жүйе және қо-

ғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек. Дене тәрбиесі тек мектептегі дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты [2].

Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық үдерістер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сын көзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жүзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген маман даярлаудың

маңыздылығы артқанын байқауға болады [3]. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» стратегиялық бағдарламасында «Салауатты, әрі гүлденген экономика құрмайынша, біз қуатты мемлекет пен қарулы күштер құра алмаймыз, демографиялық, экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шеше алмаймыз, әрбір адамның жеке басының қадір-қасиеті мен әл-ауқатын арттыра алмаймыз», – деген болатын.

Білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі. Соған байланысты көптеген құжаттар бар, мәселен: Елбасының 18.05.1998 ж. «Халық денсаулығы» атты мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде «Салауаттану – денсаулықты сақтау» бағдарламалары. Бұл құжаттардағы негізгі мәселенің бірі – дене тәрбиесі арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру, жастар тәрбиесі. Сондықтан да, болашақ мұғалімдерге қойылатын жаңаша талаптар мен өзгерістер туындап отыр. Бұған себеп қазіргі кезде жеке тұлғаның қоғамдық және әлеуметтік мәні дене тәрбиесі мұғалімінің назарынан тыс қалмауы қажет. Дене тәрбиесі сабағындағы сауықтыру, білімдік, тәрбиелік міндеттерімен қатар, педагог кәсіби жұмысын атқарып қоймай, оқушылардың рухани жеке тұлғасын қалыптастыруды жүзеге асыруы керек [4].

Зерттеу әдістері. Болашақ мұғалімнің жеке басының маман ретінде қалыптасуы үшін кәсіби сапасының негізгі талаптарының бірі ретінде оның жалпы ғылыми-әдістемелік даярлығын ерекше атап өтуге болады. Бүгінгі таңда күн тәртібінде білім алушылардың өзін-өзі басқаруды дамыту міндеттері қойылып, болашақта мұғалімнің дербестігі мен белсенділік дағдысын тәрбиелеу және дамыту қажеттілігі күннен-күнге артып отыр. Жоғары оқу орындарына мұғалімдерге өз кәсіби міндеттерін жете білетін, қажетті педагогикалық дағдыларды меңгерген, өз Отанын сүйетін шәкірттерді тәрбиелеу мен оған білікті мамандарды кәсіби дайындау міндеті жүктелген. Осы мақсатта жоғары оқу орындарында болашақ маман дайындаудың сапасын арттыруға ерекше

көңіл бөлінуде. Сондай-ақ, тәрбиенің ықпал жауапкершісі де орасан кеңейе түсуде [5].

Жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі туралы идея, озат тәжірибелер мазмұны түрлі елдерде тарихи кезеңдерде философтар мен педагогтардың, психологтардың тұжырымдарына негізделген [6].

Дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесінің қайнар көздерін, тарихи даму кезеңдерін сараласақ, олардың мынадай жағдайларға байланысты пайда болатынын анықтауға болады [7]:

– дене дайындығы жетілген, денсаулығы мықты адамдардың қажеттілігінен туындаған қоғамдық өмірдің іс-тәжірибесі;

– әр түрлі тарихи кезеңдерде ойшылдар, ағартушылардың жан-жақты жетілген жеке тұлғаны тәрбиелеу туралы ой-тұжырымдары мен идеялары;

– үйлесімді дамыған, жан-жақты, білімді де білікті ұрпақ тәрбиелеудегі озат педагогикалық іс-тәжірибелер мен ұсыныстар;

– дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі саласындағы ізденістер мен ғылыми негізделген тұжырымдамалар;

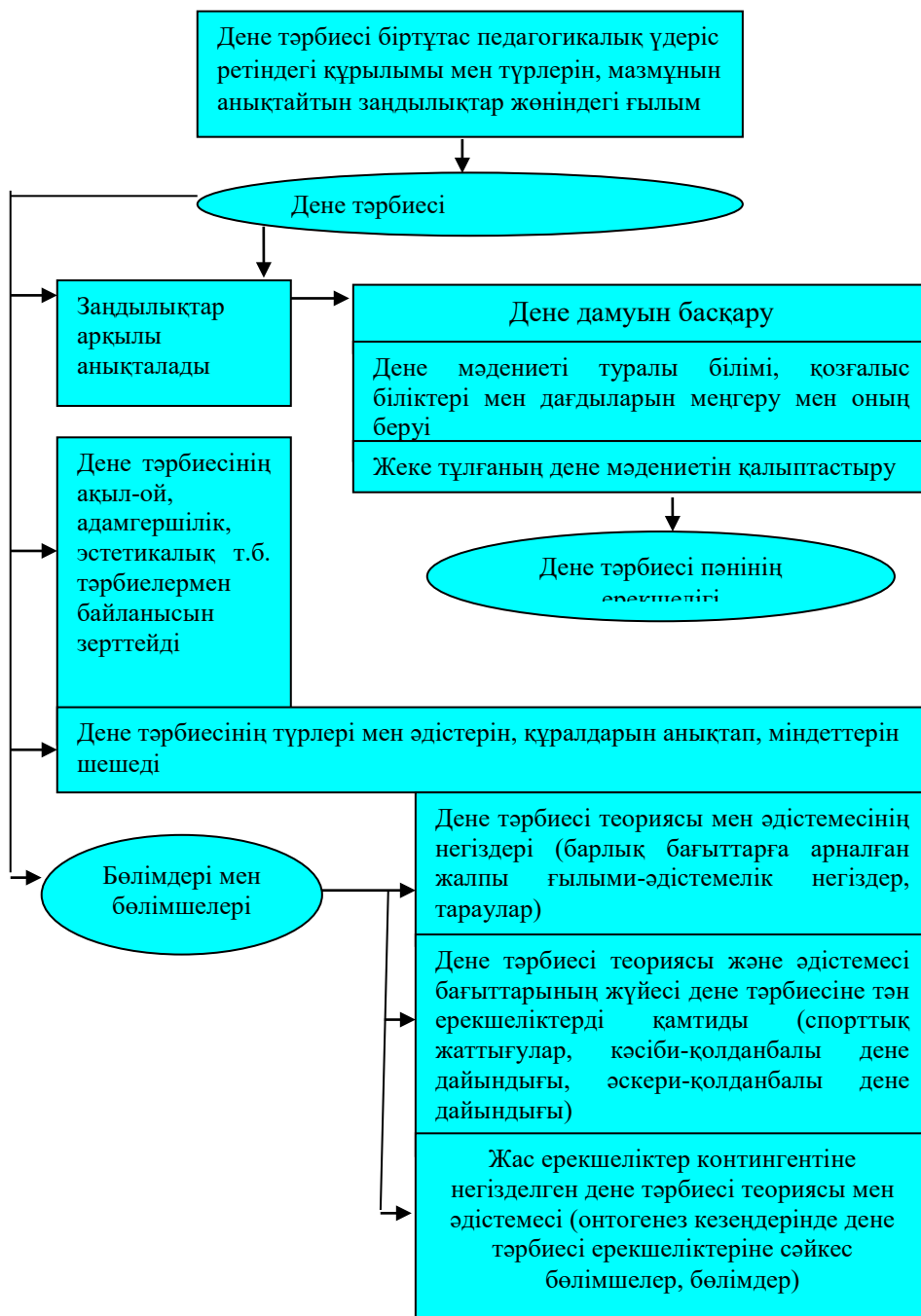
– дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесін дамыту жөніндегі мемлекеттік сұраныстар [8].

Дене тәрбиесінің адам әрекетінің сан қилы сипатымен, өзіне тән ой-сана мен даму заңы, өзара ішкі байланыстары мен өзара ықпалдастықта дамитын ерекшеліктері, әдістері мен өзіндік тарихы қалыптасқан. Нәтижесінде, дене тәрбиесі ғылым ретінде қалыптасып, мәні мен мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді (сурет 1).

Тарихи деректерді сараптасақ, адамзат қоғамы пайда болып, алғашқы өмір сүру кезеңінен-ақ дене тәрбиесіне көңіл бөлініп, сол еңбек пен тұрмыстық өмірдің шарты ретінде дамыды. Дене тәрбиесінің басқа тәрбиелермен сабақтастығы мәселесі Орта Азия және Ұлы дала ғұламалары еңбектерінде аталған. Солардың ішінде ерекше тұлға Әл-Фараби тәрбие мәселесіне бағыт-бағдар бере отырып, «Әлеуметтік-этикалық трактаттар» атты еңбегінде бала денесін жетілдіруді оның бойындағы абзал қасиетті тани біліп, мінез-құлқының жақсы сипаттарын тәрбиелеп, өзін-өзі үнемі дамыту қажеттігіне тоқталады. Ол «дененің саламат-

тылығы» ұғымын енгізе отырып, әр адамның тәрбиесінде мынадай 3 қасиет болу қажет деп есептейді:
дене күші, рухани және ақыл-ой, олар өзара

үйлесімді дамыған жағдайда ғана жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға болатынын дәріптейді.

Сурет1. Дене тәрбиесі теориясы ғылым ретіндегі мәні және мазмұны

Зерттеу нәтижелері. Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында ұлттық психологиямыз бен ұлыстық ерекшеліктерімізге тоқтала келе, «кемел адам» ұғымын енгізе отырып, кемел адамның бойында мынадай қасиеттер:

жомарттық, саламаттылық, білімділік, ақылдылық, бір сөзде тұру, ширақтық болу қажет, дейді [9].

Ұлы ағартушы Абай дене тәрбиесі мен ақыл-ой тәрбиесі үйлескенде ғана әр адам сым-

болумен қатар, жан-жақты қалыптасқан жан болмақ, деген пікірді қуаттайды. Мысалы, «Сегіз аяқ» өлеңінде бойдағы, денедегі күш - қуатты ойсыз, ақылсыз іс-әрекетке жібермей, белсенді өмір сүре отырып, өзінді дамытатын, жетілдіретін іспен ұштастыра білу қажеттігін ескертеді. Әсіресе, «Қара сөздер» адам тәлім-тәрбиесіне бағыт-бағдар беретін, жай ғана бағыт қана емес, ғылыми негізге сүйенген, өмірлік жағдайлардан алынған философиялық тұжырымдар мен түйіндерден тұратын құнды дүние. Ұлы Абай дене күшін, дене мәдениетін қалыптастыру, оның ақыл-ой тәрбиесіне тікелей байланысын көрсете отырып, «тәрбиелеу керек» деп жай сөзбен ғана емес, оны дұрыс жолға қоюды нақты істермен, жолдармен насихаттау, тәрбиенің өзегін философиялық, психологиялық арнадан іздеу қажеттілігіне тоқталады. Бұл мәселеде Абай оны халықтың рухани мұрасы, асыл қоймасы халықтық тәлім-тәрбие бесігі – ауыз әдебиетінен, мақал-мәтелдері мен даналықтарынан іздеуді меңзейді. Халқымыз: «Азған денеге ауру үйір», «Қайраты мен ақылы сай жігіттің жолы болар», «Ақылсыз жігіт күшіне сенер», «Қайраты бар кісінің, берекеті бар ісінің, қайраты жоқ кісінің, берекеті жоқ ісінің», «Қайратың барда мал тап», «Денсаулығын ойлаған, жан сарайын таза ұстар», «Әлін білмеген әлек», т.б. деп, дене тәрбиесін тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін мақал-мәтелдер арқылы береді [10].

Еліміздің белгілі қайраткерлері Ш. Құдайбердиев, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, С.Торайғыров, Ө.Тлеуқабылұлы т.б. дене тәрбиесі мәселелерін халықтың дәстүрлері, халықтың мұраларындағы орамды тұстарын дәлелдеп, оның құндылық бағытына тоқталған. Кейінгі жылдары жастардың тәрбиесіне байланысты бірқатар құжаттар, заңдар, тұжырымдамалар жарық көрді. Оларда тәрбиенің мазмұны, ұстанымдары, мақсаты мен міндеттері қайта қарастырылып, оларды түбегейлі жаңалау қажеттілігі атап өтілген. Мұндағы мақсат – ұрпақты қазақ халқының жауынгерлік тарихымен, ерліктің өшпес үлгісін қалдырған қас батырлардың өмір өнегесімен таныстыру, өз жерін, елін қорғай алатын елжанды ұлттық намысы бар жігерлі азаматтарды тәркелеген

биелеу, басқа ұлттардың өкілдерімен жастардың өзара сыйластық, достық негізінде өмір сүруіне ықпал жасау, ұлтаралық қатынастың жақсы негіздерін бойына сіңіру. Бұл қағидалар қазіргі таңда қазақ педагогикасында тәрбиенің негізгі ережелерінің бірі болып саналады.

Соңғы уақытта жеке тұлғаның дене тәрбиесі үздіксіз білім беру жүйесінде дене тәрбиесінің мақсаты түрінде қарастырылып жүр. Бұл мақсат үздіксіз білім беру мен жеке тұлғаны қалыптастыру жүйелерінің қазіргі даму талаптарына жауап бере алады. Бұдан басқа, жеке тұлға үздіксіз білім беру жүйесінің жекелеген бөліктерінің сабақтастық қағидасын бейнелейді [11]; сонымен қатар, субъектінің жеке өмірінің мәдениет сапасын анықтауға бағытталған «болашақ жоспары» туралы идея да бар. Айтылған мақсат және міндеттер оқу-тәрбие үдерісінің тиімділік талап өлшемдерімен нақтыланады.

Жеке тұлғаның дене тәрбиесін қалыптастыру проблемасы зерттеліп, теориялық негізінің жасалғанына қарамастан бүгінгі күні ол көкейкесті және ашық мәселе болып қалуда. Бұл ең алдымен мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани дамуындағы өзгерістермен байланысты. Бұлар дене мәдениеті саласында диалектикалық қарама-қайшылық тудырады. Сондықтан философиялық, педагогикалық және психологиялық ғылымдардың әдіснамалық негіздеріне сүйене отырып, мектеп оқушылары үшін дене тәрбиесінің жаңашыл педагогикалық ұйымдастыру жобасын жасау қажет. Бұл жоба олардың дене мәдениетін қалыптастыруға бағытталады және оның көмегімен жеке физиологиялық, гигиеналық жағынан алдын алу және емдеу қажеттіліктерін жүзеге асырып қана қоймай, әлеуметтік белсенді тұлға болуға, жемісті еңбек етуге дайындық жасалады [12].

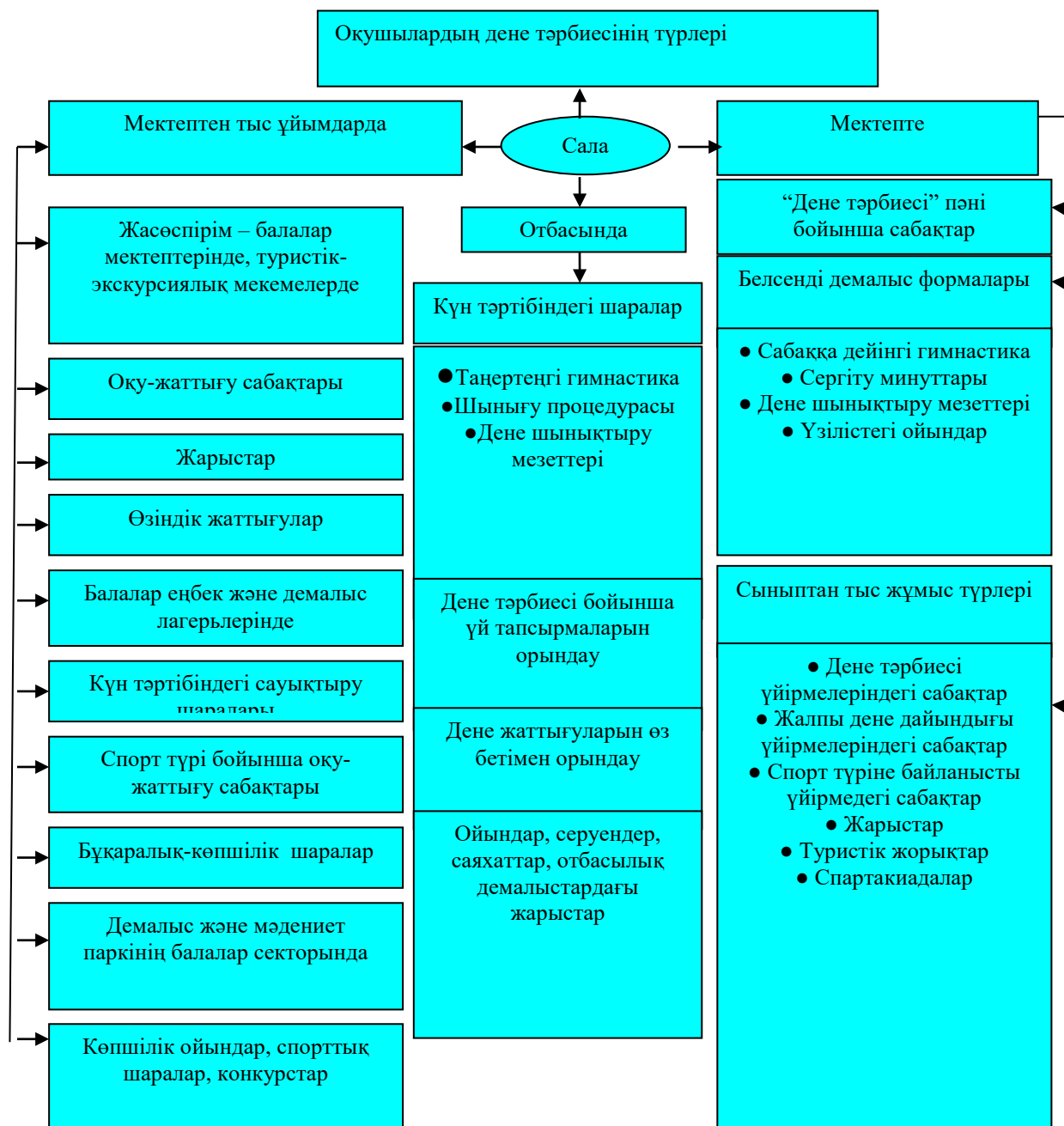
Қазіргі кезеңде мектеп және жоғары оқу орны бағдарламаларын құрастыру тұжырымдамасы өзгерді. Алайда, бұлардың бәрінде мектеп оқушысы мен студенттің қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Жат-

тығулардың орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, үлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады [13].

Мектепке дейінгі мекемелер мен мектептердегі, жоғары оқу орындарындағы «Дене тәрбиесі» пәні жүйесінің мақсаты әлі күнге

дейін толықтыруды қажет етеді, осыған орай оның ғылыми негізделген [14] тұжырымдамасын жасау қажеттігі туындайды. Осы бағыттағы ізденістердің тиімдісі дене мәдениеті тұрғысынан зерттеу болып табылады. Әрине, мәдениет теориясының құбылыстары және олардың түрлеріне сай, жасалып жатқан қандай да теориялық ережелер, тұжырымдамалар көп және олар әлі де жүргізілу үстінде (сурет 2).

Сурет1. Оқушылардың дене тәрбиесі түрлері

Дене тәрбиесі білімінің негізгі мақсатын анықтау үшін белсенді жұмыс атқарылып, оны қозғалыс сапаларының дамуы, енді біреулері білім міндеттерін шешу құралы деп анықтайды. Үшіншілері, оқушыларды спорттың бір түрімен дамыту және сауықтыру деп ұсынса, төртіншілері, «ең басты мақсат – бұл сауықтыру» деп таныды. Ақырында, авторлардың бірқатары: басты мақсаты – жеке тұлғаның жан-жақты дамуын физикалық жетілдіру үдерісімен бірлестіруден, деп есептейді [15].

Оқушылардың дене тәрбиесі жүйесі байланысты күшейте отырып, білімді игеру үшін оқушының танымдық ой-тәсілдері мен тәрбиесі жүйесіне байланысты ұғынуын дамыту қажеттігі айқын көрінеді. Жоғары оқу орнын білімді игеру тәсілдерін ұсына отырып, ойлау әрекеттері арқылы студенттердің ұғынуына қажетті субъективті түрдегі қабылдаудың нақты әдістерін қамтамасыз ету қажет [16]. Оқу бағдарламасы студенттердің жеке тұлғалық, кәсіби дайындық, жалпы танымын жете түсінуі керек. Педагогикалық білім беруді дамыту – білім беру әдістері мен тәсілдерін меңгеру, оқытумен қатар, болашақ мұғалімнің оқушы белсенділігін дамытуды жоспарлап, шәкірттерінің іскерлігін қалыптастыруға дайындау. Оқу орындарында оқу-тәрбие жұмысы теорияның тәжірибемен байланысы қағидаларында құрылады. Ол білім алушылардың теориялық білімдері мен тәжірибелік іскерліктері, дағдылары жүйесінің арасындағы қажетті байланысты білдіреді [17]. Осыдан жоғары оқу орындарындағы педагогикалық тәжірибе ерекше, ал ол болашақ мұғалімдерді дайындау уақытының үштен бір бөлігін алады.

Қорытынды. Педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерде [18] педагогикалық тәжірибені жетілдіру мәселелері көрсетілген. Педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді саралау арқылы педагогикалық практиканың мүмкіндіктерін, ұйымдастырудың өзекті әдістеріне талдау жасалынды. Педагогикалық тәжірибе болашақ мұғалімдерге тәрбиелік әсері аса зор, ол студенттің идеялық сенімін, адамгершілік бейнесін қалыптастырады. Білім алушылар педагогикалық тәжірибеге дейін ғылыми-педагогикалық нақты білімдер алады.

Болашақ мұғалімдердің педагогикалық даярлықтар жүйесін жетілдірудің міндеттері, олардың теориялық білімдерімен қаруландыру ғана емес, олардың алған білімдерін мектепте, педагогикалық тәжірибе кезінде қолдана алуы. Педагогикалық тәжірибе болашақ мұғалімдер мен сынып жетекшілерін дайындаудың басты кезеңі. Олардың мұғалімдік және сынып жетекшілік қызметтерін орындай отырып, алған білімдерін сабақтарда, сыныптан тыс жұмыстарда және ата-аналар арасында насихаттауға толық мүмкіндіктері бар. Білім алушылардың теориялық алған білімдерін педагогикалық тәжірибе кезінде шығармашылықпен қолдануы – бұл болашақ мұғалімдердің кәсіби толысуына әсері зор [19].

Білім алушылардың дене тәрбиесі бойынша теориялық білімдерінің, іскерліктері мен дағдыларының терең, жүйелі және әсерлі болуы олардың педагогикалық даярлықтарының басты көрсеткіші. Болашақ мұғалімдердің сабақ беруге даярлық көрсеткіштері олардың білімдерінің нақты, терең, жүйелі болуы, сол білімдер арқылы оқушыларды жаттықтыру [20] іскерліктерімен және дағдыларымен қаруландыру деп түсіну керек. Педагогикалық тәжірибе кезінде істелген білім алушылардың жұмыстары курстық және дипломдық жұмыстарда кеңінен пайдаланылса тиімді. Дене шынықтыру және спорт мамандығындағы білім алушылар тәжірибелік дене тәрбие сабақтарында әртүрлі жаттығуларды пайдаланып, қызықты сабақтар өткізуді және пән бойынша сыныптан тыс жұмыстардың, үйірмелердің жұмыс түрлерін анықтап, олардың тақырыптарын жоспарлары мен мазмұндарын жасайды [21].

Ғылыми прогресс өркен жайған қазіргі жағдайда жоғары оқу орындарында мектеп үшін оқу тәрбие жұмыстарын шығармашылықпен жүргізе алатын мұғалім-тәрбиешілер дайындаудың теориялық деңгейін көтерудің маңызы ерекше. Үнемі көбейетін ақпараттар тасқыны жағдайында жастарды жан-жақты дамыту мұғалімнің өзінің ғылыми теориялық білімін күнделікті көтеруді талап етеді. Қазіргі мектепке өз пәні бойынша сабақты тартымды өткізуімен қатар, оқушыларды ғылым мен техниканың [22] жетістіктерімен қызықтыра ала-

мұғалім қажет. Соған байланысты, жоғары оқу орнының білім алушылары өздерінің бойында болашақ қызметіне зерттеуші ретінде қарауға деген ұмтылысты қалыптастырудың ерекше маңызы бар. Бұл міндетті үйірме мен курс жұмыстарына, білім алушылардың ғылыми конференцияларына қатысу арқылы,

әсіресе, педагогикалық тәжірибесінде нәтижелі шешуге болады. Бұлар білім алушылардың ғылыми-зерттеу жұмысына араласып, өз бетімен жұмыс істеуге, дағдылануына мүмкіндік береді. Мұның кейінгі педагогтік қызметте алатын ерекше маңызы бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Iconomescu T.M., Mocanu G.D., Talaghir L.G. (2017) The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class //Человек. Спорт. Медицина. – Т. 17. № 4. – С.50–57.
- [2] Сейсенбеков Е.К. (2006) Научно-методическое обоснование новых организационных форм физического воспитания школьников: Автореф. ...канд. пед. наук, 13.00.04. – Алматы, 2006. – С.24.
- [3] Bjelica Bojan, Joksimović Marko, Seisenbekov Yerlan, D'Onofrio Rosario, Perovic Tijana. (2018) The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women, Ita. J. Sports Reh. Po. 5, 2. – P. 1063-1074.
- [4] Bergamin, M., Gobbo, S., Bullo, V., et. al. (2015) Effects of a Pilates exercise program on muscle strength, postural control and body composition: results from a pilot study in a group of post-menopausal women. //Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 37(6), – S. 118.
- [5] Callaway C.R., Twitchell R. (2015) //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. vol. 58. – № 2. – p.52-52.
- [6] Politino V. (1987) Physical Fitness and Intramurals. Grating Excitng Opportunities / JOPERD, vol 58. №2. – p.54-64.
- [7] Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. (1995) Физическая культура: молодежь и современность //Теория и практика физкультуры. № 4.-С.2-8.
- [8] Литвинов Е.Н. (1999) Физкультура! Физкультура!: 5-6-7 классы. /Е.Н. Литвинов, Г.И. Погодаев. Учебник для уч-ся 5-7 кл. общеобраз. учрежд. – М.: Просвещение. – С.14.
- [9] Джанабаева Р.А., Қасенова С.А. Қазақ ойшылдары мен ақын-жырауларының патриоттық тәрбие туралы ой-пікірлері //Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршы. Педагогика сериясы – 2017. – № 2(54). – 235 б.
- [10] Жұбанов Қ. Абай және халық әдебиеті //Абай тағылымы: Әдеби сын зерттеулер мен мақалалар. – Алматы. – 1986. – 25 б..
- [11] Jorgiћ, B., Panteliћ, S., Milanoviћ, Z., & Kostiћ, P. (2011) The effects of physical exercise on the body composition of the elderly //A.Systematic Review. Facta Universitatis Series, Physical Education and Sport. – 9(4). – S. 439-453.
- [12] Горелик В.В. (2018) Особенности психофизиологической адаптации учащихся 11-16 лет к учебным и физическим нагрузкам, детерминированные типами их вегетативной регуляции / В.В.Горелик, В.С.Беляев, С.Н. Филиппова, Б.Н. Чумаков // Человек. Спорт. Медицина. – Т. 18. - № 1. – С.20–32.
- [13] Медведев В.А. (2000) Оздоровительные технологии физического воспитания школьников /В.А. Медведев //Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – № 4. – С.20-24.
- [14] Raikkala M. (1993) Sports club as an environment for young people's noncompetitive sports //Sports for all. – Finland. – 6 p.
- [15] Sports and physical education in Finland. – Helsinki: Government printing Centre. 2000. – 158 p.
- [16] Sports for all. in Finland. – Mainossuunnitteli HLP/F.G. Lonnberg, 1993. – 11 p.
- [17] Жабаков В.Е., Жабакова Т.В. (2016) Педагогическое мастерство учителя физической культуры. Учебное пособие /В.Е. Жабаков, Т.В. Жабакова. – Челябинск: Ю-УГГ-ПУ. – 195 с.
- [18] Иванов Г.Д. (2002) Физическое воспитание студентов: Учебное пособие /Иванов Г.Д., Кульназаров А.К. / Алматы. – С. 27-51.
- [19] Энгстрем Л.М. (1993) Изменения в спортивной деятельности учащейся молодежи Швеции // Физическое воспитание и спорт в высших учебных заведениях за рубежом. – № 4. – С.19-28.
- [20] Викторов А. (1994) В награду за трудовые будни //Физическая культура в школе. - № 4. – С.2-10.
- [21] Mastrogiannis I., Antoniou P. et. al. (2017) Integrating the Inducement of Cognitive Conflict into the Pedagogical Model of the Tactical Approach to Teaching Volleyball Tactics in Physical Education //Journal of physical education and sports management. Vol. 4. No 1. June. 3 (2), - pp. 1-24
- [22] Сейсенбеков Е.К., Джоксимович М., Тастанов А.Ж., Телахынов Е.Б. (2018) Физкультурно-спортивная работа в учреждениях образования зарубежных стран: сравнительный анализ и организационные формы //Педагогика и психология. – 2017. – № 1(34) – С.126-132.

References:

- [1] Iconomescu T.M., Mocanu G.D., Talaghir L.G. (2017) The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class // Chelovek. Sport. Medicina. – Т. 17. № 4. – S.50–57.
- [2] Seisenbekov E.K. (2006) Nauchno-metodicheskoe obosnovanie novykh organizacionnyh form fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov: Avtoref. ...kand. ped. nauk, 13.00.04. – Almaty, 2006. – 24 s.

- [3] Bjelica Bojan, Joksimović Marko, Seisenbekov Yerlan, D'Onofrio Rosario, Perovic Tijana. (2018) The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women, Ita. J. Sports Reh. Po. 5, 2. – P. 1063-1074.
- [4] Bergamin, M., Gobbo, S., Bullo, V., et. al. (2015) Effects of a Pilates exercise program on muscle strength, postural control and body composition: results from a pilot study in a group of post-menopausal women. //Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 37(6), - S. 118.
- [5] Callaway C.R., Twitchell R. (2015) //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. vol. 58. – № 2. – r.52-52.
- [6] Politino V. (1987) Physical Fitness and Intramurals. Grating Exciting Opportunities / JOPERD, vol 58. №2. – r.54-64.
- [7] Bal'sevich V.K., Lubysheva L.I. (1995) Fizicheskaya kul'tura: molodezh' i sovremennost' //Teoriya i praktika fizkul'tury. № 4.-S.2-8.
- [8] Litvinov E.N. (1999) Fizkul'tura! Fizkul'tura!: 5-6-7 klassy. / E.N.Litvinov, G.I.Pogodaev. Uchebnik dlya uch-sya 5-7 kl. obsheobraz. uchrezhd. – M.: Prosveshchenie. – S.14.
- [9] Dzhanabaeva R.A., Qasenova S.A. Qazaq ojslyldary men aqyn-zhyraularynuñ patriottıq tərbiye turaly oj-pikirleri //Abaj atyndary QazYPU Habarshy. Pedagogika seriyasy – 2017. – № 2(54). – 235 b.
- [10] Zhybanov Q. Abaj zhane halyq әdebieti // Abaj tarylymy: Әдби syn zertteuler men maқalalar. – Almaty. – 1986. – 25 b..
- [11] Jorgih, B., Pantelih, S., Milanovich, Z., & Kostih, R. (2011) The effects of physical exercise on the body composition of the elderly //A.Systematic Review. Facta Universitatis Series, Physical Education and Sport. – 9(4). – S. 439-453.
- [12] Gorelik V.V. (2018) Osobennosti psihofiziologicheskoy adaptacii uchashchihsya 11-16 let k uchebnym i fizicheskim nagruzkam, determinirovannye tipami ih vegetativnoj regulyacii / V.V.Gorelik, V.S.Belyaev, S.N. Filippova, B.N.Chumakov //Chelovek. Sport. Medicina. – T. 18. - № 1. – S.20–32.
- [13] Medvedev V.A. (2000) Ozdorovitel'nye tekhnologii fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov /V.A. Medvedev // Fizicheskaya kul'tura: vospitanie, obrazovanie, trenirovka. – № 4. – S.20-24.
- [14] Raikkala M. (1993) Sports club as an environmntnt for young people's noncompetitive sports //Sports for all. – Finland. – 6 r.
- [15] Sports and physical education in Finland. – Helsinki: Government printing Centre. 2000. – 158 p.
- [16] Sports for all. in Finland. – Mainossuunnittelii HLP/F.G. Lonnberg, 1993. – 11 p.
- [17] Zhabakov V.E., Zhabakova T.V. (2016) Pedagogicheskoe masterstvo uchitelya fizicheskoy kul'tury. Uchebnoe posobie /V.E. Zhabakov, T.V. Zhabakova. – Chelyabinsk: YU-UGG-PU. – 195 s.
- [18] Ivanov G.D. (2002) Fizicheskoe vospitanie studentov: Uchebnoe posobie / Ivanov G.D., Kul'nazarov A.K. /Almaty. – S. 27-51.
- [19] Engstrem L.M. (1993) Izmeneniya v sportivnoj deyatelnosti uchashchejsya molodezhi Shvecii //Fizicheskoe vospitanie i sport v vysshih uchebnyh zavedeniyah za rubezhom. – № 4. – S.19-28.
- [20] Viktorov A. (1994) V nagradu za trudovye budni //Fizicheskaya kul'tura v shkole. – № 4. – S.2-10.
- [21] Mastrogiannis I., Antoniou P. et. al. (2017) Integrating the Inducement of Cognitive Conflict into the Pedagogical Model of the Tactical Approach to Teaching Volleyball Tactics in Physical Education //Journal of physical education and sports management. Vol. 4. No 1. June. 3 (2), – pp. 1-24
- [22] Sejsenbekov E.K., Dzhoksimovich M., Tastanov A.Zh., Telahynov E.B. (2018) Fizkul'turno-sportivnaya rabota v uchrezhdeniyah obrazovaniya zarubezhnyh stran: sravnitel'nyj analiz i organizacionnye formy //Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 1(34) – S.126-132.

Педагогические методы осуществления системы физического воспитания обучающихся

Е.К. Сейсенбеков¹, А.Ж. Тастанов², Е.Б. Телахынов³

^{1,3}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

²Академия транспорта и коммуникаций имени М.Тынышпаев

(Алматы, Казакстан)

Аннотация

Гармоничное исследование физического воспитания с новыми технологиями, передовым опытом, с принципами национальных и общечеловеческих ценностей – одна из задач педагогической науки, зарожденной в свете современных требований. Рассмотрение значения физического воспитания по современным требованиям – четко и ясно обозначает человека не только как продукт жизнедеятельности общества, но и как субъект человеческих взаимоотношений, физической культуры общества. Всесторонние исследования о природе физической культуры и нравственных ценностей, значимость, происхождение и функции здорового образа жизни в обществе четче проясняют картину о поднимаемых проблемах данной научной работы, ясно сопоставляют единство и взаимосвязь народной педагогики с физическим воспитанием обучающихся. Каждый будущий специалист, будучи прекрасно владея всеми необходимыми знаниями и опытом, если обратит внимание на состояние здоровья своих подопечных как на свою, то он может считать, что выполнил свою задачу для дальнейшего роста культурной среды, здорового образа жизни и экономического благосостояния, в чем и состоит стратегия каждой страны.

Ключевые слова: физическое воспитание школьников, учебный процесс, мысли великих просветителей о здоровом образе жизни.

Pedagogical methods of implementing the system of physical education of students

Y.Seisenbekov¹, A.Tastanov², E.Telakhynov³

^{1,3}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

²Академия транспорта и коммуникаций имени М.Тынышпаев
(Алматы, Казахстан)

Abstract

Harmonious study of physical education with new technologies, advanced experience, with the principles of national and universal human values is one of the tasks of pedagogical science, born in the light of modern requirements. Considering the importance of physical education according to modern requirements - clearly and clearly designates a person not only as a product of the life of society, but also as a subject of human relationships, the physical culture of society. Comprehensive studies on the nature of physical culture and moral values, significance, origin and functions of a healthy lifestyle in society more clearly clarify the picture of the problems raised by this scientific work, clearly compare the unity and interrelation of folk pedagogy with the physical education of students.

Each future specialist, being perfectly fluent in all the necessary knowledge and experience, if he pays attention to the state of health of his wards as to his own, he may consider that he has completed his task for the further growth of the cultural environment, healthy lifestyle and economic well-being, in which each country's strategy is composed.

Keywords: physical education of schoolchildren, the educational process, the thoughts of the great enlighteners about a healthy lifestyle.

Редакцияға қабылданды 05.01.2019

МРНТИ 14.37.01

С.И. ГИЛЬМАНШИНА¹, Ю.Н. ШТРЕТЕР², Р.Н. НАУРЫЗБАЕВА³

^{1,2}Приволжский МЦПКППРО Института психологии и образования Казанского ФУ
(Татарстан, Казань),

³Филиал АО НЦПК «Өрлеу» (Кызылорда, Казахстан)

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СИСТЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ПО РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ПОДРОСТКАМИ

Аннотация

Актуальность выбранной темы обусловлена возрастающим разрывом между содержанием учебных предметов и олимпиадных заданий. Особенно нужна научно-методическая помощь учителям, которые являются наставниками одаренных учащихся – участников олимпиад высокого уровня. В работе рассмотрена система повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками, реализованная в Химическом институте им. А.М. Бутлерова Казанского федерального университета. Цель исследования – изучить научно-педагогическое обеспечение процесса повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками и его инновационный компонент (на примере учителей химии). Выявлено, что научно-педагогическое обеспечение интегрирует пять реализованных на практике автономных модулей. Установлено, что его инновационная составляющая наиболее полно проявляется в условиях первого модуля. Она связана с использованием нового химического оборудования, современных информационно-коммуникативных технологий, стажировочных площадок на базе лицеев для одаренных подростков, уникальных педагогических мастерских по химии; характеризуется ярко выраженной интерактивностью и выполнением слушателями курсов творческих проектно-ориентированных зачетных работ. Материалы статьи представляют практическую ценность для студентов – будущих учителей и университетских преподавателей, для учителей и слушателей курсов повышения квалификации работников образования.

Ключевые слова: естественнонаучное образование, повышение квалификации учителей химии, подготовка к химическим олимпиадам, одаренные учащиеся.

Введение. Все возрастающий разрыв между содержанием школьных базовых образовательных программ по предметам и материалами, применяющимися при составлении задач олимпиад различного уровня, начиная с муниципального этапа Всероссийских предметных олимпиад, однозначно диктует необходимость периодического повышения квалификации

школьных учителей-предметников. Особенно научно-методическая помощь необходима для учителей, которые являются наставниками одарённых учащихся – участников олимпиад высокого уровня. Нет сомнений в том, что наряду с широкими возможностями самостоятельного повышения компетентности по предмету в работе с одаренными учащимися посредством изучения специальной литературы [1-3] и on-line курсов, важную роль в повышении квалификации учителей должны играть авторитетные заведения высшего образования. В особенности Казанский (Приволжский) федеральный университет, где имеет место удачное сочетание почти 140-летнего опыта подготовки учительских кадров и всемирно известных научных школ, например, Казанской химической школы.

Проблема исследования: каково содержание инновационного компонента научно-педагогического обеспечения процесса повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками. Цель: изучить научно-педагогическое обеспечение процесса повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками и его инновационный компонент (на примере учителей химии). Методологическая основа: ведущим подходом исследования заявленной проблемы является компетентностно-деятельностный подход, который предполагает общекультурное и личностное развитие учителя, построение образовательного процесса с учетом индивидуальных возрастных, психолого-физиологических особенностей слушателей курсов повышения квалификации.

Основная часть. Инновационный компонент научно-педагогического обеспечения системы повышения квалификации учителей химии обусловлен тем, что на курсах занятия ведут опытные педагоги Химического института имени А.М. Бутлерова Казанского (Приволжского) федерального университета (КФУ) с привлечением современного химического оборудования и информационно-коммуникативных технологий. Кроме того, в апреле 2017 года в КФУ вводятся в эксплуатацию уникальные педагогические мастерские по химии, поз-

воляющие демонстрировать современные методические приемы работы с одаренными в области химии подростками дистанционно и в режиме *on-line*. В целом научно-педагогическое обеспечение инновационной системы повышения квалификации учителей в Химическом институте имени А.М. Бутлерова включает следующие пять автономных модулей.

Модуль 1. Программы повышения квалификации и переподготовки учителей, реализуемые совместно с Приволжским межрегиональным центром повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования КФУ.

Модуль 2. Семинары для учителей химии по подготовке учащихся к олимпиадам совместно с Институтом развития образования и профессиональной переподготовки работников образования КФУ.

Модуль 2. Семинары для учителей химии по подготовке учащихся к олимпиадам совместно с Институтом развития образования Республики Татарстан и Республиканским олимпиадным центром МО и Н РТ.

Модуль 3. Видеоуроки и вебинары для учителей химии и учащихся по решению химических задач повышенной сложности, в том числе олимпиадного содержания, совместно с приемной комиссией КФУ.

Модуль 4. Методическая помощь учителям и учащимся муниципальных районов Татарстана в подготовке к ЕГЭ по химии совместно с Департаментом образования КФУ.

Модуль 5. Мастер-классы по решению задач повышенной сложности и олимпиадных заданий совместно с территориальными органами образования и отдельными образовательными учреждениями общего образования муниципальных районов Татарстана.

Далее раскроем содержание каждого модуля.

Первый модуль плодотворно реализуется с 2012 года. Только в 2016 году совместно с Центром повышения квалификации и переподготовки КФУ кафедра химического образования работала по 4 программам (по 108 часов каждая) с 12 группами учителей химии различных квалификационных категорий (всего 290 учителей). Программы включают дистанционный и очный этапы обучения. Дистанционный

режим содержит работу учителей с электронными курсами лекций, представленными в системе управления обучением «Moodle» и прохождением соответствующего контроля знаний. На этапе очного обучения учителя посещают лекции и практические занятия, проводимые профессорами и доцентами КФУ, участвуют в мастер-классах и ходят стажировки в лучших образовательных заведениях города Казани, защищают свои авторские проекты. Переподготовка учителей ведется по программе «Естествознание с правом преподавания химии».

Второй модуль отражает совместную деятельность с Институтом развития образования Республики Татарстан и Республиканским олимпиадным центром МО и НРТ. Это Республиканские обучающие семинары «Организационно-педагогические условия подготовки учащихся к олимпиадам» объемом 108 часов. Семинары проводятся в три этапа, как правило, в апреле, июле и ноябре, по завершению которых учителя получают документы о повышении квалификации.

В качестве примера рассмотрим организационно-содержательный компонент семинаров 2015 года. Занятия с учителями вели ведущая кафедрой химического образования и представители других кафедр Химического института имени А.М. Бутлерова, ранее принимавшие участие в региональных и заключительных этапах Всероссийской химической олимпиады (призеры, позднее – члены и руководители конкурсного жюри). На занятиях присутствовало пятьдесят учителей Республики Татарстан.

Перечень обсуждаемых тем семинаров был весьма разносторонним. С учителями были отработаны особенности алгоритмических и эвристических приемов решения химических задач повышенного и высокого уровня сложности по таким темам, как «Термохимия», «Электролиз», «Определение формул неорганических веществ», подробно рассмотрены особенности решения задач, связанных с вопросами химической кинетики и химической термодинамики.

В лучших традициях Казанского универси-

тета работа с учителями отличалась высоким уровнем интерактивности – слушателей интересовали вопросы, не входящие в программу школьного курса химии, но встречающиеся в заданиях олимпиад. Это «Ароматичность и антиароматичность», «Форма молекул, концепция отталкивания валентных электронных пар». Консультация по этим вопросам была оперативно предоставлена.

Еще одной особенностью семинаров 2015 года являлось то, что выпускная работа слушателей включала решение заданий химической олимпиады. Задания были составлены сотрудниками Химического института имени А.М. Бутлерова КФУ на основании методических требований, предъявляемых Центральной методической комиссией Всероссийской олимпиады школьников по химии к заданиям регионального этапа химической олимпиады. Следует отметить, что хотя такая форма работы применялась на республиканских курсах по повышению квалификации впервые, учителями она была воспринята позитивно. Причем все участники курсов с успехом справились с предложенными заданиями.

Общение с учителями во время проведения семинаров позволило выявить два наиболее проблемных места в методике подготовки к олимпиадам по химии: определенные сложности в освоении материалов олимпиадных задач, находящихся вне школьного учебника и низкая доступность задач для самостоятельной подготовки учащихся к муниципальным и региональным этапам Всероссийской химической олимпиады.

Третий модуль, включающий видеоуроки и вебинары для учителей химии и учащихся совместно с приемной комиссией Казанского (Приволжского) федерального университета [4], призван частично решить обозначенные выше проблемы в методике подготовки к олимпиадам по химии.

Видеоуроки и вебинары можно отнести к современным интерактивным методам обучения. Для учителей химии и учащихся разработаны две программы, первая из них состоит из двадцати уроков, вторая – из десяти семинаров. Объяснения преподавателя, сопровож-

даются визуализацией материала в различных формах. Для видеоуроков визуализация формул веществ, схем химических процессов и другой важной информации объединена с отснятым в студии телецентра КФУ выступлением ведущего посредством видеомонтажа. В случае вебинаров подготовленная преподавателем презентация по теме занятия демонстрируется с помощью программных средств организации видеоконференций.

Кроме того, видеоуроки и вебинары включают комплект заданий, выполненных в форме открытых тестов. Причем, часть из них по форме соответствует открытым тестам, наподобие заданий ЕГЭ базовой сложности. Другая часть – открытым тестам, близким по форме к заданиям повышенной сложности ЕГЭ. Для сопровождения дистанционных занятий также используются классические расчетные и качественные задания, по форме соответствующие заданиям ЕГЭ высокой степени сложности или олимпиадным заданиям муниципального и регионального уровня сложности.

Решив комплект самостоятельных заданий, учитель химии или ученик может определить, насколько верны его ответы. Проверка выполнения заданий осуществляется либо автоматически (после решения тестового задания программное обеспечение дистанционной образовательной технологии выдает на выходе сумму баллов, полученную за решение того или иного комплекта заданий с обозначением правильных ответов), либо путём сравнения своего решения задачи, моделирующей задания высокой сложности ЕГЭ и олимпиадные задания, с авторским вариантом решения.

Четвертый модуль – это методическая помощь учителям и учащимся муниципальных районов Татарстана в подготовке к ЕГЭ по химии совместно с Департаментом довузовского, общего и педагогического образования Казанского (Приволжского) федерального университета. Она предполагает издание научно-педагогических материалов [5 и др.], специальных учебных пособий [3, 6] и регулярные выезды преподавателей Химического института им. А.М. Бутлерова в школы Апастовского, Кайбицкого, Камско-Устьинского, Мамадышско-

го, Мензелинского районов, начиная с 2012 года в составе команды КФУ.

Пятый модуль интегрирует мастер-классы по решению задач повышенной сложности и олимпиадных заданий совместно с территориальными органами образования и отдельными образовательными учреждениями общего образования муниципальных районов Татарстана.

Особенностью этого модуля является то, что подобного рода мастер-классы отличаются очень высоким уровнем интерактивного взаимодействия преподаватель – обучаемые, а также тем, что, они, как правило, проводятся одновременно и для учителей, и для учащихся. (Учителя стараются пригласить на такие мероприятия школьников, осознанно занимающихся химией – потенциальных участников олимпиад). Часто в начале таких мастер-классов участникам предлагается написать химический диктант. Иначе, присутствующим необходимо дать краткие ответы на 15-20 профильных вопросов по химии. Затем, идет анализ этих вопросов с обсуждением связанных с ними разделов химии. При этом обсуждение какого-то вопроса может занять значительное время. Очевидно, что ведущий мастер-класса должен спланировать вопросы химического диктанта заранее, чтобы охватить в обсуждении как можно больше актуальных по сложности тем.

Следует отметить, что при совместном присутствии учителей и школьников уровень интерактивности мероприятия, обсуждение теоретических и практических вопросов, связанных с умениями и навыками решения задач, протекает гораздо активнее, чем только среди учителей или исключительно в «школьной» аудитории. Система подобных мастер-классов давно и плодотворно реализуется на площадках образовательных учреждений муниципальных районов Республики Татарстан. В январе 2016 года по приглашению Ульяновского областного департамента образования мастер-классы были проведены сотрудниками Химического института для учителей и учащихся Ульяновской области.

Обсуждение. В исследовании [7] изучено явление «одаренность» и рассмотрены новые

формы работы с одаренной молодежью в системе университетского образования. Обучению химии одаренных подростков в условиях трансформирующегося естественнонаучного образования посвящена работа [9]. Методике обучения школьников научному объяснению химических явлений посвящено исследование [8]. Интересная методика обучения химии, рассчитанная на мотивированных студентов, представлена в работах [13, 14], научно-исследовательская деятельность студентов – будущих учителей проанализирована в [10, 11]. Особенности моделирования профориентационной работы с учащимися и студентами в системе «школа – колледж – предприятие» изучены в [12]. Однако, анализа научных работ, посвященных исследованию научно-педагогического обеспечения процесса повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками и его инновационного компонента крайне мало, и они носят фрагментарно-дискуссионный характер.

В данной статье рассмотрены инновации в системе повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками, реализуемые Химическим институтом Казанского федерального университета. Представленное научно-педагогическое обеспечение включает самые разнообразные формы повышения квалификации – как очные, так и дистанционные,

как ориентированные только на учителей, так и на смешанную аудиторию – учителя плюс учащиеся. Все описанные в статье модули и формы отличаются ярко выраженной интерактивностью, эффективны и высоко оцениваются обучаемыми.

Заключение. Раскрыто содержание научно-педагогического обеспечения системы повышения квалификации учителей Татарстана по работе с одаренными подростками на примере учителей химии. Научно-педагогическое обеспечение интегрирует пять реализованных на практике автономных модулей. Установлено, что инновационная составляющая научно-педагогического обеспечения системы наиболее полно реализуется в условиях первого модуля. Она связана с использованием нового химического оборудования, современных формационно-коммуникативных технологий, стажировочных площадок на базе лицеев для одаренных подростков, уникальных педагогических мастерских по химии; характеризуется ярко выраженной интерактивностью и выполнением слушателями курсов творческих проектно-ориентированных зачетных работ.

Рекомендации. Материалы статьи представляют практическую ценность для студентов – будущих учителей и университетских преподавателей, для учителей и слушателей курсов повышения квалификации работников образования.

Список использованных источников:

- [1] Курамшин А.И., Гуревич П.А., Сафиуллина Т.Р., Багаутдинова Д.Б. Химия в задачах республиканских олимпиад (с решениями и пояснениями). – Казань: КНИТУ, 2013. – С.180.
- [2] Курамшин А.И. Задачи районных, городских и республиканских химических олимпиад школьников Республики Татарстан (2003-2008 года): методическое пособие. – Казань: МОиН РТ, 2008. – С.168.
- [3] Гильманшина С.И., Курамшин А.И., Халикова Ф.Д. Методика решения заданий единого государственного экзамена по общей и неорганической химии: учебное пособие. – Казань: Казан. ун-т, 2016. – С.188.
- [4] Курамшин А.И. Видеоуроки и вебинары в системе профориентационно-обучающих мероприятий химического института КФУ //Современные концепции и технологии творческого саморазвития личности в субъектно-ориентированном педагогическом образовании: Сб. статей Всероссийской научно-практической конференции. – Казань, 2015. – С.97-99.
- [5] Гильманшина С.И. Профессиональное мышление учителя как научно-педагогическая основа современного развивающего естественнонаучного образования школьников //Теория и практика развивающего образования школьников: коллективная научная монография /Отв. ред. А.Ю. Нагорнова. – Ульяновск: SIMJET, 2015. – С.139–151.
- [6] Гильманшина С.И., Космодемьянская С.С. Методологические и методические основы преподавания химии в контексте ФГОС ОО: Учебное пособие. – Казань: Отечество, 2012. – С.104.
- [7] Гильманшина С.И., Халикова Ф.Д. Формы работы с одаренной молодежью в системе университетского образования //Казанский педагогический журнал. – 2015. – № 4. – Ч.2. – С.294-297.
- [8] Gilmanshina S.I., Gilmanshin I.R., Sagitova R.N. and Galeeva A.I. The Feature of Scientific Explanation in the Teaching of Chemistry in the Environment of New Information of School Students' Developmental Education //International Journal of Environmental and Science Education. – 2016. – Vol.11. – Iss. 4. – P.349-358.

- [9] Gilmanshina S.I., Khalikova F.D. Teaching Gifted Adolescents in Terms of the Transforming Natural Sciences Education //The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. – 2016. – Vol. XII. – P.50-54.
- [10] Lamanuskas V., Augienė D. Scientific research activity of students pre-service teachers of sciences at university: The aspects of understanding, situation and improvement // Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2017, 13(1). – P.223-236.
- [11] Lamanuskas, V., Augienė, D. Scientific research activity of students pre-service teachers of sciences at university: Significance, readiness, effectiveness and career aspects //Journal of Baltic Science Education. – 2016. – 15 (6). – P.746-758.
- [12] Sibgatova K.I., Gilmanshina S.I., Khalikova F.D., Gilmanshin I.R. et al. Peculiarities of Pupils and Vocational College Students' Career Guidance Modeling in the Integrated System "School – College – Enterprise" //Asian Social Science. – 2015, 11(1). – P.386-391.
- [13] Sulcius A. Correction to Reactions of Metals in Nitric Acid: Writing Equations and Calculating Electromotive Force of Redox Reaction //Journal of Chemical Education. – 2016. – № 3(12). – P.798-798.
- [14] Sulcius A. Reactions of Metals in Nitric Acid: Writing Equations and Calculating Electromotive Force of Redox Reaction //Journal of Chemical Education. – 2015. – № 92(12). – P.1971-1972.

References:

- [1] Kuramshin A.I., Gurevich P.A., Safiullina T.R., Bagautdinova D.B. Himiya v zadachah respublikanskih olimpiad (s resheniyami i poyasneniyami). – Kazan': KNITU, 2013. – 180 s.
- [2] Kuramshin A.I. Zadachi rajonnyh, gorodskih i respublikanskih himicheskikh olimpiad shkol'nikov Respubliki Tatarstan (2003-2008 goda): metodicheskoe posobie. – Kazan': MOiN RT, 2008. – С.168.
- [3] Gil'manshina S.I., Kuramshin A.I., Halikova F.D. Metodika resheniya zadaniy edinogo gosudarstvennogo ekzamina po obshchej i neorganicheskoj himii: uchebnoe posobie. – Kazan': Kazan. un-t, 2016. – 188 s.
- [4] Kuramshin A.I. Videouroki i vebinary v sisteme proforientacionno-obuchayushchih meropriyatij himicheskogo instituta KFU //Sovremennye koncepcii i tekhnologii tvorcheskogo samorazvitiya lichnosti v sub'ektno-orientirovannom pedagogicheskom obrazovanii: Sb. statej Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Kazan', 2015. – S.97-99.
- [5] Gil'manshina S.I. Professional'noe myshlenie uchitelya kak nauchno-pedagogicheskaya osnova sovremennogo razvivayushchego estestvennonauchnogo obrazovaniya shkol'nikov // Teoriya i praktika razvivayushchego obrazovaniya shkol'nikov: kollektivnaya nauchnaya monografiya / Otv. red. A.YU. Nagornova. – Ul'yans'k: SIMJET, 2015. – S.139–151.
- [6] Gil'manshina S.I., Kosmodem'yanskaya S.S. Metodologicheskie i metodicheskie osnovy prepodavaniya himii v kontekste FGOS OO: Uchebnoe posobie. – Kazan': Otechestvo, 2012. – 104 s.
- [7] Gil'manshina S.I., Halikova F.D. Formy raboty s odarennoj molodezh'yu v sisteme universitetskogo obrazovaniya //Kazanskij pedagogicheskij zhurnal. – 2015. – № 4. – CH.2. – S.294-297.
- [8] Gilmanshina S.I., Gilmanshin I.R., Sagitova R.N. and Galeeva A.I. The Feature of Scientific Explanation in the Teaching of Chemistry in the Environment of New Information of School Students' Developmental Education // International Journal of Environmental and Science Education. – 2016. – Vol.11. – Iss. 4. – R.349-358.
- [9] Gilmanshina S.I., Khalikova F.D. Teaching Gifted Adolescents in Terms of the Transforming Natural Sciences Education //The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. – 2016. – Vol. XII. – P.50-54.
- [10] Lamanuskas V., Augienė D. Scientific research activity of students pre-service teachers of sciences at university: The aspects of understanding, situation and improvement //Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2017, 13(1). – R.223-236.
- [11] Lamanuskas, V., Augienė, D. Scientific research activity of students pre-service teachers of sciences at university: Significance, readiness, effectiveness and career aspects //Journal of Baltic Science Education. – 2016. – 15 (6). – R.746-758.
- [12] Sibgatova K.I., Gilmanshina S.I., Khalikova F.D., Gilmanshin I.R. et al. Peculiarities of Pupils and Vocational College Students' Career Guidance Modeling in the Integrated System "School – College – Enterprise" //Asian Social Science. – 2015, 11(1). – R.386-391.
- [13] Sulcius A. Correction to Reactions of Metals in Nitric Acid: Writing Equations and Calculating Electromotive Force of Redox Reaction //Journal of Chemical Education. – 2016. – № 3(12). – R.798-798.
- [14] Sulcius A. Reactions of Metals in Nitric Acid: Writing Equations and Calculating Electromotive Force of Redox Reaction //Journal of Chemical Education. – 2015. – № 92(12). – R.1971-1972.

Дарынды жеткіншектермен жұмыс үдерісінде мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесін ғылыми-педагогикалық қамтамасыз ету

С.И. Гильманишина¹, Ю.Н. Штретер², Р.Н. Наурызбаева³

^{1,2}Приволжский МЦПКППРО ИПиО Казанского ФУ (Татарстан, Казань),

³«Өрлеу» ҒПО АӨ филиалы (Қызылорда, Қазақстан)

Аңдатпа

Олимпиадалық тапсырмалар мен оқу пәндерінің арасындағы мазмұн алшақтығының артуы осы тақырыпты таңдауға негіз болды. Жоғары деңгейдегі ұйымдастырылған олимпиадаға қатысушылардың жетекшілеріне, ұстаздарға ғылыми-әдістемелік көмектің маңызы зор. Мақалада Қазан федеральді университеттің А.М. Бутлеров атындағы Химиялық институтында жүзеге асқан мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру жүйесі қарастырылады. Зерттеу

мақсаты – химия мұғалімдерінің тәжірибесін үлгіге ала отырып, мұғалімдердің біліктілігін арттыру үдерісінде дарынды жеткіншектермен жұмыс және оның инновациялық компонентін анықтау барысында ғылыми-педагогикалық қамтамасыз ету жолдарымен танысу. Жұмыс барысында ғылыми-педагогикалық негіздеу тәжірибеде бес автономды модульдерді интеграциялау арқылы жүзеге асқаны анықталды. Жұмыстың инновациялық құрамы бірінші модульде неғұрлым толық қамтылатыны айқындалды. Дарынды жеткіншектермен жұмысқа лайықталған лицей базаларында ең озық үлгідегі химия шеберханаларында жүргізіледі және жаңа химиялық құралдар, ең соңғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен, тәжірибе алаңдарымен қамтамасыз етілген. Тыңдаушылар жұмыс барысында ерекше белсенділік танытады және шығармашыл жобалар дайындайды. Мақала материалдарының студенттерге – келешек мұғалімдерге және университет оқытушыларына, мұғалімдерге және білім саласындағы біліктілік арттыру курс тыңдаушыларына құндылығы мол.

Түйін сөздер: ғылыми жаратылыстану білім беру, химия мұғалімдерінің білімін жетілдіру, химиялық олимпиадарға дайындық, дарынды оқушылар.

Innovations in the system of advanced training for teachers to work with gifted teenagers

S.I. Gilmanshina¹, Y.N. Shtreter², R.N. Nauryzbayeva³

^{1,2}Privolzhskiy MCPKPPRO IPO of Kazan FU (Tatarstan, Kazan),

³Branch of JSC «Orleu» IPD (Kyzylorda, Kazakhstan)

Abstract

The relevance of the chosen topic is due to the increasing gap between the content of school subjects and Olympiad tasks. Especially needed scientific-methodological assistance for teachers who are mentors of gifted learners – the participants in high-level olympiads. This article considers the system of advanced training for teachers for work with gifted teenagers, implemented at the Alexander Butlerov Institute of Chemistry of the Kazan Federal University. The purpose of the study was to explore scientific-pedagogical support for the advanced training for teachers and of its innovative component (for example, teachers of chemistry). It was revealed that scientific-pedagogical support integrates the five modules. The innovative component due to the use of new chemical equipment, modern information technologies, internships in the center of practical skills of chemistry teachers and at lyceum for gifted teenagers. The innovative component is characterized by high interactivity. The materials of the article are of practical value to teachers and university lecturers.

Keywords: natural science education, advanced training for chemistry teachers, preparations for the chemistry olympiad, gifted schoolchildren.

Поступила в редакцию 04.02.2019

МРНТИ 16.31.51

Б.С. БАЛҒАЗИНА

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

(Алматы, Казахстан)

УЧИМ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ГЛАГОЛАМ ДВИЖЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается проблема обучения иностранных учащихся чтению, на примере текста с глаголами движения. В данной работе автор делится опытом обучения иностранных граждан чтению на русском языке. В процессе работы над текстом методисты выделяют три этапа: предтекстовый (стадия вызова), притекстовый (стадия осмысления) и послетекстовый (стадия рефлексии). Автор на примере текста «Воскресный день» показывает, как методически верно и выгодно для обучающихся построить работу по тексту, насыщенному глаголами движения. Материал представляет собой своеобразную модель, матрицу, на основе которой можно обучать чтению иностранных учеников, что удобно для молодых преподавателей. Автором статьи расписан алгоритм действий при обучении иностранцев чтению на русском языке. Материал рекомендуется для иностранных студентов среднего этапа обучения (уровень А2).

Ключевые слова: методика преподавания русского языка; русский язык как иностранный; глаголы движения; обучение чтению; система упражнений (предтекстовые / притекстовые / послетекстовые).

Введение. Методика обучения иностранцев чтению на русском языке изучена достаточно серьезно в трудах Т.М. Балыхиной [1], Я.Л. Березовской, О.И. [2], И.А. Борисенко, Ж.П. Сомовой [3], Ж.И. Жумахмет, З.Б. Ешимбетовой [5], В.А. Казабеевой [6], Р.Т. Касымовой [7], Е.Ю. Коноваловой [8], Л.К. Мамытбековой [10-11], Н.М. Минаевой [12] и др. [13, 15, 17, 18]. Однако такие факторы, как глобализация мира, расширение экономических, политических, культурных и других связей, ведут методистов РКИ к поиску новых способов и технологий обучения, иностранных обучающихся чтению.

Задача любого занятия по чтению для иностранных учащихся – обогатить их словарный запас и ввести новые грамматические формы, читая и обсуждая тексты.

Основная часть. Разные виды чтения предполагают разные системы упражнений. Методисты выделяют *3 вида заданий в процессе работы над текстом*: предтекстовые (стадия вызова), притекстовые (стадия осмысления) и послетекстовые (стадия рефлексии) [14].

Предтекстовые задания и упражнения. Перед чтением текста преподавателю надо поставить перед студентами определенную цель, чтобы создать у них устойчивый мотив чтения, заинтересовать их. Методисты называют такую цель коммуникативной задачей.

Например:

Ребята, а вы знаете, что в мире есть чудесное лекарство? Прочитав текст, мы узнаем, какое это лекарство.

Или:

Посмотрите на карту. Это реки Ангара и Енисей. Они соединяются. А вы знаете, почему? Из этого текста вы узнаете, почему Ангара и Енисей соединяются.

Или:

Вы знаете, что аист – это птица белого цвета. Но в этом тексте аист жёлтого цвета. Как вы думаете – почему? Прочитайте текст и скажите, почему здесь аист жёлтый.

Приведем примеры предтекстовых упражнений.

– Посмотрите на заголовок. Как вы думаете, о чем этот текст?

– Прочитайте текст и скажите, ...

– Какие слова типичны для этой темы?

На этом же этапе проводится словарная работа: объясняется значение новых слов и грамматических форм.

Притекстовые упражнения. Притекстовая работа начинается с осмысления названия текста. Например:

Текст «*Счастливая скамейка*». Как вы думаете, скамейка может быть счастливой? Почему текст так называется?

Или:

Текст «*Почему она рассердилась?*». Как вы думаете, о чем этот текст? Кто рассердился? Мужчина или женщина? Почему она рассердилась?

Приведем примеры притекстовых упражнений:

1) Заполните таблицу.

2) Есть или нет информация о ...

3) Найдите ответы на вопросы.

4) Правда / неправда?

5) Есть ли в тексте новая для вас информация?

Послетекстовые задания. Послетекстовый этап используют для контроля понимания прочитанного. Работа по структуре, форме и содержанию текста. На этом этапе продолжается разговор, начатый в начале урока. Преподаватель проверяет понимание содержания текста, развития основной идеи текста. Можно обсудить со студентами проблемы, затронутые в тексте, предложить им высказать свое мнение.

Стадия рефлексии – это закрепление нового материала. Учащиеся размышляют над полученной информацией, связывают прежние представления с только что полученными знаниями, т. е. закрепляют их в своей памяти и в своем сознании. На этой стадии важно то, что обучаемые выражают новые идеи и информацию своими словами. Это обеспечивает долгосрочность результатов обучения: ведь мы помним лучше всего то, что осознали сами, выразили это собственными словами.

Задания составляются так, что студенты получают возможность не только обсуждать текст, но и, используя усвоенный лексико-грамматический материал, беседовать на темы, для которых содержание текста служит «отправной точкой». На этом этапе выполняются грамматические и орфоэпические упражнения.

Примеры послетекстовых упражнений:

- 1) Найдите слова с корнем...
- 2) Найдите глаголы движения.
- 3) Найдите антонимы (синонимы).
- 4) Задайте вопросы к тексту.

Выбор текста для чтения. Желательно брать тексты, различные по темам и жанрам, что позволяет студентам познакомиться со стилистическими возможностями языка, главным образом – с особенностями русской разговорной речи. Важно ориентироваться не только на содержание, но и на особенности грамматики [4].

В статье представлен фрагмент урока чтения текста на русском языке и методический комментарий к нему. Автор на примере текста «Воскресный день» показывает, как

методически верно и выгодно для обучающихся построить работу по тексту, насыщенному глаголами движения. Этот материал рекомендуется для иностранных студентов среднего этапа обучения (уровень А2).

Тема занятия: «Глаголы движения совершенного вида (СВ). Задачи занятия:

- 1) увеличение словарного запаса студентов;
- 2) развитие навыков аналитического чтения;
- 3) формирование коммуникативно-речевых умений: использовать глаголы движения в нужных ситуациях общения.

До чтения текста нужно активизировать знакомый учащимся лексический и грамматический материал о глаголах движения СВ. Для этого предлагается заполнить таблицу (см. Таблица 1). То есть им нужно:

- а) *вписать в таблицу вопросы и предлоги, с которыми употребляются эти глаголы движения;*
- б) *определить их падеж;*
- в) *нарисовать схемы к этим глаголам движения.*

Таблица 1

Глаголы движения совершенного вида (СВ)

Пешком	На транспорте	Вопросы	Падеж	Предлоги	Схема
пойти	поехать				
выйти	выехать				
войти	въехать				
зайти	заехать				
прийти	приехать				
уйти	ухехать				
отойти	отъехать				
подойти	подъехать				
обойти	объехать				
дойти	доехать				
перейти	переехать				
пройти	порехать				

На этом же этапе проводится словарная работа. Записываются на доске новые слова и выражения, антонимы или синонимы к ним:

- воскресный день = воскресенье*
выходной день # рабочий день
чудесный = прекрасный
навещать – навестить кого? (О4)

довольно далеко = не очень близко
провести + время, день, каникулы, вечер, лето (О4)

Следующий этап – самостоятельное изучающее чтение на уроке под контролем преподавателя.

Студент должен прочитать весь текст и по-

нять в нем не только основное содержание, но и все детали. Здесь еще надо сказать студентам, за какое время они должны прочитать текст. Обычно преподаватель не вмешивается в процесс чтения (студенты читают про себя), лишь иногда, если возникают проблемы, он отвечает на вопросы студентов.

Перед чтением текста преподаватель должен поставить перед студентами определенную цель, чтобы создать у них устойчивый мотив чтения, заинтересовать их. Методисты называют такую цель *коммуникативной задачей* [16]. Например, «Внимательно прочитайте этот текст и скажите, сколько времени этот человек был дома у друга». Иностранные студенты, читая текст на русском языке, выполняют сложную умственную работу, и подобные коммуникативные задачи помогают им «высветить» нужную информацию, организуют ход мыслей студентов при чтении.

Воскресный день

В прошлом году я отдыхал в деревне. В соседней деревне жил мой друг. Однажды в воскресенье я решил навестить его.

Я встал очень рано, позавтракал и пошел. Когда я вышел из дома, было еще прохладно. Погода была чудесная.

Я отошел от дома уже довольно далеко и вдруг вспомнил, что забыл взять книгу, которую просил мой друг. Я вернулся и взял ее.

Когда я снова вышел из дома, солнце было уже высоко. Я шел очень быстро, потому что мне надо было пройти 8 километров.

Когда я шел мимо магазина, я подумал, что надо купить конфеты для маленькой сестры друга. Я зашел в магазин и купил коробку конфет.

Когда я вышел из магазина, я посмотрел на часы и решил пойти еще быстрее, потому что потерял много времени.

У реки я пошел направо к мосту, перешел через реку по мосту. Потом прошел небольшой лес и увидел озеро. Я обошел это озеро и почувствовал, что устал. Тогда я пошел медленнее.

И вот наконец я дошел до деревни, где жил мой друг. Через 15 минут я подошел к его дому. Я шел 2 часа.

Я постучал, друг открыл мне дверь, и я вошел в дом.

– Как хорошо, что ты пришел! – сказал он. Мы хорошо провели день. Я ушел от него в 6 часов вечера.

Стадия осмысления. При чтении текста учащиеся обычно перечитывают какой-либо фрагмент, если он им непонятен. Воспринимая сообщение, они задают вопросы сразу или записывают их, чтобы прояснить это после знакомства с информацией. Для того чтобы понять смысл, учащимся необходимо постоянно активно контролировать восприятие новой информации.

Стадия рефлексии. На этом этапе продолжается разговор, начатый на стадии вызова. Студенты отвечают на вопрос: «Сколько времени пробыл герой текста у друга дома?». Таким образом преподаватель проверяет понимание содержания текста.

Далее учащимся предлагаются послетекстовые задания.

Например:

1. Нарисуйте схему маршрута героя текста. Перескажите текст по этой схеме.

2. Прочитайте предложения и скажите, «правда» это или «нет».

– Он поехал в соседнюю деревню на велосипеде.

– В соседней деревне жил его друг.

– Это была суббота.

– Он забыл дома конфеты.

– Вспомнив, что забыл книгу, он не вернулся домой.

– По дороге он зашел в магазин за водой.

– Ему надо было пройти 7 километров.

– По дороге он купил в магазине килограмм конфет.

– Он потерял много времени, потому что заходил в магазин.

– Он ушел от друга вечером.

3. Закончите предложения.

– Я пошел в соседнюю деревню, чтобы _____.

– Я вернулся домой, потому что _____.

– Я шел очень быстро, потому что _____.

— Я зашел в магазин, чтобы _____.

— Я решил пойти еще быстрее, потому что _____.

— Около озера я пошел медленнее, потому что _____.

4. Продолжите предложения.

— Я вышел из дома рано, поэтому _____.

— Я забыл взять книгу, которую просил мой друг, поэтому _____.

— Мне надо было пройти 8 километров, поэтому _____.

— Я решил купить конфеты для маленькой сестры друга, поэтому _____.

— Я потерял много времени, поэтому _____.

— Я почувствовал, что устал, поэтому _____.

5. Представьте, что вы едете к другу на велосипеде. Измените в тексте глаголы движения и перескажите текст.

Вы заметили, что некоторая информация в заданиях повторяется. Это сделано намеренно: повторяя одно и то же, но в разных формах, студенты легко запоминают не только ее содержание, но и грамматическую форму.

Следующие два задания представляют собой выход в речь, то есть то, для чего собственно изучаются глаголы движения: построить на основе прочитанного вторичный текст (устный пересказ, письменная работа – изложение, сочинение, эссе, план и др.).

Вначале дается текст готовый. На основе этого текста студенты создают свой текст.

1. Вставьте вместо точек глаголы движения.

Сегодня утром я рано встал, позавтракал и _____ из дома. Университет находится недалеко от моего дома, поэтому я _____ пешком. По дороге я _____ в магазин, чтобы купить воду. Когда я _____ от магазина, я встретил своего друга, и дальше мы _____ вместе. Мы _____ две улицы, _____ мимо кинотеатра «Алатау».

Через 10 минут мы _____ к университету. Мы _____ в здание и поднялись на третий этаж. Когда мы _____ в аудиторию, преподаватель сказал: «Хорошо, что вы _____ вовремя: сейчас мы будем писать сочинение». Мы сели на свои места.

2. Напишите текст «Мой маршрут сегодня», используя глаголы движения СВ «пешком» и «на транспорте».

Текст и упражнения к нему демонстрируют действие методических условий обучения иностранцев чтению. Можно предложить иностранным учащимся другие задания и упражнения. Это зависит от их уровня владения языком и от целей изучения языка. Главное, чтобы эти задания были направлены на пополнение активного словаря учащихся и активизацию уже знакомых слов и имели выход в речь.

Из практики известно: кто больше и лучше читает, тот лучше говорит и пишет.

Заключение. Методика обучения иностранцев чтению на русском языке изучена достаточно серьезно, однако такие факторы, как глобализация мира, расширение экономических, политических, культурных и других связей, ведут методистов РКИ к поиску новых способов и технологий обучения, иностранных обучающихся чтению, выбор которых зависит от уровня владения учащимися языком, их готовности воспринимать учебные тексты.

Обучение иностранцев чтению будет эффективным при выполнении определенных условий при подборе учебных текстов:

а) текст должен быть нетрудным, информативным, интересным для учащихся;

б) текст должен иметь культурную ценность для учащихся: содержать общекультурные слова или термины, которые помогут им быстрее адаптироваться в новой культурной среде;

в) включать те языковые средства (грамматический компонент), которые необходимо освоить на данном этапе обучения.

При выполнении этих условий увеличивается лексический запас учащихся, легко идет процесс освоения новых грамматических форм, снимается культурный барьер при погружении в национально специфические реалии.

Предложенный в статье текст и упражнения к нему демонстрируют действие указанных методических условий обучения чтению.

Список использованных источников:

- [1] Балыхина Т.М. Обучение чтению на русском языке как неродном: Методика преподавания русского языка как неродного. – М.: РУДН, 2007. – С.136-145.
- [2] Березовская Я.Л., Шарафутдинова О.И. Русский язык как иностранный. Чтение: Учебное пособие. – Челябинск: ЮУрГУ, 2015. – 135 с.
- [3] Борисенко И.А., Сомова Ж.П. Обучение чтению текста на иностранном языке //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – № 4-1. – С. 50-52.
- [4] Дзюба Е.В., Еремина С.А. Урок чтения на русском языке в иностранной аудитории: методический и методологический аспекты // Филологический класс. – 2018. – 2 (52). – С.109-117.
- [5] Жумахмет Ж.И., Ешимбетова З.Б. Возможности формирования грамматической компетентности студентов в процессе преподавания иностранного языка // Педагогика и психология. – 2017. – № 2(31). – С.138-145.
- [6] Казабеева В.А. Специфика уроков русского языка как иностранного //Казахстан в международном образовательном пространстве: Материалы X научной конференции молодых ученых, 6 апреля. – Алматы: КазНПУ им.Абая, 2018. – С.214-216.
- [7] Касымова Р.Т. Формирование мотивации обучения русскому языку //Педагогика и психология. – 2016. – № 2(27). – С.86-90.
- [8] Коновалова Е.Ю. Современные подходы по формированию умений чтения, фиксации и воспроизведения учебной информации // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. – 2010. – № 3. – С.67-71.
- [9] Лаврова О.В. Учимся читать по-русски. – СПб.: Лема, 2015. – С.101.
- [10] Мамытбекова Л.К. Обучение иностранных студентов русскому речевому этикету //Педагогика и психология. – 2017. – № 4(33). – С.86-90.
- [11] Джан Чи, Мамытбекова Л.К. Основные проблемы изучения русских глаголов движения в китайской аудитории //Казахстан в международном образовательном пространстве: Материалы IX Международной научной конференции молодых ученых, 7 апреля. – Алматы: КазНПУ им.Абая, 2017. – С.92-95.
- [12] Минаева Н.М. Нестандартные методические приемы формирования читательского интереса //Современные педагогические технологии в образовании: традиции и новации: Материалы круглого стола, посвященного 60-летию проф. Бегалиевой С.Б. – 2018. – С.29-32.
- [13] Нурахунова Г.М. Художественный текст – как средство совершенствования коммуникативной компетенции студентов-иностранцев //Современные проблемы науки и образования: традиции и новации. Сборник научных статей. – Алматы, 2017. – С.56-62.
- [14] Стил Дж.Л., Мередит К.С., Темпл Ч., Уолтер С. Чтение и письмо для выработки критического мышления. Междисциплинарная программа – М., 1997.
- [15] Сулейменова К.К. Проблемы формирования интереса к чтению у школьников //Педагогика и психология. – 2016. – № 4(29). – С.160-165.
- [16] Чеснокова М.П. Методика обучения чтению //Методика преподавания РКИ. – М.: МАДИ, 2015. – С.105-117.
- [17] Чэнь Сыци, Будажапова Б.Б. Особенности обучения китайских студентов чтению на русском языке / Чэнь Сыци, Будажапова Б.Б. //Неофилология. – 2017. – 4. – № 14. – С.54-59. – DOI: 10.20310/2587-6953-2018-4-14-54-59.
- [18] Шайбакова Д.Д. Взаимодействие языков в системе образования // Педагогика и психология. – 2017. – № 3(32). – С.119-125.

References:

- [1] Balyhina T.M. Obuchenie chteniyu na russkom yazyke kak nerodnom: Metodika prepodavaniya russkogo yazyka kak nerodnogo. – M.: RUDN, 2007. – S.136-145.
- [2] Berezovskaya Ya.L., Sharafutdinova O.I. Russkij yazyk kak inostrannyj. Chtenie: Uchebnoe posobie. – Chelyabinsk: YUUrGU, 2015. – 135 s.
- [3] Borisenko I.A., Somova Zh.P. Obuchenie chteniyu teksta na inostrannom yazyke //Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij. – 2017. – № 4-1. – S. 50-52.
- [4] Dzyuba E.V., Eremina S.A. Urok chteniya na russkom yazyke v inostrannoj auditorii: metodicheskij i metodologicheskij aspekty // Filologicheskij klass. – 2018. – 2 (52). – S.109-117.
- [5] Zhumahmet Zh.I., Eshimbetova Z.B. Vozmozhnosti formirovaniya grammaticheskoj kompetentnosti studentov v processe prepodavaniya inostrannogo yazyka // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 2(31). – S.138-145.
- [6] Kazabeeva V.A. Specifika urokov russkogo yazyka kak inostrannogo//Kazahstan v mezhdunarodnom obrazovatel'nom prostranstve: Materialy X nauchnoj konferencii molodyh uchenyh, 6 aprelya. – Almaty: KazNPU im.Abaya, 2018. – S.214-216.
- [7] Kasymova R.T. Formirovanie motivacii obucheniya russkomu yazyku //Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 2(27). – S.86-90.
- [8] Konovalova E.YU. Sovremennye podhody po formirovaniyu umenij chteniya, fiksacii i vosproizvedeniya uchebnoj informacii // Vektor nauki Tol'yattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Pedagogika, psihologiya. – 2010. – № 3. – S.67-71.
- [9] Lavrova O.V. Uchimysya chitat' po-russki. – SPb.: Lema, 2015. – 101 s.

- [10] Mamytbekova L.K. Obuchenie inostrannykh studentov russkomu rechevomu etiketu //Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 4(33). – S.86-90.
- [11] Dzhan Chi, Mamytbekova L.K. Osnovnye problemy izucheniya russkikh glagolov dvizheniya v kitajskoj auditorii // Kazahstan v mezhdunarodnom obrazovatel'nom prostranstve: Materialy IX Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii molodyh uchenyh, 7 aprelya. – Almaty: KazNPU im.Abaya, 2017. – S.92-95.
- [12] Minaeva N.M. Nestandartnye metodicheskie priemy formirovaniya chitatel'skogo interesa //Sovremennye pedagogicheskie tekhnologii v obrazovanii: tradicii i novacii: Materialy kruglogo stola, posvyashchennogo 60-letiyu prof. Begalievoy S.B. – 2018. – S.29-32.
- [13] Nurahunova G.M. Hudozhestvennyj tekst – kak sredstvo sovershenstvovaniya kommunikativnoj kompetencii studentov-inostrancev //Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya: tradicii i novacii. Sbornik nauchnyh statej. – Almaty, 2017. – S.56-62.
- [14] Stil Dzh.L., Meredit K.S., Templ CH., Uolter S. Chtenie i pis'mo dlya vyrabotki kriticheskogo myshleniya. Mezhdisciplinarnaya programma – M., 1997.
- [15] Sulejmenova K.K. Problemy formirovaniya interesa k chteniyu u shkol'nikov //Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 4(29). – S.160-165.
- [16] Chesnokova M.P. Metodika obucheniychteniyu // Metodika prepodavaniya RKI. – M.: MADI, 2015. – S.105-117.
- [17] Chen' Syci, Budazhapova B.B. Osobennosti obucheniya kitajskih studentov chteniyu na russkom yazyke / Chen' Syci, Budazhapova B.B. // Neofilologiya. – 2017. – 4. – № 14. – S.54-59. – DOI: 10.20310/2587-6953-2018-4-14-54-59.
- [18] Shajbakova D.D. Vzaimodejstvie yazykov v sisteme obrazovaniya // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 3(32). – S.119-125.

Шетел студенттерін қозғалыс етістігіне үйретеміз

Б.С. Балгазина

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада шетел оқушыларын оқуға, атап айтқанда, қозғалыс етістіктеріне оқыту мәселесі қарастырылады. Бұл жұмыста автор шетел азаматтарын орыс тілінде оқуға оқыту тәжірибесімен бөліседі. Мәтінмен жұмыс істеу барысында әдіскерлер үш кезеңнен тұрады: мәтін алдындағы (шақыру сатысы), мәтіндік (ұғыну сатысы) және мәтіннен кейінгі (рефлексия сатысы). Автор «Жексенбілік күн» мәтінінің мысалында білім алушылар үшін қозғалыс етістігімен қаныққан мәтін бойынша жұмысты құру әдістемелік тұрғыдан дұрыс және тиімді екендігін көрсетеді. Бұл шетелдік оқушыларды оқуға үйрету бойынша жұмыс жүргізуге болатын өзіндік үлгі, матрица. Бұл жас оқытушылар үшін ыңғайлы, өйткені мақаланың авторы шетел азаматтарының мәтінді оқу кезіндегі іс-әрекет алгоритмі жазылған. Материал орта кезеңдегі шетелдік студенттерге ұсынылады (А2 деңгейі).

Түйін сөздер: орыс тілін оқыту әдістемесі; орыс тілі шет тілі ретінде; қозғалыс етістіктері; мәтінді оқуға оқыту; жаттығулар жүйесі (мәтін алдындағы /мәтіндік /мәтіннен кейінгі).

We teach foreign students the verbs of motion

S.Balgazina

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the problem of teaching foreign students to read, namely the verbs of motion. In this paper, the author shares the experience of teaching foreign citizens to read in Russian. In the process of working on the text. Methodists distinguish three stages: pre-text (call stage), text (comprehension stage) and post-text (reflection stage). The author on the example of the text "Sunday" shows how methodically true and beneficial for students to build a work on the text, saturated with verbs of motion. This is a kind of model, matrix, on the basis of which it is possible to carry out work on teaching foreign students to read. This is convenient for young teachers, as the author of the article made the algorithm of actions for foreigners to use while reading the text. The material is recommended for foreign students of the pre-intermediate stage of education (level A2).

Keywords: methods of teaching Russian; Russian as a foreign language; verbs of motion; teaching reading; types of reading (learning reading /searching reading) /training system (before reading article /after reading article).

Поступила в редакцию 12.03.2019

МРНТИ 14.35.09

М.Б. ДЖАНАЕВ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

КОМПОЗИЦИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ПОЛИКӨРКЕМДІК ФАКТОРЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада көркем-педагогикалық әдістер негізінде композицияны оқытуда оқушыларды дамытудың поликөркемдік факторлары қарастырылады. Оқушылардың көркем мәдениетін қалыптастыруда композиция тәсілдері мен техникаларын қолдану мүмкіндіктері зерттеледі. Композициялық қызметтің шығармашыл табиғаты мен көркем-педагогикалық өнер, оқыту үрдісінде оқушылардың көркем мәдениеті мен көркем-танымдық қабілеттерін дамытудың тұтас актісіретінде қарастырылады. Мақалада көркем білімнің теориясы мен практикасының, өнер педагогикасының және педагогикалық өнертанудың негізінде, композицияны оқытудағы композицияның поликөркемдік факторларының мәні мен оны негіздеудің ғылыми принциптері зерттеледі. Поликөркемдік-композициялық шығармашылықтың мәні ретінде қарастырылады. Зерттеудің міндеті болып-өзінде өнер түрлерінің элементтерін, көркем-шығармашылық қызметтің теориясы мен практикасын түйіндестіретін поликөркемдік құбылыс түріндегі композициялық шығармашылық табылады. Композиция поликөркемдік құбылыс түрінде, көркем-шығармашылық үрдістің тұтас жүйесі ретінде түсініледі. Композициядағы поликөркемдік көркем қабілеттерді, композициялық мәдениетті, және шығармашылық тәжірибені өнер түрлерінің әртүрімен және көркем қызмет түрлерінің құралдары мен технологияларының өзара байланыстары мен интеграцияларының құрал-тәсілдері арқылы қалыптастыруды көздейді. Поликөркемдік композициялық білім интеграциялық үрдісті қамтиды, яғни композициялық қызметтегі шығармашылық үрдіске кешенді келуді қалайды. Композицияны поликөркемдік оқыту көркем ойды, шығармашылық қиялды ынталандыратын интеграциялық және интербелсенді жұмыс әдістерін жасаумен және практикаға енгізумен ажырамастай байланысты.

Түйін сөздер: композиция, композициялық мәдениет, көркем қызмет, көркем білім, шығармашылық үрдіс, интеграция, поликөркемдік факторлар, көркем-педагогикалық өнер, өнер түрлері, өнер педагогикасы.

Кіріспе. Композицияны оқытудың поликөркемдік факторларын педагогикалық өнертанумен сабақтастықта қарастыру мәселенің мәнін толық ашуға мүмкіндік береді. Педагогикалық өнертану көркем-эстетикалық таным арқылы білім-тәрбие, мәдениет, өнер түрлерінің интеграцияланған көркем білім беру гуманитарлық білім түрі екендігі ғалымдар (Л.Г. Савенкова [1, 2], Л.Р. Золотарева [3]) еңбектерінде көрініс тапқан. Педагогикалық өнертану пәні кең мағынасында көркемдік мәдениетті, өнер мен оның түрлерін, көркем туынды мазмұны мен мәнін, оның қоғамдық санадағы ролін әлеуметтік өмірмен және басқада мәдениет құбылыстарымен байланысын анықтай отырып педагогикалық тәрбие мен білім беру мақсатын қарастырады. Ал, өнертану өнер мен көркемдік мәдениетті, өнер түрлері мен оның қоршаған орта шындығына қатынасын, даму заңдылықтарын, қоғамдық санадағы, әлеуметтік өмірдегі ролін, мәдени құбылыстарды, көр-

кем туындының мазмұны мен формасының мәселелерін толық қамтитын болғандықтан өнердегі композиция мәселелерін шет қалдырмайтындығы түсінікті. «Тенденция эмпирически правильного познания реальной действительности в социальной практике не могла ограничиться областью естествознания и “точных наук” – она ощущалась и выражалась и в области искусства» [4, 192 б.]. Өнер түрлері өзінің арнайы композициялық мамандық қасиеттері мен қатар өзіндік өнертанымдық және көркем тәрбиелік қасиеттерімен де ерекшеленеді. Практикалық көркем қызметтегі композицияның комплексті интеграциялық мәселелері ғалымдар (М.В. Алпатов [5], Р.Арнхейм [6], Н.Н. Волков [7], Л.С. Выготский [8], С.М. Даниэль [9], Е.А. Кибрик [10], Л.Ф. Жегин [11], В.А. Ганзен [12]) еңбектерінде әр қырынан талданып көрсетілген.

Негізгі бөлім. Білім мен тәрбиенің поликөркемдік негіздері РБА-ның көркем білім

институтының «Өнерлер интеграциясы және әлемдік көркемдік мәдениет» лабораториясында жан-жақты зерттелуде. Лаборатория ғалымдары өнерлер интеграциясы және поликөркемдік дамытудың педагогикалық концепциясын жасап ұсынған. Осы концепция тұжырымдарын негізге ала отырып, біз өнер түрлері және көркем қызмет түрлері негізінде поликөркемдік дамытудың композициялық факторларын қарастырамыз. Аталған лабораторияда бейнелеу өнерінің кіріктірілген сабақтарында оқушыларды поликөркемдік дамытудың әдіснамалық негіздері, балалар мен жас өспірімдерді бейнелеу өнері саласында поликөркемдік дамытудың жас ерекшелік критерилері жасалған. Оқу-әдістемелік комплекстер құрастырылған [13]. Лабораторияның осы тұрғыдағы зерттеулерінің нәтижелерін қолдана отырып композицияны оқытудағы поликөркемдік дамыту мен оқытудың, кіріктірілген түрлерін қолданудың педагогикалық технологияларын игеру моделін жасау мүмкіндіктерін қарастыру қажеттігі туындайды. Композицияның кіріктірілген сабағының педагогикалық компонентерін, өнер түрлері мен көркем қызмет түрлерінің өзара әрекеттестік қатынас моделін қарастыру, комплекстік сабақтар жүргізу технологиясы мен көркем қызмет түрлерінің өзара әрекет деңгейлері мен қасиеттерін анықтау, осы негізде көркем өнер пәндері бойынша кіріктірілген бағдарламалар жасау жолдарын қарастыру қазіргі заманғы интерактивті білім беру талабы деп санаймыз. Б.П. Юсовтың зерттеулерінде «поликөркемдік» білім, өнер түрлері мен көркем қызмет түрлерінің жүйелі өзара қатынасы мен кірігуіндегі өнертанымдық көркем білім ретінде қарастырылады [14]. «В педагогике полихудожественное воспитание неразрывно связано с разработкой и внедрением в практику интегрированных и интерактивных развивающих форм работы с детьми, позволяющих развивать художественное мышление, творческое воображение, исследовательские способности, коммуникативные формы общения. Объединенные вместе художественные представления, художественные предпочтения и художественное воображение формируют у

ребенка индивидуальное художественно-творческое мышление» [15, 46 б.]. Композициядағы поликөркемдік бейнелеу өнері түрлері мен көркем қызмет түрлерініңарнайы мамандық мазмұндағы (көркем әдіс-тәсілдерінің, техникалары менқұралдарының, көркем формаларының, өнер түрлері мен жанрларының, олардың өзара байланыстары мен қатынастарының, өнердің көркемдік стильдерінің, бағыт бағдарларының, мектептерінің) бейнелі-пластикалықшығармашылық тәсілдерін, белгілі бір жүйеде интеграциялы қолдану мүмкіндіктерін көрсетеді. Композициялық поликөркемдік-өнер түрлерінің шығармашылық заңдылықтары мен өнер дамуының өрісін,оның қоғаммен қатынасын және жеке тұлғағарухани танымдық ықпалы мен әсерін, көркем тәсілдер мен құралдар арқылы қарастырады. Осы тұрғыда өнер түрлері мен көркем қызмет түрлерінің өзара байланысы мен кірігу тенденцияларына жүгіне отырып композициядағы поликөркемдік тенденцияларын негіздеуге болады. Сондықтан композициядағы поликөркемдік қатынастардың қасиеттері мен принциптерін анықтау маңызды талап. Композиция теориясының өнертаным мен педагогикалық білім тәрбиедегі алар орны ерекше. Сол себепті, өнер теориясындағы композиция мәселелері, педагогикалық өнертануда көркем мәдениет пен жаңа педагогикалық парадигмалар біртұтас байланыста қарастырылуы тиіс.

Өнер теориясы, тарихы,өнер білімі мен өнертану ғылымдары өзінің объективті тұжырымдарымен көркем шығармашылық, оның әлеуметтік философиялық, эстетикалық, рухани танымдық мәселелеріне бойлай отырып, рухани эстетикалық талғам қалыптастыру мүмкіндіктері мен педагогикалық білім-тәрбие ғылыми заңдылықтарын толық қамтитындығы анық. Бұл өзіндік педагогикалық өнертанымдық заңдылық. Көркем-педагогикалық теория мен практика, өнербілім,өнертану,өнер тарихы мен теориясы кіріктірілген пәнаралық саласыкөркем шығармашылықты, көркем туындыны, шығармашыл тұлға интелектің қамтитындықтан және бұлардың негізгі пәні көркем танымдық шығармашылық болғандықтан барлығы педагогикалық өнер-

тану мәселелерінде өнер түрлеріндегі композицияның поликөркемдік факторларына жүгінеді. Өнерді танып түсіну мәселелерінде педагогикалық теория мен практиканың диалектикалық заңдылықтарын қолдануға мәжбүр болады. Педагогикалық технологиялар мен әдіс-тәсілдер арқылы көрерменді өнерге, оны түсінуге баулып көркем таным мен көркем шығармашылық қабілетті дамытады. «Все же интеграция педагогического и художественно-творческого в системе эстетического воспитания как одна из форм развития творческой личности интеллекта дает необычно новые подходы в обучении. Роднит эти виды деятельности в развитии человека прежде всего присущие им свойства образовательного и творческого процессов деятельности. Дидактические формы интеграции образовательной и творческой деятельности – это сопоставление свойств сознания смыслового и эмоционального в творческом процессе, характер и динамика творческих процессов» [16, 17 б.]. Композиция шығармашылық процесте орындалатындықтан білім мен шығармашылық қызмет байланысында өнер түрлері мен көркем қызмет түрлерінің поликөркемдік интеграциясы орын алады. Өнер туындысын, оның орындалу процесін, суретші шығармашылық қызметін педагогикалық өнертанымдық тұрғыда талдау, бағалау, қорытындылау арқылы біз адамның рухани танымын, көркемдік талғам-түсінігін, шығармашылық қабілетін қалыптастырамыз. Педагогикалық өнертану арқылы көркем білім беру – эстетикалық дүниетаным, білім, мәдениет және өнер түрлері интеграциясы негізінде интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерді қалыптастыратын мәдени тұлға дамытудың көзі болып табылады.

Өнер түрлері адамға жалқы білім, түсінік қана беріп қоймайды, ол оған көркемдік образдар арқылы эстетикалық сезім, көңіл-күй беріп, рухани таным қалыптастырады. Сондықтан да өнер – көркем-эстетикалық тәрбие мен білімнің бастау көзі, әмбебап құралы. Өнердің осы композициялық функциясы мәдени, көркем-танымдық қызмет, іс-әрекетпен ұштасқанда, ол көрнекі педагогикалық өнерта-

нымдық мазмұнға ие болады. Өнер, өнер шығармашылығы көркем мәдениеттің бастау көзі болғандықтан, ол әрқашанда адам сезімі мен санасының, тәртібі мен тәрбиесінің тікелей көркем мазмұндық моделі ретінде қызмет ете алады. *Ал өнердегі шығармашылық әрқашанда композициялық қызмет процесімен байланысты. Осы себепті, көркем-эстетикалық тәрбие мен білімде, көркем педагогикада өнертану мәселелері мен мәдениет композициялық қызмет процесімен ұштастырылып жан-жақты қарастырылуы тиіс.*

Педагогикалық өнертану пәні – өзінің көркем-эстетикалық, рухани танымдық тәрбиелік мәнін тәлім-тәрбиелік, көркем-шығармашылық қызмет аясымен айғақтайды. Ал көркем шығармашылық қызмет аясы композициялық қызмет процесімен тікелей байланысты. Б.М. Неменский оқыту үрдісінде композициялық ойды дамыту маңыздылығы туралы «...развитие композиционного мышления должно становиться центральной задачей профессионально-практических учебных дисциплин» [17, 61 б.]. – деп көрсетеді. Композициялық ой-түйін композициялық тапсырмалармен белсендіріліп, өнер түрлеріндегі көркем қызметтер интеграциясы арқылы поликөркемдік танымды дамытады. Ал мұндай өнер қатынстары мен байланыстары педагогикалық өнертануда көркем білімнің композициялық теориялық алғы шарттары маңызды роль атқаратындығын дәлелдейді.

Тәрбиенің рухани-практикалық болмысы ұлттық мәдениетке негізделіп өнер тәсілдерімен беріледі. Өнер тәсілдері арқылы өмір мазмұнын, оның рухани құндылықтық бомысын сезінуге композиция пәні – өзінің шығармашылық болмысымен, поликөркемдік табиғатымен, әсерлі-сезімдік мәнімен, көркем бейнелі пластикалық формасымен мол мүмкіндік береді. Өзінің шығармашылық әдіс-тәсілдерімен, мақсат-міндеттерді саналы саралауымен, көркем танымдық сезінуімен, көркем образды пластикалы құрылымдық сомдау әрекетімен композиция тәрбие мен білімнің рухани-практикалық мәні мен мазмұнын, мінездемесін толық ашуға жүйелі бейнелік тұрғыда тікелей ықпал етеді. Бейнелеу өнерінің қыз-

мет түрлері ортақ заңдылықтарға бағынатындықтан композицияда көркемтәсілдер идея мен образ, материал-құрал тәсілдер, пішін-форма, түс, түстік қатынастар, колорит, пластика, кеңістік, қозғалыс пен уақыт барлығы тұтастай интеграциялық бірліктегі өзара қатынаста болатындықтан көркем қызметтің поликөркемдік байланысын түзеді. Мысалы, «Живописец воспринимает мир, мыслит мир в определенной системе категорий, которая является основой интеграции изобразительного опыта, а формы «определенных изобразительных средств» становятся формами его сознания.

Системности изобразительных категорий так или иначе соответствует системность форм изображения, и именно поэтому композиция, ответственная за целостность художественного образа, выступает доминантой творческого процесса» [18, 149 б.]. Композицияның пластикалық, конструктивті-структуралық құрылымдық, түстік-пішіндік, мән-мазмұндық, эмоционалды-сезімдік, материалдық-фактуралық компонентері өнер түрлері мен көркем қызмет түрлеріндегі көп қырлы тәсілдер мен технологиялар қолданылу процесінде поликөркемдік интегративті тәсілдерді қамтамасыз етеді. Осы аталғандардың әсерлі-сезімдік, көркем бейнелік функциялары поликөркемдік қатынастағы композициялық тұтастықта орын алуы маңызды педагогикалық өнертанымдық процесс болып табылады. Мұнда, әрине нақыштылықпен бейнелік пластикалық, көркемдік интеграциясыда маңызды композициялық құрылым түзеді. Мұның бәрі тұтастай алғанда композициялық мәдениетпен байланысты. Композициялық мәдениетті қалыптастыру – поликөркемдік таным мен білімді қалыптастыру. Композицияның дәстүрлі мәндік сипаты – образдық таным, образдық ой, бейнелік нақышты көркем пластика. Қоршаған орта шындығын өнер және көркем қызмет тәсілдерімен образды бейнелеу. Осы тұрғыда Н.Н. Волков: «Единство внешнего, наглядного, и внутреннего, идейного, составляет существенную черту искусства. ... Можно сказать, что искусство в своих образах воплощает *живое, страст-*

ное познание действительности. Оно воплощает это познание, в частности, и в красках, в колорите картин» [19, 12 б.], – дейді.

Композициядағы негізгі басымдық көркем бейнедегі әсерлі сезім мен ойлы мән құрылымы. Осы кіріктірілген тұтастықта композиция бейненің жеке элементтерін ойлы мазмұндық және нақышты әсерлік тұтастыққа жинап, көркем образды сомдайды. *Алғашқы көркем-эстетикалық ой тұжырымды, бейнелі пластикалық көркем мазмұнға жүйелеу композицияның басты заңдылығы.*

Қандайда тәрбие-білім кешені шығармашылық тапсырмалар мен әдістер жиынтығынан тұруы тиіс. Осы шығармашылық тапсырмалар мен әдістер композициялық көркемдік концепциялар мен мақсаттардан, образдық ой-жүйеден құралып оқушы белсенділігін қамтамасыз етеді. Эстетикалық сезім арқылы шығармашылық әрекет пайда болады. Көркем педагогика бұл текқана өнер арқылы білім-тәрбие беру емес, ол гуманитарлық-мәдениеттану мағынасындағы кең көлемді мазмұнды ұғым. Сондықтан көркем педагогика гуманитарлық және жеке тұлғалық мәдениетті, шығармашылық әдіс-тәсілдермен, көркемдік концепция мен мәдени мақсаттар арқылы шешуге тырысады.

Бейнелеу қызметі ортақ заңдылықтағы бейнелік процестен тұратындығын айта келіп, В.С. Щербаков мұнда бейнелеу процесін үш кезеңде көрсетеді: «область образования представлений о предмете, область образования представлений об изображении, область материального выполнения изобразительной задачи. Все эти три области, три этапа взаимно обуславливают друг друга» [20, 35 б.]. Бұл ортақ бейнелік процестер, түп негізінде заттар, қоршаған орта дүниесі әсемдігі туралы эстетикалық тұжырым қалыптастыра отырып, келесі кезеңде көркем бейне туралы түйсік қалыптастырып, содан кейінгі кезеңде, осы ой тұжырымдар негізінде оны материалдық көркем образдық бейнеге айналдыру қызметтерін атқарып, түрлі композициялық көркем қызмет пен өнер түрлері тәсілдерін қажет ететіндігін байқаймыз. Яғни, осы процестер қатына-

сында, түрлі поликөркемдік интеграциялық факторлар орын алатындығын көрсетеді. Мұнда тек әдіс-тәсілдік, техникалық мәселелер ғана емес, өнер түрлері қызмет тәсілдерінің өзара байланысыда орын алады. Бұл біртұтас жүйе, көркем композициялық қызмет үрдісіндегі өнер түрлері мен қызметі түрлерінің тығыз байланысы мен интеграциясын қалыптастыратын басты фактор.

Көркем білім беруде өнер түрлері мен көркем қызмет түрлерінің кірігуін қарастыратын білім жүйесі жеке тұлғаның поликөркемдік дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл мәселе өз кезегінде көркем білім беруде болашақ педагог мамандардың поликөркемдік даярлығын талап етеді. Композицияны оқытуда өнерлер мен көркем қызмет түрлерін, формалары мен тәсілдерін, түрлі бейнелеу құралдарын қолдану, бейнелеудің поликөркемдік факторларын қамтып әсерлі-сезімдік күйдегі шығармашылық белсенділікті арттырады.

Қорытынды. Композиция өнер түрлері мен көркем қызмет түрлерінің түрлі формаларымен әдіс тәсілдер жүйесінің синтездік құрылымы ретінде білім теорияларының, практикасының және көркем-шығармашылықтың қызмет элементтерін қамтитын поликөркемдік құбылыс.

«Полихудожественность как ценность в структуре педагогического искусствоведения предполагает формирование художественных ориентиров, культуры таланта и опыта творчества средствами взаимосвязи и интеграции различных видов искусств и разнообразных видов художественной деятельности» [3, 230 б.].

Поликөркемдік-композициялық қызмет барысында шығармашылық танымды белсендіріп, өнер түрлеріндегі және әртүрлі көркем қызмет түрлеріндегі өзара байланыс және кірігу құралдарымен білімгердің көркем образды сомдау мүмкіндіктерін, композициялық мәдениетін қалыптастыру тәсілдерін қамтиды. Композиция пәнінде поликөркемдік білім, интегративті комплекстік үрдіс ретінде, өнер түрлері мен өнер қызметіне жүйелі кірігу тәсілін қарастырады.

Біздің тәжірибемізде композиция пәні бойынша поликөркемдік педагогикалық өнертанымдық білім беру тәсілдері қамтылған:

– бейненің көркем пластикалық құрылымын анықтау үрдісінде көркем образды сомдаудың, көркем қызмет түрлеріндегі құрал-тәсілдерді кіріктіру;

– композициялық шығармашылық пен білім беру үрдісінің үндестігін көркем қызметтің әртүрлі формаларымен, тәсілдерімен қамтамасыз ету;

– өз бетінше, өз мүмкіндігінше көркем образды өнер қызметі мен өнер түрлері интеграциясында сомдау жолдарын іздену;

– өнер түрлері туындыларындағы және көркем қызмет түрлеріндегі композициялық құрылымды, мән-мазмұнды талдау;

– бейнелеу өнері түрлерінің бейнелік пластикалық формалары мен қызмет түрлерінің құрал-тәсілдерін интеграциялы қолдану.

Б.П. Юсовтың ұсынған өнер туындыларын көркем қабылдау моделі [21, 6 б.] композициялық шығармашылық үрдісте де қолданысқа енгізуге мүмкіндік береді:

– эрудиция (танымдық аспект) – өнердің тарихы мен деректерін білу, өнер тарихын шығармашылықпен меңгеру;

– ықыластылық (сенсорлы-эмоциональдық аспект) – өнердің бейнелі тілімен танысуға бейімділік (өнер формасын оның мән-мазмұнымен бірлікте сезіну);

– әсерленушілік (аффективті аспект); көркемдік іс әрекетте әсерлі сезімдік қатынас орнату.

Суретші композитор үшін бейнелеу нысаны немесе қандайда құбылысты бейнелі көркем қабылдау мен әсерлі тану композициялық шығармашылықтың алғашқы кезеңі, бастау көзі. Себебі, көру, сезіну, сезімдік тану, көркем ой-жүйе және практикалық көркем қызмет, барлығы суретші шығармашылығы мен көркем қызметіндегі бөлінбес құбылыс. Яғни, композициялық қызмет үрдісінде эрудиция, ықыластылық, әсерленушілік тұтастай өзара әрекеттестікте болады. Композицияда тікелей көзге көрінген нәрсе емес, белгілі бір әсерлі сезімдік деңгейде танылып, қабылданған образдар комплекстік жүйесі бейнеленеді. Қабылдауда да, бейнелеуде де эрудиция, ықыластылық, әсерленушілік таным-сезімдік процестер қатар орын алып композициялық қызмет нәтижесін арттыра түседі.

Қорыта келгенде бейнелеу өнері түрлерінің бейнелік пластикалық формалары мен қызмет түрлерінің құрал-тәсілдері, композицияның поликөркемдік факторлары ретінде бейнелеу элементерінің жүйесі арқылы, көркем образдық ойды жеткізе білудің өзіндік мәндік функцияларын ашып көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Савенкова Л.Г. Педагогика искусства и интеграция // Интеграция как методологический феномен художественного образования в изменяющейся России: Материалы Международной конференции / Ред.-сост. Л.Савенкова // Искусство в школе. – 2001. – № 4. – С.3-4.
- [2] Савенкова Л.Г. Интегрированное полихудожественное развитие школьников // История художественного образования в России – проблема культуры XX века. – М.: Издат. дом РАО, 2003. – С.301-305.
- [3] Золотарева Л.Р. Педагогическое искусствоведение: Монография. – 2-е изд. – Алматы: Эверо, 2015. – С. 399 (резюме на рус., каз., англ. языках) / Пер. на каз.яз. Ж.Т. Нурмухановой; пер. на англ. яз. Я.А.Золотаревой.
- [4] И.Маца. Творческий метод и художественное наследство. – М.: Изогиз. – 1933. – С. 336.
- [5] Алпатов М.В. Композиция в живописи. – М.: Искусство, 1940. – С. 132.
- [6] Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.: Прогресс, 1974. – С.392.
- [7] Волков Н.Н. Композиция в живописи. – М.: Искусство, 1977. – С.263.
- [8] Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1986. – С. 572.
- [9] Даниэль С.М. Искусство видеть: О творческих способностях восприятия, о языке линий и красок и о воспитании зрителя. – М.: Искусство, 1990. – С. 221.
- [10] Кибрик Е.А. Объективные законы композиции в изобразительном искусстве // Вопросы философии. – № 10. – 1966. – С.103-113.
- [11] Жегин Л.Ф. Язык живописного произведения (условность древнего искусства). – М.: Искусство, 1970. – С. 124.
- [12] Ганзен В.А. Восприятие целостных объектов. – Л.: ЛГУ, 1974. – С. 150.
- [13] Савенкова Л.Г. Интегрированная программа полихудожественного развития на основе взаимодействия искусств / Науч. рук. Б.П. Юсов. – М.: ИЦЭВ РАО; ИЧП «Изд-во Магистр», 1995. – С.74.
- [14] Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников: Рекомендации к разработке комплексных программ по искусству для школ и внешкольных занятий / Под общ.ред. Г.П. Шевченко и Б.П. Юсова. – М., НИИ ХВ; АПН СССР, 1990. – С. 180.
- [15] Савенкова Л.Г. Актуальные направления интегрированного и полихудожественного подходов в педагогике искусства // Педагогика искусства как новое направление гуманитарного знания. – Ч.1. – М.: ИХО РАО, 2007. – С.41-49.
- [16] Джанаев М.Б. Взаимодействие методов обучения и художественного творчества // Қазақстан мектебі. – № 5(1049)7 – 2013. – 13-18 бб.
- [17] Неменский Б.М. Культура, искусство, образование: Цикл бесед. – М.: Московский Центр художественной культуры, 1993. – С. 79.
- [18] Даниэль С.М. Картина классической эпохи. Проблема композиции в западноевропейской живописи XVII века. – Л.: Искусство, 1986. – С. 199.
- [19] Волков Н.Н. Цвет в живописи. – Изд.второе, дополненное. – М.: Искусство, 1985. – С. 320.
- [20] Щербаков В.С. Изобразительное искусство. Обучение и творчество (Проблемы руководства изобразительным творчеством детей). – М.: Просвещение, 1969. – С.272.
- [21] Восприятие изобразительного искусства школьниками: Сборник научных трудов // АПН СССР, НИИ ХВ; отв. ред. Б.П. Юсов. – М., 1988. – С. 129.

References:

- [1] Savenkova L.G. Pedagogika iskusstva i integraciya // Integraciya kak metodologicheskij fenomen hudozhestvennogo obrazovaniya v izmenyayushchejsya Rossii: Materialy Mezhdunarodnoj konferencii / Red.-sost. L.Savenkova // Iskusstvo v shkole. – 2001. – № 4. – S.3-4.
- [2] Savenkova L.G. Integrirovannoe polihudozhestvennoe razvitie shkol'nikov // Istoriya hudozhestvennogo obrazovaniya v Rossii - problema kul'tury HKH veka. – М.: Izdat. dom RAO, 2003. – S.301-305.
- [3] Zolotareva L.R. Pedagogicheskoe iskusstvovedenie: Monografiya. – 2-e izd. – Almaty: Evero, 2015. – 399 s. (rezyume na rus., kaz., angl. yazykah) / Per. na kaz.yaz. Zh.T. Nurmuhanovoj; per. na angl. yaz. Ya.A. Zolotarevoj.
- [4] I.Maca. Tvorcheskij metod i hudozhestvennoe nasledstvo. – М.: Izogiz. – 1933. – 336 s.
- [5] Alpatov M.V. Kompoziciya v zhivopisi. – М.: Iskusstvo, 1940. – 132 s.
- [6] Arnhejm R. Iskusstvo i vizual'noe vospriyatie. – М.: Progress, 1974. – 392 s.

- [7] Volkov N.N. Kompoziciya v zhivopisi. – M.: Iskusstvo, 1977. – 263 s.
- [8] Vygotskij L.S. Psihologiya iskusstva. – M.: Iskusstvo, 1986. – 572 s.
- [9] Daniel' S.M. Iskusstvo videt': O tvorcheskikh sposobnostyah vospriyatiya, o yazyke linij i krasok i o vospitanii zritelya. – M.: Iskusstvo, 1990. – 221 s.
- [10] Kibrik E.A. Ob'ektivnye zakony kompozicii v izobrazitel'nom iskusstve // Voprosy filosofii. – № 10. – 1966. – S.103-113.
- [11] Zhegin L.F. Yazyk zhivopisnogo proizvedeniya (uslovnost' drevnego iskusstva). – M.: Iskusstvo, 1970. – 124 s.
- [12] Ganzen V.A. Vospriyatie celostnyh ob'ektov. - L.: LGU, 1974. - 150 s.
- [13] Savenkova L.G. Integrirovannaya programma polihudozhestvennogo razvitiya na osnove vzaimodejstviya iskusstv / Nauch. ruk. B.P.YUsov. – M.: ICEV RAO; ICHP «Izd-vo Magistr», 1995. – 74 s.
- [14] Vzaimodejstvie i integraciya iskusstv v polihudozhestvennom razvitii shkol'nikov: Rekomendacii k razrabotke kompleksnyh programm po iskusstvu dlya shkol i vneshkol'nyh zanyatij / Pod obshch.red. G.P.Shevchenko i B.P. Yusova. – M., NII HV; APN SSSR, 1990. – 180 s.
- [15] Savenkova L.G. Aktual'nye napravleniya integrirovannogo i polihudozhestvennogo podhodov v pedagogike iskusstva // Pedagogika iskusstva kak novoe napravlenie gumanitarnogo znaniya. – Ch.1. – M.: IHO RAO, 2007. – S.41-49.
- [16] Dzhanayev M.B. Vzaimodejstvie metodov obucheniya i hudozhestvennogo tvorchestva // Kazakstan mektebi. – № 5(1049)7 – 2013. – 13-18 bb.
- [17] Nemenskij B.M. Kul'tura, iskusstvo, obrazovanie: Cikel besed. – M.: Moskovskij Centr hudozhestvennoj kul'tury, 1993. – 79 s.
- [18] Daniel' S.M. Kartina klassicheskoy epohi. Problema kompozicii v zapadnoevropejskoj zhivopisi HVII veka. – L.: Iskusstvo, 1986. – 199 s.
- [19] Volkov N.N. Cvet v zhivopisi. – Izd.vtoroe, dopolnennoe. – M.: Iskusstvo, 1985. – 320 s.
- [20] Scherbakov V.S. Izobrazitel'noe iskusstvo. Obuchenie i tvorchestvo (Problemy rukovodstva izobrazitel'nyim tvorchestvom detej). – M.: Prosveshchenie, 1969. – 272 s.
- [21] Vospriyatie izobrazitel'nogo iskusstva shkol'nikami: Sbornik nauchnyh trudov // APN SSSR, NII HV; otv. red. B.P. Yusov. – M., 1988. – 129 s.

Полихудожественные факторы обучения композиции

М.Б. Джанаев

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматриваются полихудожественные факторы развития учащихся в обучении композиции на основе художественно-педагогических методов. Изучаются возможности применения приемов и техник композиции в формировании художественной культуры учащихся. Творческая природа композиционной деятельности и художественно-педагогическое искусство в процессе обучения рассматривается, как целостный акт развития художественной культуры и художественно-познавательных способностей учащихся. В статье на основе теории и практики художественного образования, педагогики искусства и педагогического искусствоведения исследуется сущность полихудожественных факторов композиции и научные принципы его обоснования, в обучении композиции. Полихудожественность рассматривается как сущность композиционного творчества. Задачами данного исследования является композиционное творчество как полихудожественное явление, сопрягающее в себе элементы видов искусств, теорию и практику художественно-творческой деятельности. Композиция как полихудожественное явление понимается как целостная система художественно-творческого процесса. Полихудожественность в композиции предполагает формирование художественных способностей, композиционной культуры, и опыта творчества средствами взаимосвязи и интеграции средств и технологии различных видов искусств и разнообразных видов художественной деятельности. Полихудожественное композиционное образование предусматривает интегративный процесс, то есть комплексный подход к творческому процессу в композиционной деятельности. Полихудожественное обучение композиции неразрывно связано с разработкой и внедрением в практику интегрированных и интерактивных методов работы, стимулирующих художественное мышление, творческое воображение.

Ключевые слова: композиция, композиционная культура, художественная деятельность, художественное образование, творческий процесс, интеграция, полихудожественные факторы, художественно-педагогическое искусство, виды искусства, педагогика искусства.

Poly-artistic factors of learning composition

M.B. Dzhanyayev

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the poly-artistic factors of development of students in teaching composition based on artistic and pedagogical methods. The possibilities of applying the techniques and techniques of composition in shaping the artistic culture of students are being studied. The creative nature of compositional activity and artistic and pedagogical art in the learning process is considered as an integral act of the development of artistic culture and artistic and cognitive abilities of students. In the article, based on the theory and practice of art education, pedagogy of art and pedagogical art history, the essence of poly-artistic factors of composition and the scientific principles of its justification, in teaching composition, are explored. Poly-artistic is seen as the essence of compositional creativity. The objectives of this study is the compositional creativity as a poly-artistic phenomenon, combining the elements of the arts, the theory and practice of artistic and creative activity. Composition as a polyartistic phenomenon is understood as an integral system of the artistic and creative process. Poly-artistic in composition implies the formation of artistic abilities, compositional culture, and creative experience by means of interconnection and integration of means and technology of various types of arts and various types of artistic activity. Poly-artistic compositional education provides for an integrative process, that is, an integrated approach to the creative process in compositional activity. Polyartistic teaching of composition is inextricably linked with the development and introduction into practice of integrated and interactive methods of work that stimulate artistic thinking and creative imagination.

Keywords: composition, compositional culture, artistic activity, artistic education, creative process, integration, polyartistic factors, artistic and pedagogical art, art forms, art pedagogy.

Редакцияға қабылданды 22.01.2019

Қ.Е. ИБРАЕВА¹, Д.ЕЛМҰРАТҚЫЗЫ²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан),

²Орталық ұлттар университеті
(Бейжің, ҚХР)

ШЫҢЖАҢ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ДАСТАН ӘУЕНДЕРІНІҢ МУЗЫКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Қазақ халқының ауыз әдебиеті барынша дамыған. Оның құндылығы сан ғасырдан бері қарай жалғасып келе жатыр. Қазақ халқына тән ерекше мәдени мұралардың бірі де бірегейі ауыз әдебиетінің ерекше дамыған бірнеше түрлерінің ішінде ҚХР, Шыңжаң өлкесінің қазақ халқының дастандары ерекше орын алады. Олар әдебиетті, музыканы және орындаушылықты ауызша жырлау түрінде біріктіретін жан-жақты халық шығармашылығының бейнесі. Зерттеу барысында авторлар Шыңжаң өлкесіндегі қазақ жыршылардың ән шырқау өнерін талдау арқылы олардың қазақ халық әндерінің сипаттамаларына сәйкестігін анықтады. Мақалада ҚХР, Шыңжаң өлкесіндегі қазақ халқы арасына кең таралған халық дастандарының музыкалық ерекшеліктері және олардың әуендерінің онтологиялық талдау сипаттамасы ұсынылады. Авторлар халық дастандарының музыкалық бейнелерінің ашу мақсатымен олардың мәнін, мазмұнын және құрылымын қарастырды.

Түйін сөздер: Шыңжаң қазақтар, дастан, жыршы, ұлттық музыка

Кіріспе. *Дастан* – әдебиетті, музыканы және орындаушылықты ауызша жырлау түрінде біріктіретін жан-жақты халық шығармашылығы. Дастан музыкасы – оны жырлау барысындағы халық вокалы және аспаптық музыканың бірі түрі. Дастанды ауызша жырлауға маманданған сахара өнерпаздары бар, оларға әртүрлі тақырыптар беріледі. Ерекше жаттампаздыққа ие дастаншылар таңды-таңға жалғап, ұзын сонар дастандарды айтып, елдік пен бірлікті өзгелерге насихаттайды. Бұл өнер түрі жұрт көп жиылған жиын-тойлар, кештер, фестивальдарда өткізіледі. Дастан жырлауда жыршы ешқандай музыка сүйемелінсіз немесе қазақ халқының баяғыдан бірге келе жатқан асыл мұрасы домбырамен орындайды.

Осы мақалада авторлар ҚХР, Шыңжаң өлкесіндегі қазақ халқы арасына кең таралған халық дастандарының музыкалық ерекшеліктерін төмендегідей жіктейді. Дастан әуенінің басты ерекшеліктерін оның әуендерінің онтологиялық сипаттамаларын талдау мерзімінің үш факторынан, ән мен әуендік қисын тұрғысынан зерттеуге болады.

Негізгі бөлім. Шыңжаң қазақтарының жыр-дастан музыкасы бірқатар зерттеу еңбек-

терінде қарастырылады. Қытай тіліндегі материалдарда, қытай ғалымы Цай Зоң Ды, Жоу Жин Бау құрастырған «Жібек жолындағы әнби музыкасы» атты кітапта қазақ халқының дәстүрлі музыканы жалпылап айтып өткен [14]. Оның ішінде дастан музыкасын таныстырып, қазақ дастаны әдебиет жағынан зерттелген. Мысалы, Ли Зың Шаң, Уаң Юан Шин жазған «Қазақ халқының өлең құрылым ерекшеліктері» атты мақаласы шыққан [9].

Сонымен қатар, Ұлзанбай, Шяу Жуң Ий «Қазақ халық дастанын жалпы таныстыру» мақаласында дастандар бағыт-мазмұны қырынан қарастырылды [13]. Демек, қытай тілінде әдебиет жағынан шыққан бірталай еңбектер болса, музыкалық бағытта мақсатты түрде зерттелмегенін дәлелдейді.

Еділ мен Орал өңірлеріндегі түркі этникалық топтарының заманауи музыкалық білімі үшін алғышарттар қалыптастыруда жадидизмнің реформаторлық идеяларының маңызды рөлін және XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында олардың қоғамдық санадағы өзгерістерге тікелей әсер етіп, ұлттық мәдениеттің және педагогиканың маңызды құрамдасы ретінде музыканың мәнін Салитова Ф.Ш. зерттеген [10].

Шетелдік және қазақстандық ғалымдар, өнер танушылар халық ән-жырларды көп зерттеген [1-8, 11,12,15]. Шыңжаң қазақтар жыр-дастан музыкасының ерекшеліктерін талдау мерзімінің үш факторыдан зерттеуге болады: өлшем және ырғақ, әуен және музыка құрылымы. *Өлшем және ырғақ факторлары* дастанның жылдамдық пен ұзын-қысқалығы, әуенге сай өзгерісі, ырғағы т.б қамтиды. Өлшемнің коэффициенттерінің арасында ритм

түрі негізінен бірыңғай орташа ырғақ түрі болып табылады және күрделі ырғақ формалары аз кездеседі. Бұл тұрақсыз ырғақ түрі және тұрақты ырғақ түрі болып екі топқа бөлінеді. *Тұрақсыз ырғақ түрінің* формасы жырланатын әуенге дерліктей әсер етеді әрі оның қатып семген ешқандай қағидасы жоқ. Бұнда белгілі бір үлгі болмайды, ырғақ түрі тек мәтіннің өзгеруімен ғана өзгеріске ұшырап отырады.

Kenges Nazim

♪=248

演唱: Malik (马勒克)
记谱: 迪娜·叶勒木拉提

toŋ la saŋ ĭz keŋ es ay ta yn ja ra lip kel dik a ta don

3

a dam pen den bol ğan don ĭ qĭ las du ğa ba ta don

Зерттеу барысында көрсетілген мысал ҚХР, Шыңжаң өлкесіне қарасты Алтай аймағындағы дастан жырлаушы өнерпаз Мәліктің жырлаған нұсқасыныңда ешқандай қағида жоқ, тек дастанның мәтін өзгерісіне қарай өзгерістерді байқауға болады.

Тұрақты ырғақ түрінің формасы мен тұрақты ырғақ үлгісінен құрылады. Тұрақты ырғақ түрі жырланатын әуенге үлкен жақтан еш әсерін тигізбейді, бұнда бастан ақыр бір ғана ырғақ болады, тек кейде бір-екі дыбыстық өзгерістер болуы мүмкін.

Tusipqan

♪=128

演唱: Qazim. alman
(哈孜木·阿里曼)
记谱: 迪娜·叶勒木拉提

al jamaġataytayĭn azġanaparĭzsizderge dūniyealĭsboptur qĭyametjaqĭnbizderge

Бұл мысал – Шыңжаң Алтай аймағының Бурылтоғай ауданында тұратын дастаншы Қазым Өлменұлының жырлаған нұсқасы. Бұл үлгінің барлығы 4/4 болған.

Тұрақты ырғақ үлгісі көбінесе 4/8 және 5/8 немесе 3/8 және 4/8 аралас болып келеді. Және барлық түрленулердің бастапқы бөлігіне сәй-

кес 4/8 болып, 5/8 ге жалғасады. Одан кейін 4/8 ге қайта өзгеріс жасайды. Осылай болғанда «4/8- 5/8- 5/8» дыбыс режимін құруға болады, ал бұл режим басынан аяғына дейін өзгеріп отырады. Көптеген дыбыс режимдері «3/8- 4/8- 4/8» және «4/8- 5/8- 5/8».

Esımqan ĭrisqan tōngkōrsi

♪=242

演唱: Qazim. alman
(哈孜木·阿里曼)
记谱: 迪娜·叶勒木拉提

đi qiy saa sōz bas ta yĭĭn qa lam al ĭp mđ se le bir ek auw ĭz xat sa sal ĭp

Жоғарыда көрсетілген мысал Шыңжаңның Алтай аймағындағы дастаншы Қазім Әлменұлының жырлаған нұсқасы. Бұнда ырғақ формасы «4/8- 5/8- 5/8» сияқтыларға құрылған.

Әуендік факторлары төрт түрлі жақтан сипатталады: ладтық ерекшелігі, әуен түрлену әдісі, бас әуен және соңғы дыбыстың байланысы, әуеннің функционалдық мағынасы. Ладтық ерекшеліктерін екі түрге бөлуге болады: толық ладтық әуен және дыбыстар тізбегінен тұратын баған. Толық ладтық әуендерде иониялық және миксолиялық, пентатоникалық және дексахорлық ладтар жиі кездеседі. Дыбыстар тізбегінен тұратын баған үш тондық және төрт тондық бағандарға бөлінеді, мысалы, үш реттік баған: «do-re-mi», төрт реттік баған: «do-re-mi-sol».

Айналдыру әдісі әуенінің ауқымы үлкен емес, дыбыс аралығы екі градусқа негізделген, үш және төрт градусқа секірістерге лайықталған. Ең үлкен дыбыс аралығы бес градустан жоғары болмайды. Әуен дыбысының түрі әдетте қайталанатын, модульдік және ретроградтық әдістерге бөлінеді. Көптеген гомофондар қайталанып, олардың ән-күй әуендерінің сипатын арттырады, бірақ бұл негізде

әуеннің белгілі бір сызықтары мен ерекшеліктері бар.

Бас әуен және соңғы дыбыстың байланысы дастандарда көбінесе дыбыс аймағындағы басы мен аяғы арасындағы айырмашылықты, эмоциялық күйді білдіреді. Олар ішінде үш санатқа бөлінуі мүмкін: әуеннің басталуы жоғары дыбысқа жету, соңғы дыбыс әуеннің негізгі дыбысына тоқталуы және әуеннің төмендеу үрдісі. Әуеннің басталуы жоғары дыбысқа жету қазақ халқының әндеріндегі ең көп таралған музыкалық сипаттамаларының бірі. Әннің бірінші сөйлеміндегі дастан мәтіндерінің көпшілігі жоғары деңгейге жетеді, бұл жоғары дыбыс негізінен әуеннің ең жоғары нотасы, әуеннің шырқау шегі одан да жоғары деңгейге жетеді. Жалпы, әуеннің жоғары дыбысы екі түрге бөлінеді: прогрессивті байланыс желісі және аралық секіру. Жоғары деңгейге бірте-бірте жететін әуенде негізінен екі градус кадамдық прогрессия болып табылады. Қадамдық интервалындағы ең жоғары дыбысқа жеткен әуен 3-4-ші немесе 5-ші интервалдарда I-деңгейлі негізгі дыбыс және V-деңгейге әуен шкаласына үндесуіне болады.

Мысал дастаншы Қақаптың айтқан алғашқы үш жолы. Мұнда негізгі дыбыс белдеуі орташа аймақ болып табылады, негізінен 2, 3 және 4 дыбыс аралығынан жүреді. Алғашқыда бүкіл көлемдегі ең жоғары дыбыс e2-ге шықты, ал екінші шара e2-нің ең жоғарғы дыбысымен

қайталанды. Бірінші шара негізінен тікелей әуенді аудиттің ең жоғары нотасы.

Соңғы дыбыс әуеннің негізгі дыбысына тоқталады. Аяқталатын бөлім көбінесе жоғары басталуымен ерекшеленеді және оның эмоциялары тыныш күйде болады.

Бұл мысал дастаншы Қақаптың дастан айтқандағы ең соңғы екі жолының үлгісі, негізінен, 3 тондық көтерілген e1, f1, e1, содан кейінгі прогрес f1, e1, e1, e1.

Дастан әуеннің төмендеу үрдісі прогрессив-

ті немесе прогрессивті күрделілікке жалға-суы дыбысты аяқтаудың ең кең таралған тәсілі. Жалпы алғанда, mi, re және do 3 тон басым болып табылады, ал прогрессивті регрессиялар көбінесе кең таралған.

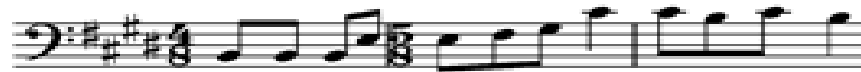
ja z'iu w'ig auw s'öz di'g kil tin

Зерттеу барысында көрсетілген мысал – дастаншы Айша Аққожаның орындауындағы дыбысталуының соңындағы екі жолынан әуенді көтеру әдісін және әуеннің төмендеуін байқауға болады. Бұл дастан әуеннің төмендеуі дастан мәтінімен тығыз байланысын білдіреді.

Әуеннің функционалдық мағынасы дастан әуендері қазақтың халық әндеріне тән, функционалдық қозғалыс үрдісін, әсіресе негізгі функцияға бейімділік танытады. Дастан әуенінде оның функционалдық маңызы бар. Әуен-

нің функционалды мәні негізінен бас әуеннің функциясы және фраза функциясы болып екі түрге бөлінеді.

1) Бас әуеннің функциясы – бұл функцияның бірінші дыбысы. I, IV және V функционалды тонуы және осы арқылы дыбыстық сигнал келесі функцияға ауысып немесе өткізіледі. Әуеннің басында жоғары дыбысқа жету үшін, ол жоғары кеңістіктің негізгі дыбыстық орны деп аталады. Бұл қазақ халық әндерінің сипаттамасына өте ұқсас. Осындай ерекшеліктер негізінен түпнұсқа мәтін және оның өзгеруінен тұратын қалыпта болады.

Qo l'ima__ qa lam a l'ip ja za y'in xat

Мысал Бейсен дастаншының айтқан алғашқы үш жолы. Бұл дыбыс теңшеуі болып табылады, әуеннің бірінші бөлігі бірінші тонуымен басталады, ал бірінші бөлік V-ден 4 градуспен дыбысқа ауысады, ал негізгі функцияны мелодия атқарады. Бұл әуен фразасы әдеттегі функционалдық маңызға ие.

Фраза функциясының мағынасы біртұтас мақамның V-ден дыбысқа өтетін байланысын, яғни, жоғарғы сөйлемнің соңғы дыбысы әуен шкаласында V-деңгей дыбысына түседі және соңғы мәтіннің соңғы дыбысы бірінші деңгейлі негізгі дыбысқа түседі, осылай дастан-

ның тұрақты және теңдестірілген сезімге ие болады. Мәтін функциясының мәні жоғарғы және төменгі мәтіндердің құрылымынан көрінеді.

Музыканың құрылымдық факторлар әуенді дамытуды, дастан құрылымын және т.б. қамтиды. Әуеннің құрылымына байланысты фраза және негізгі мақам кіреді.

Байланысты фразаның жоғарғы және төменгі мәтін формасы Іле облысындағы дастаншы Айша Аққожаның айтқан дастан әуендерінде көрініс табады, жыршы жоғарғы және төмен мәтіндер түрінде екі әуенді пайдаланады.

Baxar im

演唱: Ayxa-akkoja
(阿依夏·阿克阔加)
记谱: 迪娜·叶勒木拉提

Бұл дастан әуенінде бірнеше рет қолданылады. 6 тармақ бір рет қосылып айтылады. Музыка құрылым тұрғыдан бұл спектр – жоғарғы және төменгі мәтіндердің орналасуы.

Алғашқы 1-6 тармақтар бірінші бөліктер үшін, ал соңына f1 келіп, содан соң әуенде үзіліс болады. 7-12 тармақтар екінші бөліктер үшін, алаяқталу бөлігі 4 жалғаспа негізгі дыбыс

арқылы аяқтайды.

Негізгі мақамның түрлену әдісі көптеген дастан айтушылардың әуенінде құбылтып айтуды негізге алады. Олардың ішінде, атап айтқанда, негізгі мәтіннің көп бөлігі негізгі тақырып және жаңа материал, содан кейін не-

гізгі тақырып өзгеріске ұшыраған бөлігі болады. Негізгі тақырып бөлігін құлпыртып айту арқылы, жаңа материал құрылымын азайтуға мүмкіндік туады. Сондықтан, оның дыбыстық құрылымы тұрақтанбаған және белгісіздігі жоғары болады.

Arqalik batir

演唱: Qaqap. asqar
(卡卡普·阿斯卡尔)
记谱: 迪娜·叶勒木拉提

♩=231

1
jat qan day kök ke kü mis ter ge bo lıp as pan nıǵ ay na sın day döǵ ge le nip

7
köi ja tır oy ı tol qıp bo yı bal qıp tol qı dı tıy dek tıy dek ter ber le lıp

13
qa ray dı ja nı lıp ay qa ra ǵay dı qı zıq tap o sı maǵ ǵa ser ge ke lip

19
Aq qıwqaz köi dige r kin bet insız ǵan qal ǵan day qa lıǵ qus qa kö beǵ kö lep

Мысалда әуеннің 1-6 тармағы негізгі фраза А болып табылады, 7-12 тармағы А1 болады, ол негізгі фразаның түрленуі. 13-18 тармағы В жаңа материалдан дамиды. Ал 19-24 тармағы А2 болып бас дыбысқа қайтып келеді. Жалпы алғанда, негізінен, түпнұсқа мәтіннің нәтижесі бойынша материалды үздіксіз өзгертуге негізделеді.

Қорытынды. Шыңжаңдағы қазақ дастандарының зерттеуші ғалымдар өте аз. Осы жұмысты дайындау барысында жыршылардың

ән шырқау өнерін талдау арқылы қазақ дастан әуендерінің көпшілігі қазақтың халық әндерінің сипаттамаларына сәйкес келеді деген қорытындыға келдік. Жер жүзіндегі халықтар арасында әлі ешкімге жете қоймаған, ешкім ести қоймаған құдіретті музыкалық өнер мен далалық дәстүрге ие мәдениетті Шыңжаңдағы қазақ дастандарының стилистикалық ерекшеліктерің зерттейтің кез келді деп ойлаймыз және музыкалық бейнелерінің маңызын ашып көрсету – алдағы зерттеу еңбектерінде тереңірек қамтылады деген үміттеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Бекмұхамедов Б.М., Шындауылова Р.Б. Музыка мұғалімінің музыкалық-орындаушылық қызметін зерттеуінің тарихи-философиялық алғышарттары // Педагогика және психология. – 2017. – № 2(31).
- [2] Бисенбаев А.К. Мифы древних тюрков. – Алматы: Ан-Арыс, 2008. – С.120.; Абдрасулов С. Код кыргызов. Кочевник и животный мир // www.centrasia.ru/newsA.php?st=1329217080 / Дата обращения 6 октября 2016 года.
- [3] Гачев Г.А. Национальные образы мира. Евразия – космос кочевника, земледельца, горца. – М.: Наука, 1999. – 196 с.
- [4] Дүйсембінова Р. Қазақтың әншілік өнері. – А: Республикалық баспа кабинеті, 1998.
- [5] Ибраева К., Жанкул Т. Қазақ ұлттық музыканың жеке тұлға дамуындағы мазмұндық сипаттамасы мен педагогикалық мүмкіндіктері // Педагогика и психология. – 2016. - № 3(28). – С.39-43
- [6] Каракузова Ж.К., Хасанов М.Ш. Космос казахской культуры. – Алматы: Евразия, 1993. – С.78.
- [7] Қарамолдаева Г., Қарамолдаева Д., т.б. Ән салу өнері. – А.: Полиграф-сервис и К», 2006.
- [8] Kovalev D., Khussainova G., Balagazova S., Zhankul T. Formation of Various Competencies in the Process of Training the Future Music Teachers at the Present Stage // International Journal of Environmental and Science Education (IJESE) e-ISSN : 1306-3065 Volume 11 Issue 11 (2016) pp. 4175-4183
- [9] Ли Зың Шаң, Уаң Юан Шин. Қазақ халқының өлең құрылым ерекшеліктері. – Бейжің: Орталық Ұлттар университеті, 1983. – 85 б.

[10] Салитова Ф.Ш. Жадицизмнің ағартушылық идеялары Еділ мен Орал түркі этносының музыкалық білімін қалыптастырудың алғы шарттары ретінде //Педагогика және психология. – 2017. – № 3(32).

[11] Сапарғалиева Г.Г. Музыкалық театр актерлерінің вокалдық дайындауы //Педагогика и психология. 2017. – № 1(30).

[12] Тянь Лян Тау Қытай аз ұлттардың дәстүрлі музыкасы. – Бейжің: Орталық Ұлттар университеті, 2003. – 213 б.

[13] Ұлзанбай, Шяу Жуң Ий. Қазақ халық дастанын жалпы таныстыру. – Бейжің: Ұлттар әдебиет зерттеу орталығы, 1984. – 77 б.

[14] Цай Зоң Ды, Жоу Жин Бау. Жібек жолындағы ән-би музыкасы. – Тайпи: Әлем мұра, 2000. – 175 б.

[15] Юнусова В.Н. Точные методы исследования творчества в классической музыке Ближнего и Среднего Востока // Вестник Казахской национальной консерватории им. Курмангазы. – 2013. – № 1. – С.10-18.

References:

[1] Bekmұhamedov B.M., Shyndauylova R.B. Muzyka mұғalimінің muzykalық-oryndaushylyk қызметін zertteuінің tarihi-filosofiyalyқ алғыshartтары //Pedagogika zhəne psihologiya. – 2017. – № 2(31).

[2] Bisenbaev A.K. Mify drevnih tyurkov. – Almaty: An-Arys, 2008. – 120 s.; Abdrasulov S. Kod kyrgyzov. Kochevnik i zhivotnyj mir //www.centrasia.ru/newsA.php?st=1329217080 / Data obrashcheniya 6 oktyabrya 2016 goda.

[3] Gachev G.A. Nacional'nye obrazy mira. Evraziya – kosmos kochevnika, zemledel'ca, gorca. – M.: Nauka, 1999. – 196 s.

[4] Dүjseminova R. Қазақтұң әнshilik өнері. – A: Respublikalyқ баспа kabinetі, 1998.

[5] Ibraeva K., Zhankul T. Қазақ ұлттық музыканұң zheke tұлға damuyндағы mazmұndуқ sipattamasy men pedagogikalық мүmkindikтері // Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 3(28). – S.39-43

[6] Karakuzova Zh.K., Hasanov M.Sh. Kosmos kazahskoj kultury. – Almaty: Evraziya, 1993. – 78 s.

[7] Karamoldaeva G., Karamoldaeva D., t.b. Ән salu өнері. – A.: Poligraf-servis i K», 2006.

[8] Kovalev D., Khussainova G., Balagazova S., Zhankul T. Formation of Various Competencies in the Process of Training the Future Music Teachers at the Present Stage //International Journal of Environmental and Science Education (IJESE) e-ISSN : 1306-3065 Volume 11 Issue 11 (2016) pp. 4175-4183

[9] Li Зуң Шаң, Уаң Yuan Shin. Қазақ halkұның өлең құрылым ерекshelikтері. – Bejzhің: Орталық Ұлттар университеті, 1983. – 85 б.

[10] Salitova F.Sh. Zhadidizmнің ағартушылық ideyalary Edil men Oral түркі etnosуның muzykalық bilimin қалыptастырудың алғы shartтары retінде //Pedagogika zhəne psihologiya. – 2017. – № 3(32).

[11] Sapargalievа G.G. Muzykalық teatr актерлерінің vokalдық дайындауы //Pedagogika i psihologiya. 2017. – № 1(30).

[12] Тянь Лян Тау Кытай аз ұлттардың дәстүрлі музыкасы. – Bejzhің: Орталық Ұлттар университеті, 2003. – 213 б.

[13] Ұлзанбай, Шяу Жуң Ий. Қазақ халық дастанын zhalpy tanystыru. – Bejzhің: Ұлттар әдебиет зерттеу орталығы, 1984. – 77 б.

[14] Caj Зоң Dy, Zhou Zhin Bau. Zhibek zholyндағы ән-bi музыкасы. – Tajpi: Әлем мұра, 2000. – 175 б.

[15] Yunusova V.N. Tochnye metody issledovaniya tvorchestva v klassicheskoy muzyke Blizhnego i Srednego Vostoka // Vestnik Kazahskoj nacional'noj konservatorii im. Kurmangazy. – 2013. – № 1. – S.10-18.

Музыкальные особенности песен-дастанов синьзянских казахов

К.Е. Ибраева¹, Д. Елмурат²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

²Орталық ұлттар университеті (Бейжің, ҚХР)

Аннотация

Устный фольклор казахского народа является наиболее развитой формой национальной культуры, ценность которого сохраняется на протяжении многих веков. Одним из уникальных видов музыкально-поэтического творчества казахского народа являются песни-дастаны казахов, проживающих в регионе Синьцзян Китайской Народной Республики. Этот своеобразный пласт народного песенного творчества, сочетающий в себе литературную, музыкальную и исполнительскую деятельность в устной форме приобретает в данном регионе все большую популярность, привлекая внимание исследователей музыкального фольклора.

В ходе анализа творчества казахских певцов – исполнителей песен-дастанов в регионе Синьцзян были выявлены многие общие элементы, характерные казахским народным песням. В статье представлены музыкальные особенности песен дастанов казахов, проживающих в регионе Синьцзян КНР, а также представлен краткий онтологический анализ их мелодий, особенностей ритма, формообразования и др.

Ключевые слова: дастаны, жыршы, национальная музыка, синьзянские казахи.

Musical features of Dastan songs of Xinjiang Kazakhs

K. Ibrayeva¹, D. Yelemulati²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University

²Орталық ұлттар университеті (Бейжің, ҚХР)

Abstract

Oral folklore of the Kazakh people is the most developed form of national culture, the value of which has been preserved for many centuries. One of the unique types of musical and poetic creativity of the Kazakh people are dastan songs of the Kazakhs living in the Xinjiang region of the People's Republic of China. This peculiar stratum of folk song creativity combining literary, musical and performing activities in oral form is becoming increasingly popular in the region, attracting the attention of researchers of musical folklore. During the analysis of the work of Kazakh singers – performers of dastan songs in the Xinjiang region, many common elements characteristic of Kazakh folk songs were identified. The article presents the musical features of the songs of the dastans of the Kazakhs living in the Xinjiang region of the People's Republic of China, as well as a brief ontological analysis of their melodies, rhythm features, shaping, etc.

Keywords: dastans songs, zhirshi, national music, xinjiang Kazakhs.

Редакцияға қабылданды 26.02.2019

XFTAP 14.35.07

А.АҚҚАЛИЕВ¹, А.ГУБАШЕВА²

¹⁻²Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
(Атырау, Қазақстан)

**ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРҒА
ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ**

Аңдатпа

Мақалада қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде бүгінгі білім беру жүйесінің алдына ұлттық мұраларға, ұлттық мәдениетке деген құрметпен қатар, оларды бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне пайдалану негізгі орын алатынына аса мән берілген Қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру арқылы тұлғаның өзін-өзі сәйкестендіруінің көпмәдениетті ортасын құру, тұлғаның қоғамдағы жалпымәдени мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру, оның өнердегі және болмыстағы эстетикалық нысандарды қабылдау, меңгеру және бағалау әзірлігін дамыту. Қазақ халық шығармашылық құралдарына ауыз әдебиеті мұралары фольклор жанры, айтыс өнері, ертегілер, жұмбақтар, мақал-мәтелдер, музыка, ойын т.б. маңыздылығы қамтылады. Сонымен қатар, ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келе жатқан ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар арқылы эстетикалық тәрбие беру оқушы бойындағы эстетикалық сезімді, танымды, шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеуге толық мүмкіндіктердің бар екендігі анықталды.

Түйін сөздер: қазақ халық шығармашылығы, ауыз әдебиеті мұралары, эстетика, эстетикалық тәрбие, эстетикалық құндылық, қазақ халық шығармашылық құралдары.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының «Білім» туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты міндет-ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау. Жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының даму үшін жағдай жасау арқылы интеллектіні байыту» – деп атап көрсетуі бүгінгі білім беру жүйесінің алдына ұлттық мұралар-

ға, ұлттық мәдениетке деген құрметпен қатар оларды бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне пайдалану негізгі орын алатынына аса мән берілген [1, 5 б.].

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі «Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері» атты тәрбие тұжырымдамасының алтыншы бағытын – «Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие» деп көрсете келе, бағыттың мақсаты: білім беру ұйымдарының білім беру кеңістігін тұлғаның өзін-өзі сәйкестендіруінің көпмәдениетті ортасы ретінде құру, тұлғаның

қоғамдағы жалпымәдени мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру, оның өнердегі және болмыстағы эстетикалық нысандарды қабылдау, меңгеру және бағалау әзірлігін дамыту. Қоғамда және қоғамдық орындардағы жалпыға ортақ мінез-құлық нормаларына; қарым-қатынас мәдениетіне; сөз мәдениетін сақтауға; эстетикалық түсініктерді жетілдіруге; көркемдік мәдениет саласында эстетикалық мұраттарға, өнердегі және болмыстағы мінсіз сұлулыққа шығармашылық қабілеттер қалыптастыруға; ойлауға және шығармашылық қиялға, шығармашылық қызметке; мәдениетаралық әрекетке; мемлекеттік тілді, орыс және ағылшын тілдерін білуге; толеранттылық пен ғаламдық пікір қалыптастыруға; көпмәдениетті тұлға қалыптастыруға қызығушылық, ұмтылыстанытуы екеніне баса мән берілген [2, 9 б.].

Расында, тәрбие тұжырымдамасында көрсетілген көпмәдениетті ортаны құру, тұлғаның өнердегі және болмыстағы эстетикалық нысандарды қабылдау, меңгеру және бағалау арқылы оқушы жастардың эстетикалық құндылықтарын, әлеуметтік ортадағы эстетикалық қарым-қатынасты қалыптастыру мүмкіндіктерін ашып көрсетеді.

Қазақ халық шығармашылығы тәрбие тұжырымдамасында көрсетілген тәрбие бағыттарының мазмұнын ашуға, олардың бойындағы адамгершілік, ақыл-ой, патриоттық, эстетикалық мәдениетті қалыптастыруға үлкен ықпал етеді.

Қазақ халық шығармашылық құралдарына ауыз әдебиеті мұралары фольклор жанры, оның ішінде жаңылтпаштар, айтыс өнері, ертегілер, жұмбақтар, мақал-мәтелдер; музыкалық бағытта бесік жырынан бастау ала отырып, әлди жыры, әртүрлі ғұрыптық өлеңдер т.б., ойын арқылы бағытқа – батырларға қойылатын ойын арқылы ерлікке шақыру, ұлттық ойын ерекшеліктері т.б., ұлттық қолөнер – ою-өрнек, қару жарақтардың ерекшеліктеріне байланысты жасалуы, батырларға арналған әртүрлі киімдер, құралдар т.б. жатқызуға болады.

Біздің зерттеуімізге алып отырған негізгі бағыт қазақ халық шығармашылығы арқылы эстетикалық тәрбие беру арқылы тұлғаның

бойындағы эстетикалық мәдениетті қалыптастыру. «Эстетикалық тәрбие рухани-адамгершілік құндылықтарды әсемдік, көркем мәдениет, халықтар мен дәуірдің әлемдік көркем құндылықтары, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарын зерделеу арқылы қалыптастыруды көздейді. Адам бойында қазіргі кезең дамуының маңызды міндеттері болып саналатын өнер құралдары арқылы сана-сезімі анағұрлым жоғары, тұжырымдамалы ойлауға қабілетті, әлемді тұтас бағамдай білетін, өзінің дербес шығармашылық қызметі мен әлемдік құндылықтар туралы танымын толық іске асыратын, ұжымда жұмыс істеуге бейімді, мәдениет әлемінде және адамдармен қарым-қатынасты жасай алатын тұлға қалыптастыру» [2, 4 б.].

Тұңғыш рет «эстетика» ұғымын ғылыми термин ретінде неміс философы А.Баумгартен 1750 жылы «Эстетика» кітабында қолданған болатын.

Педагогикалық сөздікте «эстетикалық тәрбие – оқушыларда эстетикалық білім, талғам, мүдделер және қажеттіліктерді дамытудың, тәрбиелеудің мақсаты және жоспарлы үрдісі» [3, 239 б.], М.Жұмабаев өзінің «Педагогика» еңбегінде «Әр адамның сұлулық сезімдері әр түрлі нәрседен оянымпаз болады. Біреудікі – музыкадан, біреудікі – сұлу суреттен, ал біреудікі – поэзиядан. Искусствоның әйтеуір бір түрінен ләззат алмайтын, біреуіне құмар болмайтын адам болмайды, ал тәрбиенің міндеті – балада искусствоның қандай түріне ынта бар екенін тауып, сол ынтасын, қызығушылығын, сол түр туғызатын сұлулық сезімдерін оятып, өркендету» [4] деп атап көрсетеді.

«Халық шығармашылығы» деген ұғымды білдеретін «фольклор» сөзі ағылшынның «*folk*» – халық және «*fore*» – даналық деген екі сөзінің бірігуінен шыққан. 1985 жылы ЮНЕСКО ның анықтамасы бойынша «Фольклор дегенміз, халықтың дәстүрлі мәдениеті, қоғамның арман-аңсары (идеал) тудырған, сол қоғамның мәдени және әлеуметтік төлту-ма жағдайымен үндесе көрініс тапқан, дәстүрлі тұғыр еткен топтар мен жеке адамдардың ұжымдық шығармашылығы, фольклордың үлгілері мен бағалы нұсқалары ұрпақтан – ұрпаққа ауызша, еліктеп үйрену арқылы және

басқа да тәсілдермен ауысып отырады; өзгесі сияқты фольклордың санатынан тіл, әдебиет, музыка, би, ойындар, афсаналар, әдет-ғұрыптар, салт-жоралар, қолөнер кәсібі, архитектура және басқа да өнер түрлері жатады» [5].

Қазақ халық шығармашылығы түркі жұртына ортақ Орхон ескерткіштері /VII ғ./, «Қорқыт ата кітабы» /VIII ғ./, «Оғыз нама» /IX ғ./ еңбектерінен бастау алады. Орхон ескерткіштеріндегі тасқа ойылған жазулардың да тәлімдік маңызы ерекше. Аталған ескерткіш жазбаларда Құлтегін батыр туралы: «Сәби кезінде ертоқым оның бесігі, жауынгер кезінде ертоқым оның отырар тағы болды. Оның ойыны да, өмірі де соғыс өнерін үйренумен өтті. Елтеріс қағаның алғырлығы, еліне деген сүйіспеншілігі Құлтегіннің қанына ана сүтімен сіңді», – деп жазылуы сол замандағы ерлік дәстүрінің ерекшеліктерімен қатар, батырды қоршаған құралдардың бесік, ертоқым, тақ т.б. әсемдігін ерекше сезінуге болады.

Қазақ халқының ауыз әдебиеті мұралары асыл қазынамыз, мәдениетіміз, пәлсапамыз екені дау туғызбайды. Халық ауыз әдебиеті басынан талай заманды, дамуды, қалыптасуды өткізді. Ақын – жырау жырларынан сол заманда өмір сүрген тұлғалардың тарихи өмірінен мәлімет аламыз. Батырлар жыры сақ, ғұн дәуірінен бастау ала отырып, оның тарихи маңыздылығы өзінің әлі де көкейкестілігін жойған жоқ

М.О. Әуезов «Қазақтың батырлар әңгімесі ескі заманнан басталады. Батырлар әңгімесінің басы ескі түрік бірлігінің заманындағы әңгімелерден шығады. Қазақ елінің ескілігі жалғыз қазақтікі емес, жалпы түрік жұртының ескілігі деп санау керек», – деп батырлар жырын түркі халқының мұрасы тұрғысынан қарастырады [6, 57 б.]. Түркі халқының батырлық жырлары «Алпамыс батыр», «Қобыланды батыр», «Қамбар батыр», «Едіге батыр» т.б. оқушылардың ерлік дәстүріне деген қызығушылықтарын қалыптастырумен бірге, олардың бойындағы отансүйгіштік қасиетті дамытады.

Сонымен қатар, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан халқымыздың шығармашылығын салт-дәстүрлерімізді: сүйінші, көңіл сұрау, коштасу, естірту (күй, сөз, жыр арқылы), жоқтау

т.б. ерекше атауға болады. Қазақ халық шығармашылығы арқылы эстетикалық тәрбие беру мәселесі бойынша педагогика, тарих, филология, музыка т.б. салалар бойынша бірізді зерттеулер жүргізілді. Қазақ фольклорының тарихы, қазақтың әншілік өнері, қазақтың дәстүрлі музыкасы, тәлімдік мәні, тұлғаның эстетикалық мәдениетін қалыптастыруда – Фараби, Абай Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ә.Диваев, М.Әуезов, М.Мағауин, Ш.Әлібеков, С.А.Ұзақбаева, Б.А. Әлмұхамбетов, А.Мухамбетова, Ә.Қоңыратбаев, Т.Б.Байназарова, У.Белғозиева т.б. зерттеу еңбектерін атауға болады. Қазақ халық шығармашылық құралдары арқылы эстетикалық мәдениетті қалыптастыруда М.Әуезовтің «Біз ауыз әдебиетін зерттей отырып, халық санасындағы отаншылдық сезімді, халық ұғымындағы адамгершілік гуманизмді, халықтың қанатты үміті – оптимизмді, сол халықтың өткендегі өмірі, аңсау – арманы, әдеп-ғұрпын, халықтың ұжымдық тәрбиесінің жемісін көреміз», – деген тұжырымын негізге ала отырып, қазіргі таңда әлеуметтік мәдени кеңістікте өзара қарым-қатынасқа түсе алатын тұлға қалыптастыруға болатынын көре аламыз [6, 18 б.].

Ш.Әлібеков қазақ әдебиетінің үлгілері, халық мұрасы арқылы «қазіргі заман өнерімен үндесіп, оның сонылығын, эстетикалық бағалылығын айқындай түсуге көмектеседі. Қазақ фольклорының эстетикасын халық өнерінің алуан түрімен қатар алып зерттеу оның мазмұн байлығын, суреттеу тәсілінің молдығын, эстетикалық бағалылығын арттырады, халық шығармашылығының барлық саласы – поэзия, музыка, қол өнері, пластика, сәулет өнері сияқты түрлерінің көркемдік жолының бір екендігін, өзара тығыз байланыста өсіп қалыптасқандығын танытады», – деп халық шығармашылығы тұлғаның эстетикалық мәдениетін, эстетикалық сезімін қалыптастыруда негізгі орын алатынын нақтылайды [7].

Қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде ақын жыраулар шығармасы, ертегілер, тұрмысты және сатиралық ертегілер, батырлар жыры, айттыс өнері т.б. негізгі орында тұр. Қазақ халқының мұраларында ерекше қасиеттері ауызекі

бізге жеткен мұралары мен шежірешілдігі. Этнограф-ғалым А.Сейдімбек «Қазақтың шежірешілдігін, дәлірек айтсақ, қазақтың тарихшылдығын ұлттық қасиет деуге болады» деп атап көрсеткендей «қазақ халқының шежірешілдігін, тарихи санасының сергектігін, ең алдымен, оның ұзақ ғасырлар аясында көшпелі өмір салтында болуымен» сабақтастырған жөн. «...көшпелілер қоғамы үшін ғасырлар сынынан өткен салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының сол қоғам өмірін реттеуде, үйлестіруде ұлы міндет атқарғандығы. Түптеп келгенде, кез-келген қоғамның, кез-келген ұлттың мәдени-рухани өресі салт-дәстүрдің, әдет-ғұрыптың орнықтылығымен өлшенуге тиіс», – деп қазақ халқының тарихи санасының сергектігін ұзақ ғасырлар аясында көшпелі өмір салтында болуымен деп нақтылайды [8, 45 б.].

Аталған тұжырым XIX ғасырдың ортасында өмір сүрген Ш.Уәлихановтың да еңбегінде «Далалық, олардың тұрғыны-қазақ өзінің моральдық қасиеті, ақыл-ой қабілеті жөнінен отырықшы татар немесе түркі шаруаларына қарағанда әлдеқайда жоғары тұр... Осынау дала қазақтарының ақынжанды болып келетіні, ой-қиялының жүйрік болып бітетіні мұнсыз-қамсыз көшпелі тіршіліктің арқасы болу керек немесе ұдайы ашық аспан астында, шет-шегі жоқ шүйгін дала құшағында ғұмыр кешкен соң табиғат шіркінді Тәңірі тұтқандықтан да болар», – деп қазақ ақыл-ой қабілеті жөнінен жүйрік болатыны, еркін дала құшағында ғұмыр кешкенінен, табиғаттың сұлулығы мен әсемдігінің ықпалы деп тұжырымдайды [9].

Қазақстандық ғалымдар Т.Байназарова [10], Г.Ж. Қарамолдаева [11], У.Белғоэиева [11], У.Р. Кансеитова [12], Р.К. Садықова [12] т.б. эстетикалық тәрбие табиғаттағы, өнердегі, еңбектегі, өмірдегі, отбасындағы ең жақсыны қабылдау, ләззат алу барысында қалыптасады деп атап көрсете келе, эстетикалық тәрбиенің өзіне тән міндеттерін атап көрсетеді:

– эстетикалық сезімді, эстетикалық қабылдауды тәрбиелеу, әдемілікті сезу, көру әр адамда әр түрлі. Сондықтан оқушыларды әдемілікті сезу үшін фольклор, бейнелеу өнері,

ән-музыкадан, еңбекке баулудан білімге үйрету. Білім арқылы оқушы сұлулықты бағалап, әдемілікті түсінеді;

– эстетикалық ұғымды, пайымдауды, баға беруді қалыптастыру. Бұл жерде де білім керек. Бала фольклордағы, бейнелеу өнері саласындағы ырғақ, үндестік, музыка мен әндегі дыбыстарды және өнер әдістері туралы білімді терең меңгеруі керек;

– эстетикалық танымды қалыптастыру. Эстетикалық таным – бұл өмірдегі, еңбектегі және табиғаттағы сыртқы әдемілік пен нағыз сұлулықтың арасын ажырата білу, өнер шығармаларына жоғары талап қою. Эстетикалық танымның дамуына көбінесе өнер үлгілерін қабылдаумен, шығармашылықпен байланысты іс-әрекет мүмкіндік береді;

– баланың эстетикалық белсенділігін тәрбиелеу. Ол әсемділікті сезіп, оның заңдарын түсініп қана қоймай, осы заңдар бойынша өзін қоршаған айналаға өзгеріс жасауы қажет. Өмірге енген эстетика (еңбек, табиғат эстетикасы, адамдар қатынасы, отбасы эстетикасы) адамды сүйсіндендіреді. Балаларды осы арқылы ілтипатты оқырман, қайырымды көрермен, сезімтал тыңдаушы болуға үйретеміз. Бұл жеде түрлі әдеби, музыкалық шығармаларды пайдаланған жөн. Баланың эстетикалық мәдениеті және белсенділігі біртұтас педагогикалық процесте дамиды. Сондықтан оның барлық еңбегі демалыс эстетикалық бағыта тиімді ұйымдастырылса, ол өміріне әдемілік элементтерін енгізе алады;

– эстетикалық тәрбиенің тағы бір міндеті – өнер және әдебиет салаларында балалардың қабілетін, ынтасын және бейімділігін дамыту, балалардың қабілетін барынша ашу, отбасылық эстетика беру. Осы бес міндеттер эстетикалық тәрбиені дамытуда, балалардың бойына дарытуға өз үлесін қосады.

Қорытынды. Қазақстан Республикасы «Мәдени мұра» бағдарламасында «...елдің маңызды тарихи мәдени және сәулет ескерткіштерін қайта жаңғырту, мәдени мұраны, соның ішінде қазіргі заманғы ұлттық мәдениетті, ауыз әдебиетін, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды зерделеудің тұтастай жүйесін құру, аса көрнекті ауызекі кәсіби дәстүрде орын-

даушы музыканттардың фоножазбаларын қалпына келтіру мен қазіргі аудиотаспаларға көшіру аса маңызды міндет», деп атап көрсеткендей қазіргі таңда ұлттық мұраларға деген қызығыушылықтың туындауы «мәдени мұраларымызды жүйелеп, оларды қалпына келтіру, сақтау, одан әрі дамыту ісіне кең көлемде білек түре кірісетін кез келді. Ұлттық мәдениетімізді ұлықтап бар мен жоғымызды түгендеп, жүйелеп, келер ұрпаққа аманат ету аса маңызды міндет», – деуі үкімет тарапынан жасалып жатқан мұраларды жинақтап оны халқына табыстауда үлкен ізгілікті шаралар атқарылып жатқаны белгілі [12, 4 б.].

Қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде қазақ әдебиетінің үлгілері, халық мұрасы арқылы, халық шығармашылығының барлық саласы – поэзия, музыка, қол өнері, пластика, сәулет өнері т.б. өзара тығыз байланыста бүгінгі қоғамда эстетикалық бағдарларды қалыптастыруға негіз болады. Жоғарыдағы бағдарламалар, ғалымдардың ғылыми тұжырымдарын және қазақ халық шығармашылығындағы мұраларды негізге ала отырып «Қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру» атты 34 сағат көлемінде

факультатив курс бағдарламасы дайындалып, тәжірибелік-эксперименттік мектептердің оқу-тәрбие жұмысына енгізілді. Аталған бағдарлама экспериментке қойылған Атырау облыстық дарынды балаларға арналған мектепте педагогикалық кеңесте талқыланып, мақұлданып оқу тәрбие үдерісіне енгізілді.

Зерттеу барысында қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастыруда төмендегі деңгейлерді айқындауға мүмкіндік болды: оқушының ұлттық эстетикалық құндылықтарды, мұраларды, олардың дамып, қалыптасуын түсінуі және эстетиканың дамуына ықпал еткен әлеуметтік жағдайларды білуі; оқушының ұлттық мұралардағы эстетикалық құндылықтардың ерекшеліктерін айқындауы; халық мұрасындағы эстетикалық құндылықтарды оқушылардың бағалаудағы көзқарасы, іс-әрекеті, өзін-өзі бағалауы тұрғысынан қарастырылды.

Қорыта келгенде, ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келе жатқан ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар арқылы эстетикалық тәрбие беру оқушы бойындағы эстетикалық сезімді, танымды, шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеуге толық мүмкіндіктердің бар екендігі анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Білім туралы: Қазақстан Республикасының Заңы. – Алматы, 2012. – 68 б.
- [2] Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері: Тұжырымдама. – ҚР БЖҒМ 2015 жылғы 22 сәуірдегі № 227 бұйрығы. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 21 б.
- [3] Педагогикалық түсіндірме сөздік. – Алматы, 2008. – 111 б.
- [4] Жұмбаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 131 б.
- [5] ЮНЕСКО и сохранение фольклора // Курьер. – 1985. – С.35.
- [6] Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы, 1991. – 419 б.
- [7] Әлібеков Ш. Қазақ фольклорындағы әсемдік. – Алматы: Қазақстан, 1979. – 120 б.
- [8] Тарақты Ақселеу. Қазақ әлемі. – Алматы: Білім, 1998. – 155 б.
- [9] Уәлиханов Ш. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1985. – 560 б.
- [10] Байназарова Т. Бастауыш сынып оқушыларына пән аралық кіріктіру арқылы эстетикалық тәрбие беру: Оқу құралы. – Алматы, 2010. – 142 б.
- [11] Қарамолдаева Г.Ж., Белғозиева Ұ.Б. Халық композиторлары мұралары арқылы тұлғаның эстетикалық мәдениетін қалыптастыру: Оқу құралы. – Алматы, 2010. – 74 б.
- [12] Кансеитова У.Р., Садықова Р.К. Аспекты эстетического воспитания молодежи на произведениях Абая // Педагогика и психология. – 2018. – № 1(34). – С.206-211.
- [13] Мәдени мұра: ҚР мемлекеттік бағдарламасы. – Астана. 2004. – 44 б.

References:

- [1] Bilim turaly: Қазақстан Respublikasynuң Zanу. – Almaty, 2012. – 68 b.
- [2] Tәrbienің tūzhyrymdamalyқ negizderi: Tūzhyrymdama. – QR BzhFM 2015 zhylygy 22 sauirdegi № 227 bұjrygy. – Astana: Y.Altynsarin atynday Ұltyқ bilim akademiya, 2015. – 21 b.
- [3] Pedagogikalық tysindirme sozdik. – Almaty, 2008. – 111 b.
- [4] Zhūmbaev M. Pedagogika. – Almaty: Ana tili, 1992. – 131 b.
- [5] YUNESKO i sohranenie fol'klora // Kur'er. – 1985. – S.35.

- [6] Өuezov M. Әdebiet tarihy. – Almaty, 1991. – 419 b.
[7] Әlibekov Sh. Қазақ fол'kloryндағы әсемдік. – Almaty: Қазақстан, 1979. – 120 b.
[8] Тарақты Ақсеуі. Қазақ әлемі. – Almaty: Bilim, 1998. – 155 b.
[9] Уәліханов Ш. Таңдамалы шығармалары. – Almaty: Zhazushy, 1985. – 560 b.
[10] Bajnazarova T. Bastaуysh synup okushylaryna pән aralyk kiriktiru arkyly estetikalық tәрбие беру: Оқу құралы. – Almaty, 2010. – 142 b.
[11] Қарамолдаева G.Zh., Белғозиева Ұ.В. Hалық kompozitorлары мұралары арқылы тұлғаның estetikalық мәдениетін kalыптастыру: Оқу құралы. – Almaty, 2010. – 74 b.
[12] Kanseitova U.R., Sadykova R.K. Aspekty esteticheskogo vospitaniya molodezhi na proizvedeniyah Abaya //Pedagogika i psihologiya. – 2018. – № 1(34). – S.206-211.
[13] Мәдени мұра: ҚР мемлекеттік бағдарламасы. – Astana. 2004. – 44 b.

Эстетическое воспитание учащихся через казахское народное творчество

А.Аккалиев¹, А.Губаиева²

*¹⁻²Атырауский государственный университет им. Х.Досмухамедова
(Атырау, Казахстан)*

Аннотация

В статье раскрывается сущность и значение эстетического воспитания учащихся системы образования через казахское народное творчество, наряду с уважением к национальному наследию, национальной культуре, их использованием в воспитании современного поколения. Создание поликультурной среды самоидентификации личности через эстетическое воспитание учащихся через казахское народное творчество, формирование у личности навыков общекультурного поведения в обществе, развитие его готовности к восприятию, освоению и оценке эстетических форм в искусстве и бытии. Значимости средствам наследие, казахского устного народного творчества: искусство импровизации, фольклор, сказки, загадки, пословицы, музыка, игры и.д. Кроме того, особое внимание уделяется эстетическому воспитанию через национальные и общечеловеческие ценности, передаваемые из поколения в поколение. Было определено, что у ученика есть возможность воспитывать эстетические чувства, познания, творческие способности через народное творчество.

Ключевые слова: казахское народное творчество, наследие устной литературы, эстетика, эстетическое воспитание, эстетические ценности, средства казахского народного творчества.

Esthetic accomplishment of students through the Kazakh folk art

A.Akkaliev¹, A.Gubazheva²

*¹⁻²Atyrau State University after Kh.Dosmukhamedov
(Atyrau, Kazakhstan)*

Abstract

The issue deals with the essence and importance of the esthetic accomplishment of students in the educational system through Kazakh folk art, along with respect for the national heritage and national culture, their use in upbringing of the modern generation. Creating a multicultural environment of self-identification of the individual through the esthetic accomplishment of students through Kazakh folk art, the formation of the individual skills of general cultural behavior in society, the development of its readiness for perception, development and evaluation of esthetic forms in art. The role of the means of heritage, Kazakh oral folk art: the art of improvisation, folklore tales, riddles, proverbs, music, games, etc.

Keywords: Kazakh folk art, oral literature heritage, esthetics, esthetic accomplishment, esthetic values, means of Kazakh folk art.

Редакцияға қабылданды 03.03.2019

Ә.Д. ШОРАБЕК¹, Б.К. НҰРПЕЙІС²

^{1,2} Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан),

ТЕЛЕСЕРИАЛДАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ЖІКТЕЛІМІ

Аңдатпа

Шетелдік сериалдар экрандарда пайда болмас бұрын, көпсериялы фильмдер мен сериалдарға қатысты сарапталған терминдер Қазақстанда ғана емес, Кеңестік өнертану ғылымында қолданысқа енген болатын. Қазақстанда отандық телесериалдардың пайда болуы мен даму кезеңдерін тарихи тұрғыдан зерттеу мақаламыздың өзектілігі болып саналады. Көрермен өз таңдауын өнімнің кең мағынасының әрқилы сюжеттерден құрылуы және сериалдардағы көтерілетін мәселелеріне қарай жасайды. Сериалдың бұқаралық мәдениетке сәйкестігі тек ойын-сауық қызметімен шектеліп қана қоймай, оның кеңістігін арттыра түседі. Қоғамда телесериалдар өзіндік қызмет атқарады. Телевизия негізінен көрермен үшін қызмет етеді. Сондықтан, телесериал телеарналардың бағдарламалар желісіндегі басты құрамдас бөлігі ретінде, режиссер, актер, сценаристер және басқа да шығармашылық топтың мүшелерінің шығармашылық өнімі ретінде өнер түріне жатқызуға болады. Телесериалдар функционалдық ерекшелігіне қарай 6 негізгі бағытқа бөлінеді. Олар: интегративті, құндылық-бағдарлы бағыттағы сериалдар, тарихнамалық, басқарушылық, ойын-сауықтық, идеологиялық бағытқа негізделген сериалдар болып жіктеледі. Мақалада телесериалдардың осы функционалдық сипаттамасына сай жіктелімі, бағыттары, ерекшеліктері, қызметтері жан жақты қарастырылады.

Түйін сөздер: теледидар, телесериал, эфир, сюжет, өнер.

Кіріспе. Қазақстан атты сан ғасырлық тарихы бар, жаңа дәуірге өзінше тың қадам жасаған жасампаз жас мемлекеттің тарихы, оның ішінде төртінші билік саналған телевидение саласы турасында «Тәуелсіздік дәуірі» еңбегінде Н.Ә. Назарбаев «Тәуелсіздікке қол жеткізу мен қоғамның демократиялануы бұқаралық ақпарат құралдарының дамуына айтарлықтай әсер етті. Егер 1990 жылы елімізде 500-ге жуық БАҚ тіркелсе, 1992 жылы олардың саны екі есе өсті.

Теледидар эфирінде оған дейін күніне небәрі бірнеше сағат хабар тарататын «Қазақстан» арнасы орталық мәртебеге ие болды. Енді ол елдің бүкіл аумағын қамтып, толыққанды хабарлар тарата бастады. 1995 жылы қысқа мерзімде өз аудиториясын жинай алған «Хабар» мемлекеттік телеарнасы жұмыс істей бастады. «Егемен Қазақстан» мен «Казakhstanская правда» беделді күнделікті газеттер ретінде бұрынғысынша қазақстандықтар үшін сенімді ақпарат көзі болды. Оларда елдегі өмір туралы журналистік материалдармен қоса заңдар, жарлықтар, ресми хроника жарияланып тұрады.

Дәл сол кезде «Караван», «Новое поколение», «Экспресс К», «КТК», «31 канал», «Таң» сияқты жеке басылымдар мен телеарналар танымалдыққа ие болды» [1], – деп Қазақстандағы телеарналардың өсу, даму тарихына жоғары бағам берді.

Әрине, телевидение саласының бүгінгі таңда қызылды жасылды түрленуі, тың ақпаратымен оқырманды тыңдарманға алмастырып, кітапхана аудиториясынан телеарналардың аудиториясын арттырған жаңа визуальді мәдениеттің тууы, дамуы мен қалыптасуымен тікелей байланысты. Жаңаша талпыныс, жаңаша мәдениет, жаңаша көзқарас жалпы халық таныған ақпаратпен сай келмейді. Өнердің даму логикасы көрерменнің ойлау қабілетімен бірарнада тоғыса бермейді. Бұқаралық байланыс құралдары өз кезектерінде медиа өндірісінде жаңаша төңкеріс жасап, қаржылық және мәдени, технологиялық, әлеуметтік-психологиялық, саяси және тағы да басқа жүйелік шектеулерді ретке келтірер қауқары бар өнер түрі сериалды көгілдір экран төріне алып келді.

Негізгі бөлім. Қазақстанда емес, ең алдымен Кеңестік өнертану ғылымында шетел-

дік сериалдар экрандарда пайда болмас бұрын, кеңестік көпсериялы фильмдер мен шетелдік сериалдарға қатысты сарапталған терминдер қолданысқа енген болатын.

Кеңестік телеарналар тәжірибесінде 1970-1980 жылдары көпсериялы фильмдер жасау үрдісі артқанда, бұл бағыт кеңестік бірқатар гуманитарлық ғылым салалары мамандарының да назарын өзіне аударды. Бұған, С.Колосов, Л.Касаткина, А.Смирнов, А.Каплер, М.Ромм, С.Герасимов, М.Хуциев, В.Лисаквичтер сияқты бірқатар кеңестік танымал кино шеберлерінің сұхбаттары жинақталған «Диалоги о телевидении» [2] жинақтың шығуымен қатар, ізін ала «Многосерийный телефильм. Истоки. Практика. Перспективы» [3] атты ұжымдық еңбектің жарық көруі дәлел болады. Осы жинақтың кейбір авторлары артынан телевизия теориясы жайлы зерттеулерін жалғастырады. Олардың ішінде Ю.Богомолов, Н.Зоркая, В.Михалкович, Н.Хренов және т.б. еңбектерін ерекше атап өту керек. Заманауи қазақстандық ғалымдар тарапынан жарық көрген ауқымды сүйенетін зерттеулер жоқ. Сол себепті, шетелдік (оның ішінде ресейлік) сериал мәселесі туралы жазылған ғылыми диссертациялар авторларынан ресейлік С.Зайцева [4], С.Покровскаяларды [5] атауға болады. Дегенмен, аталған авторлар еңбектерінде телесериал тарихы мен даму кезеңдеріне назар аударылмайды. Сонымен қатар, С.Зайцева өз еңбектерінде сериал мәселесін жеткілікті дәрежеде ресей ғылымында зерттелмегенін, америкалық ғылыми әдебиеттерге сүйенгендерін атап өтеді.

Теледидар экран өнері ретінде кинодан көптеген әдістерді өзіне пайдаланады. Бірақ, кинематографияға қарағанда теледидар бұқаралық байланыс құралы ретінде шартты жүйелі шектеулері мен мүмкіндіктерге негізделген бірқатар өзіндік жеке ерекшеліктері бар. Осы ерекшеліктерді зерттеумен шет елдік телевизия саласының танымал тұлғалары Э.Багиров, Р.Борецкий, В.Вильчек, М.Голдовская, В.Егоров, С.Муратов, Н.Привалова, В.Саппак, А.Юровскийлер айналысқан.

Қазақстанда отандық телесериалдардың пайда болуы мен даму кезеңдерін тарихи тұр-

ғыдан зерттеу мақаламыздың өзектілігі болып саналатыны анық. Өкінішке орай, сериал – қазақстандық телеарнадағы ең жас жанр. Қазақстанда ұлттық телеарна ұғымы Тәуелсіздікпен бірге пайда болып, дамыды. Отандық сериал тарихы ХХ ғасырдың 90 жылдарында жарық көрген «Тоғысқан тағдырлар» сериалының пайда болуымен бастау алады. Заманауи отандық сериалдардың көбісі шетелдік өнімдердің тікелей бейімделген сипатына ие. Сериалды жасау принциптері америкалық телеиндустрияның ұзақ жылдар бойы жасаған еңбектерінің жемістері екенін ескерсек, қазақстандық сериал жасаушылар оны тез игеріп алуды көздейтіндей әсер береді.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында көрермен көзайымына айналардай телесериал түсіріле қоймады. Жалғыз себеп, қазақстандағы телесериал өндірісінің баяу дамуы еді. Араға біршама уақыт салып, еларасына отандық телеарналардың жемісі жаңа телесериалдар көрсетіле бастады.

Қазақстандық телеарналар жыл өткен сайын сериал өнімін негізгі табыс көзі ретінде қарап, оның көлемін ұлғайтуға және жан-жақтандыруға тырысып келеді. Бұл медиаөнімнің түрі эфирдің бос кеңістігін толтыруды қамтамасыз етеді. Кең тақырыптағы әрқилы сюжеттерге құрылуы, көтерілетін мәселелеріне қарай көрермен сериал өніміндегі өз таңдауын жасайды. Сериалдың бұқаралық мәдениетке сәйкестігі тек ойын-сауық қызметімен шектеліп қана қоймай, оның кеңістігін арттыра түседі. Телесериалдар функционалдық ерекшелігіне қарай 6 негізгі бағытқа бөлінеді. Олар: интегративті, құндылық-бағдарлы бағыттағы сериалдар, тарихнамалық, басқарушылық, ойын-сауықтық, идеологиялық бағытқа негізделген сериалдар болып жіктеледі. Оларды ашып, түсіндірер болсақ:

1) интегративті – сериал сюжетінің ерекшелігіне байланысты. Олар, кейіпкерлердің қарым-қатынасы кезінде көрініс табатын нормалар мен мінез-құлық үлгілерін қамтиды. Сериалдың тақырыбынан тыс хикаяның басты нысаны болып кейіпкерлер арасындағы байланыс пен олардың қуаныш-қайғысына

құрылған айқын емес оқиғалар орын алып жатады. Көрермендер кейіпкерлердің өмірі арқылы өздерінің өмірлік мәселелерін шешуге үйреніп, армандарын жүзеге асырып жатады. Бұл бағыттағы сериалдың америкалық зерттеушісі Р.Аллен сериалдың басқа телевизиялық бағдарламаларға қарағанда, алған әсерін ұзақ уақыт талқылауға болатын, көрерменін көп жинайтын көбіне мелодрамалық жанрдағы өнім екенін айтады. Адамдар өздерінің сүйікті сериалдарының ертесіне өткен сериясын талқылап, ортақ қызығушылығына қарай топтасады. Бүгінде көрермен сериал сериалды көріп отырып алған әсерімен тікелей әлеуметтік желілерде және әртүрлі тақырыптық форумдарда бөлісіп отырады. Аудиториясы ұнаған өнімін көрумен шектеліп қана қоймай, сүйікті кейіпкерімен де қоштасуда қимастық танытып жатады.

2) құндылық-бағдарлы бағыттағы сериалдар – көрерменін шынайы өмірден алып кетіп, виртуалды ерекше әлемге жетелейтін қабілетке ие. Бұл дегеніміз, көрерменіне сериал атмосферасын ұғындыратын және тұрмыстық шынайылықтан бір уақыт алшақтатын шынайы әлемде жоқ мемлекет немесе тылсым дүние немесе шынайы қаладағы әдеттегі пәтер болуы мүмкін. Көрермен бір уақытта екі жағдайда яғни, өз өмірінде және телесериал оқиғасында өмір сүріп жатады. Бұрындары бұл қызмет түрін көбіне батыстық сериалдардан көруге болатын және ол ХХІ ғасырдың басында өзінің жалғасын мистика және фантастика жанрларымен жалғастыруда. «Қансорғыш күнделіктері», «Кәдімгі қан» және «Тылсым» жобалары арқылы қазақстандық көрермен қансорғыштық және қайта туу сияқты тақырыптармен танысуға тура келді. Дегенмен, айта кететін жайт, тек телесериал ғана емес, кинода батыстың шығарған бұл мистика жанры отандық көрермен тарапынан қызығушылық тудырып жататынын жоққа шығаруға болмайды.

3) тарихнамалық – ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап заманауи қоғам туралы ақпаратты алу құралы кітап емес теледидар бола бастады. Саяси шешімдер институтының әлеуметтік сауалнамасына сілтеме жасаған «Тенгриньюс» сайты қазақстандықтардың 15.1% мүлдем кітап оқымаса, 9.9% кітап оқуға

қызығушылық танытпағандығын жазады [6]. Нәтижесінде, елдің негізгі ақпарат алатын құралы телеарна болып отыр: қазақстандықтардың 80%-ы телеарна алдында күніне бірнеше сағаттап уақытын өткізеді. Телеарналардағы ойындық өнімнің дамуымен байланысты сериалдар ұжымдық тәжірибені жеткізудің құралына айналды. Қазіргі уақытта 1990 жылдарда адамдардың тұрмысы мен сол кездегі қоғамдағы жағдайларды білу үшін тек «Тоғысқан тағдырлар» сериалын көрсеңіз жеткілікті. Сериал өнімі көбіне әдеби шығармаларды артқа ысырып, ұрпақтар сабақтастығын жалғастырушыға айналып келеді.

4) басқарушылық – бұл қызмет түрін ешқандай сериал өнімін зеттеушінің еңбегінен кездестірмедік. Дегенмен, қазақстандық телеарналардағы сериал көлемі мен көрермендер қызығушылығының артуымен байланысты, бұл медиаөнімді аудиторияға өз ықпалын тигізбей қоймады деп есептейміз. Ықпал бұл саналы немесе керісінше түрде іске асуы мүмкін. Керісінше түрі көрерменнің телеарнаға және белгілі бір сериал өніміне деген сенімділігінің күштілігімен байланысты, режиссер мен сценаристің ойы шынайы оқиға секілді қабылдануы мүмкін. Көрерменде сезіну қабілетінің тым артуы және орындылықтың жоғалуы сияқты жағдайлар орын алады. Бұл қызмет түрі тарихи сериалдарда кең орын алған және жастар арасында ықпалды, кей жағдайларда есейген адамдарға да өз әсерін тигізіп жатады. «Күләш» сериалындағы Күләш Байсейітова бейнесі оқулықтардағы ақпараттағыдай емес, телевизиялық өнімде берілгендей қабылдануы мүмкін. Кеңес одағындағы оқиғаларды суреттейтін тарихи сериалдардағы Иосиф Сталин бейнесі шынайы тұлғадан гөрі, прототип болып қабылдануы мүмкін. Көркем әдебиетке қатысты айтар болсақ, адамдар кітапты оқығаннан гөрі, оның экрандалған туындысын қарауды тиімді санайды. Бұл технологияның дамуы және халықтың жұмысбастылығымен байланысты деуге болады. Сериалды көру барысында көрермен жазушының ондаған беттер арқылы суреттейтін кейіпкердің бейнесін еш қиындықсыз жасап алады. Телеарна бүгінде сюжетінде шынайы орын алып жатқан оқи-

ғалар мен шынайы кейіпкерлері бар өз өнімін жасай алу мүмкіндігіне ие. Бұл өз кезегінде сценаристердің ойдан шығарылған дүниелері мен режиссердің интерпретациясын қажет етпей жатады. Мұндай жағдайлар түрік телесериалдарында көптеп кездесіп жатады. Мысалы, Түркияның «FOX HD» телеарнасы арқылы беріліп жатқан «O Hayat Benim» («Ұрланған тағдыр») бір ғана сериалы арқылы сол елдегі саяси, әлеуметтік немесе тағы да басқа да жағдайларды білуге болады.

5) ойын-сауықтық – сериал өнімінің алғашқы және негізгі қызметтерінің бірі. Әуелде сериал тек адамдар жұмыстан келіп, теледидарды қосып, біраз уақытқа шынайы өмірден алыстатып, мәселелерін ұмыттыру мақсатында ойын-сауық бағытында жасалды. Ток-шоу және басқа да телевизиялық ойындар сияқты телесериал адамдарды бір сәтке сезімге жетелеп, уақытша болса да тұрмыстық мәселелерін ұмыттырады. Қазіргі таңда бұл қызмет түрі ең басты болып табылады, бірақ негізгі болып табылмайды. Біз бұл қызмет түрінің өсуі немесе сұранысының төмендеуі елдегі жағдайларға және әр көрерменнің психологиялық жағдайына байланысты деп есептейміз. Украинадағы, Сириядағы, Түркиядағы жайсыз оқиғалар мен елдегі әртүрлі саяси және экономикалық дағдарыстық жағдайындағы халықтың қобалжуы әрекетінің асқынбауы мақсатында бүгінгі күні бұл қызметтің түрі артып отыр. Адамдар бір сәтке толассыз сырттан келетін теріс әсер тигізетін жаңалықтардан қорғанғысы келеді. Олар өздерінің көңілін басқа дүниеге аударуға мәжбүр. Сондықтан, телеарналардағы шетелдік және отандық сериал өнімінің саны мен танымалдылығының артуы аталған жағдайларға байланысты деп есептейміз. Оған отандық өнімдерден өзге таңғы, күндізгі, кешкі прайм-тайм уақыттарды жаулаған үндінің, түріктің, корей елінің, ресей және филиппиндердің сериалдары да куә бола алады.

б) осында тағы бір идеологиялық қызметті қосуды шештік. Интеграциялық, басқарушылық және тәрбиелік қызметтерінен құралған әскери қақтығыстар жағдайында стратегиялық бағытта жасалады. Бүгінде теле-

арналар (әсіресе, «Қазақстан» және «Хабар») халықты патриотизмге тәрбиелеуге тырысып келеді, ал телесериал өз кезегінде телеарнаның негізгі медиаөнімі ретінде қалыс қалып жатқан жоқ. Телевизиялық медиаөнімнің мұндай түрі адамдарды соғыс жағдайында бірігуді үйретіп, Отанға деген махаббатын шыңдап, қиын жағдайларда орын алған әлемдегі оқиғаларды көрсетеді деген қағида қалыптасқан. Көбіне бұл бағыттағы қызметке әскери тақырыптағы сериалдарды нағыз идеологиялық өнім ретінде қарастыруға болады. «Хабар» арнасындағы «Бауыржан Момышұлы», «Еуразия» арнасындағы «Қасым» телесериалдарының бірнеше мәрте қайталануы жоғарыда айтылғандарға дәлел болады. Сериалдың маңыздылығы да осында.

Телевизиялық сериалдар бастапқы өнім қалпын сақтай отырып, телеарнаның көптеген қызметтерін біртіндеп өзіне бейімдеп алуда. Кейбіреулер олардан әлеуметтендіру (өскелең ұрпақты сауаттандыру мен тәрбиелеу) қызметін де көруі мүмкін. Аз да болса тәрбиеге негізделген сериалдардағы сюжеттерге байланысты біз оны жеке қызмет түрінде қарастырмаймыз. Бүгінгі жастар аудиториясы телеэкран мен оның жасаған өніміне үлкен үміт артады. MediaNet халықаралық журналистика орталығының құрамындағы DEMOSCOPE қоғамдық пікірлер экспресс-мониторинг бюросына сілтеме жасаған «Tengrinews.kz» сайты қазақстандықтардың 44.7% кітапқа қарағанда телеарналарға көбірек сенім артады деп жазады [7]. Көптеген көрермендер «Бауыржан Момышұлы» сериалы арқылы оның тарихтағы ерлігі мен жазушылық қырын таныса, «Ақылдың кілті арқылы» ұлы Абайдың қара сөздері мен өсиетін аз да болса білді деуге болады.

Берілетін ақпаратының ғұмырының қысқалығы мен үстірттігіне қарамай, сериал өз көрерменін белгілі бір деңгейде тәрбиелеуге атсалысады. Бұған соңғы жылдардағы отандық өнімнің сапасының сәлде болса артуы куә болады. Саусақпен санарлық тарихи туындыларды жасауда авторлар нақты және дәлелді шынайы оқиғаларды суреттеуге тырысуда. Халықтың қалауын да тауып көрсетуге тыры-

сып жатады. Рейтингілік саралау арқылы көрермен сұранысын қанағаттандыруды да ұмыт қалдырмайды. Көптеген елдерде әлдеқашан іске асқан, бізде әзірге барлығы болмаса да, бірен-саран телеарналарда әлеуметтік желілер арқылы екі жақты пікір алмасу нәтижесінде телеарна өнімдерінің қалыптасуына көрермендер де өз әсерін тигізіп жатады.

Өнер – (лат. *experimentum*, тәжірибе, байқау) болмысты бейнелі ұғыну; әрекеттің үрдісі немесе қорытындысы [8].

Көрерменнің көңілінен шығатын белгілі бір шығармашылық топтың жұмыс нәтижесін жариялайтын өнім ретінде телевизияны түгелімен өнер түсінігіне сай келмейтінін ескере отырып, кей жағдайларда өнердің бір бөлшегі деп санауға болады деген тұжырымға саямыз. Телевизия негізінен көрермен үшін қызмет етеді. Сондықтан, телесериал телеарналардың бағдарламалар желісіндегі басты құрамдас бөлігі ретінде, режиссер, актер, сценаристер және басқа да шығармашылық топтың мүшелерінің шығармашылық өнімі ретінде өнер түріне жатқызуға болады.

Алдымен әрбір өнімнің пайда болу тарихын зерттегенде сол қоғамдағы оқиғаларға шолу жасау өнімнің не себепті пайда болғанын анықтап жатады. Қазақстандағы телесериалдардың дамуына байланысты оларды ірі екі кезеңге бөліп қарастырамыз. Бірі, экспериментальді кезең. Яғни, сериал атты ұғымның көрермен санасына сіңіп, орнығуы немесе алғашқы қазақ сериалдарының көгілдір экран төрінен орын табуы. Отандық алғашқы сериал «Тоғысқан тағдырлар» сериалды. Өз кезегінде елімізде сенсация жасаған «Тоғысқан тағдырлар» телесериалының әр сериясының ұзақтығы жиырма бес минутты құрап, алматылық бірнеше отбасының өмір хикаясын суреттеді. Сериалдың басталғанына көп болмай-ақ, ел жұртшылығы ондағы Тимур мен Жанна Сабыровтар, Мәдина мен Шерхан Омаровтар, Платоновтар отбасы сияқты кейіпкерлерді есімдерімен жаттап алады. Көрермен арасында кейіпкерлерін бөліп алып, оларды сөгеді, жамандайды, армандайды және солармен бірге қиналады. Тәуелсіздіктің алғашқы бес жылдығында тоқырап тұрған «Қазақфильм»

киностудиясына күн сайын көрермендер тарапынан хаттар толассыз келіп, қайтадан қайнаған өмір басталды. Британия-Қазақстан өндірген бірлескен өнімді шығару 1995 жылы шешілген болатын. Сол жылы «Қазақфильм» киностудиясына құрамында он бір адам бар (продюсерлер, операторлар, сценаристтер) ағылшындық делегация келеді. Олар қазақстандық кино саласының мамандарын телесериал жасау технологиясына үйретті.

Осы жерде айта кететін жайт, ресейліктер өз отандық сериалдарының бастауы телефильмдерден басталады деп жатады. Сол секілді біздің да отандық өніміміздің бастауы деуге тұрарлық телефильм КСРО кезінде 1984 жылы түсірілген Ш.Айманов атындағы «Қазақфильм» киностудиясының «Шоқан Уәлиханов» тарихи-биографиялық көпсериялы телефильмі болды деп мақтанышпен айта аламыз. Режиссерлері Асанәлі Әшімов пен Цон Гук Ин, сценарийін жазған Юлий Николин, операторы Игорь Вовнянко, суретшісі Әбдрашид Сыдыханов, композиторы Алмас Серкебаевтар болған телефильмнің басты рөлін сомдағандар Сағи Әшімов, Асанәлі Әшімов пен Меруерт Өтекешова және т.б. Фильм 1986 жылы Қазақ КСР-ның Мемлекеттік сыйлығына ие болған. Қазақ телефильм тарихының шоқтығы болып саналатын осы бір дүние арқылы қазақ телесериалдарының да серпілісі мен қадамы нық екенін байқаймыз.

Эксперименттік кезеңдегі медиаиндустриядағы сериал контентінің алғашқы негізін қалаушы өнім болған «Тоғысқан тағдырлар» сериалы Қазақстан мен Британияның бірлескен жобасының түсірілімі 1996 жылы басталып 2000 жылы аяқталды. 465 серияны құрайтын бұл алғашқы медиаөнімді танымалдылығы мен саны жағынан әлі күнге дейін ешқандай отандық сериал басып озған жоқ. «Тоғысқан тағдырлар» сериалы сериалдардың атқаратын қызметінің ішінде интегративті қызметке жатып, қазақ аудиториясы үшін жаңа бір көзқарас, жаңа бір серпіліс әкелді.

Қазақ телесериалдарының дамуының екінші кезеңі, яғни, «Бейімделу кезеңі». «Бейімделу кезеңі» деген сөзіміздің астарында үлкен мән мен мағына жатыр. Яғни, өзге елдің туын-

дысының (сериалының) негізіне бейімделе отырылып, түсірілген қазақстандық туынды. Мысал келтірер болсақ, 1992 жылдан әлем елдерінің телеарналарынан берілген «Элен и ребята» («Элен және достары») ситком жанрындағы Францияның телесериалына бейімделіп түсірілген қазақстандық сериалдың бірі – «Әсел және оның құрбы-достары» сериалы. Телесериалдың сюжеті Қазақстандық жастардың өзара қарым-қатынас қиындықтары, өмірлік тәжірибенің жоқтығынан сүрінулер сияқты т.б. мәселелерін көтеруге тырысқан. Ресейлік Пётр Точилин, Иван Китаев, Роман Самгин, Жанна Кадниковалардың өнімі «Универ» сериалының қазақстандық бейімделген ситком жанрындағы өнімдерінің бірі – «Вузеры». Режиссеры А. Ұзабаев болған сериалдың басты рөлін сомдағандар – Мырзабек Еркебұлан, Рамис Құлахметов, Әділжан Өмірзақов. Бір мектепте оқыған үш жігіттің кейіннен бір университетте жолығуына құрылған сюжеті студенттердің өмірін суреттеген медиаөнім 2012-2014 жылдар аралығында төрт маусымда жалғасын тапты.

Осындай бейімделген сериалдың тағы бірі – «Нархоз». 2014 жылы жарық көрген сериалдың жанры да ситком, режиссеры ресейлік Денис Куклин. Басты рөлдерін Қуаныш Жылжақсынов, Динара Бақтыбаева, Артур Пан, Ася Оспанова, Самат Мамиев және Дарья Александровалар сомдаған сериалдың сюжеті дәл сол ресейлік «Универ» немесе қазақстандық «Вузеры» сияқты университетте оқитын студенттердің өмір хикаяларын баяндайды. Аталған екі сериалда ситком жанрына жататындықтан, телесериалдың ойын-сауықтық қызметі сипатына ие.

Ресейлік «СТС» телеарнасының өнімі «Воронины» сериалының отандық бейімделген түрі ситком жанрындағы «Базарбаевтар» телесериалы «31 арна» телеарнасының 2012 жылғы өнімі. Бұл сериалда үш маусымнан, әр маусымы 10-11 серияны құрады. Аты айтып тұрғандай, қалалық үш бөлмелі пәтерде тұратын отбасының тұрмыс хикаясын комедиялық жанрда баяндайтын сериал.

Драма жанрындағы отандық сериалдардың көптеп шыға бастаған 2013 жылдың келесі бір жобасы – «Тағдыр». Телесериал оқиғасының желісі 1992 жылы ауылдың ең құрметті адамы Қалиханның әйелі босану үстінде қайтыс болуынан басталады. Нәрестенің атын Жұлдыз қойып, оның тәрбиесін баланы дүниеге әкелген дәрігердің жесірі Шарипа қолға алады. Шарипа қызы Айданамен бірге Қалиханның үйіне көшіп келеді. Жиырма жылдан соң Айдана мен Жұлдыз оқуға түсіп, әрқайсысының ересек өмірі басталып кетеді. Бірінің махаббат хикаясы бақытты отбасы құрумен аяқталса, екіншісі үшін тойға дайындық үлкен трагедияға айналады. Жиырма сериядан кейін көрермендер барлық жұмбақтардың жауабын табады.

Қорытынды. Қай жағынан алып қарасақта, бүгінгі таңда қазақ телесериалы қарқынды дамып, жаңа белестерді бағындырып жатыр. «Almaty.tv» сайтына: «Қазақстанда телетоптамалар түсіріліп жатыр. Телеэкраннан көрерменге жол тартқан «Ұлжан», «Парыз», «Жаным», «Қара шаңырақ», «Сырғалым», «Ағайындылар» сынды телехикаялар халықтың ықыласына бөленді. Біздің қазақ режиссерлері шетелдік режиссерлер ұқсап фильм түсірмесе де, ол өнімдерден қазақи иіс сезіліп тұрады» [9] – деп отандық сериал сапасы туралы журналист Аруна Ғани ойын білдіріпті. Демек, отандық сериал сапасы, деңгейі уақыт өте бір жүйеге келіп, ел мақтанына айналады. Негізгі тренд – отандық мазмұндағы телесериал үлесі біртіндеп артып келеді, бұл жағдайға негізінен ақпараттық саладағы мемлекеттік 50/50 саясаты ықпал етуде.

Әлі күнге шешілмеген екі мәселе бар. Біріншісі – бәсекеге қабілетті өзіндік жаңа жанрдағы телесериалдың өндірілмеуі және көбіне шетелдік сериал өнімдеріне бейімдеудің басымдығы, екіншісі – отандық сериалдың сапасы шет елдік, оның ішінде, түрік, ресей сериалдарына жол беруі. Көш жүре түзеледі. Уақыт атты шебердің ерте ме – кеш пе қазақ телесериалдарының айын оңынан туғызары анық. Келер күнге емес, келер ұрпаққа, кемел болашаққа сенім артамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017. – 508 б.
- [2] Таги-Заде А. Надо учиться у американцев снимать кино для людей // Искусство кино. – 2003. – №7.
- [3] Беленький Ю.М. Становление жанров отечественных сериалов [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.ipk.ru/index.php?id=2389>
- [4] СИ-БИ-ЭС // Большая российская энциклопедия: [в 35 т.] / Гл. ред. Ю.С.Осипов. – М.: Большая российская энциклопедия, 2004. – 2017.
- [5] Самые длинные сериалы. [Электронды ресурс] Режим доступа: http://www.kino-tv-forum.ru/blog/samye_dlinnye_serialy_samyj_dlinnyj_serial/2013-04-11.
- [6] Четверть опрошенных казахстанцев не читают книги [Электронный ресурс] Режим доступа: https://tengrinews.kz/books/chetvert-oproshennyih-kazahstantsev-ne-chitayut-knigi_217100/2012-07-09.
- [7] Большинство опрошенных казахстанцев доверяют телевидению больше печатных СМИ [Электронный ресурс] Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshinstvo-oproshennyih-kazahstantsev-doverayut-217445/.
- [8] Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000.
- [9] Қыдырбай Н. Қазақ балалары қуыршаққа табынып жүр [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.almaty.tv/kz/newline/news/aza-balalary-uyrsha-a-tabynyp-zh-r.html>.
- [10] Молчанов А. Букварь сценариста: как написать интересное кино и телесериал. – Москва: Рип, 2010. – 73 б.
- [11] Фуко М. История безумия в классическую эпоху / М.Фуко. – СПб, 1997.
- [12] Джеймисон Ф. Прогресс versus утопия, или можем ли мы вообразить будущее? // Фантастическое кино. – М.: Новое литературное обозрение, 2006.
- [13] Дебор Ги, Общество спектакля. – М.: Логос, 2000. – С.184.
- [14] Хабермас Ю. К логике социальных наук. Теория коммуникативного действия // Современная западная теоретическая социология (реферативный сборник). Юрген Хабермас. Вып. 1. – М., ИНИОН РАН, 1991.

References:

- [1] Nazarbayev N.A. Tautelsizdik dauiri. – Astana, 2017. – 508 b.
- [2] Tagi-Zade A. We must learn from the Americans to make films for people // The Art of Cinema. – 2003. – №7.
- [3] Belenky Yu.M. Formation of domestic TV series genres [Electronic resource] Access mode: <http://www.ipk.ru/index.php?id=2389>
- [4] SI-BIB-ES // The Great Russian Encyclopedia: [in 35 t.] / Ch. ed. Yu. S. Osipov. – M.: The Great Russian Encyclopedia, 2004–2017.
- [5] The longest series. [Electron resources] Access mode: http://www.kino-tv-forum.ru/blog/samye_dlinnye_serialy_samyj_dlinnyj_serial/2013-04-11.
- [6] A quarter of respondents from Kazakhstan do not read books [Electronic resource] Access mode: https://tengrinews.kz/books/chetvert-oproshennyih-kazahstantsev-ne-chitayut-knigi_217100/2012-07-09.
- [7] The majority of Kazakhstan respondents trust television more than print media [Electronic resource] Access mode: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshinstvo-oproshennyih-kazahstantsev-doverayut-217445/.
- [8] Efremova, T. F. A New Dictionary of the Russian Language. Sensible word-building. – M.: Russian language, 2000.
- [9] Kydyrbay N. Kazakh balalary kuyrshakka tabynyp zhur. [Electronic resource] Access mode: <http://www.almaty.tv/kz/newline/news/aza-balalary-uyrsha-a-tabynyp-zh-r.html>.
- [10] Molchanov A. Scriptwriter's Primer: How to Write an Interesting Movie and TV Series. – Moscow: Rior, 2010. – 73 b.
- [11] Foucault M. The history of madness in the classical era / Fuko. – SPb., 1997.
- [12] Jamison F. Progress versus utopia, or Can we imagine the future? // Fantastic Cinema. – M.: New Literary Review, 2006.
- [13] Deborah Guy., Society for the Performance. – M.: Logos, 2000. – 184 p.
- [14] Y. Habermas. On the logic of social sciences. The theory of communicative action // Modern Western theoretical sociology (abstract collection). Jürgen Habermas. Issue 1. – M., INION RAS, 1991.
- [15] Bell D. The coming post-industrial society. – M.: Academia, 2004.

Функциональная классификация телесериалов

А.Д. Шорабек¹, Б.К. Нурпеис²

^{1, 2}Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

До появления на экранах иностранных сериалов не только в Казахстане, но и в Советской науке искусствоведение были внедрены в использование анализированные термины, связанные советскими многосерийными фильмами. Актуальностью данной статьи является историческое исследование этапов появления и развития Казахстан-

ских отечественных сериалов. Зрители делают выбор продукции в зависимости от постановки разнообразных сюжетов и возникающих проблем в широкой теме сериалов. Соответствие сериалов массовой культуре не ограничивается развлекательной деятельностью, но также увеличивает ее пространство. Телесериалы имеют своеобразную исполнительную функцию. Телевидение – по сути служит зрителю. Таким образом, телесериалы, являясь важной частью телевизионных проектов, а также результатом деятельности актеров, режиссеров и других членов творческого коллектива, можно отнести к виду искусства. Телесериалы, согласно функциональным особенностям, делятся на 6 основных направлений: интегративные, ценностно-ориентированные сериалы, историографические, развлекательные, управленческие и идеологические. В статье рассмотрены условия, тенденции, функции и услуги, которые имеют отношение к сериалу.

Ключевые слова: телевидение, телесериал, эфир, сюжет, искусство

Functional classification of TV series

A.D. Shorabek¹, B.K. Nurpeis²

*^{1,2}Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Before the appearance of foreign serials on screens, not only in Kazakhstan, but also in Soviet science of art history, analyzed terms related to Soviet serial films were introduced into use. The relevance of this article is a historical study of the stages of the emergence and development of Kazakhstan's domestic TV series. Viewers make a choice of products depending on the staging of various plots and emerging problems in the broad theme of the series. Conformity of serials to mass culture is not limited to entertainment, but also increases its space. TV shows have a peculiar executive function. Television essentially serves the viewer. Thus, soap opera, as an important part of television projects, as well as the result of work of actors, directors and other members of the creative team, can be attributed to the form of art. Soap opera, according to functional features, are divided into 6 main areas: integrative, value-oriented series, historiography, entertainment, management and ideology. The article diversifies the conditions, trends, functions and services that are relevant to the series.

Keywords: television, television series, broadcast, plot, art.

Редакцияға 06.02.2019 қабылданды

МРНТИ 14.35.09

Т.М. КОЖАҒУЛОВ

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

КЕСКІНДЕМЕНІ ОҚЫТУДЫҢ КӨРКЕМ-РЕАЛИСТІК РУХАНИ-ТАНЫМДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада кескіндемені оқытудың көркем-реалистік рухани-танымдық негіздері қарастырылады. Кескіндемені көркем-реалистік рухани-танымдық бағытта оқыту оқу қызметін конструктивті ұйымдастырумен байланысты қарастырылады. Көркем шығармашылық қызметтегі интеллектуальдық және эмоционалдық өзара байланыс суретші-педагогті қалыптастыру үрдісінде маңызды сәт ретінде бағаланады. Кескіндемені оқыту тәжірибесінде көркем-мәндік, эмоционалды-сезімдік әдістерді қолдану, білімгерлердің шығармашылық ойын дамытуға ықпал ететіндігі анықталады. Білімгерлердің көркем-реалистік және рухани-танымдық қабілеттерін дамытуда оқытудың интегративті әдістерін қолдану мүмкіндіктері зерттеледі. Зерттеу нысаны- кескіндемені оқытуда көркем-реалистік және рухани-танымдық негіздерді қолдану әдістерін зерттеу болып табылады. Ұлттық мәдениет негіздерін көркем білім беру мақсатында көркем-реалистік және рухани-танымдық әдістердің бірлігі позициясынан зерттеу осы жағдайда өте маңызды. Бұл жұмыстың мақсаты- кескіндеме сабақтарында білімгерлердің көркем-реалистік және рухани-танымдық қабілеттерін дамыту болып табылады.

Түйін сөздер: кескіндеме, көркем-реалистік, рухани-танымдық, оқыту, интегративті әдіс, көркем шығармашылық, дамыту, ұлттық мәдениет, рухани құндылық.

Кіріспе. Кескіндеме саласында болашақ мамандарды кәсіби даярлау бүгінгі таңда күрделі де санқырлы көркем педагогикалық, өнертанымдық, педагогикалық өнертанымдық, философиялық-эстетикалық, психологиялық ғылыми теориялық және практикалық талаптарды тұтастай қамтиды. Бұл талаптарға қоршаған орта мен өнер туындыларын көркем эстетикалық қабылдау, кескіндеме өнерінің теориялық негіздері мен құрал-тәсілдерін, техникасы мен технологияларын меңгеру, бейнені түстік тондық көру, түстер мен түстер үйлесімін және тұстану мәселелерін білу, практикалық қызмет шеберлігі мен композициялық құрылым тұрғызу әдет-дағдыларын қалыптастыру, көркем образды өз мүмкіндігінше сомдау әдіс-тәсілдерін меңгеру сияқты басты мәселелермен қатар басқада педагогикалық түрлі оқу-жаттығу тәсілдері мен тапсырмалар орындау, долбар, нобай, этюд салу, т.б. көптеген мәселелер қамтылады.

Өнер ешқашан жеке дара болмайды, ол – әрқашанда адамзат өмір салтымен, мәдени және рухани таныммен байланысты. Кескіндеме өнері де адамның идеялық ұмтылысымен, өмірлік мақсаттарымен және көркем таныммен өзара қатынаста орындалып, оның рухани әлемін кеңейте түседі. Кескіндеме өнерінің дүние мен оның құбылыстарын шынайы бейнелеп көркемдік образды нақышты сомдау мүмкіндігі зор. Көркем әдіс (метод) түсінігінің теориялық негізі өнер туралы ғылымда өткен ғасырдың 20-шы жылдары қаланды. Ол сол кездердегі анықтама бойынша бейнеленетін өмір шындығын философиялық ой сүзгісінен өткізу принципін көрсетеді. Кейін, бұл әдістің жаңа концепциясы бойынша, ол объективті шындықты көркем тану принципі түрінде бекіп қалды. Осы тұрғыда біз кескіндеме өнерін көркем реалистік бағытта оқытуды оқу қызметін конструктивті ұйымдастырумен байланысты қарастырамыз.

Негізгі бөлім. Реализм өзінің объективті мазмұнында реалды шындық өмірді рухани ақиқаттық қайталау түріндегі көркем тану арқылы бейнелеу болып табылады. Өнердің идеялық, идеологиялық, рухани танымдық функциясы адамның рухани танымын, көркем-

дік мәдениетін дамытары дәлелдеуді қажет етпейтін факт. Өнердің танымдық және әсер етуші функциясы шынайы көркем шығармашылықтың бөлінбес қасиеті болып табылатындығы педагогика, психология, өнертану ғалымдарының еңбектерінде дәлелді түрде айтылған. Олай болса, кескіндеме өнері адамның рухани таным мен көркемдік мәдениетіне белсенді әсер етеді. Кескіндеме өнері өмірді күнделікті идеялық-эмоционалдық сезінуге, шынайы көркемдік игеруге үйретеді. Өнер туындысы да, оны сомдау қызметі де, яғни нәтиже мен көркем қызмет үрдісі адам рухани мәдениетін қалыптастырып дамытады. «Не только результат творчества – произведение искусства, но и сам творческий процесс имеет огромное содержательное значение» [1, 29 б.]. Білім мен білік, ақыл-ой, сана-сезім, көңіл-күй, мақсат-мүдде, үміт пен ниет т.б. қасиеттердің, дүниеге көзқарас пен дүние танымның түрлі жақтары кескіндеме өнері әдіс-тәсілдерімен көркем нақышты бейнеленеді. Суретші дүние таным арқылы адам қасиеттері мен сезімдерінің бейнеде көрініс табуы және адамның рухани таным-түйсігін көркемдік тілге айналдыру кескіндеме өнерінің басты мақсаты. Бұл қасиеттерді көркемдік ой елегінен өткізіп бейне сомдау суретші талғамы мен шеберлігін талап етеді. «Көркем туындыны сомдау заңдылықтарымен қатар интеллектуальдық және шығармашылық тенденциялар, оқытудағы педагогикалық-психологиялық әдістемелер жүйесінде, білім-тәрбие үрдісінде жүзеге асады. Білімгерлердің композициялық қызметі болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерін тәрбиелеудің рухани дүниетанымдық және мәдени аспектілерін тұтастай қамтиды» [2, 95 б.].

Ата-баба қадірін ардақтау, жалпы адамның дүниедегі жоғары ролін құрметтеу, қоршаған орта болмысының терең тылсым қасиеттерін қадір тұту т.б. сана сезімдік мәселелер көркем бейнеде рухани таным түйсікті дамытады. Осы арқылы кескіндемешілер сана сезімінен туындаған көркемдік образдар рухани талпынысты үдете түседі, адам бойына жоғары сезім мен рухани мәдениетті қалыптастырады. Мысалы, белгілі Қазақстан кескіндемешілерінің туындыларында ұлттық рухтың көрініс табуы – ұлт-

тың түп-тамырын, ата-бабалар өсиеттерін, көркем мұралар мен мәдени құндылықтарды, салт-дәстүр бастауларын, көңіл күйді поэтикалық, лирикалық, гуманистік немесе трагикалық нотада түстердің ритмдік ырғағымен, гармониялық үйлесімділігімен көркем бейнелі идеализациялауы арқылы халқымыздың өсіп өркендеу жолын, тарихи дамуы мен ұлттық санасын дәріптеп көрсетеді. Өз ойларын беруде суретші құрал-тәсілдер арсеналын синтездеу арқылы гармониялық ой-сезімді түстер үйлесімі арқылы, кеңістіктік тереңдікті, композицияның жеке элементтерін түстік, сызықтық, тондық қатынастармен тұтастыққа келтіріп, бейне жазықтығында жүйелеп адам рухани әлемін тебіреніске әкеледі. Ал кейде әр уақытты құбылыстарды бір арнаға келтіріп, адам ішкі күйін, сезімін бояу түстерінің гармониялы үйлесімімен, контрастық, тондық қатынастармен түйіндейді. Қарапайым заттардың құндылығын дәріптеу, қазақ ұлтының мерейін үстем ету, өмір тұрмысын поэтикалау, күнделікті өмір-тұрмысын эстетизациялау, адам мен табиғат әлемінің тұтастығын әсерлеу көрермен санасында ұлттық рухты асқақтатады. Мұндай, жарқын ойлы, рухы асқақ соны туындылар Қ.Т. Телжанов (Ата мекен, Қыз қуу, Көкпар, Тыныштық, Бозарал адамдары), М.Кенбаев (Шопан әні, Асауға құрық салу, Әңгіме-дүкен), С.Ә. Мәмбеев (Киіз үй алдында, Көктем), Ә.Ысмайлов (Жуалы аңғарында), С.Романов (Даладағы кеш, Жайлау кеші, Ашық аспан аясында, Күй. Кісен ашқан) А.Ғалымбаева (Бейбітшілік. Триптих, Дастархан, Қазақстан әні, Біз заманымызбен бақыттымыз), С.Ә. Айтбаев (Бақыт, Қонақ келді, Жәйлаудағы түйелер), Ш.Т. Сариев (Шопан семьясы, Балықшылар, Тұрар), А.Сыдыханов (Ақ бұлақ, Темекі жинау, Хан Балық, Жер бесік символы), Е.Төлепбаев (Түріксібтіктерді шығарып салу, Дыбыстар дауысы), К.Муллашев (Жер және уақыт, Жастық), Б.Табиев (Балалар, Мойын ағаш пен қыз), М.Аманжолов (Қайырлы тан), О.Нұржұмаев (Әке ескерткіші) сияқты кескіндемешілер еңбектерінен белгілі [3, 4, 5, 6].

Білімгерлерді осындай идеялық-танымдық мазмұны жоғары туындыларды үлгі тұтуға бау-

лып, мазмұны мен орындалу әдіс-тәсілдерін, түстік композициялық құрылымын түсіндіріп талдап көрсету кескіндеме өнерін көркем реалистік бағытта оқыту мен оқу қызметін конструктивті ұйымдастыруға мүмкіндік береді. «Психолого-педагогические исследования последних лет показывают, что новые знания формируются не с помощью простого добавления к уже имеющимся, а благодаря структурированию прежних знаний, то есть благодаря отказу от неадекватных представлений, через постановку новых вопросов и выдвижение гипотез» [7, 39 б.]. Осы ой-тұжырымға сәйкес педагог-суретшіні даярлаудағы кескіндеменің тәжірибелік негіздерінде жұмыстың бірізділігі қарастырылады [8].

Дидактикалық қағидалар мен көрнекілік принциптерді педагогикалық өнертану бағытында жүйелі қолдану арқылы өнерді эстетикалық қабылдау мен көркем образдық сомдау үрдісінде білімгер белгілі бір идеялық бағытты, мәдени болмысты, тарихи кезең өмірін әсерлі сезімдік, көркем образдық тұрғыда саналы игеріп өзінің рухани таным-түйсігін дамытады. Әлемді рухани тану аясы кеңейеді. Сондықтан қазіргі шығармашыл жолдағы жаһандық лездік әлемде өнер, таным, шығармашылық, сезім мен түйсік, басқа соны қырынан танылуда. Адам түрлі техногендік жағдайда әсемдік пен көркемдік танымға жүгінеді. Мұндай жанды да әсерлі көркемдік өріс кескіндеме өнерінің ең басты мәні және мақсаты. Қазіргі кезде саналы түйсінілген, мақсатты бағдарланған реалды ақиқат идеалдарға деген ынта-жігер, рухани тәрбие мен көркем мәдениет жеке тұлғаны жан-жақты қалыптастырып дамыту өзегі, және осы себепті де көркем шығармашылықтың мәні болып табылады.

Нақты анықталып адамның рухани әлеміне бағдарланған көркем шығармашылық ізденіс – прогрессивті дамудың көзі және перспективті алғы шарты. Ал көркем шығармашылық ізденіс қызметінің ең көрнекі түрінің бірі кескіндеме өнері. Кескіндеме өнері рухани мәдениеттің өзіндік түрі. Живописьтегі руханилық – белгілі бір көркемдік құбылыстың эмоционалды сезімдік әсерін бояу түстері үй-

лесімі, тондық қатынастары, бейнелік ритмдер, композициялық құрылым мен пластика арқылы адам бойына сіңіріп эстетикалық ләззат береді. «Руханилық, мәдениеттілікпен және адамның тәрбиелігімен тікелей байланыста болады, бірақ оларға эквивалентті емес» [9, 109 б.]. Жоғары мектептің көркем білім мен педагогикалық өнертану жүйесінде өз бетінше өнімді қызмет етуге қабілетті, қажетті кәсіби білімі, білігі, дағдылары бар шығармашыл тұлғаны тәрбиелеуде кескіндеме өнері арқылы рухани мәдениетке баулудың маңызы зор. Педагогикалық университетте кескіндеме пәнін оқытудың негізгі мақсаты – таным көкжиегі кең, көркем талғамы дамыған, рухани мәдениеті жоғары, шығармашыл көркем еңбек-педагогын тәрбиелеу. Көркемдік және рухани құндылықтар мен мұралар арқылы дүниетаным қалыптастыру мәселелері зерттеулерде әр қырынан қарастырылады (Нұрмұратов С.Е., Джанаев М.Б., Беляева О.М., Русакова Т.Г.) [10, 11, 12, 13].

Живопись өзінің көркем-пластикалық болмысымен, бейнелеу құрал-тәсілдерімен, ең бастысы көркем-образдық мәнімен білімгерлердің рухани адамгершілік мәдениетін дамытуға кең көлемді мүмкіндік пен ширақ қозғалыс беретін динамикалы пән. Живопись рухани мәдениеттің маңызды танымдық элементі. «Духовное воспитание составляет неотъемлемую часть в гармоническом воспитании и развитии личности» [14]. Көркем-эстетикалық білім мен рухани мәдениетті білімгер кескіндеме өнерінің сан қырлы мүмкіндігі мен қасиетіне сай, осы өнер қызметі үрдісінде бойына сіңіріп өз дүниетанымын, көркемдік санасын қалыптастырып дамытатындығы туралы ой-пікірлерді бейнелеу өнері саласындағы ғалымдар мен суретшілер еңбектерінен пайымдауға болады (Алпатов М.В., Чистяков П.П., Кардовский Д.Н., Волков Н.Н., Кузин В.С., Кибрик Е.А., Шорохов Е.В., Беда Г.В., Унковский А.А., Пучков А.С., Ростовцев Н.Н., Триселев А.В., Яшухин А.П.).

Болашақ кәсіби мамандардың көркем шығармашылық қабілеттері мен рухани танымы реалистік кескіндемелік қызметте, алдарына өз беттерінше түрлі кескіндемелік, компо-

зициялық, саналы ой-жүйелік, көркем-образдық проблемалық мақсаттар қойып, оларды шешуге деген ынта-жігерінің нәтижесінде дамиды. Сондықтан кескіндеме өнері қызметінде білімгерлердің шығармашылық талаптары мен эстетикалық қажеттіліктері неғұрлым өнімді жүзеге асады. Кескіндеме сабағында білімгерлер реалистік бейнелеу тәсілдеріне жаттығып зат пішіндерін түстердің тондық қатынасымен бере білуге, құрылымдық және түстік қатынастарды анықтауға, бөлшектердің конструктивті-пластикалық өзара байланыстарын жүйелеп кеңістікті құруға, композициялық орталықты ой-жүйелік мазмұнға сай анықтауға үйренеді. Алайда, көпшілік жағдайда білімгерлер теориялық және практикалық тәжірибелерге сүйенбей кескіндемелік жұмысты интуитивті түрде, белгілі бір шығармашылық немесе көркем танымдық ізденіссіз орындап нақты реалистік оқу танымдық нәтижеге жете алмай жатады. Бұл жағдай қазіргі көркем мәдениет пен көркем білім талаптары мен мақсаттарына негізделген болашақ кәсіби маманның шығармашылық потенциалын жан-жақты белсенді дамыту мақсаттарына сай келмейді.

Бұл жағдайда кескіндеме сабағында оқытудың белсенді тәсілдері мен интегративті кіріктірілген, өзара біртұтас байланыстағы өнер құрал-тәсілдерін қолдану маңызды. Проблемалық мәселелер мен мақсаттар қоя отырып оны шешудің жолдары мен әдіс-тәсілдерін ізденуге ынталандыру білімгерлер шығармашылығын жандандыра түседі. Интегративті кіріктірілген тәсілдер кескіндеме өнері мен өнерлер синтезіндегі амалдарды қарастырады. Немесе басқада өнер түрлерімен байланыстағы қызмет түрлерінің формалары мен тәсілдерін өзара кіріктірілген байланыста қолдану осындай проблемалық мәселелердің шешімін табуға ынталандырады. Мысалы, музыка, кино, видео, фото, театр материалдары мен тәсілдері өзіндік әдіс тәсілдік немесе мазмұндық тұрғыда мүмкіндік туғызып шешім табуға ықпал етеді. Мұндай көркем пластикалық ізденістер теориялық түсініктер мен ассоциациялық белгілердің живописьтік тәсілдерге айналуына мүмкіндік жасайды.

Кескіндеме сабағында көркем білім беру жоғарыда көрсетілген мәселелерді білімгерлердің шығармашылық белсенділігін ынталандырып дамыту арқылы орындалады. Белгілі ғалымдар Л.С. Выготский [15], Б.М. Теплов [16], А.В. Запорожец [17] зерттеулерінде шығармашылық белсенділікті эстетикалық және көркем формаларда дамыту, адамның көркем қалыптасуының алғы шарттарының бірі ретінде анықталған. Мысалы, Л.С. Выготскийдің зерттеулерінде эмоционалдық пен танымдық факторлар көркем қызметтегі шығармашылыққа оптимальды жағдайлар туғызатындығы айтылған. Л.С. Выготский шығармашылық психологиясын зерттеу еңбегінде «интеллектуальный и эмоциональный фактор в равной мере необходимы для акта творчества» [18, 17 б.] деп, көрсетеді. Кескіндеме қызметінде танымдық-интеллектуалдық және эмоционалды-сезімдік факторлардың өзара байланыста қатар қарастырылуы, бейнелеу сауаттылығы мен көркемдік нақыштылық қатынасын айғақтап білімгердің шығармашылық үрдісін белсендіре түседі.

Қорытынды. Аталған факторлардың мұндай өзара тұтас байланыста қарастырылуы кескіндемедегі түстік, тондық, композициялық көркем бейнелеу әрекетінің негізгі және жалпы принциптерін біркелкі жүйелі игеруге қолайлы жағдай туғызады. Кескіндемені оқытудағы бұл принциптер білімгерді жаттанды техникалық тәсілдер қолданудан арылтып, көркем пластикалы мазмұнды бейнелеуге бағыттайды. Түстік, тондық, композициялық біртұтас бейнелеу тәсілі көркем-танымдық, мазмұнды-образдық кескіндемелік қызметті жүйелі ұйымдастыруға ынталандырып, қажетті кәсіби қасиеттер мен бейнелеу шеберлі-

гін қалыптастырады. Көркем пластикалы кескіндемелік бейнелеуде түстік, тондық, композициялық техникалық элементтер мен әдіс-тәсілдерді біртұтас қатар қолдану бейне мазмұнын ашып көрсетуге, ұтымды образдық шешім табуға мүмкіндік беріп білімгердің рухани-эстетикалық ой-жүйесін дамытады.

Түстік, тондық, композициялық техникалық элементтер мен әдіс-тәсілдерді біртұтас қатар қолдану арқылы бейне мазмұнын рухани танымдық бағытта ашып көрсету, ұтымды образдық шешім табу келесі көркем бейнелеу қасиеттерімен анықталады:

– түстік, тондық, композициялық элементтер мен тәсілдерді бейнеленетін нысанның визуалдық-сезімдік көрінісіне және көркемдік рухани мәніне сай бейнелі-пластикалық тілге келтіріп әсерлі бейнелеу;

– түстік, тондық, композициялық элементтер мен тәсілдерді бейнеленетін нысанның көркем-эстетикалық, эмоционалды-сезімдік әсеріне сай рухани танымдық негізде жүйелі тұтастыққа келтіріп ұйымдастыру;

– түстік, тондық, композициялық элементтер мен тәсілдерді бейнеленетін нысанның мән мамұндық және пішіндік кеңістіктік қасиеттеріне сай рухани танымдық бағытта құру;

Көрсетілген көркем бейнелеу құрылымы бойынша оқытуда практикалық кескіндеме сабағында келесі оқу мәселелерін қарастыру қажет: кескіндеме практикалық сабағында оқу қойылымын, білім тәрбие материалдарын іріктеп, оқу қызметін конструктивті құру; оқу қойылымы мен білім тәрбие материалдарын, кескіндемелік бейнелеу қызметін оқу дидактикалық материалдармен қатынасты байланыста талдай отырып қолдану; практикалық тәжірибелік және теориялық танымдық талдау жасап қорытындылау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Волков И.Ф. Творческие методы и художественные системы. - 2-е изд., доп. – М.: Искусство, 1988. – С. 253.
2. Джанаев М.Б. Білімгерлердің композициялық қабілеттерін дамыту // Педагогика және психология. – 2017. – № 2(31). – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2017. – С.93-98.
3. Изобразительное искусство Казахской ССР. Альбом репродукций. – М.: Советский художник, 1974. – С.180.
4. Тельжанов К.Т. Государственный музей искусств Казахской ССР. Альбом репродукции (тексты на каз., рус., англ., нем. и франц.яз.). – Алма-Ата: Өнер, 1981. – С.282.
5. Сахи Романов: Альбом (Автор вступительной статьи и составитель Е.Б. Вандровская). – Алма-Ата: Өнер, 1987. – С.144.
6. Ғалымбаева А. Қазақстан бейнелеу өнерінің шеберлері. Альбом (Текст авторы және құрастырған И.А. Рыбакова. Тексі қазақ және орыс тілдерінде). – Алматы: Өнер, 1981. – 108 б.

7. Шаляпин О.В. Инновации в художественно-педагогическом образовании // Материалы Республиканского коллоквиума «Художественное образование Казахстана в XXI веке: совершенствование образовательных программ с учетом мировых тенденций». – 5-6 ноября 2012 года. – Алматы, 2012. – С.37-43.
8. Қожағұлов Т.М. Педагог-суретшіні даярлаудағы кескіндеменің тәжірибелік негіздерінде оқу этюдiмен жұмыстың бiрiздiлiгi // Изденiс: Халықаралық ғылыми-педагогикалық журнал. – № 2(1). – 2015. – С.79-84.
9. Төкенов Ө.С. Мәдениеттану: Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы, 2004. – 368 б.
10. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік философиялық талдау. – Алматы: ҚР БҒМ Философия және саясаттану институты, 2000. – 180 б.
11. Джанаев М.Б. Композиция сабақтарында көркемдік және рухани таным қалыптастыру // Хабаршы. Серия: Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі. - № 2(51). – Алматы, 2017. – 28-33 бб.
12. Беляева О.М. Художественно-образное мышление и его особенности в изобразительной деятельности // О.М.Беляева // Пути и средства повышение качества художественного образования и эстетического воспитания. – М.: МГПУ, 2010. - С.78-83.
13. Русакова Т.Г. Духовная культура личности как смысл образования // Вестник ОГУ, 2005. – № 5. – С.29-37.
14. Мезенцева Ю.И. Формирование нравственно-эстетических и духовных потребностей у подростков: Сборник научно-методических трудов преподавателей факультета Изобразительного искусства и народных художественных ремесел // Проблемы теории и методологии предметного образования. Изобразительное искусство. Декоративно-прикладное искусство. Дизайн. – М., Издательство МГОУ, 2010. – С. 219.
15. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1968.
16. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного воспитания // Советская Педагогика, 1946. – № 6.
17. Запорожец А.В. Развитие восприятия и деятельность // Вопросы психологии, 1967. - № 1.
18. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1967.
19. Беляева О.М. Художественно-образное мышление и его особенности в изобразительной деятельности // О.М. Беляева // Пути и средства повышение качества художественного образования и эстетического воспитания. – М.: МГПУ, 2010. – С.78-83.

References:

1. Volkov I.F. Tvorcheskie metody i hudozhestvennyye sistemy. – 2-e izd., dop. – М.: Iskusstvo, 1988. – 253 s.
2. Dzhanayev M.B. Bilimgerlerdiñ kompoziciyalıq kabiletterin damytu // Pedagogika zhәne psihologiya. – 2017. – № 2(31). – Алматы: Abaj atyndaғы ҚазҰПУ, 2017. – С.93-98.
3. Izobrazitel'noe iskusstvo Kazahskoj SSR. Al'bom reprodukcij. – М.: Sovetskij hudozhnik, 1974. – 180 s.
4. Tel'zhanov K.T. Gosudarstvennyj muzej iskusstv Kazahskoj SSR. Al'bom reprodukcii (teksty na kaz., rus., angl., nem. i franc.yaz.). – Alma-Ata: Өner, 1981. – 282 s.
5. Sahi Romanov: Al'bom (Avtor vstupil'noj stat'i i sostavitel' E.B. Vandrovskaya). – Alma-Ata: Өner, 1987. – 144 s.
6. Falymbaeva A. Қазақстан беінеіеу өнерінің шеберлері. Al'bom (Tekst avtory zhәne қырastyрған I.A.Rybakova. Teksti kazak zhәne orys tilderinde). – Алматы: Өner, 1981. – 108 b.
7. SHalyapin O.V. Innovacii v hudozhestvenno-pedagogicheskom obrazovanii // Materialy Respublikanskogo kollokviuma «Hudozhestvennoe obrazovanie Kazahstana v HKHI veke: sovershenstvovanie obrazovatel'nyh programm s uchetom mirovyh tendencij». – 5-6 noyabrya 2012 goda. – Алматы, 2012. – S.37-43.
8. Қожағұлов Т.М. Педагог-суретшіні даярлаудағы кескіндеменің тәжірибелік негіздерінде оқу этюдiмен жұмыстың бiрiздiлiгi // Изденiс: Халықаралық ғылыми-педагогикалық журнал. – № 2(1). – 2015. – С.79-84.
9. Төкенов Ө.С. Мәдениеттану: Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы, 2004. – 368 б.
10. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік философиялық талдау. – Алматы: ҚР БҒМ Философия және саясаттану институты, 2000. – 180 б.
11. Dzhanayev M.B. Kompoziciya sabaqтарында көркемдік және рухани таным қалыптастыру // Хабаршы. Серия: Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі. - № 2(51). – Алматы, 2017. – 28-33 бб.
12. Belyaeva O.M. Hudozhestvenno-obraznoe myshlenie i ego osobennosti v izobrazitel'noj deyatel'nosti // O.M. Belyaeva // Puti i sredstva povyshenie kachestva hudozhestvennogo obrazovaniya i esteticheskogo vospitaniya. – М.: МГПУ, 2010. – С.78-83.
13. Rusakova T.G. Duhovnaya kul'tura lichnosti kak symysl obrazovaniya // Vestnik OGU, 2005. – № 5. – С.29-37.
14. Mezenceva YU.I. Formirovanie nrvstvenno-esteticheskikh i duhovnyh potrebnostej u podrostkov: Sbornik nauchno-metodicheskikh trudov prepodavatelej fakul'teta Izobrazitel'nogo iskusstva i narodnyh hudozhestvennyh remesel // Problemy teorii i metodologii predmetnogo obrazovaniya. Izobrazitel'noe iskusstvo. Dekorativno-prikladnoe iskusstvo. Dizajn. – М., Izdatel'stvo MГОU, 2010. – 219 s.
15. Vygotskij L.S. Psihologiya iskusstva. – М., 1968.
16. Teplov B.M. Psihologicheskie voprosy hudozhestvennogo vospitaniya // Sovetskaya Pedagogika, 1946. – №6.
17. Zaporozhec A.V. Razvitie vospriyatiya i deyatel'nost' // Voprosy psihologii, 1967. – № 1.
18. Vygotskij L.S. Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste. Izd. 2-e. – М.: Prosveshchenie, 1967.
19. Belyaeva O.M. Hudozhestvenno-obraznoe myshlenie i ego osobennosti v izobrazitel'noj deyatel'nosti // O.M. Belyaeva // Puti i sredstva povyshenie kachestva hudozhestvennogo obrazovaniya i esteticheskogo vospitaniya. – М.: МГПУ, 2010. – С.78-83.

Художественно-реалистические духовно-познавательные основы обучения живописи

T.M. Kozhagulov

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматриваются художественно-реалистические духовно-познавательные основы обучения живописи. Обучение живописи в художественно-реалистическом духовно-познавательном направлении рассматривается в связи с конструктивной организацией учебной деятельности. Взаимосвязь интеллектуального и эмоционального в художественно творческой деятельности расценивается как важный момент в процессе формирования художника-педагога. Определен, что использование в практике обучения живописи художественно-смысловых, эмоционально-чувственных методов способствуют развитию творческого мышления студентов. Изучаются возможности применения интегративных методов обучения в развитии художественно-реалистических и духовно-познавательных способностей студентов. Объектом исследования выступает, изучение методов использования в обучении живописи художественно-реалистических и духовно-познавательных основ. При этом очень важно, изучение в целях художественного образования основ национальной культуры с позиции единства художественно-реалистических и духовно-познавательных методов. Целью данной работы, является развитие художественно-реалистических и духовно-познавательных способностей студентов на занятиях по живописи.

Ключевые слова: живопись, художественно-реалистические, духовно-познавательные, обучение, интегративный метод, художественное творчество, развитие, национальная культура, духовная ценность.

Artistic-realistic spiritual-cognitive basics of teaching painting

T.M. Kozhagulov

Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the artistic and realistic spiritual and cognitive foundations of teaching painting. Teaching painting in the artistic-realistic spiritual and educational direction is considered in connection with the constructive organization of educational activities. The relationship between intellectual and emotional in artistic and creative activities is regarded as an important moment in the process of the formation of the artist-teacher. It has been determined that the use of artistic-semantic, emotional-sensual methods in the practice of teaching painting contributes to the development of students' creative thinking. The possibilities of using integrative teaching methods in the development of artistic-realistic and spiritual-cognitive abilities of students are being studied. The object of the research is the study of methods of using artistic-realistic and spiritual-cognitive foundations in teaching painting. It is very important to study the fundamentals of national culture from the standpoint of the unity of artistic-realistic and spiritual-cognitive methods for artistic education. The purpose of this work is the development of artistic-realistic and spiritual-cognitive abilities of students in the classroom for painting.

Keywords: painting, artistic-realistic, spiritual-cognitive, learning, integrative method, artistic creation, development, national culture, spiritual value.

Редакцияға 06.03.2019 қабылданды

**Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, балалар ақыны
Наурызбаева Рахат Наурызбайқызы**

Наурызбаева Рахат Наурызбайқызы Қызылорда облысы, Қазалы кентінде 1944 жылы 25 қаңтарда дүниеге келді. 1957 жылы №420-мектептің 7 сыныбын бітірісімен М.Мәметова атындағы қыздар педагогикалық училищесіне оқуға түсіп, 1961 жылы бітіреді, сол жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтқа түсіп, 1965 жылы қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі мамандығын алып шықты.

Өзінің шығармашылық жолы облыс, аудан мектептерінде мұғалім, М.Мәметова атындағы педагогикалық училищеде, Қорқыт ата атындағы мемлекеттік гуманитарлық университетте, №1 гуманитарлық-техникалық колледжде, «Сейхун» академиясында, Қызылорда гуманитарлық университетінде жұмыс істеді. Соңғы жылдары «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтында қызмет атқарды.

Ұстаздық қызметімен қатар, шығармашылық жұмыстармен де шұғылданады. «Жалын» баспасынан «Бастау» атты жыр жинағы, «Аққозы», «Сергек Серік» атты балаларға арналған жыр жинақтары, «Ана тілі» баспасынан «Үй ішімізбен қазақша үйренейік» атты оқу құралы, жылдары «Атамұра» баспасынан Ш. Құлманова, М.Оразалиева, Б.Сүлейменовалардың авторлығымен шыққан 2,3-сыныптарға арналған «Музыка» оқулығы-

на «Жыл басы кім болады?», «Аңдардың айтысы» атты музыкалық ертегі мен сюжетті шығармасы енді.

Қызылорда облыстық радиохабардан «Кел, қазақша үйренейік!» атты тіл үйренушілерге тереңдетіп қазақ тілі оқытуға арнаулы бағдарламамен сабақ және педагогикалық тақырыпқа «Тәрбие туралы толғаулар» дайындап жүргізді.

1994-1997 жылдар аралығында Қазан университетінің «Татар тілі» мен «Педагогика» кафедраларында ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысып, 1997ж. 23 маусымда «Бала бақша-мектеп-жоғарғы оқу орны» жүйесінде жеке тұлғаны шығармашылық бағытта ұрпақтар сабақтастығын қамтып тәрбиелеу» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғап, педагогика ғылымдарының кандидаты атағына ие болды. 2009 жылы 6 қазанда Қазан университетінің педагогика кафедрасында «Оқушыларды халық өнері арқылы көркемдік-шығармашылық іс-әрекетке эвристикалық оқытудың педагогикалық жүйесі» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғап, педагогика ғылымдарының докторы атағын алды. Нәтижесінде Қазан қаласындағы «Инновациялық технологиялар орталығы» баспасынан «Оқушыларды халық өнері арқылы көркемдік-шығармашылық іс-әрекетке эвристикалық оқыту» (2008ж.), «Балаларды көр-

кемдік-шығармашылыққа эвристикалық оқыту» (2010ж.) атты орыс тілінде 2 монографиясы жарық көрді. Алматы қаласындағы «Білім» баспасынан «Ақ батамен өс, балам!» (2012ж.), «Бастауыш мектепте халықтық тәлім-тәрбие берудің шығармашылық жолдары» (2010ж.), «Мектептегі сахна сабақтары» (2010ж.) атты көркемдік-шығармашылық, оқу-әдіскерлік еңбектері жарық көрді.

Шығармашыл мұғалім ғана шығармашыл шәкірт тәрбиелей алады. Міне, осындай талаптардың үдесінен шыққан ұстаздардың бірі – Рахат Наурызбайқызы. Қаламының ұшымен әрбір қазақ баласының қиялына қанат бітіріп, асыл арманы мен мақсатты болашағына жарқын жол көрсетушінің бірі – балалар әдебиетіне сара жол салып, балалар психологиясын жете меңгерген, тілі жеңіл, айтары көп, ойнатып отырып ойлантатын Рахат апамыздың сүбелі еңбегі туралы сүйсіне айта аламыз.

Рахат Наурызбайқызы: «Менің балалар ақыны болып қалыптасуыма ұстаз болуым үл-

кен көмегін тигізді. Сондықтан да екі жолды қатар алып жүруді қиын деп айтуға аузым бармайды. Дегенмен де, әр жолдың өзіндік талап-міндеті бар. Екеуін қатар алып жүру адамды рухани байытады, ерік-жігерін шыңдайды, өмірге қызығушылығын арттырады, өмір сүрудің мәнін айқындайды», – деп сыр шертеді.

Жас ұрпақты оқыту және тәрбиелеу ісіндегі елеулі табыстары үшін ҚР Білім және ғылым министрлігінің «Б.Алтынсарин» төсбелгісімен, Ресейдің Халықаралық бейбітшілік және келісім қорының «Білім беру ісінің үздігі», Бейбітшілік әлемі Халықаралық қазақ шығармашылық бірлестігінің «Білім көшбасшысы», Халықаралық ғылым мен білімді қолдау орталығының «әл-Фараби», «Қазалы қаласы атауына 150 жыл», Ғани Мұратбаев атындағы медальдарының иегері. Рахат Наурызбайқызын мерей жасымен құттықтай отырып, зор денсаулық, ұзақ өмір, шығармашылық табыс тілейміз!

Джексембекова Менсулу Исаковна
доктор педагогических наук, профессор

Джексембекова Менсулу Исаковна доктор педагогических наук, профессор кафедры музыкального образования и хореографии КазНПУ имени Абая. Окончила Уральское музыкальное училище по специальности «Хоровое дирижирование», музыкально-педагогический факультет КазГосЖенПИ.

Защитила кандидатскую диссертацию «Формирование основ педагогического мастерства в процессе методической подготовки учителя музыки» в КазГосЖенПИ (1995), докторскую диссертацию «Теоретико-методологические основы реализации межпредметных связей в целостном педагогическом процессе вуза» (2008) на диссертационном совете Д. 14.61.35 при Международном казахско-турецком университете имени Х.А. Ясави (Туркестан), доцент (2004).

Проводит занятия на высоком профессиональном уровне, применяя ведущие методы и приемы по системе В. Емельянова (г. Санкт-Петербург), а также ведущих хормейстеров Казахстана (А. Молодов, Б. Жаманбаев и др.). Пройдя стажировку по изучению системы В. Емельянова в г. Санкт-Петербурге, получила сертификат на право использования данной системы в своей практической деятельности (1998).

Член Московского хорового общества имени П.Чеснокова, Р.Глиэра (2012). Диплом II

степени на III Московском фестивале духовой музыки, за творческий вклад в возрождение традиций духовой музыки (2013). Академик МАНПО (2017)., входит в состав экспертной комиссии Независимого казахстанского агентства по обеспечению качества в образовании (IQAA).

Председатель жюри Международного фестиваля хоровой музыки им.П.Г. Чеснокова, Р.Глиэра (Москва, 2018).

Опубликовано более 100 научных трудов. В том числе монография «Реализация межпредметных связей спецдисциплин в целостном педагогическом процессе вуза», учебно-методические пособия «Значение чтение хоровых партитур (ЧХП) в подготовке специалиста», «Творческие упражнения – школа вокально-хорового мастерства студентов вуза», «Вокально-хоровая культура – неотъемлемая часть воспитания студентов вуза», «Исполнительское мастерство учителя музыки», статьи в изданиях ККСОН РК, Scopus, в сборниках международных и республиканских конференций и др.

Многие годы, была заведующей кафедр теории и методика культурно-досуговой работы в КазГосЖенПУ, культурологии КазНАУ, музыкального образования и хореографии КазНПУ имени Абая Награждена Почетной грамотой МАНПО за активное участие в раз-

витии, совершенствования научной, учебно-методической работы в вузах Казахстана и России, за вклад в науку и научные достижения Ассоциация высших учебных заведений РК в честь 25-летия Независимости РК награждена в номинации «Лучшие научные статьи» (Дипломом I степени), медалью «Почетный работник образования РК», «Деятель культуры

РК», «Медаль 60-летия Победы», «Лучший куратор КазНПУ им.Абая», Юбилейная Медаль «Құрмет белгісі» за вклад в развитие КазгосЖенПУ. Медаль «Отличник культуры РК» (2018), а также Похвальными грамотами – I место в номинации «Кросс» и «Велогонка» за участие на спартакиаде «День здоровья», посвященной 90-летию КазНПУ имени Абая.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абдуллаева Гульзира Олжабекқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, gulzira.abdullaeva@mail.ru

Аганина Құндыз Жамиқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, aganinak@mail.ru

Айтказина Токжан Тельмановна – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, togzhan19@mail.ru

Аккалиев Азамат – магистрант, Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, A.T.Azamat0084@mail.ru

Әбішева Рыскен Рахымқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, [ryskен55@mail.ru](mailto:rysken55@mail.ru)

Балғазина Бақытгүл Серікқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, bakhitgul555@mail.ru

Басчикулов Ақылбай Сабыржанович – PhD докторы, Қазақстан Республикасы ҰҚК Шекара қызметі Академиясы, bas.ak-66@mail.ru

Бакетова Макпал Аленовна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Бегалиева Сәуле Баязқызы – педагогика ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, sbegaliev@mail.ru

Бейсенбаева Жайна Адихановна – докторант, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Psiholog_jaina@mail.ru

Гильманшина Сурия Ирековна – педагогикалық ғылымдарының докторы, химикалық ғылымдарының кандидаты, А.М. Бутлеров атындағы Химикалық институты

Губашева Айман – магистрант, Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова, aiman1986@mail.ru

Джанаев Мият Баймекеұлы – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, miyat53@mail.ru

Джуманиязова Раушан Кенесовна – өнертану ғылымдарының кандидаты, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерватория, rau_j@mail.ru

Дүйсенбаева Бібігүл Амангельдіқызы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, bibigul-68-68@mail.ru

Елмұратқызы Дина – докторант, MINZU университеті (Бейжің, ҚХР), dina_ye@163.com

Ережепов Талгат – докторант Казахский национальный педагогический университет имени Абая, e.talgat.t@mail.ru

Ержанова Феруза Меирбекқызы – Phd докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, f_yerzhanova@mail.ru

Жабағиева Гауһар Зкрияқызы – магистр, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, gzhabagieva2013@mail.ru

Жанбаева Ляззат Абдыкадыровна – кандидат технических наук, Начальник отдела анализа и оценки качества образования, liazka79@mail.ru

Жұмағұлова Бақытгүл Сәкенқызы – филология ғылымдарының докторы, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, bakitgul@inbox.ru

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – докторанты, ХАА корреспондент-мүшесі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, uk.gulsara74@mail.ru

Ибраева Қамарсұлу Ершатқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kamar.sulu@mail.ru*

Игисинов Талғат Қазыбайұлы – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *t.igissinov@gmail.com*

Ізтілеуова Саманта Шекернайқызы – С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті, педагогика магистры

Исалиева Сауле Темирбаевна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *salia72@mail.ru*

Искакова Айгуль Толеутаевна – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aiskakova@bk.ru*

Искакова Әлия Орынбасарқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Т.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Қазабеева Виталия Алексеевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, *vitaliya.78@mail.ru*

Какимова Лаура Шариповна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Қасен Гүлмира Аманқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, *gulmira.Kassen@mail.ru*

Қожағұлов Токқожа Мұқажанұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *tokkozbagul@mail.ru*

Корнилова Татьяна Борисовна – аға оқытушы, Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының корреспондент-мүшесі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kornilova_tb@mail.ru*

Косшыгулова Алия Сериковна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *alenti85@mail.ru*

Мадьярова Зухра Истибаевна – психология магистрі, Т.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *isapova09@mail.ru*

Маймакова Алмагүл Дилдіқызы – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *amaimakova@mail.ru*

Марданова Шолпан Сапарқызы – психология магистрі, «Туран» Университеті, *erika6320@mail.ru*

Медетов Болатбек Жақсылықұлы – радиотехника саласындағы PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ аға оқытушы

Мизанбаев Рамазан – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *mizanbaev.ramazan@mail.ru*

Минаева Назгул – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *minaevanazgul@mail.ru*

Мұратова Гүлжан Қлышқызы – физика-математика ғылымдарының кандидаты, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, *mugk@mail.ru*

Мустояпова Алтынгүл Сарсенқызы – С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, *altyn-ac@mail.ru*

Мырзаханқызы Кұралай – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Нарбекова Бану Махатаевна – тарих ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Жоғары білім департаменті директорының орынбасары

Наурызбаева Рахат Наурызбайқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қызылорда облысы «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы, *rahat44@mail.ru*

- Науменко Алексей Александрович** – студент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *nightrat@mail.ru*
- Нурахунова Гунчам Майданқызы** – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *ethnic18@mail.ru*
- Нургалиева Ұлмекен Сатымқызы** – психология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті профессоры, *ulmeken_01@mail.ru*
- Нүрпейіс Бақыт Кәкиқызы** – Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры, өнертану докторы, *e-mail: bakytn_70@mail.ru*
- Оралбекова Алия Курбановна** – PhD докторы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, *ali.ya84@mail.ru*
- Орман Таңшолпан Бейбітқызы** – магистрант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *t_11-11@mail.ru*
- Өсербай Аида Мұратқызы** – магистрант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
- Ризулла Айдана Ризуллаевна** – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *arizulla@mail.ru*
- Сарсенбаева Лязиза Оналбаевна** – психологиялық ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *lyaziza_s@mail.ru*
- Сейсенбеков Ерлан Кенжебайұлы** – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *Yerlan_fks@mail.ru*
- Сыдықова Роза Шаймардановна** – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
- Тастанов Әділбай Жұматайұлы** – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы, *tastanov_70@mail.ru*
- Таубаева Ғалия Закарьяновна** – педагогикалық ғылымдарының кандидаты Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *galiya_63@bk.ru*
- Ташимова Фатима Сагымбековна** – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *fatima_tashimova@mail.ru*
- Теләхынов Еркін Біләлұлы** – ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
- Тоқтарова Толқын Жанибековна** – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *toktarova_tolkin@mail.ru*
- Шалабаева Лаура Исмаилбековна** – PhD докторы, Қазақ спорт және туризм академиясы
- Шерьязданова Хорлан Токтамысқызы** – психология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *horlan.hanuma@mail.ru*
- Шорабек Әділхан Дүйсенбекұлы** – докторант, Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *khan_adil@mail.ru*
- Штретер Юлия Николаевна** – педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазан (Приволжский) федералды университеті, *juliaschtreter@mail.ru*
- Яғалиева Бағдат Есеновна** – техникалық ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті

НАШИ АВТОРЫ

Абдуллаева Гульзира Олжабековна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, gulzira.abdullaeva@mail.ru

Аганина Кундыз Жамиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aganinak@mail.ru

Айтказина Токжан Тельмановна – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, togzhan19@mail.ru

Аккалиев Азамат – магистрант, Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, A.T.Azamat0084@mail.ru

Абишева Рыскен Рахымовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кандидат филологических наук, член Союза журналистов Казахстана, rysken55@mail.ru

Балгазина Бакитгуль Сериковна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, bakhitgul555@mail.ru

Башчикулов Акылбай Сабыржанович – доктор PhD, Академия Пограничной службы КНБ РК, bas.ak-66@mail.ru

Бакетова Макпал Аленовна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Бегалиева Сауле Баязовна – доктор педагогических наук, академик НАН РК, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, sbegaliev@mail.ru

Бейсенбаева Жайна Адихановна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Psiholog_jaina@mail.ru

Гильманшина Сурия Ирековна – доктор педагогических наук, кандидат химических наук, профессор, Химический институт имени А.М.Бутлерова

Губашева Айман – магистрант, Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова, aiman1986@mail.ru

Джанаев Мият Баймекеевич – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, miyat53@mail.ru

Джуманиязова Раушан Кенесовна – кандидат искусствоведения, доцент, Казахская национальная консерватория имени Курмангазы, rau_j@mail.ru

Дюсенбаева Бибигуль Амангельдиновна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, bibigul-68-68@mail.ru

Елмурат Дина – докторант, Университет MINZU (Пекин, КНР), dina_ye@163.com

Ережепов Талгат – докторант Казахский национальный педагогический университет имени Абая, e.talgat.t@mail.ru

Ержанова Феруза Меирбековна – доктор PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, f_yerzhanova@mail.ru

Жабагиева Гаухар Зкрияевна – магистр, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, gzhabagieva2013@mail.ru

Жанбаева Ляззат Абдыкадыровна – кандидат технических наук, Начальник отдела анализа и оценки качества образования, liazka79@mail.ru

Жумагулова Бакитгуль Сакеновна – доктор филологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, bakitgul@inbox.ru

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – докторант, член-корреспондент Международной Академии Информатизации, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, uk.gulsara74@mail.ru

Ибраева Камарсулу Ершатовна – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, kamar.sulu@mail.ru

Игисинов Талгат Казыбаевич – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, t.igissinov@gmail.com

Изтлеуова Саманта Шекернаевна – магистр педагогики, Актюбинский университет им. С.Баишева

Исалиева Сауле Темирбаевна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, salia72@mail.ru

Искакова Айгуль Толеутаевна – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aiskakova@bk.ru

Искакова Алия Орынбасаровна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова, aliya.skakova.1959@mail.ru

Казабеева Виталия Алексеевна – кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, vitaliya.78@mail.ru

Какимова Лаура Шариповна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Қасен Гульмира Аманқызы – кандидат педагогических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, gulmira.Kassen@mail.ru

Кожажулов Токкожа Мукажанович – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, tokkozhasgul@mail.ru

Корнилова Татьяна Борисовна – старший преподаватель, член-корреспондент Международной Академии Информатизации, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, kornilova_tb@mail.ru

Косшыгулова Алия Сериковна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, alenti85@mail.ru

Мадьярова Зухра Истибаевна – магистр психологии, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова, isapova09@mail.ru

Маймакова Алмагуль Дильдиновна – кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, amaimakova@mail.ru

Марданова Шолпан Сапаровна – магистр психологии, Университет «Туран» erika6320@mail.ru

Медетов Болатбек Жақсылықұлы – доктор PhD в области Радиотехники, Электроники и Телекоммуникаций, старший преподаватель КазНУ им. Аль-Фараби

Мизанбаев Рамазан – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный женский педагогический университет, mizanbaev.ramazan@mail.ru

Минаева Назгул – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, minaevanazgul@mail.ru

Муратова Гульжан Клычовна – кандидат физико-математических наук, Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, tugk@mail.ru

Мустояпова Алтынгүл Сарсеновна – кандидат педагогических наук, доцент, Актюбинский университет им.С.Баишева, altyn-ac@mail.ru

Мырзаханқызы Куралай – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Нарбекова Бану Махатаевна – кандидат исторических наук, заместитель директора департамента высшего образования Республики Казахстан

Наурызбаева Рахат Наурызбаевна – доктор педагогических наук, доцент, Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Кызылординской области, *rahat44@mail.ru*

Науменко Алексей Александрович – студент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *nightrat@mail.ru*

Нурагунова Гунчам Майдановна – кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *ethnic18@mail.ru*

Нургалиева Улмекен Сатымовна – кандидат психологических наук, профессор Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *ulmeken_01@mail.ru*

Нурпеис Бакыт Какиевна – доктор искусствоведения, профессор, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, *email: bakytn_70@mail.ru*

Оралбекова Алия Курбановна – доктор PhD, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, *ali.ya84@mail.ru*

Орман Таншолпан Бейбитовна – магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет, *t_11-11@mail.ru*

Осербай Аида Муратовна – магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет

Ризулла Айдана Ризуллаевна – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *arizulla@mail.ru*

Сарсенбаева Лязиза Оналбаевна – кандидат психологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *lyaziza_s@mail.ru*

Сейсенбеков Ерлан Кенжебаевич – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Yerlan_fks@mail.ru*

Сыдыкова Роза Шаймардановна – доктор педагогических наук, профессор, Международный Казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави

Тастанов Адилбай Жуматаевич – кандидат педагогических наук, доцент, Казахская академия транспорта и коммуникаций имени М.Тынышпаева, *tastanov_70@mail.ru*

Таубаева Галия Закарьяновна – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет, *galiya_63@bk.ru*

Ташимова Фатима Сагымбековна – доктор психологических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *fatima_tashimova@mail.ru*

Телахынов Еркин Билялович – заслуженный тренер РК, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Токтарова Толкын Жанибековна – кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *toktarova_tolkin@mail.ru*

Шалабаева Лаура Исмаилбековна – доктор PhD, Казахская академия спорта и туризма

Шерьязданова Хорлан Токтамысовна – доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, *horlan.hanuma@mail.ru*

Шорабек Әділхан Дүйсенбекұлы – докторант, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, *khan_adil@mail.ru*

Штретер Юлия Николаевна – кандидат педагогических наук, Казанский (Приволжский) федеральный университет, *juliaschtreter@mail.ru*

Ягалиева Багдат Есеновна – кандидат технических наук, доцент, Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева

OUR AUTHORS

Abdullayeva Gulzira – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *gulzira.abdullaeva@mail.ru*

Aganina Kundyz – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *aganinak@mail.ru*

Aytkazina Tokzan - candidate of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *togzhan19@mail.ru*

Akkaliev Asamat – undergraduate, Atyrau State University after Kh.Dosmukhamedov, *A.T.Azamat0084@mail.ru*

Abisheva Rysken Rakhymovna – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Philology, member of the Union of Journalists of Kazakhstan, *rysken55@mail.ru*

Balgazina Bakitgul – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *bakhitgul555@mail.ru*

Bashchikulova Akylbay – PhD doctor, Academy of border Service of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan, *bas.ak-66@mail.ru*

Baketova Makpal – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Begaliyeva Saule – doctor of Pedagogical Sciences, academician, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *sbegaliyeva@mail.ru*

Beisenbayeva Zhaina – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *Psiholog_jaina@mail.ru*

Gilmanshina Suriya – doctor of pedagogical sciences, candidate of chemical sciences, Chemical Institute named after A.Butlerov

Gubazheva Aiman – undergraduate, Atyrau State University named after Kh.Dosmukhamedov, *aiman1986@mail.ru*

Dzhanayev Miyat – candidate of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *miyat53@mail.ru*

Jumaniyazova Raushan – candidate of art, associate Professor, Kazakh national Conservatory named after Kurmangazy, *rau_j@mail.ru*

Dyssenbayeva Bibigul – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *bibigul-68-68@mail.ru*

Yelemurati Dina – doctoral student, MINZU University (Beijing, China), *dina_ye@163.com*

Erezhepov Talgat – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *e.talgat.t@mail.ru*

Yerzhanova Feruza – doctor PhD, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *f_yerzhanova@mail.ru*

Zhabagiyeva Gaukhar – master, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *gzhabagiyeva2013@mail.ru*

Zhanbaeva Lyazzat – candidate of Technical Sciences, Department of analysis and assessment of the quality of education, *liazka79@mail.ru*

Zhumagulova Bakitgul – doctor of philology sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *bakitgul@inbox.ru*

Zhussupbekova Gulsara – doctoral student, corresponding member of the IIA, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *uk.gulsara74@mail.ru*

Ibrayeva Kamarsulu – candidate of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *kamar.sulu@mail.ru*

Igissinov Talgat - candidate of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *t.igissinov@gmail.com*

Iztleuova Samanta – master of pedagogy, Aktobe University named after S.Bayshev

Issaliyeva Saule – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *salia72@mail.ru*

Iskakova Aigul – candidate of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *aiskakova@bk.tu*

Iskakova Aliya – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Kazabeyeva Vitaliya – candidate of philological sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *vitaliya.78@mail.ru*

Kakimova Laura – candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abay

Kassen Gulmira – candidate of pedagogical science, al-Farabi Kazakh National University, *gulmira.Kassen@mail.ru*

Kozhagulov Tokkozha – candidate of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *tokkozha@mail.ru*

Kornilova Tatyana – senior teacher, corresponding member of the International Informatization Academy, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *kornilova_tb@mail.ru*

Koshygulova Aliya – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai *alenti85@mail.ru*

Madyarova Zukhra – master of psychology, Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov, *isapova09@mail.ru*

Maimakova Almagul – Candidate of Philology Sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *amaimakova@mail.ru*

Mardanov Sholpan – master of psychology, Turan University, *erika6320@mail.ru*

Medetov Bolatbek – PhD Radio Engineering, senior lecturer, al-Farabi Kazakh National University

Mizanbaev Ramazan – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, *mizanbaev.ramazan@mail.ru*

Minaeva Nazgul – candidate of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *minaevanazgul@mail.ru*

Muratova Gulzhan – candidate of physical and mathematical sciences, Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin, *mugk@mail.ru*

Mustoyapova Altyngul – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Aktobe university named after S.Bayshev, *altyn-ac@mail.ru*

Мырзаханқызы Kuralai – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Narbekova Banu – candidate of historical sciences, Deputy Director of Higher Education of the Republic of Kazakhstan

Naurzybayeva Rakhat – doctor of pedagogical sciences, associate professor, Branch of JSC «NCPD «Orleu» of Kyzylorda region, *rahat44@mail.ru*

Naumenko Aleksei – a student, Kazakh National University named after al-Farabi, *nightrat@mail.ru*

Nurakhunova Guncham – candidate of philological sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *ethnic18@mail.ru*

Nurakhunova Guncham – candidate of philological sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *ethnic18@mail.ru*

Nurgaliyeva Ulmeken – candidate of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *ulmeken_01@mail.ru*

Nurpeis Bakhyt – doctor of Art, professor, Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov, *email: bakytn_70@mail.ru*

Oralbekova Aliya – PhD doctor, South Kazakhstan state pedagogical University, *ali.ya84@mail.ru*

Orman Tansholpan – undergraduate, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *t_11-11@mail.ru*

Oserbay Aida – undergraduate, Kazakh National Women’s Teacher Training University

Rizulla Aidana – doctoral student, Kazakh National University named after al-Farabi, *arizulla@mail.ru*

Sarsenbayeva Lyaziza – candidate of psychological sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *lyaziza_s@mail.ru*

Seisenbekov Yerlan – candidate of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named Abai, *Yerlan_fks@mail.ru*

Sydykova Roza – doctor of pedagogical sciences, professor, International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmet Yassawi

Tastanov Adilbai – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh Academy of Transport and Communications named M. Tynyshpayev, *tastanov_70@mail.ru*

Taubaeva Galiya – candidate of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *galiya_63@bk.ru*

Tashimova Fatima – doctor of psychological sciences, Kazakh National University named after al-Farabi, *fatima_tashimova@mail.ru*

Telakhynov Yerkin – honored coach of Kazakhstan, Kazakh National Pedagogical University named Abai

Toktarova Tolkin – candidate of philology sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *toktarova_tolkin@mail.ru*

Shalabayeva Laura – PhD doctor, Kazakh Academy of Sport and Tourism

Sheryazdanova Horlan – doctor of psychological sciences, professor, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *horlan.hanuma@mail.ru*

Shorabek Adilkhan – doctoral student, Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov, *khan_adil@mail.ru*

Shtreter Juliy – candidate of pedagogical sciences, Kazan (Volga Region) Federal University, *juliashtreter@mail.ru*

Yagaliyeva Bagdat – candidate of technical sciences, associate professor, Satbayev University

---

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Игисинов Т.Қ., Медетов Б., Искакова А.Т. Қазақстандағы STEM білім беруді қалай дамыту керек?	7
Жусупбекова Г.Г. Бастауыш мектептің оқу үдерісінде оқушылардың коммуникативтік сапаларын дамытудың қазіргі тенденцияларына шолу.....	13
Таубаева Г.З., Бакетова М.А. Болашақ мектепке дейінгі білім беру мамандарын даярлаудағы педагогикалық үдерістің маңыз	21
Аганина К.Ж. ХХІ ғасыр біліктілігі негізінде оқушыларының экономикалық білімін қалыптастыру	30
Дюсенбаева Б.А. Психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі «Ерекше оқытушыларды даярлау» тұжырымның мәні.....	36
Айтказина Т.Т. Шетгілді аудиториялардағы орыс тілі сабақтарында ұжымдық оқытудың рөлі туралы	41
Бейсенбаева Ж.А. Жұмыссыздар тұлғасын кәсіптік бағдарлаудың педагогикалық-психологиялық негіздері.....	47

Педагогика және психология тарихы

Башчикулов А.С. Қазақстан Республикасында қосымша білім беруді дамытуды қалыптастыру үдерісі	52
---	----

Қолданбалы психология және психотерапия

Шеръязданова Х.Т., Марданова Ш.С. Психологтарды кәсіби дайындау құрылымындағы эмоциялы біліктілік	59
Ташимова Ф.С., Науменко А.А., Ризулла А.Р., Мадьярова З.И. Экзистенциалды ағартудың өмірмен мағыналы бағдарлардың мағынасын түсінудеңгейіне әсері.....	69
Мустояпова А.С., Нургалиева Ұ.С., Изтілеуова С.Ш. Дарынды оқушыларды мамандыққа бейімдеудің психологиялық аспекті	75
Қосшығұлова Ә.С., Сарсенбаева Л.О. Студенттердің оқу іс-әрекеттерін өздігінен ұйымдастырудың психологиялық ерекшеліктері.....	81
Шалабаева Л.И. Спортшыларға арналған мотивацияның психологиялық сипаттамасы.....	87

Білім беру саласындағы инновациялар

Бегалиева С.Б., Оралбекова А.К. Инклюзивті білім берудің ресурстары ретінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	98
Казабеева В. А., Корнилова Т. Б. Білім беру мазмұнында жаңартылған бағдарлама бойынша «Орыс тілі» оқулығының құрылымы мен мазмұны	104
Тоқтарова Т.Ж., Жұмағұлова Б.С., Маймакова А.Д. Жоғары оқу орындарындағы орыс тілі сабақтарында формативтік бағалауды жүзеге асыру стратегиялары.....	112

Джуманиязова Р.К. Grassroots Projects феномені және Орталық Азияның дәстүрлі музыкасын жаһандандыру мәселелерінің қойылуы.....	119
Муратова Г.Қ., Жанбаева Л.А., Яғалиева Б.Е. Маманның жеке басын қалыптастыру – қазіргі заманғы жоғары оқу орнының жетекші проблемасы	125
Жабағиева Г.З. Жазылым үдерісі қазақ тілін меңгеріп жатқан шетелдік студенттерді оқытудың бір формасы ретінде	132
Сыдықова Р.Ш., Б.М. Нарбекова, Л.Ш. Какимова. Музыкалық және антропологиялық білімге негізделген дәстүрлі және инновациялық адами құндылықтарды интериоризациялау.....	138

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Мизанбаев Р., Орман Т.Б., Өсербай А.М. Кәсіптік білімдегі копозициялық қызмет	144
Искакова А.О. Өнер саласында кәсіптік бағдарланған шет тілін оқытудағы ағылшын тіліндегі музыкалық идиомалар	149
Абдуллаева Г.О. Әртүрлі кәсіби бағдарлы қазіргі заманғы жастардың құндылық бағдарлары.....	155
Ержанова Ф.М., Минаева Н. Орыс тілін шет тілі ретінде оқыту тәжірибесінде мультипликациялық фильмдерді пайдалану	163
Ережепов Т.Т., Исалиева С.Т. Білім беру ортасындағы денсаулықты сақтау мәдениетін дамыту компоненттері	170
Әбішева Р.Р. Сөз мәдениетін қалыптастырудың кейбір мәселелері	177
Мырзаханқызы Қ. Инклюзивті білім беруді дамытудағы БАҚ-тың рөлі	183
Қасен Г.А. Қазақстандағы арт-педагогикалық және арт-терапиялық қызметтер: шындығы мен бастамалары	188
Нураханова Г.М. Шет тіліді аудиторияда орыс тілі және әдебиет сабақтарында қолданатын аудиовизуалдық құралдар	198

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары

Сейсенбеков Е.К., Тастанов Ә.Ж., Телахынов Е.Б. Білім алушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асырудағы педагогикалық әдістер	205
Гильманшина С.И., Штретер Ю.Н., Наурызбаева Р.Н. Дарынды жеткіншектермен жұмыс үдерісінде мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесін ғылыми-педагогикалық қамтамасыз ету	213
Балғазина Б.С. Шетел студенттерін қозғалыс етістігіне үйретеміз	219
Джанаев М.Б. Композицияны оқытудың поликөркемдік факторлары	226

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Ибраева Қ.Е., Елмұратқызы Д. Шыңжаң қазақтарының дастан әуендерінің музыкалық ерекшеліктері.....	234
Аққалиев А., Губашева А. Қазақ халық шығармашылығы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру	240

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі

Шорабек Ә.Д., Нұрпейіс Б.К. Телесериалдардың функционалдық жіктелімі 246
Қожағұлов Т.М. Кескіндемені оқытудың көркем-реалистік рухани-танымдық негіздері
.....253

Мерейтоймен құттықтаймыз

Наурызбаев Р.Н......260
Джексембекова М.И......262
Біздің авторлар 264
Авторлар назарына 282

СОДЕРЖАНИЕ

Методология и теория педагогики и психологии

Игисинов Т.К., Медетов Б., Искакова А.Т. Как развивать STEM образование в Казахстане?	7
Жусупбекова Г.Г. Обзор современных тенденций развития коммуникативных качеств личности учащихся в учебном процессе начальной школы	13
Таубаева Г.З., Бакетова М.А. Влияние педагогического процесса на подготовку будущих специалистов дошкольного профиля	21
Аганина К.Ж. Формирование экономического образования школьников на основе навыков XXI века	30
Дүйсенбаева Б.А. Сущность понятия «Подготовка специального педагога» психолого-педагогических исследованиях	36
Айтказина Т.Т. О роли коллективного обучения на занятиях русского языка в иноязычной аудитории	41
Бейсенбаева Ж.А. Психолого-педагогические условия профессиональной ориентации личности безработных	47

История педагогики и психологии

Башчикулов А.С. Генезис развития дополнительного образования в Республике Казахстан	52
--	----

Прикладная психология и психотерапия

Шеръязданова Х.Т., Марданова Ш.С. Эмоциональная компетентность в структуре профессиональной компетентности психологов	59
Ташимова Ф.С., Науменко А.А., Ризулла А.Р., Мадьярова З.И. Влияние экзистенциального просвещения на уровень осознания смысла жизни и смысложизненных ориентаций	69
Мустояпова А.С., Нургалиева У.С., Изтилеуова С.Ш. Психологический аспект профессиональной адаптации одаренных детей	75
Косшыгулова А.С., Сарсенбаева Л.О. Психологические особенности самоорганизации учебной деятельности студентов	81
Шалабаева Л.И. Психологические особенности мотивации достижения успеха спортсменов	87

Инновации в образовании

Бегалиева С.Б., Оралбекова А.К. Информационно-коммуникационные технологии как ресурсы инклюзивного образования	98
Казабеева В. А., Корнилова Т.Б. Структура и содержание учебника «Русский язык» по программе обновленного содержания образования	104
Токтарова Т.Ж., Жумагулова Б.С., Маймакова А.Д. Реализация стратегии формативного оценивания на занятиях русского языка в вузе	112
Джуманиязова Р.К. Феномен Grassroots Projects и вопросы глобализации традиционной музыки Центральной Азии. К постановке проблемы	119

Муратова Г.К., Жанбаева Л.А., Ягалиева Б.Е. Становление личности специалиста - ведущая проблема современного высшего образования	125
Жабагиева Г.З. Письмо как одна из форм обучения иностранных студентов казахскому языку	132
Сыдыкова Р.Ш., Нарбекова Н.М., Какимова Л.Ш. Интериоризация традиционных и инновационных человеческих ценностей на основе музыкального и антропологического знания.....	138

Проблемы и перспективы образования

Мизанбаев Р., Орман Т.Б., Өсербай А.М. Композиционная деятельность в профессиональном обучении	144
Искакова А.О. Английские музыкальные идиомы в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку на специальностях искусства	149
Абдуллаева Г.О. Ценностные ориентации современной молодежи с разной профессиональной направленностью	155
Ержанова Ф.М., Минаева Н. Использование мультипликационных фильмов в практике обучения РКИ	163
Ережепов Т.Т., Исалиева С.Т. Развивающие компоненты здоровьесберегающей культуры в образовательной среде	170
Абишева Р.Р. Некоторые проблемы формирования культуры речи	177
Мырзаханкызы К. Роль СМИ в формировании инклюзивной культуры	183
Қасен Г.А. Арт-педагогические и арт-терапевтические услуги в Казахстане: реалии и перспективы	188
Нурахунова Г.М. Аудиовизуальные средства обучения на уроках русского языка и литературы в иноязычной аудитории	198

Современные методики и технологии обучения

Сейсенбеков Е.К., Тастанов Ә.Ж., Телахынов Е.Б. Педагогические методы осуществления системы физического воспитания обучающихся	205
Гильманшина С.И., Штретер Ю.Н., Наурызбаева Р.Н. Научно-педагогическое обеспечение системы повышения квалификации учителей по работе с одаренными подростками	213
Балгазина Б.С. Учим иностранных студентов глаголам движения	219
Джанаев М.Б. Полихудожественные факторы обучения композиции	226

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Ибраева К.Е., Елмурат Д. Музыкальные особенности песен-дастанов синьзянских казахов	234
Аккалиев А., Губашева А. Эстетическое воспитание учащихся через казахское народное творчество	240

Рухани жаңгыру: научное, образовательное и культурное пространство

Шорабек Э.Д., Нурпеис Б.К. Функциональная классификация телесериалов 246
Кожагулов Т.М. Художественно-реалистические духовно-познавательные основы обучения живописи 253

Поздравляем юбиляров

Наурызбаев Р.Н...... 260
Джексембеков М.И......262
Наши авторы 264
К сведению авторов 282

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

Igicinov T.K., Medetov B., Iskakova A.T. How to develop STEM education in Kazakhstan?	7
Zhussupbekova G.G. Review of modern trends of development of communicative qualities of personality of students in the educational process in elementary school	12
Taubaeva G.Z., Vaketova M.A. The influence of the pedagogical process in the preparation of future preschool specialists	20
Aganina K.D. Formation of economic education of schoolchildren based on the skills of the XXI century	30
Dyusenbaeva B. Essence of the concept «training of a special teacher» in psychological and pedagogical researches	36
Aitkazina T.T. On the of collective learnig in the Russian language classen in a foreign language	41
Beysenbaeva Zh. Psycho-pedagogical conditions of professional orientation of the personality of the unemployed.....	47

History of pedagogy and psychology

Bashchikulova A.S. Genesis of additional education development in the Republic of Kazakhstan	52
---	----

Applied psychology and psychotherapy

Sheryazdanova H., Mardanova Sh. Emotional competence in the structure of professional training of psychologists annotation	59
Tashimova F.S., Naumenko A.A., Rizulla A.R., Madyarova Z.I. The effect of existential education on the level of understanding the life meaning and life orientations	69
Mustoyapova A.S., Nurgaliyeva U.S., Iztleuova S.Sh. Psychological aspect of professional adaptation of gifted children	75
Koshygulova A., Sarsenbayeva L. Psychological features of self-organization of educational activity of students	81
Shalabayeva L.I. Psychological peculiarities of motivation to achieve success of sportsmen	87

Innovations in education

Begaliyeva S.B., Oralbekova A.K. Information and communication technologies as resources of inclusive education	98
Kazabayeva V., Kornilova T. Structure and content of the «Russian» textbook under the education program of the updated content	104
Toktarova T., Zhumagulova B., Maimakova A. Introduction of strategy of formative estimation on the Russian language classes at the University	112
Jumaniyazova R. Ggrassroots Projects Phenomenon and Issues of the Globalization of Central Asia Traditional Music. For the Problem Statement	119
Muratova G., Zhanbaeva L., Yagaliyeva B. Formation of the personality of the specialist – the leading problem of modern higher education	125

Zhabagiyeva G.Z. A letter as one of the forms of teaching foreign students Kazakh language	132
Sydykova. R., Narbekova. N., Kakimova L. The internalization of traditional and innovative human values based on musical and anthropological knowledge	138

Problems and prospects of education

Mizanbaev R., Orman T., Oserbay A. Compositional activity in professional training	144
Iskakova A.O. English Music Idioms in Art ESP Mastering	149
Abdullayeva G. Value orientations of modern youth with different professional orientation	155
Yerzhanova F., Minaeva N. The use of animated films in the practice of teaching Russian as a foreign language	163
Erezhepov T., Issaliyeva S. Developing components of health' culture in the educational environment	170
Abisheva R.R. Some problems of forming a culture of speech	177
Myrzahankyzy K. The role of the media in the formation of inclusive culture	183
Kassen G.A. Art-pedagogical and art therapy services in Kazakhstan: realities and prospects	188
Nurakhunova G. The audiovisual means of teaching in Russian language and literature in the lessons of foreign language audience	198

Modern methods and technologies of teaching

Seisenbekov Y., Tastanov A., Telakhynov E. Pedagogical methods of implementing the system of physical education of students	205
Gilmanshina S.I., Shtreter Y.N., Nauryzbayeva R.N. Innovations in the system of advanced training for teachers to work with gifted teenagers	213
Balgazina B. We teach foreign students the verbs of motion	219
Dzhanayev M.B. Poly-artistic factors of learning composition	226

Education, culture and art in the context of national idea «Mangilik El»

Ibrayeva K., Yelemulati D. Musical features of Dastan songs of Xinjiang Kazakhs	234
Akkaliev A., Gubazheva A. Esthetic accomplishment of students through the Kazakh folk art ...	240

Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

Shorabek A.D., Nurpeis B.K. Functional classification of tv series	246
Kozhagulov T.M. Artistic-realistic spiritual-cognitive basics of teaching painting	253

We congratulate wits anniversary

Nayrzaeva R.N.....	260
Dzheksembekova M.I.....	262
Our authors	264
Information for Authors	282

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифт – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ҒТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
- авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
- электрондық пошта;
- жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
- мақаланың атауы (ортасында, қалын шрифт, бас әріптермен) – мақала тілінде;
- андатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
- түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
- мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
- пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы белгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
- References;
- андатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ҒТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, андатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болуы керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4- қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 700 теңге сыртқы авторлар үшін (500 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования.

В журнале имеются следующие рубрики: Методология и теория педагогики и психологии; История педагогики и психологии; Прикладная психология и психотерапия; Инновации в образовании, Проблемы и перспективы образования; Современные методики и технологии обучения; Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел»; Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство.

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет принимает ранее неопубликованные статьи по всем научным направлениям журнала, до 5-го числа первого месяца квартала (январь, апрель, июль, октябрь). Статьи представляются в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Шрифт – Times New Roman, кегль шрифта – 14, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название. Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее), редакционную экспертизу и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МРНТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации) – на языке статьи;
- фамилия, имя, отчество авторов (прописными буквами курсивом, инициалы в начале фамилии) – на языке статьи;
- адрес электронной почты;
- место работы (учебы), город, страна (на языке статьи);
- название статьи (по центру заглавными буквами, шрифт жирный) – на языке статьи;
- аннотация (на языке статьи) от 100 слов до 200 слов;
- ключевые слова/словосочетания (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой (на языке статьи);
- текст статьи включает: введение (актуальность, научная значимость, цель исследования), основную часть (литературный обзор, методы, результаты) и заключение (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией в квадратных скобках; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках, не допускается использование специальных разделителей «//» и «-». Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References;
- аннотации (на 2 других языках, например: если текст статьи на казахском языке, аннотация (на русском) и abstract (на английском) от 100 слов до 200 слов.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов. Статьи, отклоненные редакционной коллегией, повторно не принимаются и не рассматриваются. Рукописи статей авторам не возвращаются.

Объем статьи (без учета МРНТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 2100 слов и не превышать 5000 слов (от 7 до 16,5 страниц, 1 страница примерно 300 слов). С 2019 года требования к объему статьи изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus (Приложения 1-4).

Стоимость публикации 1 страницы текста – 700 тенге для сторонних авторов (500 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая). Оплата производится после положительного решения редакционной коллегии, перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета (Приложение 5).

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г. Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте: pedagogika@kaznpu.kz. Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal of the Abai Kazakh National Pedagogical University is publishing of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education.

The journal contains the following headings: Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; History of Pedagogy and Psychology; Applied Psychology and Psychotherapy; Innovations in Education; Problems and prospects of Education; Modern Methods and Technologies of Education; Education, Culture and Art in the context of the national idea «Mangilik el»; Rukhani Zhangyru: scientific, educational and cultural space.

Journal is published 4 times a year.

Editorial Council accepts unpublished articles in the journal all scientific fields, before the 5th day of the first month of the quarter (January, April, July, October). The articles should meet the following requirements: to be presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author's surname (if there are co-authors - the first author's surname). The font is Times New Roman, the size of the font is 14, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, the left – 3 cm, the right – 1 cm.

The tables, diagrams, figures have to be presented in a format that can be formatted (it is necessary for translation), for example: Figure 1. Its Title, Table 1. Its Title. The number of the tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the article total volume.

All articles must undergo an open reviewing (external and internal), editorial expertising and one-way blind (anonymous) reviewing.

The requirements for the article structure:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information) – in the language of the article;
- the author's full name (capital letters in italic, initials before the last name) – in the language of the article;
- e-mail address;
- the place of work (study), city, country (in the language of the article);
- the article title (located in the center and typed with bold capital letters, – in the language of the article);
- the abstract (in the language of the article) – 100-200 words;
- the keywords/phrases (5-10 words), separated by semicolons (in the language of the article);
- the text of the article should include: introduction (relevance, scientific importance, purpose of the study), the main body (literature review, used methods, and the outcomes) and conclusion;
  - references should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering. The links in the text should be formatted in square brackets, it is not allowed to use special delimiters like «//» and «-». Using automatic pagination is not permitted. The references should contain at least 20 sources published during the last 3 years, including not less than 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage;
  - abstracts (in addition to the bank account of the University in other languages, for example: if the article is in English, two more abstracts should be in Kazakh and in Russian – 100-200 words).

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Council reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors' consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts published in the articles. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors' opinion. The rejected articles are not re-accepted or considered by the Editorial Council. The manuscripts are not returned.

The volume of the article (not including II STI, the title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 2100 words and not exceed 5000 words (from 7 to 16,5 pages, 1 page – approximately 300 words). Starting with 2019, the volume requirements for the article have been changed in accordance with the requirements of the Scopus database (Attachments 1-4).

The cost of publication is 700 tenge per page for third-party authors, 500 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment should be made after a positive decision of the Editorial Council by transferring to the bank account of the University with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology» (Attachment 5).

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz, telephone: 8(727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC "Kazpost". Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Those who subscribed to the journal will be exempt from payment for the article publishing during the year.

The Editorial Council

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Абдыгалиева Айжан*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 11.
04.2019.

Формат 60x84¹/₈. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
37.25 п.л. Тираж 300. Заказ №644

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.

ҰСЫНЫСТАР ҮШІН ДЛЯ ЗАМЕТОК
